

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivního studia
Historické vědy – Pomocné vědy historické

Jan Kahuda

**Problematika rodinných archivů v Čechách. Příklad rodinného archivu
Metternichů**

Kapitola z dějin soukromého archivnictví

An Issue of Family Archives in Bohemia. Example of Family Archives Metternich. Chapter
to History of Private Archives

Disertační práce

Školitel: Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Konzultant: Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. dubna 2015

Jan Kahuda

Abstrakt

Cílem této práce je sledování vývoje rodinného archivu Metternichů, zejména jeho geneze, způsobů zpracování, možností využívání a biografie některých osobností, které jsou s jeho osudem spjaty. Autor se pokouší dosáhnout tohoto cíle dvěma způsoby.

1) podrobnou analýzou vývoje rodinného archivu od jeho počátků až po současnost na základě interpretace pramenů týkající se jeho vývoje, organizace, zpracování a zpřístupnění,

2) zasazením osudů rodinného archivu do rámce vývoje šlechtických archivů v Čechách i do rámce teoretického a metodologického přístupu k dějinám archivnictví a archivů.

Úvodní část práce je věnována rozboru zahraniční i domácí literatury týkající dějin archivnictví a archivů a na vybraných příkladech jsou charakterizovány metodické přístupy k této problematice, v samotné práci poté aplikované.

V první části práce je představena problematika šlechtických rodinných archivů v Čechách, autor sleduje postupně otázky terminologické, genetické (základní linie vývoje tohoto typu archivů od středověku do 20. století, způsoby zpracování rodinných archivů a osobnosti jejich archivářů. Autor se dále věnuje roli státu při péči o rodinné archivy, samostatný exkurz představuje kapitola o osudech Československé archivní společnosti jako zájmové organizace československých archivářů.

V závěrečné části jsou stejná témata demonstrována na příkladu rodinného archivu Metternichů. V jednotlivých kapitolách jsou sledovány etapy vývoje tohoto archivu od středověkých počátků listinného archivu přes formování moderního archivu na konci 18. století, přes jeho následný transport do Čech a zde provedenou reformu v 70. letech 19. století spojenou se jménem archiváře Alfonse von Klinkowströma. Rodinný archiv Metternichů je sledován i ve 20. století, po roce 1945 jako fond uložený ve Státním ústředním archivu v Praze (dnes Národní archiv).

Klíčová slova: Metternichové, archivy rodinné, dějiny archivnictví

Abstract

The aim of this study is to follow the development of the family archives Metternich, especially its genesis, methods of processing, the possibility to use and biographies of some personalities that are linked to his fate. The author attempts to achieve this goal in two ways.

1) a detailed analysis of developments in the family archives from its beginnings to the contemporary time based on the interpretation of sources regarding the development, organization, processing and retrieval,

2) by putting the fate of the family archive to the development of noble archives in Bohemia and in the framework of theoretical and methodological approach to the history of archives.

The first part is devoted to analysis of foreign and domestic literature on the history of archives and in selected examples are characterized by methodological approaches to this issue, in the actual work once applied.

The second part introduces the issue aristocratic family archives in Bohemia, the author examines gradually terminological issues, genetic (baseline development of this type of archives from the Middle Ages to the 20th century), ways of processing of family archives and personalities of their archivists. The author also discusses the role of the state in care for family archives, a separate excursion is a chapter on the fate of Czechoslovakia Archive Society as a professional organization of Czechoslovak Archivists.

In the final part of the same themes are demonstrated on the example of the Metternich family archives. The individual chapters are monitored stages of development of the archive from the medieval beginnings, through the formation of the modern archives of the late 18th century, through its subsequent transport to the Czech Republic and implement reform here in the 70s of the 19th century, associated with the name archivist Alfons von Klinkowström. Family Archive Metternich is observed in the 20th century, after 1945 as a fund deposited in the Central State Archives in Prague (today National Archives).

Key words: Metternich (family), family archives, archival history

Obsah

1. Úvod	8
2. Teoretická a metodologická východiska	
2.1. Dějiny archivnictví a archivů jako směr bádání současné archivní teorie – dosavadní výsledky, teoretická a metodologická východiska a perspektivy	11
2.1.1. Úvodem	11
2.1.2. K typologii archivněhistorického bádání	13
2.1.3. Průkopníci bádání o dějinách archivů	14
2.1.4. Madridský archivní kongres 1968 a jeho ohlasy	17
2.1.5. Příklady národních koncepcí archivních dějin – Elio Lodolini a Michael Hochedlinger	20
2.1.6. Univerzální historie archivnictví	25
2.1.7. Jiný pohled – pokus o zapojení archivní historie do metodických problémů historické vědy	26
2.1.8. Dílčí závěr	28
2.2. Cesty a cíle českého bádání o dějinách archivnictví a archivů	31
2.2.1. Úvodem	31
2.2.2. Edice pramenů k dějinám českého a československého archivnictví	33
2.2.3. Pokusy o zpracování dějin českého a československého archivnictví	35
2.2.4. Institucionální dějiny archivů	45
2.2.5. Archivně-historická biografie	49
2.2.6. Dílčí závěr	52
3. Šlechtické archivy v Čechách	
3.1. Úvod do problematiky šlechtických rodinných archivů	54
3.1.1. Pohled terminologický	54
3.1.2. Pohled genetický	58
3.1.3. Pohled biografický	64
3.1.4. Dílčí závěr	66
3.2. Státní péče o šlechtické archivy a její institucionální zázemí	67
3.2.1. Snahy o zabezpečení nestátních archivů v habsburské monarchii po roce 1848	67
3.2.2. Katastr šlechtických archivů habsburské monarchie	71
3.2.3. Otázka šlechtických archivů v Československé republice a zřízení Československého státního archivu zemědělského	74
3.2.4. Pozemková reforma a šlechtické archivy	75
3.2.5. Šlechtické archivy jako objekt archivní teorie a praxe	78
3.2.6. Vzory jednotlivých archivních dohod	85
3.2.7. Prohlídky šlechtických archivů	88
3.2.8. Zemědělsko-lesnické archivnictví po roce 1945	88
3.2.9. Zemědělsko-lesnické archivnictví v rámci jednotné archivní sítě	92
3.2.10. Kontinuita nebo diskontinuita zemědělsko-lesnického archivnictví?	101

3.2.11. Dílčí závěr	105
3.3. Exkurz: Československá archivní společnost	106
3.3.1. Elitní klub československých archivářů?	106
3.3.2. Spor o další směřování spolku (od teorie k praxi?)	120
3.3.3. Archivní katastr	123
3.3.4. Československá archivní společnost ve 30. letech	127
3.3.5. II. světová válka a archivní společnost	131
3.3.6. Po roce 1945	134
3.3.7. Dílčí závěr	139
4. Rodinný archiv Metternichů	
4.1. Stručný úvod do historie rodu Metternichů	140
4.1.1. Původ a počátky rodu Metternichů	140
4.1.2. Franz Georg Metternich	146
4.1.3. Klemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg	146
4.1.4. Richard a Paulina Metternichovi	154
4.1.5. Poslední generace Metternichů	164
4.1.6. Život a dílo Tatiany Metternichové	166
4.1.7. Dílčí závěr	169
4.2. Počátky rodinného archivu Metternichů	172
4.2.1. Metternichovský listinný archiv	173
4.2.2. Reforma a uspořádání rodinného archivu na přelomu 18. a 19. století	190
4.2.3. Kancléř Metternich a rodinný archiv Metternichů	199
4.2.4. Dílčí závěr	211
4.3. Alfons von Klinkowström – rodinný archivář a historiograf	214
4.3.1. K osobnosti Alfonse von Klinkowströma	214
4.3.2. Nobilitační listina Alfonse Klinkowströma	216
4.3.3. Klinkowströмова reforma rodinného archivu Metternichů	218
4.3.4. Přehled výsledků prací Alfonse von Klinkowströma při zpracování metternichovského rodinného archivu	228
4.3.5. Klinkowströmovi následovníci a pokračovatelé	233
4.3.6. Edice dokumentů z pozůstalosti kancléře Metternicha	236
4.3.7. Tabulka četnosti zastoupení dokumentů chronologické části edice Aus Metternichs nachgelassenen Papieren v jednotlivých letech	247
4.3.8. Dílčí závěr	249
4.4. Osudy metternichovského rodinného archivu ve 20. století	251
4.4.1. Komise pro novější rakouské dějiny a rodinný archiv Metternichů	251
4.4.2. Rodinný archiv Metternichů v novém československém státě	257
4.4.3. Bádání v rodinném archivu Metternichů v meziválečném období	259
4.4.4. Počátky státní péče o archivy a rodinný archiv Metternichů	260
4.4.5. Rodinný archiv Metternichů po roce 1945	263
4.4.6. Spor o rodinný archiv Metternichů	267
4.4.7. PhDr. Jaroslav Honc a rodinný archiv Metternichů	269
4.4.8. Dědictví Jaroslava Honce a další osudy metternichovského archivu	272

4.4.9. Rodinný archiv Metternichů na počátku 21. století	274
5. Závěr	
5.1. Teoretická a metodologická východiska – ke stavu výzkumu dějin archivnictví a archivů	278
5.2. Vývoj archivnictví v habsburské monarchii a Československu a šlechtické rodinné archivy	281
5.3. Rodinný archiv Metternichů	285
5.4. Facit	289
6. Seznam pramenů a literatury	
6.1. Seznam pramenů	290
6.2. Seznam literatury	291
7. Přílohy	
7.1. Zpráva Alfonse von Klinkowströma o zahájení pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů a jejich průběhu v období 3. – 25. ledna 1874	314
7.2. Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 26. ledna – 15. února 1874	319
7.3. Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 16. – 22. února 1874	321
7.4. Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 25. února – 15. března 1874	323
7.5. Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 15. března – 15. dubna 1874	326
7.6. Popis skutečného stavu rodinného archivu Metternichů v Plasích vyhotovený Alfonsem von Klinkowströmem (1874)	334
7.7. Seznam požadavků pro vybavení rodinného archivu Metternichů formulovaný Alfonsem von Klinkowströmem (1874)	335
7.8. Nakladatelská smlouva uzavřená mezi Richardem Metternichem a nakladatelstvím Wilhelm Braumüller und Sohn, Wien, Graben týkající se vydání edice „Aus Metternichs nachgelassenen Papieren“ (1878)	337
7.9. Seznam speciálních konsignací k I. sekci rodinného archivu Metternichů (tzv. Starému archivu) (1879)	340

1. Úvod

Pro osvětlení počátků této práce je nutné vrátit se na konec 90. let minulého století. V roce 1998 jsem krátce před ukončením magisterského studia archivnictví a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze nastoupil jako archivář v tehdejší Státní ústřední archiv v Praze (od 1. ledna 2005 Národní archiv). Mým hlavním úkolem zde mělo být zpracování rodinného archivu Metternichů, jednoho z kmenových fondů nedávno vzniklého oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek, jehož historie (zejména ta nedávná) je velmi složitá a v řadě ohledů rozporuplná. O tomto archivním souboru jsem (ostatně jako o problematice rodinných archivů celkově) měl do té doby pouze základní povědomí. Téma však konvenovalo s mým dlouhodobějším zájmem o dějiny archivnictví v českých zemích a vnímal jsem jej jako vhodnou příležitost tento zájem dále rozvíjet.

Počáteční představa byla taková, že práce bude vznikat současně s podrobným archivním zpracováním rodinného archivu Metternichů a bude vedle výsledné archivní pomůcky jeho dalším produktem. Tato představa se ukázala poměrně rychle jako mylná, neboť se mi zatím z různých důvodů nepodařilo zpracování tohoto fondu dokončit. Navíc se ukázalo, že samotná analýza vývoje rodinného archivu Metternichů, byť pracná a důkladná, má svou hodnotu pouze v příslušném kontextu. Práci jsem se tedy snažil vymezit v zásadě třemi tematickými okruhy.

1. Prvním okruhem, kterému se věnuji v první kapitole práce, je její zařazení do badatelského diskursu dějin archivnictví a archivů. Tento diskurs poskytuje zároveň jisté metodologické ukotvení práci, která chce být především prací archivněhistorickou. Výzkum dějin archivnictví a dějin archivů sleduji ve dvou rovinách – zahraniční a domácí. V případě zahraničního bádání si všímám jeho vývoje především od konce 60. let 20. století (s předhistorií již v době meziválečné), kdy byly v rámci mezinárodního archivního kongresu v Madridu v roce 1968 formulovány jeho hlavní cíle. Ty měly vést k vypracování národních a univerzálních syntéz dějin archivnictví a archivů s využitím především správněhistorických a biografických metod. Výsledek tohoto přístupu dokumentuji na příkladech prací M. Hochedlingera, E. Lodoliniho a P. Delsalla. Dále analyzuji další badatelské přístupy k dějinám archivnictví a archivů – pohled obecně historický (zde zejména pojetí archivů jako mocenských center zajišťujících upevňování státní administrativy, pojetí archivů jako míst paměti), pohled kulturně historický (vnímání role archivu v daném kulturně

historickém kontextu) a konečně pohled archivologický (sledování pojmu archiv bez ohledu na jeho institucionální zakotvení a vedoucí k jeho postmoderní definici).

V případě českého bádání je strukturuji podle typů badatelských výstupů. Všímám si na jedné straně extenzivního i intenzivního přístupu k tématu, na druhé straně jeho nedostatečného koncepčního vymezení a metodologického ukotvení. Dále shrnuji základní výsledky v oblasti ediční práce k dějinám archivnictví a archivů v českých zemích, syntetického zpracování dějin českého a československého archivnictví, institucionálních dějin archivů i biografických prací věnovaných osobnostem archivářů.

2. Druhým okruhem vymezeným druhou kapitolou mé práce je vývoje šlechtického archivnictví v kontextu vývoje archivnictví v habsburské monarchii a Československu, s akcentem období od roku 1848 dodnes. V první části této kapitoly přináším pouze základní úvod do dějin šlechtického archivnictví v Čechách (stranou ponechávám moravskou a slezskou problematiku). Podrobnější výzkum tohoto tematického rámce by přesáhl možnosti práce. Její omezený rozsah a soustředění na jeden z rodinných archivů mi dovolil shrnout a formulovat pouze základní problémové okruhy: terminologie (pojem rodinný archiv), geneze (typologie rodinných archivů), periodizace (vývoj šlechtických rodinných archivů v Čechách), zpracování (způsoby zpracování včetně typologie pramenů k dějinám archivů) a biografie (osobnosti archivářů a jejich typy).

Po tomto stručném úvodu přecházím k vlastnímu jádru této kapitoly, kterou tvoří sledování role státu při péči o šlechtické rodinné archivy v období od roku 1848 dodnes. Jako pramenná základna pro tento úhel výzkumu posloužily archivní fondy úřadů a institucí s kompetencemi v oblasti archivnictví (zejména fondy Národního archivu: Památkový úřad Vídeň, Ministerstvo školství I, Ministerstvo vnitra – stará registratura, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, Státní ústřední archiv v Praze – archivní registratura, Ministerstvo vnitra – Státní archivní komise, Ministerstvo vnitra – Archivní správa MV a další). V této části podrobně sleduji zásahy státu a jeho orgánů do oblasti soukromého archivnictví při evidenci archiválií, jejich zpracování a využívání, a to jak v období před rokem 1918, tak po roce 1918, resp. po roce 1945, kdy se tyto archivy staly fondy nově vzniklé sítě státních archivů v Československu. Tyto otázky jsou sledovány v kontextu obecného vývoje archivnictví. Jako exkurz k dané kapitole je doplněna analýza vývoje Československé archivní společnosti jako

stavovské organizace československých archivářů v meziválečném a těsně poválečném období.

3. Jádrem práce je pak třetí kapitola sledující podrobně vývoj rodinného archivu Metternichů. Tato kapitola je jistým protějškem obou předchozích kapitol. Sleduji zde vývoj metternichovského archivu od jeho středověkých počátků až dodnes. Kapitole předřazuji stručné shrnutí dějin rodu Metternichů s akcentem opět v období 19.–20. století, které je pro dějiny rodinného archivu rozhodující. V jednotlivých podkapitolách pak věnuji pozornost jednotlivým obdobím vývoje archivu (středověké a raně novověké, reforma archivu na přelomu 18. a 19. století, osobnost kancléře Metternicha a rodinný archiv, druhá archivní reforma a její realizátor Alfons von Klinkowström, osudy archivu po vzniku Československé republiky a zejména jako součásti státní archivní sítě po roce 1945. V jednotlivých podkapitolách sleduji především tato témata: geneze a doplňování archivu, zpracování archivu a archivní pomůcky, způsoby a možnosti využívání archivu, osobnosti správců archivu. Všímám si rovněž některých otázek materiálního a technického zabezpečení archivu, jeho kulturně historického působení i symbolického významu.

Hlavním pramenem k této části byl především samotný fond Rodinný archiv Metternichů uložený v Národním archivu. Dále byly využity některé fondy Státního oblastního archivu Plzeň (Velkostatek Plasy, Ústřední správa Metternichů) a Archivu Národního muzea v Praze (Honc Jaroslav, PhDr.). Stejně jako v předchozí části jsem se mohl upřesnit o literaturu citovanou na příslušných místech a uvedenou i v závěrečném přehledu (základní popis rodinného archivu Metternichů publikovali postupně Ottokar Weber, Josef Görner a Jaroslava Hoffmannová, posmrtně byla vydána práce Jaroslava Honce).

Rád bych na tomto místě poděkoval školiteli doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, CSc., i konzultantovi prof. PhDr. Ivanu Hlaváčkovi, CSc., za veškerou pomoc a podporu, kterou mi během přípravy této práce poskytli. Oběma jsem hluboce zavázán.

2. Teoretická a metodologická východiska

2.1. Dějiny archivnictví a archivů jako směr bádání současné archivní teorie – dosavadní výsledky, teoretická a metodologická východiska a perspektivy

2.1.1. Úvodem

Dějiny archivnictví a archivů můžeme sledovat již od samotného vzniku archivů jako institucí a vzniku archivnictví jako systému jejich správy. Jako téma samostatného historického diskursu se specifickým terminologickým i metodologickým přístupem i v mezinárodní komparaci se zformovalo až v 60. letech 20. století. Formování tohoto diskursu bezprostředně souviselo s tehdy intenzivně probíhající diskusí o pojetí archivnictví jako samostatného vědního oboru. Historický aspekt oboru se tehdy stal jedním z argumentů pro zastánce pojetí archivnictví jako samostatné vědecké disciplíny, kteří upozorňovali na skutečnost, že jedním ze znaků existence samostatného oboru je jeho specifický vývoj. Výzkum jeho dějin má proto tvořit integrální součást tohoto oboru.¹ Tento diskurs byl ovšem vyhrazen tehdy výhradně samotným archivářům a všiml si tématu dějin archivnictví a archivů pouze z jejich pohledu. O zařazení dějin archivů do různých oblastí historického výzkumu se pokouší historiografie prakticky až v posledních dvaceti letech.

O sumarizaci a klasifikaci výzkumu dějin archivnictví se před několika lety pokusil německý archivář Wilfried Reininghaus, který považuje dějiny archivnictví a archivů za samostatnou „subdisciplínu“.² Ve své práci se pokusil o důslednou hierarchizaci a taxativní vymezení postavení i okruhů výzkumu této subdisciplíny. Reininghaus si zároveň všimá, že pozornost dějinám archivů je věnována rovněž v jiných souvislostech, zejména jako integrální součást všeobecných kulturních dějin a dějin vzdělanosti (zejména ve frankofonní oblasti).³

Cenným přínosem Reininghausovy studie je kromě shrnutí jistých „obzorů bádání“ také analýza dosavadních přístupů k samotnému tématu, autor se však zaměřil pouze na německy

¹ Shrnutí diskuse o pojetí archivnictví jako vědeckého oboru by dnes již vyžadovalo rozsah větší monografie. Na tomto místě odkazujeme pouze na základní studie českých, případně slovenských, badatelů, kteří se k otázce podnětně vyjadřovali. Viz Kušík, Michal: Archivnictvo v klasifikácii vedy, Slovenská archivistika 3, 1968/1, s. 3–21; Šamberger, Zdeněk: Od archivní teorie k archivní vědě, tamtéž 6, 1971/1, s. 243–275; Vrbata, Jaroslav: Úvahy o některých problémech současného archivnictví, Zpravodaj pobočky ČsVTS při SÚA 5, 1975, s. 21–77; týž: Archivy a dnešek, Československý časopis historický 22, 1974, s. 257–273; Babička, Václav: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, Archivní časopis 32, 1982, s. 129–144 a Růžička, Jindřich: O vědeckosti archivní práce a jejích předpokladech, Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA 40, 1990, s. 49–56. Obecná klasifikace viz Papritz, Johannes: Archivwissenschaft, Bd. 1, Marburg 1976, s. 24–26.

² Reininghaus, Wilfried: Archivgeschichte. Umriss einer untergründigen Subdisziplin, Der Archivar 61, Heft 4, 2008, s. 352–360.

³ Tamtéž, s. 352.

psanou literaturu. Za zakladatele programu bádání směřujícího do oblasti dějin archivnictví tak považuje německého archiváře Adolfa Brennekeho, který podal ve svém monumentálním díle přehled německého i světového archivnictví.⁴ Na Brennekeho později navázal jeho žák a pokračovatel Wolfgang Leesch. Na rozdíl od popisného Brennekeho se Leesch pokouší již o definici, resp. stanovení účelu a oprávněnosti naznačeného směru bádání. Vidí jej zejména v systémovém zakotvení archivnictví, ve vytvoření jeho vývojového systému s využitím poznatků archivní teorie.⁵

K dané problematice se vyjádřil rovněž německý archivář Joachim Prochno v drobné studii publikované v roce 1944. Osobnosti Joachima Prochna, jeho působení v archivnictví Protektorátu Čechy a Morava a zejména jeho archivněteoretickému dílu nebyla zatím věnována větší pozornost.⁶ Malý rozsah zmiňované studie nedovolil Prochnovi větší rozvinutí svých názorů. Přesto se jako první pokusil o stanovení základní periodizace vývoje archivnictví. To rozděluje do tří etap, přičemž hlavním kritériem této periodizace je otázka přístupnosti archiválií. Na základě tohoto kritéria pak rozděluje archivnictví do tří vývojových etap: 1. období do 1789 (jako archivnictví partikulární a zcela neveřejné), 2. období 1789–1918 (s postupným pronikáním pojetí archivů jako veřejných institucí) a 3. období po 1918, kdy je toto pojetí považováno za standardní).⁷

Dalším německým archivářem, který se věnoval dějinám archivnictví, byl koncem 80. let 20. století Gerhart Enders. Základem jeho výkladu je vývoj jednotlivých archivních činností. Na rozdíl od svých předchůdců považoval archivní organizaci za pouze jeden z několika aspektů vývoje archivních dějin. Zdůraznil potřebu sledovat i vývoj otázek metodických, provozních, materiálních, personálních a dalších.⁸

Posledním v pořadí, který se k metodickým otázkám archivní historie vyjádřil, byl Axel Jürgen Behne. Jeho pojetí je mnohem komplexnější, než pojetí dalších zmíněných autorů. Behne chápe otázky vývoje archivnictví jako součást širších problémů vývoje písemné

⁴ Brenneke, Adolf: *Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens*, hg. Wolfgang Leesch, Leipzig 1953. Rozboru díla bude věnována pozornost dále.

⁵ Leesch, Wolfgang: *Methodik, Gliederung und Bedeutung der Archivwissenschaft*, in: *Archivar und Historiker. Studien zur Archiv- und Geschichtswissenschaft*. Berlin 1956, s. 13–26, zde s. 19: „die Mannigfaltigkeit des geschichtlich gewordenen Archivwesens mit Hilfe der von der Archivtheorie gefundenen archivischen Gestaltungstypen zu ordnen“.

⁶ K Prochnovi zatím Belling, Vojtěch: Joachim Prochno a jeho působení v Archivu Země české v období Protektorátu Čechy a Morava, *Paginae historiae* 10, 2002, s. 223–246, k vývoji archivnictví v Protektorátu Čechy a Morava viz nejnověji Lehr, Stefan: „Podstatně zvýšit německý vliv“. Archiváři a archivy v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945), *Archivní časopis* 62, 2012, s. 229–247.

⁷ Prochno, Joachim: *Zur Archivgeschichtsschreibung*. *Archiv für Kulturgeschichte* 32, 1944, s. 288–293.

⁸ Enders, Gerhart: *Probleme der Archivgeschichte der der Archivgeschichtsschreibung*, *Archivmitteilungen* 37, 1987, s. 63–67, zde s. 67: „zur Gesamtgeschichte der Archive in ihrer Vielfalt und Vielfältigkeit finden wir meiner Meinung nach erst Zugang, wenn wir nach den Aufgaben und ihrer Lösungen und nach den gesellschaftlichen Funktionen der Archive fragen.“

kultury a jako takové je požaduje řešit. Jeho pojetí se tedy odlišuje od pojetí užšího, nicméně zároveň přiznává archivnictví a jeho metodickým postupům specifické rysy, které umožňují jeho vnímání jako samostatné vědecké disciplíny.⁹

2.1.2. K typologii archivněhistorického bádání

Ačkoliv byla v předchozí části shrnuta pouze relevantní literatura z německé jazykové oblasti, čímž je dán jistý limit pohledu, jde na druhou stranu o reprezentativní výběr, který shrnuje různé metodické pohledy na danou problematiku a umožňuje nám dále věnovat se jednotlivým badatelským přístupům. V dosavadní literatuře byly shledány v podstatě čtyři možné přístupy bádání v oblasti dějin archivnictví a archivů.

1. Dějiny archivnictví jako dějiny archivních institucí a archivních fondů

Postižení vývoje archivu jako instituce od jeho založení, s vylíčením dějin jednotlivých fondů, krátkých biogramů archivářů, budovy apod. je nejtradičnějším přístupem. Jeho předností je možnost detailního popisu vnitřní historie archivu, rozkrytí různých dílčích otázek a zařazení do obecného vývoje archivnictví, případně obecných dějin. Tento přístup může být zároveň nevýhodný ve smyslu, očekáváme-li od něj nějakou obecnější charakteristiku, komparaci nebo konfrontaci, postižení vývoje analogických institucí apod. Autor je zpravidla příliš zaměřen na faktografickou přesnost, než aby mohl vnímat širší otázky. Autor je dále většinou závislý na omezené badatelské základně, zejména archivní registratuře, která nepostihuje zpravidla některé důležité otázky, např. otázky finanční, personální a především postižení vnějších vlivů na vývoj daného archivu (např. vliv politický, odborný, badatelský apod.). Tento badatelský přístup však patří a jistě nadále bude patřit k nejdůležitějším úkolům archivářů, kteří jsou předurčení k tomu, aby postihli vývoj vlastní instituce v rámci obecných nebo regionálních dějin.

2. Dějiny archivnictví v určitém období

Rovněž výzkum formulovaný tímto směrem je relativně oblíbený. Souvisí zpravidla se širším zájmem autora o historii daného období a zároveň se zájmem o postižení archivní historie. Důležitým předpokladem pro jeho úspěšnou aplikaci je dokonalé poznání správních struktur a strukturálních vazeb. Na rozdíl od předchozího přístupu zde nejde o detailní postižení historie archivů jako institucí, nýbrž jejich postavení v rámci společnosti a v rámci státní

⁹ Viz Behne, Axel Jürgen: Geschichte aufbewahren. Zur Theorie der Archivgeschichte und zur mittelalterlichen Archivpraxis in Deutschland und Italien, in: Mabillons Spur. Marburg 1992, s. 277–297: „die Frage nach dem Zusammenhang von Schriftlichkeit und ihrer Aufbewahrung, das Verständnis der Archivgeschichte als der Geschichte der sich überlagernden archivischen Ordnungen und schliesslich die Frage nach dem Zwecken der Überlieferung der damit verbundenen Auswahl.“

administrativy, jejich úkoly v daném období apod. Dějiny konkrétního archivu mohou tak sloužit příslušnému autorovi jako prostředek k pochopení struktury dochovaného i k pochopení nedochovaného archivního materiálu. Tento směr bádání dovoluje autorovi se zamýšlet nad vývojem archivu determinovaným různými dobovými souvislostmi. Jako příklad úspěšnosti tohoto badatelského směru mohou sloužit práce věnující se dějinám archivnictví a archivů v nacistickém Německu. Zdůrazňuje se zde role archivů při plnění politických úkolů (vyhledávání dokladů o árijském původu, rasové problematice, spolupůsobení při konfiskacích židovského majetku, problematika nuceného nasazování v archivech, dislokace archiválií v období války apod.).¹⁰ V poslední době se pak objevují rovněž studie věnující se i personálním otázkám a politickému vlivu na personální obsazování archivů.

3. Dějiny archivnictví jako biografie archivářů

Biografie archivářů jsou samozřejmě rovněž oblíbeným směrem bádání, nicméně velmi obtížným. Problémem není pouze mezerovitá pramenná základna, kdy často chybějí i základní osobní archivy a úřední registratury vykazují v tomto ohledu značnou torzovitost. Závažnějším je problém metodický. Tradičně pojatá biografie zaměřená na postihnutí úřední kariéry a vědeckých výsledků daného jednotlivce zůstává zpravidla prvoplánově orientovaná na faktografickou přesnost. Ve druhém plánu by však měla usilovat například o rozkrytí personálních vazeb daných generačně, případně vazeb mezi učitelem a žákem apod. W. Reininghaus si v uvedené studii pokládá, nicméně nezodpovídá, i otázku, zda archiváři produkují historické studie, tj. zda existuje něco jako „archivářské dějepisectví“.¹¹ Stranou zůstává důležitý aspekt osobní identity archiváře, od níž je možné odvozovat hodnotová měřítko, postupy práce, způsoby řízení, rituály a další aspekty, které historická biografická metoda umožňuje.

4. Dějiny archivnictví jako dějiny archivní metodiky

Tento směr chápeme jako příklad sledování vývoje určitých archivních činností. Nemusí jít jen o teoretické nebo metodické postupy, může jít i otázky technické, personální apod. Je důležité zdůraznit, že tento směr slouží možná více než ty ostatní jako argument pro pojetí

¹⁰ Zde například Musial, Torsten: Staatsarchive im Dritten Reich. Zur Geschichte des staatlichen Archivwesens in Deutschland 1933–1945. Potsdam 1996; Archive unter dem Hakenkreuz. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 54, 2010; Hutterer, Herbert – Just, Thomas: K dějinám říšského archivu Vídeň 1938–1945. Archivní časopis 61, 2011, s. 229–244.

¹¹ Reininghaus, W.: Archivgeschichte, s. 358: „Gibt es eine besondere archivische Form der Geschichtsschreibung?... Sind Archivare etwa Historiker, die möglichst sämtliche verfügbaren Archivalien zu einem Thema berücksichtigen wollen, bevor sie zur Darstellung schreiten?“

archivnictví jako samostatného vědeckého oboru, neboť zdůrazňuje i v historickém přehledu dějiny aplikovaných vědeckých metod.

2.1.3. Průkopníci bádání o dějinách archivů

Za průkopníky výzkumu v oblasti dějin archivnictví a archivů jsou považováni italský archivář Eugenio Casanova a německý archivář Adolf Brenneke. Oba dva vytvořili své významné dílo v meziválečném období. Samozřejmě pozornost historii archivů byla věnována i dříve, Casanova a Brenneke se ovšem jako první pokusili o vytvoření určité systémové struktury pohledu na dějiny archivnictví, která jim umožnila i určité návrhy periodizace vývoje archivnictví.

Italský archivář Eugenio Casanova (1867–1951) pronikl svou příručkou *Archivistica* do pomyslného zlatého fondu světového archivnictví. Je autorem jedné z prvních archivních příruček, které se dostalo obecné pozornosti, mj. i v tehdejší Československu. Nás v této souvislosti zajímá pouze III. kapitola nazvaná *Storia degli archivi e dell'archivistica*.¹² Casanova zařadil historickou kapitolu do své příručky poté, co si všiml, že zatím neexistuje celkový popis vývoje archivnictví, který by umožnil zařazení archivnictví do celkového historického vývoje. Jeho cílem je sledování „archivních systémů“, tj. organizace archivnictví v celkovém chronologickém přehledu od antického starověku až po současnost, zejména v italské oblasti, nicméně přihlíží k dalším zemím.¹³

Z uvedeného pak vyplývá i Casanovova periodizace, v níž archivnictví dělí do čtyř vývojových etap:

1. Období od antického starověku až do 13. století (dále strukturováno na kapitoly věnované antickému Řecku a Římu, církevnímu archivnictví a papežskému archivnictví)
2. Období 13.–15. století (pozornost věnována především různým italským komunám)
3. Období 16.–18. století (zde Casanova již sleduje celoevropský vývoj, všimá si vzniku a institucionalizace panovníckých archivů, jejich personálního vybavení a literární činnosti archivářů)
4. Období 18.–20. století (pokračování v unifikovaném výkladu, líčení postupné centralizace archivnictví a prosazení se archivů jako středisek historického bádání).

¹² Casanova, Eugenio: *Archivistica*, 2. vydání. Siena 1928, zde s. 292–423.

¹³ Tamtéž, s. 292: „In altre parole deve esporre le vicende, non solamente del contenente, ma ancora del contenuto, per spiegare le ragioni, secondo le quali quegli istituti si muovano ai nostri giorni.“

Dílo Casanovova německého nástupce Adolfa Brennekeho (1875–1946) vznikalo velmi dlouho. Brenneke, který působil dlouhá léta jako ředitel Pruského státního tajného archivu v Berlíně a jako vyučující Pruského institutu pro archivní vědu zpracoval své monumentální dílo vydané až posmrtně jeho žákem Wolfgangem Leeschem zejména na materiálu pruském. Jeho původní účel byl soubor přednášek pro berlínské studenty archivnictví. Až v závěru života jej Brenneke, resp. Leesch, upravili do konečné podoby, která vzbudila oprávněný ohlas a dodnes vzbuzuje značnou úctu.¹⁴ Brenneke nesleduje pouze chronologický vývoj archivnictví a jeho organizace. Jeho pohled je mnohem více zaměřen na systémový vývoj archivů a na terminologické otázky, které se pokouší jednoznačně vymezit a definovat. Vychází z Casanovova pojetí archivnictví, které však jako vědeckou disciplínu do čtyř částí:

1. praktické archivnictví/archivní technika (*praktische Archivlehre, Archivtechnik*)
2. archivní teorie (*Archivkunde, Archivtheorie*)
3. archivní právo (*Archivrecht*)
4. dějiny archivnictví a archivní vědy (*Geschichte des Archivwesens und der Archivwissenschaft*)

Právě tuto poslední oblast považuje jako klíčovou v tom smyslu, že bez historického pohledu nemůže samostatná disciplína existovat. Brenneke požaduje, aby archivní historie sledovala vývoj organizace archivů, jejich vztah k dalším institucím, jejich působnost. Dlouhodobým úkolem je pak vytvoření obecně platné morfologie archivů (*allgemeine Morphologie der Archive*), o kterou se pokouší i ve svém díle.¹⁵

Vývoj archivnictví pak rozděluje do tří částí. V první se věnuje postupně vývoji antických, papežských, církevních, městských a panovnických archivů. Ve druhé části pak sleduje úroveň zemskou do počátku 19. století. Pokouší se i o určitý vývojový profil jednotlivých typů archivů, jak o tom bude ještě dále řeč. Ve třetí kapitole podává historii světového archivnictví od Francouzské revoluce do současnosti.¹⁶

¹⁴ Brenneke, Adolf: *Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens*, hg. Wolfgang Leesch, Leipzig 1953.

¹⁵ Tamtéž, s. 2: „Zur Archivkunde gehört Archivgeschichte, die für uns keine antiquarische Liebhaberei sein kann. Denn ohne Kenntnis der Geschichte des Archivwesens und der archivarischen Theorien, deren Auswirkungen, ja vielfach bis in die Gegenwart hineinreichen, wird uns kein Archiv in seinem innersten Aufbau verständlich werden. Eine solche Archivkunde auf der Grundlage der Archivgeschichte weist uns zugleich auch den Weg zu den archivalischen Quellen, aber sie will mehr sein als blosse Quellenkunde, als Geschichte und Beschreibung des Inhalts; sie soll als Formengeschichte erforschen, in welchen Formen sich der Inhalt ausgeprägt hat.“

¹⁶ Tamtéž, kapitola *Grundzüge einer allgemeinen Geschichte*.

2.1.4. Madridský archivní kongres 1968 a jeho ohlasy

Nový impuls zájmu o archivní historii vyvolal VI. mezinárodní archivní kongres, který se konal ve dnech 3.–7. září 1968 v Madridu. Madridský kongres zařadil téma dějin archivů na své druhé plenární zasedání a poskytl zde tak prostor k vyjádření řadě odborníků. Rovněž závěrečná rezoluce kongresu formulovala jako bod č. 14 usnesení kongresu v této věci: „Kongres vyjadřuje přání, aby Mezinárodní archivní rada projevila zvýšený zájem o dějiny archivů a podpořila studie k této otázce, a to všemi prostředky, které má k dispozici.“

Úvodní vystoupení k této otázce přednesl na kongresu italský archivář Leopoldo Sandri. Sandriho vystoupení bylo pokusem o shrnutí daného tématu. Je z něj patrné, že sám autor si pravděpodobně s vymezením pojmu nevěděl příliš rady. Své vystoupení rozdělil do tří částí. V první z nich konstatoval, že archivní dějiny jsou samozřejmou součástí výzkumů v oblasti archivnictví přítomné v řadě publikací slovníkového a encyklopedického charakteru, popř. v archivních průvodcích, a zahrnují řadu otázek a dílčích témat v chronologickém sledu.¹⁷ Dlouhodobým úsilím by mělo být vytvoření univerzálních dějin archivnictví, které by naznačily jeho obecné trendy a vývojové etapy.¹⁸

Sandri dále zdůrazňuje potřebu zakotvení dějin archivů v dějinách historiografie, které zároveň považuje za dobrý předpoklad pro rozvoj archivnictví. Nejvíce pozornosti pak věnuje v závěrečné části otázkám právním a metodickým, které mu umožňují formulovat jistou periodizace vývoje archivnictví. Pro první období jsou klíčovým problémem dějiny písma, resp. vliv způsobu psaní na vývoj písma a archivy se tak ztotožňují částečně s dějinami psacích látek. Pro druhé období označuje Sandri archiv jako „universitas rerum“, tedy jako jakousi pokladnici fixující obecné předpisy, ale i obecnou sumu znalostí. Teprve ve třetím období přichází ke slovu původce fondu a archiv je vnímán jako „vlastnictvím instituce nebo osoby, která je jeho původcem, postupně se však stává službou národní i mezinárodní pospolitosti, cílem archivního institutu“.¹⁹ Institucionalizace a internacionalizace archivnictví

¹⁷ Sandri, Leopoldo: *La storia degli archivi*, Archivum 18, 1968, s. 101–113, zde s. 102: „Poiché la dottrina archivistica insegna che nei riordinamenti di fonti antichi è il cosiddetto modo storico che deve essere tenuto presente, i nostri teorici accettano e ricercano solo le notizie che aiutano a ristrutturare un archivio nelle stesse forme che esso aveva quando era un archivio vivo; ricercano anche, per gli stessi motivi pratici, la storia delle magistrature e degli ordinamenti politici, ma oltre questi aspetti in genere non vanno.“

¹⁸ Tamtéž, s. 103: „Quella che noi cerchiamo, che è poi ciò che qui tentiamo di fare, è la storia degli archivi in generale o per usare un termine corrente un tempo nella fraseologia filosofica, in universale, entro la quale calare poi le storie particolari.“

¹⁹ Tamtéž, s. 105: „proprietà dell' autorità o persona che lo ha prodotto a l' archivio al servizio della collettività nazionale e internazionale: finalità de l' istituto archivio“

a archivů je dle Sandriho důležitouází pro výměnu odborných poznatků, která zase zpětně zdůvodňuje jeho pojetí jako samostatné vědecké disciplíny.²⁰

Na Sandriho úvodní slovo reagoval koreferátem ředitel francouzské École des Chartes Robert-Henri Bautier.²¹ Na rozdíl od Sandriho vycházel Bautier nejen z teoretických koncepcí, ale také přímo z pramenného výzkumu. Srovnává archivní organizaci v různých zemích (zejména ve Francii, ve Španělsku a v habsburské monarchii). Dále rozebírá vývoj archivních norem, všímá si postavení archivů a metod archivní práce a podrobně rovněž rozebírá příslušnou literaturu. Výsledkem Bautierova přístupu je vytvoření nástinu vývoje archivních dějin, které dělí do čtyř etap. Kritériem je zde postavení archivu a jeho společenská role.²²

1. Období palácových archivů (*archives de palais*) Bautier ztotožňuje z období antickým, popř. raně středověkým. Všímá si archivů jako veřejných, případně obecných institucí, jejichž úkolem je fixace právního vědomí.
2. Období listinných trezorů (*trésors de chartes*) je přibližně datováno 12.–16. stoletím. Bautier si všímá proměn typu písemností (listiny) a jejich funkci zajištění právního, majetkového a reprezentativního postavení vlastníka.
3. Období mocenských nástrojů (*arsenal de l'autorité*) nastává od 16. do počátku 19. století, kdy se archivy institucionalizují, nicméně jejich využití zůstává omezeno na zájem státu, případně vlastníka.
4. Období historických laboratoří (*laboratoire d'histoire*) začíná od 19. století a prakticky funguje dodnes. Archivy jsou zde institucemi, které slouží jako úložiště historických pramenů a základna historické vědy.

V následném jednání kongresu byly k daným referátům prosloveny některé diskusní příspěvky. Většina z nich zůstala pouze drobnými doplňky k již řečenému, jiné však mají trvalou platnost a jejich autoři se pokusili o určitá koncepční stanoviska. Maďarský delegát Gyözö Ember nejprve upozornil na tři významy pojmu archiv (instituce, budova, fond) a

²⁰ Tamtéž, s. 113: Dopo quanto abbiamo detto questo giudizio, pur formulato nel quadro della scienze della amministrazione e che per quella archivistica ha ancora **la propria validità**, portato sul piano generale e visto nell'intero arco storico del suo processo, deve essere rettificato nel senso che l'archivistica è senza dubbio **una delle discipline più antiche**, la quale era invero una disciplina giuridica, che poi si risolse in una tecnica, che però, per il fatto di impostare e risolvere i suoi problemi nel quadro del rapporto documentazione-storia è anche **una disciplina storistica**“. L. Sandri navazuje na svou starší stejnojmennou práci týž: La storia degli archivi. Rassegna degli archivi di Stato 18, 1958, s. 109–134.

²¹ Bautier, Robert-Henri: La phase cruciale de l'histoire des archives. La constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique, Archivum 18, 1968, s. 139–149.

²² Tamtéž, s. 140.

požadoval u každé z nich rozpracovávat jisté historické pojetí.²³ Skepticky na rozpravu reagoval holandský archivář Herman Hardenberg, který konstatoval, že každý národ a stát má svou koncepci národních, popř. státních dějin, a přirozeně také svou koncepci vývoje vlastního archivnictví. Nepovažuje tedy za reálné metodické, terminologické ani periodizační sjednocení.²⁴ Z dalších vystoupení je ještě nutné zdůraznit projev Wolfganga Leesche. Obrátil pozornost na Brennekeho pojetí a zdůraznil, že je třeba nahlížet na archivnictví a dějiny archivů jako na samostatnou disciplínu, která není součástí kulturních nebo politických dějin a pro kterou nejsou použitelné obecné dějinné mezníky. Uvedl, že stejně jako například u pojmu středověké město (dále pak specifikované na středověké město francouzské, španělské, italské apod.) musí existovat ideální typ také pro středověký archiv atd. Doporučil pro tuto genetickou vazbu používat Brennekeho organizační typy archivů (vycházející z typologických možností vztahu archivů země mezi sebou a k zemské správě) a strukturálních typů (odvislé od vnitřního uspořádání archivů).²⁵

Za reflexi madridského kongresu můžeme považovat rovněž již zmíněnou studii Gerharta Enderse.²⁶ Jak již bylo řečeno, viděl Enders podstatu vývoje archivnictví ve vývoji archivních funkcí (činností), tzn. počínaje vznikem písemnosti sledovat její výběr, převzetí, zpracování a zpřístupnění. V dalším výkladu se držel Brennekeho pojetí, které oceňoval pro jeho snahu o důslednou terminologickou definici. Zdůrazňuje rovněž stanovení definice archivů podle tří kritérií: 1. původ (*Herkunft*), tedy státní archiv, církevní archiv, městský archiv atd.; 2. struktura (*Struktur*), tedy vnitřní uspořádání a 3. organizace (*Organisation*), tj. organizace archivní sítě, vztah k původci a registratuře apod. Za objekt archivních dějin tak považuje následující body:²⁷

1. vnitřní uspořádání archivních fondů a jejich popis v teorii a praxi s pozorností původnímu registraturnímu uspořádání;
2. společenská role archivů, využívání archivů;

²³ Ember, Gyözö: Some methodological reflections on the history of archives, *Archivum* 18, 1968, s. 150. Ember tento požadavek později podrobně rozpracoval v analytické studii, ve které se vyjádřil ke každému bodu. Požaduje zpracovávat dějiny archivů jako dějiny institucí v rámci moderních správních dějin, dále se věnovat oblastem fyzické ochrany archiválií, jejich přístupnosti, stavební historii budov a dále dějinám jednotlivých archiválií s využitím francouzské teorie tří věků, viz Ember, Gyözö: On the Methodology of Archives-History, *Acta Historica Scientiarum Hungaricae* 10, 1970, s. 171–192.

²⁴ Hardenberg, Herman: Quelques considérations pratiques sur la conception de l'histoire des archives, *Archivum* 18, 1968, s. 150–151, zde s. 151: „Mais, comme chaque pays a sa propre conception et son évolution particulière dans le domaine des archives, je ne crois pas beaucoup à la possibilité de dégager des règles pour composer et unifier l'histoire des archives.“

²⁵ Leesch, Wolfgang: Jede Archivgeschichtsschreibung muss einen streng wissenschaftlichen und eigenständigen Charakter tragen, tamtéž, s. 152–153.

²⁶ Enders, Gerhart: Probleme der Archivgeschichte und der Archivgeschichtsschreibung, *Archivmitteilungen* 37, 1987, s. 63–67.

²⁷ Tamtéž, s. 67.

3. organizace archivnictví;
4. archiváři, jejich vzdělání a působení uvnitř i mimo archivy;
5. vnější osudy archivů, budovy, technika apod.

2.1.5. Příklady národních koncepcí archivních dějin – Elio Lodolini a Michael Hochedlinger

V posledních dvaceti letech můžeme registrovat několik pozoruhodných syntetických prací věnovaných vývoji archivnictví určitého státu, popř. určitého národa. Společným jmenovatelem těchto syntéz je pokus o sumarizaci dané problematiky a stanovení periodizace vývoje archivnictví v daném regionu s vazbou na vývoj obecnější, případně též na různé metodické koncepty.

Nejzávažnějších výsledků na tomto poli dosáhl nestor italského archivnictví Elio Lodolini, který věnoval dějinám archivnictví podstatnou část svého odborného života.

Elio Lodolini vystudoval moderní dějiny na římské univerzitě, současně absolvoval též právníka studia se specializací na ústavní právo. Po dokončení studia vstoupil do archivní služby, nejprve jako archivář ve Státním archivu v Římě, později jako referent a zástupce ředitele Generálního ředitelství italských archivů a později jako ředitel Státního archivu v Římě. Habilitoval se na římské univerzitě, později vyučoval na archivní škole při Státním archivu v Římě (Scuola dell'Archivio di Stato in Roma) a nakonec se habilitoval jako mimořádný a později řádný profesor archivnictví na univerzitě v Maceratě. Dosáhl řady funkcí jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Dlouhá a rozmanitá kariéra umožnila Lodolinimu poznání vlastního oboru z různých aspektů, které zúročil ve svém rozsáhlém a závažném vědeckém díle. Jeho podstatou jsou tři základní práce publikované již v několika vydáních, které sám Lodolini označuje jako „trilogii“ a které vytvářejí ucelený a promyšlený systém nazírání dané materie. Prvním svazkem této trilogie je souhrnná práce o dějinách italského archivnictví.²⁸ Lodolini sám považuje tuto práci jako základní stupeň k dalšímu výkladu a první část své „trilogie“.²⁹ Podstatnou otázkou je vymezení vlastního výzkumu, totiž pojmu archivistika. Stejně jako italská tradici zahájená zmiňovaným dílem E. Casanovy chápe i Lodolini archivistiku ve smyslu „archivistica pura“, tedy vědeckou disciplínu věnující se otázkám výběru a hodnocení, zpracování a využívání archiválií. Tato skutečnost je při pochopení Lodoliniho díla velice podstatná, snaží se v podstatě o sledování archivně

²⁸ Lodolini, Elio: Lineamenti di storia dell'archivistica italiana. Dalle origini alla metà del secolo XX. Roma 1991 později rozšířená a podstatně přepracovaná verze viz Lodolini, Elio: Storia dell'archivistica italiana. Dal mondo antico alla metà del secolo XX, 5. vyd. Milano 2008.

²⁹ Lodolini, E.: Storia dell'archivistica, s. 11.

teoretických a metodických postupů v minulosti na základě primárního rozboru pramenů získaných při široce rozkročené heuristice zahrnující prakticky celé italské území. Lodoliniho tedy nezajímá historie archivů jako institucí, jejich role v systému státní správy, jejich význam symbolický, vazba na státní politiku a výkon moci, ale zajímá jej „jen“ vývoj archivistiky jako vědecké disciplíny. Samotné téma dějin archivů chápe jako něco zcela odlišného a směšování těchto dvou pohledů považuje za nesprávné a nereálné.³⁰

Z uvedené skutečnosti pak plyne struktura Lodoliniho díla členěného do 22 kapitol. Ty jsou sice vymezeny dle chronologického hlediska, Lodolinimu však nejde o dějiny archivů jako institucí, ale o postavení archivního myšlení od starověku až po polovinu 20. století. Výklad je založen na široké komparaci a analýze jednotlivých normativních a úvahových textů.

Lodolini v první kapitole rozebírá vývoj předřímský, zejména etruské a velkořecké archivnictví, ve druhé a třetí kapitole archivnictví v antickém Římě. Čtvrtá kapitola je věnována období středověku a renesance (rozbor tzv. *ius archivi* a jeho aplikaci na archivy italských komun, univerzit a dalších korporací). Úzce navazující pátá kapitola si všímá středověké archivní praxe a šestá (pro středověké období klíčová) si všímá vzniku specializované profese archiváře v prostředí boloňského právního okruhu (*Principi archivistici nel Medioevo: regolamenti archivistici, archivistica e gestione dei documenti, ipotesi sull'esistenza di una scuola per archivisti o per registratori...*). Stejně důležitá je kapitola sedmá, ve které se Lodolini pokouší shrnout roli archivů a jejich úkolů od středověku po moderní dobu. I v tomto případě jde o inspirativní úvahu věnovanou tématu vztahu archivů a historiografie, archivů jako strážců paměti („*perpetua memoria e pubblica fede*“) a využití archivů pro dobrou správu státu („*buona amministrazione*“). Kapitola osmá je pak rozbohem klíčových traktátů o archivnictví dochovaných v italském prostředí 17. století. Jde zejména o texty Baldassara Bonifacia: *De archivis* (1632), Albertina Barisoniho: *De archivis antiquorum* (1. polovina 17. století) a Nicola Giussaniho: *Methodus anrchiviorum* (1684). V deváté kapitole pak Lodolini zkoumá zvláštní metodické otázky papežských archivů. V chronologickém výkladu pak navazuje kapitola 10, která si všímá proměny role archivů v souvislosti s nástupem osvícenských myšlenek a osvícenské historiografie. Lodolini zde sleduje kulturní aspekty formování archivů a dále též proměny archivního myšlení v souvislosti se vznikem pomocných věd historických. Tyto výklady pak dokumentuje na praxi milánského archivu (kapitola 11) a jiných italských archivů (kapitola 12). V další

³⁰ Tamtéž, s. 11: „La storia dell'Archivistica – tema diverso dalla storia degli archivi, pur se ad essa affine – è un argomento di studio che incomincia appena oggi ad affacciarsi, tanto da essere totalmente assente anche in Paesi di alte tradizioni culturali.“

kapitole pak sleduje postupné prosazování provenienčního principu jako základní normy, a to ještě v období před jeho oficiální formulací. Kapitoly 15–22 jsou pak zaměřeny na rozbor děl italských archivních teoretiků počínaje toskánskou archivní školou a jejím představitelem Francescem Bonaianim (1806–1847) a na postupné formování archivnictví jako vědeckého oboru a oboru studia na speciálních paleografických školách. Podrobněji jsou pak rozebírána díla Eugenia Casanovy (1867–1951, Antonia Panelly a Giorgia Cencettiho.³¹

Na práci o dějinách italského archivního myšlení navázal Lodolini další monumentální freskou, zaměřenou tentokrát na vývoj italské archivní organizace a legislativy.³² Tato práce je prací klasicky archivně-správní. Lodolini zde sleduje vývoj archivních norem od 60. let 19. století až do roku 2004. Podrobně rozebírá jednotlivé legislativní předpisy a zároveň zkoumá jejich aplikaci v praxi. Ve druhém plánu si pak všímá vývoj italské archivní organizace, resp. jejích vnitřních vrcholných orgánů.

Třetím kamenem v Lodoliniho archivní mozaice je jeho obecná archivní příručka. Lodolini v ní aplikoval veškeré své výzkumy a pokusil se o jejich utřídění do jednotného systému.³³ Příručka se dělí na tři základní části. V první části Lodolini zkoumá dějiny archiválií, resp. dějiny dokumentu od jeho vzniku až po jeho archivní fázi. Ve druhé části se věnuje pojmu archiv v nejširším slova smyslu a otázkám archivní teorie a metodiky. Ve třetí části pak zkoumá formování archivářů jako profesní skupiny a archivní organizace. Z hlediska našeho tématu je zajímavá a přehledná Lodoliniho definice a strukturace termínu archivnictví. Jako jeho součást chápe:³⁴

1. archivní teorii ve smyslu Casanovovy definice „archivistica pura“;
2. speciální archivnictví (archivistica speciale), kterou rozumí dějiny původců s ohledem na tvorbu archiválií;³⁵
3. dějiny archivnictví a archivů (storia degli archivi e dell'archivistica),³⁶
4. archivní legislativa (legislazione archivistica);
5. archivní technologie a ekonomie (tecnologia archivistica o archiveconomia).

³¹ Tamtéž.

³² Lodolini, Elio: *Organizzazione e legislazione archivistica italiana dall'Unità d'Italia alla costituzione del Ministero per i beni culturali e ambientali*, 1. vyd. Roma 1980, zatím poslední 6. vydání pod názvem *Legislazione sugli archivi: storia, normativa, prassi, organizzazione dell'amministrazione archivistica*, 2 sv., Bologna 2004–2005.

³³ Lodolini, Elio: *Archivistica. Principi e problemi*, 7. vyd., Milano 1995.

³⁴ Tamtéž, s. 22.

³⁵ Tamtéž, s. 22: „storia delle istituzioni considerate non in se stesse, ma nella traduzione della loro organizzazione e della loro attività in sedimentazione documentaria di serie e fondi di archivio“

³⁶ Tamtéž: „ivi compresa la storia degli archivi del mondo antico, che da quale tempo – come abbiamo già rilevato – non è più dominio esclusivo dell'archeologia“.

Druhým autorem, který se pokusil o vytvoření národního konceptu archivní historie je vídeňský archivář Michael Hochedlinger, který ve své monografii shrnuje vývoj archivnictví v habsburské monarchii.³⁷ Hochedlinger přistupuje na rozdíl od Lodoliniho ke svému tématu především jako historik, který sleduje vývoj archivů jako institucí a archivnictví jako oboru úzce navázaného na historickou vědu.

V předmluvě ke své práci autor konstatuje, že dějiny archivů se ocitly v jakési kritické fázi, kterou způsobuje na jedné straně výrazné pronikání technických oborů do archivnictví a jejich akcentování, na straně druhé jistá atomizace a vyprázdňení pojmů archivnictví a archiv a jejich přenašeni do jiných dílčích disciplín, jako jsou kulturní dějiny apod. Archivnictví dnes je dle Hochedlingera více technickou disciplínou, jejíž historický aspekt stojí v pozadí, a autor se pokouší se i touto prací proti tomuto trendu „odhistorizování“ („*Enthistorisierung*“) vymezit. Dějiny archivnictví a archivů chápe jako dějiny institucí spravujících archiválie včetně pozornosti věnované jejich organizaci, archivním budovám, archivní metodice, osobnostem archivářů a zhodnocení archiválií pro správní a vědecké účely.

Autor se rovněž pokusil o shrnutí dosavadního bádání věnujícího se archivním dějinám („*Archivgeschichte*“). Přihlašuje k práci německého archiváře Adolfa Brennekeho, z níž čerpá zejména metodicky. Dále přihlíží i k některým zahraničním pracím (zejména italským: Eugenio Casanova, Elio Lodolini, Leopoldo Sandri). Michael Hochedlinger nezastírá, že jeho práce pokoušející se o komplexní zpracování rakouské archivní historie, před rokem 1918 v souvislostech vývoje habsburské monarchie, je založená především na literatuře. Pramenná heuristika mohla být provedena jen výběrově. Nicméně již sám seznam použité literatury budí oprávněný respekt a svědčí o autorově jedinečném přehledu o dané problematice. Tematicky se autor zaměřuje zejména na dějiny státních a stavovských archivů v chronologickém přehledu členěného do kapitol převzatých z Brennekeho archivní morfologie (Schatzarchiv – Auslesearchiv – Behördenarchiv – Institut). Tato první část je nejdůležitější částí knihy, ve druhé části se autor věnuje některým dalším typům archivů (církvní, komunální, soukromé) a ve třetí části pak některým problémovým okruhům na rakouském příkladu.

Metodická východiska naznačená v úvodu rozvíjí a aplikuje autor v dalším výkladu. Nejzávažnější je v tomto ohledu pochopitelně první kapitola věnovaná vývoji státního archivnictví a státních archivů. Jak bylo řečeno, autor přijímá Brennekeho typologii sledující genezi archivů v chronologickém sledu. Za první typ považuje „archivní pokladnice“ (Schatzarchive), jejichž úkolem bylo pojištění práv držitelů a které byly často spojovány se

³⁷ Hochedlinger, Michael: *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*, Wien – München 2013.

skutečnou klenotnicí. V souvislosti s produkcí aktového materiálu pak od konce 15. století vznikají „úřední archivy“ (Behördenarchive), v podstatě registratury velkých úřadů. Dalším vývojovým typem jsou pak „výběrové archivy“ (Auslesearchive), již institucionalizované archivní instituce obsahující archiválie různého původu a mající zpravidla „tajné“ postavení sloužící jako nástroj vysoké politiky. Od počátku 19. století můžeme mluvit o „pramenných depozitářích“ (Quellenlager) souvisejících s rozvojem historiografie a nahlížením na archivy jako na důležité zdroje historických pramenů. Autor dále sleduje i proměnu uživatelů archivů, jejich postupnou „laicizaci“ a zároveň paralelně probíhající změnu postavení archivářů.

Po ujasnění metodických východisek postupuje autor v rámci první kapitoly dle chronologického hlediska. V první části tak sleduje vývoj archivu rakouských vévodů a jeho postupnou proměnu v habsburský archiv, dále vývoj zeměpanských registratur, archivů centrálních institucí, říšských institucí a stavovských registratur. Ve druhé části jsou pak podány přehledné dějiny archivnictví a archivů od 18. století do roku 1945. Prolíná se zde hledisko obecné s líčením vývoje archivní správy a organizace archivnictví (zejména pro období od konce 19. století) s vývojem jednotlivých institucí. Vedle ústředních archivů (Domácí, dvorský a státní archiv, Archiv dvorské komory, Válečný archiv, archivy jednotlivých ústředních úřadů) věnuje autor pozornost i rovině zemské, a to jak na úrovni správy, tak samosprávy. Nalezneme zde tedy i stručné vylíčení dějin Moravského zemského archivu v Brně, Archivu Země české, Zemského archivu v Opavě a Místodržitelského archivu v Praze. Závěrečná část první kapitoly je spíše jen stručným nahlédnutím do historie rakouského archivnictví po roce 1945 s akcentováním některých trendů jeho vývoje.

Předsevzetím Michaela Hochedlingera bylo být jakýmsi „archivním Linném“ a po vzoru slavného švédského přírodovědce se pokouší o systematické a hierarchické zpracování všech oblastí archivnictví. Druhá kapitola je tak věnována vývoji archivnictví a archivů mimo hlavní státní linii. Samostatné podkapitoly jsou tak věnovány archivnictví církevnímu (klášterní, diecézní, farní archivy, archivy nekatolických církví), komunálnímu, šlechtickému (jen v obecné rovině), archivům univerzit a vědeckých institucí, hospodářským archivům, archivům parlamentu a politických stran a mediálním archivům. Míra podrobnosti je pochopitelně různá s ohledem na dosavadní stav rozvoje bádání v daných oblastech.

Závěrečná (třetí) kapitola je pak věnována některým průřezovým tématům. Patří k nim osobnosti archivářů (zde autor sleduje jejich sociální původ, vzdělání, pracovní zařazení a jejich postupnou profesionalizaci a profesní identifikaci). Dalším tématem je vývoj archivní metodiky, a to jak v oblasti předarchivní péče a výběru archiválií, tak v oblasti jejich

zpracování. Samostatná pozornost je věnována archivní technice a technologiím, využívání archiválií a vědecké a publikační činnosti archivů.

2.1.6. Univerzální historie archivnictví

Již na jednání madridského archivního kongresu v roce 1968 bylo stanoveno jako základní úkol vytvoření univerzálních dějin archivnictví, které měly obsáhnout veškeré dílčí oblasti, především archivní organizaci, archivní metodiku, archivní školství, archivní techniku a další témata, jak byla zmíněna v předchozím textu. Univerzální dějiny však měly být konečnou syntézou, ke které mělo být přikročeno poté, co budou vytvořeny jednotlivé syntézy národních archivních dějin. V tomto ohledu překvapivě se v roce 1998 objevila monografie francouzského archiváře působícího na univerzitě v kanadském Quebecu Paula Delsalla.³⁸ Delsalle měl sice za sebou několik dílčích analytických prací, především k problematice archivnictví ve Francii, jeho tematický záběr je však mnohem širší než u výše zmíněného E. Lodoliniho nebo M. Hochedlingera. Delsalle v úvodu ke své práci deklaruje, že jde vlastně o shrnutí přednášek a seminářů, které vedl se svými studenty. I když svou příručku považuje za provizorní sumarizaci tématu („*la synthèse provisoire*“), přesto k tématu přistupuje velmi odvážně a snaží se vyrovnat se s vývojem archivnictví od jeho počátků až do současnosti. „Provizornost“ svého řešení spatřuje především v terminologické rozkolísanosti a nejednoznačné definici, a to i základních termínů. Pouze ve francouzské terminologii shledává čtyři vyskytující se termíny odpovídající termínu „archivnictví“.³⁹ Prvním z nich je termín „archivage“, který označuje výběr archiválií a blíží se tak oblasti spisové služby. Termín „archivologie“ převzatý ze španělštiny představuje disciplínu, která zkoumá archivní principy a jejich aplikaci v praxi. Technickým problémům se věnuje termín „archivéconomie“. Za nejpřesnější chápe termín „archivistique“, který označuje vědu zahrnující oblast výběru, zpracování a využívání archiválií.⁴⁰ Od této definice pak odvíjí tematické zakotvení své monografie. Dějinami archivnictví totiž chápe problematiku výběru archiválií, archivní profese a archivní teorie a praxe.⁴¹ Této poněkud vágní definici pak odpovídá i strukturování Delsalova výkladu. Na rozdíl od Lodoliniho, kterému se podařilo díky přesné definici tématu udržet jednotnou linii výkladu a jeho hierarchizaci, střídá Delsalle chronologický a tematický výklad a vedle soustředění na vývoj archivní metodiky se věnuje i

³⁸ Delsalle, Paule: Une histoire de l'archivistique. Québec 1998.

³⁹ Tamtéž, s. 2.

⁴⁰ Tamtéž: „la science ou l'art de la conservation, du traitement et de la mise en valeur des documents ou supports de l'information“.

⁴¹ Tamtéž, s. 3: „Pour nous, l'histoire de l'archivistique est celle de la conservation (classement, rangement) des supports de l'information, de la profession d'archiviste, des théories et des pratiques de la discipline.“

dalším tématům. Monografie členěná do patnácti kapitol tak působí roztržitým a nepřesným dojmem, jak bylo konstatováno i v analytických recenzích, které však Delsallův pokus označily zároveň za velmi důležitý.⁴² Delsalle však přináší řadu zajímavých podnětů a informací, a to zejména k dějinám francouzského archivnictví, které jsou jeho nejvlastnější doménou.⁴³

2.1.7. Jiný pohled – pokus o zapojení archivní historie do metodických problémů historické vědy

Do značné míry tradiční pohled na dějiny archivnictví a archivů představený v dosavadním výkladu s aplikací přístupu správně historického s využitím metod pomocných věd historických byl v posledních letech obohacen o odlišný pohled, ve kterém se někteří badatelé snaží aplikovat na dějiny archivnictví širší pohled, který jim umožňuje zařazení výzkumu dějin archivů do širších otázek historického výzkumu. Zdůraznění role archivů souvisí zejména se snahou o výzkum byrokratizace a způsobů řízení státu. Dějiny archivů slouží k poznání jemných struktur státní administrativy, výkonu moci a v neposlední řadě i akumulace informací důležitých pro správní vědění. Na roli archivů v tomto směru upozornil německý historik Peter Burke, který ve výzkumu dějin archivů vidí možnost rozkrytí jemného přediva (*Verfeinerung*) správních metod.⁴⁴ Burke zkoumající proměny raně novověké společnosti vnímá archivy jako instituce akumulující správní vědění (*Verwaltungswissen*), pojišťující panovnickou a státní moc (lhostejno zda absolutistického nebo konstitučního státu) a současně se stále narůstající roli písma a písemné kultury jako jednu ze základních opor vlády a současně jejich symbolů. Burke tak navázal na starší teorie francouzského historika Rogera Chartiera týkající se rozbor mocenských struktur raně novověké společnosti, kde dle jeho názoru plní archivy nezastupitelnou roli při sběru a transferu informací, při zprostředkování příkazů a tvoří tak pomyslný závěr v řetězci: písemnost – správa – archiv,

⁴² Zde zejména Lodolini, Elio: „Una“ storia dell'archivistica. Un libro di Paul Delsalle. *Rassegna degli Archivi di Stato* 58, 1998, s. 104–113. Lodolini vytýká Delsallovi zejména metodickou neukotvenost výkladu, který nepřihlíží k dosavadním výsledkům a zůstává tak ve svých závěrech nepřesvědčivý a nepřehledný.

⁴³ Kniha je členěna do zmíněných 15 kapitol, ve kterých se autor postupně věnuje: 1. archivnictví v pravěku a předantickém starověku, 2. archivnictví ve starověkém Řecku a Římě, 3. archivnictví v Asii a Africe od počátků do 18. století, 4. archivnictví v Americe od počátků do 18. století, 5. kanceláře a skriptoria 5.–15. století, 6. budovy a mobiliář archivů 5.–15. století, 7. dějiny královského archivu v Simancasu v 16. století, 8. dějiny archivnictví v období byrokratizace a centralizace v 16.–18. století, 9. profese archiváře od humanismu do osvícenství, 10. metody a praxe hodnocení a výběru archiválií v 15.–18. století, 11. archivní legislativa a normy 19.–20. století, 12. archivní budovy v 19.–20. století, 13. destrukce, ochrana a rekonstrukce archivů v 19.–20. století, 14. archivnictví jako vědecká disciplína a 15. mezinárodní spolupráce v archivnictví.

⁴⁴ Burke, Peter: *Papier und Marktgeschrei. Die Geburt der Wissensgesellschaft*. Berlin 2001, s. 163n.

který je páteří výkonu moci. Chartier používá pro svůj výklad teoretické postuláty definice termínu „moc“ doložitelné až k výzkumům sociologa Maxe Webera.⁴⁵

Roli archivu jako mocenského centra se správním, ale i symbolickým významem se v poslední době věnoval ve své podrobné práci německý historik Marc-André Grebe, který podrobně analyzoval roli královského archivu ve španělském Simancasu v období vlády Filipa II.⁴⁶ Grebe dosáhl díky kombinaci tradičního správně historického pohledu a nových metod související s výzkumem teorie moci a její aplikace pozoruhodných výsledků a jeho monografie, byť pro problematiku šlechtických archivů využitelná pouze limitovaně, může být pokládána bez velkých rozpaků za modelovou příručku. Základem Grebeho výzkumu je pochopitelně rozbor relevantních písemností, zde zejména příslušných normativních pramenů, nicméně jeho komplexní pohled s pokusem o obecnější závěry je jistě inspirativní i pro budoucí výzkum a byl inspirací i pro tuto práci. Grebe na počátku definoval profil svého výzkumu tak, že se chtěl zaměřit na otázku zda lze pomocí analýzy španělského královského archivu poznat správní chod ve Španělsku 16. století. Svou práci rozčlenil na pět základních kapitol. V první se věnoval vzniku, výstavbě a organizaci archivu, ve druhé roli archivu jako součásti „Wissenspolitik“ v dané době, třetí kapitola je věnována způsobům zpracování archivu, čtvrtá kapitola využívání archivu pro administrativní potřeby (zejména otázce prosazování nároků prostřednictvím archiválií) a konečně poslední pojetí archivu jako místo paměti ve smyslu teorie míst paměti francouzského filozofa Pierra Nory.⁴⁷ Grebe předpokládá, že archivní dějiny jsou pouze tehdy smysluplné, pokud jsou součástí širšího kontextuálního pohledu.⁴⁸ Hlásí se v tomto smyslu k autorům, kteří chápou dějiny archivnictví jako součást správních dějin (Verwaltungsgeschichte) a dějin způsobů vládnutí (Herrschaftsgeschichte).⁴⁹

⁴⁵ Weber, Max: *Soziologische Grundbegriffe*, 5. vyd. Tübingen 1981, s. 89.

⁴⁶ Grebe, Marc-André: *Akten, Archive, Absolutismus? Das Kronarchiv von Simancas im Herrschaftsgefüge der spanischen Habsburger (1540–1598)*, Frankfurt am Main 2012.

⁴⁷ Nora, Pierre: *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Berlin 1990. V českém prostředí nově Hlavačka, Milan: *Místa paměti*. In: Čechurová, Jana – Randák, Jan a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 602–609 a Michela, Miroslav: *Paměťová studia*, tamtéž, s. 610–645.

⁴⁸ Grebe, M.-A.: *Akten, Archive, Absolutismus?*, s. 22: „Archivgeschichte nur sinnvoll ist, wenn sie einzelne Institutionen in einem breiten historischen Kontext einordnet.“

⁴⁹ Za průkopnické práce zde označuje především díla Petera Rücka, Axela Behneho a José L. Rodríguez de Diego. V této souvislosti je možné zmínit průkopnickou práci Rück, Peter: *Die Ordnung der herzoglich savoyischen Archive unter Amadeus VIII. (1398–1451)*. *Archivalische Zeitschrift* 67, 1971, s. 92n. s programovou myšlenkou: „Der Rückstand der vergleichenden Archivgeschichtsschreibung gegenüber der schon weit fortgeschrittenen Erforschung der Bibliotheksgeschichte ... ist begründet im wesentlichen Unterschied zwischen Archiv und Bibliothek selbst, dann in der Tatsache, dass das Forschungsinteresse der historischen Hilfswissenschaften bis vor kurzem meist da aufhörte, wo die Archivgeschichte einsetzen müsste.“ Dále k tomuto pojetí viz Rodríguez de Diego, José Luis: *Archivos del Poder, Archivos de la Administración, Archivos de la Historia* (s. XVI–XVII). In: *Historia de los Archivos y de la Archivística en España*. Valladolid 1998, s. 29–42; Hochedlinger, Michael: „Geistige Schatzkammer Österreichs“. *Zur Geschichte des Haus-, Hof-*

V jednotlivých kapitolách pak autor tato témata na základě důkladného výzkumu rozpracovává. V první kapitole se věnuje zejména vnitřní organizaci archivu na základě klasifikace dokumentů, rozboru norem a korespondence archiváře, dále stavebním záležitostem archivu, otázkám funkcionality a stavební symboliky. Velká pozornost je pak věnována vnitřnímu chodu archivu, působnosti mezi archivem a jinými úřady, dále výběru dokumentů, archivní každodennosti. Autor se rovněž snaží srovnávat změny v organizaci archivu se změnami ve státní správě. Ze zjištěných informací se snaží postihnout identitu archivu v rámci státní správy i jako součásti písemné kultury.⁵⁰ Stejným způsobem postupuje i u dalších kapitol, kde si všímá role archivu jako místa kumulace písemností důležitých pro vládnutí, tedy pro strategii i stabilitu moci. Samostatným tématem je pak zkoumání administrativních požadavků státu na archiv, postižení konkrétní archivní praxe na základě jednotlivých písemností a snaha o vylíčení role archivu jako místa paměti. Grebemu se tak podařilo vytvořit práci, v níž akcentuje roli archivu jako politického nástroje.⁵¹

Zcela na počátku zatím stojí začlenění výzkumu dějin archivů do novějších badatelských směrů, jako jsou například výzkumy postupu modernizace a rovnoměrnosti vývoje, dějin podnikání, každodennosti, mentalit, elit apod.

Kombinací těchto metod by mělo být dosaženo postihnutí toho nejpodstatnějšího, totiž zjištění, jak se na jedné straně mění způsob práce v archivech a jak reaguje na politický a společenský vývoj, hospodářský pokrok, sociální stratifikaci společnosti i postup historické vědy a jejích jednotlivých metod a badatelských témat. Na druhé straně zůstává podstatnou otázkou, jak společnost vnímá postavení archivu, tedy jak se archiv jako určitý kulturně historický fenomén mění v čase. Odpovědět na tyto otázky ovšem znamená vystoupit z úzce správněhistorického nazírání na archivy, resp. použít s nemalou pracností shromážděné informace z minuciézního archivního výzkumu k postižení obecnějších charakteristik a fenoménů.

2.1.8. Dílčí závěr

V předchozím textu jsem se pokusil sumarizovat dosavadní vývoj mezinárodního badatelského diskursu zaměřeného na dějiny archivnictví a archivů. Jeho základním cílem měla být obhajoba pojetí archivnictví jako samostatného vědního oboru, dále pak přinést

und Staatsarchivs 1749–2003. In: Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Geschichte – Gebäude – Bestände. Innsbruck 2003, s. 16–40.

⁵⁰ Grebe, M.-A.: Akten, Archive, Absolutismus?, s. 27: „Archivgeschichte soll dabei als Kritik der historischen Entstehungs-, Ordnungs- und Auswahlkriterien schriftlicher Überlieferung betreffen werden“.

⁵¹ Podobně v daleko menším rozsahu Kammerhofer, Leopold: Die Gründung des Haus-, Hof- und Staatsarchiv 1749. In: Archivprozesse. Köln 2002, s. 81–88.

periodizaci světového vývoje archivnictví a vývoje archivnictví v jednotlivých zemích. I když přinesl tento výzkum některé pozoruhodné syntetizující práce, obávám se, že takovéto pojetí výzkumu není v dlouhodobé perspektivě udržitelné, protože nedostatečně vnímá rozdílnou tradici a obtížnost (ne-li nemožnost) srovnání jednotlivých státních (případně národních) archivních systémů. Přesto představuje tento směr s výraznou oporou v oblasti dějin správy základní předpoklad možnosti dalšího nazírání na dějiny archivů a archivnictví.

V posledních letech se objevily některé důležité práce, které se pokoušejí vnímat dějiny archivnictví a archivů jako integrální součást obecnějších historických problémů, zejména v rámci výzkumů byrokratizace a profesionalizace státní administrativy a profesionalizace výkonu moci. V pracích Petera Růcka, Axela Behneho, Josého Luise Rodríguez de Diego, Michaela Hochedlingera a nejnověji Marca-André Grebeho je možné vnímat pojetí archivů jako institucí – nositelů moci. Vazba na správní dějiny zůstává, nicméně je dále zdůrazňována integrace archivů do skupiny institucí, které vykonávají moc. V archivních institucích jsou viděny byrokratické komplexy stejně jako rezervoáry právních a správních informací pro administrativní výkon klíčových.

Stejnětak jsou ale archivy považovány za součást vědní politiky státu, které uchovávají a zprostředkovávají sumu známých informací. Přístup k těmto informacím úzce souvisí také s pojetím archivního myšlení, které představuje další důležitý pojem, který současná literatura akcentuje. Pod pojmem archivní myšlení je možné rozumět jakési sebenazírání vlastního oboru, tedy vše co souvisí s jeho myšlenkovými koncepty, ať se týká jeho koncepčního nebo odborného rozvoje.

Mimo toto pojetí archivů jako tradičních institucí s administrativními, byrokratickými a často i politickými pravomocemi zatím zůstává pohled na dějiny archivů ze strany jejich uživatele. I ten je pochopitelně determinován v rámci historického vývoje, nicméně je vlastně v souvislosti dějin archivů klíčový. Je třeba akcentovat, že archivy byly, jsou a doufejme, že i budou, vždy institucemi uchovávající historické prameny, aby tyto prameny mohly být využity. Míra a možnosti tohoto využití jsou podmíněny konkrétními politickými, hospodářskými, společenskými, kulturními a dalšími podmínkami. Tato otázka je klíčová, uvědomíme-li si, že vlastně ovlivňuje všechny etapy archivní práce od výběru archiválií a jejich shromáždění v archivu, přes jejich zpracování až po jejich využití. Postihnouti takových dějin archivu je ovšem velice složité s ohledem na pramennou základnu. Přináší nicméně poznání konkrétního výkonu archivu (pro koho, proč a za jakých okolností a k jakému účelu).

Tyto „praxisbezogene Archivgeschichte“⁵² však mohou postihnout mnohovrstevný vývoj archivnictví v různých zemích, neboť mohou sledovat adaptabilitu archivů na různé individuální i institucionální potřeby a úkoly v příslušném kontextu.⁵³

Dalším důležitým aspektem dějin archivnictví jako „pomocné historické disciplíny“ je jeho výrazný kulturní rozměr. Činnost archivu i práce archiváře je obrazem i odrazem dobového vnímání problematiky, akcentováním podstatného i nepodstatného a snad i reflexí širšího problému v kontextu doby. Studium dějin archivů může odpovědět například na limity a možnosti výpovědnosti jednotlivých pramenů, okolnosti a důvody jejich dochování i nedochování, podoby a struktury archivních fondů. Výrazný fenomén související i s badatelským směrem výzkumu tzv. míst paměti představuje i kulturní rozměr archivů (nejen jejich působení v dané společnosti jako kulturní (paměťové) instituce, ale i otázky týkající se jejich stavební historie, vybavení, výzdoby, symboliky a dalších aspektů.

Závěrem lze ještě zmínit samostatný pohled na dějiny archivů v kulturněhistorickém nazírání. Tento pohled se zcela abstrahuje od vlastních institucionálních dějin archivů i od dějin jednotlivých odborných činností, je odvozen od filozofie dokumentu a filozofie byrokracie. Tento směr zdůrazňuje neohraničenost dějin archivnictví vnímaných jako dějiny sběru písemných pořízení v civilizačním vývoji. Tento badatelský diskurs, označovaný jako archivologie, je realizován především v anglosaské oblasti. Archivy jsou zde vnímány jako součást intelektuálního systému a zařazeny do oblasti kulturních, popř. mediálních dějin. Vývoj archivů je zkoumán pomocí antropologických, sociologických, literárněvědných a kulturněhistorických metod, zcela mimo správněhistorický pohled. Tento diskurs směřující k definici postmoderního archivnictví se pokouší o nejširší interdisciplinární pohled.⁵⁴

⁵² Friedrich, Markus: Die Geburt des Archivs. Eine Wissensgeschichte. München 2013, s. 26.

⁵³ M. Friedrich mluví o této metodě jako „Archivgeschichte durch Archivgeschichten“.

⁵⁴ K tomuto problému dnes již četná literatura, programově viz Ketelaar, Eric: Tacit narratives. The meaning of Archives. Archival Science 1, 2001, s. 131–141; dále viz antologie Archivologie. Theorien des Archivs in Wissenschaft, Medien und Künsten. Berlin 2009, který shromažďuje k této otázce podstatné texty Jacquese Derridy, Michela Foucaulta, Paula Riceoeura a dalších, výbor je rozdělen do oddílů Archeologie archivu, Teorie archivu, Medium archivu a Estetika archivu. Archiv je zde vnímán jako „ein spezifischer Ort der Produktion einer jeweiligen Erzählung, einer spezifischen und wo möglich **anderen** Geschichte“. K tomu viz Foucault, Michel: L'Archéologie de savoir. Paris 1968; Derrida, Jacques: Dem Archiv verschieben. Eine Freundsche Impression. Berlin 1997.

Historickému aspektu tohoto pojetí archivu se věnuje zejména americký historik Richard J. Cox, podrobněji k němu a jeho dílu viz Čtvrtník, Mikuláš: Richard J. Cox. Archivní časopis 61, 2011, s. 133–143. Viz Cox, Richard J.: Closing an Era. Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management. Westport 2000.

2.2. Cesty a cíle českého bádání o dějinách archivnictví a archivů

2.2.1. Úvodem

Obecně lze říci, že téma dějin archivnictví a archivů je českému prostředí relativně blízké a archivněhistorická bádání jsou oblíbeným tématem výzkumu, na straně druhé není tento směr bádání nijak koordinován, určován, o klíčových tématech rovněž neprobíhají v podstatě žádné diskuse.

Za hlavní problém studia historie českého, resp. československého, archivnictví tak považují především neexistenci jakékoli koncepce jeho vývoje, periodizace, klasifikace pramenů, naznačení směrů bádání nebo alespoň obecného pojmenování problémů, které by měly být zkoumány. Přehlédneme-li příslušné archivní bibliografie,⁵⁵ můžeme konstatovat, že zájem badatelů o toto téma, lhostejno, zda se rekrutujících z řad archivářů, nebo mimo vlastní oblast archivnictví, je značný. Probíhá však atomizovaně a snad i metodicky neukotveně. Jako u každého diskursu by měl výzkum od pramenných analýz a dílčích studií směřovat k syntetickému zpracování. Aby tohoto cíle bylo dosaženo, je především nutné formulovat základní periodizaci vývoje našeho archivnictví a jeho klíčové problémy.

Není úkolem této kapitoly shrnout veškeré bádání o dějinách archivnictví a archivů v českých zemích. Byl by to úkol jistě zajímavý, ale zcela přesahující téma této práce. V následujícím textu bych chtěl upozornit na nejdůležitější výsledky českého bádání v této oblasti, pokusit se o jejich alespoň rámcové roztřídění s využitím typologie představené v předchozí kapitole a zejména si všimnout jejich metodologického zakotvení.⁵⁶

Základní badatelské přístupy je tak možné definovat následovně:

1. pokusy o zpracování komplexních dějin československého, resp. českého archivnictví. Tento metodický přístup rozpracovávám ve zvláštní subkapitole na základě některých profilových prací.

⁵⁵ Odkazuji zde na základní evidenční pomůcky Bauer, Otakar – Mrázková, Ludmila: *Soupis archivní literatury v českých zemích*. Praha 1959; Kouřil, Miloš a kol. *Bibliografie československého archivnictví 1957–1966*. Praha 1970 a Šatochinová, Marie a kol.: *Bibliografie českého archivnictví 1967–1976*. Praha 1990. Pro období po roce 1976 bohužel není speciální archivnictví bibliografie k dispozici a je třeba využívat obecných historických bibliografií.

⁵⁶ Reininghaus, Wilfried: *Archivgeschichte. Umrisse einer untergründigen Subdisziplin*. *Der Archivar* 61, Heft 4, 2008, s. 352–360. Soustředí se na dějiny archivnictví a archivů v užším slova smyslu, tedy na dějiny archivní organizace, archivů jako institucí a biografická studia. Stranou ponechávám širší dějiny archivnictví zahrnující dějiny jednotlivých činností, např. archivní legislativy, spisové služby a předarchivní péče, archivní teorie a metodiky, archivní techniky, archivního školství apod.

2. institucionální dějiny archivů. Studie tohoto typu představují nejtradičnější přístup k dané problematice, i jeho výsledky v českém prostředí se snažím představit ve zvláštní subkapitole.
3. postižení tematických skupin nebo dílčích chronologických etap v dějinách archivů a archivnictví. Na podrobnější zájem o dějiny konkrétních institucí navazuje pohled, který není zatím v české archivní historiografii uplatňován příliš, a to sledování dějin archivnictví v určitém časovém období. Takový směr bádání klade na příslušného badatele svým způsobem větší nároky, neboť kromě znalosti vnitřních dějin dané instituce je nutná důkladná znalost dobových reálií a souvislostí. Tato metoda však může přinést důležité výsledky. V zásadě by měl tento badatelský pohled řešit následující otázky:
 - zakotvení archivu v daném politickém, hospodářském, sociálním a kulturním systému, a to nejen z hlediska správního, ale i odborného;
 - postižení kontaktů mezi konkrétním archivem a dalšími institucemi, četnost, typy a cíle těchto vzájemných vazeb;
 - postižení funkce archivu v daném dobovém rámci institucionální politiky daného systému a dalších souvislostí.

Tento typ výzkumu byl u nás aplikován zatím velmi omezeně. Výraznější je u nejstaršího období dějin archivů ve středověku, kde poměrně malé množství dochovaných pramenů umožňuje, ale vlastně také vynucuje komparaci s jinými institucemi i jinými geografickými oblastmi. Taková komparace pak dává možnost k formulaci některých obecnějších tvrzení.⁵⁷ Že se jedná o pohled nosný i pro novější období, ukázala nedávno práce věnovaná archivnictví v Protektorátu Čechy a Morava plasticky rekonstruuující státní archivní politiku daného období v širších souvislostech.⁵⁸

Kromě vymezení chronologického se část bádání zaměřuje na postižení vývoje archivů určitého typu. Tento směr bádání není vázán na jednu instituci, resp. pouze na jednu instituci. Snaží se o definici určité skupiny archivů dané legislativním vymezením, tradičním vývojem nebo geografickým umístěním a poté sledovat dějiny takto vymezené skupiny v širších tematických i geografických souvislostech. Ani tento přístup není příliš častý, nejčastěji je aplikován v podstatě kombinací obou předchozích postupů, tj. sledováním dějin institucí a

⁵⁷ Viz např. Bláhová, Marie: Archivy v dílech nejstarších českých kronikářů a analistů (do konce 12. století). In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 117–124; Hlaváček, Ivan: Poznámky ke středověkým a raně novověkým dějinám českých archivů. In: Vývoj archivnictví v českých zemích a na Slovensku. Brno 2005, s. 89–94 (Mikulovská sympózia 2004).

⁵⁸ Lehr, Stefan: „Podstatně zvýšit německý vliv“. Archiváři a archivy v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Archivní časopis 62, 2012, s. 229–247.

sledováním určité tematické oblasti archivnictví ve vazbě na obecné souvislosti historického vývoje. Můžeme tak hovořit například o dějinách archivnictví panovnického,⁵⁹ stavovského,⁶⁰ městského,⁶¹ církevního, vojenského,⁶² patrimoniálního⁶³ apod.

4. archivně-historická biografistika. I tento přístup patří k tradičním pohledům realizovaným hojně v našem archivnictví. Opět se jej pokouším představit v samostatné subkapitole.

2.2.2. Edice pramenů k dějinám českého a československého archivnictví

Ačkoli jsou pracovníci archivů častými editory historických pramenů a dokonce tvůrci pravidel pro jejich vydávání,⁶⁴ k vlastnímu oboru přistupují poněkud macešsky. Naše archivnictví bohužel nemá žádnou práci, která by zpřístupnila klíčové diplomatické prameny týkající se jeho historie. Vnímám tuto skutečnost jako nedostatek a odstranění tohoto dezideratu považuji za jeden z důležitých úkolů pro budoucnost. Předpokladem takové edice by ovšem musel být rozsáhlý pramenný výzkum v řadě archivních fondů.

Abych věc dokumentoval na konkrétním příkladu, omezím se pouze na období meziválečné a na vývoj státního archivnictví a jeho organizace. Vidím zde minimálně čtyři tematické okruhy, které by taková edice mohla přiblížit. Prvním z nich je vývoj názorů na budoucí podobu archivní organizace a jeho ukotvení v systému státní správy nového československého státu. Je zajímavé, že tato diskuse probíhala, částečně i na stránkách novin a časopisů, ještě před rokem 1918. Detailní poznání tehdejších názorů později významných protagonistů našeho archivnictví, a v některých případech i osobností obecně veřejně známých, by umožnilo lépe pochopit jejich pozdější profesní vývoj, formování názorů a kariérní směřování.⁶⁵

⁵⁹ Koss, Rudolf – Bauer, Otakar: Archiv České koruny I. Dějiny archivu. Praha 1939.

⁶⁰ Lišková, Marie: Péče o stavovské archiválie v Čechách před rokem 1862. Archivní časopis 17, 1967, s. 145–153, 205–213.

⁶¹ Roubík, František: K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách. Časopis Archivní školy 2, 1924, s. 28–44; Volf, Miloslav: Popis městských archivů v Čechách. Praha 1947.

⁶² Fejlek, Vojtěch: K problematice vývoje československého vojenského archivnictví. Sborník archivních prací 20, 1970, s. 458–483; Macek, František: 40 let vojenského správního archivnictví. Archivní časopis 51, 2001, s. 14–38.

⁶³ Bělohávek, Miloslav: Příspěvek k vývoji patrimoniálního archivnictví. Archivní časopis 5, 1955, s. 217–220; Hanzal, Josef: K dějinám patrimoniálního archivnictví na počátku 19. století. Archivní časopis 13, 1963, s. 28–35;

⁶⁴ Šťoviček, Ivan a kol.: Základy vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století po současnost. Praha 2002.

⁶⁵ Že jde v tomto případě o problematiku velmi nosnou a zajímavou ukázal na konkrétním případě Josef Kollmann, viz Kollmann, Josef: Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby. Paginae historiae 10, 2002, s. 167–202.

Druhým okruhem je samotná realizace vzniku archivní sítě v nové republice. Víme, že již v listopadu 1918 proběhla mezi československými archiváři tzv. archivní anketa, na základě níž měla být určena podoba archivní organizace v Československu. Tato anketa konfrontovala názory formulované ještě před rokem 1918 a názorně ukazuje názorovou konzistenci, popř. proměnlivost, některých českých archivářů. Detailní poznání těchto názorů by opět pomohlo porozumět dalšímu vývoji archivnictví v Československu.⁶⁶

Třetím okruhem je otázka archivní rozluky. Československé archivnictví zde bylo krátce po svém vzniku postaveno před náročný úkol určený mírovou smlouvou s Rakouskem a následnou archivní dohodou z roku 1920. Její naplnění kladlo před československé archiváře problémy teoretické, metodické, technické i organizační a poměrně rychlé zvládnutí rozluky, i když i to záleželo na individuálním vkladu jednotlivých archivářů, bylo nesporně významným úspěchem československého archivnictví. Ačkoli se archivní rozluka přece jen těší občasnému zájmu, zůstává i zde mnohé a podstatné nevysloveno a pouze detailní práci s prameny by bylo možné přiblížit například některá dílčí jednání, provádění rozluky u konkrétních archivních fondů, nebo přinést biografie některých osobností, které se na této akci podílely.⁶⁷

Konečně posledním tématem, na které chci na tomto místě upozornit, jsou vleklé kompetenční spory mezi rezorty školství a vnitra o pravomoci v oblasti archivnictví a archivní správy, které se táhly od počátku existence československého státu. I tyto spory probíhající na různých úrovních jsou jistě vhodným tématem pro budoucí ediční zpřístupnění pramenů k jejich dějinám.

Oproti pramenům úředního charakteru je poněkud lepší situace u pramenů soukromoprávní povahy. Zde se pozornost zaměřuje především na dokumenty autobiografické povahy a

⁶⁶ Drašarová, Eva: Jan Bedřich Novák. Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 207–265; Boubín, Jaroslav: Adolf Ludvík Krejčík a jeho cesta k založení Československého státního archivu zemědělského. Tamtéž, s. 96–152. Citelná je v této souvislosti absence biografie dalšího z předních protagonistů této doby, ředitele Archivu Ministerstva vnitra Ladislava Klicmana.

⁶⁷ Základní práce viz Opočenský, Jan: Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou. Časopis archivní školy 1, 1923, s. 51–141; dále viz Šamberger, Zdeněk: K archivní restituci s Rakouskem po roce 1918. Právněhistorické studie 33, 1993, s. 117–139; týž: K archivní rozluce po roce 1918. Z vídeňských vzpomínek docenta Karla Kazbundy. Sborník archivních prací 38, 1988, s. 365–403; Sekyrková, Milada: Příspěvek k organizaci a přínosu československo-rakouské archivní a spisové rozluky. Archivní časopis 40, 1990, s. 5–13 a řada studií zveřejněná ve sborníku Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně. Semily – Turnov – Jičín 2013 (Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 16), zde zejména studie Leopolda Auera, Imre Resse, Evy Drašarové, Jana Kahudy – Milana Vojáčka a Heleny Chvojkové. Pokud jde o biografické studie, tak kromě archivářů by bylo zapotřebí zmapovat působení jednotlivých (většinou zcela neznámých) likvidačních komisí vysílaných jednotlivými rezorty pro provedení spisové rozluky na ústředních úřadech, viz např. Špiritová, Alexandra: Zapomenutý archivář. Paginae historiae 16, 2008, s. 205–212 nebo Kramář, Jan: Václav Dragoun – poštovní úředník, historik a muzejník. In: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Semily – Turnov – Jičín 2013, s. 391–399.

korrespondenci. Pokud jde o paměti a vzpomínky, jejichž autory jsou archiváři, není jich bohužel mnoho. Zachování osobního svědectví je bohužel u našich archivářů, ale i historiků, poměrně vzácné, a pokud jsou takové prameny dochovány, mají bohužel v řadě případů pouze torzovitou podobu. Další problém představuje skutečnost, že kariéra jednotlivých osobností nebyla lineární, ale proměňovala se v čase ovlivňována řadou objektivních i subjektivních příčin. Řada osobností, jejichž kariéra byla zahájena v archivnictví, z tohoto oboru odešla a dosáhla významného postavení v politice, diplomacii, kultuře nebo jinde. Zachovala-li taková osobnost písemné svědectví o svém životě, má zde archivnictví postavení okrajové, někdy dokonce vůbec žádné.⁶⁸

Větší zastoupení má samozřejmě korespondence archivářů uložená většinou v jejich osobních archivech. Ani ta není vydávána systematicky, ale většinou jako vedlejší produkt zájmu o určitou osobnost. Zejména pro starší dobu je ale korespondence pramenem velmi informačně bohatým a pro poznání detailu v konání dotčených osobností klíčovým. V řadě případů jde o rovněž o pramen literárně velmi kvalitní, což nakonec dokazují i některé soubory vydané korespondence historiků, kde je archivní problematika také reflektována.⁶⁹

2.2.3. Pokusy o zpracování dějin českého a československého archivnictví

I přes připomínky formulované v úvodu k této kapitole je třeba konstatovat, že i v českém, resp. československém archivnictví, je možné zaznamenat několik závažných prací o jeho historii, které se pokouší o systematictější pohled, zpracování dějin archivnictví

⁶⁸ Viz např. Šusta, Josef: *Léta dětství a jinošství. Vzpomínky I.* Praha 1947 (zde např. vzpomínky na schwarzenberské archiváře Theodora Wagnera a Františka Mareše); týž: *Mladá léta učňovská a vandrovní. Vzpomínky II.* Praha 1963; Stloukal, Karel: *Historie mého života.* Praha 2013; Odložilík, Otakar: *Deníky z let 1924–1948.* Praha 2003; Čelakovský, Jaromír: *Moje zápisky 1871–1914.* Praha 2004; Měsíc, Cyril: *Deníky dr. Breitenbachera.* In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska.* Praha 2001, s. 127–132 ad. Alespoň částečnou náhradou mohou být vzpomínky iniciované při různých příležitostech nebo obsáhlejší rozhovory, viz např. *Ze vzpomínek našich archivářů. Sborník archivních prací 48,* 1998, s. 219–389; Spurný, František: *Osm let jsem u vás sloužil... Vzpomínky na budování krajského státního archivu Janovice. Sborník archivních prací 51,* 2001, s. 452–474; Bendová, Viola – Šouša, Jiří – Vojtíšková, Marie: *Ze vzpomínek našich archivářů. Jitro archivářů. Sborník archivních prací 58,* 2008, s. 452–483; *Archivní vzpomínání. Státní ústřední archiv ve vzpomínkách svých zaměstnanců. Paginae historiae 21/2,* 2013, s. 5–297.

⁶⁹ Viz *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře.* Praha 1941; Dvořák, Max: *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi.* Praha 1943; dále např. Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana: *Korespondence Josefa Pekaře a Kamily Krofty.* Praha 1999; Bílek, Karol – Kábová, Hana: *Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák. Edice vzájemné korespondence. Z Českého ráje a Podkrkonoší 20,* 2007, s. 113–210. Z korespondence archivářů např. Sekyrková, Milada: *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka. Sborník archivních prací 51,* 2001, s. 85–274; Nováková, Stanislava: *Třeboňský archivář Theodor Wagner a jindřichohradecký archivář František Tischer ve vzájemné korespondenci 1864–1887. Archivum Trebonense 10,* 2002, s. 178–188. Jako vzor pro edice korespondence historiků a archivářů může sloužit nedávno vydaná korespondence Václava Vojtíška a Fridolína Macháčka, viz Janečková, Jitka: *Mráz kopřivu nepálí. Život a dílo Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška ve vzájemné korespondenci z let 1905–1954.* Praha – Plzeň 2014.

v souvislostech, s využitím širší pramenné základny i využitím některých metodologických podnětů.

Prvním autorem, který věnoval poznání vývoje našeho archivnictví podstatnou část svého profesního života, byl Josef Kollmann (1920–2007).⁷⁰ J. Kollmann zahájil studium historie ještě v předválečné době, v letech 1941–1943 absolvoval válečný běh Archivní školy a poté pracoval jako odborný archivář Archivu Ministerstva vnitra, resp. Státního ústředního archivu v Praze. Je autorem rozsáhlého vědeckého díla, v němž zaujímají stěžejní místo právě dějiny československého archivnictví.

Sám J. Kollmann kladl počátky svého zájmu o tuto problematiku do roku 1951, kdy jej tehdejší ředitel Archivu Ministerstva vnitra Ladislav Skřivánek pověřil zpracováním dějin archivu pro nově vzniklého archivního průvodce.⁷¹ Pokusil se tehdy o krátké vylíčení historie archivu tradiční formou (věnoval se zejména jeho profilovým osobnostem, fondům a budovám), zároveň si však uvědomil nedostatečnost pramenné základny i nutnost zpracovat dějiny archivu komplexním způsobem.⁷²

Následující desetiletí pak Josef Kollmann věnoval práci na monumentálních dějinách českého ústředního archivu, které vlastně (zejména pro starší období) splývají s dějinami českého státního archivnictví. Podstatou jeho práce byla široce rozkročená heuristika, neomezující se na vlastní archivní registraturu a fondy jednotlivých zemských úřadů, neváhal využít i svých kontaktů a prostudovat tehdy velice obtížně dostupné prameny uložené v Rakouském státním archivu ve Vídni. Kollmannovo pojetí dějin archivu bylo vlastně kombinací tří vývojových oblastí, které systematicky sledoval a kombinoval. První z nich bylo správněhistorické hledisko, kdy zkoumal začlenění archivu do systému státní správy a jeho vnitřní organizační vývoj, v druhém plánu sledoval dějiny jednotlivých fondů a sbírek, které archiv jako instituci tvořily, a konečně v neposlední řadě sledoval osobnosti jednotlivých profilových archivářů, kteří se na činnosti archivu významně podíleli.⁷³

⁷⁰ K němu naposledy Kahuda, Jan: Josef Kollmann. Archivní časopis 64, 2014, s. 290–297, zde citována i další literatura.

⁷¹ Průvodce po Ústředním archivu Ministerstva vnitra, Praha 1952, zde s. 15–31. Tuto roli si Josef Kollmann zopakoval po 40 letech, kdy opatřil historickým úvodem rovněž nového průvodce po Státním ústředním archivu, viz Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, díl I/1, red. Alena Pazderová, Praha 1997, s. 7–73.

⁷² „Při zpracování těchto stručných dějin jsem si uvědomil potřebu zpracovat historii ústředního archivu. Navíc to bylo do značné míry nepolitické téma, což mi vyhovovalo. Na začátku jsem byl ale zoufalý. Ve fondu Stará manipulace jsem našel pouhý jeden karton a tak si pamatuji, jak jsem obracel archiv vzhůru nohama, abych něco našel a skládal jednotlivé zmínky jako kamínky do mozaiky. Samozřejmě bych býval raději zpočátku pracoval na jiných tématech, ale postupně jsem se zabral s maniactvím do zdánlivě poněkud nudných archivních dějin, Rozhovor s PhDr. Josefem Kollmannem. Archivní čtvrtletník 9, 2001, s. 16.

⁷³ „Po metodické a teoretické stránce archivním dějinám nebylo dosud věnováno tolik pozornosti, kolik by si tento obor zasloužil. Z toho důvodu neexistuje model, který by mohl sloužit za všeobecný metodický vzor.

Kollmannovy studie se vyznačují detailní znalostí pramenů, které jsou často parafrázovány v rozsáhlých pasážích. Kollmann však vnímal i obecné trendy bádání o dějinách archivnictví a archivů a přijímal některé podněty zahraničních výzkumů, zejména VI. celosvětového archivního kongresu v Madridu v roce 1968.

Dalším důležitým znakem díla Josefa Kollmanna je jeho kontinuální pojetí archivnictví. Jeho podstatou bylo sledování vývoje instituce v kontinuitě vývoje státní správy. Jeho součástí pak byla i vědomá návaznost na dílo předchůdců, se kterými Josef Kollmann tu více, tu méně sympatizoval. Návaznost vlastních výzkumů na dílo předchůdců ostatně sám opakovaně připomínal.⁷⁴

Výsledkem Kollmannovy sisyfovské práce je souborné zpracování dějin ústředního archivu do roku 1945. Z technických důvodů je musel rozdělit do dvou částí – knižní monografie podchycující dějiny archivu do roku 1918⁷⁵ a pozdější časopisecké zpracování historie Archivu Ministerstva vnitra v letech 1918–1945.⁷⁶

Knižní monografie je rozdělena do pěti hlavních kapitol představujících jednotlivé etapy vývoje archivu odvozené od hlavních mezníků vývoje státní správy:⁷⁷

- I. Období do roku 1526 (s pozorností vývoji listinného archivu, desek zemských a archivu královské kanceláře)
- II. Období České kanceláře (1526–1620) s pozorností vývoji registratur české kanceláře a české komory

Ideální archivní dějiny by měly být shrnutím dějin všech jeho fondů, avšak takto pojaté dějiny, zvláště u velkého archivu, by vedly k přílišné šíři a proto budou sotva kdy napsány. Zde bylo zvoleno institucionální hledisko s přihlédnutím k nejvýznamnějším fondům. Avšak archivní dějiny mají také svou subjektivní stránku, kterou představuje lidský činitel. Přirozeně hrály vždy velkou roli zájem a péče ze strany státu o vlastní archiv, ale také vždy velmi záleželo na lidech, kteří v něm působili, kteří ho svou prací spoluvytvářeli a popřípadě mu vtiskli určitou podobu podle svých představ, kteří ho i dovedli zastat v těžkých dobách a kteří se o něj obětavě starali, protože k němu měli velmi vřelý vztah. Z dávné minulosti se tak vynořují osudy lidí dosud namnoze neznámých či zapomenutých, avšak pracovitých, obětavých a archivu oddaných, díky jejichž úmorné a málo oceňované práci se národní archivní dědictví dochovalo do přítomné doby“, Kollmann, Josef: Dějiny ústředního archivu českého státu. Praha 1992, s. 7.

⁷⁴ „Byly to praktické důvody, které vedly archiv ke snahám o poznání vlastní minulosti. Ti z jeho prozíravých pracovníků, kteří se jím důkladněji zabývali ve snaze poznat ho co nejhloběji, museli nutně dospět k názoru, že bez znalosti jeho minulosti není možno proniknout do jeho složité struktury, porozumět pořádacím systémům starých dob či osvětlit existující mezery.“, tamtéž, s. 6.

⁷⁵ Kollmann, Josef: Dějiny ústředního archivu českého státu. Praha 1992.

⁷⁶ Kollmann, Josef: Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 511–688.

⁷⁷ Monografické zpracování dějin ústředního archivu bylo na řadě míst oceněno, např. „Nelze předpokládat, že by se dnes ani v budoucnu našel člověk, který by byl schopen a ochoten tuto práci podniknout“, viz Culková, Dagmar: PhDr. Josef Kollmann čestným členem ČAS. Archivní čtvrtletník 8, 2000, s. 3 nebo „Toto imponující dílo představuje svým pojetím i obsahem jeden z nejvýznamnějších vkladů do naší archivní produkce posledních let, neboť dalekosáhle předčí i zahraniční archivní počiny týkající se dějin archivů. Bylo již řečeno, že toto dílo obsahuje vše, co může být v archivní oblasti všestranným vzorem jak metodicky, tak koncepčním vyzněním. Je to práce, o níž lze právem prohlásit, že finis coronat opus.“; Šamberger, Zdeněk: Kronikář svého archivu. K osmdesátinám PhDr. Josefa Kollmanna. Archivní časopis 50, 2000, s. 110–112.

- III. Období Starého českého místodržitelství (1621–1749) s pozorností osudům, prostorovému uložení, personálu a manipulaci s fondy archivu
- IV. Období Českého gubernia (1749–1849) s vývojem guberniálního archivu a portréty archivářů Jana Bugnera, Jana Josefa Klausera a Kajetána Nádherného
- V. Období Českého místodržitelství (1850–1918) s vývojem místodržitelského archivu a zejména rozsáhlým portrétem archiváře Karla Köpla

Vedle souhrnného zpracování dějin archivu vznikaly Kollmannovi pod rukama postupně jako jakýsi vedlejší produkt medailónky jednotlivých archivářů, které se postupně (hlavně při příležitosti různých výročí) odhodlával publikovat.⁷⁸ Nejprve to byli archiváři z období 18.–19. století: Jan Josef Klauser (1705–1771),⁷⁹ Jan Hulakovský (1804–1877),⁸⁰ opakovaně Antonín Gindely (1829–1892)⁸¹, biogramem Jana Bedřicha Nováka posunul Kollmann svůj záběr do první poloviny 20. století.⁸²

Postupně přecházel do své současnosti a v závěru svého života vytvořil biografické portréty Jaroslava Prokeše (1895–1951) a Josefa Borovičky (1885–1971).⁸³ Zejména životní příběh Jaroslava Prokeše představoval jistě nejzávažnější problém v cestě Josefa Kollmanna za sledováním osudů významných představitelů archivu. Prokeš byl Kollmannovým učitelem na Archivní škole, představeným v Archivu Ministerstva vnitra a Kollmann byl přímo konfrontován s Prokešovým poválečným obviněním z kolaborace a následným vyšetřováním. Byl dokonce (spolu s dalšími spolužáky) Prokešem požádán, aby poskytl vyšetřovacím orgánům písemné svědectví o Prokešově nezávadném chování v období okupace. Kollmannův opakovaný zájem o Prokeše je tak veden i jeho snahou o jistou rehabilitaci člověka, který zastával v meziválečném a válečném období vrcholné pozice

⁷⁸ „Na okraj této práce vzniklo i několik článků k jubileím významných archivářů, jejichž osud (a zejména odchod z archivu) byl ve většině případů smutný“, Rozhovor s PhDr. Josefem Kollmannem, s. 16. Souhrnně byly tyto články publikovány při příležitosti nedožitého 90. výročí narození Josefa Kollmanna, viz Kollmann, Josef: *Archiváři*. Praha 2010.

⁷⁹ Kollmann, Josef: *Archivář J. J. Klauser*. *Archivní časopis* 21, 1971, s. 234–247.

⁸⁰ Kollmann, Josef: *Jan Hulakovský, archivář obrozenecké doby (1804–1877)*. *Sborník archivních prací* 25, 1975, s. 359–450.

⁸¹ Kollmann, Josef: *Antonín Gindely, historik a archivář (1829–1892)*. *Archivní časopis* 42, 1992, s. 193–208; též: *Založení Zemského archivu českého a dr. Antonín Gindely*. In: *130 let Zemského archivu. Sborník příspěvků z konference, konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho*. Praha 1993, s. 7–22 a též: *Anton Gindely, Historiker und Archivar*. *AUC – Philosophica et historica* 3, 1993, s. 23–42.

⁸² Kollmann, Josef: *Archivář Jan Bedřich Novák*. *Archivní časopis* 22, 1972, s. 196–210.

⁸³ Kollmann, Josef: *Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby*. *Paginae historiae* 10, 2002, s. 167–222.

v československém archivnictví a jeho jméno vinou nespravedlivého obvinění upadlo v zapomnění.⁸⁴

K archivně-historickým studiím z pera Josefa Kollmanna je možné připočítat ještě studii a založení Archivu Země české⁸⁵ a souhrnné zpracování dějin Státní archivní školy včetně seznamu jejích absolventů.⁸⁶

V posledních letech svého života plánoval Josef Kollmann na nátlak četných přímluvců zpracování závěrečného období dějin Archivu Ministerstva vnitra v letech 1945–1954 a biogramy archivářů Karla Doskočila a Antonína Haase, kteří se stali oběťmi prověrek ve Státním ústředním archivu.⁸⁷

Další osobností, která zaměřila svou pozornost na dějiny československého archivnictví, byl někdejší vědecký vedoucí Archivní správy Ministerstva vnitra Zdeněk Šamberger (1923–2012).⁸⁸ Z. Šamberger působil v letech 1945–1951 jako archivář Ústředního archivu Ministerstva vnitra, dále jako tajemník Státní archivní komise, vědecký vedoucí Archivní správy MV, ředitel Státního ústředního archivu v Praze a v letech 1970–1983 opět jeho pracovník. Z. Šamberger byl nepochybně jedním z tvůrců oficiální koncepce československého archivnictví v 50. a 60. letech 20. století spočívající především ve vytvoření jednotné třístupňové sítě státních archivů podřízených rezortu ministerstva vnitra a dále v důrazu na rozvoj metodických a terminologických otázek oboru. Od konce 60. let 20. století se soustavně zaměřil na zpracování dějin československého archivnictví od roku 1918 až do poloviny 50. let 20. století, kdy byla jednotná archivní organizace zřízena. Texty Z. Šambergera jsou psány jednoznačně s cílem obhájit řešení, na jehož prosazení se sám podílel. Konkrétním podnětem k jejich vzniku byly události roku 1968, kdy opět veřejně zazněla kritika dosavadního podřízení archivnictví rezortu vnitra a formulace požadavku jeho přearování k ministerstvu kultury. Tento požadavek byl přednesen skupinou historiků kolem

⁸⁴ K osobnosti Jaroslava Prokeše se Josef Kollmann vrátil třikrát, nejprve v uceleném portrétu při 100. výročí narození, viz Kollmann, Josef: Dr. Jaroslav Prokeš, archivář, historik, učitel. Medailón k 100. výročí narození. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 123–162. Později se odhodlal ke zpřístupnění spisu o vyšetřování jeho kolaborace s výpověďmi předních českých historiků a zaměstnanců archivu, viz Kollmann, Josef: Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu Ministerstva vnitra. *Paginae historiae* 9, 2001, s. 270–334. Jistým epilogem je pak zpřístupnění epigramů Jana Slavíka k tomuto případu, viz Kollmann, Josef: Dr. Jan Slavík k případu prof. dr. Jaroslava Prokeše. *Paginae historiae* 11, 2003, s. 165–192. Josef Kollmann zpracovává prokešovské téma paralelně s Miladou Sekyrkovou, která jej na konci 80. let 20. století otevřela, citace jejích prací viz dále v textu.

⁸⁵ Kollmann, Josef: Palacký a zemský archiv. *Strahovská knihovna* 11, 1976, s. 98–122.

⁸⁶ Kollmann, Josef: Státní archivní škola v Praze. Příspěvek k dějinám archivního školství. *Sborník archivních prací* 32, 1982, s. 225–307.

⁸⁷ K těmto tématům je dochována přípravná dokumentace v osobním fondu Kollmann Josef, PhDr. v Národním archivu.

⁸⁸ K němu alespoň Kučera, Martin: Český historik a archivář Zdeněk Šamberger osmdesátiletý. *Slovanský přehled* 90, 2004, s. 110–111 (s bibliografií).

tehdejšího Výboru pro dějiny protifašistického odboje. Jak se záhy ukázalo, našel živnou půdu i mezi samotnými archiváři a stal se jedním z hlavních cílů nově zřízené archivní sekce v rámci Československé společnosti historické. Celá akce ovšem neměla dlouhého trvání a archivní sekce vedená lounským archivářem Bořivojem Lůžkem krátce po srpnových událostech roku 1968 zanikla. Na posledním zasedání této sekce však zazněl požadavek zpracování dějin organizačního a metodického vývoje československého archivnictví v období po roce 1918. Z. Šamberger tento úkol přijal a zpracoval v několika rychle po sobě vydaných studiích.⁸⁹

V první dvojici těchto studií představil Z. Šamberger organizační vývoj československého archivnictví v daném období. Jako pramenná základna pro tyto studie byly využity výhradně prameny úřední povahy, především z proveniencí ministerstev vnitra, školství a národní osvěty, popř. zemědělství, dále různé prameny normativní povahy. Šamberger sledoval výhradně rovinu archivní správy, resp. postoje a jednání různých úřadů ve chvíli, kdy byly konfrontovány s archivní problematikou. První ze svých studií⁹⁰ strukturuje autor dále na pět chronologických částí. V první z nich sumarizuje podobu archivnictví v habsburské monarchii v období před rokem 1918, dále si všímá diskusí o podobě archivnictví v novém státě až do pádu ideje Národního archivu. Ve třetí části sleduje spory ministerstev školství a vnitra o kompetence v oblasti archivnictví v novém státě. Poslední části jsou věnovány pokusům o legislativní úpravy archivnictví, ať již speciálním zákonem, nebo úpravou v rámci primárně jiné legislativní normy.

Stejný postup volí Z. Šamberger i v další studii věnované totožné problematice v období po roce 1945. Podrobné líčení jednotlivých jednání zemské archivní sekce, archivní rady, vládní kompetenční komise, Státní archivní komise nebo Archivní správy Ministerstva vnitra umocňuje skutečnost, že se autor většiny jednání sám účastnil a vkládá do nich tedy jistý autobiografický prvek.⁹¹

Na studie o organizačním vývoji archivnictví navázal Zdeněk Šamberger dalšími texty týkající se vývoje archivní metodiky a archivní terminologie.⁹² I v případě těchto textů zůstává

⁸⁹ Nejdůležitější z nich byly zařazeny do výboru, Šamberger, Zdeněk: Studie k dějinám československého archivnictví. Praha 2005, zde s. 357: „Podnět vzešlý z této Archivní sekce požadoval analytické vylíčení organizačního vývoje a metodického úsilí v oboru archivnictví v desetiletích po roce 1918, s důrazem na východiska po roce 1945... Lze shrnout, že podstatou padesátiletého trvání a působení našeho integrovaného archivnictví bylo přímo doktrinální přiznání se k zásadám respektování fondové příslušnosti a provenienčního principu s jeho organizačním i metodickým vyzněním.“

⁹⁰ Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 3–85.

⁹¹ týž: Československé archivnictví po roce 1945. Tamtéž, s. 321–362.

⁹² týž: Archivně teoretické názory u nás po roce 1918. Sborník archivních prací 20, 1970, s. 3–56; týž: Archivní teorie a praxe po roce 1945. Stav a vývoj. Sborník archivních prací 21, 1971, s. 385–464; týž: Od archivní teorie

však u popisného způsobu výkladu, který sice na jednu stranu umožňuje detailní poznání organizačního zajištění daného úkolu, na straně druhé se z něj ale vytrácí požití vývoje archivního myšlení v dané době.

Jsou-li Josef Kollmann a Zdeněk Šamberger nepochybně nejvýznamnějšími představiteli generace vstupující do českého archivnictví v období po druhé světové válce a jejich historiografická práce začíná z různých důvodů více až v 60. letech 20. století, je možné uvést ještě jednu osobnost, doposud z hlediska dějin archivnictví v naší literatuře málo doceněnou, z řad starší generace historiků a archivářů, kteří svou odbornou dráhu zahájili již v době předválečné. Touto osobností byl bezpochyby dlouholetý archivář Archivu Země české a později Státního ústředního archivu v Praze Miloslav Volf. Životní osudy i rozsáhlé a rozmanité dílo M. Volfa bylo v literatuře již vícekrát připomenuto,⁹³ jeho práce archiváře, jak v oblasti zpracování archiválií, tak i činnost organizační, zůstává zatím v pozadí zájmu o jeho historické dílo. Je to velká škoda, uvážíme-li, že Volfovy aktivity ve funkci inspektora pro nestátní archivy v období po roce 1945, v Československé archivní společnosti, jako vyučujícího na Státní archivní škole a organizátora archivních kurzů byly pro vývoj našeho archivnictví velice důležité, ne-li v některých oblastech přímo zásadní. M. Volf je rovněž společně s Antonínem Haasem autorem první archivní příručky, která vlastně představuje produkt archivních kurzů organizovaných Československou archivní společností.⁹⁴ Na toto dílo orientované spíše jako sumář informací orientovaný na archivní praxi chtěl M. Volf navázat rozsáhlou syntetickou prací, která se měla stát základním oborovým kompendiem v Československu. Volf vycházel při přípravě svého díla ze skutečnosti, že v Československu nebyla žádná podobná pomůcka k dispozici. Snažil se v ní přinést souhrn informací k jednotlivým oblastem archivní práce, dále k dějinám československého archivnictví i k charakteristice některých zahraničních archivních systémů. Dílo dochované v několika verzích ve Volfově osobním fondu v Archivu Národního muzea v Praze⁹⁵ ukazuje, že na něm autor pracoval minimálně v období patnácti let od počátku 50. let až do poloviny 60. let 20. století. Původní verze má více než 800 stran strojopisu často revidovaného autorovými doplňky, dodatky a vsuvkami. Rovněž se zdá, že teprve dodatečně doplňoval autor

k archivní vědě. K archivně teoretickému vývoji u nás po roce 1945. *Slovenská archivistika* 6, 1971, s. 243–282; týž: Metodická pravidla a předpoklady jejich vzniku. *Archivní časopis* 35, 1985, s. 72–86; týž: Metodický pravidla a ohlas jejich vydání. *Tamtéž*, s. 129–146; týž: Archivní terminologie. Přehled vývoje terminologické práce u nás. *Archivní časopis* 45, 1995, s. 65–76.

⁹³ Naposledy Hanzal, Josef: Miloslav Volf. Sto let od narození. Dvacet let od úmrtí. *Archivní časopis* 52, 2002, s. 18–20.

⁹⁴ Volf, Miloslav – Haas, Antonín: *Archivní příručka*. Praha 1948.

⁹⁵ ANM, Volf Miloslav, PhDr., kart. 3–4.

poznámkový aparát, který pravděpodobně původní součástí díla nebyl. Tato původní verze datovaná do roku 1952 byla strukturována celkem do jedenácti kapitol:⁹⁶

- I. Povšechná bibliografie a historie archivnictví do druhé světové války
- II. Provenienční princip v archivnictví a metoda archivní práce
- III. Pořádání a inventarizace archiválií
- IV. Správa archivu
- V. Druhy archivů a práce v nich
- VI. Archivní péče v staré monarchii a Československu
- VII. Archivní síť v Československu
- VIII. Archivnictví v ostatních zemích lidové demokracie
- IX. Rakouské a německé archivnictví
- X. Ostatní kapitalistické státy evropské
- XI. Archivnictví v státech mimoevropských

Předností Volfovy práce je její obrovský tematický záběr, snaha po komplexním postižení tematiky i pokus o utřídění informací. Její jistou slabinu představuje nepřesné vymezení některých kapitol, které strukturu práce rozbíjí.

V první kapitole se autor bez jakéhokoli teoretického úvodu okamžitě pokouší o návrh periodizace dějin archivnictví: 1. archivnictví starověké a raně středověké, 2. archivnictví na vrcholu středověku, 3. archivnictví renesanční, 4. archivnictví od války třicetileté, 5. archivnictví osvícenské, 6. princip historiografický v archivnictví⁹⁷ a 7. vznik a poslání státních a zemských archivů.

Kapitola shrnuje řadu poznatků do té doby v českém prostředí neznámých. Autor zde ale sám nedodržuje vymezení kapitoly „do druhé světové války“. Navíc si všímá jen jednoho aspektu vývoje archivnictví, totiž jeho vazby na státní politiku a vývoj státní správy. Ve druhé

⁹⁶ Původní verze rukopisu viz ANM, Volf, inv. č. 366, kart. 3 (kapitoly I–VII), inv. č. 367, kart. 4 (pokračování kapitoly VII a kapitoly VIII–XI), celkem 801 stran rukopisu. Dále existují další verze některých kapitol, tamtéž, inv. č. 368, kart. 4 (kapitola VII, 162 stran), inv. č. 369, kart. 4 (kapitola VIII, 87 stran), inv. č. 370, kart. 4 (kapitola IX, 74 stran), inv. č. 371, kart. 4 (kapitola X, 114 stran), inv. č. 372, kart. 4 (kapitola XI, 26 stran) a pak zkrácená verze z roku 1966 složená pouze z kapitol I–VI (ANM, Volf, inv. č. 373, kart. 4, 341 stran).

⁹⁷ Autor tím rozumí vytváření moderního archivního systému v rámci státní správy, kde stát tímto úkonem rovněž deklaruje svůj zájem o podporu státní nebo národní historiografie, argumentováno je výhradně vytvořením Národního archivu ve Francii, viz zde s. 43: „Když sloučeny byly mezinárodní restituční státních archivů, zavlečených do Paříže, došlo k oživení archivnictví. Zrodila se zásada, že stát má povinnost se starat o veřejné písemnosti a právo na péči o soukromé archivy a historické sbírky dohlížet.“

kapitole rovnou navazuje výkladem o holandské archivní teorii a provenienčním principu a jeho jednotlivých variantách, aniž by byla patrná návaznost na kapitolu předchozí.⁹⁸ Po prakticky orientovaných kapitolách III a IV věnovaných pořádání a inventarizaci archivů a jejich správě (tj. požadavkům na archivní budovy, materiální a personální vybavení archivů, způsoby ukládání a organizaci badatelný) sleduje historickou rovinu tématu znovu v V. kapitole, kde podává typologii archivů (obecní a městské archivy, okresní samosprávné archivy, archivy okresních úřadů a hejtmanství, archivy šlechtické a patrimoniální, církevní archivy, spolkové archivy a podnikové archivy). Na této kapitole je nejlépe patrná jistá nevyváženost knihy. Autor z neznámých příčin pomíjí některé druhy archivů (zejména státní archivy, archivy vědeckých institucí a další), míra pozornosti jednotlivým typům je dána rovněž rozdílně a zdá se, že je přímo úměrná autorově zájmu.

Další kapitola (VI) tvoří jistý dodatek ke kapitole předchozí, i když poměrně násilně navazující. Autor zde sleduje roli státu při regulaci archivnictví prakticky od poloviny 18. století, za jeho počátek považuje vznik Domácího, dvorského a státního archivu ve Vídni a všímá si posléze vývoje státní archivní péče v habsburské monarchii v 2. polovině 19. století. Kapitola osmá věnovaná vývoji archivní sítě v Československu po roce 1918 je souhrnnou informací o vývoji jednotlivých archivů. Autor zde prokazuje vynikající znalosti širokých reálií vývoje československé archivní sítě i jednotlivých institucí a jednotlivé kapitoly tak vlastně představují leckdy první pokus o dějiny dané instituce.⁹⁹

Totéž platí i o kapitolách věnovaných zahraničním systémům evropského a mimoevropského archivnictví. Autor zde čerpá především z dostupné literatury, nicméně v řadě případů je příslušný text dodnes jediným shrnutím dané problematiky u nás.¹⁰⁰

⁹⁸ Z této kapitoly vychází jediná publikovaná část rukopisu, viz Volf, Miloslav: Problémy provenienčního principu v období mezi oběma světovými válkami. Sborník archivních prací 8, 1958, s. 151–175.

⁹⁹⁹⁹ Autor tak postupně přináší dějiny Ústředního archivu Ministerstva vnitra, Archivu Země české, Archivu Národního muzea, Moravského zemského archivu, Zemského archivu v Opavě, Vojenského ústředního archivu, Archivu hlavního města Prahy, Archivu města Brna, dále souhrnně o organizaci a stavu obecních archivů a nakonec o krajských archivech vzniklých v roce 1949. Z církevních archivů je věnována podrobnější pozornost archivům pražského arcibiskupství, svatovítské kapituly, litoměřické kapituly, olomoucké kapituly, olomouckého arcibiskupství, vyšebrodského, oseckého, tepelského kláštera, maltézského archivu, křižovnického archivu, dále archivu kláštera augustiniánů u sv. Tomáše v Praze, dominikánskému archivu v Praze, piaristickému archivu, benediktinskému archivu v Rajhradě a jezuitskému v Olomouci. Práce obsahuje rovněž důležité informace o některých šlechtických archivech – lobkovickém, paarovském, thunovském, valdštejnském, černínském, buquovském, kinském, nostickém, chotkovském, schwarzensberských archivech v Třeboni a na Orlíku, dále archivech fürstenberském, piccolominiovském, colloredovském, metternichovském, desfourovském, kolovratském, martinickém, clary-aldringenovském, windischgrätzovském, berchtoldovském, dietristeinském, collaltovském, kounicovském, žerotínovském, haugwicovském a magnisovském. Ze dalších soukromých archivů je věnována pozornost archivu České obce sokolské, Všeškolnímu archivu, Všeodborovému archivu, Všežidovskému archivu a Archivu pro dějiny obchodu, průmyslu a technické práce.

¹⁰⁰ V kapitole VIII je shrnuto archivnictví v Sovětském svazu (včetně Ukrajiny, Litvy, Lotyšska a Estonska), v Polsku (samostatná pozornost je věnována archivnictví ve Slezsku), v Rumunsku, Maďarsku, Bulharsku a Albánii. V kapitole IX je podrobněji charakterizováno německé a zejména rakouské archivnictví. Kapitola X

Podrobnější pozornost věnovaná Volfově práci souvisí v mnoha ohledech s její jedinečností, která prakticky dodnes nebyla nahrazena. Počátek 50. let 20. století však nebyl bohužel vhodnou dobou pro její vydání, ať již z důvodu obecného vývoje, nebo vzhledem k dalším osudům jejího autora. Ten se pokusil práci přepracovat v polovině 60. let a nabídl její vydání ve zmíněné redukované podobě ve Sborníku archivních prací. I tehdy byl ovšem odmítnut s odůvodněním, že je práce již překonaná.¹⁰¹ Nebyla to ovšem zcela pravda¹⁰² a není to pravda vlastně ani dodnes, neboť nepočítáme-li některé příležitostné nebo kvalifikační práce,¹⁰³ nebyla historie světového ani československého archivnictví v našem prostředí zpracována dodnes.

přináší informaci i vývoji a současné podobě archivnictví ve Finsku, Švédsku, Norsku, Dánsku, Holandsku, Belgii, Švýcarsku, Lucembursku, Francii, Španělsku, Itálii, Portugalsku, ve Vatikánu, v Jugoslávii, Řecku, Turecku a Velké Británii. V závěrečné kapitole se M. Volf pokouší o charakteristiku archivnictví ve Spojených státech amerických, v Kanadě, Mexiku, Venezuele a dalších jihoamerických státech i archivnictví v Africe.

¹⁰¹ ANM, Volf, inv. č. 373, kart. 4, dopis Archivní správy MV ze dne 10. 11. 1966, č.j. Ar-1987/10-1966 podepsaný jejím vědeckým vedoucím Zdeňkem Šambergerem: „... redakční rada Sborníku archivních prací projednala na svém posledním zasedání zaslané vybrané kapitoly z „Archivní příručky“ a rozhodla se nedoporučit jejich otištění ve Sborníku archivních prací, protože jsou již v důsledku další literatury překonané.“

¹⁰² Jiné archivní příručky historický rámec oboru vůbec nereflektovaly a byly orientovány buď zcela prakticky nebo pouze na archivní metodiku a teorii, viz Hrubý, Václav: Úvod do archivní teorie i praxe. Praha 1930; Archivní příručka. Sborník přednášek o archivní praxi. Praha 1948 a Archivní příručka. Praha 1965.

¹⁰³ Zde možno odkázat na velmi instruktivní text Jaroslavy Hoffmannové, viz Hoffmannová, Jaroslava: Archivy a archiváři v českých zemích. In: Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 7–34 pokoušející se o shrnutí vývoje archivnictví v českých zemích; dále na vysokoškolskou učebnici Jiřiny Štouračové, viz Štouračová, Jiřina: Úvod do archivnictví. Brno 1999 a nově též na studii Evy Lukešové vycházející z její diplomové práce, viz Lukešová, Eva: Vývoj české archivní sítě od poloviny 19. století do současnosti. Sborník prací východočeských archivů 15, 2011, s. 167–213; zajímavým je též text Miloslava Bělohávk, který shrnuje vývoj archivnictví v regionu západních Čech z pohledu jeho přímého aktéra. Malý rozsah studie však nedovoluje autorovi větší rozvinutí nastolených tezí a zůstává pouze u jejich shrnutí, viz Bělohávek, Miloslav: Vývoj našeho archivnictví v 20. století (s přihlédnutím k západním Čechám). Archivní časopis 30, 1980, s. 193–198.

2.2.4. Institucionální dějiny archivů

Sledování dějin jednotlivých archivů jako samostatných institucí je nepochybně nejčastějším tématem archivně-historických prací. Důvodů pro tuto skutečnost je několik. Především je to autorská základna. Archivně-historický výzkum je většinou sledován samotnými pracovníky archivů – archiváři, kteří zájem o dějiny vlastní instituce vnímají nejen jako součást jejího informačního systému, ale i jako součást její identity, která je u paměťových institucí typu archivů neobyčejně vysoká. Je tedy přirozené, že z řad archivářů se rekrutuje i zájem o dějiny vlastní instituce, lhostejno zda z vnějšího podnětu, např. výročí, požadavku nadřízeného orgánu, potřeby soustředění historických argumentů pro aktuální potřebu, nebo ze systematického a dlouhodobého zájmu příslušného badatele.

Dalším důvodem je přesně vymezená pramenná základna daného tématu. Práce věnované dějinám archivů vycházejí především z vlastní archivní registratury, dále z výročních zpráv a dalších veřejných dokumentů archivu, které jsou předkládány jeho nadřízeným orgánům, a konečně z osobních písemností jednotlivých představitelů konkrétního archivu. Byť může jít, zejména u větších institucí, o materiál velice rozsáhlý, z hlediska typologického je přece jen ohraničitelný a pokud jsou dějiny archivu vnímány především jako jeho dějiny „vnitřní“, tzn. správní dějiny instituce, vývoj jejího odborného programu daného hlavními činnostmi a konečně biografická charakteristika jednotlivých představitelů, je možné s takto poměrně ohraničenou pramennou základnou úspěšně vystačit.

Institucionální dějiny archivů by si však měly klást kromě těchto cílů ještě cíle další, totiž orientovat výzkum takovým směrem, aby osvětlil kromě vlastní „institucionální paměti“ rovněž zakotvení daného archivu ve správních, politických, hospodářských a kulturních strukturách daného regionu, daného státu, popř. i v mezinárodní komparaci. Takový pohled na dějiny archivů je pochopitelně náročnější a přináší zásadní požadavek nejen na rozšíření pramenné základny tímto směrem, ale i vnímání jeho dějin v těchto širších souvislostech.

Pro celkový pohled na roli archivů ve společnosti, politickém systému, kulturním prostředí nebo daném regionu má jistě nezastupitelnou roli i postižení jeho institucionálních dějin v užším slova smyslu, neboť i tímto způsobem lze zcela legitimně sledovat vlastní sebe prezentaci archivu v daných souvislostech.

Tradiční pohled na dějiny archivů jako institucí je možné sledovat prakticky od vzniku moderního českého archivnictví ještě v době před první světovou válkou a potom i v době meziválečné. V těchto pracích se spojil historiografický zájem pracovníků těchto archivů a potřebou prezentace a v některých případech i obhajoby vlastních výsledků a vlastní odborné i

administrativní pozice. V této souvislosti je možné zmínit alespoň práce Jaroslava Prokeše,¹⁰⁴ Josefa Borovičky,¹⁰⁵ Bertholda Bretholze,¹⁰⁶ Václava Vojtíška¹⁰⁷ a dalších. Všem těmto pracím je společná snaha o zhodnocení dosavadního vývoje vlastní instituce a naznačení jejích perspektiv do budoucna.

Další fáze většího zájmu o dějiny jednotlivých archivů spadá až do období vzniku jednotné organizace archivnictví v polovině 50. let 20. století. Jednotlivé často nově konstituované státní archivy hledaly svou novou identitu a návaznost na starší tradici a zpracovaly svou dosavadní historii v úvodních pasážích průvodců po archivech, které se staly postupně vzorem pro další pomůcky tohoto typu.¹⁰⁸

S postupným konstituováním jednotlivých archivů a zajištěním jejich větší stabilizace se zvyšuje rovněž zájem o jejich historii i historii jejich předchůdců. Tento zájem úzce souvisí rovněž s postupným zpracováváním kmenových fondů archivu, při kterém je nutné podrobněji postihnout jejich historii. Zájem o dějiny archivních fondů pak pochopitelně úzce souvisí s dějinami instituce samotné i s dějinami jejich předchůdců. Ten je pak umocněn i různými příležitostmi, jako jsou výročí archivu, speciální konference k danému tématu¹⁰⁹ nebo zpracování historie instituce pro jiné aktuální potřeby. Každý archiv tak postupně přichází ke zpracování svých dějin, tu ve větší, tu v menší podrobnosti. Přehlédneme-li tyto

¹⁰⁴ Prokeš, Jaroslav: Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1934. Sborník Archivu Ministerstva vnitra 8, 1935, s. 7–65.

¹⁰⁵ Borovička, Josef: Královský český zemský archiv 1862–1912. Zprávy českého zemského archivu 4, 1915, s. 1–143.

¹⁰⁶ Bretholz, Berthold: Moravský zemský archiv. Jeho dějiny a jeho sbírky. Brno 1908.

¹⁰⁷ Vojtíšek, Václav: Archiv hlavního města Prahy. Praha 1933; možno též zmínit v meziválečné době připravené dějiny pražského městského archivu, jejichž dochovaná část byla vydána s větším odstupem. Viz Kubičková-Čádová, Božena: Archiv hlavního města Prahy. Dějiny. Documenta Pragensia 15, 1997, s. 541–619; táž: Archiv hlavního města Prahy. Dějiny, dodatek, tamtéž 20, 2002, s. 143–150.

¹⁰⁸ Zde je možno odkázat na příslušné průvodce po státních archivech, viz Průvodce po Ústředním archivu Ministerstva vnitra. Praha 1952; Státní ústřední archiv. Průvodce po archivních fondech II. Praha 1955; Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách II/1–3. Praha 1986–1990; I/1–3. Praha 1997–2002; Státní archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–3. Praha 1958–1972; Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–2. Praha 1956–1963; Státní archiv v Jablonci nad Nisou. Průvodce po archivních fondech. Praha 1956; Státní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–3. Praha 1958–1976; Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–4. Praha 1957–1959 a Státní archiv v Zámrsku. Průvodce po archivních fondech. Praha 1955; Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–3. Praha 1954–1966; Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech, sv. 1–4. Praha 1955–1961. Na základě vyvinuté metodiky byla vydána i řada průvodců po okresních, městských a specializovaných archivech.

¹⁰⁹ Zde mám na mysli zejména konference doprovázené příslušnými sborníky: 130 let Zemského archivu (Praha 1992), Z dějin Státního ústředního archivu a jeho předchůdců (Praha 1994), 155 let archivnictví v českých zemích (Brno 1994), Archivy a zítřek (Jindřichův Hradec 1999), Archivy na prahu tisíciletí (Brno 1999), 100 let Zemského archivu v Opavě (Opava 2001), Archiváři ve XX. století (Jindřichův Hradec 2001), Církevní archivy a fondy v České republice (Vranov u Brna 2003), Archivy v mezinárodním kontextu (Praha 2004), Vývoj archivnictví v českých zemích a na Slovensku (Mikulov 2004), Městské archivy a městští archiváři včera, dnes a zítra (Brno 2009).

práce, dávají ve svém celku poměrně dobrý obraz vnitřního vývoje jednotlivých institucí, skladby a vývoje jejich archivních fondů i jejich personálního složení.

Státní ústřední archiv v Praze se zatím o celkové zpracování svých dějin nepokusil, i když řada badatelů se jeho dějinám již věnovala. Tyto práce byly ovšem zatím zaměřeny téměř výhradně na počáteční období jeho existence v polovině 50. let 20. století, mladším obdobím téměř pozornost věnována nebyla.¹¹⁰ Lépe jsou na tom dějiny jednotlivých předchůdců Státního ústředního archivu, v případě Archivu Ministerstva vnitra zpracovaných v podstatě komplexně dílem Josefa Kollmanna.¹¹¹ Dějiny Archivu Země české zatím nebyly zpracovány komplexním způsobem, pro starší období zůstává základní zmíněná práce Josefa Borovičky. Dějinám tohoto archivu se věnovala celá řada badatelů, literatura k tomuto tématu je ovšem zatím jen rozptýlená.¹¹² Totéž v podstatě platí o Československém státním archivu zemědělském, kde byla dosud věnována pozornost pouze počátečnímu a závěrečnému období jeho existence.¹¹³ Lépe je zpracován osud některých menších archivů, které byly převzaty Státním ústředním archivem v Praze.¹¹⁴

Složitější situace je u oblastních archivů. U většiny z nich není bohužel jejich historie zpracována vůbec nebo jen nepatrně několika drobnými studii. Tato skutečnost je zřejmě

¹¹⁰ Zde zejména Babička, Václav: Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu. Do ustavení Státní archivní komise. Archivní časopis 44, 1994, s. 194–216; týž: Vznik Státního ústředního archivu. Archivní časopis 45, 1995, s. 10–24; týž: Státní ústřední archiv v 50. letech. In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 38–49; mladším obdobím byla věnována pozornost zatím jen dílčím způsobem, a to ještě spíše speciálními tématy, např. Státní ústřední archiv a jeho sídla. Praha 2001 (o budovách archivu) nebo Aby na nic a nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004. Praha 2004 (podle jednotlivých archivních činností).

¹¹¹ Citace viz výše; mezeru v posledním desetiletí historie tohoto archivu v letech 1945–1954, kterou J. Kollmann nestihl dokončit, zaplňuje zatím pouze práce Alexandry Špiritové, viz Špiritová, Alexandra: Z historie Ústředního archivu Ministerstva vnitra (1945–1954). In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 5–16.

¹¹² K otázce jeho zřízení a zejména jeho „předhistorie“ komplexní a z nepochopitelných důvodů opomíjená práce M. Polišenské, viz Polišenská, Milada: České desky zemské, vliv moravského archivnictví a geneze Českého zemského archivu. Olomouc 2005; z důležitějších titulů alespoň Polišenská, Milada: Počátky Antonína Gindelyho v Českém zemském archivu. Archivní časopis 32, 1982, s. 23–31; Kollmann, Josef: Založení Zemského archivu Českého a dr. Antonín Gindely. In: 130 let zemského archivu. Praha 1993, s. 7–22; Klímová, Helena – Gottfried, Libor: Otakar Bauer a Archiv Země české v letech 1945–1954. Praha 1995, s. 17–22; Kukánová, Zlataše: O novou budovu Archivu Země české. *Paginae historiae* 6, 1998, s. 254–279; Pazderová, Alena: Dvě kapitoly z dějin bývalého Archivu Země české. *Paginae historiae* 8, 2000, s. 154–167.

¹¹³ Janoušek, Emanuel: Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví. Archivní časopis 18, 1968, s. 147–180; Helešicová, Věra – Juněcová, Jiřina: Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu. In: Z dějin Státního ústředního archivu a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 23–33.

¹¹⁴ Zde zejména Kunt, Miroslav: Československé dopravní archivnictví. *Dějiny vědy a techniky* 2, 1996, s. 53–55; týž: Ústřední dopravní archiv – vznik a důsledky jeho likvidace. Archivní časopis 46, 1996, s. 193–202; týž: Vývoj dopravního archivnictví se zvláštním zřetelům k archivům železničním. *Paginae historiae* 4, 1996, s. 227–262; Špiritová, Alexandra: Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze. *Paginae historiae* 9, 2001, s. 98–113 a v jistém smyslu i Frolík, Jan: Osud fondů Studijního ústavu MV. Archivní časopis 48, 1998, s. 4–16 a Blodigová, Alexandra: Fondy a sbírky bývalého Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ. Archivní časopis 53, 2003, s. 225–258.

způsobena zatím malým odstupem od tématu a obtížnou dostupností pramenné základny. Z českých oblastních archivů tak byly zatím zpracovány pouze dějiny Státního oblastního archivu v Plzni.¹¹⁵

Zcela jiná situace je u zemských archivů na Moravě a ve Slezsku. Tyto tradiční instituce přitáhly zájem řady badatelů a v obou případech byly jejich dějiny zpracovávány dlouhodobě, systematicky, v řadě souvislostí a lze tedy říci, že dějiny Moravského zemského archivu v Brně a Zemského archivu v Opavě jsou příkladem nejlépe zpracovaných institucionálních dějin archivu u nás.

Dlouhodobý zájem o dějiny Moravského zemského archivu začíná v podstatě již v 50. letech 19. století, systematictěji od vydání Bretholzovy zmíněné práce v roce 1908. I v 2. polovině 20. století byla jeho dějinám věnována velká pozornost a bylo vždy patrné, že sama instituce o svou historii a historickou tradici pečovala vždy příkladně. Moravský zemský archiv sám inicioval k danému tématu několik konferencí a tematických sborníků.¹¹⁶ Z jeho řad se rekrutovala pak řada badatelů, kteří se na toto téma zaměřovali. Tento dlouhodobý zájem byl korunován dílem dlouholetého ředitele archivu Ivana Štarhy,¹¹⁷ který dané téma sledoval systematicky a uzavřel je monografií sledující vývoj instituce do roku 1989.¹¹⁸ Dlouholetý výzkum, který vydání této monografie předcházela, ovlivnil i její výslednou podobu. Práce je strukturována tradičním způsobem dle chronologických kapitol vymezených na základě organizačního vývoje instituce, sklady jejích fondů a jejího personálního obsazení.¹¹⁹

Totéž v podstatě platí pro Zemský archiv v Opavě. I zde byl zájem o dějiny projeven již v době meziválečné a pokračoval i v následujícím období.¹²⁰

Téměř nepřehlédnutelnou řadou je pak literatura týkající se dějin okresních archivů. Řada z nich byla zpracována velmi podrobně, většinou při příležitosti výročí archivu, otevření nové

¹¹⁵ Bystrický, Vladimír: Státní oblastní archiv v Plzni. Z historie dokumentačního vědecko-výzkumného ústavu. Západočeský historický sborník 1, 1995, s. 237–285.

¹¹⁶ Např. 140 let Státního oblastního archivu v Brně. Sborník studií. Praha 1979; 150 let Státního oblastního archivu v Brně. Brno 1989.

¹¹⁷ Zde alespoň Štarha, Ivan: 155 let Moravského zemského archivu v Brně. Stav bádání o jeho dějinách. Brno 1995, s. 7–18 (s bibliografií prací k tématu). Z větších prací alespoň Švábenský, Mojmir: Počátky, názvy a zaměstnanci Moravského zemského archivu. Tři kapitoly z dějin. Brno 1991.

¹¹⁸ Štarha, Ivan: Moravský zemský archiv v Brně 1839–1989. Dějiny ústavu. Brno 2003.

¹¹⁹ Práce je rozdělena do sedmi chronologicky vymezených kapitol: 1. Počátky zemského archivu (1839–1856), 2. Silný rozvoj a stagnace (1856–1900), 3. Úspěšný počátek 20. století (1900–1918), 4. Archiv v letech 1. republiky a za okupace (1918–1945), 5. Se třemi názvy pod dvěma pány (1945–1954), 6. Po rozdělení do krajských archivů (1954–1960), 7. Státní a Státní oblastní archiv v Brně (1960–1989).

¹²⁰ Zde alespoň Peřich, Leopold: Osudy slezského zemského archivu. Věstník Matice opavské 25, 1930, č. 1, s. 24–30; č. 2, s. 13–17; č. 3, s. 27–32; č. 4, s. 37–45; 26, 1931, s. 73–77; dále Šopák, Pavel – Müller, Karel: Leopold Peřich. Texty. Opava 2007; Indra, Bohumír: 70 let Státního archivu v Opavě. Sborník Státního archivu v Opavě 1945–1968. Opava 1969, s. 75–96; 100 let Zemského archivu v Opavě. Opava 2002 a nejnověji Kravar, Zdeněk: Das Reichsarchiv Troppau. Die NS-Etappe in der Geschichte des Archivwesens in tschechisch Schlesien. Hamburg 2014 a sborník 100 let Zemského archivu v Opavě. Opava 2002.

budovy nebo jiného podnětu. U okresních archivů stejně jako u archivů zemských je více zdůrazňována vazba na konkrétní region, s jehož správně historickým vývojem historie archivů úzce souvisí.¹²¹

Stejný poznatek můžeme vyslovit i v případě archivů městských. U archivů s dlouhou, zpravidla několikasetletou tradicí je možné sledovat zájem o vlastní historii velmi systematicky. Opět je důležitým aspektem vazba na dějiny města patrná nejen ve vnitřních dějinách instituce, ale i při skladbě fondů nebo výběru osobností s archivy spojených. Tradice zpracování dějin městských archivů je samozřejmě patrná nejvíce u takových se stabilní pozicí a dlouhodobou tradicí, např. v případě archivu pražského, brněnského, ostravského, plzeňského, chebského a dalších.¹²²

Obtížněji přehlednutelná je vzhledem k zcela individuálním osudům skupina specializovaných archivů. V řadě případů se opět jedná o instituce s dlouhou, zpravidla mnohasetletou tradicí, která je pochopitelně reflektována v řadě odborných publikací.¹²³ I zde souvisí jejich historie samozřejmě úzce s historií jejich zřizovatele. Oproti archivům státním, případně městským, je u řady specializovaných archivů výrazněji akcentován odborný rozměr jejich činnosti oproti úkolům správním.

2.2.5. Archivně-historická biografie

Historická biografie je pravděpodobně jedním z nejobtížnějších úkolů, před které historik přistupuje. Postižení osobnosti v dějinách je totiž závislé na řadě faktorů. Prvním takovým faktorem je pramenná základna. Předpokladem pro práci na osobní biografii, zejména v novějším období, by mělo být dochování písemností osobní povahy, ideálně osobního archivu dané osoby, ale i osobních archivů jiných osob, které jsou se sledovaným jedincem v nějakém vztahu (pracovním, kolegiálním, přátelském apod.). Absence takových pramenů a

¹²¹ Jistý vzor zde může představovat práce Miloslava Sovadiny pro okresní archiv českolipský, viz Sovadina, Miloslav: Dějiny okresního archivu Česká Lípa. Ústí nad Labem 1997; z důležitějších titulů dále bez nároku na úplnost Spáčil, Vladimír: Minulost a současnost Státního okresního archivu v Olomouci. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 4, 1995, s. 49–58; Reil, Roman: Historie Státního okresního archivu Trutnov. 1. část (do 1960). Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1998, s. 57–67; Procházková, Eva: Nástin dějin archivnictví na Benešovsku 39, 1999, s. 95–170; Procházková, Eva – Pánek, Jaroslav: Archiv a region. Benešov 2000; Baletka, Ladislav: Státní okresní archiv Vsetín. Jeho předchůdci a jeho vznik a vývoj do roku 2002. Sborník Státního okresního archivu Vsetín 2006, s. 4–59; Cekota, Vojtěch: Státní okresní archiv v Přerově, jeho vznik a rozvoj. Sborník Státního okresního archivu v Přerově 1993, s. 9–47; Medková, Marta: 50 let Státního okresního archivu Opava. Opava 2007. Celkově by dějiny okresních archivů měly být zpracovány v publikaci Encyklopedie archivů připravované Českou archivní společností.

¹²² Zde viz Městské archivy a městští archiváři. Brno 2010. Dále např. Holec, František: Archiv hlavního města Prahy. Kapitoly z dějin 1851–2001. Praha 2006; 50 let Archivu města Brna. Brno 1979; 80 let Archivu města Brna. Brno 2009; Przybylová, Blažena: 75 let Archivu města Ostravy. Šenov u Ostravy 1998.

¹²³ Jejich výčet by již přesáhl možnosti této práce, a proto zde odkazují pouze na bibliografie citované v poznámce 1.

využití „pouze“ písemností úřední povahy značně pohled na danou osobnost limituje. Druhým samozřejmým faktorem by mělo být vnímání dobových reálií, které dovolí (snad i s určitou dávkou empatie) vysvětlit a pochopit smysl a účel jednání sledované osoby v daném dobovém kontextu. Právě vysvětlení jednání dané osoby a jejího individuálního vkladu by mělo být hlavním cílem i archivně biografických bádání.

Při postižení biografie archivářů naráží případný badatel na několik úskalí. Prvním je jistá profesní neukotvenost. Profese archiváře, byť jistě tradiční a snad i v některých dobách vážená, nebyla až do moderní doby profesí jednoznačně definovanou. Na archiváře nebyly většinou kladeny jednoznačné požadavky kvalifikační, neměl zcela jasnou pracovní náplň. Jak ukazují například v kapitole o šlechtických archivářích, byla řada z nich především historiky, knihovníky, pedagogy, úředníky a dalšími profesemi. S tímto problémem úzce souvisí i otázka sebe prezentace archivářů, resp. jejich identifikace s vlastní profesí. Na tento problém bylo v našich podmínkách nejnověji upozorněno v souvislosti s přípravou biografického slovníku archivářů českých zemí, který je jistě v tomto ohledu zásadním kompendiem se sumou biografických dat a informací o archivní obci českých zemí.¹²⁴

Biografické studie zaměřené na osobnosti archivářů by v podstatě měly být orientovány dvěma směry. První je směr tradiční, tzn. klasická biografie sledující danou osobu od narození až do smrti, postihující její rodinné zázemí, vzdělání, odborný profil, pracovní a veřejné působení, pozici v oboru i ve společnosti. Druhou možností je využít všech těchto získaných poznatků k dalším výzkumům založených na komparaci jednotlivých osudů a životních příběhů s využitím metod a poznatků z oblasti sociologie, dějin mentalit, výzkumu elit a dalších historiografických metod a pokusit se sledovat vývoj archivní profese v různých souvislostech. Důležitá může být i metoda aplikovaná italským archivářem Eliem Lodolinim a v našich podmínkách i v rámci rubriky Představujeme otiskované v posledních ročnících Archivního časopisu,¹²⁵ která spočívá v postižení tzv. archivního myšlení. Archivním myšlením rozumím nazírání archiváře na svou vlastní profesi a snahu o její teoretické i praktické zdokonalování.

V českém archivnictví je samozřejmě nejvíce aplikovaná klasická biografická metoda. Přehlédnout nebo evidovat veškeré texty věnované archivářským biografiím není dnes již

¹²⁴ Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000; Hoffmannová, Jaroslava: Kdo je kdo v českém archivnictví? Archivní časopis 42, 1992, s. 166–170.

¹²⁵ Např. Čtvrtník, Mikuláš: Eric Ketelaar. Archivní časopis 60, 2010, s. 386–394; týž: Terry Cook. Tamtéž 61, 2011, s. 79–87; týž: Richard J. Cox. Tamtéž 61, 2011, s. 133–143; Gregorovičová, Eva – Kahuda, Jan: Leopold Auer. Tamtéž 61, 2011, s. 281–290; Kahuda, Jan: Berthold Waldstein-Wartenberg. Tamtéž 63, 2013, s. 421–428; též Čtvrtník, Mikuláš: Archivní přemýšlení Václava Babičky. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 411–430; Čtvrtník, Mikuláš – Kahuda, Jan: Jaroslav Vrbata a teorie výběru/hodnocení dokumentů. Archivní časopis 63, 2013, s. 197–213; Kahuda, Jan: Josef Kollmann. Tamtéž 64, 2014, s. 290–297.

prakticky možné, počítáme-li do nich různé příležitostné, jubilejní a oslavné texty, nekrology a další útvary tohoto typu.

Základní problémy u závažnějších biografických studií tohoto typu shledávám dva. Prvním je vlastní definice archiváře. Položíme-li rovnítko mezi archiváře a odborného pracovníka archivu, tj. toho, který má jisté vzdělání a kvalifikaci a vykonává odbornou práci, zjišťujeme, že větší pozornosti se dostává osobnostem, které z archivnictví odcházejí do jiného oboru a zahajují kariéry akademické, pedagogické, politické a jiné. Druhým problémem pak je míra pozornosti „archivnímu období“ takovéto osobnosti v příslušné biografii. To je opět věc individuální a závislá na pohledu příslušného autora, v řadě případů je však daná osobnost jako archivář vnímána daleko méně zajímavě než jako historik, politik, pedagog apod.

Vezmeme-li tedy jako příklad poměrně omezenou skupinu archivářů meziválečného Československa, vidíme, že je biografický zájem velmi nevyrovnaný. Z archivářů Archivu Ministerstva vnitra je zcela ignorován Ladislav Klicman, byť jeho role, zejména v počátečním období existence Československé republiky, byla klíčová. Naopak jeho nástupce Jaroslav Prokeš byl připomenut několika analytickými studiemi. Důvodem je jistě Prokešův smutný osud v poválečném období, který z něj činí z hlediska historiografie osobnost velmi atraktivní.¹²⁶ Z dalších archivářů tohoto archivu se dostalo zevrubné pozornosti Františku Roubíkovi,¹²⁷ dílčí pak Gustavu Pirchanovi.¹²⁸ Z archivářů Archivu Země české byla věnována částečná pozornost Janu Bedřichu Novákovi,¹²⁹ minimální zájem pak byl projeven o tragický osud jeho nástupce Bedřicha Jenšovského. Tyto příklady dokladují nevyrovnanost zájmu o významné osobnosti našeho archivnictví v meziválečném období. Lze tedy rovněž litovat, že není k dispozici moderní biografie Jana Morávka, Adolfa Ludvíka Krejčíka,¹³⁰ Václava Černého, Jana Opočenského,¹³¹ Karla Kazbundy¹³² a dalších protagonistů

¹²⁶ Viz Sekyrková, Milada: Život a dílo archiváře a historika Jaroslava Prokeše. Sborník archivních prací 39, 1989, s. 395–465; Kollmann, Josef: Dr. Jaroslav Prokeš. Archivář, historik, učitel. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 123–162; týž: Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu Ministerstva vnitra. *Paginae historiae* 9, 2001, s. 270–334.

¹²⁷ Holát, Pavel: František Roubík. Neúnavný poutník mapou historie. Praha 2007.

¹²⁸ Lehr, Stefan – Borovský, Tomáš: Gustav Pirchan (1881–1945). Ein Prager Historiker zwischen Deutschen und Tschechen. In: *Österreichische Historiker* 2. Wien – Köln – Weimar 2012, s. 329–378.

¹²⁹ Drašarová, Eva: Jan Bedřich Novák, jako pozn. 5.

¹³⁰ Zde alespoň Boubín, Jaroslav: Adolf Ludvík Krejčík, jako pozn. 5.

¹³¹ Edice jeho válečných deníků, viz Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana – Kuklík, Jan – Němeček, Jan: *Válečné deníky Jana Opočenského*. Praha 2001, bohužel nepřináší pro jeho archivní kariéru podstatnější informace.

¹³² Zde alespoň sborník ze stejnojmenné konference Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Semily 2014.

meziválečného archivnictví. Větší pozornosti se naopak dostalo osobnostem, jejichž kariéra byla rozmanitější a archivnictví pouze jedním z jejich zastavení.¹³³

Na tomto příkladě jsem se snažil ukázat nevyváženost biografického přístupu k dějinám českého a československého archivnictví. Snad i dočasné opomíjení osobností pro jeho vývoj klíčový souvisí s malou ukotveností tohoto tématu.

Pokud jde o komparativní studie, zde je české bádání teprve na začátku, i když první sondy tento přístup praktikující se objevují a jejich výsledky jsou přesvědčivé.¹³⁴

2.2.6. Dílčí závěr

Uvedený přehled ukazuje, že téma dějin archivů a dějin archivnictví je v českém prostředí mimořádně oblíbeným směrem výzkumu. Ten se uplatňuje zejména při postižení institucionálních dějin archivů, které jsou v určité míře podrobnosti zpracovány pro většinu státních, samosprávných i specializovaných archivů moderního typu. Síla těchto prací je v široké heuristické práci, dokonalém postižení vnitřního vývoje instituce (správního, personálního, v některých případech i materiálního), stranou zůstává většinou obecnější pohled na působení archivu v systému státní správy, jeho politická role, veřejná prezentace a komunikace s jinými institucemi. Velmi četné jsou i biografické studie věnované osobnostem archivářů, opět velmi spolehlivé při postižení faktografických detailů. V řadě případů si tyto studie ovšem nekladou vyšší nároky, zejména při postižení role daného jednotlivce jako „jednající osoby“ a sledování jeho konkrétního vlivu na vývoj oboru, instituce, případně příslušné teorie apod.

Celkovou slabinou výzkumu dějin archivnictví je jeho nesoustavnost, nesystematičnost a vzájemná neprovázanost. Ta se projevuje především v následujících bodech:

1. chybí ediční zpřístupnění základních pramenů k dějinám českého a československého archivnictví, zejména pro období 19.–20. století,

¹³³ Zde mám na mysli například biografie Václava Novotného, Josefa Borovičky, Karla Stloukala, Zdeňka Nejedlého, Václava Chaloupeckého, Jana Slavíka, Kamila Krofty, Václava Vojtíška a dalších, viz Hoffmannová, Jaroslava: Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin. Praha 2014; Lach, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století. Praha 2009; Jiroušek, Bohumil: Karel Stloukal. Profesor obecných dějin. Praha 2015; Ducháček, Milan: Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin. Praha 2014; Křesťan, Jiří: Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění. Praha 2013; Bouček, Jaroslav: Jan Slavík. Příběh zakázaného historika. Praha 2002; Dejmek, Jindřich: Historik v čele diplomacie. Kamil Krofta. Praha 1998; Vaško, Pavel: Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus. Praha 2014.

¹³⁴ Blažek, Libor: Archivář. Příklad Metoděje Zemka, Mojmíra Švábenského a Antonína Ševčíka. In: Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století. Praha 2011, s. 219–240; Lehr, Stefan: Němečtí a čeští archiváři v první československé republice. Příspěvek k jejich vzájemným vztahům. Archivní časopis 64, 2014, s. 229–259.

2. není definována periodizace dějin českého a československého archivnictví. Přes několik pokusů zmíněných v této kapitole nebylo k tomuto problému zatím komplexně přistoupeno,
3. nejsou definovány a zpracovány některé klíčové problémy dějin našeho archivnictví formou analytických studií (např. vznik československé archivní sítě po roce 1918, archivní rozluka, české archivnictví za II. světové války ad.),
4. nejsou zpracovány komplexně dějiny některých archivních institucí (např. Archivu Země české, Československého státního archivu zemědělského, jednotlivých oblastních archivů apod.), citelně chybí podrobnější postižení archivního oddělení Ministerstva školství a národní osvěty, Československé archivní společnosti, činnosti archivního zmocněnce Úřadu říšského protektora, archivní rady Ministerstva školství, věd a umění, Státní archivní komise nebo Archivní správy MV.

3. Šlechtické archivy v Čechách

3.1. Úvod do problematiky šlechtických rodinných archivů

Přibližně 200 šlechtických rodinných archivů evidovaných dnes jako součást národního archivního dědictví České republiky představuje významný segment archivních souborů soukromoprávní proveniencí uložených v českých archivech.¹³⁵ Kontinuita většiny těchto archivů od jejich středověkých počátků až do převzetí do státní archivní sítě ve 20. století je zcela mimořádná a srovnatelná snad v jistém smyslu pouze s archivnictvím církevním. Ve srovnání s církevními archivy však vykazují archivy šlechtické daleko větší individuálnost vývoje závislého především na osudech samotného původce, tj. konkrétního šlechtického rodu. Individuální vývoj těchto archivních celků poněkud ztěžuje obecné postižení jejich vývoje a případné srovnání některých problémů s tímto vývojem souvisejících. Přesto je téma vývoje šlechtického archivnictví v Čechách, resp. českých zemích, z hlediska dějin archivnictví téma mimořádně nosné a důležité. To, že ještě nebylo komplexně zpracováno, nepochybně souvisí nejen s nedostatečným počtem podrobnějších analýz vývoje jednotlivých šlechtických archivů, ale i s naznačenými obtížemi při jejich komparaci. O „dějiny šlechtického archivnictví“ v Čechách se nepokouší ani tato práce. Přesto bych chtěl v této úvodní kapitole upozornit formou tří krátkých a nepochybně zkratkovitých pohledů na základní problémy s vývojem šlechtického archivnictví v Čechách související.

3.1.1. Pohled terminologický

Základním problémem při práci se šlechtickými rodinnými archivy je již definice pojmu „rodinný archiv“.¹³⁶ Tento termín není totiž vnímán v literatuře totožně, neboť jeho jednoznačné definování je obtížné s ohledem na odlišnosti v genezi a dochované podobě jednotlivých archivních souborů.

O shrnutí těchto terminologických problémů se pokusil před několika lety v rámci přípravy monografického čísla časopisu Rakouského státního archivu ve Vídni věnovaného právě této problematice vídeňský archivář Michael Hochedlinger.¹³⁷ Hochedlinger přirovnávající archivněterminologickou problematiku k „babylonskému zmatení jazyků“ registruje na

¹³⁵ Viz Babička, Václav: Postavení nestátních archivů v rámci českého archivnictví. In: Archivy na prahu tisíciletí. Brno 2000, s. 21–24.

¹³⁶ Používám-li dále termín „rodinný archiv“ věnuji se pouze archivům šlechtickým, nikoli jiným typům rodinných archivů.

¹³⁷ Hochedlinger, Michael: Terminologie – Probleme – Leistungen. Zur Einführung. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 56, 2011, s. 11–39.

základě podrobného rozboru literatury (zejména německé a francouzské) existenci dvou základních pojmů.

První z nich je pojem „soukromý archiv“ (Privatarchiv). Tento termín je pro šlechtické archivy používán jak v německé, tak francouzské oblasti a je jím myšleno nejobecnější označení všech složek šlechtického archivu (tj. archivu rodinného – Familienarchiv (popř. u vládnoucích rodů archivu domácího – Hausarchiv) a archivu panství – Herrschaftsarchiv). Problematičnost užití termínu „soukromý archiv“ pro šlechtické archivy je jeho velká obecnost, neboť termín soukromý archiv (jak z pohledu tradičního, tak z hlediska díkce archivní legislativy) je vlastně pojem nadřazený, který v sobě zahrnuje i jiné typy soukromých archivů (archivy hospodářských subjektů, politických stran a hnutí, spolků, občanských sdružení, odborových a zaměstnaneckých organizací, nadací a nadačních fondů, osobní archivy atd.).

Druhým obecným termínem je termín „šlechtický archiv“ (Adelsarchiv) vyjadřující lépe než předchozí pojem sociální příslušnost původce fondu. Tento termín používaný zejména v německém prostředí v sobě opět zahrnuje dva celky (tedy jak soubor písemností vlastní rodiny, tak soubor písemností vzniklých v souvislosti se správou jeho majetku).

Nejvhodnějším termínem, se kterým M. Hochedlinger dále pracuje a který používá, je termín „rodinný archiv“ (Familienarchiv). Tento termín považuje M. Hochedlinger za nejvýstižnější pro definování skutečnosti, že jde o archivní soubor, jehož součástí jsou dokumenty šlechtického rodu jako celku a dále dokumenty jeho jednotlivých představitelů.¹³⁸ Takový archivní celek je nutné odlišit od archivu patrimoniálního (tedy archivu velkostatku/panství – Herrschaftsarchiv), který obsahuje dokumenty týkající se hospodářské a politické, popř. i soudní správy daného šlechtického majetku. Posledním termínem, na který M. Hochedlinger upozorňuje, je termín „zámecký archiv“ – Schlossarchiv, kterým se označuje součet rodinného a patrimoniálního archivu v případě, že jsou uloženy na stejném místě (v německém prostředí je paralelně používán termín „statkový archiv“ – Gutsarchiv).¹³⁹

Podobný vývoj je možné sledovat i v české archivní terminologii. Definici pojmu „rodinný archiv“ poprvé přináší archivní terminologický slovník Václava Černého z roku 1955. Černý jednoznačně rozlišuje dva typy šlechtických archivů, tedy: 1. archiv rodinný nebo historický a 2. archiv velkostatku. První typ (rodinný archiv) však odvozuje od typu druhého, když

¹³⁸ Tamtéž, s. 22: „Wir wählen daher am besten den Terminus „Familienarchiv“, um klar zu machen, dass es um jenes Kernstück eines Archivs geht, das die im Mittelpunkt unseres Interesses stehenden kollektiven Familiendokumente (Chroniken, Stammbäume, Genealogien) und einzelpersönlichen Selbstzeugnisse enthält“.

¹³⁹ K tomu viz Schweineköper, Berent: Das „Gutsarchiv“ als Archivtypus. In: *Archivar und Historiker. Zum 65. Geburtstag von Heinrich Otto Meissner*. Berlin 1956, s. 72–88. V českém prostředí k termínu zámecký archiv např. Košťál, Miloslav: Tři zámecké archivy. *Archivní časopis* 19, 1969, s. 27–48.

předpokládá, že rodinný archiv tvoří samostatnou a postupně oddělenou (popř. vymezenou) část archivu velkostatku obsahující písemnosti samotných vlastníků a dále vybrané písemnosti týkající se správy majetku, veřejného působení a dalších oblastí.¹⁴⁰

Termín rodinný archiv byl však do české archivní terminologie uveden již dříve, a to v teoretických pracích Emanuela Janouška.¹⁴¹ E. Janoušek se věnoval především problematice patrimoniálních archivů (archivů velkostatků), které se pokoušel definovat a vymežit. Vlastním rodinným archivům se speciálně nevěnoval, nicméně upozornil při vědomí jejich specifického vývoje na jejich organický vznik a provenienční charakteristiku. V tomto smyslu navazoval na předchozí poznámky Václava Kratochvíla,¹⁴² který kritizoval tezi o sbírkové nahodilosti šlechtických rodinných archivů a nemožnost použití provenienčního principu při jejich vymezení a zpracování, kterou formulovala holandská archivní příručka.¹⁴³

Již od počátků moderního českého archivně teoretického diskursu tak byly striktně odděleny rodinné archivy a archivy velkostatků (patrimoniální archivy) jako zcela samostatné typy archivních souborů. Termín rodinný archiv byl podroben dalšímu terminologickému výzkumu, zejména v návaznosti na definici samotného pojmu „archiv“ v rámci zpracování nových metodických zásad pro zpracování archiválií.¹⁴⁴

Další rozvoj terminologického pohledu přinesly pravidelné porady zemědělsko-lesnických archivářů realizované od 50. let 20. století.¹⁴⁵ Na jednom z těchto seminářů v roce 1956 se pokusil o novou definici Miloslav Košťál. Vycházel zde z Černého definice, stejně jako on

¹⁴⁰ Černý, Václav: Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy. Praha 1955, s. 9.: „Archiv rodinný nebo historický: nedílná součást archivu velkostatku, vzniklá tak, že vlastníci velkostatku a členové jeho rodu ukládali do archivu své písemnosti z držby statků, z veřejného i soukromého styku společenského, správního i kulturního. V několika řídkých případech bývají tu i písemnosti z vykonávání úředních funkcí; tyto písemnosti podle úřední provenience budou odevzdány příslušným archivům oněch úřadů. Ostatek však souvisí s pozemkovou držbou, i když jedná o veřejných věcech, neboť jejich nositel dosáhl takových funkcí a možností právě z výsadního pozemkového vlastnictví. Nejsou ostatně ani čisté rodinné archivy, neboť vždycky jsou v nich uloženy též majetkové písemnosti, jako kupní listiny, závěti a odkazy, urbáře a jiné věci, jež byly ukládány do tohoto oddělení archivu zpravidla proto, že vlastnímu archivu velkostatku nebyla věnována taková péče.“ K definici archivu velkostatku tamtéž, s. 11–12.

¹⁴¹ Zejména Janoušek, Emanuel: Několik úvah o patrimoniálních archivech. In: Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931. Praha 1931, s. 177–191 a týž: Osudy patrimoniálních archivů. Časopis Archivní školy 9, 1931, s. 46–64.

¹⁴² Kratochvíl, Václav: Hollandská teorie archivní a reforma archivnictví u nás. Český časopis historický 13, 1907, s. 1–10, 137–149.

¹⁴³ K tomu viz Baladová, Hana: Rodinné archivy a písemné pozůstalosti. Pojem, vývoj, struktura, diplomová práce FF UK. Praha 1972, s. 26–27.

¹⁴⁴ K pojmu „archiv“ viz Fiala, Zdeněk: Pojem archivu. Archivní časopis 1, 1951, s. 104–108. Toto pojetí spočívající v důsledné aplikaci provenienčního principu ve smyslu akcentu organického vývoje archivů a archivních fondů se promítlo i do metodických návodů vztahujících se i na rodinné archivy, viz Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Praha 1958 a zejména Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. Sborník archivních prací 10, 1960, s. 134–152, 213–304. V těchto metodických předpisech nebylo přikročeno k definici rodinného archivu, pozornost byla věnována pouze metodice jeho zpracování.

¹⁴⁵ Podrobně se těmto seminářům věnuji v následující kapitole.

odvozoval definici rodinného archivu od jeho geneze, kterou podrobněji specifikoval. Novinkou bylo, že M. Košťál navrhoval nahradit termín „rodinný archiv“ termíny „rodový archiv“, popř. „historický archiv“. Vycházel z předpokladu, že archivní soubor není pouze archivem jedné biologické rodiny, ale archivem celého šlechtického rodu, případně jeho větve, formujícího se několik staletí. Obsahoval-li archiv archiválie více rodů (jako např. archiv schwarzenberský, černínský a další), mělo být zvoleno označení „archiv historický“. Košťál mimo jiné argumentoval i tím, že termín „rodový archiv“ byl zaveden i ve slovenské archivní terminologii.¹⁴⁶ Tento návrh byl ale zamítnut s tím, že termín rodinný archiv neznamená písemnou pozůstalost rodiny, ale je vyjádřením soukromých, tedy rodinných zájmů.¹⁴⁷ Termín rodový archiv nebyl sice akceptován, některými archiváři je však považován za správný a dodnes jsou činěny pokusy o jeho prosazení do archivní terminologie.¹⁴⁸ K poslednímu pokusu o definici rodinného archivu došlo na speciálním semináři k této problematice konaném na Labské Stráni u Děčína v roce 1969.¹⁴⁹ Definice, které zde zazněly, byly mnohem jednodušší a pokoušely se vycházet především ze skladby fondu.¹⁵⁰ Takto je v podstatě rodinný archiv vnímán v české archivní terminologii dodnes.¹⁵¹

¹⁴⁶ Viz zápis ze schůze Komise pro metodické otázky zemědělsko-lesnických archivů ze dne 6. 9. 1956: „archiv rodový (historický): soubor písemností vzniklých tím způsobem, že členové některého rodu nebo jeho určité větve ukládali své písemnosti osobního rázu (osobní doklady, korespondenci, paměti, deníky), dokumenty nobilitační, písemnosti týkající se jejich veřejné a společenské činnosti, osobní vrchní správy statků a rodového majetku a písemnosti účetní evidence (dvorů) do společného archivu. Poněvadž se zpravidla nevztahují k jednomu velkostatku, nemohou být součástí jeho archivu, nýbrž tvoří samostatný fond.“ Archiv Národního muzea, fond Honc Jaroslav, PhDr., kart. 72.

¹⁴⁷ Tamtéž, přepis Státního ústředního archivu v Praze ze dne 15. 11. 1956, č. j. SÚA 4061/02-1956.

¹⁴⁸ Viz např. Hoffmannová, Jaroslava: Osobní, rodinné a rodové archivy. Archivní časopis 45, 1995, s. 221–229. Poslední taková diskuse proběhla na schůzi pracovní skupiny připravující nová základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Ani zde ale nebyl termín „rodový archiv“ akceptován. Viz Wanner, Michal a kol: Základní pravidla pro zpracování archiválií. Praha 2013. Zajímavé v této souvislosti je i vyžádané stanovisko Ústavu pro jazyk český ČSAV z roku 1969, které používání termínu „rodový archiv“ nedoporučilo jako jazykově nesprávné. K tomu viz Čechová, Gabriela: Seminář o rodinných archivech. Archivní časopis 19, 1969, s. 104.

¹⁴⁹ Viz Čechová, G.: Seminář o rodinných archivech. Archivní časopis 19, 1969, s. 101–105. Materiály k tomuto semináři viz NA, fond Archivní správa MV, rok 1969 a ANM, Honc, kart. 72.

¹⁵⁰ Viz Košťál, Miloslav: O některých současných problémech uplatnění archivních teoretických principů při práci s tzv. „zámeckými“ písemnostmi, rkp., definuje rodinný archiv jako „soubor písemných pozůstalostí jednotlivých majitelů a jejich rodinných příslušníků a jako soubor ostatních rodových památek nejednou i sbírkového charakteru“, dále Honc, Jaroslav: Struktura a nové pořádky rodinných archivů ve státních archivech, rkp., definuje rodinný archiv: „soubor osobních archivů členů rodu, které jsou doplněny organicky dalším materiálem“. Tyto rukopisy viz ANM, Honc, kart. 72.

¹⁵¹ Viz Smíšková, Helena: Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen. *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 105–115, zde s. 105: „rodinné archivy jsou soubory osobních pozůstalostí, vytvořených majiteli velkostatku jedné rodové linie, většinou šlechtického původu, případně doplněné o jednotlivé další pozůstalosti příbuzných rodin nebo rodin předcházejících majitelů panství, někdy též obohacené z vůle majitelů či jejich archivářů o vybrané písemnosti správ příslušných velkostatků nebo i cizích archivů a sbírek. Jsou to soubory pramenů k dějinám majitelova rodu a dokumentují jeho majetková práva, společenské postavení a vedou k poznání jeho účasti na veřejném životě. Rodinné archivy patří k nejdůležitějším zdrojům poznání národních i světových dějin.“

3.1.2. Pohled genetický

Ambicí této práce není vylíčení dějin šlechtického archivnictví v Čechách, byť je toto téma, jak jsem naznačil v úvodu k této kapitole, dle mého názoru mimořádně závažné. Následující část tak zůstává jen sumarizací několika tezí k této problematice.¹⁵²

Počátky šlechtických archivů v českých zemích je možné klást do doby vzrůstajícího zájmu šlechty o písemnou fixaci právního pořízení. Existence šlechtického archivu se stává znakem narůstající suverenity i ambicí šlechty jako sociální skupiny (stavu). Nárůst této ambice byl umožněn a urychlen v obdobích zcela chybějící nebo slábnoucí panovnické moci. Počátky šlechtických archivů v českých zemích tak byly identifikovány v období interregna po smrti Přemysla Otakara II. v roce 1278.¹⁵³ Ačkoli byla na jedné straně konstatována poměrná neochota šlechtických rodů aktivně se podílet na procesu zlistinění, na straně druhé identifikovala Sáša Dušková přibližně dvanáct šlechtických archivů v českých zemích v obdobích přelomu 13.–14. století. Smyslem existence těchto listinných archivů bylo především upevnění hospodářských pozic šlechty na úkor panovnické moci.¹⁵⁴ Vzhledem k pozdější několikeré radikální změně ve složení české šlechtické obce neprobíhal vývoj těchto archivů až na výjimky kontinuálně.¹⁵⁵ Dá se nicméně předpokládat, že obsah a význam těchto archivů vzrůstal společně s růstem významu příslušných šlechtických rodů, rozvojem jejich písemné kultury, právní, majetkovou i sociální stabilizací i rozvojem vlastního správního aparátu, jehož součástí byla i kancelář jako úřad produkující a recipující písemnosti.¹⁵⁶ Postupně se pak objevuje i snaha po evidenci těchto písemností, nejprve formou kopiářů,¹⁵⁷ později i speciálních archivních pomůcek.¹⁵⁸

¹⁵² V závěru této práce se ještě pokouším o aplikaci periodizace dějin archivnictví, kterou navrhl francouzský historik Robert-Henri Bautier, na dějiny šlechtických archivů v Čechách.

¹⁵³ Dušková, Sáša: Naše listiny z doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 3, 1956, s. 56–78.

¹⁵⁴ Tamtéž: „Tímto novým postojem části světských feudálů vysvětlíme také vznik šlechtických archivů na konci doby přemyslovské a na počátku vlády Lucemburků. Neblahé poměry po třicetileté válce způsobily zkázu těchto četných archivů, takže na naše dny zůstal z těchto dob intaktní pouze archiv rožmberský. V něm se takřka symbolicky ukazuje nápis „arma contra impugnantes iura“, vyjadřující lapidárně myšlenky, které vedly ke vzniku šlechtických archivů ve 13. století.“

¹⁵⁵ K mimořádnému případu rožmberského archivu nejpodrobněji Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech, sv. 2. Praha 1958, s. 88–199, kde je citována i starší literatura. Dalším případem, i když ne tak bohatým, kontinuálního vývoje českého šlechtického archivu je také archiv lobkovický, k němu nejpodrobněji Jeřábek, Karel: Lobkovický archiv roudnický. Praha 1948; Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech 2. Praha 1963, s. 93–143 a nejnověji Mikušek, Eduard: Lobkowiczský rodinný archiv. In: Pocta Evě Šmilauerové. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc. Praha 1995, s. 73–80.

¹⁵⁶ Tento proces na příkladu vzniku některých šlechtických kanceláří dokumentovala například Uhlířová, Věra: K problematice českých psaných listin předhusitské doby. Sborník archivních prací 14, 1964, s. 174–237.

¹⁵⁷ Truc, Miroslav: Rožmberský kodex řečený Marientálský. Jihočeský sborník historický 30, 1961, s. 1–24.

¹⁵⁸ Kubíková, Anna: Nejstarší dochovaný soupis rožmberských listin. Archivní časopis 47, 1997, s. 74–91; táž: Rožmberský archiv v polovině 16. století. Archivní časopis 48, 1998, s. 129–146.

Do 16. století je stále šlechtickým archivem myšlen výhradně archiv listinný, a to ještě soubor listin vybraného typu. Jednalo se o dokumenty majetkoprávního charakteru a listiny zajišťující rodová privilegia a výsady (jmenování do funkcí, glejty apod.). Role archivu je tak stále obranná, tedy zajištění právních nároků vlastníka ve smyslu zásady „*arma contra impugnantes iura*“.

V předbělohorské době se role i skladba archivů výrazně mění. Tato změna je výrazně způsobena dvěma okolnostmi. V první řadě je to celková proměna písemné kultury spojená s výrazným nárůstem gramotnosti, vzdělání a s tím související větší potřeby písemné fixace. I když je právní aspekt vznikajících písemností dále klíčový, objevují se další typy písemností, zejména souvisejících s hospodářskou správou majetku (urbáře, účty, hospodářské písemnosti), ale i s potřebou větší písemné komunikace (korespondence). Druhým aspektem, pro postavení šlechtických archivů možná ještě důležitějším, je změna nazírání šlechtických vlastníků na vlastní písemnosti a vlastní archiv. Jeho funkce se mění z funkce obranné na funkci reprezentační. Uložení archivu je zakomponováno do celkové koncepce šlechtického sídla, dochází k jeho uspořádání, dochází k obsazení místa archiváře a dochází zejména k využití archivu pro potřeby rodové historiografie. Její vznik rovněž souvisí s nárůstem ambicí šlechtických vlastníků a jejich intenzivní potřebou pěstování rodových dějin, které přinášejí důležitou historickou argumentaci pro současnou rodovou politiku.¹⁵⁹

Výrazný zásah do vývoje šlechtického archivnictví v českých zemích představují pobělohorské konfiskace, které zcela mění podobu šlechtické obce.¹⁶⁰ Tato proměna pochopitelně výrazně zasahuje i do kontinuity šlechtických archivů. Existence řady z nich byla násilně přerušena. Část z nich byla zřejmě zničena, některé dokumenty byly vyvezeny šlechtickými rody do emigrace. Některé archivy pak byly inkorporovány do archivních celků nových vlastníků, kde tvořily zvláštní oddělení.¹⁶¹ Vývoj některých z těchto archivů tato cézura po roce 1620 nepoznamenala.¹⁶² Řada dalších archivních celků je do českého prostředí importována v souvislosti s příchodem nových šlechtických rodů. Systémy těchto archivů

¹⁵⁹ Nejvýznamnějším příkladem tohoto trendu je zde opět archiv rožmberský a v tomto smyslu zejména činnost rodového archiváře Václava Březana (1568–1618). K tomu alespoň Markus, Antonín: Památník Václava Březana. Žatec 1931. Dále lze zmínit v této souvislosti i genealogické práce Bartoloměje Paprockého z Hlohol. Příkladem zájmu o rodinné písemnosti je rovněž činnost Karla staršího ze Žerotína a jeho osobní angažovanost při správě rodinných písemností, viz Urbánková-Hrubá, Libuše: Kancelář Karla staršího ze Žerotína. Sborník archivních prací 4, 1954, s. 29–98.

¹⁶⁰ Sumarizujícím způsobem viz Honc, Jaroslav: Pobělohorské konfiskace české šlechty a měst. Právněhistorické studie 38, 2007, s. 293–307; komplexním způsobem a v souvislostech viz Knoz, Tomáš: Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty. Brno 2006.

¹⁶¹ Viz například rodinný archiv Švamberků v rámci archivu schwarzenberského, k tomu Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech 2, 1958, s. 96.

¹⁶² Příkladem je rodinný archiv Slavatů, viz Nováková, Stanislava: Rodinný archiv Slavatů. Archivum Trebonense 2006, s. 28–39.

vznikají mimo území českých zemí a mají tedy zcela jinou tradici, v českém prostředí jsou pak rozvíjeny a dále doplňovány.

Obecně se uplatňuje zásada kontinuity archivů vyskytující se již ve středověkém období. Tato kontinuita je patrná nejprve pouze v souvislosti se změnou vlastníka, kdy archiv původního vlastníka nebo jeho část spojená s konkrétním majetkem je předána novému vlastníkovi a zařazena do jeho archivu. Nejdůležitějším příkladem v tomto smyslu je oddělení Cizích rodů v rámci rožmberského, resp. schwarzenberského archivu. Tato zásada se však uplatňuje obecně a je doložitelná u většiny šlechtických archivů.¹⁶³

Další vývoj šlechtických archivů je ovlivněn několika faktory. Prvním z nich je postupné budování správního aparátu pro správu majetku šlechtických rodů. Tento aparát je tvořen většinou existencí ústřední správy a správ místních (jednotlivých velkostatků). Jak ústřední správa, tak zejména správy velkostatků, budují rozsáhlé registry, v nichž jsou ukládány písemnosti jak hospodářského charakteru, tak písemnosti obecně správní (z oblasti vlastní i přenesené správní pravomoci). Tento nový nárůst písemností v některých případech výrazně ovlivňuje i dosavadní podobu vlastních rodinných archivů, které jsou v některých případech s nově vzniklými patrimoniálními archivy spojovány nebo alespoň propojovány.

Dalším důležitým momentem je zvyšující se zájem vlastníků o své archivy. Ten je dán na jedné straně zájmem o vlastní minulost vyjádřenou například i fenoménem sběratelství, který obsah řady rodinných archivů pochopitelně poznamenal.¹⁶⁴ Příkladem zájmu vlastníka o svůj archiv je také snaha o jeho kompletní uspořádání. Pokusy o základní evidenci i celkové uspořádání archivu se objevují již od středověkého období. Pořádací pokusy z 18. století se však od těch dřívějších kvalitativně i kvantitativně liší. Především se zásadním způsobem zvyšuje rozsah rodinného archivu. Ten není již omezen na výběr důležitějších písemností, ale je budován extenzivně. Extenzivní je i snaha o jeho utřídění, která se ve většině případů pokouší o stanovení pořádacího systému jako celku, který podchycuje veškerý obsah archivu. Tyto historické pořádací systémy pak mají různou podobu. Jejich podstatou je většinou hledisko pertinenci vycházející přímo z obsahu archivu. Postihnout zdroje a vztahy mezi těmito pořádacími systémy bude rovněž úkolem budoucnosti. Zatím je možné uvést, že v případě některých rodinných archivů může být hledána souvislost s pořádacími systémy

¹⁶³ V případě metternichovského archivu ji podrobněji analyzuji na jiném místě této práce.

¹⁶⁴ K tomuto tématu nejnověji Woitschová, Klára: *Gottfried Daniel Wunschitz, sběratel, heraldik a genealog*. Praha 2011. Lze jen stručně poznamenat, že fenomén sběratelství se projevil u rodinných archivů dvojitým způsobem. V prvním případě samotným sbírkovým vznikem některých archivů (příkladem je zde rodinný archiv Clam-Gallasů) nebo budováním sbírek v rámci struktury rodinného archivu (např. u Schwarzenbergů, Valdštejnů, Lobkoviců a dalších).

archivů státních, zejména archivu guberniálního.¹⁶⁵ První doklady jsou k dispozici i k vzájemnému ovlivňování jednotlivých pořádacích systémů.¹⁶⁶

Od konce 18. století se postupně šlechtické archivy vymaňují z monopolní vazby na vlastníka a v některých případech se stávají stále více pramenným rezervoárem pro vznikající kritickou historiografii. Kontakty mezi šlechtickými vlastníky a profesionálními historiky jsou budovány obousměrně, tzn. historikové se často, a to již od konce 18. století, podílejí na zpracování těchto archivů (tento trend je patrný až do 20. století) a zároveň využívají archiv pro svá bádání. Nejvyspělejší archivy jsou pak zařazovány jako stabilní součást správy rodinného majetku a mají zde kromě správních funkcí stále více i úkoly odborné.¹⁶⁷ Tento trend dále narůstá po roce 1848, kdy mizí správní funkce velkostatku a tedy i do značné míry správní úkoly archivů. Přesto však zůstává základní tezí důraz na individuální vývoj šlechtických archivů, jejichž historie a dochovaná podoba je odvozena od řady faktorů. Jejich větší integrace přichází až v souvislosti s objevujícím se státním zájmem o tyto archivní soubory. Ten se objevuje v habsburské monarchii po roce 1848 nejprve jako snaha o evidenci těchto archivů v rámci vznikající památkové péče, od konce 19. století pak i v rámci vznikající archivní správy.

Tento trend pokračoval i po vzniku československého státu, který se snažil získat kontrolu nad těmito archivními celky v oblasti metodické a v zajištění jejich přístupnosti. Zásadní změnou pak bylo postátnění šlechtických archivů po roce 1945 a jejich zařazení do nově vzniklé jednotné státní archivní sítě. Tímto okamžikem se staly tyto archivní celky v podstatě uzavřenými archivními fondy, zároveň však došlo k výraznému zvýšení metodické i badatelské pozornosti věnované těmto souborům. Prvky kontinuity i diskontinuity přináší i vývoj po roce 1989, kdy dochází jak k navázání korektních vztahů s některými šlechtickými vlastníky, tak k rozhodnutím některých z nich o restituci vlastního archivu.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Na příbuznost mezi systémy některých rodinných archivů a pořádání guberniálního archivu archivářem Janem Josefem Klauserem upozornila Baladová, Hana: *Rodinné archivy a písemné pozůstalosti*, s. 35.

¹⁶⁶ Zde je možné zmínit vzájemné vazby mezi schwarzenberským a černínským archivem, schwarzenberským a thunovským nebo metternichovským a hanavským.

¹⁶⁷ Nejvýznamnějším příkladem je zde systém archivů schwarzenberských, k tomu podrobně viz *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L. Beiträge zur Geschichte und Statistik derselben*. Wien 1873. Dále lze jmenovat archiv černínský, viz *Státní archiv v Třeboni*. Průvodce po archivních fondech, sv. 4. Praha 1959, s. 7–111.

¹⁶⁸ K těmto trendům viz Chmelík, Otto: *Dějiny děčinského zámeckého archivu*. In: *Amicae Decini cum honore*. Pocta archivářce Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu. Děčín – Litoměřice 2012, s. 12–41, zejm. s. 35–36, a Kopička, Petr: *Lobkovický archiv roudnický v roce 2010*. Extradice fondu v kontextu jeho dějin. *Archivní časopis* 61, 2011, s. 341–404.

Typologie šlechtických archivů dle jejich geneze

1. Organicky vzniklý a kontinuálně vzniklý archiv: představuje ideální typ vývoje šlechtického archivu. Archiv vzniká již ve středověkém období jako samostatně vymezený listinný archiv, později dochází k jeho postupnému nárůstu v souvislosti se zvýšením jeho fyzického rozsahu i vznikem nových typů písemností. Ty jsou zařazeny do nového strukturního systému archivu, archiv je doplňován (i bez ohledu na provenienci), tříděn a zpracováván. Po celou dobu si zachovává samostatné postavení v rámci správy rodinného majetku. Zvláštními případy tohoto typu jsou archivy inkorporované (tedy začleněné do archivu jiného subjektu). Příkladem jsou archivy schwarzenberský, lobkovický, metternichovský a další. V jejich rámci najdeme i inkorporované archivy (např. rožmberský, švamberský, eggenberský, winneburský a další);
2. Archiv odvozený: tj. rodinné písemnosti jsou ukládány jako součást jiného archivního celku, např. archivu velkostatku nebo archivu ústřední správy (jako samostatné oddělení nebo jako zařazené do struktury tohoto archivu), postupně dochází k umělému oddělení rodinného archivu (např. archiv orlických Schwarzenbergů, colloredo-mannsfeldský nebo šternberský);
3. Archiv soustředěný: paralelně se vyvíjející jednotlivé archivy rodových větví nebo paralelně existující osobní archivy jednotlivých členů rodu, které jsou následně soustředěny a zpracovány do jednoho celku (např. archiv paarovský);
4. Archiv vzniklý rozlukou: speciální případ rodinného archivu u vládnoucích rodů, kdy rodinný archiv je totožný s archivem panovníckým nebo státním. V případě pozbytí vládnoucího postavení dochází k rozdělení písemností na státní a rodinné (případ rodinného archivu toskánských Habsburků).
5. Zámecký archiv: případ odvozený od typu 2, ale s rozdílem, že rodinný archiv a patrimoniální archivy zůstávají různými celky, které jsou ovšem uloženy na stejném místě a stejným způsobem spravovány (příkladem jsou hanavský, valdštejnský, trauttmansdorffský nebo piccolominiovský archiv).

Prameny k dějinám šlechtických rodinných archivů – návrh typologie

Tento návrh vychází z dosavadních zkušeností z práce se šlechtickými archivy a není jistě definitivním stanoviskem k této problematice:

1. kopiář: kniha evidující písemnosti došlé do příslušné kanceláře je nejstarším dokladem existence šlechtických archivů, v kombinaci s dochovanými originály dokumentů může

sloužit jako základní komparativní pomůcka. Kopíře jsou doloženy od 14. století (marientálský kodex z rožmberského prostředí);

2. inventář pozůstalosti: inventář pozůstalosti podchycuje v některých případech rovněž archivní dokumenty včetně jejich specifikace, příkladem může být inventář pozůstalosti Jana Kryštofa Paara z roku 1639;
3. dílčí soupisy a konsignace: základní soupis uvádějící zpravidla pouze pořadové číslo a registry písemností. Je jednorázovým pramenem k datu vzniku a podchycuje aktuální manipulaci archivu nebo jeho části;
4. repertář: evidenční a zároveň lokační pomůcka uvádějící obsah písemností a jejich uložení pod příslušnou signaturou (obdoba elenchu). Repertáře jsou základním pramenem zpracovávaným ve šlechtických archivech od počátku 19. století (příkladem jsou repertáře schwarzenberské, paarovské, metternichovské a další);
5. inventáře a rejstříky: modernější pomůcka navazující na repertáře a podchycující písemnosti v hierarchickém komplexu a s příslušnými indexy;
6. instrukce: normativní pramen určující danou správní oblast (v tomto případě archiv), instrukce pro provoz archivu a jeho činností se objevují od poloviny 19. století u nejvýznamnějších archivů, např. schwarzenberského nebo černínského;
7. katalogy, kartotéky, rejstříky, registrurní plány: pomůcky moderního typu zpracovávané ve vybraných šlechtických archivech od 2. poloviny 19. století;
8. registáře a diplomatáře: ediční práce vycházející z rodinného archivu a podchycující in extenso nebo výběrově zvolenou pramenou základnu, příkladem jsou diplomatáře šternberské, beaufortovské nebo metternichovské;
9. archivní registratura: soubor písemností pocházející z přímé činnosti archivu jako samostatné instituce v rámci rodinné správní struktury, její součástí mohou být i osobní archivy jednotlivých archivářů.

Třídící systémy šlechtických rodinných archivů

1. Přirozené
 - a. chronologicko-numericke: používáno u drobných celků s malým počtem písemností;
 - b. provenienční: dle jednotlivých úřadů, popř. dle jednotlivých osobních archivů členů rodu (příkladem první možnosti je hanavský rodinný archiv, příkladem druhého rodinný archiv chotkovský);

- c. dle diplomatických kategorií: rozdělení na listiny, knihy, spisový materiál, mapy a další typy písemností (částečně např. u rodinných archivů Valdštejnů nebo Paarů).

2. Umělé

- a. dle lokace archiválií: odkazy na lokační jednotky – truhly, skříně apod. (např. u rožmberského archivu);
- b. rozlišení staré a nové části archivu a jejich oddělené třídění (např. u rodinného archivu kláštereckých Thunů nebo Fürstenberků);
- c. rozdělení dle jednotlivých rodů a dále dle osobních archivů (např. rodinné archivy Kolovratů);
- d. dle umělého věcného schématu: nejčastější možnost u velkých rodinných archivů, předpokládá uspořádání písemností bez ohledu na jejich provenienci dle věcných hesel, zpravidla složitá hierarchická struktura několika úrovní, různé způsoby označování (římské číslice – např. Paarové, písmenné signatury a jejich kombinace – Schwarzenberkové, Lobkovicové, Metternichové, Černínové) a další;
- e. sbírkové: archiv nebo jeho část vzniká sbírkově a je pořádána v podstatě přírůstkovým způsobem, druhou možností je vyčlenění sbírek některých dokumentů (grafiky, pečetí, hudebnin, map a plánů, genealogických sbírek a dalších) z rodinného archivu a jejich separátní zpracování.

3.1.3. Pohled biografický

V poslední poznámce bych chtěl upozornit na osobnosti rodinných archivářů, kteří bezesporu výrazně ovlivnili podobu šlechtických archivů, a to jak svým konkrétním vkladem do jeho historie a způsobů zpracování, tak nepřímo svým vzděláním, názory, profilací i konkrétním vztahem k šlechtickému rodu, který je zaměstnával, i k vlastnímu rodinnému archivu. Ačkoli vlastním rodinným archivářem disponovala jen malá část šlechtických rodů, a to ještě jen v určitém období, zdá se, že alespoň pro období 19. a 1. poloviny 20. století by bylo možné označit tuto skupinu mající jistý sociální původ, vzdělání, kariérní vzorec a výkonnostní princip za elitu, která by mohla v budoucnu být podrobena příslušnému výzkumu v rámci zkoumání dějin elit. Otázky vztahu mezi šlechtickými vlastníky a archiváři, jejich finančního a sociálního zabezpečení, odborného růstu, vědeckých ambicí a začlenění do dějin české historiografie, jejich integrace a kontakty jsou otázkami, které se zdají být do budoucna nosné nejen v rámci sledování dějin českého archivnictví, ale i v rámci sledování dějin archivní

profese.¹⁶⁹ Tento úkol se již vymyká zaměření této práce. V následujícím přehledu bych nicméně rád podal typologii těchto rodinných archivářů:

1. archivář – člen rodiny: někteří vlastníci archivů, popř. další členové rodu se přímo podíleli na zpracování rodinného archivu, který zároveň využívali především ke genealogickým účelům (je možné zmínit např. Zdenka Kolovrata-Libštejnského, Edmunda Claryho-Aldringena, Jaroslava Thuna nebo Jiřího Nostice);
2. archivář – úředník: jednorázovým uspořádáním rodinného archivu nebo jeho přesně vymezenou správou v delším časovém úseku býval pověřován některý z vrchnostenských úředníků. O obsah archivu neprojevoval větší zájem, ale podle instrukce splnil veškeré úkoly, které mu byly svěřeny (jmenovat je možné např. ředitele opočenského velkostatku Wilhelma Baumanna nebo ředitele pražské inspekce kláštereckých Thunů Viktora Velebu);
3. archivář – historiograf: tento typ je nejvýznamnější a nejdůležitější. Archivář se často rekrutoval ze skupiny vrchnostenských úředníků (např. František Tischer v případě Černínů), nicméně byl pověřen dlouhodobě výhradně správou archivu. Kromě vysoké loyality ke šlechtickému rodu, který jej zaměstnával, se vyznačoval zájmem o rodovou historii a v této oblasti přinesl řadu důležitých výsledků. Kromě správy archivu byl často pověřen i správou rodinné knihovny, je zároveň autorem řady prací k dějinám rodu. Do této kategorie náleží většina nejznámějších rodinných archivářů včetně prvního z nich, rožmberského Václava Březana. Dále je možné zmínit např. řadu archivářů schwarzenberských (František Mareš, Theodor Wagner, Theodor Antl, Antonín Markus), černínských (František Tischer, František Teplý, Ondřej Franta), lobkovických (Kašpar Bouška, Max Dvořák, Karel Jeřábek), thunovských (Edmund Langer, Rudolf Rich, Legis Glückselig) a řadu dalších.
4. archivář – badatel: od 18. století můžeme registrovat angažování některých profesionálních nebo i amatérských uživatelů rodinných archivů, kteří jsou získávání k jejich uspořádání, popř. k vypracování expertízy s tímto úkolem souvisejícím. Takto jsou zachovány doklady o činnosti řady předních historiků v rodinných archivech (např. Františka Martina Pelcla v případě archivu faknovských Nosticů, Gregora Grubera u Windischgrätzů, později Františka Palackého u Lobkoviců, Václava Vladivoje Tomka u

¹⁶⁹ Výzkum dějin profese archiváře a proměn jeho profilu a postavení v kontextu doby probíhá jako samostatný badatelský diskurs v posledních dvaceti letech. V české literatuře není zatím příliš akcentován, resp. se omezuje na biografickou charakteristiku jednotlivých osob. O obecnější pohled na tuto problematiku se naposledy pokusil Blažek, Libor: Archivář. Příklad Metoděje Zemka, Mojmíra Švábenského a Antonína Ševčíka. In: Člověk na Moravě ve 2. polovině 20. století. Brno 2011, s. 219–240.

Thunů, Josefa Jirečka u Černínů a dalších). Tento trend pokračuje i v období od konce 19. století do poloviny 20. století. Pro správu některých archivů jsou získáni profesionální archiváři zaměstnaní v některém z veřejných archivů (např. Josef Bergl v případě rodinných archivů Valdštejnů a Clam-Gallasů nebo Anton Blaschka v případě rodinného archivu plánských Nosticů). Lze zmínit i některé pořádací práce Augusta Sedláčka v rodinném archivu Paarů nebo angažování některých amatérských badatelů (zejména z řad středoškolských profesorů, zde např. činnost tábořského gymnaziálního profesora Arnošta Halmy v rodinném archivu Paarů).

3.1.4. Dílčí závěr

Více než 200 šlechtických rodinných archivů uložených dnes ve veřejných archivech České republiky, případně po roce 1989 restituovaných a spravovaných opět svými vlastníky, představuje významný segment národního archivního dědictví. V tomto smyslu „archivně silná“ oblast by jistě v budoucnu zasloužila své komplexní zpracování, které by mělo být zaměřeno zejména na otázky vzniku a dalšího vývoje rodinného archivu v rámci struktury správy rodinného majetku a ve vztahu ke svému vlastníkovi, dále na způsoby jeho zpracování a osobnosti jeho archivářů. Podrobnější zpracování těchto otázek alespoň u nejdůležitějších archivů umožní do budoucna jejich potřebnou komparaci, a to i s vědomím, že jejich vývoj byl do značné míry individuální a ovlivněný konkrétními faktory.

V této kapitole jsem v zásadě shrnul tři základní problémy spojené s otázkou šlechtických archivů v Čechách. Prvním je problém terminologický, který ukazuje stálé preferování termínu „rodinný archiv“ (zejména v metodických předpisech) oproti v řadě ohledů přesnějšímu termínu „rodový archiv“. Druhým problémem je vývoj šlechtických archivů, který jsem se snažil naznačit v návaznosti na vývoj šlechty jako sociální vrstvy a jejího právního postavení v různých obdobích dějin našeho státu. S touto otázkou jsou spojeny i okolnosti a způsoby zpracování jednotlivých rodinných archivů, které naznačuji v definované typologii. Poslední pohled pak patřil osobnostem, které se na zpracování těchto archivů podílely – rodinným archivářům. Veškeré závěry formulované v této kapitole lze vnímat při nedostatečné analýze konkrétních pramenů pouze jako úvod pro další směr výzkumu.

3.2. Státní péče o šlechtické archivy a její institucionální zázemí

3.2.1. Snahy o zabezpečení nestátních archivů v habsburské monarchii po roce 1848

Iniciativa státu o evidenci a zabezpečení nestátních archivů se v habsburské monarchii objevuje až v souvislosti s výraznými státoprávními a správními změnami v roce 1848. Zrušení poddanství a s ním zrušení správní funkce velkostatku jako nejnižšího článku přenesené státní správy vzbudilo jak u některých historiků, tak u státních úřadů obavu o další osud rozsáhlých patrimoniálních registratur a rodinných archivů, které historikové chápali jako jedinečný pramen pro agrární dějiny, dějiny šlechty, ale zejména dějiny státu a státní politiky. Ze strany úřadů pak bylo na tyto celky nahlíženo jako na soubory správních písemností, které byly nutné i pro nynější výkon státní správy v řadě oblastí a agend. Rodinné archivy zůstávaly pochopitelně v rukou vlastníka, u velkostatkových archivů to nebylo již tak jednoznačné. Část písemností zůstávala uložena na velkostatku a bylo v podstatě na vůli majitele, jak s ní naloží. Část písemností (např. gruntovní knihy) byla odevzdána okresním soudům a část soudům zemským. Pouze výjimečně byly písemnosti v období bezprostředně po roce 1848 předány veřejným archivům. Pokud se tak stalo, dělo se tak náhodou a šlo spíše o záchranné akce než o promyšlenou akviziční politiku.¹⁷⁰

Některé veřejné archivy se přesto o jakýsi záchranný výzkum pokoušely. V této činnosti vynikal zejména Domácí, dvorský a státní archiv ve Vídni, jehož tehdejší místoředitel Josef Chmel věnoval nemalé síly záchraně archiválií a byl jednou z těch osobností, která trvale usilovala o systematické řešení těchto otázek buď legislativním aktem, nebo alespoň zřízením státního orgánu, jehož kompetencí bude do těchto otázek zasahovat.¹⁷¹ Alespoň částečným výsledkem této snahy bylo utvoření Centrální komise pro výzkum a zachování historických památek (Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale).¹⁷² I když neměla komise zpočátku pro písemné památky žádné kompetence a věnovala se pouze

¹⁷⁰ Takovým příkladem je například převzetí některých písemností uherského stavovského vůdce Františka Rákoczyho do Domácího, dvorského a státního archivu. Viz Fiedler, Josef: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákoczys und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Wien 1855.

¹⁷¹ Viz Chmel, Josef: Ueber die Pflege der Geschichtswissenschaft in Oesterreich. In: Sonderband der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 4, 1850, s. 29–42, 122–143, kde na s. 136 Chmelova prorocká slova: „Auf die ängstliche Sorgfalt, mit der man archivalische Schätze geheimnissvoll verschloss und mit Argusaugen hütete, folgte die grösste Sorglosigkeit, ja Verachtung der alten Skarteken und des archivalischen Staubes und Moders; die Papiere und Urkunden wurden häufig verschleppt aller Arten der Vernichtung Preis gegeben. Wie vieles ging auf diese Weise verloren oder gänzlich zu Grunde.“ K Chmelovi vice Blaas, Richard: Der Archivar Joseph Chmel. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 71, 1963, s 420–440.

¹⁷² Komise byla zřízena v roce 1850, reálně jmenována v roce 1853, do roku 1859 působila v rezortu ministerstva obchodu a od té doby v rezortu ministerstva kultu a vyučování (v letech 1860–1867 tzv. státního ministerstva).

památkám stavebním a uměleckým, přesto bylo její zřízení významné i pro archivnictví, neboť se jednalo o jediný státní orgán, který se pokoušel alespoň v rámci svých kompetencí akceptovat i to, že na archiválie je nahlíženo jako na památkové objekty.

V roce 1869 došlo k dalšímu významnému kroku, kdy na podnět ministerstva vnitra byla provedena v předlitavské části habsburské monarchie tzv. archivní anketa. Jejími iniciátory byly vrcholné osobnosti rakouské historiografie té doby, zejména ředitel Ústavu pro rakouský dějepis Theodor von Sickel, ředitel Domácího, dvorského a státního archivu Alfred von Arneth, moravský zemský historiograf Beda Dudík a dále historikové Andreas von Meiller a Josef von Zahn. Samotné vypsání této ankety je svědectvím o zvyšující se roli archivů při aktuálních požadavcích formující se pozitivistické historiografie.

Cílem ankety bylo zjištění reálného stavu archivnictví v habsburské monarchie, především však stavu státních archivů. Odpovědi jednotlivých politických úřadů se však v některých případech týkaly i jiných druhů archivů.¹⁷³ Výsledky ankety upozornily na problém nedostatečné státní péče o archivy a absenci jakéhokoli koordinačního orgánu, který by danou oblast zastřešoval. Následkem toho byla v roce 1873 provedena reforma Centrální komise pro výzkum a zachování historických památek, v rámci které byla zřízena III. sekce (tzv. archivní sekce).¹⁷⁴ Členy komise se tak stávají od 70. let 19. století rovněž archiváři,¹⁷⁵ více pozornosti archivním pramenům nalezneme také ve zprávách tzv. konzervátorů, dobrovolného sboru spolupracovníků komise, kteří podávali periodické zprávy týkající se zejména ohrožených památek (zpravidla na území jednoho nebo více politických okresů). V případě archivních pramenů se jednalo především o zprávy týkající se městských a obecních archivů, farních a církevních archivů vůbec, objevují se však i správy o archivech rodinných a

¹⁷³ K tomu viz Bretholz, Berthold: Zur Reorganisation des österreichisches Archivwesens. Aus Theodor von Sickels Nachlass. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Erg. Bd. 11, 1929, s. 795–799. Dále v této souvislosti velmi zajímavé názory Bedy Dudíka, který prosazoval vytvoření jednotné archivní organizace a sítě. Viz Radimský, Jiří: Dudíkovy snahy o organizaci archivnictví v Rakousku. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 7, 1960, s. 171–179; též: Dudíkovy návrhy na organizaci rakouského archivnictví. Brněnský archivní věstník 4, 1959, s. 15–31; Opočenský, Jan: Beda Dudík a archivní konvence florentská. Praha 1925; nejnověji Mahel, Richard: Přes archivní výzkumy k návrhům reorganizace archivní sítě v podunajské monarchii. K některým aspektům činnosti rajhradského benediktina Františka Bedy Dudíka v letech 1850–1874. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 181–200.

¹⁷⁴ Oficiální název sekce byl Sekce pro historické památky různého druhu od nejstarších dob do konce 18. století (Sektion für historische Denkmale verschiedener Art von der ältesten Zeit bis zum Schlusse des XVIII. Jahrhunderts), od počátku se pro ni však vžil termín Archivní sekce (Archivsektion). K její náplni více v *Mitteilungen der Zentralkommission – Neue Folge* 2, 1876, s. XIX, kde jsou pojmenovány jako hlavní úkoly této sekce a) péče o písemné památky minulosti, které se týkají dějin výtvarného umění v Rakousku, zejména výzkum, sběr a zajištění možnosti jejich využití, a b) přehled archivního materiálu v Rakousku, informace o jeho stavu a snaha o jeho fyzické zajištění.

¹⁷⁵ K prvním patřili Alfred von Arneth, Gustav Winter, Franz Kürschner a Antonín Gindely.

patrimoniálních.¹⁷⁶ Tyto zprávy byly částečně publikovány v samostatném periodiku této III. sekce.¹⁷⁷

Postupně se stále více ukazovalo, že samostatná archivní sekce není dostačující platformou pro řešení otázek archivnictví v habsburské monarchii. Na sklonku 19. století tak byla zřízena v rezortu ministerstva vnitra Archivní rada jako nový samostatný orgán zastřešující archivnictví. Důvodů pro zřízení Archivní rady bylo několik. Hlavní z nich byl důvod kompetenční, neboť ministerstvo vnitra stále více začalo vnímat archivy jako správní úřady ve své působnosti. Druhým důvodem byla pak jakási společenská objednávka, která kladla i v mezinárodním srovnání na archivy stále větší úkoly, zejména s ohledem na jejich evidenci a zajištění badatelského využití.

Na rozdíl od centrální komise a její archivní sekce pracující do značné míry na bázi dobrovolnosti byla Archivní rada orgánem stálým se svým vlastním úředním aparátem a vyčleněnou rozpočtovou kapitolou v rámci ministerstva vnitra. Kompetence Archivní rady se ovšem vztahovala pouze na státní archivnictví předlitavské části monarchie, mohla však iniciovat, připomínkovat a prosazovat různé legislativní návrhy týkající se i jiných otázek týkajících se archivnictví. Jejím předsedou byl formálně ministr vnitra, který se však nechával zastupovat místopředsedou, který v podstatě jednání archivní rady určoval.

V prvním období byl místopředsedou Archivní rady ředitel Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni Alfred von Arneth, kterého později vystřídala další významná osobnost rakouské historiografie Josef Alexander Helfert. Členové Archivní rady byli jmenováni na tři roky,¹⁷⁸ dále znala institut korespondenčního členství, které bylo pětileté a vztahovalo se především na zemské archiváře. S Archivní radou pak spolupracoval sbor konzervátorů rekrutujících se částečně z původních konzervátorů archivní sekce Centrální komise pro ochranu památek.

Jednání Archivní rady byla nejprve nepravidelná, v roce 1912 však proběhla její reorganizace spočívající v utvoření stálého výboru Archivní rady a její profesionalizaci. V tomto období se

¹⁷⁶ Tyto zprávy jsou zatím ve své komplexnosti nevyužitým pramenem, pozornost nebyla zatím věnována ani osobnostem jednotlivých konzervátorů. K tomu viz Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, fond Denkmalamt, kart. 3, 4; dále NA, fond Památkový úřad Vídeň, kart. 116–119; též NA, fond Rodinný archiv Adámků z Hlinska, kart. 69–70 jako příklad činnosti konzervátora Karla Václava Adámka pro politický okres Chrudim. Podrobně k vývoji komise viz Hochedlinger, Michael: Von Schlössern, Käsestechern und Gesetzen. Zur Geschichte von (Adels-)Archivpflege und Archivalienschutz in Österreich. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 56, 2011, s. 43–176, zde s. 68–69.

¹⁷⁷ Mitteilungen der dritten (Archiv-)Sektion der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale vycházely od roku 1888.

¹⁷⁸ V řadách členů Archivní rady nalezneme i osobnosti z Čech a Moravy, členy Archivní rady byli například Jaroslav Goll, Vojtěch Jaromír Nováček, Jaromír Čelakovský, Konstantin Jireček a další.

Archivní rada soustředila zejména na problematiku ochrany archiválií a věnovala pozornost i dalším oblastem archivnictví, nejen archivům státním a zemským.¹⁷⁹ V tomto období byla pod Archivní radu převedena také dosud působící III. sekce Centrální komise pro ochranu historických památek.¹⁸⁰

V rámci úvah probíhajících z iniciativy Archivní rady, Centrální komise pro ochranu historických a uměleckých památek nebo i zcela mimo ně se od konce 19. století objevuje myšlenka týkající se role státu při evidenci a ochraně soukromých archivů,¹⁸¹ která postupně vyústila v projekt jejich soupisu, tzv. archivního katastru.

Paralelně se snahou ústředních úřadů se zájem o soukromé archivy objevuje i v Čechách. Na jejich význam upozornil již František Palacký v souvislosti s přípravou svých Dějin národa českého,¹⁸² výzkum ve šlechtických archivech se objevuje i v programu Archivu Země české založeného v roce 1862.¹⁸³ Od 70. let 19. století se pak objevuje i myšlenka na založení samostatného pracoviště, které by se věnovalo výhradně agrárním dějinám a přebíralo rovněž patrimoniální archivy. Tuto myšlenku poprvé zveřejnil v roce 1871 spisovatel Ferdinand Schulz,¹⁸⁴ v roce 1912 se jí zabýval na návrh Albína Bráfa také Zemský výbor Království českého.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Hlavní osobností, která určovala v posledním období existence habsburské monarchie podobu rakouského archivnictví, byl profesor vídeňské univerzity a ředitel Ústavu pro rakouský dějezpyt Oswald Redlich. K tomu viz Neck, Rudolf: Oswald Redlich und das österreichische Archivwesen. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 28, 1975, s. 378–389; v dalších souvislostech též Just, Thomas: Oswald Redlich als Archivbevollmächtigter der Republik (Deutsch-) Österreich. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 117, 2009, s. 418–425; k Redlichovým názorům viz Redlich, Oswald: Ausgewählte Schriften. Zürich 1928, s. 251–275 (Das Archivwesen in Österreich), s. 277–290 (Staatliches Archivwesen in Österreich) a s. 291–293 (Neuorganisationen im österreichischen Archivwesen); viz též Goldinger, Walter: Geschichte des österreichischen Archivwesens. Wien 1957.

¹⁸⁰ K organizaci vídeňské archivní rady s historickými souvislostmi viz Kratochvíl, Václav: Stálá archivní rada rakouská. Český časopis historický 1, 1895, s. 41–47. Od roku 1914 vydávala Archivní rada vlastní periodikum Mitteilungen des k. k. Archivrates.

¹⁸¹ Viz např. Mell, Anton: Archive und Archivschutz in Steiermark. Graz 1906; Czerny, Albin: Das neue Landesarchiv in Linz und seine Ausgestaltung. Mitteilungen der III. (Archiv-) Sektion 4, 1899, s. 60–114, zvl. s. 76–80; Giannoni, Karl: Über Archive in Niederösterreich. Tamtéž 6, 1907, s. 27–42.

¹⁸² Hoffmannová, Jaroslava: František Palacký, jeho pojetí archivnictví a písemná pozůstalost. In: František Palacký. Dějiny a dnešek. Praha 1999, s. 199–210.

¹⁸³ Viz Kollmann, Josef: Založení Zemského archivu Českého a dr. Antonín Gindely. In: 130 let zemského archivu. Praha 1993, s. 7–22.

¹⁸⁴ Schulz, Ferdinand: Z dějin poroby lidu v Čechách. Osvěta 1871, s. 498–499.

¹⁸⁵ Na základě tohoto jednání bylo následně zřízeno agrární oddělení v Archivu Země české, které však bylo obsazeno pouze jedním pracovníkem (Milošem Vystydem) a mělo pouze epizodický charakter. I pokud by objektivní podmínky dovolily jeho větší rozvoj, nemohla být maximalistická koncepce archivu, který měl fungovat sbírkově, naději na úspěch. K tomu podrobně Borovička, Josef: Zřízení agrárního archivu. Agrární archiv 2, 1915, s. 20–33, 70–81. Miloš Vystyd krátce po vypuknutí I. světové války zahynul na ruské frontě, viz Miloš Vystyd. Český časopis historický 21, 1915, s. 112–113.

3.2.2. Katastr šlechtických archivů habsburské monarchie

Otázka evidence šlechtických archivů a jejich otevření historickému bádání se stala na konci 19. století jedním ze základních požadavků, který byl zdůvodněn nejen rychlým rozvojem historické vědy, ale i tlakem na větší ochranu archiválií, které byly stále více vnímány nejen jako historický pramen, ale jako obecný kulturní statek. Požadavek na zajištění alespoň základní evidence archivních souborů zůstávajících v soukromých rukou formuloval poprvé v roce 1876 ještě na půdě Centrální komise pro výzkum a ochranu uměleckých a historických památek Theodor Sickel, který požadoval s ohledem na svou specializaci medievisty zajištění přehledu (statistiky) evidence veřejných a soukromých archivních fondů a sbírek z období do roku 1648.¹⁸⁶

Tento návrh nebyl realizován, nicméně myšlenka „archivního katastru“, zejména pro oblast soukromých archivů se táhne dějinami rakouského archivnictví až dodnes.¹⁸⁷ Další pokus o jeho sestavení proběhl na půdě vídeňského Válečného archivu v letech 1874–1885 v souvislosti s přípravou monumentální edice týkající se Evžena Savojského.¹⁸⁸ V souvislosti s přípravou monumentálního edičního podniku se Válečný archiv pokusil formou dotazníku oslovit i některé soukromé archivy, u nichž zjišťoval nejen výskyt eugenian, ale i některé obecnější otázky týkající se obsahu a přístupnosti archivních souborů.¹⁸⁹ Tento pokus však skončil neúspěšně, neboť odpovědi nebyly vzájemně kompatibilní, z řady oslovených míst nedorazily vůbec.

Pomyslnou štafetu převzala v 90. letech 19. století Zemská historická komise pro Štýrsko (Historische Landeskommission für Steiermark) založená v roce 1892 a zejména její spiritus agens, profesor rakouských dějin na univerzitě ve Štýrském Hradci Hans von Zwiedinek-Südenhorst.¹⁹⁰ Na jeho podnět byl v letech 1893–1901 realizován rozsáhlý styriakální výzkum, mimo jiné i v českých archivech. Další produktem pak byl i systematický průzkum některých archivů štýrské šlechty, který vyústil v jejich zpracování.¹⁹¹ Zwiedinek-Südenhorst, kterému se podařilo v poměrně krátké době získat výbornou orientaci po štýrských

¹⁸⁶ Hochedlinger, Michael: Von Schlössern, Käsestechern und Gesetzen, s. 67–68.

¹⁸⁷ Mell, A.: Archive und Archivschutz in Steiermark, s. 33: „Unter Archivkataster verstehe ich Art von Wegweiser durch sämtliche Archive einer Landschaft, der sich auf in knapper Form gehaltene Angaben über den Standort, die Verwaltung, den Zustand des betreffenden Archive beschränken muss, aber auch über den Inhalt desselben nach Materie und Zeit im allgemeinen den Interessanten aufklären soll.“

¹⁸⁸ Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Wien 1876–1892, 21 sv.

¹⁸⁹ Hochedlinger, M.: Von Schlössern, s. 151.

¹⁹⁰ Viz Pickl, Othmar: 100 Jahre Historischer Landeskommission für Steiermark 1892–1992. Graz 1992.

¹⁹¹ Zwiedinek-Südenhorst, Hans: Das reichsgräflich Wurmbrandsche Haus- und Familienarchiv. Graz 1896; týž: Das Gräfllich Lambergsche Familienarchiv zu Schloss Feistritz bei Ilz. Graz 1897–1899.

šlechtických archivech, plánoval tento přehled rozšířit na území celé předlitavské části habsburské monarchie.

Pro takový plán však bylo Štýrsko přece jen malým územím a Historická komise Štýrska nedostatečnou platformou. Byl to opět Zwiedinek-Südenhorst společně s tehdejšími řediteli Ústavu pro rakouský dějepis ve Vídni Engelbertem Mühlbacherem, kteří iniciovali zřízení centrální instituce, která by zajistila „kritické zpracování a zpřístupnění korespondence v šlechtických archivech, zejména z období 17. a 18. století.“ Touto institucí se stala dodnes existující Komise pro novější rakouské dějiny (Kommission für neuere Geschichte Österreichs) zřízená výnosem ministerstva kultu a vyučování v roce 1897.¹⁹² Již v roce 1898 zařadila komise do svého programu na nejbližší období zpracování přehledu soukromých archivů v jednotlivých zemích předlitavské části habsburské monarchie a jmenovala pro jednotlivé oblasti příslušné referenty, většinou z řad univerzitních profesorů historie nebo archivářů v příslušných zemích.¹⁹³ Krátce nato zpracovala komise i vlastní zásady zpracování popisů těchto soukromých archivů. Měly být zaměřeny především na postižení korespondence panovníků, úředních a politických písemností rakouských tajných radů, ministrů, diplomatů, dále na jejich soukromé písemnosti, hlavně paměti, deníky, cestovní deníky a další egodokumenty.¹⁹⁴ Jednotlivé zprávy byly podávány ministerstvu kultu a vyučování. V první fázi však byly považovány za provizorní, podkladové a měly sloužit pouze pro další interní využití komise.¹⁹⁵ Teprve později bylo rozhodnuto o publikaci jednotlivých svazků, z nichž však vzhledem politickým a státoprávním změnám byl připraven k tisku pouze jeden přinášející významné a dodnes důležité informace o podobě šlechtických archivů v Čechách a na Moravě na přelomu 19. a 20. století.¹⁹⁶ Tato publikace zároveň představovala triumf

¹⁹² Podrobně viz Fellner, Fritz: „... ein wahrhaft patriotisches Werk“. Die Kommission für neuere Geschichte Österreichs 1897–2000. Wien – Köln – Weimar 2001.

¹⁹³ Za zpracování přehledu pro Tyrolsko tak zodpovídali Oswald Redlich a Emil von Ottenthal, pro Korutany August Jaksch, pro Moravu Berthold Bretholz, pro Čechy Jaroslav Goll, pro Horní a Dolní Rakousy Gustav Winter a Thomas Fellner a pro Štýrsko, Kraňsko a Gorici Hans Zwiedinek-Südenhorst.

¹⁹⁴ Grundsätze für die ersten Erhebung in den öffentlichen und Privatarchive, viz Fellner, F.: „...ein wahrhaft patriotisches Werk“, s. 193–195.

¹⁹⁵ Bericht der provisorischen Commission zur Herausgabe von Acten und Correspondenzen zur neueren Geschichte Österreichs über ihre Tätigkeit in den Jahren 1898 und 1899. Wien 1900. Též srv. Kratochvíl, Václav: Zpráva komise pro vydávání pramenů k novějším dějinám rakouským. Český časopis historický 5, 1899, s. 118–121.

¹⁹⁶ Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs, Bd. I. Wien 1913. V tomto svazku byly z pera předních českých a moravských archivářů a historiků popsány následující šlechtické archivy: lobkovický archiv v Roudnici nad Labem (Max Dvořák), Schwarzenberský ústřední archiv v Českém Krumlově (Anton Mörath), Schwarzenberský archiv v Třeboni (Josef Šusta), Buquoyský archiv v Nových Hradech (Ladislav Hofmann), archiv Muzea Království českého (Václav Schulz), dietrichsteinský archiv v Mikulově (Berthold Bretholz), kinská knihovna v Praze a její tzv. Bohemica Kinských (Ottokar Weber), nostický archiv v Praze (Václav Novotný), korespondence Maxmiliana Trauttmansdorffů (Ferdinand Trauttmansdorff), metternichovský archiv v Plasích (Ottokar Weber), clary-aldringenovský archiv v Teplicích (Ottokar Weber), valdštejnský archiv v Duchcově (Josef Šusta), chotkovský archiv na zámku Kačina (Václav Novotný), colledo-mannsfeldovský

tehdejší české historiografie a zejména semináře Jaroslava Golla, který se ujal organizační přípravy díla a popisem většiny archivních celků pověřil své žáky. Samotná idea vydání publikace však byla prosazena díky obratné politice Antonína Rezka, mimo jiné prvního předsedy Komise pro novější rakouské dějiny.¹⁹⁷

Zájem o šlechtické archivy ze strany komise pro novější rakouské dějiny vyvolal odezvu rovněž u jejich majitelů. Někteří z nich se rozhodli o deponování svých archivů ve veřejných archivech.¹⁹⁸ Významným výsledkem bylo i ustavení Společnosti pro novější rakouské dějiny (Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs) v roce 1903, jakéhosi pendantu Komise pro novější rakouské dějiny. Úkolem tohoto spolku bylo sdružování šlechtických majitelů archivních celků a dalších historických památek za účelem jejich odborného zpracování, zpřístupnění a vědeckého využívání. Iniciátory jejího vzniku byli kromě neúnavného Zwiedinka-Südenhorsta zejména Franz Liechtenstein a Ferdinand Trauttmansdorff.¹⁹⁹ Společnost spolupracovala s veřejnými archivy, snažila se zajistit případné deponování šlechtických archivů do některého veřejného archivu,²⁰⁰ převzala projekt archivního katastru²⁰¹ a vytvořila vlastní zásady pořádání šlechtických archivů.²⁰²

archiv v Opočně (Ladislav Hofmann), kolovratský archiv v Rychnově nad Kněžnou (Josef Šusta), zámecký archiv v Náchodě (František Machát), schwarzenberský archiv na Orlíku (Jan Bedřich Novák), paarský archiv v Bechyni (Václav Novotný), jindřichohradecký archiv (Josef Pekař), collaltovský archiv v Brtnici (Berthold Bretholz), harrachovský archiv ve Vídni (Ferdinand Menčík), desfours-walderodovský archiv na Hrubém Rohozci (Karl R. Fischer), archiv markrabat bádenský v Lovosicích (Jan Opočenský), archiv rodu Kinských v Chlumci nad Cidlinou (Jan Bedřich Novák), trauttmansdorffský archiv ve Vídni (Václav Kratochvíl), lobkovický archiv v Praze (Josef Borovička), fürstenberský archiv na Křivoklátě (Johann Paukert), thun-hohensteinský archiv v Děčíně (Edmund Philipp a Rudolf Reich), clam-martinický archiv ve Smečně (Franz Šváb), menší moravské šlechtické archivy (Berthold Bretholz), zámecký archiv ve Velkých Losinách (Johann Paukert) a berchtoldovský archiv na hradě Buchlov (Leopold Nopp).

¹⁹⁷ K tomu podrobně Mikušek, Eduard: *Gollova škola a Kommission für neuere Geschichte Österreichs*. In: Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 91–106. Zde na s. 102–104 publikován dopis Antonína Rezka Jaroslavu Gollovi ze dne 23. 7. 1900, kde Rezek podává Gollovi konkrétní návrhy na popisované archivní celky, zajišťuje intervence v dané věci, doporučuje potenciální autory popisů a zejména informuje Golla o finančním krytí celého projektu. Jednotlivé popisy byly zpracovávány až na výjimky v letech 1900–1904, o čemž svědčí bohatá Gollova korespondence s jeho žáky. Viz k tomu částečně též edice Klik, Josef (ed.): *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Praha 1941 a Pečírka, Jaromír (ed.): *Max Dvořák: Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*. Praha 1943. Přístup do archivů byl samozřejmě v řadě případů velmi složitý a narážel na řadu netušených problémů. K tomu v případě clam-martinického archivu ve Smečně srv. Mikušek, Eduard: *Gollova škola a clam-martinický archiv ve Smečně*. In: *Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001*. Olomouc 2007, s. 237–245; též viz: Šváb, František: *Zámecký archiv smečenský*. *Slánský obzor* 34, 1926, s. 18–30. Pro popis metternichovského rodinného archivu z pera Ottokara Webera se mi bohužel nepodařilo žádné prameny v archivu Komise pro novější rakouské dějiny uloženého v Institutu für österreichische Geschichtsforschung ve Vídni nalézt.

¹⁹⁸ Moravský zemský archiv tak převzal jako depozitum rodinné archivy Collaltů, Kouniců a Vrbnů.

¹⁹⁹ K tomu Fellner, F.: „... ein wahrhaft patriotisches Werk“, s. 56: „im Kreise der Archivbesitzer für eine grundlegende und fruchtbringende Verwertung ihrer historischen Schätze einzutreten und überall dort einzugreifen, wo die Mittel der Kommission sei es wegen der Grösse der Aufgabe, sei es wegen der schwierigen Verantwortlichkeit, versagen würden.“

²⁰⁰ V roce 1908 tak převzal z iniciativy společnosti Domáci, dvorský a státní archiv ve Vídni rodinný archiv Stadionů. Již v roce 1907 iniciovala společnost ve spolupráci s Komisí pro novější rakouské dějiny předání

Události roku 1918 a rozpad rakousko-uherské monarchie ukončily nejen tento projekt, ale i krátkou historii Společnosti pro novější rakouské dějiny. Jeden z jejích úkolů, tedy katastr soukromých archivů, byl zařazen v posledních letech do programu činnosti Rakouského státního archivu ve Vídni a měl by být snad v nejbližším období ukončen a publikován.²⁰³

3.2.3. Otázka šlechtických archivů v Československé republice a zřízení Československého státního archivu zemědělského

Problematika soukromých archivů se stala znovu tématem diskusí vedených v souvislosti s úvahami o podobě archivnictví v novém státě. Československá republika disponovala v době svého vzniku asi třiceti odbornými archiváři, jediným státním archivem (místodržitelským) a dalšími asi deseti odborně spravovanými archivy, jejichž zřizovateli byly samosprávné celky (země nebo města) nebo soukromoprávní subjekty. S tímto potenciálem bylo nutné zabezpečit archivní rozlučku s Rakouskem (na základě St.germainské mírové smlouvy), zabezpečit archiválie na území republiky a vytvořit novou organizaci archivnictví. Přes poměrně nepočetnou archivní obec se otázka budoucí podoby archivnictví stala konfliktní při stanovení kompetencí jednotlivých rezortů. Odborná polemika včetně polemiky v tisku je v literatuře označována jako „bella archivalia“. Už 20. listopadu 1918 byla svolána z iniciativy archivní sekce památkové komise Národního výboru reprezentativní anketa českých archivářů, kteří se měli vyjádřit k podobě budoucí organizace archivnictví v Československé republice. Podkladem k jednání se stal pamětní spis ředitele Archivu Země české Jana Bedřicha Nováka, předpokládající vytvoření Národního archivu (spojením místodržitelského archivu, zemského archivu a Archivu Národního muzea s pobočkami pro jednotlivé rezorty, který bude podřízen kompetenci ministerstva školství a národní osvěty (archivní oddělení v rámci památkového odboru, které obsadili významní archiváři Josef Borovička, Jan Morávek a Kamil Krofta).²⁰⁴

rodinného archivu Metternichů do téhož archivu, vedení Domáciho, dvorského a státního archivu však tuto možnost odmítlo. K tomu více v kapitole o rodinném archivu Metternichů ve 20. století.

²⁰¹ Jahresbericht der Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs über das erste Vereinsjahr 1904/1905. Wien 1905, s. 6: „Dieser Kataster solle mit möglichster Vollständigkeit die im österreichischen Privatbesitze befindlichen Familienarchiven, mit tunlichster Kurz deren Inhalt und mit zuverlässiger Vollständigkeit die Literatur über dieselben verzeichnen.“

²⁰² Bestimmungen über das Ordnen von Privatarchiven, tamtéž, s. 17–19.

²⁰³ Katastr by měl přinést informace o všech šlechtických archivech na území předlitavské části habsburské monarchie, tedy i v nástupnických zemích. K tomu viz Hochedlinger, M.: Von Schlössern, s. 148–176.

²⁰⁴ V případě soukromých archivů předpokládal Jan Bedřich Novák pouze jejich inspekci ze strany Národního archivu, nikoli změnu jejich vlastnictví. Komplexně shrnutí vývoje archivnictví za I. republiky viz Šamberger, Zdeněk, Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj, Sborník archivních prací 18, 1968, s. 3–85; k postavení šlechtických archivů s právními souvislostmi nejnověji Krejčí, Marek L.: Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů

Jiný návrh, o kterém se zatím nediskutovalo, připravil již v září 1918 pracovník Moravského zemského archivu v Brně, bývalý schwarzenberský archivář Adolf Ludvík Krejčík, jemuž v budoucnu měla připadnout klíčová úloha v úsilí o státní regulaci soukromého archivnictví.²⁰⁵

A. L. Krejčík na rozdíl od Nováka navrhoval vytvoření resortních archivů, přičemž v resortu ministerstva zemědělství měl být zřízen zemědělský archiv, který převezme mimo jiné archivy velkostatků, fideikomisních a alodních panství.

Nový Krejčíkův návrh z listopadu 1918 byl již podán přímo ministru zemědělství Karlu Práškoví. Krejčík ve svém návrhu na zřízení resortního archivu chytře argumentoval zejména správní funkcí archivu (zajištění archivní a spisové rozluky, organizace spisové služby ministerstva, účast na pozemkové reformě), ale i funkcí vědeckou (zemědělské dějiny).

Krejčíkova samozvaná iniciativa plně rezonovala se snahami ministerstva o získání kompetencí a Krejčíkovi se podařilo své záměry zkoordinovat s politikou významného člena agrární strany Josefa Kazimoura, který podobně usiloval o zřízení zemědělského muzea.²⁰⁶

Krejčíkovým prvním úspěchem bylo rozhodnutí ministerské rady z listopadu 1918 o zařazení „zemědělského archivnictví“ do kompetence ministerstva zemědělství (i když samotný pojem zemědělské archivnictví byl dost vágní), na stejné schůzi ministerské rady však byly problémy související s řízením archivnictví jednoznačně svěřeny ministerstvu školství a národní osvěty. Snahou o překonání rozporů mezi oběma proudy bylo uspořádání několika diskusních setkání, první z nich se konalo již 25. ledna 1919. Zástupce resortu zemědělství na tomto jednání Josef Kazimour jednostranně deklaroval úmysl resortu převzít patrimoniální archivy, neboť se jedná o důležité prameny pro agrární dějiny. Touto tezí zdůvodňoval požadavky svého resortu při úsilí o příslušné kompetence, a to i proti názorům ostatních účastníků ankety, kteří oprávněně upozorňovali na univerzálnost pramenů uložených

k ochraně písemných památek v meziválečném období. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisce na formování obrazu české minulosti (Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998), s. 61–76. K J. B. Novákovi a jeho návrhu podrobně Drašarová, Eva: Jan Bedřich Novák. In: Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 1, 1985, s. 207–265. V souvislostech též Kollmann, Josef: Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby. *Paginae historiae* 10, 2002, s. 167–222.

²⁰⁵ K biografii A. L. Krejčíka a jeho archivně-teoretickým názorům viz Boubín, Jaroslav: Adolf Ludvík Krejčík a jeho cesta k založení Československého státního archivu zemědělského. Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 1, 1985, s. 96–152; dále viz Zaoralová, Marie: Adolf Ludvík Krejčík – jeho působení v Moravském zemském archivu. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně. Brno 1995, s. 105–110. Ke Krejčíkovi nejnověji též Kuprová, Renata: Adolf Ludvík Krejčík. Edice pamětí, bakalářská práce FF UK. Praha 2007. Autorka nyní připravuje tyto paměti k vydání v Národním archivu. Bohužel jsou dovedeny pouze do počátku 20. století a Krejčík v nich tedy nestihl reflektovat pozdější, z hlediska dějin archivnictví nejzajímavější období své kariéry.

²⁰⁶ K tomu nejnověji Steinová, Šárka: Josef Kazimour a Zemědělské muzeum. *Prameny a studie* 38, 2006, s. 11–13.

v patrimoniálních archivech jako zdroj pro politické, církevní i hospodářské dějiny, i na nevýhodnost jejich centrálního uložení.

Dne 14. února 1919 jmenoval ministr Karel Prášek Adolfa L. Krejčíka odborným referentem ministerstva zemědělství odpovědným za oblast zemědělského archivnictví. Agilní Krejčík záhy připravil statut nového Československého státního archivu zemědělského, který sice nebyl nikdy přes veškerou Krejčíkovu snahu schválen, ale *via facti* postupně stále více respektován.²⁰⁷ Definitivní pád myšlenky Národního archivu představovalo zřízení Archivu Ministerstva vnitra z bývalého Místodržitelského archivu pod vedením Ladislava Klicmana.²⁰⁸

3.2.4. Pozemková reforma a šlechtické archivy

Vítanou příležitostí pro nově zřízený zemědělský archiv představovala rozsáhlá pozemková reforma probíhající ve 20. a 30. letech 20. století. Politicky motivovaná akce prosazená agrární stranou nebyla pouze nejsilnějším zásahem do vlastnických vztahů k půdě v meziválečném Československu (zabrání částí velkostatků celkové rozloze větší než 250 ha nebo zemědělské půdy o rozloze 150 ha), zákony o pozemkové reformě jsou jedny z mála legislativních norem přijatých v období I. československé republiky, které se nějakým způsobem dotýkaly archivnictví.

Problémů archivů na zabraných velkostatech se dotklo několik zákonů (215/1919 Sb. záborový,²⁰⁹ 81/1920 Sb. přidělový²¹⁰ a 118/1920 Sb. o hospodaření na zabrané půdě - ten

²⁰⁷ K základním úkolům Československého státního archivu zemědělského mělo patřit: přejímání archiválií vídeňského ministerstva zemědělství a jeho podřízených úřadů v rámci archivní rozluky, přebírání archivů a registratur státních statků a panství, zajištění spisové služby a skartačního řízení u ministerstva zemědělství a státního podniku Státní lesy a statky, akvizice v oblasti archivů a registratur nadačních statků, zájmových zemědělských korporací, právních a správních písemností zemědělců, péče o zemědělské archivnictví, bádání v oblasti dějin zemědělství, zemědělské výroby, zemědělského průmyslu a zemědělského obyvatelstva, budování odborné knihovny a publikační činnost v daném oboru. K tomu podrobně: Krejčík, Adolf Ludvík: Československý státní archiv zemědělský. Praha 1921, s. 9: „Úkolem tohoto státního ústavu jest pečovatí o zemědělské archivnictví a dějiny zemědělství, zemědělské výroby, zemědělského průmyslu a zemědělského obyvatelstva k účelům veřejné správy, zejména ministerstva zemědělství, k účelům vědeckým, zvláště k bádání a zpracování dějin zemědělských a k účelům výchovným v širších vrstvách vlastního zemědělského obyvatelstva, zejména šířením porozumění pro ochranu starých památek zemědělských.“

²⁰⁸ K dějinám zemědělského archivu zejména Krejčík, Adolf Ludvík Československý státní archiv zemědělský. Praha 1921 (zvláštní otisk z časopisu Brázda II, č. 8); podrobně Janoušek, Emanuel: Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví. Archivní časopis 18, 1968, s. 147–180; nejnověji Honcová, Jaroslava: Československý státní archiv zemědělský a jeho osudy. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepiscectví na formování obrazu české minulosti (Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998), s. 109–124.

²⁰⁹ Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 16. dubna 1919 č. 215/1919 Sb. o zabrání velkého majetku pozemkového.

²¹⁰ Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 30. ledna 1920 č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přidělový).

obsahoval obecnou proklamaci, aby nedošlo k újmě historických a přírodních památek²¹¹; a zejména zákon č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě, který deklaroval přebírání archivů velkostatků státem v případě zcela zabraných velkostatků s výjimkou věcí čistě rodinných).²¹² Pozemková reforma *via facti* kodifikovala postavení zemědělského archivu v očích odborné veřejnosti. Ujal se na základě zmocnění Státního pozemkového úřadu úkolů, které byly dány zákonem, a jiná instituce by k jejich efektivnímu plnění těžko našla příslušné prostředky.²¹³ V první fázi se jednalo zejména o přebírání registratur velkostatků, které patřily císařské rodině a jejím jednotlivým členům, a provádění archivní a spisové rozluky ve vídeňském ministerstvu orby a úřadu nejvyššího dvorského štolby.

Modus vivendi byl nalezen také při spolupráci s ministerstvem školství a národní osvěty, kterému archiv zasílal veškeré zprávy o podniknutých průzkumech archivů²¹⁴. Síť archivních inspektorů z řad zaměstnanců veřejných archivů a univerzitních pedagogů, které ministerstvo školství jmenovalo (Václav Vojtíšek pro Čechy, František Hrubý pro Moravu a Václav Chaloupecký pro Slovensko a Podkarpatskou Rus) se věnovala hlavně obecním a městským archivům. Ministerstvo školství ovšem dále trvalo na své výhradní kompetenci na řízení archivnictví a odmítalo tyto pravomoci předat ministerstvu zemědělství; v nerealizovaném návrhu archivního zákona připraveném ministerstvem školství v roce 1923 byla maximálním možným ústupkem ze strany tohoto ministerstva klausule, že ministerstvu zemědělství náleží po dohodě s ministerstvem školství „výkonná péče o hospodářské a patrimoniální archivy a registry“.²¹⁵

²¹¹ Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 12. února 1920 č. 118/1920 Sb. o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, zde paragraf 2, odst. 9 obsahuje klausuli, že k udržování majetku v dobré správě náleží: „bezpečné uložení a náležité opatrování archivů, registratur, příručních spisoven a správních knihoven, vyjímajíc věci čistě rodinné“.

²¹² Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 8. dubna 1920 č. 329/1920 Sb. o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon), zde paragraf 33: „Převzme-li pozemkový úřad celé statky, ať po částech nebo najednou, převezme zároveň jako podstatnou část statku bez zvláštní úplaty archivy a registry patrimoniální a hospodářské správy. Písemnosti rodinné zůstanou v držení dosavadních vlastníků, podrobí-li se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty, pokud jde o umožnění studia jednotlivých listin nebo knih majících význam všeobecně historický.“

²¹³ K roli Československého státního archivu zemědělského při pozemkové reformě zejm. Krejčík, Adolf L.: Pozemková reforma a archivy velkých statků. Praha 1937; k jednotlivým zákonům též diskusně Markus, Antonín: Archivy a registry na zabraném majetku pozemkovém. Časopis archivní školy 3, 1926, s. 1–12; obecně též Görner, Josef: Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice. Archivní časopis 13, 1963, s. 88–101; Krejčí, Marek L.: Zrušení svěřenectví, s. 61–76.

²¹⁴ Roku 1929 byl vydán soupis velkostatkových archivů, celkem 113 popisů. Viz Krejčík, Adolf L.: Příspěvky k soupisu archivů velkých statků. Praha 1929.

²¹⁵ K ochraně archivů v rámci normativního vymezení pozemkové reformy též Pšeničková, Jana: Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR, in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 158–172, přetištěno in: Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové. Praha 2010, s. 341–361.

3.2.5. Šlechtické archivy jako objekt archivní teorie i praxe

Od 20. let se do centra zájmu posunula otázka soukromých archivů (tedy těch, které zůstaly v rukou původních vlastníků). Postupně se omezila zejména na tři nejvýznamnější šlechtické archivy v ČSR (schwarzenberské archivy v Třeboni, Českém Krumlově a Orlíku²¹⁶; černínský archiv v Jindřichově Hradci²¹⁷ a komplex lichtenštejnských archivů²¹⁸).

Ve svých úvahách požadoval A.L. Krejčík úplné postátnění archivů, včetně jejich rodinných částí (se zdůvodněním, že členové rodu zastávali významné funkce ve státní správě, tedy, že se jedná vlastně o „státní majetek“). Opíral se přitom o nejasně formulovaný náhradový zákon, jehož paragraf 33 byl však napadán ze strany jednotlivých vlastníků jako právně zmatečný.²¹⁹ Krejčík uvažoval o zřízení poboček zemědělského archivu v jednotlivých regionech, kde měly být tyto archivy uloženy.

Rozdílnost názorů na danou problematiku se plně promítla při odborné debatě, kterou svolalo dne 9. prosince 1922 ministerstvo školství a národní osvěty. Tato debata do značné míry ilustruje složitost této otázky, na kterou panovaly i v odborných kruzích různé názory. Bezprostředním podnětem ke svolání debaty byla žádost Jana Schwarzenberga adresovaná Státnímu pozemkovému úřadu, aby v případě schwarzenberského archivu v Třeboni povolil výjimku a neaplikoval na něj paragraf 33 náhradového zákona.

Pozemkový úřad postoupil tuto žádost logicky zemědělskému archivu a pro Adolfa Ludvíka Krejčíka představovala další příležitost, jak docílit řešení této otázky a posílit pozici Československého státního archivu zemědělského. V odborné debatě, které se zúčastnili špičky tehdejší historické vědy i archivnictví, byly v zásadě řešeny dva problémy. První byl problém čistě legislativní, totiž sporný výklad paragrafu 33 náhradového zákona, resp. jeho aplikace tam, kde dochází v rámci pozemkové reformy pouze k záboru části pozemkového majetku, a část, nebo dokonce větší část zůstává vlastníkovi. S tímto problémem úzce souvisel problém historický, totiž úvaha o ideálním uložení archivů z hlediska jejich přístupnosti historickému bádání a respektování jejich specifického historického vývoje.

²¹⁶ K otázce schwarzenberských archivů Rameš, Václav: Archivní dohoda. Archivum Trebonense 2002, s. 55–78.

²¹⁷ K tomu Koblasa, Pavel: Pozemková reforma na velkostatku Jindřichův Hradec, diplomová práce FF UK. České Budějovice 1999, s. 53n.

²¹⁸ Srv. Radimský, Jiří: Lichtenštejnské archivy v Československu mezi dvěma válkami. Archivní časopis 13, 1963, s. 36–41.

²¹⁹ Krejčík, A. L.: Pozemková reforma a archivy velikých statků. Praha 1937, s. 7, pozn. 1: „Budu vždy litovati, že nebylo obdobné ustanovení jako o archivech a registraturách hospodářské správy pojato do tohoto zákona též ustanovení o oněch rodinných archivech majitelů zabraných statků, jež chovají bohaté archiválie původu státního, jež do těchto archivů uložili šlechtičtí funkcionáři státní, někdejší ministři, vyslanci, vysocí úředníci apod., a že také podobně nebylo pamatováno na cenné staré knihovny zámecké, jak jsem o to usiloval. Stále slibovaný zákon o ochraně památek písemných měl by toto „přehlédnutí“ v zájmu věci napravit.“

Uspořádání takové odborné diskuse působí jako krok velice sympaticky. Ministerstvo školství jako státní úřad, který si nárokoval kompetence v oblasti archivnictví, se snažilo k problému, který nebyl jednoduše řešitelný a neměl jednoznačné zakotvení ve stávající legislativě, získat názory zainteresovaných odborníků. V diskusi sice zazněla výtky, že podobná debata měla předcházet již přípravě zákonů týkajících se pozemkové reformy, resp. příslušných paragrafů zasahujících do archivnictví. Přesto proběhla debata ve složení velmi reprezentativním a její závěry byly pak aplikovány na další praxi. Účastníky debaty byly z řad archivářů Jan Morávek, vedoucí archivního oddělení památkového odboru ministerstva školství a národní osvěty, Ladislav Klicman, ředitel Archivu Ministerstva vnitra, ředitel Archivu Země české Jan Bedřich Novák a jeho zástupce Bedřich Jenšovský a samozřejmě Adolf Ludvík Krejčík jako ředitel Československého státního archivu zemědělského. Tyto zástupce archivní obce doplnili zástupci akademické oblasti, většina z nich s předchozí zkušeností archivních pracovníků – profesori Univerzity Karlovy v Praze Josef Pekař, Josef Šusta, Václav Novotný, Gustav Friedrich a profesor Univerzity Komenského v Bratislavě a státní archivní inspektor pro Slovensko a Podkarpatskou Rus Václav Chaloupecký. Jednání předsedal Zdeněk Wirth jako šéf památkového odboru ministerstva školství.²²⁰

Předsedající Zdeněk Wirth na úvod jednání konstatoval, že pozemková reforma a rozsáhlé změny ve vlastnictví jsou z pohledu ochrany historických, uměleckých a přírodních památek nejvážnějším problémem, který památkový odbor zatím musel řešit. Uvedl, že v oblasti hmotných památek a uměleckých děl bylo možno již registrovat řadu pokroků, při ochraně písemných památek je při neexistenci samostatné archivní legislativy k dispozici pouze náhradový zákon, s jehož praktickým prováděním nejsou zatím zkušenosti.²²¹ Ministerstvo tak bylo postaveno před aktuální problémy v podstatě nepřipraveno. Wirth konstatoval, že v danou chvíli ministerstvo obdrželo dva podněty. První z nich je obava města Jindřichův Hradec, které se obává případného odstěhování černínského archivu z města, které tím tak ztratí významnou část své identity a svého genia loci. Wirth označil ve stávající chvíli tuto obavu jako neopodstatněnou. Závažnějším bodem k řešení byla právě zmíněná žádost Jana Schwarzenberga o ponechání schwarzenberských archivů v dosavadní správě. Tuto otázku ministerstvo vnímalo jako velice závažnou a komplikovanou.²²²

²²⁰ Zápís z jednání označeného jako Anketa konaná dne 9. 12. 1922 v odboru VI. o archivech a registraturách na zabraném majetku pozemkovém, viz NA, fond Ministerstvo školství I, kart. 3229.

²²¹ „Pokud se týče památek písemných, máme pro ně paragraf 33 náhradového zákona, k jehož praktickému provádění nenaskytla se však dosud příležitost. Teprve nyní přišly případy rázu těžkého, které nutí k tomu, abychom se jimi zabývali,“ tamtéž.

²²² „Stojíme však před velikou odpovědností, pokud se týká archivu Schwarzenberkova, abychom rozhodli jednak generelně, jednak také v určitých případech individuálně,“ tamtéž.

Po Wirthově úvodním slově byl vyzván jako hlavní řečník Adolf Ludvík Krejčík, který jako zástupce ministerstva zemědělství měl předložit stanovisko dotčeného rezortu. Krejčík se vyjádřil v obsáhlém textu, ve kterém se snažil shrnout jednak dosavadní pracovní výsledky a zkušenosti zemědělského archivu, v druhé polovině pak předložil svůj ambiciózní plán dalšího postupu.²²³ V první části svého vystoupení postavil Krejčík ostře do protikladu státní péči o soukromé archivy v období monarchie a v období republiky. Byl přesvědčen, že zřízením Československého státního archivu zemědělského byla péče o tento typ archiválií postavena na kvalitativně zcela jinou rovinu. Archiv, který převzal „též péči o archivy a hospodářské registry všech velkých statků pozemkových ... a vůbec o archivy patrimoniální a hospodářské správy“, se stal „výkonným orgánem státní péče o největší skupinu soukromých archivů, o archivy a registry patrimoniální a hospodářské správy na velkém zabraném majetku pozemkovém.“ Archiv zahájil okamžitě po svém vzniku důsledné a systematické prohlídky patrimoniálních archivů za účelem jejich evidence, zabezpečení, uspořádání a případně převzetí do přímé správy archivu v rámci zákona.

Krejčík předpokládal do budoucna zřízení poboček zemědělského archivu po celé republice, do kterých budou tyto převzaté archiválie soustřeďovány. Jak bylo patrné z dikce zákona i z realizace těchto prohlídek, mělo se jednat o archivy patrimoniální v případě plného, popř. částečného zabraní statku, do budoucna se ale počítalo s přebíráním i archiválií zůstávajících i po provedení pozemkové reformy v soukromých rukou.²²⁴ Závěrem svého vystoupení se vyjádřil k aktuálnímu problému schwarzenberských archivů. Uvedl především, že celá záležitost má zajímavou prehistorii, protože již v roce 1921 se na Československý státní archiv zemědělský soukromě obrátil schwarzenberský archivář Antonín Markus,²²⁵ který se pokoušel zjistit stanovisko zemědělského archivu ke schwarzenberským archivům v souvislosti s vydáním legislativy upravující pozemkovou reformu.

Markus tehdy požádal zemědělský archiv o odpověď na dvě základní otázky. První se týkala možnosti ponechání schwarzenberských archivů v rukou vlastníka i po nabytí účinnosti nové legislativy, pokud by vlastník garantoval odbornou správu archivu, zajištění přístupu badatelů

²²³ Krejčíkův text Referát o otázce soukromých archivů a registratur na velkém zabaveném majetku pozemkovém, viz tamtéž.

²²⁴ „Zřízení odboček Československého státního archivu zemědělského, v nichž bude možno vedle archivů zemědělského původu ukládati jako depoty též archiválie jiných oborů veřejné státní správy příslušného území, znamená ovšem též řešení otázky převzetí některých soukromých dosud archivních úředníků státem. Pro dobu nejbližší běží v tomto směru o úředníky archivu třeboňského, popřípadě jindřichohradeckého,“ tamtéž.

²²⁵ K Antonínu Markusovi dnes již bohatá literatura, zejm. Rameš, Václav: PhDr. Antonín Markus a třeboňský archiv. Zamyšlení nad osudem. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 173–178; týž: Antonín Markus – 120. výročí narození. Archivum Trebonense 2006, s. 146–150 a zejména Homerová, Libuše: Antonín Markus – životopisná studie. Archivum Trebonense 12, 2011, s. 331–358.

a umožnění dozoru příslušným státním orgánům. Druhá otázka se pak týkala možnosti, zda by stát byl ochoten plně převzít schwarzenberské archivy včetně jejich financování, pokud by Schwarzenberkové zároveň darovali státu vhodnou budovu k jejich uložení. Zemědělský archiv předal tento dotaz Státnímu pozemkovému úřadu, který Schwarzenbergovi odpověděl, že je ochoten držení schwarzenberských archivů vlastníkem umožnit pouze na dobu přechodnou. Ke druhé otázce pak reagoval pozitivně s tím, že pokud by stát převzal veškerou péči o schwarzenberské archivy, očekává se, že Schwarzenbergové darují státu příslušnou budovu v Praze. Stanovisko pozemkového úřadu ve věci držení schwarzenberských archivů hájil na jednání v podstatě i Krejčík, který zdůraznil, že „musí trvat na splnění ustanovení zákona náhradového zvláště u archivů a registratur patrimoniálních a hospodářských na statcích schwarzenberských.“²²⁶ Sám Krejčík si uvědomoval obtížnost dělitelnosti šlechtických archivů na archivy čistě rodinné a na archivy patrimoniální, závěrem svého vystoupení tedy připustil, že nejlepším řešením dané věci by byla dohoda obou stran.²²⁷

V následné diskusi se střetla dvě pojetí dané problematiky. Adolf Ludvík Krejčík podporován Janem Morávkem a částečně i předsedajícím Zdeňkem Wirthem hájili pozice státu a usilovali o extenzivní výklad náhradového zákona, který dle jejich názoru ukládal státním orgánům, v tomto případě Československému státnímu archivu zemědělskému, povinnost převzít dle ustanovení náhradového zákona archivy a registratur těch velkostatků, které byly v rámci pozemkové reformy zabrány, případně došlo i k jejich částečnému záboru.

Oponenti tohoto stanoviska, nejradikálněji Josef Pekař, podporován Josefem Šustou, Václavem Novotným a Václavem Chaloupeckým, uváděli řadu argumentů proti tomuto stanovisku. Šusta hned v úvodu debaty upozornil na problematičnost termínu „rodinné písemnosti“, který je velmi nejednoznačný, a zdůraznil, že každý archivní celek prošel jistým historickým vývojem a obsahuje jak písemnosti, které by mohly být označeny za čistě soukromé, tak písemnosti z oblasti patrimoniální správy. Morávek a Krejčík se sice pokusili definovat, co je myšleno rodinnými písemnostmi,²²⁸ další debata ale směřovala k podstatnějším problémům.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ „Má-li býti vyhověno oboum požadavkům, zdá se mi nejsprávnější cestou zachovati archivní celek a to tím způsobem, že dosavadní majitel uchová své archiválie rodinné s výhradou práva vlastnického s právem rozhodovati o volném přístupu pro vědecké badatele k věcem rodinným v státním archivu zemědělském ... Chtěl-li by dosavadní majitel podržeti takovýto archiv ve své správě, byl by naopak uschovatelem správních archiválií stát, kterému by dosavadní majitel svými archivními orgány, které by musily býti pod dozorem státním, musil sloužiti dle potřeby,“ tamtéž.

²²⁸ Oba se snažili tento termín definovat výčtově, nikoli obecně, Jan Morávek označoval za rodinné písemnosti soukromou korespondenci, smlouvy, právní listiny, rukopisy a tisky neúřední povahy, Adolf Ludvík Krejčík uvedl: „Pokud jde o můj výklad rodinných písemností, jsem toho názoru, aby to byla čistě jenom soukromá korespondence, paměti soukromé,“ tamtéž.

Rozptýlenou debatu se snažil řídit Josef Pekař, který hned na počátku uvedl, že nejdůležitějším cílem zůstává, aby byly archivy uchovány v celistvosti a zůstaly „netrhány, protože jejich materiál organicky vznikl“. Toto stanovisko podpořili i další diskutující,²²⁹ Josef Šusta navíc z autopsie popisoval komplikovanou strukturu schwarzenberských archivů. Zdůraznil, že archivy jednotlivých panství se nedají z této struktury jednoduše vyčlenit, neboť nevznikly často přirozenou genezí, ale obsahují i starší archiválie, byly doplněny sbírkově apod., vyjádřil obavu i z případné žaloby k Nejvyššímu správnímu soudu a z dlouhodobého uzavření archivů pro historická bádání.²³⁰ Šusta navrhoval vyčkat, jak se situace vyvine, a archivy převzít do státních rukou pouze v případě, že by Schwarzenbergové jejich správu neudrželi. Krejčík s tímto postupem zásadně nesouhlasil a hájil tezi, že archiv každého panství je možné oddělit a převzít.²³¹ Většina diskutujících se přidala ke stanovisku Josefa Šusty, aby bylo vyčkáno dalšího postupu. Tento názor byl i výsledkem celé debaty. Josef Pekař dokonce připojil svou obhajobu šlechty, kterou dle jeho názoru zákon nespravedlivě poškozují. Úsilím odborníků by dle jeho názoru mělo být hájení odborných stanovisek a právní otázka věci by měla zůstat až na druhém místě.²³²

²²⁹ Václav Novotný uváděl „aby ty archivy, které se samostatně vyvinuly a znamenají kulturní hodnotu, zůstaly pohromadě, jak jsou. Otázka, komu patří, nedá se dnes ani provést a snad teprve později by se našla cesta, která by se mohly prohlásiti za majetek některého vlastníka,“ tamtéž.

²³⁰ „Krajním postavením se na stanovisko sestátňování vrháme se do nebezpečí zavření archivů nebo některých jeho částí, než kdybychom doporučili v tomto postupu pozemkovému úřadu jisté dilatorní jednání,“ tamtéž.

²³¹ Již rozčileně vmetl Šustovi slova: „... aby v tomto případě, že otázka se rozšíří nejen na třeboňské, nýbrž i na schwarzenberské archivnictví, prohlásila anketa, že se celé archivnictví sestátí,“ tamtéž.

²³² „V tom, co se děje vůči mnoha šlechticům vidím něco nepěkného, nespravedlivého. Takové rodiny sbíraly kupř. pro staletí naše národní poklady, udržovaly je stále, staraly se o to, aby sloužily veřejnosti a národním účelům a dnes za to, co dobrého vykonaly ... mají být potrestáni odnětím těchto archivů. ... Zákona může být užito, ale nepomýšlí se na to, že by ve všech případech do písmene provedl... My máme zde povinnost hájiti zájem naší vědy a vidím, že zákon je nedostatečně chrání, a proto je naší povinností říci, co si vlastně přejeme, neboť praxe v cestě nestojí,“ tamtéž. Josef Pekař později rozvinul své stanovisko více v knize Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923, s. 56–57: „Krátce: reformou tak, jak je zamýšlena, utrpí velké škody krása a šlechtictví české krajiny a ohroženy budou její památky historické a umělecké. Také v otázce zámeckých archivů jsou ustanovení našich zákonů vyvlastňovacích tak kusá a neurčitá, že se nelze ubrániti obavy, že jimi budou zhoršeny podmínky historického studia našeho. V celku jest zřejmo, že zákonodárce měl na mysli, že v tom případě, převezme-li Pozemkový úřad statek celý, převezme bez náhrady archiv patrimoniální a registraturu hospodářské správy, kdežto archiv rodinný má zůstatí velkostatkáři. Pokud jsem zvěděl soukromě, jen nedopatřením při textování dostalo se do zákona ustanovení, že písemnosti rodinné zůstanou v **držení** – místo přesného: **vlastnictví** dosavadního pána. Zákon omezil ovšem ustanovení to podmínkou, že držitel musí umožniti odborné veřejnosti studium historicky významných rodinných písemností. To vše tedy se týká jen eventuality, převezme-li se statek celý, ... ale ve většině případů, s nimiž je počítati, že totiž úřad převezme definitivně jen část statku, není ustanovení žádného. A při tom při všem zapomnělo se, že máme několik dobře spořádaných a odborně vedených archivů šlechtických (např. v Čechách Třeboň a Jindřichův Hradec; oba archivy mimochodem řečeno, náležejí k nejdůležitějším mimopražským archivům našich zemí), náhodou většinou na panstvích, jež mají býti (a přeci nebudou) převzata v celku – a že by bylo neštěstím, roztrhnouti tyto od staletí organicky vyrostlé archivy tak, jak chce zákon, totiž ponechat věci rodinné (i ten pojem je ovšem mnohoznačný) vlastníku v držení a vzít mu věci ostatní. Historikové vyslovili se nedávno ve zvláštní anketě jednomyslně pro zachování archivů v Jindřichově Hradci a v Třeboni v dosavadním celku a v dosavadní správě – otázka je, bude-li moci nebo bude-li chtítí vlastníků o své hlavní rodinné panství připravený, vésti nadále velký náklad na tyto ústavy, náklad, jímž přispíval přece také k potřebě obecnosti. I tu hlásí se

Archivní dohoda mezi státem a vlastníkem se skutečně stala novou institucí, na jejímž základě v dalších letech fungoval vztah státu a soukromého vlastníka ve věci péče o soukromé archivy. Cesta k výsledné podobě těchto dohod byla však ještě velice dlouhá a angažovaly se v ní na jedné straně státní úřady (Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo školství a národní osvěty, Československý státní archiv zemědělský), na straně druhé soukromoprávní korporace, jako byly Svaz československých velkostatkářů, Svaz německých velkostatkářů²³³ a Československá archivní společnosti.²³⁴ V textu této dohody se vlastník zavazoval k odpovídajícímu uložení archivu, odborné správě, umožnění odborného dozoru Československého státního archivu zemědělského, umožnění vědeckého bádání a zapůjčování archiválií do veřejných archivů, v případě zájmu jejich uložení do zemědělského archivu. Byly vypracovány tři verze dohody. První verze (A) byla určena pro patrimonialní archivy, které zůstávaly uloženy u majitelů velkostatků. Vlastník se podle dohody zavazoval k uložení archivu ve vhodných prostorách, k jeho uspořádání a odborné správě a umožnění vědeckého bádání. Zemědělský archiv měl možnost dohledu a též ukládání sankcí v případě neplnění dohody vlastníkem. Druhá verze dohody (B) měla být uzavíraná u zbytkových statků. V tomto případě měly být spisy rozděleny na potřebné pro správní agendu (ty měly být odevzdány Ředitelství státních lesů a statků), zbylá část archivu podléhala stejným pravidlům jako v případě A. Konečně třetí verze dohody (C) se týkala rodinných písemností, na které se zákony o pozemkové reformě nevztahovaly. Majitel se v dohodě zavazoval uchovat písemnosti v dosavadním rozsahu a umožnit vědecké bádání. Nejdůležitější takovou dohodou

alternativa: buď převezme takové archivy stát a zatíží se novým značným nákladem a to i s nebezpečím, že archiv bude zbaven rodinných, tedy historicky důležitých částí, nebo se ponechá vlastníku dvůr nebo revír na vydržování jeho, ale tu bude v daných případech zase za překážku § 11 záborového zákona, jenž diktuje, jak víme, že víc než 500 ha ze záboru propustit nelze. Či má zábor některých statků trvat na věky? Jinak by bylo pokrokem, kdyby byl zákon pamatoval na to, aby vlastníci bývalých feudálních dominií a statků byli donuceni staré patrimonialní archivy, na nichž nemají osobního zájmu, vydati zvolené pro to zemské centrále archivní; archivy ty, zvláště důležité pro dějiny našeho venkova v letech 1750–1850, jsou často velmi nedbale opatřeny a potřebují již dávno záchranné ruky, jež by je hrozící zkáze vyrvala.“ K Pekařovým názorům nejnověji Blüml, Josef: Venkovské inspirace Josefa Pekaře (Zamyšlení nad knihou Omyly a nebezpečí pozemkové reformy). In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 153–157.

²³³ NA, ÚZLA, inv. č. 104, kart. 45–46. Dále viz NA, Svaz československých velkostatkářů, inv. č. 223, kart. 17: zde připomínky Zdeňka Kolowrata k návrhu archivních dohod a zejména zápis ze „schůze archivální“, kterou svaz k danému problému svolal. Této schůze se zúčastnili i archiváři Antonín Markus, Karel Jeřábek a Josef Bergl, kteří působili jako správci vybraných rodinných archivů.

²³⁴ NA, ÚZLA, inv. č. 104, kart. 45–46; též NA, MŠ I, kart. 3229. V rámci Československé archivní společnosti byla v roce v roce 1934 zřízena komise pro ochranu patrimonialních archivů pod vedením Emanuela Janouška. Snahou komise bylo odstraňování třecích ploch mezi vlastníky archiválií z řad velkostatkářů a archivní obcí. Výsledkem práce komise však zůstalo jen několik neformálních setkání.

korunující patnáctiletá jednání byla dohoda s Janem Schwarzenbergem uzavřená dne 23. prosince 1936 na období deseti let, poté měla být znovu prodloužena.²³⁵

²³⁵ K tomu Rameš, V.: Archivní dohoda, s. 62–63. V rámci dohody uzavřené s rodinou Lichtenštejnů byla realizována výměna archiválií. Z Československa byla odvezena lichtenštejnská generalia do hlavního lichtenštejnského archivu ve Vídni, z Vídně naopak přivezeny archiválie lichtenštejnských panství v Čechách a na Moravě. S odstupem času byla tato dohoda hodnocena jako pro Československo nevýhodná, viz Radimský, J.: Lichtenštejnské archivy; Zemek, Metoděj: Bohemika v lichtenštejnských archivech ve Vaduzu a ve Vídni. Archivní časopis 29, 1979, s. 211–229; nově též Mrvík, Vladimír Jakub: Význam Domácího archivu panujících knížat z Lichtenštejna pro české badatele. Archivní časopis 57, 2007, s. 242–254. Dále viz NA, ÚZLA, inv. č. 108–109, kart. 53.

3.2.6. Vzory jednotlivých archivních dohod

*Vzor dohody A*²³⁶

Archivní dohoda uzavřená mezi XY majitelem velkostatku v ... a Státním pozemkovým úřadem v dohodě ministerstva školství a národní osvěty a s ministerstvem zemědělství

Majitel panství se zavazuje, že uchová archiv panství v dosavadním rozsahu a že bude jej chovati jen v místnostech suchých, světlých a proti ohni zabezpečených. Týž dá archiv (pokud tomu tak již není) podle možnosti uspořádati a odborně spravovati, nebo jej svěří aspoň takovému zodpovědnému dozoru, který by zaručoval, že nebude z archivu nic zcizeno.

Dozor nad plněním těchto ustanovení svěřen jest v zastoupení Státního pozemkového úřadu a s vědomím ministerstva školství a národní osvěty především Československému státnímu archivu zemědělskému, jehož úředníci budou se moci kdykoliv přesvědčiti o stavu a obsahu archivu a jemuž jest proto nutno podávati ze strany majitele zprávy o každém přemístění archivu i o všech jiných jeho změnách. Dozor tento může býti svěřen podle potřeby a s vědomím Státního archivu zemědělského i jinému státnímu či veřejnému archivu neb orgánu památkové služby (státnímu archivnímu inspektorátu, okresním konzervátorům apod..

Při užívání archivu, jehož povolování zůstává zásadně vyhraženo majiteli, vyjde se co nejdále vstříc vědeckému bádání. Budou proto příznivě vyřizovány žádosti veřejných archivů, vědeckých knihoven a historických ústavů o zapůjčení potřebných archiválií do jejich úředních místností a na obvyklé reversy. Žádostem jednotlivých badatelů o bádání v archivu bude naopak po předchozím včasném ohlášení možno vyhovět jen tehdy, budou-li to buď úředníci některého ze státních či veřejných archivů, nebo budou-li se moci vykázáti písemným doporučením ministerstva školství a národní osvěty do Československého státního archivu zemědělského.

Kdyby majitel nemohl o archiv pečovati, má možnost uschovati jej do Československého státního archivu zemědělského nebo do jiného odborně spravovaného veřejného archivu, třebaž i na čas nebo dáti jej některému z těchto archivů do vlastnictví.

²³⁶ Dohoda tohoto typu měla být dle návrhu Československého státního archivu zemědělského realizována na těchto velkostatech – v Čechách: Dolní Beřkovice, Borohrádek, Březno-Skašov, Vyšší Brod, Brodce, Broumov, Častolovice, Černovice u Tábora, Dětenice, Dírná, Dobrovice-Loučeň, Doksany, Dřevěnice, Holovousy, Zelená Hora, Hroby-Radenín, Chlumeck nad Cidlinou, Chodová Planá, Chotěboř, Chotěšov, Chotoviny, Jičín, Jistebnice, Kamenice nad Lipou, Kladruby, Konojedy, Kopidlno, Kost-Rakov, Kostelec nad Orlicí, Křemýž, Křimice, Kout-Trhanov, Kyšperk, Lemberk, Liběšice, Libochovice, Lukavice-Přichovice, Manětín, Mělník, Merklín, Milešov, Milíčeves, Náchod, Nalžovy, Obříství, Obytce, Opočno, Pacov, Plánice, Police nad Metují, Potštejn, Preitenstein, Řepín, Hrubý Rohozec, Rokytnice v Orlických horách, Ronšperk, Roudnice nad Labem, Skalka u Lovosic, Sloup-Svojkov, Hrubá Skála, Malá Skála, Solnice-Kvasiny, Stádlec, Stárkov, Stránka, Stvolínky, Světec, Svojšíň, Šluknov, Štoky, Teplá, Terešov, Týn nad Vltavou, Velký Újezd, Veselíčko, Větrný Jeníkov, Víška, Mladá Vožice, Nové Zámky u České Lípy, Nové Zámky-Vestřev, Žamberk, Želiv, Žinkovy; na Moravě: Batelov, Budišov, Jimramov, Nové Město na Moravě, Pernštejn-Rožínka, Nová Říše, Třebíč a Náměš' nad Oslavou.

Jestliže by majitel zanedbal péči o archiv tak, že by hrozilo zničení celku nebo jednotlivých kusů špatným uložením, bude archiv se schválením Státního pozemkového úřadu a s vědomím ministerstva školství a národní osvěty uschován v Československém státním archivu zemědělském nebo v některém z odborně spravovaných archivů veřejných.

Vzor dohody B²³⁷

Archivní dohoda uzavřená mezi XY majitelem velkostatku v ... částečně státem převzatého a mezi Státním pozemkovým úřadem v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty a ministerstvem zemědělství

Archiv panství, tj. všechny písemnosti, listiny, spisy, knihy, mapy a plány atd. týkající se správy panství až do dne převzetí zůstává vlastnictvím dosavadního majitele v dosavadním rozsahu a že bude jej chovati jen v místnostech dostatečně suchých, světlých a proti ohni zabezpečených. Týž dá archiv (pokud tomu již tak není) podle možnosti uspořádati a odborně spravovati, nebo jej svěří aspoň takovému zodpovědnému dozoru, který by zaručoval, že nebude z archivu nic zcizeno.

Ministerstvo zemědělství, převavší část velkostatku, získalo tím též právní nárok a správní zájem na těch písemnostech, které se týkají převzatých částí velkostatku, z důvodů odborně archivních přejím však z nich jen ty, které příslušná správa neb ředitelství státních lesů a statků označí za nutně potřebné pro správu převzatých částí.

K ostatním písemnostem, jichž správa neb ředitelství státních lesů a statků okamžitě nepotřebuje a jež se týkají převzatých částí, vyhrazuje se právo volného přístupu za těchto podmínek:

Úředníci Československého státního archivu zemědělského, jakož i zástupci příslušné správy, ředitelství, neb i ústředního ředitelství ... státních lesů a statků mohou v archivu panství ... studovati a pracovati s použitím všech archivních pomůcek, zejména v těch archivních fondech, které se týkají převzatých částí velkostatku. Mají též volný přístup k písemnostem správy velkostatku a ústřední správy převzatých objektů se týkajícím, které jsou snad uloženy mimo archiv výše jmenovaný na jiném místě. Studium se děje s vědomím majitele archivu v úředních hodinách správy velkostatku, jejíž zástupce může býti přítomen.

²³⁷ Tento typ dohody měl být dle návrhu Československého státního archivu zemědělského realizován na následujících velkostatech – v Čechách Bechyně, Bor u Tachova, Bystřice nad Úhlavou, Děčín, Doksy, Frýdlant, Hanšpach, Jindřichův Hradec, Hrádek u Nechanic, Choceň, Josefův, Kynžvart, Maršov, Staré Město, Mimoň, Osek, Planá, Plasy, Přísečnice, Sychrov, Tachov, Teplice-Šanov, Horšovský Týn, Vrchlabí, Zásmyky a Nové Hrady; na Moravě: Brtnice, Hostim, Hrušovany nad Jevišovkou, Jaroměřice nad Rokytnou, Jemnice, Lesonice, Rájec nad Svitavou, Dačice a Třešť.

Československý státní archiv zemědělský může si vypůjčovati z archivu potřebné archiválie ke studiu do svých úředních místností na obvyklý revers, ve lhůtě v reversu určené musí archiválie býti vráceny. Přemístění archivu do jiných místností i skartaci jest možno provésti toliko za souhlasu Československého státního archivu zemědělského.

Kdyby majitel nechtěl neb nemohl v budoucnosti pečovati o archiv, postoupí jej bez náhrady Československému státnímu zemědělskému archivu. Kdyby zanedbal péči o archiv, tak že by hrozilo zničení špatným uložením (vlhkem apod.) jednotlivým kusům nebo celku – o čemž má Československý státní archiv zemědělský kdykoliv právo se přesvědčiti – bude archiv se schválením Státního pozemkového úřadu uschován v Československém státním archivu zemědělském.

Při užívání archivu, jehož povolení zůstává zásadně vyhraženo majiteli, vyjde se co nejdále vstříc vědeckému bádání. Budou proto příznivě vyřizovány buď prostřednictvím Státního zemědělského archivu nebo s jeho vědomím žádosti veřejných archivů, vědeckých knihoven a historických ústavů o zapůjčení potřebných archiválií do jejich úředních místností a na obvyklé reversy, jakož i žádosti jednotlivých badatelů o bádání v archivu, budou-li k tomu Státním archivem zemědělským doporučené.

Vzor dohody C

Dohoda o rodinném archivu, uzavřená mezi XY majitelem velkostatku v ... a Státním pozemkovým úřadem v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty

Majitel panství se zavazuje, že uchová archiv rodinný umístěný v ... v dosavadním rozsahu a že bude jej chovati jen v místnostech dostatečně suchých, světlých a proti ohni zabezpečených. Týž dá archiv (pokud tomu tak již není) podle možností uspořádati a odborně zpracovati, nebo jej svěří aspoň takovému dozoru, který by zaručoval, že nebude z archivu toho nic zcizeno.

Při užívání archivu, jehož povolení zůstává zásadně vyhraženo majiteli, vyjde se co nejdále vstříc vědeckému bádání ve věcech majících význam všeobecně historický. Budou proto příznivě vyřizovány žádosti veřejných archivů, vědeckých knihoven a historických ústavů o zapůjčení potřebných archiválií do jejich úředních místností a na obvyklé reversy. Zapůjčování obdobným vědeckým institucím v zahraničí děje se výhradně s vědomím a souhlasem ministerstva školství a národní osvěty. Žádostem jednotlivých badatelů o bádání v archivu rodinném bude možno po předchozím včasném ohlášení vyhověti jen tehdy, budou-li to buď úředníci některého ze státních či veřejných archivů, nebo budou-li se moci vykázati písemným doporučením ministerstva školství a národní osvěty.

3.2.7. Prohlídky šlechtických archivů

Po této poněkud vypjaté fázi byl nalezen v péči o šlechtické archivy jistý *modus vivendi*, kdy se vlastníci neobávali, že by je stát chtěl o jejich archiválii připravit a zemědělský archiv přestal vystupovat z pozice síly v otázkách právních a soustředil se výhradně na otázky odborné. Soustavné prohlídky šlechtických archivů tak měly kromě jistého romantického nádechu výrazný výsledek odborný. Do roku 1940 se pracovníkům Československého státního archivu zemědělského podařilo prohlédnout, zajistit a sepsat celkem 400 archivních souborů, především patrimoniálních archivů, na území celé Československé republiky. Alarmující byla na jednu stranu zjištění o ztrátách téměř v polovině navštívených míst, na straně druhé bylo dosaženo v daných možnostech výborné evidence archivů tohoto typu, které umožnily archivářům Československého státního archivu zemědělského výrazně posunout bádání v oblasti agrárních dějin, zemědělského archivnictví a dalších oblastech a stát se v této problematice skutečně vynikajícími odborníky. Jména Adolf Ludvík Krejčík, Václav Černý, Emanuel Janoušek nebo později Václav Davídek, Josef Nožička, Josef Tlapák a další se trvale zapsala do dějin naší historiografie a archivnictví.²³⁸

3.2.8. Zemědělsko-lesnické archivnictví po roce 1945

Na jiné bázi pokračovala činnost Československého státního archivu zemědělského po roce 1945. Nové právní prostředí, zejména dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. června

²³⁸ K osobnosti Adolfa Ludvíka Krejčíka (1877–1958) je možné odkázat na výše uvedenou literaturu. Osobnost Václava Černého (1894–1962) na své zhodnocení zatím čeká, viz alespoň Lásková, Jaroslava: Jubilejní vzpomínka na významného českého vědce, historika PhDr. Václava Černého, zakladatele československých zemědělských archivů a tvůrce dějin českého venkova. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 123–127; Honcová, Jaroslava: Agrární historik doc. dr. Václav Černý (1894–1962). In: *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Uherské Hradiště 2006*, s. 259–261. Příznivější byla česká historiografie k osobnosti Emanuela Janouška (1897–1970), viz alespoň sborníky Emanuel Janoušek 1897–1970. Referáty ze semináře k 100. výročí narození českého historika zemědělství a lesnictví. Praha 1997 a především komentovaný výbor z jeho díla *Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historiografie*. PhDr. Emanuel Janoušek. Praha 2008. Důležité je na tomto místě zmínit rovněž řadu studií E. Janouška věnovaných zemědělskému archivnictví, především patrimoniálním archivům. Z díla E. Janouška především Janoušek, Emanuel: Několik úvah o patrimoniálních archivech. In: *Sborník prací Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám*. Praha 1931, s. 19–31; týž: *Patrimoniální správa a patrimoniální archiv*. In: *Archivní příručka*. Praha 1948, s. 135–155; týž: *Osudy patrimoniálních archivů*. *Časopis Archivní školy* 9, 1931, s. 46–64; týž: *Další zkušenosti z prohlídek patrimoniálních archivů*. *Časopis Archivní školy* 11, 1934, s. 49–64; týž: *Další zprávy o patrimoniálních archivech v Čechách a na Moravě*. *Časopis Archivní školy* 12–14, 1938, s. 311–336. K Václavu Davídkovi alespoň Honcová, Jaroslava: *Český historik a archivář Václav Davídek*. *Archivní časopis* 43, 1993, s. 176–178, k Josefu Nožičkovi Novotný, Gustav: *Historik zemědělství a lesnictví Josef Nožička (1906–1972)*. In: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001, s. 369–376 a k Josefu Tlapákovi viz *Poceta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc.* Praha 2003.

1945²³⁹ o konfiskaci majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a posléze zákon o revizi pozemkové reformy č. 142/1947 Sb.²⁴⁰ postavil před archiv zcela nové úkoly. Zemědělský archiv musel v poměrně krátké době zajistit převzetí veškerých do té doby soukromých archivů do státních rukou, zajistit jejich celistvost, evidenci, personální i materiální vybavení a hlavně pokud možno co nejrychleji zpřístupnit badatelské veřejnosti. Tato akce, mnohem náročnější než období po roce 1918, a její úspěšné zvládnutí dodatečně potvrdila správnost rozhodnutí o zřízení Československého státního archivu zemědělského v roce 1919.²⁴¹ Zemědělský archiv stál před rozhodnutím, jakým organizačním opatřením měla být celá akce provedena. Soustředění více než 700 archivních souborů do jednoho místa bylo naprosto nereálné, jako reálná cesta bylo proto zvoleno řešení spočívající ve vybudování sítě poboček zemědělského archivu v celé republice, resp. v Čechách a na Moravě.²⁴² Tento systém mohl úspěšně navázat na organizaci spisové služby u podniku Státní lesy a statky, kterou právě na decentralizovaném základě vybudoval zemědělský archiv už v meziválečném období. Stav, kdy u každé správy podniku Státní lesy a statky bylo vybudováno pracoviště přejímající archivní celky zabraných velkostatků na daném území, se v poválečném období plně osvědčil.²⁴³ Systematické prohlídky archivů, kdy byly tyto celky zároveň přebírány protokolárně do státních rukou, musely probíhat velice rychle. Ještě v roce 1945 tak bylo převzato 150 archivních celků, v roce 1946 již 350 archivů.²⁴⁴ V prvním období převzala fyzicky tyto archivy národní správa daných velkostatků pod metodickým dohledem

²³⁹ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

²⁴⁰ Zákon č. 142/1947 Sb. ze dne 12. srpna 1947 o revizi první pozemkové reformy. Separátně byla řešena problematika schwarzenberského majetku, a to speciálním Zákonem č. 143/1947 Sb. o převodu vlastnictví hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou („Lex Schwarzenberg“). K tomu viz Zálaha, Jiří: Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách. Dějiny a současnost 16, 1994, s. 46–50; týž: Likvidace majetku orlické větve Schwarzenberků po druhé světové válce. Jihočeský sborník historický 62, 1993, s. 196–203; dále viz Soukup, Ladislav: „Lex Schwarzenberg“ – mimořádný případ vyvlastnění nemovitého majetku v roce 1947. In: Pocta Jánů Gronskeému. Plzeň 2008, s. 79–85; nejnověji Dufek, Pavel: Ústřední úřady a příprava znění zákona č. 143/1947 Sb., aneb: Když už „Lex Schwarzenberg“, tak jiný. *Paginae historiae* 22/1, 2014, s. 169–175.

²⁴¹ K tomu Janoušek, Emanuel: Osudy archivů na zkonfiskovaných velkostatech a jejich další správa. Archivní věstník 2, 1947, č. 3, s. 4–13, zde s. 5: „Na pozadí provádění těchto zákonů vynořuje se tedy v celé naléhavosti otázka dalšího osudu zámků, parků a jiných památek uměleckých i přírodních a s nimi též otázka zabezpečení archivů, jichž se mnoho na našich velkostatech dodnes ještě zachovalo“.

²⁴² Na Slovensku byla situace řešena jiným způsobem, a to zřízením samostatného Pôdohospodárského archivu již v roce 1945, k tomu Barták, Július: Pôdohospodársky archív a jeho vedecké poslanie na Slovensku. Archivní časopis 1, 1951, s. 17–22; Fukasová, Daniela: Pôdohospodársky archív a jeho miesto v organizácii slovenského archívnictva. *Slovenská archivistika* 43, 2008, s. 36–43.

²⁴³ Janoušek, E.: Osudy archivů na zkonfiskovaných velkostatech, s. 7–8: „Po počátečním váhání zvolen byl postup důsledně decentralizační. U každé správní jednotky správy Státních lesů a statků vybudován byl postupně archív, při čemž bylo dbáno stejně o patrimoniální část archivu jako o mladší registraturu hospodářskou“.

²⁴⁴ Celkově tak bylo v letech 1945–1947 převzato celkem 700 archivních souborů. Podrobně k tomu NA, ÚZLA, inv. č. 112, sign. 6/1, kart. 55–87.

zemědělského archivu, která je však co nejrychleji dále předávala zmíněným správám státního podniku Státní lesy a statky.²⁴⁵

Tento do jisté míry živelný proces²⁴⁶ bylo třeba zakotvit i odborně. Otázka zemědělských archivů byla řešena na schůzi nově zřízené archivní rady Ministerstva školství, věd a umění na schůzi dne 2. května 1946. Tento v té době vrcholný metodický orgán v oblasti archivnictví s probíhajícím postupem souhlasil.²⁴⁷ Na základě jednání archivní rady byl vydán výnos Ústředního ředitelství státních lesů a statků ze dne 13. prosince 1946, který celou akci normativně upravoval.²⁴⁸ Probíhající druhá pozemková reforma s sebou přinášela řadu konkrétních problémů. Nejpálčivější byla pro archivy otázka lokace archiválií. V řadě případů, zejména u stabilních a organizovaných archivních souborů, zůstávaly na svém místě. V jiných případech, kdy stát nedisponoval budovou, ve které byl archiv uložen, případně musel být archiv z různých správ velkostatku teprve konstituován, docházelo k soustředování archiválií do postupně vznikajících poboček zemědělského archivu, přejmenovaného na Ústřední zemědělsko-lesnický archiv. Vznik těchto poboček, tzv. státních oblastních archivů zemědělských,²⁴⁹ byl řešením účelovým, nicméně velice účelným. Postupně se dařilo

²⁴⁵ Tamtéž, s. 11: „Hlavní opora pro budoucí organizaci správy těchto archivů byla však v té okolnosti, že valnou část zkonfiskované půdy, především ovšem půdy lesní, měl postupně převzít podnik Státní lesy a statky. Archivní služba na státních statcích byla již, jako shora krátce bylo vzpomenu, vybudována v předválečných letech. Na ni tedy se mohlo navazovat, a to tím spíše, že nové vedení podniku jsou přesvědčeno o tom, že dobře uložené a odborně zpracované archivy v nejednom směru mohou přinést cenné služby intensivější správě statků, projevílo o archivy zájem a souhlasilo s jejich převzetím zároveň s půdou.“

²⁴⁶ Velmi barvitě je líčen například ve vzpomínkách některých zemědělských archivářů, např. Tlapák, Josef: Zemědělsko-lesnické archivnictví 1919–1955. In: Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc., s. 27–37; týž: Zemědělsko-lesnické archivnictví na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1, 1957, s. 159–170; Davídek, Václav: Jen jedenkrát jdeme cestou svou i necestou, viz NA, fond Davídek Václav, PhDr., kart. 1; Zálaha, Jiří: O osudech jednoho archivu II. Zemědělsko-lesnický archiv. Archivní časopis 43, 1993, s. 208–212; týž: Českokrumlovský zámecký archiv v letech 1945–1955. Sborník archivních prací 48, 1998, s. 354–365 a týž: Archivářem v soukromých službách. In: Archiváři ve XX. století. Jindřichův Hradec 2002, s. 111–114.

²⁴⁷ Přítomný ministr školství Zdeněk Nejedlý se na schůzi vyjádřil: „Vypadá sice divně, že archiv se má opírat o lesy, ale je to faktický stav. Nám při tom jde o to, aby se archivy nezničily.“ Viz NA, ÚZLA, inv. č. 69, kart. 2. K tomu rovněž Görner, Josef – Turek, Adolf: Státní lesy v období 1949–1960. Sborník archivních prací 17, 1967, s. 410–445, zde s. 432: „Názorně možno mluvit o tom, že největší majitel zemědělské a lesní půdy si vydržoval ze svých prostředků, přednostně pro své vlastní hospodářské cíle eventuálně vědecký výzkum archivy, naplněné fondy převážně ekonomického charakteru.“

²⁴⁸ Janoušek, E.: Osudy archivů, s. 12: „Takto tedy budoucí osudy archivů na zkonfiskovaných velkostatech a v jádře vlastně tedy správa téměř všech archivů na našich velkostatech postavena byla na pevný hospodářský základ. Ze zásadního rozhodnutí Ústředního ředitelství státních lesů a statků plynulo, že každým převzetím půdy určitého velkostatku do majetku státního stává se archiv daného velkostatku archivem příslušné správní jednotky podniku Státní lesy a statky, které tato půda je svěřena do správy.“

²⁴⁹ Postupně byly tyto zemědělské archivy zřízeny v Čechách a na Moravě v následujících lokalitách: 1) Čechy – Buštěhrad, Děčín, Frýdlant, Hořovice, Jindřichův Hradec, Mnichovo Hradiště, Nové Hrady, Chlumeck nad Cidlinou, Jičín, Kácov, Klášterec nad Ohří, Konopiště, Český Krumlov, Křivoklát, Libochovice, Náchod, Opočno, Orlík, Pátek nad Ohří, Třeboň, Horšovský Týn a Žleby; 2) Morava – Bučovice, Moravské Budějovice, Janovice u Rýmařova, Javorník, Frýdek-Místek, Opava, Třebíč, Vsetín, Žďár nad Sázavou a Židlochovice. Některé z uvedených archivů měly další pobočky. Z uvedeného archivu je patrné, že se zemědělský archiv snažil zřizovat tyto pobočky především v „archivně silných“ lokalitách s tradicí rodinných případně velkostatkových

zajišťovat nejen jejich provozní záležitosti, ale i vybavit je odborným personálem, který mohl rozvíjet odbornou činnost těchto archivů. Jejich organizační začlenění se postupně měnilo v souvislosti s reorganizací podniku Státní lesy a statky.²⁵⁰

Naznačená dvojkolejnost vývoje zemědělsko-lesnického archivnictví byla zkomplikována ještě ustavením Státní archivní komise v rezortu ministerstva vnitra, ke kterému došlo v roce 1951. Vznik Státní archivní komise byl výsledkem snahy ministerstva vnitra o plné zařazení archivnictví do kompetenční oblasti tohoto rezortu. Jejím hlavním úkolem byla příprava jednotné archivní sítě, která by byla zřízena příslušným speciálním legislativním aktem.²⁵¹ Snahou komise bylo tak postupně eliminovat veškeré atomizující tendence v československém archivnictví, kde archivně silný rezort zemědělství se svou tradicí byl pochopitelně jedním z nejtěžších oříšků.

Problematika zemědělsko-lesnických archivů byla projednávána poprvé na zasedání Státní archivní komise dne 1. července 1952.²⁵² Byla začleněna do rámce postupného budování krajských archivů, které měly do budoucna tvořit páteř archivní organizace a být jediným archivním centrem v kraji. Závěry z tohoto zasedání tak byly následující: 1. Dosavadní Státní archiv zemědělský měl být přejmenován na Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a měl být podřízen dohledu Státní archivní komise; 2. Státní oblastní archivy zemědělské budou přejmenovány na Zemědělsko-lesnické archivy, dále zůstanou přičleněny k organizačním složkám Ministerstva lesů a dřevařského průmyslu, ale dohledem nad nimi byl pověřen

archivů. Obecně je třeba litovat, že zpracování tohoto období zemědělsko-lesnického archivnictví je zatím nedostatečné a omezené zpravidla na krátké pasáže v příslušných archivních průvodcích. Detailní analýzy činnosti jednotlivých archivů stejně jako celkové zpracování dějin Československého státního archivu zemědělského zůstává zatím citelnou mezerou. Kromě již uvedené literatury dále Láska, Jaroslav: O založení pobočky Státního archivu zemědělského v Praze na Opočně. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 121–127; Nováková, Stanislava: Příspěvek k dějinám zámeckého archivu v Jindřichově Hradci do roku 1955. *Archivum Trebonense* 1996, s. 41–58 a Smíšková, Helena: K počátkům děčínské pobočky Státního oblastního archivu v Litoměřicích aneb Budování zemědělsko-lesnického archivnictví. In: *Amicae Decini cum honore. Pocta archivářce Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu. Děčín – Litoměřice 2012*, s. 42–68. Podrobně k těmto archivům NA, ÚZLA, inv. č. 114, sign. 61/1, kart. 90–120.

²⁵⁰ Ten byl rozdělen v roce 1948 na dva státní podniky: Československé státní lesy a Československé státní statky. V rámci státního podniku Československé státní lesy bylo zřízeno Ústřední ředitelství státních lesů a jednotlivé správy lesních hospodářství. V roce 1952 byl podnik Československé státní lesy začleněn pod nově zřízené Ministerstvo lesů a dřevařského průmyslu. Paradoxně tedy byl zřizovatelem státních oblastních archivů zemědělských jiný rezort než Ústředního zemědělsko-lesnického archivu, který zůstal v gesci ministerstva zemědělství. Nadále platilo, že jednotlivé lesní správy zajišťovaly u archivů technické vybavení, rozpočet, účetní a personální záležitosti, odborné záležitosti jako organizace archivů, spisová a archivní služba, zpřístupňování archiválií a badatelská agenda byly metodicky řízeny Ústředním zemědělsko-lesnickým archivem.

²⁵¹ K Státní archivní komisi alespoň Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1945. In: Šamberger, Zdeněk: *Studie k dějinám československého archivnictví*. Praha 2005, s. 127–136; dále Babička, Václav: *Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu*. Do ustavení Státní archivní komise. *Archivní časopis* 44, 1994, s. 194–216; nejnověji Rohová, Tatiana: *Státní archivní komise v letech 1951–1954*, diplomová práce FF UHK. Hradec Králové 2014.

²⁵² NA, fond Ministerstvo vnitra II – Státní archivní komise, sign. 055.8, kart. 5: zpráva ze zasedání Státní archivní komise ze dne 1. 7. 1952.

příslušný krajský archiv; 3. Komise připustila možnost postupné dislokace archiválií mezi krajskými, zemědělsko-lesnickými archivy a archivy národních výborů. Zasedání komise tak bylo předstupněm ke konečné likvidaci samostatného postavení zemědělsko-lesnických archivů.

Ta byla dokončena zasedáním Státní archivní komise dne 20. dubna 1953. Předseda komise, náměstek ministra vnitra Gríša Spurný, představil teze budoucího vládního nařízení o archivnictví, které počítalo již se zcela jednotnou archivní sítí. Ředitel Ústředního zemědělsko-lesnického archivu Václav Černý sice v diskusním vystoupení uvedl řadu protiargumentů, které podpořili i další členové komise, na výsledném rozhodnutí to však již nic nezměnilo.²⁵³ Vládní nařízení o archivnictví č. 29/1954 Sb.²⁵⁴ provedlo legislativním aktem začlenění zemědělsko-lesnických archivů do jednotné organizace státních archivů. Realizace tohoto nařízení byla prováděna postupně až do roku 1956, kdy byl začleněn Ústřední zemědělsko-lesnický archiv do nově vzniklého Státního ústředního archivu v Praze.²⁵⁵

3.2.9. Zemědělsko-lesnické archivnictví v rámci jednotné archivní sítě

Hodnotíme-li zpětně období samostatné existence rezortního zemědělsko-lesnického archivnictví, je třeba zdůraznit, že jeho koncepce prosazená v počátku existence samostatného československého státu Adolfem Ludvíkem Krejčíkem a později upravovaná a modifikovaná jeho pokračovateli, zejména Václavem Černým a Emanuelem Janouškem, byla koncepce, která se osvědčila. Zemědělsko-lesnické archivnictví dokázalo za poměrně krátké a složité období zajistit řadu výsledků, nejen na poli organizačním, které bylo podrobně vylíčeno. Důležité výsledky byly učiněny i na poli archivní teorie a metodiky, neboť archivní praxe tyto otázky před archiváře téměř každodenně předkládala.²⁵⁶ Metodická vyspělost a zároveň udržování úzkého kontaktu zemědělsko-lesnického archivnictví s historickou vědou a jejími tematickým vývojem i metodologickými pokroky učinily z jeho představitelů špičkové a respektované odborníky, jejichž závažné dílo, ať již na poli archivnictví, nebo na poli historické vědy, si dodnes uchovalo svou závažnost. Likvidace samostatného postavení

²⁵³ Tamtéž: zpráva ze zasedání Státní archivní komise ze dne 20. dubna 1953.

²⁵⁴ Vládní nařízení ze dne 9. června 1954 č. 29/1954 Sb. o archivnictví.

²⁵⁵ Knespl, Josef: Zpráva o začlenění zemědělsko-lesnických archivů do státních archivů, Archivní časopis 6, 1956, s. 46; Helešicová, Věra – Juněcová, Jiřina: Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu. In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 23–33. Na příkladu třeboňského archivu viz Bartošek, Vladimír – Répásová, Marie: Začlenění třeboňského archivu do soustavy státních archivů a jeho vývoj do současnosti. Archivum Trebonense 2002, s. 88–115.

²⁵⁶ Jedním z prvních dokladů je například Černý, Václav: Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy. Praha 1955.

zemědělsko-lesnických archivů bylo vnímáno samotnými archiváři většinou jako chybný krok, obešlo se však naštěstí až na výjimky bez personálních otřesů. Většina archivářů mohla úspěšně za dané situace pokračovat ve své práci i dále, většinou jako pracovníci zemědělsko-lesnických oddělení krajských, později státních (oblastních) archivů.²⁵⁷

Vědomí sounáležitosti a potřeba stálé výměny názorů na společnou problematiku byla jedním z důvodů pravidelných porad zemědělsko-lesnických archivářů realizovaných již v podmínkách Ústředního zemědělsko-lesnického archivu od roku 1951. Tyto porady pomáhaly formulovat dlouhodobou koncepci archivnictví v této oblasti, řešit aktuální problémy a sloužily i k vzájemnému poznávání jednotlivých archivářů.²⁵⁸ Tradice společných porad pokračovala i po roce 1954 za nových podmínek státního archivnictví²⁵⁹ a soustředila se především na otázky metodické, především integraci zemědělsko-lesnické problematiky do nové archivní metodiky představované Základními pravidly pro zpracování archivního materiálu.²⁶⁰

I když byla největší pozornost věnována archivům velkostatků jako nejpočetněji zastoupenému typu zemědělsko-lesnických archivních fondů,²⁶¹ bylo v této souvislosti jen přirozené, že tématem těchto diskusí se stala i problematika rodinných archivů, především jejich terminologického zakotvení, vymezení, geneze a zpracování. Poprvé byla tato otázka reflektována na poradě v Jindřichově Hradci v roce 1955. Tehdejší vědecký vedoucí Archivní správy Ministerstva vnitra Zdeněk Šamberger na ni přednesl pouze informaci o připravovaných základních pravidlech a jejich aplikaci při zpracování zemědělsko-lesnických fondů. Větší diskuse o problematice rodinných archivů následovala až o roku později na celostátní poradě zemědělsko-lesnických archivářů v Brně. Diskuse se omezila na správnost užívání termínů rodinný versus rodový archiv, kterou uzavřela ve prospěch druhé varianty.

²⁵⁷ Reflexe viz Tlapák, Josef: Zemědělsko-lesnické archivnictví; Zálaha, Jiří: Osudy jednoho archivu; Davídek, Václav: Jen jedenkrát jdem cestou svou i necestou; tragickým momentem celého procesu je například osud původně lobkovického archiváře Karla Jeřábka, k tomu viz Kopiczka, Petr: Karel Jeřábek v letech 1945–1950. Vzpomínka na posledního lobkovického archiváře a knihovníka. *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 199–212; též: Karel Jeřábek between 1945–1950. Remembrance of the last Lobkowicz Archivist and Librarian. In: *Magister noster. Sborník statí in memoriam prof. PhDr. Jana Havránka, DrSc.* Praha 2005, s. 125–131.

²⁵⁸ K základnímu programu rozvoje zemědělsko-lesnického archivnictví viz Černý, Václav: Státní archiv zemědělský a oblastní archivy zemědělské. *Archivní časopis* 2, 1952, s. 22–25. K jednotlivým poradám v období 1951–1955 viz NA, ÚZLA, inv. č. 122, kart. 124–126.

²⁵⁹ K tomu např. Nuhlíček, Josef: Pracovní porada zemědělsko-lesnických archivářů v Jindřichově Hradci ve dnech 7.–10. září 1955. *Archivní časopis* 5, 1955, s. 220–223; Peřich, Leopold: Porada zemědělsko-lesnických archivů na Hradci u Opavy. *Archivní časopis* 5, 1955, s. 42–45; Honc, Jaroslav: Konference o koordinaci práce vědecko-výzkumné a kulturně-osvětové v zemědělství a zemědělsko-lesnické archivy. *Archivní časopis* 5, 1955, s. 47–50.

²⁶⁰ Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Praha 1958; Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. *Sborník archivních prací* 10, 1960, s. 134–152, 213–304.

²⁶¹ Např. Košťál, Miloslav: Aplikace archivně-theoretických zásad při zpracování velkostatkových fondů. *Archivní časopis* 5, 1955, s. 188–195; též: *Archivy velkostatků a jejich majitelů.* Tamtéž, s. 7–15.

Brněnská porada vyústila v ustavení speciální komise pro metodické otázky fondů zemědělsko-lesnických oddělení státních archivů při Archivní správě Ministerstva vnitra.²⁶²

Na ustavujícím zasedání této komise byla mimo jiné řešena otázka rodinných archivů, důsledně již nazývaných „archivy rodové“. Bylo zdůrazněno, že rodový archiv je nutné odlišovat od archivů velkostatku jako samostatný fond, který vznikal jiným způsobem, a dále bylo poukazováno na jeho soukromý charakter.²⁶³

Závěry metodické komise v této věci byly podrobeny kritickým připomínkám na půdě Státního ústředního archivu v Praze, který v komisi překvapivě neměl svého zástupce. Na speciální poradě, které předsedal tehdejší vedoucí zemědělsko-lesnického oddělení archivu Josef Görner, konané dne 12. listopadu 1956²⁶⁴ zazněly připomínky týkající se zejména terminologie (akcentace termínu „rodinný archiv“ proti navrženému termínu „rodový archiv“)²⁶⁵ a dále proti navrhovanému výčtu písemností, které by měly být součástí rodinného archivu.²⁶⁶ S polovinou 50. let 20. století metodické diskuse na delší dobu utichly. Tato skutečnost souvisela s autoritativním prosazováním jednotného řízení archivnictví a sledování výhradně kvantitativních údajů při normovaných pracovních výsledcích.²⁶⁷

²⁶² Předsedkyní komise byla jmenována pracovnice Archivní správy MV Gabriela Čechová, která řídila její činnost spíše administrativně. Členy komise dále byli Ivo Holl, Miloslav Košťál, Josef Křivka, Jiří Kynčil, Richard Marsina, Jiří Radimský a Zdeněk Štrejn. Nejaktivnějším členem komise byl rozhodně Miloslav Košťál, který připravil rovněž na její úvodní schůzi materiál s názvem Užití „Základních pravidel“ při zpracování archivů velkostatků“, strojopis o rozsahu 3 strany viz Archiv Národního muzea, fond Honc Jaroslav, PhDr., kart. 72.

²⁶³ „Archiv rodový (historický) – soubor písemností vzniklých tím způsobem, že členové některého rodu nebo určité jeho větve ukládali své písemnosti osobního rázu (osobní doklady, korespondence, paměti, deníky), dokumenty nobilitační, písemnosti týkající se jejich veřejné a společenské činnosti, osobní vrchní správy statků a rodinného majetku a písemnosti účetní evidence jejich domácnosti (dvorů) do společného archivu. Poněvadž se zpravidla nevztahují k jednomu velkostatku, nemohou být součástí jeho archivu, nýbrž tvoří samostatný fond,“ viz zápis ze schůze metodické komise ze dne 6. 9. 1956; ANM, Honc, kart. 72.

²⁶⁴ Porady se kromě Josefa Görnera zúčastnili tehdejší pracovníci archivu Jaroslav Honc, Emil Hradecký, Jaromír Charous, Josef Nuhlíček, Jiří Pražák, František Rajtoral a Miloslav Volf. Stenografický zápis z porady viz ANM, Honc, kart. 72.

²⁶⁵ Kritici uváděli, že prosazovaný termín „rodový archiv“ vychází z předpokladu, že rodinný archiv znamená archiv jedné užší rodiny, což neodpovídá realitě. Pracovníci Státního ústředního archivu naopak uváděli, že „názvem rodinný se však chce vyjádřiti skutečnost, že materiály, o které jde, nejsou materiály velkostatkové, ale že úzce souvisí se zájmy soukromými – rodinnými. Názvem rodinný současně chtělo býti vyjádřeno, že by materiály se týkaly jedné rodiny.“, dále bylo odkazováno na německý ekvivalent Familienarchiv (proti termínu Sippenarchiv, který by dle předkladatelů stanoviska odpovídal termínu rodový archiv). Další připomínka pak zazněla proti použití termínu „historický archiv“ a upozorňovala na jeho problematičnost – „I když připouštíme, že archivní fond, jehož původcem bylo několik rodů, bývá zpravidla více „historický“ než souhrn písemností, vytvořený jedním rodem, ani tehdy nevidíme nutnost gradace „historičnosti“ vyjádřiti nepřiléhavým termínem (zejména když bychom byli nuceni tak učiniti analogicky i v materiálech jiných druhů), viz NA, Archivní registratura – Státní ústřední archiv, č.j. SÚA 4061/02-1956 z 15. 11. 1956, s. 4; opis též ANM, Honc, kart. 72.

²⁶⁶ „Míníme jimi jednak písemnosti, týkající se osobní vrchní správy statků a rodinného majetku, jednak písemnosti, týkající se veřejné a společenské činnosti. Apriorní a nepodmíněné včlenění těchto materiálů do písemností „rodinných“ nepokládáme za zcela odůvodněné,“ tamtéž.

²⁶⁷ Omezení vzájemných kontaktů a prosazování jednotného řízení i po stránce metodické bylo v prostředí zemědělsko-lesnických oddělení státních archivů pocíťováno velice citlivě, viz Košťál, Miloslav: O některých současných problémech uplatnění archivně teoretických principů při práci s tzv. „zámeckými písemnostmi“,

K dočasnému obnovení této diskuse došlo paradoxně na základě vnějšího podnětu, kdy se v roce 1967 obrátil tehdejší Kabinet muzejní a vlastivědné práce na Archivní správu MV s návrhem na zahájení prací na společném projektu „soupisu osobních pozůstalostí a rodinných archivů“ v českých, moravských a slezských archivech, knihovnách, muzeích a dalších institucích. Archivní správa tento podnět akceptovala a zařadila jej do plánu práce státních archivů ihned na následující rok.²⁶⁸ Na tomto úkolu pak české archivnictví pracovalo několik desítek let a výsledný soupis byl posléze vydán až na sklonku 20. století.²⁶⁹ Podoba soupisu postupně krystalizovala, proti projektu se však na počátku ozvaly některé kritické hlasy.²⁷⁰

Projekt soupisu osobních a rodinných archivů však znovuobnovil diskusi týkající se těchto fondů a realizaci dvou speciálních seminářů, na kterých byla tato problematika reflektována.²⁷¹

Speciální seminář o rodinných archivech uspořádaný ve dnech 4.–6. března 1969 v Labské Stráni u Děčína²⁷² představuje vlastně jedinou příležitost, kdy byla problematika rodinných archivů řešena komplexně, podrobně a ve snaze o co možná nejširší názorovou pluralitu. Na semináři zazněly celkem čtyři hlavní referáty, zbytek byl věnován diskusi. Úvodní referát pronesla Gabriela Čechová z Archivní správy MV, která se věnovala problematice rodinných archivů na základě některých zahraničních zkušeností. Jednalo se v podstatě o přehled

strojopis, viz ANM, Honc, kart. 72. Tento nepublikovaný text byl určen pro zamýšlený obnovený seminář zemědělsko-lesnických archivářů v Herlíkovicích v roce 1968, seminář však nebyl realizován. Košťál kritizoval, že od roku 1956 nebyly realizovány pravidelné půlroční porady zemědělsko-lesnických archivářů a že „se soustavná péče o výměnu názorů zaměnila za direktivní metody. Byla vytvořena základní pravidla a na vedoucích místech byl zřejmě přijat názor, že na základě těchto pravidel je možno pracovat spolehlivě a bez potřeby jakékoliv další diskuse... Systém práce vedl k známému tristnímu sledování kvantitativních údajů bez dostatečně účinné kontroly kvality.“

²⁶⁸ Oběžník Archivní správy MV ČSR ze dne 9. října 1967, č. j. Ar-2483/10-67, opis viz ANM, Honc, kart. 72.

²⁶⁹ Hanzalová, Jarmila (red.): *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*. Praha 1997.

²⁷⁰ Archivář Státního ústředního archivu v Praze Jaroslav Honc například považoval rodinné a osobní archivy za různorodé a odlišné celky, jejichž spojení v jednom přehledu „způsobí řadu chybných představ“. Dále nesouhlasil s pojetím rodinných archivů pro potřeby soupisu, který evidoval pouze samostatné archivní fondy. Honc upozorňoval, že nejsou podchycovány archivy vymřelých rodů včleněné do jiného rodinného archivu, dále rodinné archivy, které jsou součástí fondu velkostatku a za chybu dále považoval i to, že popisy rodinných archivů pro tento soupis dle jeho názoru kodifikovaly status quo, který zejména v oblasti pořádání neodpovídal nejnovější metodice: „pořádací práce se omezily jen na recepci dřívějších systémů, protože nebylo možno z časových důvodů provést rozbor vzniku fondu, postupného růstu, včlenění cizích celků a doplňování cestou koupí a jiných akvizicí“, poznámky J. Honce k soupisu osobních a rodinných archivů, viz ANM, Honc, kart. 72.

²⁷¹ V roce 1969 to byl seminář o rodinných archivech a v roce 1973 o osobních fondech. Oba semináře byly pořádány Archivní správou MV.

²⁷² Čechová, Gabriela: *Seminář o rodinných archivech*. Archivní časopis 19, 1969, s. 101–105.

některých studií ze zahraničních archivních časopisů z poslední doby, který celkem českou problematiku ovlivnil minimálně.²⁷³

Klíčový byl naopak příspěvek Miloslava Košťála, který představuje bohužel jedno z posledních odborných vystoupení tohoto archiváře, který po celé dvacetiletí výrazně ovlivňoval a v podstatě určoval vývoj zemědělsko-lesnického archivnictví u nás.²⁷⁴ Košťál, který vynikal mimořádnou schopností rychlé orientace v problematice, zevrubné analýzy i syntetického zpracování a především schopností formulace problému, shrnul stručně vývoj šlechtického archivnictví v českých zemích a formuloval i hlavní problémy týkající se jejich zpracování.²⁷⁵

Košťál rozdělil vývoj rodinných archivů v českých zemích do tří etap:

1. středověké období, ve kterém je možné sledovat počátky šlechtického archivnictví vznikajícího v souvislosti se vzrůstem hospodářské a politické moci šlechty, zejména v obdobích slabé panovnické moci (období po smrti Přemysla Otakara II., dále 1. polovina 14. století, doba vlády Václava IV., husitské období). Vznik a stabilizace šlechtických archivů souvisí na jedné straně se zvyšováním gramotnosti šlechtické vrstvy, na straně druhé se stabilizací jejího právního i majetkového postavení.²⁷⁶ Šlechtický archiv měl charakter archivu výhradně listinného obsahujícího především listiny pojišťující majetková práva držitele, jmenovací listiny, glejty apod., tedy *arma contra impugnantes iura*.
2. V předbělohorském období dochází k rozšíření skladby písemností (urbáře, hospodářské písemnosti, inventáře, instrukce apod. a vzniku správního orgánu v rámci správy šlechtického majetku, který tyto písemnosti produkoval. Soubor těchto písemností si postupně vyžadoval jejich oddělenou manipulaci a systematické třídění.
3. Konečnou fází formování šlechtických archivů je období 17. a 18. století, kdy již dochází k plně strukturované správě šlechtického majetku (velkostatku) se systémem propracované místní a ústřední správy. V rámci správních struktur měl již své pevné

²⁷³ Čechová, Gabriela: Rodinné archivy v nejnovější zahraniční archivní literatuře. Archivní časopis 19, 1969, s. 150–163.

²⁷⁴ V roce 1970 dal Miloslav Košťál přednost práci kazatele Církve bratrské a z archivnictví odešel.

²⁷⁵ Košťál, Miloslav: Šlechtické rodinné archivy v českých zemích. Jejich geneze a struktura, strojopis, 3 s.; NA, fond Archivní správa MV, rok 1969: materiály k semináři o rodinných archivech.

²⁷⁶ M. Košťál zde odkazuje pro nejstarší období na práci S. Duškové, viz Dušková, Sáša: Naše listiny doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 5, 1956, s. 56–78.

postavení i archiv, v některých případech rozdělený na část rodinnou a část velkostatkovou, jindy v jednotné manipulaci.²⁷⁷

Miloslav Košťál uzavírá svůj výklad pokusem o definici rodinného archivu, ten dle jeho názoru vznikl z prvotního šlechtického archivu právních dokumentů, nicméně jeho charakter z něj tvoří „soubor písemných pozůstalostí jednotlivých členů rodu, popř. spřízněných rodů, v nichž právní dokumenty zanikají za množstvím osobní korespondence a rodinných památek nejednou i sbírkového charakteru.“²⁷⁸ Z hlediska způsobů zpracování pak vidí M. Košťál dvě varianty, a to možnost zpracování fondu s jednoduchou strukturou dle věcných skupin nebo zpracování rodinného archivu jako souboru písemných pozůstalostí jednotlivých členů rodu a vedle toho paralelně existujících generálií.

Na Košťálův výklad navázal referát Karla Třísky věnovaný pořádání rodinných archivů.²⁷⁹ I Tříška svůj výklad strukturoval chronologicky. Uvedl, že zpracování rodinných archivů bylo prováděno v podstatě ve dvou fázích. První představuje období mezi lety 1945–1954, kdy docházelo k jejich postupnému zajišťování a evidenci, a pak po roce 1954, kdy začaly být rodinné archivy zpracovávány, nejprve spíše z iniciativy konkrétních archivářů,²⁸⁰ postupně i systematictěji.²⁸¹ V zásadě byly jednotlivé fondy buď rekonstruovány podle původního členění, nebo uspořádány podle umělého schématu. Dané možnosti jsou dokumentovány na několika příkladech.

Posledním vystupujícím na semináři o rodinných archivech byl tehdejší vedoucí zemědělsko-lesnického oddělení Státního ústředního archivu v Praze Jaroslav Honc.²⁸² Honcův příspěvek se od ostatních odlišuje v několika směrech, nejen svou délkou, ale i značně polemickým pojetím. Jaroslav Honc se pokusil formulovat svébytný myšlenkový koncept,²⁸³ ve kterém odmítl dosavadní přístup k problematice rodinných archivů, zejména k jejich zpracování, a

²⁷⁷ „V některých případech bylo toto stadium jednotné manipulace konečné a rozhodující a v tomto stavu se archiv zachoval až po naše dny,“ tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tříška, Karel: Pořádání rodinných archivů, strojopis, 6 s.; NA, Archivní správa MV, ročník 1969: materiály k semináři o rodinných archivech.

²⁸⁰ „Dálo se tak však spíše z osobního zájmu některých archivářů než z úředního příkazu,“ tamtéž.

²⁸¹ K. Tříška provedl rozbor archivních pomůcek za léta 1956–1969 u státních archivů.

²⁸² K Honcovi dnes již řada literatury, srv. zejména Nový, Rostislav: Jaroslao Honc septuagenario ad honorem. Genealogické a heraldické listy 15, 1995, č. 3–4, s. 35–40; Tlapák, Josef: Zemřel PhDr. Jaroslav Honc. Středočeský sborník historický 25, 1999, s. 257–260; Černý, Karel: Za Jaroslavem Honcem. Zpravodaj Historického klubu 10, 1999, č. 2, s. 62–63; Maur, Eduard: In memoriam PhDr. Jaroslava Honce. Historická demografie 23, 1999, s. 183–185; Beránek, Karel: Za dr. Jaroslavem Honcem (1925–1999). Archivní čtvrtletník 1, 1999, s. 19–20 a především soubor příspěvků, které zazněly na vzpomínkovém semináři k nedožitým 80. narozeninám Jaroslava Honce dne 25. 11. 2005 v Národním muzeu v Praze, viz Kahuda, Jan: Vzpomínkové setkání k nedožitým osmdesátým narozeninám PhDr. Jaroslava Honce. Genealogické a heraldické listy 25, 2005, č. 3–4, s. 48–52. V tomto čísle Genealogických a heraldických listů byly rovněž otištěny jednotlivé příspěvky.

²⁸³ Honc, Jaroslav: Struktura a nové pořádání rodinných archivů ve státních archivech, strojopis, 49 s.; NA, Archivní správa MV, ročník 1969: materiály k semináři o rodinných archivech.

snažil se jej nahradit novou koncepcí dané problematiky. Vzhledem k tomu, že byl tento koncept později aplikován při zpracování rodinného archivu Metternichů, je nutné jej na tomto místě představit podrobněji. Honc strukturoval svůj text celkem do 154 článků, ve kterých se snažil postihnout problematiku rodinných archivů komplexním způsobem. Text byl rozdělen celkem do šesti částí:

1. Pojetí rodinných archivů (články 1–12),
2. Písemnosti majetkové správy (články 13–55),
3. Soukromá korespondence v rodinných archivech (články 55–67),
4. Písemnosti k veřejným funkcím a zájmům v rodinných archivech (články 68–85),
5. Staré pořádky a archivní péče o rodinné archivy (články 86–127),
6. Nové pořádky rodinných archivů (články 128–154).

V první části se J. Honc věnoval otázkám terminologickým, zejména definici rodinného archivu. S ohledem na další výklad jej chápe jednoznačně jako soubor osobních archivů jednotlivých členů rodu, které jsou doplněny organicky dalším materiálem.²⁸⁴ Dále se vyjadřuje k termínu „historický archiv“, který sice pokládá za nesprávný, nicméně odpovídající skutečnosti v případech, kdy byl z různých důvodů, zejména pragmatických, případně tradičních, oddělen uzavřený celek, který mohl být rovněž badatelsky využitelný.²⁸⁵ Podle genetického vývoje rozděluje Honc rodinné archivy do tří typů:²⁸⁶

1. malé rodinné archivy dochované izolovaně a ojedinele, neboť majitel o jejich dochování nejevil větší zájem,
2. střední tradiční rodinné archivy, dochované většinou z pietních důvodů ve větším rozsahu, ale bez systematické péče
3. komplikovaně strukturované rozsáhlé archivní soubory, z nichž každý je individuálním celkem s vlastní historií.²⁸⁷

Z hlediska obsahového viděl J. Honc rovněž trojdílnou strukturu rodinného archivu. Ten dle jeho názoru měl obsahovat: 1. dokumenty týkající se správy majetku, 2. dokumenty týkající

²⁸⁴ „Rodinné archivy jsou soubory osobních pozůstalostí, vytvořených majiteli velkostatků jedné rodové linie, vesměs šlechtického původu,“ tamtéž, čl. 1.

²⁸⁵ „Je to především zdůvodnitelné tam, kde byl jejich vytvořením zpravidla v minulém století jasně vyjádřen zájem majitele vytvořit ve svém rodinném archivu badatelské centrum, odlišit jeho materiál od masy provozního spisového a úředního materiálu ležícího tehdy mimo jakýkoliv badatelský zájem a alespoň programově prokázat, že postavení nejvyššího obdobného archivu vídeňských Habsburků není tak zcela monopolní,“ tamtéž, čl. 2.

²⁸⁶ Tamtéž, čl. 5–7.

²⁸⁷ „Komplikovanou strukturu s chyby starého pořádky našich šlechtických rodinných archivů odstraní poctivá analýza jeho současného stavu, jako ostatně zcela samozřejmě předchází každému pořádacímu schématu,“ tamtéž, čl. 7.

se písemných styků s rodinou a dalšími osobnostmi a 3. dokumenty týkající se veřejných funkcí, vědeckých, odborných a uměleckých zájmů příslušné osobnosti. Základem rodinného archivu je tak dle Honce pozůstalost jednotlivce, resp. její rozhodnutí, že dané písemnosti uchová. Jednotlivé druhy písemností se pak snaží Honc charakterizovat v dalším výkladu.

V závěrečné části se věnuje pak otázce zpracování rodinných archivů. Nejprve tzv. starému pořádání, které je produktem archivní péče jednotlivých rodin od počátků až do 19. století. První stopy nalézají v činnosti Václava Březana ve 2. polovině 16. století. Následuje přehled některých velmi zajímavých otázek, které však zůstávají pouze naznačeny. Jedná se například o problémy archivů vymřelých rodů, spojování archivů, rozluky rodinných archivů, vývozu rodinných archivů v souvislosti s perzekucí daného rodu nebo likvidací jeho majetku. Důležitým momentem je pak dle Honce v českých zemích období po roce 1620, kdy s příchodem nové šlechty přicházejí i nové šlechtické archivy, zpravidla již s hotovými vnitřními systémy ovlivněnými cizí tradicí. Tyto systémy jsou dalším bodem, kterému se Honc podrobněji věnuje. Definiuje některé pracovní postupy při zpracovávání archivů, např. systém věcného třídění, doplňování rodinných archivů v rozboru s principem provenience nebo budování sbírek autografů. Tyto historické principy mající značnou hodnotu jako historického pramene pro dějiny archivnictví není možné dle Honce v moderních podmínkách respektovat a zahájit i pro tento typ fondů novou fázi pořádání.

Jaroslav Honc kritizoval, že české, resp. československé archivnictví, se problematice rodinných archivů věnovalo dosud minimálně. Důvody tohoto stavu shledává celkem čtyři. Prvním z nich je přesvědčení, že uspořádání rodinných archivů více méně vyhovuje a není třeba na něm nic měnit. Druhý důvod je důvodem politickým, totiž, že rodinné archivy jsou primárně pramenem pro dějiny šlechtických rodů, což je téma, které neodpovídá v současném Československu prioritám historického výzkumu.²⁸⁸ S tím souvisí i důvod třetí, který spočívá v tom, že rodinné archivy jsou jako typ archivních fondů badatelsky málo frekventované. Konečně čtvrtý důvod je důvodem praktickým, neboť dle Honce je práce s rodinnými archivy prací exkluzivní, která na archiváře klade vysoké nároky jak odborné, tak jazykové.

²⁸⁸ Jaroslav Honc si poznamenal mimo jiné následující myšlenky: „rozhodnout, zda nechat jako artefakty na paměť archivářů pomůcky 19. století nebo je moderně přemanimulovat a rekonstruovat, co kam patří a nepatří, ozdravět a nechat, tj. rozdělit včleněné celky (Rožmberků, Švamberků, Ludaniců), vyčlenit sbírky a autografy, ústřední a místní správy“, „Jsme my zemědělsko-lesníčtí archiváři přímými potomky zámeckých archivářů, jako byli F. Palacký, Max Dvořák, Josef Bergl a jiní brigádníky. Právě proto však již jen nástupci, není a nebylo třeba se zabývat tím, co oni přednostně měli za úkol: rodinné písemnosti“, „AS negovala práci na rodinných archivech, podle směrnice byly pořádané, nebezpečná adorace šlechty, provozní záležitosti. Pak se stalo, že archivní fondy typu rodinných archivů či zámecké písemnosti jsou zanedbány ve stavu, jak je zanechal Buška a jiní a ke všemu podle platné zásady, respect au system ancien nesmí se měnit. Třeba je měnit?“, poznámky J. Honce k semináři o rodinných archivech 1969, ANM, Honc, kart. 72.

Ze svého pohledu „zcela bezkonceptní pertinencií metodou uspořádané archivy podle přání majitelů“ doporučuje Honc nahradit novým uspořádáním archivu zcela v souladu se zásadami provenienčního principu jako soubor osobních archivů jednotlivých členů rodu. Tento zásah je dle jeho názoru zdůvodněn následujícími argumenty:²⁸⁹

1. realizovat přísně provenienční pojetí i při rodinných archivech
2. dovést postátňovací proces rodinných archivů
3. uplatnit zkušenosti z pořádacích prací v mezinárodním měřítku
4. umožnit největší srovnatelnost rodinných archivů
5. určit rozsah částečné klausury moderních partií v rodinných archivech
6. odstranit technické chyby starších pořádacích prací v rodinných archivech

Toto „nové pořádní“ tak má spočívat v následujících úkonech:²⁹⁰

1. odstranění věcných skupin třídění
2. vyloučení provenienčně cizích jednotlivin
3. osamostatnění malých rodinných archivů včleněných do větších celků
4. zrušení mechanického třídění materiálů dle diplomatických kategorií

Výsledkem pak má být takové vymezení archivního fondu, které zcela odpovídá zásadám provenienčního principu a vytvoří transparentní podobu rodinného archivu v tomto smyslu.²⁹¹

Honcovy teze byly na semináři odmítnuty jako nereálné pro případ, kdy existuje historické uspořádání rodinného archivu zajišťující provázanost jednotlivých dokumentů a mající vztah i k dalším fondům, například velkostatků a ústředních zpráv.²⁹² Jaroslav Honc se dotkl řady důležitých momentů, které nebyly ostatními dosud sledovány, nicméně zejména v oblasti zpracování byla jeho metoda považována zvláště pro rozsáhlé archivní celky za nesprávnou a ve svém důsledku škodlivou.²⁹³ Metoda zpracování rodinných archivů jako souboru osobních

²⁸⁹ Tamtéž, s. 37.

²⁹⁰ „Po skončení nových pořádacích prací v našich rodinných archivech a po všech zásazích nutných pro realizaci provenienčního pojetí rodinných archivů by naše typické rodinné archivy byly soubory asi deseti osobních pozůstalostí s písemnostmi majetkovými, s korespondencí a s písemnostmi úředními a zájmovými, ke kterým byl dědictvím připojen soubor dalších pěti osobních pozůstalostí příbuzných rodu a sběratelskou činností malá sbírka získaných písemností a literatury k dějinám rodu,“ tamtéž, s. 49.

²⁹¹ „Rodinný archiv je soubor písemností a jiných dokumentů vzniklých ze správy majetku, z písemného styku s příbuznými a známými, z veřejné činnosti a zájmů, organicky cílevědomě budovaný soubor písemností a jiných dokladů o společenském postavení, majetku a činnosti příslušníků určitého (zpravidla) šlechtického rodu,“ poznámky J. Honce k semináři o rodinných archivech, 1969, ANM, Honc, kart. 72.

²⁹² Na semináři konkrétně zazněla kritika s poukazem na rodinné archivy Černínů, Clary-Aldringenů a Thun-Hohensteinů.

²⁹³ K tomu např. Hoffmann, František: Jaroslav Honc, student a archivář. Genealogické a heraldické listy 26, č. 2, 2006, s. 85–88; na výsledky aplikace této metody v případě rodinného archivu Metternichů jsem se pokusil upozornit v ediční poznámce k posmrtně publikované Honcově práci, viz Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. *Paginae historiae* 11, 2003, s. 193–219, ediční poznámka, s. 215–217. Podrobněji se této otázce věnuji v kapitole o vývoji metternichovského rodinného archivu ve 20. století na jiném místě této práce.

archivů členů rodu byla připouštěna pouze u těch celků, kde chybělo historické schéma, popř. dle něj nebylo možno rodinný archiv rekonstruovat.²⁹⁴

3.2.10. Kontinuita nebo diskontinuita zemědělsko-lesnického archivnictví?

Seminář o rodinných archivech v roce 1969 byl poslední příležitostí pro diskusní setkání nad fondy zemědělsko-lesnické povahy na celostátní úrovni. V dalších letech již podobné semináře nebyly organizovány a metodická diskuse byla realizována pouze v rámci jednoho archivu, případně neformálními cestami.

Stabilizace české archivní sítě, ve které měla zemědělsko-lesnická oddělení své pevné místo,²⁹⁵ dovolila od 60. let 20. století systematicky tyto typy fondů odborně zpracovávat. Postupně tak vznikají na půdě všech státních archivů archivní pomůcky, které často patří k nejlepším výsledkům v oblasti zpracování archiválií daného archivu. Specifická problematika zemědělsko-lesnických fondů, a to nejen rodinných archivů, klade na archiváře přirozeně velké nároky, nejen v oblasti metodické, ale i na jeho jazykové a paleografické znalosti, i obecné a speciální znalosti z oboru historické vědy. Řadě archivářů napříč českou archivní sítí se díky práci s těmito fondy podařilo dosáhnout velké míry znalostí spojenými s tímto typem fondů a dosáhnout tak i vynikajících výsledků při jejich zpracování i využití ve vlastních vědeckých výstupech. Specifika práce se zemědělsko-lesnickými fondy lze na konci 60. let, v 70. a 80. letech 20. století a v řadě ohledů kontinuálně i v období po roce 1989 dodnes charakterizovat v následujících bodech.

1. systematická práce s fondy zemědělsko-lesnického charakteru, jejich zpracovávání, rozvíjení metodiky práce s jednotlivými typy fondů i jednotlivými typy písemností v těchto fondech zastoupených. Výsledky jsou prezentovány formou archivních pomůcek různého typu, ale i monografickými studii analyzujícími příslušný archivní fond (rodinný archiv, archiv ústřední správy, archiv velkostatku apod.). Není úkolem této kapitoly podávat kompletní přehled těchto studií. V případě rodinných archivů je možné upozornit alespoň na práce Erika Bouzy,²⁹⁶ Josefa Görnera,²⁹⁷

²⁹⁴ Viz Voldán, Vladimír: Šlechtické a velkostatkářské rodinné archivy jako soubory osobních pozůstalostí. *Slovenská archivistika* 4, 1969, s. 45–66.

²⁹⁵ Po roce 1989 bylo v některých státních archivech praxe samostatných zemědělsko-lesnických oddělení upuštěno. Samostatné oddělení tohoto typu existuje dnes pouze ve státních oblastních archivech v Praze a v Plzni, dále mají tento charakter pobočky státních oblastních archivů Třeboň (v Českém Krumlově a Jindřichově Hradci) a Litoměřice (v Děčíně). V ostatních archivech je správa zemědělsko-lesnických fondů zařazena pod oddělení správy archivních fondů a sbírek.

²⁹⁶ Bouza, Erik: Náchodský zámekový archiv a spisovna velkostatku Náchod v období feudalismu a kapitalismu. *Sborník archivních prací* 11, 1961, s. 115–137.

²⁹⁷ Görner, Josef: Rodinný archiv Metternichů ve Státním ústředním archivu v Praze. *Archivní časopis* 9, 1959, s. 144–150.

Květoslavy Haubertové,²⁹⁸ Gustava Hofmanna,²⁹⁹ Jaroslava Honce,³⁰⁰ Adolfa Kalného,³⁰¹ Miloslava Košťála,³⁰² Jiřího Radimského,³⁰³ Jana Řezníčka,³⁰⁴ Jiřího Zálohy³⁰⁵ nebo Marie Zaoralové,³⁰⁶ později Pavla Balcárka,³⁰⁷ Tomáše Bednaříka,³⁰⁸ Anny Čoupkové-Hamerníkové,³⁰⁹ Karla Dudáčka,³¹⁰ Evy Gregorovičové,³¹¹ Zdeňky Kociánové,³¹² Anny Kubíkové,³¹³ Jiřího Kuby,³¹⁴ Eduarda Mikuška,³¹⁵ Stanislavy

²⁹⁸ Haubertová, Květoslava: Dějiny archivu rodiny knížat Paarů. *Folia diplomatica* 7, 1958–1959, s. 49–68; táž: O archivářské činnosti F. M. Pelcla. Příspěvek k vývoji rodinného archivu falknovských Nosticů. *Sborník archivních prací* 25, 1975, s. 339–357.

²⁹⁹ Hofmann Gustav: Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu. *Sborník archivních prací* 43, 2003, s. 441–551; týž: Rodinný archiv Windischgrätzů a jeho vývoj. *Sborník archivních prací* 27, 1977, s. 110–142; týž: Rodinný archiv Notitzů rokytnicko-plánských. *Západočeský historický sborník* 3, 1997, s. 29–74.

³⁰⁰ Honec, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. *Paginae historiae* 11, 2003, s. 193–219.

³⁰¹ Kalný, Adolf: Rodinný archiv Buquoyů (geneze, zpracování). *Archivní časopis* 43, 1993, s. 88–93.

³⁰² Kromě řady již citovaných studií viz Košťál, Miloslav: Tři zámecké archivy. *Archivní časopis* 19, 1969, s. 27–48.

³⁰³ Radimský, Jiří: K problematice rodinných archivů. *Folia diplomatica* 13, 1964–1965, s. 15–20; týž: Lichtenštejnské archivy v Československu mezi dvěma válkami. *Archivní časopis* 13, 1963, s. 36–41.

³⁰⁴ Řezníček, Jan: Archiv a hlavní registratura Ditrichštejnů v Mikulově. *Sborník archivních prací* 26, 1976, s. 290–325.

³⁰⁵ Zálaha, Jiří: Schwarzenberský rodinný archiv (primogenitura). *Archivum Trebonense* 1996, s. 24–32; týž: Z neznámých osudů schwarzenberských archivů za druhé světové války. *Archivum Trebonense* 2002, s. 78–88 a dále viz Kubíková, Anna: *Bibliografie Jiřího Zálohy*. České Budějovice 2010.

³⁰⁶ Zaoralová, Marie: Dějiny brtnického collaltovského archivu. *Sborník archivních prací* 19, 1969, s. 241–257; táž: Rodinný archiv moravských Kouniců. *Sborník archivních prací* 42, 1992, s. 33–77.

³⁰⁷ Balcárek, Pavel: Rodinný archiv Sylva-Taroucců. *Sborník Státního oblastního archivu v Brně*. Brno 1984, s. 155–178; týž: O Arquivo de familia Portuguesa Silva Tarouca em Checoslováquia. *Iberoamericana Pragensia* 38, 1984, s. 167–175; týž: Rodinný archiv Rotálů a Vrbnů. *Osudy jeho majitelů a písemností*. Studie Muzea Kroměřížska 1986, s. 41–65; týž: Rodinný archiv Dalbergů-Osteinů. *Časopis Matice moravské* 108, 1989, s. 275–285.

³⁰⁸ Bednařík, Tomáš: Historie knížecího fürstenberského archivu na Křivoklátě. *Sborník Národního muzea – řada C*, 38, 1993, s. 1–38; týž: Das Fürstlich Fürstenbergische Archiv in Křivoklát. In: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*. Weitra 1994, s. 307–312.

³⁰⁹ Čoupková, Anna: Rodinné archivy Dubských z Třebomyšlic. *Sborník archivních prací* 44, 1994, s. 3–33; táž: Die Familie Hompesch und ihr Archiv. In: *Neue Beiträge zur Jülicher Geschichte* 1992, s. 135–142; táž: Über das Familienarchiv Haugwitz in Namiest. *Adler* 17 (31), 1993, s. 81–86.

³¹⁰ Dudáček, Karel: Uspořádání rožmberského a třeboňského archivu v 1. polovině 19. století. *Archivum Trebonense* 2002, s. 32–38.

³¹¹ Gregorovičová, Eva: *Kapitoly z dějin rodinného archivu toskánských Habsburků*. Praha 2013.

³¹² Kociánová, Zdeňka: Anabáze archiválií z Třeboně do Nových Hradů a zpět. *Archivum Trebonense* 2002, s. 152–157.

³¹³ Kubíková, Anna: Rožmberský archiv v polovině 16. století. *Archivní časopis* 48, 1998, s. 129–146; táž: Březanovo uspořádání rožmberského archivu. *Archivní časopis* 51, 2001, s. 91–105; táž: 600 let českokrumlovského „zámeckého“ archivu. In: *Archivy na prahu tisíciletí*. Brno 2000, s. 53–59; táž: Osudy rožmberského archivu před schwarzenberskou archivní reformou. *Archivum Trebonense* 2002, s. 14–31; táž: Schwarzenberští ústřední archiváři v Českém Krumlově (1892–1945). In: *Archiváři ve XX. století*. Jindřichův Hradec 2002, s. 99–104.

³¹⁴ Kuba, Jiří: Rodinný archiv Piccolominiů. In: *Siena v Praze. Dějiny, umění, společnost*. Praha 2000, s. 31–35.

³¹⁵ Mikušek, Eduard: Gindely in Raudnitzer Archiv. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3, 1993, s. 71–77; týž: Lobkowiczský rodinný archiv. In: *Pocta Evě Šmilauerové*. *Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové*, CSc. Praha 1995, s. 73–80; týž: Gollova škola a clam-martinický archiv ve Smečně. In: *Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001*. Olomouc 2007, s. 237–245; týž: Gollova škola a Kommission für neuere Geschichte Österreichs. In: *Jaroslav Goll a jeho žáci*. České Budějovice – Pelhřimov 2005, s. 91–106.

Novákové,³¹⁶ Jana Pelanta,³¹⁷ Václava Pituchy,³¹⁸ Hany Slavičkové,³¹⁹ Heleny Smíškové,³²⁰ Bohumíra Smutného³²¹ nebo Ladislavy Váňové,³²² z nejmladší generace pak Otty Chmelíka,³²³ Petra Kopičky,³²⁴ Michaela Skopala,³²⁵ Jiřího Smitky³²⁶ nebo Jiřího Vozara.³²⁷ Tyto práce jsou důležitými příspěvky nejen k dějinám archivnictví, ale například i ke správněhistorickým výzkumům, kulturní historii, dějinám šlechty a řadě dalších témat;

2. rozvoj podrobnějšího diplomatického výzkumu při práci s jednotlivými typy pramenů,³²⁸

³¹⁶ Nováková, Stanislava: Příspěvek k dějinám zámeckého archivu v Jindřichově Hradci do roku 1955. *Archivum Trebonense* 1996, s. 41–58; táž: Rodinný archiv Slavatů. Zpráva o rozsahu a možnostech využití fondu. *Archivum Trebonense* 2006, s. 28–39; táž: Vzpomínky na jindřichohradecké archiváře. In: *Archiváři ve XX. století. Jindřichův Hradec 2002*, s. 91–93.

³¹⁷ Pelant, Jan: *O stadionských archiváliích a knihách*. Plzeň 1971.

³¹⁸ Pitucha, Václav: Rodinný archiv Šporků. *Sborník prací východočeských archivů* 10, 2005, s. 237–272.

³¹⁹ Slavičková, Hana: Rodinný archiv Rohanů. *Sborník archivních prací* 35, 1985, s. 163–282.

³²⁰ Smíšková, Helena: Historická sbírka. Rodinný archiv Clam-Gallasů. *Archivní časopis* 44, 1994, s. 137–141; 48, 1998, s. 17–23; táž: Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen. Rodinné archivy uložené v pobočce SOA v Děčíně. *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 105–114; táž: Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice. *Archivní časopis* 55, 2005, s. 117–127; táž: Písemné pozůstalosti rodu Ficquelmontů. *Porta Bohemica* 2, 2003, s. 128–135.

³²¹ Smutný, Bohumír: Rodinný archiv Raduitů de Souches a písemnosti maršála Ludvíka Raduita de Souches v Moravském zemském archivu v Brně. In: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*. Brno – Praha 1995, s. 45–48; týž: K dějinám rodu Friesů a jejich rodinného archivu. *Genealogické a heraldické informace* 1997, s. 24–35; týž: K dějinám rodu Dobřenských a jejich rodinného archivu. *Tamtéž*, s. 28–37; týž: Widmannové a jejich rodinný archiv. *Tamtéž* 1999, s. 9–14; týž: Blümegeňové a jejich rodinný archiv. *Tamtéž*, s. 32–39; týž: Schratzenbachové a jejich rodinný archiv. *Tamtéž* 2001, s. 59–64; týž: Moravskokrumlovští Lichtenštejní a jejich rodinný archiv. *Tamtéž* 2002, s. 19–26; týž: Rod Podstatských-Thonserňů na Litenčicích a jejich rodinný archiv. *Tamtéž*, s. 33–41.

³²² Váňová, Ladislava: Rodinný archiv Koců a velkostatek Újezd Sv. Kříže. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni* 2004, s. 116–119.

³²³ Chmelík, Otto: Dějiny děčínského zámeckého archivu. In: *Amicae Decini cum honore. Pocta archiváře Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu*. Děčín – Litoměřice 2012, s. 12–41.

³²⁴ Kopička, Petr: Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. *Extradice fondu v kontextu jeho dějin*. *Archivní časopis* 61, 2011, s. 341–404.

³²⁵ Skopal, Michael: Rodinný archiv Stubenbergů Kyšperk (Letohrad). *Sborník prací východočeských archivů* 12, 2008, s. 249–257; týž: Rodinný archiv Bubnů z Litic. *Tamtéž* 11, 2007, s. 381–393; týž: Patrimoniální archiv Colloredo-Mannsfeldů v Opočně. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 190–209.

³²⁶ Smitka, Jiří: Fürstenberský archiv na Křivoklátě – jeho osudy od koupě Československým státem v roce 1929 po současnost. In: *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo*. Semily – Turnov – Jičín 2013, s. 441–445.

³²⁷ Vozar, Jiří: Rodinný archiv Merveldtů Lázně Bělohrad. *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 395–414.

³²⁸ Jako příklad je možno zmínit systematickou evidenci a rozbor urbářů (viz Gebauer, Josef: *Příspěvek k poznání severočeských urbářů*. Praha 1971; Kalný, Adolf: *Soupis urbářů jihočeských archivů (1378–1773)*. České Budějovice 1976; Haubertová, Květoslava – Hofmann, Gustav – Lešický, Ladislav: *Soupis západočeských urbářů (2. polovina 13. století – 1773)*. Plzeň 1993; Kuba, Jiří – Šimek, Tomáš – Zahradka, František: *Soupis východočeských urbářů (2. polovina 13. století – 1776)*. Zámorsk 1997; Řezníček, Jan: *Moravské a slezské urbáře (po 1372) před 1407 – 1771 (1849)*. Praha 2002), evidenci a analýzu pozemkových knih (Hanzal, Josef: *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*. *Sborník archivních prací* 14, 1964, s. 39–59; Volf, Miloslav: *Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji*. *Sborník archivních prací* 16, 1966, s. 50–127; nejnověji Skořepová, Markéta: *Gruntovní knihy 19. století a možnosti jejich využití*. Na příkladu panství Nový Rychnov. *Vlastivědný sborník Vysočiny* 17, 2010, s. 48–72); účtů (Mikušek, Eduard: *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*. *Sborník archivních prací* 36, 1986, s. 53–102)

3. rozvoj správněhistorického bádání, zejména dějin patrimoniální správy;³²⁹
4. navázání spolupráce se zahraničím, vydávání přehledů archivních fondů pro cizí publikum,³³⁰ vydávání edic pramenů a organizace archivních výstav a dalších akcí³³¹, po roce 1989 se otevřela i možnost konkrétní institucionální spolupráce, popř. spolupráce se samotnými původci fondů;³³²
5. rozvoj historického bádání, zejména v oblasti hospodářských a sociálních dějin, související nejen se zpřístupněním příslušných pramenů, ale i s konkrétními výsledky některých archivářů,³³³

nebo map (Kalný, Adolf: *Mapy a plány třeboňského panství a velkostatku. Rozbor fondového souboru. Sborník archivních prací* 40, 1990, s. 385–395).

³²⁹ K tomuto tématu již nepřehlédnutelná řada studií, které je možné rozdělit na několik okruhů: a) vývoj majetkové držby příslušného rodu a budování majetkové správy (např. Tříška, Karel: *Vývoj černínské ústřední správy. Sborník archivních prací* 18, 1968, s. 363–376; Tywoniak, Jiří: *Ústřední správa chotkovských velkostatků a její archiv. Sborník archivních prací* 23, 1973, s. 3–105); b) rozbor fungování správních mechanismů konkrétního velkostatku, často spojený s jeho hospodářskou charakteristikou (modelově například Zálaha, Jiří: *Správa panství Český Krumlov a náplň činnosti jejích orgánů v 19. století. Archivum Trebonense* 7, 1991, s. 71–99; Tříška, Karel: *Jinecké panství v 18. století. Středočeský sborník historický* 17, 1990, s. 97–111; Smíšková, Helena: *Správa děčinského panství za Františka Thun-Hohensteina (1808–1844). Sborník archivních prací* 22, 1972, s. 356–411; Kopiczka, Petr: *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století. Porta Bohemica* 2, 2003, s. 71–99); c) postižení vývoje personálního aparátu velkostatku (např. Zálaha, Jiří: *Úřednictvo schwarzenberských velkostatků v Čechách v 2. polovině 19. století. Studie k sociálním dějinám* 5, 2000, s. 93–118; Macková, Marie: *Elita ducha, nebo elita moci? Venkovské město a patrimoniální úřednictvo v první polovině 19. století. Documenta Pragensia* 27, 2008, s. 989–999; Paleczek, Raimund: *Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenbergové v Čechách a středoevropské kulturní historii. České Budějovice* 2008, s. 37–46; Matlas, Pavel: *Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patrimoniálních úředníků panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století. Sborník archivních prací* 61, 2011, s. 435–463.

³³⁰ Významný mezník, který „objevil“ tyto archivní fondy pro zahraniční historický výzkum představuje práce Josefa Polišenského, viz Polišenský, Josef: *Otázky studia obecných dějin I. Prameny k obecným dějinám v českých archivech a knihovnách. Praha* 1957, zde zejména s. 12–20; též: *Otázky studia obecných dějin II. Prameny k obecným dějinám v slovenských archivech a knihovnách. Praha* 1963. K tomu viz Šamberger, Zdeněk: *Archivní inspirace Josefa Polišenského. In: Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001. Olomouc* 2007, s. 285–313; též: *Archivní itinerář profesora Polišenského (1962–1965). Sborník archivních prací* 56, 2006, s. 172–220. K tomu viz též Polišenský, Josef: *Historik v měnícím se světě. Praha* 2001, s. 199: „Rozhodně se nemusím stydět za publikaci *Prameny k obecným dějinám v českých archivech a knihovnách*, kterou jsem vydal ve 2. polovině 50. let ... Inspiroval jsem se sborníkem z roku myslím 1915. Je to pořádná kniha, zvaná *Archivalien zur neuen Geschichte Österreichs*, do které o jednotlivých archivech psali naši přední historikové počínaje Pekařem a Šustou.“ Z dalších přehledů viz Nostitz-Rieneck, Georg: *Familienarchive des Adels in der ČSSR. Adler* 14, 1986–1988, s. 9–22; *Quellen zur südwestdeutschen Geschichte in Archiven der Tschechischen Republik. Stuttgart* 1995; Čoupek, Milan – Hamerníková, Anna: *Adelige Familienarchive im Mährischen Landesarchiv, bearbeitet in den Jahren 1967–1990. Opera historica* 2, 1992, s. 138–141; Rameš, Václav: *Die südböhmischen Archive und ihre adeligen Fonds. Opera historica* 2, 1992, s. 135–137; též: *Die Adel in Südböhmen und seine Archive. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 17, 1993, s. 5–20.

³³¹ Zde sehrála průkopnickou roli edice pramenů k dějinám třicetileté války iniciovaná Josefem Polišenským, viz *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia*, 7 sv. Praha 1971–1981. K tomu Kollmann, Josef: *Josef Polišenský a edice Documenta Bohemica. In: Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001. Praha* 2007, s. 187–196.

³³² Např. Vitali, Stefano – Vivoli, Carlo: *Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e Leopoldo II nell' Archivio Centrale di Stato a Praga. Roma* 1999; Gori, Orsola – Toccafondi, Diana: *Fra Toscana e Boemia. L' Archivio di Pietro Leopoldo d'Asburgo Lorena nell' Archivio Nazionale di Praga. Roma* 2013; Chmelík, Otto: *O současné spolupráci archivářů z Děčína a Tridentu. Porta Bohemica* 2, 2003, s. 161–164.

³³³ Zde možno zmínit především práce týkající se dějin zemědělské a průmyslové výroby a jejich jednotlivých odvětví, dále výzkum vrchnostenského i poddanského hospodaření, výzkumy týkající se vztahu vrchnosti a

6. nárůst úřední agendy do těchto fondů zejména v období po roce 1989 v souvislosti s agendou restituce majetku;
7. restituce archivních fondů a jejich vydávání mimo archivní síť.³³⁴

3.2.11. Dílčí závěr

Za uplynulých přibližně 150 let, které jsme sledovaly v této kapitole, prošlo šlechtické archivnictví v českých zemích řadou dynamických proměn. V polovině 19. století byly šlechtické archivy atomizovanými celky, které vykazovaly různou úroveň péče (od nepatrné až po vynikající), zpřístupnění, fyzického stavu, postavení v rámci správy majetku konkrétního rodu a dalších kritérií. Na začátku 21. století je v České republice evidováno celkem 175 šlechtických rodinných archivů jako samostatné archivní soubory a desítky dalších jako fondové části nebo skupiny. Přes složitý vývoj právních vztahů ke šlechtickému majetku, který se během tohoto období několikrát změnil a představuje tak prvek diskontinuitní povahy, lze z hlediska odborného konstatovat progresivně kontinuální péči o tyto archivní soubory. Tato péče se vyznačuje zejména snahou státu o evidenci a později i odborné zpracování a zpřístupnění těchto celků, budování speciálních institucí a pracovišť, výchova specialistů pro danou problematiku, podpora teoretického a metodického rozvoje spojeného s archivními soubory tohoto typu a konečně i rozvoj řady otázek historického výzkumu s těmito prameny spojených. Zda se tento trend podaří udržet i nadále, ukáže další vývoj.

poddaných, dále k různým tématům s využitím metod historické demografie, dějin mentalit, každodennosti, elit, mikrohistorie, sociální disciplinace, kulturní antropologie atd.

³³⁴ Po roce 1989 byla podána řada restitučních nároků na zemědělsko-lesnické fondy, zejména rodinné archivy. Některým z nich bylo vyhověno a příslušné fondy byly vydány vlastníkovi, modelově viz Kopička, Petr: Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. Extradice fondu v kontextu jeho dějin. Archivní časopis 61, 2011, s. 341–404.

3.3. Exkurz: Československá archivní společnost

V předchozích kapitolách byla věnována pozornost některým otázkám souvisejícím s vývojem šlechtických archivů v Čechách a dále s rozvojem archivní péče státu aplikované právě na tento typ archivů. Jako exkurz na závěr této části zařazuji pohled institucionální a obracím pozornost k činnosti Československé archivní společnosti jako profesního sdružení československých archivářů v období od počátku 20. do počátku 50. let 20. století. Úkoly spolku nebyly samozřejmě omezeny na otázky soukromých archivů, daleko větší pozornost byla po celé období jeho existence různým otázkám obecného vývoje archivnictví a jeho postavení v systému státní správy Československé republiky, vývoji a postavení všech typů archivů, úsilí o zabezpečení archiválií, archivního vzdělání nebo ediční činnosti archivů. Československá archivní společnost však především představuje soukromoprávní korporaci sdružující československé archiváře bez rozdílu působiště, zaměření nebo národnosti. Vedle Státní archivní školy je jedinou institucí společného zájmu archivářů Československé republiky, která zajišťovala kontinuálně po celé období své existence identitu československého archivnictví a stabilizaci archivní profese. Přesto, že její proklamované cíle nebyly vždy (v některých oblastech dokonce většinou) naplněny, je podrobnější pozornost na její dějiny legitimní a pro poznání vývoje československého archivnictví v období meziválečné a období těsně po druhé světové válce důležitá.³³⁵

3.3.1. Elitní klub československých archivářů?

Vznik samostatného československého státu postavil před české archiváře řadu zásadních problémů, které bylo třeba urychleně již od prvních okamžiků existence republiky řešit. K nejdůležitějším a dlouhodobým patřilo vybudování archivní organizace, její zakotvení v systému státní správy a odborné i společenské vymezení oboru. K úkolům, které bylo potřeba řešit okamžitě, a pokud možno co nejrychleji, bylo zabezpečení spisové a archivní rozluky s Rakouskem, legislativně zakotvené St.germainskou mírovou smlouvou a následně pražskou archivní úmluvou z 18. května 1920. Na dlouhou dobu se Vídeň stala domovem

³³⁵ Osudy zájmové organizace československých archivářů zatím nepřitáhly pozornost většího badatelského zájmu. Jednou z příčin tohoto stavu je pravděpodobně i torzovitá pramenná základna. Spolkový archiv není dochován v úplnosti. Jeho největší část je uložena v Národním archivu jako fond Československá archivní společnost o rozsahu 3 kartony. Obsahuje materiál z počátečního období existence společnosti cca do poloviny 30. let a poté materiál z let 1949–1952. V Archivu hlavního města Prahy je pak uložen fond Archivní společnost obsahující materiál přibližně z let 1938–1946. Dále bylo třeba využít s větším či menším úspěchem řadu osobních fondů uložených v Národním archivu, Masarykově ústavu – Archivu Akademie věd ČR a Archivu Národního muzea. Výzkum byl doplněn o rešerši v několika fondech úředního charakteru (zejm. Policejní ředitelství v Praze – spolkový katastr, Zemský úřad v Praze – spolkové oddělení a Státní archivní škola).

řady českých archivářů různého věku a zaměření, kteří pracovali v Československé kulturně historické komisi při vyslanectví ČSR. Soustředěním těchto odborníků a při nezdaru integrujících pokusů v československém archivnictví na oficiální úrovni byla vytvořena překvapivě právě ve Vídni jistá reprezentativní (a do značné míry neformální) základna pro promýšlení různých odborných otázek archivnictví nového státu.³³⁶

Stejně jako bylo společným zájmem ve Vídni v té době působících archivářů rychlé provedení archivní rozluky, shodli se navzájem na podpoře roku 1919 vzniklé Státní archivní školy a také na myšlence zájmové organizace československých archivářů. Tato organizace neměla být pouhým spolkem pečujícím o vědecký rozvoj československého archivnictví pomocí přednáškové, ediční a publikační činnosti, ale rovněž orgánem usměrňujícím archivní metodiku, stavovskou reprezentací archivářů ČSR, která by účinně vyjednávala se státními orgány o postavení archivnictví (včetně pracovního a platového zařazení archivářů) a (a to bylo zejména v první fázi existence spolku klíčové) – rovněž jakýmsi „klubem přátel“ nebo spíše rozšířenou vědeckou radou Státní archivní školy, se kterou měl podle původní myšlenky spolek úzce spolupracovat. Tato myšlenka však postupně teprve krystalizovala a nebyla zcela jednoznačně sdílena ani mezi úzkou skupinkou „vídeňských“ navrhovatelů.

Konkrétním podnětem pro zahájení jednání o vzniku a charakteru spolku pak byl návrh vídeňských archivářů z 24. listopadu 1921 adresovaný ředitelství Státní archivní školy, resp. jejímu řediteli Gustavu Friedrichovi.³³⁷ Tento čtyřstránkový strojopisný elaborát signovalo šest vrcholných představitelů našeho archivnictví provádějících archivní rozluky: pracovníci Archivu Ministerstva vnitra Jaroslav Prokeš a František Roubík, archiváři Archivu Země české Vladimír Klecanda a Rudolf Koss, Karel Kazbunda jako zástupce Archivu Ministerstva zahraničních věcí a Václav Černý z Československého státního archivu zemědělského.³³⁸

Signatáři tohoto memoranda vycházeli z aktuální zkušenosti vídeňské archivní rozluky, která je postavila před mimořádný a do té doby netušený úkol, který na ně kladl nejen nemalé odborné požadavky, ale především je nutil k maximální spolupráci, bez ohledu na pozici a tradici příslušného archivu, ze kterého pocházeli. Snad i toto konciliantní ovzduší dané situace bylo jedním ze zdrojů myšlenky o společné archivní budoucnosti.

³³⁶ K vývoji československého archivnictví podrobně Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1918. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 3–85.

³³⁷ Viz Lišková, Marie: Československá archivní společnost 1923-1951, inventář Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1966, s. 1.

³³⁸ Archiv Univerzity Karlovy, fond Archivní škola, inv. č. 26, kart. 1. Kromě definitivního elaborátu zde rovněž jeho původní rukopisná verze koncipovaná Františkem Roubíkem a revidovaná Vladimírem Klecandou. Z dalšího vývoje této fáze vývoje spolku československých archivářů se však zdá, že „spiritus movens“ celého podniku byl především Jaroslav Prokeš.

Memorandum je samozřejmě koncipováno velice obecně. Přesto se pokouší formulovat hlavní problémy, které dle názoru jeho signatářů před československým archivnictvím stály a které měl řešit nebo zastřešovat spolek archivářů jako korporace, která se měla stát vyjádřením společné vůle a potřeby řešení odborných a dalších problémů, které, jak bylo od počátku patrné, se v institucionální a úřední rovině těžko dostávalo. Shrneme-li obsah memoranda, je možné v něm formulovat několik bodů. První z nich byl požadavek evidence bohemik uložených ve vídeňských archivech, které nepodléhaly dikci pražské úmluvy z roku 1920 a i po provedené archivní rozluce tak zůstávaly ve Vídni. Požadavek jistě odpovídal aktuální potřebě a prioritám signatářů, z hlediska dlouhodobého poněkud překvapuje a v další historii spolku se již nikdy neobjevil.³³⁹

Závažnějším požadavkem bylo vybudování sítě státních archivů s odpovídajícím kompetentním personálním obsazením. Tento úkol tvořil naopak páteř činnosti celého spolku po celou dobu jeho existence a je vlastně aktuální dodnes.³⁴⁰

Současně s linií státního archivnictví měl spolek sledovat i problematiku archivnictví samosprávného a soukromého. I zde měla být zajištěno v první řadě odborné zpřístupnění dané materie, samozřejmě byl sledován i aspekt personální. Požadavek to byl opět logický a vlastně dodnes stabilní. Společnost měla být stavovskou korporací archivářů nově vzniklého československého státu a bylo jen přirozené, že komunita archivářů se bude snažit mít vliv i na personální obsazení soukromých a samosprávných archivů, a to jak z důvodu zajištění patřičné odborné úrovně, tak jistě i z důvodů ryze pragmatických, týkajících se perspektivního zvyšování pracovních míst archivářů v novém státě.³⁴¹

³³⁹ „Mírovou smlouvou st.-germainskou se sice přiznávají republice československé některé fondy archivní (přesně specifikované pražskou úmluvou z 18. 5. 1920), ale při centralizační povaze habsburské monarchie od dob Marie Terezie snadno si vysvětlíme, že řada archivních pramenů velmi důležitých pro dějiny naše od války 30leté až do nejnovějších časů zůstane navždy mimo území našeho státu. Jest tedy jednak důležitým úkolem českých archivních odborníků pořídit pokud možno přesný soupis veškerého vídeňského archivního materiálu, aby tak budoucí vědecké bádání bylo postaveno na solidní základnu a zároveň aby tím historické práce v budoucnosti byly urychleny a po stránce heuristické usnadněny“; tamtéž.

³⁴⁰ „Nemenší úkoly očekávají české archivnictví doma. Politické samostatnost uvedla v život celou skupinu nejvyšších nových a samostatných úřadů, které navazují přímo na práce úřadů vídeňských. Nové tyto úřady přebírají podle pražské úmluvy řadu aktů z registratur bývalých ministerstev vídeňských, takže aspoň u některých se nutně musí pomýšlet na vybudování vlastních archivů. Jest si však přáti, aby tvoření nových archivů dělo se jen za určitých předpokladů a zejména, aby bylo za každou cenu zabráněno řádění diletantů a neodborníků na poli archivním. Lze právem předpokládati, že alespoň při pražských centrálních úřadech není možno se vážně zabývatí otázkou zřizování nových archivů dalších, takže v tomto ohledu (v počtu centrálních archivů) jsme saturováni. Avšak zřízením nových archivů není vyčerpána povinnost odborníků, ba právě naopak – neboť každý archiv musí býti řádně zorganizován, aby vyhovoval požadavkům jak vědeckým, tak i úředním. Vedle toho však i jiné archivy, které byly už dávno před převratem, vyžadují, aby v mnohých ohledech byly postaveny na moderní základnu,“ tamtéž.

³⁴¹ „Vedle důležité organizace a reorganizace státních archivů centrálních úřadů vystupuje neméně důležitá povinnost zpřístupnití a vědecky zkatalogizovati všechny archivy samosprávy, soukromých korporací (např. archivy církevní a spolkové) a soukromníků (např. šlechtické), jakož i hospodářské archivy a registry

Konečně chápali předkladatelé roli nově vzniklého spolku i jako reprezentativní, legislativní, metodickou a snad do jisté míry i mocenskou. Spolek archivářů měl být při neexistenci jednotné archivní sítě a jednotného řídicího orgánu korporací, která se měla automaticky vyjadřovat ke všem legislativním předpisům, dotýkajících se archivnictví. Tyto předpisy měla sama navrhnout a zároveň být vůči státním orgánům hlavním partnerem pro veškeré organizační, správní i odborné otázky československého archivnictví.³⁴²

Podrobnější pozornost daná tomuto návrhu je snad zdůvodněna jeho závažností, okolnostmi jeho vzniku a zejména dopadem na další vývoj. Dlužno poznamenat, že daný návrh byl jistě velkým kompromisem i mezi zúčastněnými. Kolektiv „vídeňských archivářů“ se pokoušel i nadále sledovat přípravu vzniku spolku archivářů a ovlivňovat jej. Nakonec jednomu z původních signatářů návrhu Vladimíru Klecandovi připadla v první fázi existence spolku klíčová role.

Klecanda byl v té době archivářem Archivu země České a zároveň tajemníkem archivní školy.³⁴³ Klecanda absolvoval v letech 1909–1910 studium na prestižní École des Chartes v Paříži, kde se seznámil s činností Sociétés de l'École des Chartes. Podle jeho názoru měl mít spolek českých archivářů obdobnou podobu, tedy podobu jakéhosi elitního klubu pedagogů, absolventů a úzkého okruhu přátel archivní školy, vyjádřený i jménem nového spolku – Společnost archivní školy. I když se později ukázalo, že nejsou Klecandovy názory mezi českými archiváři všeobecně přijímány, podařilo se mu je v první fázi prosadit. Klecanda měl navíc při následných jednáních výhodu, že se mohl opřít o autoritu Gustava Friedricha, učitele většiny zainteresovaných archivářů.

Vladimír Klecanda se tak na počátku roku 1922 vrhl, snad poněkud bezhlavě, ale zato s velkým zápalem a nadšením, do řady jednání se svými kolegy o budoucí podobě spolku. Jeho představou byl spolek, který se bude profilovat podle závěrů ze široké diskuse mezi

státních statků a parcelovaných velkostatků. Na tomto poli mimo organizaci několika málo archivů městských a vrchnostenských a pak mimo několik soupisů – nehledě k úředním soupisům zemského archivu – nebylo bohužel dosud nic učiněno. První stadium práce jest povahy spíše negativní, totiž zabrániti dalšímu ničení (ať vědomému či nevědomému) archiválií a po případě odvečení jich buď z místa jejich vzniku nebo dokonce z území republiky. Další stadium práce, již pozitivní, bude jednak řádné uložení zachovaného materiálu, jednak zkatalogizování na vědeckém základě,“ tamtéž.

³⁴² „Stát sám, podobně jako při otázkách uměleckých, jest nejen oprávněn, nýbrž i nucen všimati si v zákonodárství problému archivních a normovati je. Ale jeho práce nemůže se setkati se zdárným výsledkem, nemůže-li se v ohledu archivním opírat o pevnou organizaci odborníků, kteří by ze zájmu a z lásky k české historii stali se netoliko přesnými vykonavatelí zákonů vydaných k prospěchu archivnictví, ale kteří by v jednotlivých případech svojí iniciativou vyvolávali buď nové opatření státní, nebo zabránili škodám, hrozícím z nevědomosti nebo z liknavosti. Archivní zákonodárství může býti teprve tehda dokonalé, jestliže jest výsledkem dlouholeté zkušenosti řady odborníků, kteří, tvoříce pevnou organizaci, mohou si nejlépe vyměnití názory o všech problémech archivních, a tak vytvořiti spolehlivou základnu pro zákonodárná opatření,“ tamtéž.

³⁴³ Základní informace o Vladimíru Klecandovi shrnula Klímová, Helena in: Biografický slovník archivářů českých zemí, red. Jaroslava Hoffmannová – Jana Pražáková. Praha 2000, s. 311–312.

českými archiváři. Neuvědomil si však nebezpečí krachu své myšlenky hned v počátcích, protože podcenil rozdílnost zájmů jednotlivých československých archivů a snad i osobní animozity mezi jednotlivými archiváři. Korektní, snad i kamarádské ovzduší, které panovalo mezi vídeňskými komisaři, bylo bohužel na hony vzdáleno poměrům v domácím archivnictví. Rozdílnost názorů se nakonec ukázala záhy ještě ve vídeňském prostředí. Klecanda vypracoval na základě původního návrhu stanovisko Archivní školy datované dne 20. února 1922, které rozeslal všem svým spolusignatářům.³⁴⁴ Byl to krok logický a legitimní. Dříve než bylo možné zveřejnit záměr v československé archivní obci, bylo třeba jej prodiskutovat v užším kruhu původních navrhovatelů. I v tomto úzkém okruhu se totiž projevíly u jednotlivých archivářů různé názory, které bylo potřeba hned na počátku pokud možno sjednotit.

Dle dochovaných zpráv se k této věci konaly v únoru 1922 minimálně dvě schůzky v sídle československého vyslanectví ve Vídni – Lobkovickém paláci, kde Klecanda tehdy úřadoval. Konečné stanovisko „vídeňských archivářů“ ze dne 21. března 1922 bylo pak v podstatě pozitivní. Připomínky ke Klecandově návrhu byly více méně formální, ze závažnějších připomínek je možné zmínit návrh na vytvoření instituce čestného členství a oslabení „vědecké“ role spolku ve prospěch jeho spíše odborně-organizační práce. Kladně byla přijata vazba na Archivní školu.³⁴⁵

Pro Vladimíra Klecandu, kterému se podařilo své kolegy přesvědčit, to bylo první vítězství. Soudě podle dochovaných zpráv jej však zdaleka nedosáhl hladce. Jako hlavní oponent myšlenky těsné vazby Archivní školy a spolku archivářů se ukázal dle dochovaných pramenů Jaroslav Prokeš. Prokešova představa, ze které později v zájmu věci částečně potlačit, byla zpočátku zcela jiná. Jeho představou nebyl spolek úzce vázaný na Archivní školu, ale organizace praktických archivářů, třeba spolupracující se školou, ale přesto organizace zcela svébytná a nezávislá. Prokeš zejména jako první protestoval proti názvu spolku jako „Společnost Archivní školy“. Uváděl, že Archivní škola je státní institucí, při které nelze budovat nezávislou organizaci odborníků, kteří jsou zde nikoli jako úřední osoby, ale jako

³⁴⁴ Archiv Univerzity Karlovy, fond Archivní škola, inv. č. 26, kart. 1: „Ředitelství s radostí uvítalo tento podnět a děkuje za důvěru a čest, již jste mu prokázali adresováním tak významného aktu.“ Součástí tohoto stanoviska byl Klecandův první návrh stanov, který počítal již s názvem spolku Společnost Archivní školy a těsným sepětím s právě s touto institucí.

³⁴⁵ Tamtéž, stanovisko „vídeňských archivářů“ ze dne 21. 3. 1922 k elaborátu Archivní školy č. 99 ze dne 20. 2. 1922: „Podepsaní, kteří své odborné znalosti archivní získávají samostatnou prací, chtějí, aby byla v budoucnosti archivnímu dorostu odborná příprava dáována zvláštním ústavem – naší archivní školou – čímž by se hospodárně ušetřilo sil a času příštích archivních úředníků. To ovšem předpokládá, že archivní škola bude pracovat o tomto ideálním programu a Společnost Archivní školy že jí bude ze všech sil upřímně k tomu pomáhat.“ Stanovisko signovali Jaroslav Prokeš, Emanuel Janoušek, Vladimír Klecanda, Rudolf Koss, Karel Kazbuda a Václav Letošník.

osoby soukromé. Obával se zařazení Archivní školy do systému státní vzdělávací politiky, která zákonitě školu bude odvádět určitým směrem daným politicky, ekonomicky apod., se kterým by se spolek mohl dostat do kolize. Prokeš doporučoval jako adekvátní název „Společnost československých archivářů“.³⁴⁶

Klecandovou „záchranou“ byl v tomto smyslu Gustav Friedrich, který naopak dovedl mistrně odhadnout nejen každého ze svých žáků a kolegů, ale i utlumit vášně a vyřešit díky svému nadhledu problémy mnohem vážnější než bylo ustavení spolku archivářů. Klecanda oslovil z titulu tajemníka archivní školy řadu svých kolegů buď písemně, nebo ústně, a tak účast českých a moravských archivářů v další z „archivních anket“ v březnu a dubnu 1922 přinesla řadu snad ne zcela bezvýznamných svědectví o situaci v československém archivnictví na počátku 20. let 20. století. Oslovenými účastníky měli být nejvýznamnější představitelé poměrně nepočetné archivní obce, zástupci všech typů archivů: Berthold Bretholz, Václav Černý, František Hrubý, Václav Hrubý, Václav Chaloupecký, Emanuel Janoušek, Ladislav Klicman, Adolf Ludvík Krejčík, Fridolin Macháček, František Mareš, Jan Morávek, Jan Bedřich Novák, Jan Opočenský, Hubert Ripka, Karel Stloukal, Václav Vojtíšek. Všem těm (a snad i některým dalším) rozeslal Klecanda během února a března dopisy, ve kterých je informoval o podnětu k založení spolku a zaslal k vyjádření návrh stanov.

„Protože jest nyní na čase, aby se tato organizace provedla dříve, než bude definitivně upravena služební pragmatika, rozhodlo se ředitelství³⁴⁷ svolat pražské archiváře v nejbližší době k poradě do archivní školy a jako zcela nezávazný podklad jednání Vám podává přiloženou osnovu stanov vypracovanou sekretariátem archivní školy,“ zněl jednotný text oficiální části tohoto dopisu.³⁴⁸ Kromě něj Klecanda připsal do dopisu některým osloveným účastníkům osobní pasáž, kterou chtěl příslušného adresáta přesvědčit o své myšlence.

³⁴⁶ Tamtéž, rkp. návrh stanoviska Jaroslava Prokeše ze dne 1. 3. 1922: „V zájmu naprosté jasnosti a jako výraz naprosté neutrality budovaného spolku ke všem institucím a ústavům již stávajícím navrhuji podepsání názvu: „Společnost československých archivářů.“ Neškodí na tomto místě citovat i slova Jaroslava Prokeše z další (nedatované) verze stejného elaborátu. Svědčí o tom, jak Jaroslav Prokeš danou problematiku prožíval, pro danou dobu a danou situaci více než symbolické: „... přijali s pocitem radostného vděku přípis vysoké školy archivní ze dne 20. února t. r. čís. 99... Z došlého přípisu, jakož i z návrhu stanov jest patrné, že ředitelství Vysoké školy archivní pochopilo intenci těch, kteří podepsali vídeňský memoriál... a že chce autoritou svojí přispěti k uskutečnění myšlenky, která jak dnes, tak i v budoucnosti jest pro české archivnictví tak akutní... Všem těm, jimž blaho a prospěch československého archivnictví leží na srdci, kteří s láskou nesmlouvavou milují archivy jako podklady české minulosti, musí jíti a jde o to, aby poměry v českém archivnictví vyvinuly se co nejideálněji, aby česká historie odtud získala prospěch co největší. Neboť každému jest patrna úzká souvislost mezi archivnictvím na jedné straně a dějepistem na druhé straně, že teprve řádně uspořádané archivy umožňují teprve spolehlivou práci historickou. Z toho plyne, že archivnictví československé musí v každé době býti v rukou těch, kteří jak svoji láskou k věci, tak i odbornými znalostmi zaručují zdárný rozkvět ústavů jim svěřených,“ tamtéž.

³⁴⁷ Je myšleno Ředitelství Státní archivní školy.

³⁴⁸ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (AUK), fond Archivní škola (AŠ), inv. č. 8, kart. 1.

Řediteli Archivu země České Janu Bedřichu Novákovi tak píše dne 22. 3. 1922: „*A prosím, abyste jako jeden ze zakladatelů školy a rozhodně nejupřímnější přítel a podporovatel její neopustil ji ani tentokráte.*“ Archiváře hlavního města Prahy Václava Vojtíška se pak přes vzájemné antipatie pokoušel přesvědčit v dopise z téhož dne o upřímnosti svého návrhu: „*To jméno Společnost archivní školy je pro mne devisou, která má odpovídat duchu organisace: počátek vší organisace archivnictví vychází z odborně vzdělaných archivářů... Prosím Vás, můžete-li se na chvíli oprostít od nechuti, kterou máte ke mně, abyste pro školu a její zdárný vývoj dal svůj souhlas s navrhovanými stanovami a nepochybuji, že se časem přesvědčíte o poctivosti mého návrhu.*“³⁴⁹

Upřímné nadšení Vladimíra Klecandy pro spolkovou myšlenku nezkalily ani některé rozpačité reakce, naopak ve spolupráci s Friedrichem dále svůj návrh rozpracovával. Na Friedrichovo doporučení nakonec zavrhl myšlenku zapojit do své ankety také československého vyslance ve Vídni a někdejšího archiváře českého zemského archivu Kamila Kroftu. „*Nepokládám to za oportunní. Kdyby Krofta, který má jistě mnoho jiných starostí, nějaké dobrozdání poslal, bude to nejednomu ze zdejších lidí podivné, že také do toho mluví. A tak z nejlepších intencí zvrtně se to hned na začátku v pravý opak a hned do začátků bude vnesena jistá nedůvěra na škodu věci.*“³⁵⁰

Klecanda musel především zdůvodnit svou myšlenku sepětí společnosti s archivní školou. Tato idea byla ovšem základem Klecandovy koncepce. Škola stála mimo síť veřejných archivů, byla institucí novou, tj. nejméně zatíženou osobními vztahy z minulosti, a zároveň těsné spojení obou institucí vyjadřovalo potřebu sepětí archivní teorie a praxe, neboť z absolventů školy se měli právě rekrutovat budoucí zaměstnanci archivů.³⁵¹

O rozpracovanosti své myšlenky, kterou podrobně prodiskutoval s vídeňskými kolegy, informoval Klecanda Gustava Friedricha v dopise z 22. března 1922: „*Uznali všichni potřebu toho, aby škola měla oporu ve své Společnosti, všichni souhlasí se jménem společnosti, které jako devisa má vyjadřovat přátelský poměr archivářů ke škole, které má přímo prokazovat upřímnou snahu organisace podporovat školu v jejím těžkém úkolu. Nepochybuji, že jste si sám dobře vědom toho, že školu nikam nepřivedeme, budou-li archiváři většinou bez zájmu o ni, neřku-li dokonce v opozici. Tato společnost svými schůzkami ve škole, přednáškami a stálým stykem prostředkovaným právě školou vytvoří ono intimní prostředí těžko*

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ Friedrichova poznámka na konceptu dopisu Kamilu Kroftovi dne 20. února 1922; tamtéž.

³⁵¹ K dějinám archivní školy zevrubně Kollmann, Josef: Státní archivní škola v Praze. Příspěvek k dějinám archivního školství. Sborník archivních prací 32, 1982, s. 225–307, o spolku zejm. s. 263–269; srv. též Plimlová, Jaroslava: Archivní škola a její místo a význam v českém archivnictví a historiografii v 1. polovině 20. století, diplomová práce FF UK. Praha 1987, zejm. s. 31n.

definovatelného kouzla, které jsem se závistí pozoroval v Paříži v École de Chartes a Société de l'École des Chartes.“

V závěru dopisu pak žádal Friedricha o podporu, zejména u nejobávanějších odpůrců své myšlenky, za které pokládal kromě již zmíněného Václava Vojtíška rovněž ředitele Archivu ministerstva vnitra Ladislava Klicmana (*„Vaše slovo bude rozhodné a promluvíte-li opatrně s těmi, kteří by se snad proti tomu postavili z důvodů osobních – nebo i zdánlivě věcných – nepochybuji, že věc vyhraje... Skládám zdar této organizace, která neutrální půdu najde ve škole, do Vašich rukou a jsem přesvědčen, že to provedeme.*“). V dovětku ke zmíněnému dopisu psaném o týden později (31. 3.) mohl Klecanda optimisticky glosovat svá vlastní setkání s Klicmanem a Vojtíškem (*„Podá-li Klicman své dobré zdání asi v tom duchu, jak mluvil se mnou, je vyhráno. U Vojtíška nevím, jak jsem pochodil. Ač se při mém vrozeném optimismu zdálo, že se proti tomu nepostaví.*“)³⁵²

Dříve než se seznámíme s reakcemi jednotlivých oslovených archivářů, projdeme se hlavní pasáží návrhu stanov.³⁵³ Jak bylo již výše zmíněno, měl nový spolek nést název Společnost archivní školy. Jeho hlavním programem mělo být *sdužování „československých archivářů k společné práci po stránce organizační a vědecké, k podpoře archivní školy a k hájení stavovských zájmů archivářských“*. Tento program měl být naplňován zejména přednáškovou činností, vydáváním časopisu atd. Sporným se ukázal do budoucna paragraf 3 stanov, který zužoval členskou základnu spolku pouze na: 1) aktivní i bývalé konceptní úředníky všech odborných archivů československých; 2) na ty „kdo vykonali státní zkoušku na státní škole archivní v Praze nebo před 28. říjnem 1918 na ústavě pro rakouský dějezpyt“.

Orgány spolku měly být devítičlenný výbor (předseda, místopředseda, jednatel, pokladník a pět členů bez funkce + 4 náhradníci) a sbor tří revisorů účtů. Orgány spolku byly voleny na valné schůzi každý rok v lednu na funkční období jednoho roku (bez omezení počtu opakujících se mandátů). Volby probíhaly postupně, nejprve byli voleni funkcionáři výboru, poté členové bez funkce, náhradníci a revizoři účtů. Další podmínkou bylo, že předseda a místopředseda, a dále jednatel, pokladník, dva členové bez funkce a náhradníci museli být z Prahy. Kromě valné schůze měl spolek svolávat do čtyřikrát do roka členské schůze. Orgány spolku doplnil ještě stanovami vymezený smírčí soud, který měl řešit spory mezi jednotlivými členy; o jeho reálné existenci však po celou dobu trvání spolku nevíme. Při případném

³⁵² AUK, AŠ, inv. č. 8, kart. 1.

³⁵³ Původní Klecandou rozepsaný návrh stanov nemáme k dispozici, ten se však zřejmě i přes vznesené připomínky příliš nelišil od výsledných stanov, viz Časopis archivní školy (dále ČAŠ) 1, 1923, s. 196-200. Připomínky jednotlivých účastníků se, jak ještě uvidíme, týkaly zejména obecného programového vymezení spolku a omezení členské základny.

rozchodu spolku mělo jeho veškeré jmění připadnout Státní archivní škole. Výše členských příspěvků byla stanovena na 40 Kč ročně, pro absolventy SAŠ bez pevného platu na 10 Kč.

Podívejme se nyní na vyjádření jednotlivých archivářů k tomuto návrhu.³⁵⁴ Ředitel Archivu země České Jan Bedřich Novák uvítal v dopise z 18. dubna 1922 zřízení spolku a omezení jeho členské základny na „archiváře – odborníky“, dle Nováka neměly být členy „například bývalí uherští archiváři šikovatelé, jaké máme na Slovensku“. Se zřízením spolku souhlasil rovněž ředitel Československého státního ústavu vydavatelského Václav Hrubý. V dopise z 20. června 1922 upozornil na potřebu zdůraznění obecných úkolů spolku, který by měl být stavovskou i vědeckou organizací. Archivář Národního muzea v Praze Karel Stloukal navrhoval 20. dubna 1922 jako přesnější jméno spolku Svaz československých archivářů. Dle Stloukala měly také stanovy zahrnout požadavek absolvování Státní archivní školy jako kvalifikace pro obsazování úřednických míst ve veřejných archivech.

Se záměrem zřízení spolku archivářů se ztotožnil také Jan Morávek z Archivu Pražského hradu a archivní referent Ministerstva školství a národní osvěty, určité pochybnosti měl pouze o financování spolku. Morávek zároveň ovšem připojil ve svém dopise z 6. dubna 1922 varování: „Kdyby snad účelu společnosti té doby nemohlo býti ještě řádně dosaženo a ukázaly se některé nepřekonatelné překážky (u nás to bývají často ty nešťastné osobní věci), pak bylo by ovšem lépe se do ničeho nepouštět.“ Dne 30. března 1922 reagoval na Klecandův dopis také Hubert Ripka z Archivu ministerstva národní obrany. Přivítal zejména myšlenku sepětí spolku s archivní školou („není pochyby, že se tohoto cíle nejlépe dosáhne těsným a trvalým spojením archivní školy s československou archivní obcí“).

S myšlenkou spolku souhlasil také 1. června 1922 nestor československých archivářů František Mareš, ředitel schwarzenberského archivu v Třeboni. Uvítal možnost projednávání odborných otázek na zájmové úrovni a jako úkol spolku poukázal na problematiku soukromých archivů.³⁵⁵ Nejvážnějším oponentem se tak stal ředitel Československého státního archivu zemědělského Adolf Ludvík Krejčík. Krejčík podal již 24. února 1922 návrh na ustavení širší organizace archivářů, muzejníků, knihovníků a zaměstnanců galerií.³⁵⁶

³⁵⁴ AUK, AŠ, inv. č. 8, kart. 1.

³⁵⁵ AUK, AŠ, inv. č. 8, kart. 1: F. Mareš Ředitelství Archivní školy dne 1. 6. 1922: „...nelze upřít, že také obor a stav náš potřebuje korporace, jež v pravou chvíli a na pravých místech by dovedla uplatnit svůj hlas, aby věci archivní řešeny byly vskutku tak, jak s hlediska odborného i vědeckého jest zapotřebí, a to stejně v zájmu věcném i osobním. Ustaví-li se tedy Společnost Archivní školy, rádi budeme ji podporovati. Přáli bychom si ovšem, aby budoucí práce Společnosti nenesly se jen se zřetelem k archivům veřejným, a to zase jen obzvláště pražským. Jmenovitě všechny otázky, týkající se archivů soukromých, aby nebyly řešeny bez nás, jako tomu bylo doposud. Býváť v Praze mnoho dobré vůle, jež však nestačí, kde je třeba důkladné, ne pouze povrchní znalosti poměrů“.

³⁵⁶ Tamtéž, A. L. Krejčík Ředitelství Archivní školy dne 4. 4. 1922: „... Jest ovšem při tom na druhé straně zase uvážiti, zdali právě v této nepočtenosti archivářů není skryto jisté nebezpečí malého, neb aspoň menšího

Odmítl úzkou vazbu na archivní školu a omezení členské základny,³⁵⁷ navrhoval naopak rozšíření členství i na středoškoláky. Zemědělský archiv se tak stal vlastně hlavním oponentem dané koncepce vzniku spolku. Bylo to trochu paradoxní v tom smyslu, že jeho pracovník Václav Černý se účastnil od počátku přípravných jednání. Tato skutečnost vysvítá i z Černého stanoviska, které bylo postoupeno Archivní škole dne 4. dubna 1922. Černý nebyl tak radikální jako Krejčík, nicméně i on trval na jiném názvu, než byla Společnost Archivní školy. Prosazoval název Spolek archivářů československých, který dle jeho názoru lépe vystihoval situaci.³⁵⁸

Z uvedených připomínek zaujala Klecandu nejvíce ta, která se týkala obecné role spolku. Přesto však nakonec ponechal formulaci prvního paragrafu stanov v původním znění, které se mu pravděpodobně nakonec zdálo dostatečné.³⁵⁹ Ke konečné redakci stanov spolku byl ustaven přípravný výbor ve složení Josef Borovička, Václav Hrubý, Bedřich Jenšovský, Vladimír Klecanda, Jaroslav Prokeš a František Roubík. Na žádost přípravného výboru z 1.

úspěchu, než kdyby zjednána byla počtem větší organizace kategorií úřednictva povoláním k sobě bližšího, tj. archivářů, knihovníků a úředníků musejních a uměleckých galerií.“

³⁵⁷ Tamtéž, „... tento název obsahuje v sobě něco zcela jiného, než jest úmyslem samého pana navrhovatele návrhu. Snad měl na mysli Společnost žáků a příznivců Vysoké školy archivní, to by však nebyla společnost archivářů, neboť celá řada žáků archivní školy nebude se věnovati službě archivní, jak svědčí historie vídeňského institutu. ... Společnost Archivní školy by snad mohla také znamenati společnost, již náleží vydržovati vysokou školu archivní, a to jistě nebylo úmyslem pana navrhovatele stanov. Kdyby se zůstalo při tomto navrženém jméně společnosti, bylo by jistě nutno žádati o schválení tohoto jména nejen ministerstvem vnitra, resp. zemskou správou politickou, nýbrž též ministerstvem školství a národní osvěty, jemuž Archivní škola podléhá.“

³⁵⁸ Tamtéž, stanovisko Václava Černého ze dne 4. 4. 1922: „Jméno Spolek archivářů československých nesměřuje nikterak proti Vysoké škole archivní... Tato spolupráce však se musí projevit skutkem a ne pouze jménem. Ale poněvadž činnost spolku bude mnohem širší, nejen výchovná, zaujímajíc také ostatní problémy archivnické, zdá se název „Společnost Archivní školy“ příliš úzký a jednostranný, kdežto titul Spolek archivářů československých vystihuje lépe současný stav, nepřipouští postranních výkladů.“

³⁵⁹ Vznik prvních stanov je možné podrobně sledovat na různých variantách viz AUK, AŠ, inv. č. 11, kart. 1 (česká verze); tamtéž, inv. č. 12 (německá verze) a tamtéž, inv. č. 9: poznámky Vladimíra Klecandy, v nichž shrnuje veškeré připomínky. Tyto poznámky jsou formulovány jako komentáře k jednotlivým paragrafům. K paragrafu 1, který se týká účelu spolku, Klecanda uvádí, že od počátku jsou sledovány dva základní úkoly: stavovský a vědecký. Nejrozsáhlejší komentář se týká paragrafu 3 (členství ve spolku). Paragraf byl původně rozdělen na tři odstavce a umožňoval členství následujícím osobám: 1. „kdož vykonali státní zkoušku archivní“, 2. „konceptní úředníci všech vědecky organizovaných archivů československých“ a 3. „kdož před 28. říjnem 1918 vykonali státní zkoušku na vídeňském Ústavu pro rakouský dějezpyt“. V definitivní verzi byly shrnuty pouze do dvou odstavců, nicméně obsah zůstal prakticky stejný. Klecanda ve své komentáři uvádí, že prvním odstavcem sledoval pohled do budoucna, kdy předpokládal, že nebude archiváře bez státní archivní zkoušky, ve druhém odstavci je shrnována současná situace, kdy je řada archivářů bez formální zkoušky, nicméně v oboru i vědecké práci dobře se uplatňujících a ve třetím odstavci pak je připouštěno členství osob, které sice do archivnictví nemuseli vstoupit, nicméně jejich členství je pokládáno za velmi pozitivní z hlediska odborného i společenského: „Tito jednotlivci svým archivně odborným vzděláním jsou však vždy neocenitelnou spojkou archivářů s vědeckými pracovníky mimo archivy stojícími a uvážíme-li, že konkrétně půjde o univerzitní profesory filozofické nebo i právnické fakulty, je toto spojení tím důležitější. Zabrání se tím možné izolaci archivářů od university, setře se tím onen třeba jen zdánlivý tón úmyslné separace úředníků archivních.“ Debata o stanovách vyplývající z uvedených korespondence i dalších citovaných dokumentů byla pokládána za velice vážnou a jak Klecanda, tak i další zúčastnění do ní museli vložit dostatek energie i času, viz též AUK, AŠ, inv. č. 14, kart. 1, F. Roubík V. Klecandovi ze dne 10. 2. 1923 ve věci zjišťování podmínek existence instituce smířčího soudu a dále formálních náležitostí registrace stanov.

března 1923 schválila dne 7. dubna 1923 pod č.j. 2A-2621/1923 Zemská správa politická v Praze stanovy Společnosti archivní školy.³⁶⁰

Vlastní činnost spolku byla zahájena ustavující valnou schůzí, která se konala dne 31. ledna 1924 v budově archivní školy v Bredovské ulici. Přítomných 39 zakládajících členů vyslechlo přednášku Josefa Borovičky Palacký a naše archivy i úvodní projev Vladimíra Klecandy, který formuloval hlavní cíle spolku a rekapituloval cestu k jeho ustavení. *„Zní to sice paradoxně, ale je tomu skutečně tak: největší vědecky organisovaný archivní ústav nemáme doma v republice, nýbrž do dneska jsme ho měli za hranicemi, bylo to archivní oddělení spisové rozluky při vyslanectví ČSR ve Vídni. Archivní oddělení, v němž svorně pracovali jak archiváři státní, tak archiváři zemští, jehož práci účastnily se téměř všechny archivy pražské a byly to právě zkušenosti nabyté touto archivní prací, které nás poučily o nutnosti soustředění všech archivářů z celé republiky Československé v jednu odborovou organisaci.“*

Klecanda dále uvedl, že získání „vídeňských“ fondů je pouhý počátek, bezprostředně musí následovat jejich zpracování, které si vyžádá řešení řady teoretických i praktických problémů, jejichž řešení sdružuje všechny archiváře. *„Je to prototyp vlastního úkolu archiváře, který pracuje po celý život pro slávu jiných, který shledává a rovná archivní fondy, aby tím usnadnil heuristické práce šťastnějším historikům, vděčné synthesi... není možno provést tyto úkoly, nepodaří-li se nám sdružití všechny československé archiváře v pevnou organisaci, která by ze zájmu a z lásky k české historii sdružovala všechny archiváře nejen k hájení zájmů archivních, nýbrž i zejména k spolupráci o všech úkolech dneškem daných.“*

K názvu spolku Klecanda uvedl: *„... kterýmžto jménem chtělo se pregnantně označit, že všichni archiváři jsou rozhodnuti pracovati se státní školou archivní, že všichni archiváři chtějí, aby našemu dorostu byla v budoucnosti dávana odborná průprava zvláštním ústavem...“*³⁶¹

Ustavující valná hromada dále zvolila orgány spolku, předsedou byl symbolicky zvolen František Mareš a místopředsedou Gustav Friedrich, jednatelem se stal Jaroslav Prokeš z Archivu Ministerstva vnitra (již roku 1925 na funkci rezignoval),³⁶² pokladníkem Josef Borovička ze zemského archivu, členy výboru byli dále zvoleni František Hrubý, Václav

³⁶⁰ Národní archiv (NA), fond Zemský úřad Praha – spolkové oddělení (dále ZÚ-spol.), čj. 2A-2621/1923, kart. 574; srv. též Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Policejní ředitelství Praha – spolkový katastr (dále PŘ-SK), sign. IX/517.

³⁶¹ NA, fond Československá archivní společnost (dále ČAŠ), kart. 1; AUK, AŠ, inv. č. 10, kart. 1 (zde patrně, že spolek měl na počátku své existence 93 členů, a to i z řad německých archivářů v českých zemích); srv. též Hrubý, Václav: Ze Společnosti Archivní školy. ČAŠ 2, 1924, s. 224-227. Ustavení spolku bylo ohlášeno i v tisku, viz Československá samostatnost, č. 2, 2. 2. 1924.

³⁶² Abdikační dopis Jaroslava Prokeše z 25. ledna 1925 viz NA, ČAŠ, kart. 2. Prokeš svou rezignaci zdůvodnil přetížením a nedůvěrou některých členů ve svou osobu.

Chaloupecký, Adolf Ludvík Krejčík, Jan Opočenský a Václav Vojtíšek; náhradníky Jan Morávek, Gustav Pirchan, Václav Hrubý a Romuald Perlík; revizory účtů se stali Václav Novotný, František Tischer, Hubert Ripka. Pohnutou náladu první valné hromady ilustruje i pateticky formulované oznámení o vzniku spolku, které přineslo dne 6. února 1924 17 deníků: *„Společnost archivní školy, řídící se heslem: nic o nás bez nás, a sloučivší všechny archiváře republiky Československé bez rozdílu národnosti a působiště, stává se tak nejvyšší mravní autoritou ve všech našich archivních otázkách a jest přesvědčena, že se všechny úřady při řešení archivních otázek budou obracet na zmíněnou Společnost, která všechny problémy bude řešit se stanoviska pouze věcného a odborného.“*³⁶³

Nejdůležitějším úkolem, kterému se Společnost archivní školy věnovala v prvním roce své existence, byla organizace archivnictví nového státu. Ustavení spolku spadá do fáze praktického prosazení podoby československého archivnictví jako systému resortních archivů a vyhrocených kompetenčních sporů mezi resorty školství a vnitra. Představou funkcionářů spolku byla zde i role společnosti jako jakéhosi mostu mezi vyhrocenými stanovisky. Ve výboru byly ostatně zastoupeny oba tábory (Jaroslav Prokeš a Gustav Pirchan z Archivu ministerstva vnitra, Ministerstvo školství a národní osvěty zastupovali Josef Borovička a Jan Morávek). Výbor spolku si tak již v roce 1924 vyžádal od obou resortů návrhy vlastního archivního zákona, o kterých chtěl dále debatovat v členských schůzích.

Zdá se však, že ani jedno z ministerstev nemělo pro úsilí spolku zvláštní pochopení, a tak mohlo být v oficiální zprávě o činnosti pouze konstatováno: *„Bohužel ministerstvo vnitra nemohlo dáti Společnosti k ruce svůj návrh zákona archivního, poněvadž byl teprve v posledním stadiu definitivní úpravy, slíbilo však ústy svého zástupce ředitele dra. G. Pirchana, že ke přáním Společnosti bude pokud možno hledět. Také ministerstvo školství a národní osvěty nemohlo svůj návrh archivního zákona Společnosti předložiti, poněvadž byl ve stadiu připomínkového řízení, ale zplnomocnilo svého zástupce archiváře dr. Morávka, aby Společnosti sdělil obrysy chystaného zákona.“*³⁶⁴

Společnost archivní školy však ani po těchto zkušenostech nerezignovala na svůj program a na počátku roku 1925 zorganizovala dvě diskusní setkání věnovaná organizaci archivnictví. První z nich se konalo dne 16. ledna 1925. S úvodním referátem nazvaným jednoduše „O organizaci našeho archivnictví“ vystoupil Václav Vojtíšek a dále vystoupili Gustav Friedrich, Jan Morávek, Gustav Pirchan, Adolf Ludvík Krejčík, Hubert Ripka, Jaroslav Prokeš a Jan Opočenský. Základními požadavky, které Vojtíšek ve svém referátu přednesl, bylo:

³⁶³ NA, ČAŠ, kart. 1.

³⁶⁴ Hrubý, V.: Ze Společnosti Archivní školy, s. 226.

zdůraznění vědecké funkce archivu, podřízení archivnictví rezortu ministerstva školství jako nejvíce kompetentního (oproti ministerstvu vnitra „*kde se na archivy pohlíží spíše jako na pouhý pomocný úřad správní*“), zřízení archivní rady jako nejvyššího odborného orgánu v archivnictví, vytvoření ústředního archivu, kam by byly soustředěny historické fondy, tj. fondy do roku 1918 (i když Vojtíšek vyjádřil obavu, zda v současné situaci je takovýto krok ještě možný), a reforma studia na archivní škole s ohledem na archivní praxi („Archivní škola nemá vychovávat archiváře učence, nýbrž archiváře povinnosti“).³⁶⁵ Následná diskuse k Vojtíškovu referátu ukázala, že shoda mezi přítomnými archiváři, jejichž počet nepřevyšoval desítku, je pouhou iluzí. Zatímco Morávek souhlasil s Vojtíškem v otázce podřízení archivnictví rezortu školství, požadovali zástupci Archivu Ministerstva vnitra Pirchan a Prokeš naopak podřízení vnitru nebo předsednictvu ministerské rady. Adolf Ludvík Krejčík zase požadoval větší pravomoci zemědělského archivu v oblasti soukromého archivnictví. Dohody tedy nebylo dosaženo ani v základních otázkách, a tak když, slovy Jana Morávka, „změnila se debata v příliš živý dialog mezi Drem Prokešem a Drem Opočenským, takže předseda prof. dr. Gustav Friedrich skončil schůzi.“ Jediným konkrétním výsledkem schůze bylo zřízení tříčlenné „redakční“ komise, která měla připravovat materiály k diskusi v dalších členských schůzích. Předsedou této komise se stal Adolf Ludvík Krejčík a dalšími členy František Roubík z Archivu Ministerstva vnitra a Václav Vojtíšek.

Jednání o archivní legislativě a organizaci pokračovalo na další členské schůzi o týden později dne 23. ledna 1925.³⁶⁶ Na jejím počátku musel vysvětlit A. L. Krejčík svou iniciativu k setkání „některých mladších kolegů“ o tři dny dříve (20. ledna) v Archivu Ministerstva vnitra, na kterém vystoupil s rozsáhlým projevem také ředitel archivu Ladislav Klicman. Krejčík uvedené setkání vysvětlil jako rozšířené zasedání redakční komise, na které proto nebyli zváni všichni členové Společnosti archivní školy.

Dále shrnul hlavní body Klicmanova referátu: vymezení termínů archiv a registratura, vytvoření skartačních pravidel, stanovení lhůt pro přístupnost archiválií, delimitace archiválií podle provenience, zajištění služebního postavení archivářů v systému státní správy a jejich kvalifikační požadavky („*Postavení archivních úředníků konceptních musí býti upraveno podle stávajících (rakouských) norem. Bud' teř připuštění též úředníci s vysokoškolskou technickou kvalifikací a s dodatečnou zkouškou archivní. Od pomocného personálu budiž vyžadována alespoň znalost latiny, němčiny a odborného knihovnictví.*“), systém resortních

³⁶⁵ Celé jednání schůze shrnul ve své zprávě podané ministerstvu školství, viz NA, fond Ministerstvo školství I (dále MŠ I), čj. 9247/1925, kart. 3229.

³⁶⁶ K tomuto jednání opět zpráva Jana Morávka, NA, MŠ I, čj. 9255/1925, kart. 3229; srv. též NA, fond Krejčík Adolf Ludvík PhDr. (dále Krejčík), inv. č. 23, kart. 2.

archivů a přeměna Archivu ministerstva vnitra na ústřední státní archiv, zřízení archivní rady jako nejvyššího metodického orgánu.

Ke Klicmanovým názorům připojil Krejčík rovněž svoje stanoviska, ve kterých některé Klicmanovy podněty rozpracoval, např. návrh třicetileté ochranné lhůty pro využívání archiválií, vytvoření generálního ředitelství archivů, kterému budou podřízeny nové státní archivy: ústřední státní archiv, státní archiv pro Moravu a Slezsko, státní archiv pro Slovensko, státní archiv zemědělský i další archivy (resortní, zemské) včetně dozoru nad soukromými archivy. V následující diskusi o přednesených návrzích L. Klicmana a A. L. Krejčíka zazněla řada názorů diskutujících (Josef Borovička, František Roubík, Jan Opočenský, Václav Vojtíšek, Jan Bedřich Novák, Miloš Lier, Hubert Ripka) k jednotlivým bodům. Z nich je třeba vyzdvihnout většinový názor co největší liberálnosti v otázce zpřístupnění archiválií i většinovou shodu na vytvoření ústředního archivu (neshoda ovšem panovala v otázce jeho zakotvení v systému státní správy). Účastníci schůze se na závěr shodli na rozšíření redakční komise o Josefa Borovičku a pověření této komise zpracováním návrhu komplexního memoranda Společnosti archivní školy k problému archivní organizace. Toto memorandum bylo skutečně vypracováno, i když pro neshodu jednotlivých členů a neaktuálnost některých bodů, popř. nemožnost jejich prosazení, nebylo nakonec zveřejněno. V jeho konceptu, který není datován,³⁶⁷ byla zdůrazněna potřeba urychleného přijetí archivního zákona, zásada liberálnosti přístupu archiválií, dále byl položen důraz na vědeckou úlohu archivů a jednotnou organizaci archivnictví (ústřední státní archiv vznikne z AMV, dále sem měly být soustředěny archiválie z vídeňské rozluky, desky zemské, registratury státních úřadů, archivy zrušených klášterů a fondy Archivu země České), státní archivy měly být obdobně zřizovány na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, na nižší úrovni pak měly být zřízeny státní župní archivy (z poboček zemědělského archivu). Nejvyšším odborným orgánem se měla stát státní archivní rada o 12 členech, kteří měli být jmenováni na 5 let.

I když představovala archivní legislativa a organizace samozřejmě nejdůležitější bod programu Společnosti archivní školy, nebyla aktivitou jedinou. Spolek dále sledoval systematicky postavení archivářů a jejich platové zařazení. Tato snaha vyústila ve vypracování memoranda z 26. února 1926, ve kterém požadoval zařazení archivářů do vyšších platových tříd vzhledem k jejich kvalifikaci.³⁶⁸ Z odborných aktivit je třeba jmenovat pravidelné přednášky věnované nejen tématům z archivní teorie a praxe, ale širším

³⁶⁷ NA, ČAS, kart. 4, koncept nedatovaného memoranda Společnosti Archivní školy ke zřízení ústředního archivu; též NA, Krejčík, inv. č. 23, kart. 2.

³⁶⁸ NA, ČAS, kart. 4, memorandum Společnosti Archivní školy adresované ministerstvu školství a národní osvěty ve věci platového zařazení československých archivářů.

problémům pomocných věd historických i obecně historických,³⁶⁹ a spolupráce při vydávání Časopisu archivní školy.

3.3.2. Spor o další směřování spolku (od teorie k praxi?)

Ve druhém roce činnosti spolku propukly znovu spory o jeho další orientaci a zejména omezení členské základny. Již dříve jsme se zmínili o připomínkách k paragrafu 3 stanov, které formuloval v roce 1922 zejména A. L. Krejčík. Přestože si zakladatelé spolku tento problém uvědomovali,³⁷⁰ zvítězila nakonec myšlenka elitního klubu. Krejčík ovšem svou ideu rozšíření členské základny neopustil, naopak dále ji rozpracoval. Pro valnou schůzi roku 1925 připravil návrhy některých změn v textu stanov.³⁷¹

Název spolku měl být změněn na „Společnost československých archivářů a jejich přátel“, k obecným úkolům měla přibýt kromě organizační a vědecké práce, podpory archivní školy a hájení stavovských zájmů archivářů také stránka technická a ochrana starých písemných památek. Rovněž paragraf 2 o konkrétních aktivitách měl být doplněn o dotazníkové akce, soupisy archivů a veřejné projevy o všech otázkách, týkajících se archivnictví. Nejdůležitější změna pak měla být provedena v paragrafu 3, kdy se podle odstavce b mohli stát skutečnými členy spolku: „1) aktivní a bývalí konceptní úředníci všech odborně organisovaných archivů a historických vědeckých ústavů československých; 2) kdo vykonali státní zkoušku archivní na státní škole archivní nebo jiné škole stejného rázu doma aneb v cizině; 3) žáci a absolventi státní archivní školy.“ Nově měl být zaveden status přispívajících členů, kterými se mohli stát: „1) pomocní konceptní a kancelářští úředníci všech odborně organisovaných archivů a historických badatelských ústavů v Československu; 2) veřejní i soukromí úředníci nebo soukromníci bez kvalifikace archivářské, kteří spravují buď z úřední povinnosti neb ochoty odborně neorganizované archivy a registry úřadů veřejných, církevních, správ statků

³⁶⁹ Seznam těchto přednášek za celé období existence spolku viz Archivní čtvrtletník (dále AČt) 8, 2000, č. 3-4, s. 122-125. V roce 1924 uspořádala společnost 4 přednášky; na ustavující valné schůzi to byla zmíněná přednáška Josefa Borovičky o F. Palackém, 2. dubna pak ve spolupráci se Státní archivní školou byla uspořádána přednáška profesora pařížské École des Chartes Eugène Dépreze o vlivu této instituce na francouzské dějepisectví, 7. dubna přednášel František Roubík o počátcích státní péče o městské archivy a 12. května Adolf Ludvík Krejčík o úkolech Československého státního archivu zemědělského. V následujícím roce byla proti původnímu plánu zorganizována jen jedna přednáška, a to zmiňovaná přednáška Václava Vojtíška o organizaci československého archivnictví v rámci členské schůze dne 16. ledna. Zásluhou A. L. Krejčíka však doplnil program spolku v roce 1924 teoretický i praktický kurs, kterého se zúčastnilo 40 členů.

³⁷⁰ Například Vladimír Klecanda se svěřil 26. ledna Josefu Borovičkovi se svými rozpaky, že členy spolku nemohou být podle stanov paradoxně vysokoškolští učitelé a vědečtí pracovníci, kteří se o archivnictví významně zasloužili (např. Bedřich Mendl, Josef V. Šimák nebo Josef Dobiáš): „... a mluvilo se přece určitě o tom, že nemůžeme dělati např. výjimku u dr. Mendla, třebaš i býval referentem pro archivnictví, když nemá kvalifikaci odpovídající § 3 našich stanov. Myslím, že je to faux pas, protože podle zmíněného paragrafu nemůže býti ani dr. Mendl, ani snad prof. Šimák ani Dobiáš členy...“; NA, ČAS, kart. 1.

³⁷¹ NA, Krejčík, inv. č. 23, kart. 2 (Návrh na změnu stanov Společnosti archivní školy pro řádnou valnou schůzi v únoru 1925).

pozemkových, podniků, korporací a jednotlivců v ČSR; 3) milovníci starých písemností historických“.

Návrh nebyl nakonec na valné schůzi předložen, ale byl rozeslán jednotlivým členům k diskusi. Ze zachovaných vyjádření³⁷² vidíme, že nedosáhl potřebnou podporu. Hubert Ripka nesouhlasil ve svém dopise z 6. února 1926 s názvem spolku, protože by hrozilo, že by ve spolku převažovali nearchiváři. Také Václav Hrubý protestoval 27. ledna 1926 proti jménu spolku. Ani František Mareš nebyl změně nakloněn, s novým názvem nesouhlasil a navíc považoval široce vymezené úkoly spolku za nereálné. Naopak se změnou stanov souhlasil Bedřich Jenšovský, místo Krejčíkův název ovšem navrhl nahradit jménem „Československá archivní společnost“ a členskou základnu rozšířit pouze o absolventy zahraničních odborných škol (École des Chartes, Scuola pontificia di archivistica e paleografia, Istituto degli studi superiori ve Francii ad.).

Na základě této diskuse sestavil Krejčík ve spolupráci s Jenšovským nový návrh pro valnou schůzi v roce 1926. Do návrhu byl přijat Jenšovského název – Československá archivní společnost, obecné úkoly i konkrétní aktivity byly stejné jako v původním Krejčíkově návrhu a členy spolku se podle nového návrhu stanov mohli stát kromě aktivních i bývalých odborných archivářů a pracovníků historických ústavů také „ti, kdož vykonali zkoušku na Státní škole archivní nebo na jiném ústavě stejného rázu a účelu v cizině, a ti, kdož jsou jako posluchači vysokoškolských na těchto ústavěch,“ a konečně „ti, kdož odborně a vědecky pracují o organizaci archivů a historických ústavů československých a dosáhli vzdělání vysokoškolského.“³⁷³ Tento návrh byl pak schválen valnou schůzí dne 20. února 1926³⁷⁴ a pod novým jménem Československá archivní společnost pokračovala zájmová organizace českých archivářů ve své činnosti až do rozpuštění v roce 1952 (v letech 1940–1946 dočasně pod jménem Archivní společnost).

Po vášnivých debatách o stanovách vyjadřujících ovšem základní směřování spolku tyto vášně utichly a Československá archivní společnost se postupně více posunovala do sféry archivní teorie a metodiky. Vědecká činnost (zejm. odborné přednášky a spolupráce na přípravě Časopisu archivní školy) činila pochopitelně stále páteř spolkové činnosti.³⁷⁵

³⁷² NA, ČAS, kart. 1.

³⁷³ NA, ČAS, kart. 1; též NA, Krejčík, inv. č. 23, kart. 2.

³⁷⁴ Lier, Miloš: Z Československé archivní společnosti. ČAS 6, 1928, s. 215-218; a na s. 219-223 byly otištěny nové stanovy zaregistrované Zemskou správou politickou v Praze 30. března 1927; srv. NA, ZÚ-spol., čj. 2A-235/1927, kart. 744; AHMP, PŘ-SK, sign. IX/517. Základní informace k dalšímu vývoji spolku viz Kahuda, Jan: Z historie organizace našich archivářů. AČT 8, 2000, č. 3-4, s. 110-115.

³⁷⁵ Spolek za dobu svého trvání uspořádal mezi lety 1924-1950 celkem 70 přednášek, besed a odborných exkurzí. Přednáška byla zařazena vždy před valnou hromadu a před některé výborové schůze. Statistický přehled těchto akcí (řada přednášek byla otištěna posléze jako studie na stránkách Časopisu archivní školy) je

Postupně však z iniciativy některých členů výboru vznikaly v rámci ČAS různé komise a pracovní skupiny, které měly rozpracovávat jednotlivé oblasti archivní práce. Výbor Československé archivní společnosti, v jejímž čele se do roku 1930 střídali pravidelně ředitelé Archivu země České a Archivu Ministerstva vnitra Jan Bedřich Novák a Ladislav Klicman, pravděpodobně sledoval cíl vrátit se ke svému plánu z počátku 20. let a připravit opět návrh archivního zákona jako základního předpisu upravujícího československé archivnictví. Koncem 20. let ta našly platformu pro svou práci v rámci Československé archivní společnosti např. Komise pro zavedení funkčních titulů pro úředníky státních a zemských archivů, komise pro ochranu patrimoniálních archivů (ve složení Václav Vojtíšek, Josef Bergl, Václav Černý, Emanuel Janoušek, Bedřich Jenšovský a Bedřich Mendl). E. Janoušek dokonce navrhl podle vestfálského vzoru zřídit Svaz majitelů soukromých archivů šlechtických a patrimoniálních. Tento návrh se ovšem nepodařilo přes intervence na Svazu československých velkostatkářů realizovat.³⁷⁶

Novinkou v činnosti spolku bylo také důsledné hájení stavovských zájmů československých archivářů. V roce 1929 například spolek podal ministerstvu školství a národní osvěty podnět ve věci systemizace archivního úřednictva a před počáteční neúspěch se mu podařilo prosadit zvýšení funkčních a kvalifikačních požitků u čs. archivářů.³⁷⁷ Konečně se výbor spolku rozhodl rovněž pro intervenční politiku při záchraně cenných archiválií. V letech 1928–1929 tak vznikly dva podněty na předání historických pramenů do veřejných archivů. První z nich byl podnět zasláný ministerstvu spravedlnosti, který požadoval předání starých gruntovních knih uložených doposud, často v nevyhovujících podmínkách, u okresních soudů. O rok později vedl výbor čilou korespondenci s biskupskými a arcibiskupskými konzistořemi v záležitosti ochrany a archivního uložení církevních matrik. Zatímco pozemkové knihy se podařilo nakonec vyřešit a byly předány do zemského archivu, u matrik byla situace složitější a samy konzistoře informovaly společnost, že nemají vliv na farní majetek.³⁷⁸

následující: 1924 (4), 1925 (1), 1926 (2), 1927 (3), 1928 (1), 1929 (2), 1930 (2), 1931 (7), 1932 (3), 1933 (5), 1934 (7), 1935 (6), 1937 (5), 1938 (3), 1939 (2), 1940 (2), 1941 (3), 1945 (1), 1946 (4) a 1950 (2). Jmenovitý přehled těchto přednášek a dalších akcí viz Archivní čtvrtletník 3-4, 2000, s. 122-125.

³⁷⁶ NA, ČAS, kart. 1 (zápisy ze schůzí výboru). K tomu Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy 11, 1934, s. 220: „Komise, vycházejíc z elaborátu dra. Janouška, navrhla po způsobu organisace ochrany patrimoniálních a šlechtických archivů ve Vetsfálsku, založení svazu majitelů soukromých archivů šlechtických a patrimoniálních, kteří by přispívali určitým ročním příspěvkem do společného fondu, z něhož by byli placeni odborní pracovníci, kteří by podle rozhodnutí a směrnic výboru nebo užší rady tohoto svazu pořádali postupně archivy členů tohoto svazu. Někteří členové komise vstoupili v užší styk s tajemníkem svazu velkostatkářů Kolovratem, který jeví o věc mimořádný zájem a slíbil věc podporovati ve svazu a napsati i zvláštní článek do orgánu svazu“.

³⁷⁷ Tamtéž. Viz též příloha k této práci.

³⁷⁸ NA, ČAS, kart. 3.

3.3.3. Archivní katastr

Koncem 20. let 20. století přijal spolek jako svůj kmenový úkol vytvoření průvodce po československých archivech (archivního katastru). Tento projekt inspirovaný mezinárodními vzory a garantovaný mezinárodními závazky měl být zařazen do základního programu spolku a stát se jedním z jeho nejdůležitějších výsledků. I přes značné nasazení řady zúčastněných archivářů ukazuje tento projekt zároveň slabiny a limity celé Archivní společnosti.

Ve dnech 12.–14. září 1927 probíhal ve Varšavě kongres historiků střední a východní Evropy, kterého se rovněž účastnil i tehdejší místopředseda Československé archivní společnosti Jan Morávek. V závěrečné rezoluci kongresu byl mimo jiné dán podnět k ustavení Federace historických společností střední a východní Evropy, do které rovněž stavovská organizace československých archivářů okamžitě vstoupila. Jeden z bodů následně přijatého programového prohlášení federace byla rovněž idea „sestavení středoevropského archivního průvodce, jemuž bude předcházet vydání národních archivních katastrů“.³⁷⁹

O svém plánu nadšeně informoval Morávek po návratu do Prahy své kolegy na schůzi výboru Československé archivní společnosti, která projekt národního archivního katastru okamžitě přijala do svého programu na nejbližší období.³⁸⁰ Morávkův návrh měl dva základní aspekty. Prvním byl bezpochyby aspekt odborný, totiž „*řádná evidence veřejných archivů, obecních, církevních i soukromých po stránce jejich obsahu i správy, zajištění jejich bezpečného uložení a přístupnosti pro vědecké bádání*“. Druhým, a možná svým způsobem i závažnějším, byl aspekt politicko-společenský, totiž posílení kompetencí rezortu školství v oblasti archivnictví, pro něž byl projekt národního archivního katastru vítanou příležitostí, a zviditelnění rezortu v této oblasti v jubilejním roce 1928, na který bylo vydání archivního katastru načasováno.³⁸¹

Ministerstvo školství tak prostřednictvím tohoto projektu znovu deklarovalo své nároky na kompetenční podřízenost archivnictví, zveřejněné okamžitě po vzniku republiky. K organizačnímu zajištění projektu tak byl použit správní aparát ministerstva, především jeho archivní oddělení v čele s Janem Morávkem. To bylo zřízeno v rámci V. (památkového) odboru ministerstva školství, který řídil kunsthistorik Zdeněk Wirth.³⁸² V případě obecních a

³⁷⁹ K tomu viz Národní archiv, fond Československá archivní společnost (dále ČAS), zápis z valné hromady z roku 1927, kart. 1; viz též Lier, Miloš: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy VI, 1928, s. 217–218.

³⁸⁰ Tamtéž

³⁸¹ Viz Národní archiv, fond Ministerstvo školství I (dále MŠ I), kart. 3229, č.j. 6236/1928: „Získaného materiálu bude použito jednak k založení řádného katastru všech významnějších archivů v republice, který stane se podkladem další evidence a inspekce, jednak k vydání zvláštní archivní příručky s adresami vybraných archivů, jež má být vydán Československou archivní společností za podpory Ministerstva školství a národní osvěty již v letošním jubilejním roce“.

³⁸² NA, MŠ I, kart. 3229 (zde veškeré podklady k této akci, včetně návrhů dotazníku a další korespondence).

městských archivů měl být celý projekt koordinován archivními inspektory, tedy akademickými odborníky jmenovanými ministerstvem školství jako osoby usměrňující problematiku obecního a městského archivnictví v jednotlivých částech republiky.³⁸³

V Morávkově návrhu, který přijalo prezidium ministerstva školství v únoru 1928, byl popsán postup shromažďování jednotlivých podkladů: „*Zdejší oddělení hodlá provést tuto evidenci takovým způsobem, že rozešle zatím všem archivům, od nichž dá se očekávat určitá odpověď nebo jež jsou alespoň literárně svým důležitým obsahem dobře známy, zvláštní dotazník a k němu vždy v jednom exempláři vzorec, jakým způsobem asi má být vyplněn.*“ Výbor Československé archivní společnosti jmenoval na valné hromadě v říjnu 1927 komisi pro vydání archivního katastru ve složení Josef Borovička, Miloš Lier, Jan Morávek a Gustav Pirchan s přesně stanovenými úkoly. J. Borovička měl na základě dostupných údajů sestavit adresář archivů a vypracovat hutnou kapitolu o vývoji československého archivnictví v letech 1918–1928, Jan Morávek byl pověřen řízením hlavní redakcí a zároveň měl zpracovat bibliografii čs. archivnictví, Miloš Lier a Gustav Pirchan pak měli zajistit sjednocení jednotlivých dotazníků, v první fázi pouze z území Čech.

Počátkem února 1928 byl dotazník rozeslán dle sestaveného adresáře v různých jazykových mutacích. Počítalo se s vrácením vyplněných dotazníků do konce března 1928, provedení redakčních úprav do konce května, odevzdání do tisku v červnu a vydání publikace v říjnu 1928 přesně k výročí republiky. Vydání publikace mělo být umožněno rovněž státní subvencí ve výši 5.000 Kč, kterou ministerstvo školství na rok 1928 poskytlo.³⁸⁴

Formulář dotazníku měl celkem 15 bodů, které měly být v jednotlivých archivech vyplněny. Jednalo se o následující body: 1. jméno a adresa archivu; 2. založení, popř. reorganizace archivu; 3. umístění archivu – budova, počet místností, jejich dispozice a zajištění; 4. majitel archivu; 5. úřad nebo ústav, jemuž je archiv podřízen; 6. výše nákladů na provoz archivu

³⁸³ Funkce archivních inspektorů zastávali archivář hlavního města Prahy a profesor Univerzity Karlovy v Praze Václav Vojtíšek (pro Čechy), ředitel Moravského zemského archivu v Brně František Hrubý (pro Moravu a Slezsko) a profesor Univerzity Komenského v Bratislavě Václav Chaloupecký (pro Slovensko a Podkarpatskou Rus).

³⁸⁴ NA, ČAS, kart. 1 (zápis z valné hromady Československé archivní společnosti za rok 1927); dále viz Lier, Miloš: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy VI, 1928, s. 218: „Komise si stanovila přesný pracovní program, podle něhož přistoupila nejprve k sestavení vhodného adresáře archivů, o něž by v první řadě šlo. Tento adresář byl sestaven Dr. Borovičkou podle dosavadních tištěných statistických a bibliografických pomůcek a byl pak doplněn Dr. Morávkem. Formulář dotazníku a vzor k němu vypracoval Dr. Lier, a komise jej pak doplnila. Tyto práce, jakož i rozmnožování formulářů a vzorů zabralo delší dobu, než bylo možno je rozeslati; rozesláno bylo přes 500 dotazníků. Byl též upraven přibližný vzorec, jak asi budou uspořádány údaje o jednotlivých archivech. Podle vypracovaného programu má almanach obsahovati: 1. zhuštěný článek o československém archivnictví v letech 1918–1928, 2. všeobecnou archivní bibliografii naší, co možná úplnou, a 3. adresář archivů sestavený v abecedním pořádku podle místních jmen s údaji podle stanoveného vzoru. Ke konci by byl snad připojen rejstřík archivních fondů, o kterých bude v almanachu zmínka.“

v letech 1927-1928; 7. informace o státní subvenci; 8. přístupnost archivu – nutnost povolení, úřední hodiny, úřední pomůcky; 9. obsah archivu (vlastní a deponované archivní fondy a sbírky, fyzický a časový rozsah), informace o příruční knihovně; 10. informace o instrukci pro provoz archivu; 11. publikace vydávané archivem; 12. literatura o archivu; 13. informace, kdo archiv uspořádal; 14. personál archivu; 15. poznámka o vyplnění dotazníku, popř. dalších archivech v místě a okolí.³⁸⁵

Slabá místa velkorysého projektu se však ukázala již v jeho počáteční fázi, seznam jednotlivých archivů byl neustále doplňován a rozšiřován, nakonec se ustálil na téměř pěti stech archivech, jejichž popis měla publikace přinést. Při oslovování soukromých archivů, zejména rodinných a archivů velkostatků byl zase vyvolán kompetenční spor s ministerstvem zemědělství, které se bránilo vstupování ministerstva školství do oblasti zemědělských archivů a spor musel být vyřešen zdoluhavými jednáními mezi Janem Morávkem a ředitelem Československého státního archivu zemědělského Adolfem Ludvíkem Krejčíkem. Ten Morávkův projekt příliš nevítal, protože sám připravoval a později rovněž vydal popis archivů velkostatků v ČSR, který se částečně kryl s navrhovaným archivním katastrem.³⁸⁶ Nejzávažnějším problémem, který práce na archivním katastru zpomaloval, však byla nejednotná forma vyplněných dotazníků, které byly vráceny na ministerstvo školství. Sám Morávek musel opakovaně na schůzích výboru nebo valných hromadách ČAS přiznat nereálnost původního termínu. Z některých oblastí nebyly dotazníky vráceny vůbec, a tak ministerstvo muselo zvolit jiný způsob jejich získání, a to buď za pomoci archivních inspektorů, jiných kvalifikovaných archivářů ze sousedních míst nebo za pomoci dobrovolníků, kteří se uvolili příslušné celky pro potřeby celé akce popsat. Tyto problémy pochopitelně věc dále zpomalovaly, k čemuž se postupně přidávaly i problémy finanční, neboť v období hospodářské krize mělo ministerstvo stále menší pochopení pro uvolňování dalších a dalších finančních prostředků pro projekt nejistého výsledku. Roku 1931 se zdálo, že bude vydání archivního průvodce přece jen korunováno úspěchem, neboť díky iniciativě historika Josefa Šusty se podařilo získat další subvenci, kterou tentokrát poskytl pařížský Institut international de cooperation intellectuelle.³⁸⁷ Valná hromada Československé archivní společnosti reagovala rekonstrukcí ediční skupiny, která měla nadále pracovat v pětičlenném

³⁸⁵ Viz NA, MŠ I, kart. 3229.

³⁸⁶ Krejčík, Adolf Ludvík: Příspěvky k soupisu archivů velikých statků, Praha 1929.

³⁸⁷ Na výroční schůzi tohoto institutu konané v roce 1931 v Ženevě byla zřízena Réunion des Experts Archivistes, jejímž úkolem bylo rovněž vydání mezinárodního archivního průvodce. Na výzvu k připojení odpověděla Československá archivní společnost, že sama již chystá „národní archivní katastr“, který hodlá s projektem propojit. K tomu viz NA, ČAS, kart. 1 a Archiv Pražského hradu, fond Morávek Jan, inv. č. 13, kart. 1.

složení Václav Vojtíšek, Bedřich Jenšovský, Jan Morávek, Vladimír Klecanda a Bedřich Mendl. Práce však přesto uspokojivě nepokročily a přes každoroční sliby a závazky publikované částečně i na stránkách Časopisu archivní školy se nepodařilo projekt úspěšně dokončit.³⁸⁸ Jeho určitým smutným epilogem se stala přednáška Jana Morávka na valné hromadě ČAS dne 24. dubna 1936 s názvem „Mezinárodní akce soupisu archivů“.³⁸⁹ Poslední stopou projektu je pak zápis z jedné z posledních schůzí výboru Archivní společnosti před pozastavením činnosti dne 22. listopadu 1940, kdy se přítomní opět shodli na potřebě „dokončení soupisové akce archivní, doplnění ankety domácím výzkumem a její vědecké prohloubení“.³⁹⁰ Po druhé světové válce pak již byla situace zcela jiná, shromážděné podklady pozbyly na své aktuálnosti, i když byly jistě využity v publikaci Miloslava Volfa *Popis městských archivů* vydané roku 1947.³⁹¹

Přes neúspěšný výsledek způsobený zejména z různých důvodů nereálným zadáním úkolu představují shromážděné podklady jedinečný a cenný doklad o stavu československých archivů na přelomu 20.–30. let 20. století. Míra popisu jednotlivých celků odpovídá pochopitelně místním možnostem jak z hlediska zpracovanosti souboru, tak z hlediska kvalifikace jeho popisovatele. Vzhledem k řadě ztrát na archiváliích v období druhé světové války, mohou přinést zmíněné podklady (uložené dnes ve fondu Ministerstvo školství I v Národním archivu a v osobním fondu Václava Vojtíška v Archivu hlavního města Prahy) řadu zajímavých a snad i důležitých informací.³⁹²

³⁸⁸ Např. Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy VII, 1929, s. 145: „V přesvědčení, že hlavní podmínkou jakékoli organizační činnosti jest, pokud možno, přesný soupis všech archivů v republice, pokračovala společnost především v přípravných pracích k vydání informačního soupisu archivů československých.“; Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy IX–X, 1933, s. 404 (konstatuje úplnost dotazníků pro Čechy a Moravu, neúplnost pro Slovensko); týž: Z Československé archivní společnosti. Tamtéž XI, 1934, s. 221 (konstatuje rozdílnou úroveň vrácených dotazníků – „jejich zpracování a doplňování vyžádalo si mimořádně dlouhé doby, takže nemohly být ještě stále ukončeny práce redakční“).

³⁸⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Archivní společnost (dále AS), kart. 1, pozvánka na přednášku Jana Morávka s prezenční listinou.

³⁹⁰ AHMP, AS, kart. 1, zápis ze schůze výboru 27. 9. 1940, kde zazněl návrh Václava Pešáka „aby Archivní společnost vydala soupis samosprávných a patrimoniálních archivů ze soupisu, který provádělo ministerstvo národní osvěty a z archivních výzkumů Archivu Země české a ministerstva zemědělství“; tamtéž, zápis ze schůze výboru 22. 11. 1940, kde Jan Morávek označil tento soupis za nejdůležitější úkol Archivní společnosti.

³⁹¹ Volf, Miloslav: *Popis městských archivů v Čechách*, Praha 1948.

³⁹² NA, MŠ I, kart. 3231–3240 (zde uložena průvodní korespondence řazená abecedně dle jednotlivých lokalit) a AHMP, fond Vojtíšek Václav, prof. dr., kart. 145, kde jsou uloženy vyplněné dotazníky pro následující lokality v Čechách: Aš, Bavorov, Bechyně (rodinný archiv Paarů), Bělá pod Bezdězem, Benátky nad Jizerou, Benešov (kolej piaristů), Benešov nad Černou, Beroun, Bílina, Blatná, Lázňe Bohdaneč, Stará Boleslav (kapitulní archiv), Broumov nad Orlicí, Brandýs nad Labem, Český Brod, Německý Brod, Vyšší Brod (klášterní archiv), Broumov (klášterní archiv), Broumov, Nový Bydžov, České Budějovice (konsistoriální archiv), České Budějovice, Budyně nad Ohří, Čelákovice, Černošín, Dašice, Deštné, Dobruška, Domažlice, Doksy (zámecký archiv), Český Dub, Duchcov, Dvůr Králové nad Labem, Falknov, Frýdlant (rodinný archiv Clam-Gallas), Hanšpach (zámecký archiv), Hlinsko (městský archiv a soukromý archiv Karla Václava Adámka), Hodkovice nad Mohelkou, Holice,

3.3.4. Československá archivní společnost ve 30. letech

Poté, co Ladislav Klicman i Jan Bedřich Novák odmítli ze zdravotních důvodů kandidovat na valné hromadě Československé archivní společnosti v roce 1930 na funkci předsedy, byl do této funkce zvolen pražský městský archivář a profesor pomocných věd historických na pražské univerzitě Václav Vojtíšek. Vojtíškův příchod do čela Československé archivní společnosti představuje v jejích dějinách výrazný předěl. Václav Vojtíšek měl na řadu otázek vyhraněný názor, který se snažil tu s větším, tu s menším úspěchem integrovat do plánu činnosti spolku. Hlavní priority období Vojtíškova předsednictví³⁹³ mohou být vyjádřeny v následujících bodech:

1. aktivní vystupování vůči státním úřadům a především zintenzivnění úsilí o přijetí samostatné archivní legislativy;
2. snaha o rozšiřování působnosti společnosti i mimo archivní síť, zejména do oblasti muzejnictví;
3. zvýšení úsilí o převzetí vybraných typů písemností do archivů;
4. rozvoj vzdělávání archivářů;
5. rozvoj a koordinace ediční činnosti archivů.

Horáďovice, Horáďovice (farní archiv), Hořice (archeologické muzeum), Hořice, Hostinné, Jindřichův Hradec, Jindřichův Hradec (rodinný archiv Čermínů), Hradec Králové (biskupská konsistoř), Mnichovo Hradiště (muzejní archiv), Nové Hrady (rodinný archiv Buquoyů), Husinec, Cheb, Chlumeck nad Cidlinou (zámecký archiv), Choceň, Chomutov, Chrudim, Německé Jablonné, Jaroměř (muzejní archiv), Jičín, Kadaň, Kasejovice, Kašperské Hory, Klatovy, Kolín, Kostelec nad Labem, Kouřim, Kozlany, Český Krumlov, Český Krumlov (klášterní archiv), Český Krumlov (prelatura), Kutná Hora, Ledec nad Sázavou (zámecký archiv), Lemberk (zámecký archiv), Libčany (rodinný archiv Harrachů), Liberec, Libochovice (zámecký archiv), Česká Lípa, Litomyšl (městské muzeum), Lnáře (zámecký archiv), Lnáře (augustiniánský klášter), Loket, Lomnice nad Lužnicí, Loučeň (zámecký archiv), Luže, Manětín, Mělník, Heřmanův Městec, Městec Králové, Vysoké Mýto, Most, Mníšek pod Brdy (zámecký archiv), Nové Město nad Metují, Náchod, Náchod (zámecký archiv), Nepomuk, Nejdek, Úterý, Netolice, Nymburk (muzejní archiv), Okrouhlice (archiv velkostatku), Orlík (zámecký archiv), Osek (klášterní archiv), Ostrov nad Ohří (zámecký archiv), Pacov, Nová Paka, Pardubice, Písek, Pardubice (muzejní archiv), Pelhřimov, Plasy (rodinný archiv Metternichů), Počátky, Poděbrady (muzejní archiv), Police, Polička, Polná, Prachatice, Přelouč, Příbram (státní báňské ředitelství), Příbram, Radnice, Rakovník, Dolní Ročov (klášterní archiv), Rokytnice v Orlických horách, Roudnice nad Labem, Ronov nad Doubravou, Roudnice nad Labem (rodinný archiv Lobkoviců), Rosenthal, Rovensko pod Troskami, Rožmitál pod Třemšínem, Rychnov nad Kněžnou, Kardašova Řečice, Skuteč, Slaný (klášterní archiv), Slaný, Horní Slavkov, Soběslav, Sobotka, Stod, Strakonice (zámecký archiv), Strakonice, Stráž nad Nežárkou, Sušice, Šluknov (muzejní archiv), Štěkeň (zámecký archiv), Tábor, Teplá (klášterní archiv), Teplice, Teplice (rodinný archiv Clary-Aldringen), Trutnov, Třebenice, Třeboň, Česká Třebová, Turnov, Turnov (klášterní archiv), Týn nad Vltavou (archiv velkostatku), Úpice, Ústí nad Labem, Vamberk, Stráž pod Ralskem (zámecký archiv), Verneřice, Veselí nad Lužnicí, Vodňany, Volyně, Vejprty, Zbraslav (archiv velkostatku), Zbiroh (archiv velkostatku), Žamberk (muzejní archiv), Žatec, Želiv (klášterní archiv), Železnice, Spolek pro dějiny Němců v Čechách, Státní konservatoř hudby, Břevnov (klášterní archiv), Královská česká společnost nauk, Všestudentský archiv.

³⁹³ Předsedou byl v letech 1930–1934. V roce 1934 na funkci „pro jiná naléhavá zaměstnání“ rezignoval. Znovu se pak do funkce předsedy Československé archivní společnosti vrátil v závěrečném období její existence v letech 1945–1952.

Nejvýznamnějším výsledkem k prvnímu bodu je podání memoranda o stavu československého archivnictví ze dne 27. května 1930 adresovaného československé vládě.³⁹⁴ Archivní společnost se pokusila v tomto memorandu znovu definovat veškeré problémy československého archivnictví, které nebyly řešeny od roku 1918. Společnost v něm kritizovala trvající „roztříštěnost a nejasnost kompetence ve věcech archivních mezi jednotlivými rezorty“, nedostatečné postavení archivářů jako profese, nulovou podporu státu v oblasti výstavby účelových archivních budov a s tím související ukládání archiválií v nevhodných prostorách a nesystematičnost archivní péče (především v případě samosprávných a soukromých archivů). Memorandum požadovalo zásadní změnu tohoto stavu³⁹⁵ a především okamžité zřízení archivní rady s potřebnými kompetencemi, jejímž úkolem by mělo být především vypracování odborného stanoviska pro vládu „o zásadách příštího archivního zákona československého“.

Přes uvedenou snahu se nepodařilo ani tentokrát zajistit dohodu mezi rezorty školství a vnitra. Vláda vzala sice memorandum na vědomí, ale dále se jím nezabývala. Podnět v této věci opět nebyl úspěšný.³⁹⁶

Po nezdaru tohoto memoranda byl pro spolek další příležitostí, jak ovlivnit stávající archivní legislativu, návrh památkového zákona. Tento návrh vypracovalo v roce 1932 ministerstvo školství a národní osvěty a v rámci mezirezortního připomínkového řízení byla jedním z připomínkových míst i Československá archivní společnost.³⁹⁷ V rámci tohoto připomínkového řízení ustavila k této otázce samostatnou komisi ve složení Václav Vojtíšek, Bedřich Mendl, Bedřich Jenšovský, Václav Černý, Josef Borovička a František Roubík. Ani členové této komise nebyli mezi sebou jednotní, např. Václav Černý zcela odmítal působnost památkového zákona na oblast archivnictví a požadoval zcela speciální archivní legislativu. Ostatní členové komise však považovali tuto příležitost za jakési pokračování snah z roku 1930 a v rámci připomínkového řízení se pokusila Československá archivní společnost rozšířit památkový zákon i na písemné památky a vtělit do něj institut archivních inspektorů.

³⁹⁴ Text memoranda viz NA, ČAS, kart. 2 (memorandum Československé archivní společnosti ze dne 27. 5. 1930); dále viz Jenšovský, Bedřich: *Z Československé archivní společnosti 9–10, 1933*, s. 402–404; naposledy Šamberger, Zdeněk: *Studie k dějinám československého archivnictví*. Praha 2005, s. 87–88.

³⁹⁵ „Tím spíše je to nutné, že dnes již nejen velké státy se starou tradicí archivní, nýbrž i státy nové, vzniklé po světové válce (jako Polsko, Jugoslávie, Rumunsko, ba i sovětské Rusko) předešly nebo předstihují naši republiku na poli archivním,“ tamtéž.

³⁹⁶ NA, Předsednictvo ministerské rady, sign. 401/668, kart. 1939.

³⁹⁷ NA, ČAS, kart. 4, připomínky Československé archivní společnosti k návrhu památkového zákona podané ministerstvu školství a národní osvěty dne 6. června 1932.

Ani v této věci nebylo dosaženo úspěchu, protože památkový zákon nebyl vinou kompetenčních rozporů přijat.

Dalším bodem, který archivní společnost v daném období sledovala, byla otázka archivního vzdělání. Tato pozornost byla projevena dvěma směry. V roce 1933 podala Československá archivní společnost ministerstvu školství a národní osvěty návrh reformy studijního plánu Státní archivní školy.³⁹⁸ V tomto návrhu byly na jedné straně konstatovány vědecké výsledky absolventů Státní archivní školy, na straně druhé bylo ale konstatováno, že nepřipravuje své absolventy pro praktické archivnictví. Předkladatelé návrhu především kritizovali neustálenost učební osnovy a neexistenci zkušebního řádu, který by jasně definoval požadavky na závěrečnou státní archivní zkoušku. Podstata návrhu studijního plánu zpracovaného tříčlenným kolektivem (Václav Vojtíšek, Bedřich Jenšovský a Vladimír Klecanda) pak spočívala v eliminaci některých předmětů, které se dle názoru předkladatelů dublují se studiem historie, a zavedení některých předmětů praktické povahy.

Konkrétně to znamenalo, že v prvním roce měli studenti archivní školy absolvovat základy pomocných věd historických (paleografie, chronologie, sfragistiky, heraldiky a genealogie), dále starou češtinu, starou němčinu, středověkou latinu a nově též dějiny výtvarného umění a kurz předhistorické archeologie. V druhém roce měla pokračovat výuka diplomatiky, novověké paleografie, nauky o pramenech, dále výklad právních pojmů z oblasti římského a kanonického práva, přehled právních dějin a kurz dějin umění a historické archeologie. V závěrečném roce měla pak pokračovat výuka diplomatiky, dále dějin správy, archivnictví, konzervace archiválií, muzejnictví a numismatiky. Cílem celé reformy bylo připravit absolventy archivní školy nejen pro práci v archivech, ale také pro práci v muzeích.

Reformní návrh nového studijního plánu byl akceptován a od školního roku 1935/1936 byl uveden do praxe.

Rozšíření orientace spolku na oblast muzejnictví byla patrná i jinak. Jedním z jejích dalších dokladů byla organizace archivních kurzů. Jejich ideu i náplň formuloval Václav Vojtíšek. Cílem krátkodobého jednorázového kurzu mělo být poskytnutí souhrnné informace správcům obecních a městských archivů a muzeí, rekrutujících se především z osob středoškolských profesorů. První takový kurz se konal ve dnech 30. března – 1. dubna 1931 ve spolupráci s Ústředním spolkem profesorů československých. S finanční podporou ministerstva školství se ho zúčastnilo celkem 91 účastníků (88 středoškolských profesorů, 2 úředníci Ředitelství státních lesů a statků a 1 městský kronikář), 41 frekventantů pocházelo z Čech, 23 z Moravy,

³⁹⁸ NA, ČAS, kart. 3, návrh na reformu studijního plánu Státní archivní školy ze dne 24. února 1933 podaný ministerstvu školství a národní osvěty.

20 ze Slovenska, 4 z Podkarpatské Rusi a 1 z Hlučínska. Na programu kurzu se podíleli Josef Borovička (přednáška o vývoji a současném stavu našich archivů), Václav Chaloupecký (slovenské archivnictví), Emanuel Janoušek (patrimoniální správa a archivy), Bedřich Jenšovský (vývoj a úkoly Archivu Země české), Jaroslav Prokeš (skartace), František Roubík (vývoj a úkoly Archivu Ministerstva vnitra) a Václav Vojtíšek (městské archivy). Soubor přednášek byl v roce 1934 vydán péčí Československé archivní společnosti i knižně.³⁹⁹

Snahy o intenzivnější spolupráci s muzejními pracovníky pokračovaly i v následujících letech. Ve dnech 5.–8. července 1934 se zúčastnilo 14 členů Československé archivní společnosti sjezdu Svazu československých muzeí v Hradci Králové, kde předseda archivní společnosti Václav Vojtíšek a její člen, plzeňský archivář Fridolín Macháček, přednesli své referáty. V návaznosti na sjezd pak byl zorganizován za spolupráce Československé archivní společnosti ještě vlastivědný kurz pro středoškolské profesory. Úvaha o vytvoření společné učebnice archivnictví a muzejnictví naopak realizována nebyla.

Dalším bodem, kterému se archivní společnost pod Vojtíškovým vedením věnovala, byla ediční činnost. Tato problematika byla opět sledována v několika rovinách. První byla vlastní ediční činnost spolku. Ta byla ovšem značně limitována, především finančně, ale i nedostatečným organizačním zázemím. Československé archivní společnosti se tak podařilo v předválečném období vydat v podstatě pouze zmíněný sborník přednášek z archivních kurzů a poté reprezentativní sborník k počtě 60. narozenin ředitele Archivu Země české Jana Bedřicha Nováka.⁴⁰⁰ V některých případech nechala archivní společnost zhotovit zvláštní otisky některých prací vydaných v jiných publikacích. Tyto separáty pak společnost distribuovala.⁴⁰¹

Vyjádřením zájmu o ediční činnost byla i podpora Časopisu Archivní školy ze strany spolku. Československá archivní společnost nabídla v roce 1932 ředitelství Státní archivní školy spolupráci při redakci časopisu. Tato nabídka byla ze strany archivní školy uvítána a byla realizována kooptací předsedy spolku Václava Vojtíška do redakční rady. Vojtíšek společně s jednatelem Bedřichem Jenšovským pak na několik let redakci časopisu prakticky převzal, protože ostatní redaktoři (Gustav Friedrich a Jan Bedřich Novák) do podoby časopisu prakticky nezasahovali.

³⁹⁹ Vojtíšek, Václav (red.): O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů. Praha 1934 (s příspěvky Václava Vojtíška, Bedřicha Jenšovského, Františka Roubíka, Jaroslava Prokeše a Emanuela Janouška).

⁴⁰⁰ Sborník prací věnovaný Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám. Praha 1932.

⁴⁰¹ V roce 1932 se například jednalo o práci Václava Vojtíška O konservaci archiválií vydanou původně ve sborníku Slovanská knihověda.

Významný podnět ze strany Československé archivní společnosti představoval v roce 1931 i apel adresovaný Československému státnímu ústavu historickému, který požadoval větší koordinaci ediční činnosti v Československé republice. Archivní společnost uváděla, že chybí jakákoli koordinace vědecké práce, není jasné, na kterých edičních projektech se na jednotlivých historických pracovištích pracuje a v jakém se nacházejí stadiu. Požadovala, aby byl na stránkách Časopisu Archivní školy vydán přehled těchto projektů s údaji o jejich aktuálním stavu. I tento podnět zůstal oslyšen.⁴⁰²

V roce 1935 se Václav Vojtíšek rozhodl již dále nekandidovat na funkci předsedy Československé archivní společnosti. Nahradil jej archivář Pražského hradu Jan Morávek, který stál v čele spolku v následujícím desetiletí. Morávkovo období znamenalo výrazný pokles aktivit spolku, které byly způsobeny částečně objektivními příčinami. V první řadě to byla obecná hospodářská krize, která zabraňovala spolku, aby dosáhl na větší subvence pro své aktivity. Druhým důvodem byl neúspěch řady návrhů a podnětů spolku, které nebyly zejména ze strany státních orgánů podpořeny. Svou roli hrál pravděpodobně i faktor lidský, neboť většina funkcionářů spolku, jehož členská základna po celé období 30. let kolísala mezi 80–100 členy, působila v jeho vedení téměř dvacet let a k dalším aktivitám neměla potřebnou energii. Podstata spolkové činnosti tak zůstávala ve spolkové práci, především pravidelných schůzích výboru a výročních schůzích, dále v přednáškové činnosti, organizaci odborných exkurzí, limitované ediční činnosti a práci v některých odborných komisích.

3.3.5. II. světová válka a archivní společnost

Období II. světové války a nacistické okupace patří zatím k těm nejméně známým etapám vývoje našeho archivnictví. Výzkum této problematiky stojí zatím v podstatě na počátku. Dosavadní československá archivní síť byla rozbita a rozdělena do několika organizačních systémů. V případě českých zemí se stalo po odstoupení pohraničních oblastí toto území součástí říšské archivní správy a byly zde zřízeny dva říšské archivy (v Liberci a Opavě). Rovněž na území protektorátu byla provedena v oblasti archivnictví řada změn, jak v jeho řízení, organizaci, úkolech a personálním obsazení významných archivů. Z hlediska celkového postavení bylo zásadní změnou vytvoření instituce archivního zmocněnce úřadu říšského protektora, který ze své pozice dozíral na činnost zejména státních archivů, jejichž nejdůležitějším úkolem bylo provedení archivní rozluky a odevzdání důležitých fondů a sbírek říšským archivům, zejména říšskému archivu ve Vídni.

⁴⁰² NA, ČAŠ, kart. 1, podnět Československé archivní společnosti ze dne 11. 3. 1931 zaslaný Československému státnímu historickému ústavu ve věci koordinace ediční práce v Československu.

Postavení archivní společnosti v tomto období bylo jistě mimořádně složité. Stála před řadou problémů a rozhodnutí. Prvním z nich byl problém národnosti. Členy společnosti byli od počátku rovněž němečtí archiváři z českých zemí. Někteří z nich se dokonce účastnili její činnosti velice aktivně. V květnu 1938 mohlo archivní společenství konstatovat, že má celkem 95 členů, na podzim roku 1938 však počet jejích členů výrazně klesal. Členská základna se začala rozpadat po odstoupení československého pohraničí, většina zbylých členů zůstávala pouze členy papírovými. Společnost se rozhodla neukončit svou existenci jako jiné spolky, ale spíše volit pasivní cestu, kdy by na sebe příliš neupozorňovala a hlavně nekonala významnější aktivity. S tím souvisí i nepravidelné konání výborových schůzí a valných hromad. Po schůzi výboru, která se konala dne 2. prosince 1938 tak následovala další schůze až po roce dne 1. prosince 1939, poslední valná hromada ve válečném období se konala dne 13. června 1941 za účasti 23 členů společnosti.

K úředním povinnostem patřila změna stanov podle stávající legislativy. S ní souvisela i změna názvu, kdy se spolek místo Československá archivní společnost rozhodl nadále fungovat pod názvem Archivní společnost (pod tímto názvem fungoval v letech 1940–1945).⁴⁰³ Další povinností byla revize členské základny, resp. prokázání árijského původu členů spolku.⁴⁰⁴ Jeho členy zůstávaly i němečtí archiváři a dokonce i říšští Němci, kteří na území protektorátu přicházeli, do společnosti vstupovali. Že nebyla tato situace nikterak jednoduchá, ukazuje jako ilustrativní příklad osud Gustava Pirchana. Tento přední archivář Archivu Ministerstva vnitra působící později na pražské Německé univerzitě zastával v meziválečném období funkci pokladníka. V roce 1938 pocítil v souvislosti s aktuálními událostmi jako neslučitelné dále v této funkci působit a rezignoval na ni. Výbor společnosti pochopil Pirchanovo stanovisko jako vystoupení ze společnosti a začal s ním dále jednat. Toto nedorozumění se později vysvětlilo, nicméně ilustruje jako zajímavý příklad složitého a mnohohrstevného vztahu mezi českými a německými archiváři.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Viz Archiv hlavního města Prahy, fond Archivní společnost, zápis ze schůze výboru dne 19. 1. 1940, jehož přílohou jsou revidované stanovy: „Ve smyslu nařízení zemského prezidenta z 29. prosince 1939, že není třeba valné hromady ke změně stanov, pokud jde o titul „československý“ v názvech spolků, nýbrž že předseda nebo výbor každého spolku má povinnost do 31. ledna t. r. zaslat pět exemplářů stanov opravených ve smyslu v nařízení naznačeném, provedena tato oprava tak, že z titulu vypuštěno vůbec označení, takže na příště zní „Archivní společnost“, pokud pak v textu mluví se o rozsahu působnosti, označen „v Čechách a na Moravě“, nebo pojmem „českomoravský“.

⁴⁰⁴ Prohlášení o árijském původu 81 členů společnosti, tamtéž.

⁴⁰⁵ Viz AHMP, AS, zápis z valné hromady Československé archivní společnosti ze dne 1. 12. 1939: „Prof. Pirchan, když rezignoval písemně na svoji funkci pokladníka již v prvních dnech listopadu 1938, ale potom na žádost výboru funkci podržel až do příští valné hromady, zaslal 8. 5. t. r. předsedovi dopis, z něhož vyplývalo, že resignuje na členství společnosti. Když mu bylo písemně poděkováno za jeho záslužnou činnost a jeho resignace vzata na vědomí, dostavil se osobně před 15. 5. k dru. Jenšovskému a vysvětloval, že jeho dopisu bylo mylně porozuměno, že nejde o resignaci na členství ve společnosti, jehož si velmi váží, nýbrž pouze na členství výboru.“

Archivní společnost se pokoušela na obecně se zvyšující tlak vyvíjený na jednotlivé spolky reagovat na jedné straně pokračováním některých aktivit (zejména přednáškové činnosti), na straně druhé pak celkovým utlumováním svého programu. Již na valné hromadě v roce 1940 bylo znát napětí způsobené přítomností archivního zmocněnce úřadu říšského protektora Horsta Swientka. V roce 1945 vysvětloval tehdejší jednatel Bohuslav Matouš obtížnou situaci následujícími slovy: *„Zpráva o činnosti za uplynulé, neobvykle dlouhé správní období, měla by se správněji pojmenovati zpráva o nečinnosti, neboť spolkové práce byly de facto na venek úplně zastaveny. ... Československá archivní společnost byla od svého vzniku společností utrakvistickou, v níž měli právo zasedat Češi i Němci. Němci se svého členství nevzdali ani za druhé republiky a po okupaci se přihlásili k členství i říšští archiváři, exponovaní tehdy služebně do protektorátu. ... Vzhledem k jazykovým nařízením, tehdy platným a vzhledem k osobním ambicím některých německých členů, jichž se bylo obávati, zdálo se výboru taktičtější, nevyvíjeti žádnou zevní spolkovou činnost, zvláště nekonali valnou hromadu. ... Když pak později, po heydrichiádě, intenzivněji se začala prováděti moravcovská aktivistická politika a vzniklo nebezpečí, aby společnost, jakožto spolek sdružující kulturní pracovníky, nebyl nucen k jakýmkoli projevům at' loyality k Říši neb k projevům protisovětským, zařídil výbor, aby archivní společnost byla vyjmuta ze seznamu spolků a přestala tak vlastně pro úřady existovat. Tím lze vysvětliti, že nebyla z moci úřední ani dotázána, proč nekoná předepsané valné hromady, avšak nebyla také rozpuštěna a zbavena svého spolkového jmění.“*⁴⁰⁶

Nelze ale uzavřít konstatováním, že spolek na všechny své aktivity zcela rezignoval. Alespoň v letech 1939–1941 se konaly výborové schůze a valné hromady a odborné přednášky. Na schůzích výboru byla řešena aktuální problematika. Tato diskuse však neiniciovala další aktivity společnosti. Příkladem takové situace je vystoupení Fridolína Macháčka na schůzi výboru Archivní společnosti dne 22. listopadu 1940. F. Macháček se kriticky vyjádřil k nečinnosti společnosti⁴⁰⁷ a požadoval zvýšení její iniciativy v otázce ochrany archiválií, zejména archivů venkovských – samosprávních i patrimoniálních, soukromých archivů a sbírek. Zdůraznil rovněž důležitost rozšíření jejího zájmu na „laické archiváře“ sdružené ve Společnosti přátel starožitností, Sdružení venkovských kronikářů nebo Rodopisné společnosti.

Je prý příslušníkem nově zřízeného Protektorátu, a proto chce být dále členem Společnosti... Také pro budoucnost prohlásil, že sám, i oni němečtí archiváři, kteří jsou na území Protektorátu, zůstanou členy Společnosti.“

⁴⁰⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Archivní společnost, kart. 1.

⁴⁰⁷ AHMP, AS, kart. 1, zápis ze schůze výboru dne 22. 11. 1940: „Archivní společnost musí si vyjasnit, zda předmětem její činnosti je péče o archivy, nebo jen záležitosti stavovské... Zatím co my zde žijeme na dnešní dobu až příliš pohodlnou idylu, dochází k návrhům, které mohly by míti za následek úplnou destrukci obecních archivů, kdyby se je podařilo provést.“

Macháček argumentoval tím, že maximální rozšíření osvěty týkající se archivní problematiky zabráni větším ztrátám na archiváliích, které lze zejména v období válečném předpokládat. „*Představoval bych si příští valnou hromadu jako sjezd archivářů s exkursemi a řadou přednášek,*“ konstatoval Macháček. Diskuse, které se zúčastnili další členové výboru František Roubík, Miloslav Volf, Václav Černý, Bedřich Jenšovský a Jaroslav Charvát tyto myšlenky rozvinula (diskutovalo se o posílení kompetencí ministerstva školství, přesunutí funkce archivních inspektorů na zemské archivy, spolupráci s kronikářskými kurzy, oživení myšlenky soupisu archivů), tyto podněty však nebyly nadále rozpracovávány.

3.3.6. Po roce 1945

První valná hromada v nových podmínkách se konala 15. října 1945. Symbolicky se na ní rozloučil dlouholetý předseda Jan Morávek, který zde pronesl rozsáhlý projev, kde připomněl kolegy, kteří zemřeli v období nacistické okupace.⁴⁰⁸ Po Morávkovi se ujal slova staronový předseda Václav Vojtíšek s projevem nazvaným O nové zásady československého archivnictví.⁴⁰⁹ Již z názvu Vojtíškovy projevu můžeme rozpoznat změněnou situaci. Vojtíšek sebevědomě vysvětloval, kde všude je třeba učinit nápravu a změnit poměry v našem archivnictví. Vycházel přitom z názorů archivní sekce Zemského národního výboru v Praze, která ještě na konci války rozpracovala některé zásady dalšího vývoje archivnictví. Sdružovala skupinu levicově zaměřených (komunistických) historiků z okruhu Historické skupiny a dále některé osobnosti předválečné historické vědy a archivnictví, kteří museli odejít ze svých postů. K nim patřil právě Václav Vojtíšek nebo Josef Borovička. Vojtíšek prezentoval tedy na valné hromadě v roce 1945 následující názory bývalé archivní sekce – archivnictví mělo být podřízeno ministerstvu školství, měl být zřízen ústřední archiv, měly být vybudovány krajské archivy, reorganizováno studium na státní archivní škole, podniknuta opatření k záchraně archivního materiálu (zejm. v pohraničí), pořádány kurzy pro městské archiváře, koordinována odborná a publikační činnost s jinými historickými spolky (Historická společnost, Historický spolek, Historický klub) a konečně vydávány vlastní časopisy.

⁴⁰⁸ Morávek, Jan: Archivní nekrologium za léta 1939-1945. Archivní čtvrtletník 3-4, 2000, s. 125-133. Jan Morávek připomněl, že v období druhé světové války se stali obětmi nacistického režimu členové společnosti Josef Matoušek, Bedřich Mendl, Bedřich Jenšovský, Jaroslav Papoušek a Kamil Krofta. Dále v tomto období zemřeli Gustav Friedrich, František Hrubý, Ladislav Klicman, Miloš Lier, Hynek Gross a Blažena Rynešová. V zahraničním odboji působili Vladimír Klecanda, Otakar Odložilík, Jan Opočenský a Hubert Řipka, v koncentračním táboře pak byli internováni Čeněk Sameš, Jaroslav Werstadt, Josef Hráský a Fridolín Macháček. Na valné hromadě bylo rovněž zmíněno podezření z kolaborace Antonína Markuse, Rudolfa Hurta a Jaroslava Prokeše, jejichž členství bylo pozastaveno.

⁴⁰⁹ NA, ČAS, kart. 3.

Smělý program byl překvapivě v některých ohledech záhy splněn. Ministr školství Zdeněk Nejedlý jmenoval totiž při svém ministerstvu archivní radu, byla navázána spolupráce s ostatními spolky a založeny tzv. Sdružené spolky historické.⁴¹⁰ Od roku 1945 se rozběhla také rozsáhlá přednášková činnost a organizace kurzů. Úsilí spolku vyvrcholilo textem memoranda o archivnictví v roce 1949 rozpracovávajícího zásady „nového“ pojetí archivnictví. K výsledkům ediční práce pak patřilo vydání archivní příručky s texty Z. Kristena, J. Hráského, M. Volfa, V. Čejchana, E. Janouška, A. Haase, V. Vojtíška, V. J. Sedláka, J. Klepla a J. Pachty.⁴¹¹ Od roku 1946 vydávala společnost rovněž bulletin Archivní věstník, který měl přinášet zprávy o archivech a texty metodické.

Záhy se však ukázalo, že archivní společnost nemá být platformou, která by měla nadále určovat podobu československého archivnictví. O ní mělo být rozhodováno na půdě ministerstva vnitra. Ministerstvo připravilo a rozeslalo v červenci roku 1950 návrh osnovy nového archivního zákona, který připravilo bez ohledu na kompetenční nároky rezortu školství. Jedním z připomínkových míst osnovy zákona byla ku podivu i Československá archivní společnost. Ve svém vyjádření koncipovaném jako soubor připomínek šesti členů společnosti (V. Vojtíšek, J. Klepl, O. Bauer, E. Janoušek, Č. Sameš a M. Volf) byl návrh zákona odmítnut jako centralistický a nepřihlížející k domácí situaci rozmanitých typů archivů.⁴¹² I v tomto období alespoň zdánlivě fungoval normální život spolku, který dokonce připravil na červenec 1950 celostátní archivní konferenci v Brně. Díky Vojtíškově autoritě se mu také podařilo relativně úspěšně intervenovat v záležitostech platových, sociálním postavení archivářů nebo proti odvádění archivářů do výroby. V souvislosti s přebíráním archivních kompetencí ministerstvem vnitra rostlo napětí i na půdě spolku, zde reprezentované zejména zástupci „nového“ vedení Archivu Ministerstva vnitra.

Celkově napjatá situace se vyhrotila na historicky poslední valné hromadě spolku, která se konala dne 8. června 1950. Valné hromady se zúčastnilo celkem 40 členů spolku, čímž nebylo dosaženo potřebné třetiny členské základny nutné pro volbu nového výboru. Valná hromada tedy musela dodržet povinnou hodinovou pauzu, kterou vyplnila přednáška Emanuela Janouška na téma Organizace a péče o archivy na bývalých velkostatech. Po jejím skončení se konečně rozběhl řádný program valné hromady, jejímž úkolem mělo být rovněž zvolení nového výboru na příští volební období. První kolize nastala hned po povinných zprávách jednatele a pokladníka. Před volebním aktem totiž vystoupil zástupce Archivu Ministerstva

⁴¹⁰ K tomu MÚA-AAV, fond Historický klub, kart. 12.

⁴¹¹ Archivní příručka. Sborník přednášek o archivní praxi. Praha 1948.

⁴¹² Viz NA, Ministerstvo vnitra 1949-1950, sign. 368/2 a NA, ČAS, kart. 2.

vnitřní Zdeněk Šamberger s přednáškou na téma „Nové pojetí československého archivnictví“. Přednáška trvala dle zápisu pouhých 15 minut (mezi 18.30 a 18.45 hod) a Šamberger v ní v podstatě nastínil koncepci jednotné archivní soustavy, která bude podřízena rezortu vnitřní. Řadou přítomných členů bylo Šambergerovo vystoupení vnímáno jako ofenzivní, nepatřičné a snad i nehorázné.⁴¹³ Archivní obec byla poprvé konfrontována s direktivní linií řízení archivnictví, která se měla záhy po ustavení Státní archivní komise stát skutkem. Jistá nešťastnost vystoupení hraničící až s arogancí k přítomným členům společnosti byla ještě umocněna tím, že k němu nebyla připuštěna diskuse.⁴¹⁴ Nepřijatelnost pojetí archivnictví reprezentovaným Z. Šambergerem a forma jeho prezentace se odrazila ve výsledku následných voleb. Odstupující jednatel Josef Hráský přečetl kandidátku, kterou starý výbor sestavil. Kandidátka byla sestavena s cílem eliminovat případné odpůrce nového pojetí archivnictví. Je příznačné, že většina zvolených osob zasedla o rok později ve Státní archivní komisi. Demokratický prvek společnosti však nebylo možno podceňovat. Poté, co byla kandidátka přečtena, ozvaly se proti kandidujícím zástupcům Archivu Ministerstva vnitřní Čenku Burkoňovi a Zdeňku Šambergerovi oponující hlasy.⁴¹⁵

Předseda volební komise Adolf Ludvík Krejčík navrhl v první chvíli schválení kandidátky aklamací, to však nebylo přijato. Při následné volbě pomocí volebních lístků byl zvolen předsedou Václav Vojtíšek 38 hlasy (protikandidát Jindřich Šebánek obdržel pouze 1 hlas), místopředsedou Čeněk Burkoň (38 hlasů, protikandidát Emanuel Janoušek 1 hlas). Při volbě jednatele, na kterého byl původně navržen Zdeněk Šamberger, však selhala pečlivá příprava volební kandidátky. Z. Šamberger obdržel pouze 16 hlasů, jeho protikandidáti Emanuel Janoušek 13 hlasů, Václav Davídek 6 hlasů, Miloslav Volf 3 hlasy a Josef Hráský jeden hlas. Pokladníkem byl v prvním kole hladce zvolen Otakar Bauer. Volbu jednatele bylo nutné opakovat, protože žádný kandidát neobdržel potřebné 2/3 hlasů. Volba měla proběhnout mezi Z. Šambergerem a E. Janouškem. Janoušek se však další kandidatury vzdal a doporučil volbu Šambergra. Následující volby však dopadly jinak. Z. Šamberger obdržel jen 14 hlasů (tedy méně než v prvním kole) a jeho protikandidát Václav Davídek 24 hlasů a byl tak zvolen jednatelem Československé archivní společnosti.

⁴¹³ Rozhovor s PhDr. Josefem Kollmannem, 1998.

⁴¹⁴ Zápis z valné hromady Československé archivní společnosti ze dne 8. 6. 1950; NA, ČAS, kart. 1: „Po přednášce... konstatuje předseda, že by vzhledem k závažnosti přednášky bylo nutno rozvinouti delší diskusi, žádá však, aby bylo pro pokročilost doby od diskuse prozatím upuštěno. Doporučuje, aby byl pro diskusi určen zvláštní debatní večer, v němž by obě přednášky byly prodebatovány.“ Debatní večer již realizován nebyl.

⁴¹⁵ Tamtéž: „Dr. Válková se dotazuje, od kdy je Dr. Burkoň členem společnosti a kdo jej za člena přijal. Předseda oznamuje, že jmenovaný byl za člena přijat výborem společnosti ve smyslu stanov. Dr. Válková navrhuje dále, aby místo dr. Šambergra byl za jednatele navržen dr. Davídek z archivu ministerstva zemědělství s poukazem na význam Státního archivu zemědělského.“

Následující vývoj valné hromady pak potvrzuje její zmanipulovanost a popření všech vnitřních demokratických zásad a spolkové tradice. Neuvěřitelně působí vystoupení zvoleného místopředsedy Čenka Burkoně, který záhy rezignuje na svou funkci s odůvodněním, že „nebylo dodrženo ujednání mezi archivem ministerstva vnitra a odstupujícím výborem v tom smyslu, že zástupcům archivu ministerstva vnitra se dostane dvou míst v presidiu společnosti, tj. místa jednatele a místopředsedy.“⁴¹⁶ Po Burkoňově rezignaci rezignoval na funkci předsedy i Václav Vojtíšek a v následující rozpravě jsou účastníci valné hromady nuceni volit původní kandidátku, což se po dlouhé diskusi nakonec podařilo.⁴¹⁷

Přes uvedený „převrat“ byla archivní společnost nadále místem pro diskusi nad tématy společného zájmu, ke kterým stále více patřily aktuální události. V listopadu 1950 tak bylo na výboru kritizováno obsazení klášterů a způsob převzetí klášterních archivů. O měsíc později pak výbor dokonce kritizoval plán ustavení Státní archivní komise. Odvetná opatření na sebe nenechala dlouho čekat, na ustavujícím zasedání Státní archivní komise zpečetil osud spolku Jan Pachta: „*s. dr. Pachta upozornil na útvar, který je opěrným bodem pro uchování starých zvyků. Je to Československá archivní společnost, která má úzce stavovský charakter a podle jejichž stanov jsou archivní záležitosti omezovány na úzký okruh vysokoškolsky vzdělaných archivářů. Ačkoliv archivní společnost si klade za hlavní úkol starat se o rozvoj archivů, nutno konstatovat, že za své dvacetileté trvání nepřišla nikterak podstatně k řešení naléhavých úkolů. ... S. dr. Pachta vyslovil dále názor, že není možno ponechat při životě tento organizační útvar, neboť je nebezpečí, že se stává místem, kde se soustředí lidé vnášející ideové rozpory do archivního života, jen aby brzdili spolupráci a rozvoj archivnictví. Vycházejí z těchto faktů, dává návrh, aby tato společnost, neodpovídající dnešním živým úkolům socialistické výstavby bylo likvidována podle zákona upravujícího nově spolkovou činnost.*“⁴¹⁸ Návrh J. Pachty byl přijat jako bod 2 usnesení Státní archivní komise.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ Tamtéž: „O slovo se přihlásil dr. Nuhlíček, archivář z Kutné Hory, který v delší řeči vybízel znovu shromážděné členy k rozvaze a věcnému uvážení volby jednatele. Po něm se k slovu přihlásil dr. Janoušek a dr. Hráský, kteří se připojili k vývodům Nuhlíčkovým. Rovněž dr. Krejčík ex presidio důtklivě připomíná zachování rozvahy a vyzývá členstvo, aby se volba presidia provedla znovu, a to aklamací. Po jeho řeči se přihlásil ke slovu prof. dr. Charvát, který apeluje na rozvahu, věcnou stránku a doporučuje volby aklamací. Proti volbě celého výboru aklamací vystoupila dr. Válková. V důsledku toho byla provedena nová třetí volba celého výboru, navržená odstupujícím výborem. Pro kandidátku bylo odevzdáno 30 hlasů, 9 lístků bylo prázdných a 1 lístek proti. V důsledku tohoto třetího hlasování byla navržená kandidátka schválena.“ Členy výboru se tedy stali Václav Vojtíšek, Čeněk Burkoň, Zdeněk Šamberger, Otakar Bauer, Juraj Palkovič, Emanuel Janoušek, Zdeněk Fiala, Miloslav Volf, Čeněk Sameš a Leopold Peřich.

⁴¹⁸ NA, Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, sign. 355.0, kart. 400.

Formální tečkou za existencí spolku československých archivářů pak už bylo jen zasedání jeho výboru v redukovaném počtu dne 1. 4. 1952.⁴¹⁹ Hlavními řečníky byli Zdeněk Šamberger a Zdeněk Fiala. Z. Šamberger úvodem zdůraznil novou situaci ve spolkové legislativě po vydání zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a dále o organizaci československé vědy v souvislosti s ustavením Československé akademie věd a Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Zdeněk Fiala pak navázal rozbořem konkrétní situace v archivnictví a novým rozvrhnutím úkolů, které dosud měla Československá archivní společnost ve svém programu. Tyto úkoly měly nyní převzít Historický ústav ČSAV, Revoluční odborové hnutí a Státní archivní komise.⁴²⁰ Po zkušenostech s valnou hromadou v roce 1950 se již spolek nepokusil další vrcholné shromáždění svolat a v rozporu se stanovami rozhodl pouze výbor, a to ještě značně redukovaný, o jeho likvidaci. Rozhodnutí přítomných členů bylo „jednomyslné“. Zbývalo pouze rozhodnout o osudu majetku spolku, který k tomuto datu činil 97 000 Kčs v Poštovní spořitelně, 30 000 Kčs na vkladních knížkách, 30 000 Kčs v pokladně a 40 000 Kčs na vázaném vkladu. Část finančních prostředků byla postoupena Likvidačnímu fondu měnovému, větší část pak Historickému ústavu ČSAV „na publikaci z oboru archivní služby“. I toto rozhodnutí bylo v podstatě v rozporu se stanovami, které počítaly s tím, že v případě likvidace spolku bude veškerý jeho majetek věnován Archivní škole (ta v této době ovšem již neexistovala).⁴²¹ Zvolená likvidační komise ve složení Zdeněk Šamberger, Otakar Bauer a Václav Hlavsa měla zajistit veškeré administrativní práce související se zrušením spolku. Jejich součástí byla i likvidace skladu publikací (zejména prvního ročníku Archivního časopisu a dále Archivního věstníku, Archivní příručky, zásob Novákova sborníku a dalších publikací). Ty byly rovněž předány Státní archivní komisi, resp. Archivní správě MV, která také převzala vydávání Archivního časopisu.⁴²²

⁴¹⁹ NA, AZČ, inv. č. 252, kart. 50. Schůze se zúčastnili Václav Vojtíšek, Miloslav Volf, Zdeněk Fiala, Zdeněk Šamberger, Emanuel Janoušek, Juraj Palkovič a Otakar Bauer.

⁴²⁰ Tamtéž: „Dr. Fiala přednesl rozbor situace v souvislosti s Československou archivní společností a platnými zásadami o shromážděních a dobrovolných organizacích s tím, že vrcholně-vědeckou činnost převezme nově vytvářený Historický ústav akademie, odborové zájmy ROH, administrativní řízení archivu převzala Státní archivní komise. Považuje další existenci společnosti za bezpředmětnou.“

⁴²¹ Rozhodnutí výboru bylo později modifikováno a majetek byl odevzdán Archivní správě Ministerstva vnitra, protože „Historický ústav později nezařadil vydávání archivní literatury do svého publikačního programu“. Viz dopis zástupců Československé archivní společnosti Zdeňka Šambergera a Otakara Bauera Ústřednímu národnímu výboru hlavního města Prahy ze dne 12. 12. 1953; NA, AZČ, inv. č. 252, kart. 50.

⁴²² K tomu viz NA, Ministerstvo vnitra – Státní archivní komise, sign. 051.5 – Archivní časopis, kart. 2. Dále srv. Babička, Václav: Vznik Státního ústředního archivu. Archivní časopis 45, 1995, s. 13 a Špiritová, Alexandra: Z historie Ústředního archivu Ministerstva vnitra (1945–1954). In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 5–16.

3.3.7. Dílčí závěr

Celkové hodnocení činnosti Československé archivní společnosti v době meziválečné a v období bezprostředně následujícím po druhé světové válce je možné nahlížet z několika úhlů. Spolek vzniklý v první fázi jako učená korporace dle vzoru zahraničních učených společností hledal nejprve v československém archivnictví své místo. Velmi rychle se proměnil zastřešující profesní organizaci ztělesňující všechny úspěchy a neúspěchy československého archivnictví dané doby, jeho integračních i odstředivých tendencí, i profilů jednotlivých archivářů a jejich osobních animozit.

K výrazným úspěchům je nutné řadit aspekt odborný. Společnost byla nepochybně vedle Archivní školy a jednotlivých archivů platformou, kde byly intenzivně pěstovány odborné otázky vlastního archivnictví, ale i příbuzných oborů – pomocných věd historických, dějin správy, ediční teorie a dalších. Archivní společnost pořádala v období 1924–1950 celkem sedmdesát odborných přednášek a exkurzí. Podílela se na vydávání Časopisu Archivní školy a několika dalších publikací, snažila se o navázání mezinárodní spolupráce.

Pozitivně lze hodnotit i některé apely a iniciativy společnosti v odborných otázkách, i když nebylo dosaženo příslušného cíle. Samotná snaha řešit například problém uložení církevních matrik, pozemkových knih, listin zrušených klášterů, otázky soukromých archivů, edičních pravidel, koordinaci ediční činnosti a dalších problémů svědčí o odborném potenciálu spolku a jeho upřímné snaze o odborné povznesení archivnictví.

Méně úspěšný byl spolek v oblasti legislativy a návrhů organizace archivnictví. I na platformě zájmové zde byly kopírovány kompetenční spory jednotlivých rezortů, které se projevovaly v rovině úřední. Archivní společnosti je nutné přiznat, zejména v určitých obdobích, snahu o prosazení řešení některých obecnějších problémů archivní organizace, to se jí však nikdy nepodařilo, nejen pro neshody ve vlastních řadách, ale především proto, že postrádala vliv na klíčové orgány státní správy, případně vliv politický. Přesto je i v tomto odkaz archivní společnosti dle mého názoru pozitivní a v mnohém dodnes inspirující.

4. Rodinný archiv Metternichů

4.1. Stručný úvod do historie rodu Metternichů

Skutečnost, že rod Metternichů postrádá zatím moderní zpracování své historie a že vůbec jeho dějinám, zejména ve starším období, byla věnována pozornost zatím jen minimálně, není náhodná. Do jisté míry rozptýlená, složitě dostupná pramenná základna, existence řady rodových linií, ale i absence stabilní majetkové držby rodu jsou jedněmi z příčin tohoto stavu. O dějiny rodu Metternichů se nepokouším ani v následujícím textu, který je spíše chápán jako jistý úvod k jádru mé práce, která je věnována osudům metternichovského rodinného archivu. Proto jsem se v něm zaměřil podrobněji na poslední dvě století rodové historie, která jsou z hlediska dějin archivu klíčová. Starší dějiny tak nechávám stranou a shrnuji je tou nejúspornější formou.⁴²³

4.1.1. Původ a počátky rodu Metternichů

Ačkoli spolehlivá genealogie rodu Metternichů je doložitelná teprve od počátku 15. století, existuje několik variant pověsti o rodovém původu, které počátky rodu kladou do daleko dřívější doby. Autor šlechtického genealogického slovníku, německý historik a spisovatel Leopold von Zedlitz-Neukirch klade tuto pověst do období tažení Karla Velikého proti Sasům

⁴²³ Mám v této souvislosti na paměti slova německého historika Helmuta Mathyho, který poznamenal v souvislosti se zpracováním biografie Franze Georga Metternicha, že napsat úplné dějiny rodu Metternichů by vyžadovalo celý badatelský život, viz Mathy, Helmut: Franz Georg von Metternich. Der Vater des Staatskanzlers. Studien zur österreichischen Westpolitik am Ende des 18. Jahrhunderts. Meisenheim am Glan 1969, s. 19, pozn. 2. Pro poznání starších dějin rodu Metternichů (v podstatě do 18. století) lze tak odkázat kromě několika slovníkových hesel na starší práce z oblasti historické topografie středního Porýní, viz Schannat, Johann Friedrich: Eiflia illustrata oder geographische und historische Beschreibung der Eifel. Bd. II/2. Trier 1844, s. 31–77 a von Stramberg, Christian – Weeidenbach, Anton Joseph: Denkwürdiger und nützlicher rheinischer Antiquarius. Bd. I/4. Koblenz 1856, s. 340–394. Nově se o zpracování starších dějin rodu Metternichů pokusil Ferdinand Broemser, viz Broemser, Ferdinand: Zur Geschichte der Familien Metternich mit den drei Muscheln und mit dem Löwenwappen bis um das Jahr 1700. Andernach 1988. Ze slovníkových hesel si uchovávají větší výpovědnost Wurzbach, Constant: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs, Bd. 18. Wien 1868, s. 23–64; Zedlitz-Neukirch, Frh. L.: Neues Preussisches Adels-Lexicon oder genealogische und diplomatische Nachrichten, Bd. 3. Leipzig 1837; Kneschke, Ernst Heinrich: Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon, Bd. 6. Leipzig 1865, s. 258–260; řadu dokladů o dějinách rodu obsahuje rovněž Oidtmannova genealogická sbírka uložená v univerzitní a městské knihovně v Kolíně nad Rýnem, viz Universitäts- und Stadtbibliothek Köln, Genealogische Sammlung Ernst von Oidtmann. Bd. 10, Mappe 814, s. 576–655; z české literatury alespoň Buben, Milan: Metternichové. Střední Evropa 9, 1993, č. 31, s. 82–91; Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. Paginae historiae 11, 2003, s. 193–219; vývoj pozemkové držby rodu nově shrnuje Koblasa, Pavel: Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg. Paginae historiae 22/2, 2014, s. 160–173. K historii rodu rovněž Pokorná, Tereza: Metternichové aneb Klemens Václav Lothar Metternich se žení, bakalářská práce FF UK. Praha 2012, zde zvl. s. 18–37.

a odvozuje rod Metternichů od udatného družiníka Mettera.⁴²⁴ Střízlivější verze zachovaná v rodinném archivu Metternichů sestavená v roce 1853 rytířem Hansem von Schweickhardt-Sickingenem označuje Metternichy za potomky stejnojmenného ministeriála císaře Jindřicha II. na přelomu 10.–11. století.⁴²⁵

Historiografie klade počátky rodu Metternichů do obce Metternich an der Swist v současné spolkové zemi Severní Porýní – Vestfálsko v oblasti tzv. Eifelu, tedy území mezi Kolínem nad Rýnem a Bonnem.⁴²⁶ Kolem roku 1400 kupuje zdejší hrad jistý Karl zu Zievel, který je v následujících letech střídavě uváděn v pramenech jako Karl zu Zievel, Karl zu Zievel und Metternich a konečně jen Karl (I.) zu Metternich.⁴²⁷ Situaci ovšem komplikuje několik skutečností. Jméno Metternich se v pramenech objevuje již dříve, a to od počátku 13. století, kdy v roce 1206 jistý Hermann von Metternich daroval klášteru v blízkém Himmerode dvůr v Rohr. Pořadí himmerodských donátorů pokračuje v roce 1250 Elbertem von Metternichem a jeho manželkou Sofií a v roce 1400 bratry Heinrichem a Konrádem von Metternich.⁴²⁸ Nepodařilo se ovšem prokázat příbuzenství těchto metternichovských donátorů se zmíněným Karlem I. zu Zievel.

Druhý problém metternichovské genealogie nejstaršího období představuje existence dvou paralelních rodů Metternichů žijících ve zmíněné obci Metternich. Kromě rodu Karla zu Zievel majícího jako erbovní znamení tři černé mušle ve stříbrném poli je v pramenech doložen rovněž rod Metternichů s erbovním znaméním lva. Příbuznost těchto rodů se opět nepodařilo zatím dokázat.⁴²⁹ Jistý pokrok v bádání by mohlo přinést podrobnější studium manských desek kolínského arcibiskupství, neboť je nepochybné, že v obou případech šlo o ministeriální rody s lenním vztahem právě ke kolínskému kurfiřtství.

⁴²⁴ Zedlitz-Neukirch, Leopold: Neues Preussisches Adels-Lexicon, s. 26: „Als die Sachsen durch ihre wiederholten Friedensbrüche die Geduld Karls des Grossen ermüdet hatten, und dieser, um das abendländische Kaisertum zu befestigen, sich genötigt sah, die ganze Nation zum christlichen Glauben zu zwingen, so überfiel er sie in einem Feldzuge. Er fand, dass viele Westphäliger, die er früher begnadigt und angestellt hatte, wieder abtrünnig geworden waren. Da man ihm unter diesen auch den Metter nannte, sprang er auf und sagte: „Nein, Metter nicht!“ Diese Äusserung wurde bald bestätigt, denn als man nach einigen Tagen tiefer ins Land rückte, fand man den tapfern Metter bei den Irmensäule, bis wohin er mit seinem Häuflein Getreuer vorgedrungen war, beschäftigt, die Irmensäule zu zerstören, mit eigenen Händen das Götzenbild herunter werfend. Der Kaiser, darüber erfreut, rief aus: „habe ich gesagt, Metter nicht?“ und seit dieser Zeit soll derselbe Metternich genannt worden sein.“

⁴²⁵ NA, RAM-A, sign. Fc6 VIII 6b: „Ursprünglich hiessen sie Metter, wovon der Stammvater der Metterniche ein viel erprobter treuer Ministeriale Kaiser Heinrichs II. war, und hoch in dessen Gunst stand. Da einer der Höflinge aus Neid des edlen Ritter Metters Handschrift zu hochverrätherischen Zwecke nachahmte und dem Kaiser vorlegte, soll der Monarch gesprochen haben: „Nein, solche Tat hatt Metter nich begangen“. Daher der viel ehrende Name Metternich.“

⁴²⁶ Dnes součást obce Weilerswist v kraji Euskirchen.

⁴²⁷ Schannat, J. F.: Eifflia illustrata, s. 36.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 32, s odkazy na listiny kolínského svätícího biskupa Günthera.

⁴²⁹ Podrobně Broemser, F.: Zur Geschichte; dále Pokorná, T.: Metternichové, s. 18–22.

Již druhá generace rodu Metternichů se postarala o vznik dvou větví rodu. Karlova dcera Sybilla byla provdána za hesenského šlechtice Wolfa z Gudenburgu.⁴³⁰ Její bratr Johann (I.) von Metternich byl otcem tří synů: Johanna (II.), Otty a Sicka. Každý ze synů pak založil vlastní rodovou linii, v případě Otty se jednalo o linii Metternich-Niederburg, odvozující své jméno od hradu Niederburg, rovněž v oblasti Eifelu,⁴³¹ v případě Sicka vymřela jeho linie již synem Konrádem. Složitější byl vývoj nejstarší rodové linie Johanna (II.) a jeho synů Karla (II.) a Ludwiga. Karel byl zakladatelem rodové linie Metternich-Sommersberg dělicí se na konci 16. století na linie Metternich-Bourscheid a Metternich-Vettelhoven. Mladší Ludwig je pak zakladatelem linie Metternich-Broel dále se větvící na linie Metternich-Schweppenburg, Metternich-Bröhl a Metternich-Müllenark. Na počátku 16. století tak máme celkem 10 větví rodu Metternichů, postupně vymírajících v průběhu 17. a 18. století:

1. Metternich-Beilstein (vymřela 1695 Dietrichem Adolfem)
2. Metternich-Bourscheid (vymřela 1699 Wolfgangem Heinrichem)
3. Metternich-Heddesdorf (vymřela 1662 Bernardem Wilhelmem)
4. Metternich-Chursdorf (vymřela v roce 1731 Wolfem)
5. Metternich-Müllenark (vymřela 1754 Johannem Hugem Franzem)
6. Metternich-Niederburg (vymřela 1691 Johannem Friedrichem)
7. Metternich-Rodendorf (vymřela 1719 Friedrichem Eberhardem)
8. Metternich-Schweppenburg (vymřela 1662 Wilhelmem)
9. Metternich-Vettelhoven (vymřela 1617 Edmundem II.)
10. Metternich-Zievel (vymřela kolem roku 1650 Heinrichem)

Hlavní linie rodu pokračovala Karlem II. (asi 1435–1496), kterému se podařilo díky výhodnému sňatku se Sybillou (Belgin) Beyssel von Gymnich rozšířit svůj rodinný majetek o další statky v oblasti Eifelu. Jeho vlivné postavení bylo podtrženo i úřadem fojta ve městě Antweiler, který zdědil po svém otci Johannovi II. V úspěšné majetkové strategii, ale i politické činnosti pokračoval Karlův mladší syn Edmund (asi 1480–1542). Z hlediska veřejné činnosti je podstatná jeho účast na zemských sněmech kolínského arcibiskupství, což svědčí o jeho vstupu mezi stavovskou reprezentaci. Úspěšná byla i Edmundova snaha o rozšíření rodiny, s manželkou Amalií Kolb von Vettelhoven měl údajně 25 dětí.⁴³² Linie pokračovala nejstarším synem Hansem (1519–1562), kterému se podařilo dále budovat jak rodinný

⁴³⁰ Od této manželské dvojici se odvozuje dodnes žijící hraběcí rod Wolf-Metternich zur Gracht.

⁴³¹ Tato linie vymřela v roce 1709.

⁴³² Viz Broemser, F.: Zur Geschichte, s. 48–57; Honc, J.: Metternichové, s. 195.

majetek, tak mocenské postavení. V případě majetkové držby se možné zmínit lenní svazek s klášterem v Prümü. Pokud jde o veřejné funkce, bylo neméně držení kastelánských funkcí na hradech Saffengregg a zejména Sinzig.⁴³³ Hans von Metternich-Vettelhofen byl třikrát ženat, jeho první manželství s Annou von Schellenberg bylo pravděpodobně bezdětné, z druhého sňatku s Katherinou von Deinsberg se narodil syn Bernhard, který byl dále nositelem jména Metternich-Vettelhoven. O dvě generace později však tato linie rodu již vymřela a rod Metternichů v roce 1617 definitivně majetek ve Vettelhovenu ztratil.

Již šest let po druhém sňatku se v roce 1547 Hans von Metternich-Vettelhoven oženil potřetí, tentokrát s Katharinou von der Leyen (1520–1579), dcerou vysokého úředníka trevírské arcibiskupské kanceláře Bartholomeem von der Leyen a jeho manželky Kathariny von Palant. Sňatek Hanse Metternicha s Katharinou Leyenovou byl pro další vývoj rodu klíčový. Metternichům se díky němu podařilo vstoupit mezi elitu trevírského kurfiřtství, neboť Katharina byla nejen dcerou významného kurfiřtského úředníka, ale především sestrou pozdějšího trevírského arcibiskupa Jana VI. (1510–1567, arcibiskupem v letech 1556–1567). Obratná politika využívající různé protekce svého bratra i svého syna z prvního manželství Wilhelma Quadta z Landskronu, který zastával úřad trevírského pomocného biskupa, umožnila Katharině nejen dále rozmnožit a konsolidovat majetkovou držbu Metternichů, ale zejména zajistit významné postavení svým synům Hansi Dietrichovi (1555–1602), Lotharovi (1551–1623) a Georgovi (1555–1578).⁴³⁴

Pokračovatelem rodové linie byl nejstarší syn Hans Dietrich. I jemu se podařilo rozšířit majetek, nejen sňatkem s Annou von Dehrn (1565–1625), ale i dědictvím po svém tchánovi Bartolomeovi von der Leyen, švagrovi Heinrichu Nassavském a nevlastním bratru Wilhelmu Quadtovi von Landskron. Stabilitě rodinného majetku napomohla i okolnost, že v tomto období zastávala řada členů rodu Metternichů církevní funkce a rodinný majetek tak nemusel být droben dalším mezi další dědice a pokračovatele.

Nejvýznamnější osobností z rodu Metternichů na počátku 17. století je bezpochyby mladší bratr Hanse Dietricha Lothar I. (1551–1623), snad jeden z nejznámějších předků kancléře Metternicha. Lothar Metternich získal rozsáhlé vzdělání, studoval postupně na univerzitách v Kolíně nad Rýnem, Perugii a Padově, v roce 1599 byl vysvěcen na trevírského pomocného biskupa, v letech 1599–1623 pak zastával úřad trevírského arcibiskupa. Lothar Metternich byl

⁴³³ Broemser, F.: Zur Geschichte, s. 53.

⁴³⁴ Honc, J.: Metternichové, s. 195: „Kateřina Leyenová založila slávu a význam vettelhovenských Metternichů, protože pro své syny z manželství s Janem Metternichem vytěžila maximum možností, které jí poskytl její bratr trevírský arcibiskup Jan z Leyen a syn, trevírský biskup-suffragán Vilém Quadt z Landskron. Již roku 1562 se slušně vyrovnala se synem svého zemřelého manžela z prvního manželství a odevzdala mu statek Vettelhoven; během své poručnické správy konsolidovala majetek pro nejmladšího syna Jana Dětricha.“

úspěšný jak ve vnitřní správě kurfiřtství, kdy je konsolidoval po hospodářské a finanční stránce, tak v diplomatické oblasti. Byl důležitou osobností, která se snažila o vedení diplomatických jednání mezi katolickou Ligou a protestantskou Unií v období náboženských válek. Výrazně se angažoval v říšské politice, další tradici rodu Metternichů předznamenal svou orientací na habsburskou politiku a osobním angažmá při volbách císařů Matyáše a Ferdinanda II.⁴³⁵ Významná je i Lotharova činnost v oblasti podpory umění, uměleckého mecenátu a zejména jeho záliby bibliofilské. Cenná osobní knihovna, v níž shromáždil řadu cenných rukopisů i tisků, byla později převezena na zámek Kynžvart a stala se jedním ze zdrojů zdejší slavné metternichovské knihovny.⁴³⁶

Obratně postupoval Lothar I. Metternich i v rodinné strategii. Pro své synovce Johanna Reinharda, Karla a Emmericha získal některé z prebend v mohučském nebo trevírském arcibiskupství, významná byla i jeho podpora synovců Wilhelma II. a Lothara II., kteří pokračovali v budování rodového majetku a dalšího postavení rodu. Klíčové v této souvislosti bylo úsilí o získání dědictví po rodu Winneburgů, zejména panství Winneburg-Beilstein na středním toku Mosely.⁴³⁷ Snaha o získání winneburského dědictví byla korunována úspěchem v polovině 30. let 17. století, nejen díky politické podpoře Lothara I., ale i díky vojenskému angažmá Metternichů v této věci.⁴³⁸ Schopnost postavení vojenských jednotek a jejich dobrá organizovanost přinesla Wilhelmu Metternichovi (1591–1652) další zisky stejně jako důsledná orientace na habsburskou politiku v období třicetileté války, kterou navazoval na svého strýce Lothara I. Wilhelm tak dosáhl řady úspěchů i na politické rovině, zastával správní funkce v obvodech Mayen, Monreal, Kaisersesch a Andernach, v roce 1636 se jako dvorský maršálek mohučského arcibiskupství účastnil říšského sněmu v Řezně. Již předtím úspěšně expandoval i do Čech, když v roce 1621 získal nejprve jako zástavu, později jako přímou držbu panství Kynžvart a v roce 1630 i udělení inkolátu českého království.⁴³⁹ Majetkový vzestup byl umožněn rovněž díky výhodným sňatkům Wilhelma Metternicha s Annou Marií Ursulou von Hattstein a zejména Annou Eleonorou Brömserovou

⁴³⁵ K Lotharu Metternichovi alespoň Christ, Günther: Lothar von Metternich. In: Neue deutsche Biographie 15, 1987, s. 230–232 a Seibrich, Wolfgang: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448–1648. Berlin 1996, s. 470–472.

⁴³⁶ Viz Čáda, František: Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě. Praha 1965; Mašek, Petr: Knižní sbírky na zámku Kynžvart. Sborník Západočeského muzea. Historie XII, 1994; nejnověji Neupauer, Eduard: Knihovna státního zámku Kynžvart v historických souvislostech. Studie k rukopisnému a knižnímu fondu zámecké knihovny. Kuděj 2, 2013, s. 98–106.

⁴³⁷ K nim viz Wunnenberg, Kurt: Die Geschichte der Wunnenberg in rheinischen Gauen. Hamburg 1932; též Mötsch, Johannes: Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag. Koblenz 1989, zde s. 61–69.

⁴³⁸ V roce 1654 byl rozšířen predikát rodu na Metternich-Winneburg-Beilstein.

⁴³⁹ Viz Buben, M.: Metternichové, s. 82. Zde další literatura.

z Rüdesheimu, díky němuž získali Metternichové rozsáhlý majetek rodu Brömserů z Rüdesheimu, např. statky Rüdesheim, Obermerlau, Friedberg a další.

I když z obou manželství Wilhelma Metternicha se narodili čtyři synové, dospělého věku se dožili pouze dva z nich. Karl Heinrich Metternich-Winneburg (1622–1679) pokračoval v tradici církevních kariér členů rodu. Stal se postupně vyslancem trevírského arcibiskupa u říšského soudu v Řezně, rektorem mohučské univerzity a v závěru života též mohučským arcibiskupem. Dědicem rodu byl nejmladší ze synů Wilhelma Metternicha Philipp Emmerich Metternich-Winneburg (1628–1698), v roce 1679 povýšený do stavu říšských hrabat. I on se pokoušel navázat na úspěchy svých předků nejen v oblasti majetkové držby, ale i v politickém prostředí.

Závažný zásah do metternichovského majetku představovala francouzská expanze v 70. a 80. letech 17. století, kdy francouzská vojska obsadila Porýní a Metternichové jako exponenti habsburské politiky museli své majetky opustit. V tomto období přesouvají těžiště své majetkové politiky do Čech, kde kromě již zmíněného Kynžvartu drželi v letech 1630–1726 i panství Kynšperk nad Ohří a další menší majetky v Loketsku. S delší přítomností Philippa Emmericha v Čechách souvisí i jeho přestavba zámku Kynžvart do barokní podoby.

Koncem 17. století se v souvislosti s vyřešením politické situace v Porýní vrací Metternichové opět na své porýnské državy. Tyto državy však netvořily kompaktní celek a jejich správa byla velice nákladná a neefektivní, navíc se potýkaly s permanentními hospodářskými problémy. Tyto skutečnosti současně s nákladně vedenou politikou Philippa Emmericha prohloubily v následujících letech velké finanční potíže, které mohl jeho syn Franz Ferdinand Metternich-Winneburg (1653–1719) řešit pouze částečně. Jedním z problematických momentů představoval rovněž neustále vzrůstající počet členů rodu vyžadující značné finanční nároky. Franz Ferdinand vzniklou situaci musel řešit vytvořením fideikomisního majetku, ale ani tak nedošlo k podstatnému zlepšení finanční situace Metternichů. Úpadek metternichovského majetku vyvrcholil za syna Franze Ferdinanda Dietricha Philippa Metternich-Winneburga (1686–1739), který byl donucen část majetku prodat, a na část byla uvalena nucená správa. Majetková krize pokračovala i za jeho syna Johanna Hugo Franze Metternich-Winneburga (1710–1750), po jehož předčasně smrti hrozil metternichovskému majetku bankrot. Nezletilý nejmladší syn Johanna Huga Franz Georg Metternich-Winneburg (1746–1818) tak byl v počátku svého života velmi limitován svou finanční situací. Přes péči jeho poručníka, mohučského kanovníka Franze Ludwiga Metternich-Winneburga se podařilo rodinný majetek udržet pouze částečně. Východisko z obtížné situace však bylo nalezeno vstupem Franze Georga Metternicha do vysoké politiky. Tato skutečnost nepochybně přispěla ke zvýšení

prestiže rodu a přinesla i podstatné zisky ekonomického charakteru. Diplomatická kariéra Franze Georga Metternicha tak zahájila nové období strategie rodu, který se nadále výrazně orientoval na diplomatickou kariéru a dosáhl na tomto poli vynikajících úspěchů. V tomto smyslu je možné považovat 19. století za nejvýznamnější období v dějinách metternichovského rodu.

4.1.2. Franz Georg Metternich

Po brzké smrti svých rodičů byl nezletilý Franz Georg Metternich-Winneburg vychováván svým poručníkem – strýcem Franzem Ludwigem.⁴⁴⁰ Ten jej od počátku připravoval na úřednickou a diplomatickou dráhu. Franz Georg studoval na univerzitě v Mohuči, působil u říšského komorního soudu ve Wetzlaru, u říšského sněmu v Řezně a u říšské dvorské rady ve Vídni. V roce 1768 vstoupil do služeb trevírského kurfiřta Klemense a stal se nejprve trevírským vyslancem ve Vídni a později státním a konferenčním radou pro zahraniční záležitosti. V roce 1773 vstoupil na základě zprostředkování rakouského kancléře Václava Antonína Kounice do císařských služeb a stal se postupně císařským vyslancem v Kolíně a Trevíru, později i v Mohuči. V roce 1790 dosáhl vrcholu své diplomatické kariéry jako zplnomocněný císařský ministr v Rakouském Nizozemí. V této pozici ovšem nebyl příliš úspěšný, když nedokázal čelit francouzské expanzivní politice a v roce 1794 musel být odvolán. Epilogem jeho diplomatické činnosti bylo zastupování Rakouska v roce 1797 na rastattském mírovém kongresu.

Významnějším úspěchem bylo povýšení Franze Georga Metternich-Winneburga do knížecího stavu v roce 1803, kdy rovněž obdržel sekularizované říšské panství Ochsenhausen jako náhradu za ztracený majetek na levém břehu Rýna.⁴⁴¹

4.1.3. Klemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg

Nejvýznamnější osobností v dějinách rodu Metternichů je samozřejmě nejstarší syn Franze Georga Metternicha Klemens Wenzel Lothar (1773–1859), osobnost výrazně ovlivňující světovou politiku 1. poloviny 19. století.⁴⁴² Klemens Wenzel Metternich-Winneburg se

⁴⁴⁰ Franz Georg Metternich se dočkal podrobné biografie, viz Mathy, Helmut: Franz Georg von Metternich. Der Vater des Staatskanzlers. Studien zur österreichischen Westpolitik am Ende des 18. Jahrhunderts. Meisenheim am Glan 1969.

⁴⁴¹ Srv. též Aretin, Karl Othmar Frh. von: Franz Georg Metternich. Neue deutsche Biographie 17, 1994, s. 235–236.

⁴⁴² Obávám se, že jen přehlédnout literaturu týkající se kancléře Metternicha, která se této osobnosti v různých souvislostech věnuje, není již dnes v silách jednotlivce. Následující biogram může být tedy pouhým stručným shrnutím dané problematiky. Pro biografii Klemense Metternicha alespoň klasická práce Srbik, Heinrich Ritter von: Metternich. Der Staatsmann und der Mensch. München 1925, 2 sv.; standardní biografii de Bertier de

narodil dne 15. května roku 1773 manželům Franzi Georgovi Metternichovi a jeho manželce Marii Beatrix von Kageneck.

Ačkoli se narodil Klement do rodiny vysokého diplomata, který vystřídal řadu významných diplomatických postů, a sám se později díky svému diplomatickému umění stal jednou z předních osobností tehdejší Evropy (neměl tedy jistě problém se pohybovat v nejrůznějším prostředí, na které se rychle adaptoval), vytvořil si velmi silnou vazbu ke svému rodnému kraji, rodičům a sourozencům. Tento snad až překvapivě velmi silný vztah dokázal později přinést i na svá další sídla (zejm. Kynžvart, Johannisberg a Plasy), ale i na svou vlastní rodinu (své manželky a zejména své děti). Důležitá věc, která malého Klementa ovlivnila již v útlém věku, byl úzký vztah jeho rodičů. Jejich vzájemný vztah byl zřejmě velmi hluboký, stejně jako vztah Klementa a jeho matky, o čemž vypovídá poměrně bohatá korespondence, kterou si vyměňovali až do matčiny smrti v roce 1828.⁴⁴³ Vztah svých rodičů považoval Klement zřejmě za určitý vzor, který se snažil naplnit i ve svých třech manželstvích (kromě první manželky Eleonory Kounicové si další manželky vybral rovněž z „níže postavených“ šlechtických rodů), a to přesto, že neváhal udržovat i řadu mimomanželských vztahů (některé z nich mají dnes již legendární nádech).

V úvodu ke svým pamětem psaným v posledním desetiletí svého života odbyl své dětství trochu stroze: „Geboren zu Coblenz im Jahre 1773, fiel meine Jugend in die letzte Periode, welche der sozialen Revolution in Frankreich voranging und ihr zur Einleitung diente. Im väterlichen Hause mit treuer Sorgfalt erzogen, wuchs ich heran unter den Eindrücken meiner reichsständischen Geburt, der öffentlichen Stellung meines Vaters im kaiserlichen Dienst, des französischen gesellschaftlichen Lebens und der moralischen Flauheit, welche die kleineren deutschen Staaten vor dem Sturm, der sie bald darauf vernichten sollte, charakterisierte.“⁴⁴⁴

Rakouská historička Hedwig Kadletz-Schöffel se asi před patnácti lety pokusila o vytvoření určitého psychologického profilu kancléře Metternicha, jehož přibližné stanovení bylo možné na základě excerptce obdivuhodného množství písemností, zejména rozsáhlých řad různé osobní a politické korespondence, deníků, pamětí a dalších pramenů.⁴⁴⁵ Tento výzkum přinesl

Savigny, Guillaume: Metternich. Staatsmann und Diplomat im Zeitalter der Restauration. München 1996 a nejnověji Siemann, Wolfram: Metternich. Staatsmann zwischen Restauration und Moderne. München 2013. Wolfram Siemann ohlásil na letošní rok vydání Metternichovy rozsáhlé biografie, která se pravděpodobně stane významným mezníkem v metternichovském bádání. Dále je třeba na tomto místě upozornit i na několik pokusů a jistě shrnutí metternichovského bádání, viz Obermann, Karl: Bemerkungen über die bürgerliche Metternich-Forschung. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 6, 1958, s. 1327–1342; Schroeder, Paul W.: Metternich Studies since 1925. The Journal of Modern History 33, 1961, Nr. 3, s. 237–260.

⁴⁴³ NA, RAM-AC 14/105–132, kart. 6–7.

⁴⁴⁴ Aus Metternichs nachgelassenen Papieren. Bd. 1. Wien 1880, s. 7.

⁴⁴⁵ Kadletz-Schöffel, Hedwig: Metternich und die Wissenschaften. Wien 1992, zde s. 22–65.

překvapivé výsledky, které umožnily sestavit lidský profil kancléře. Jednoznačná výpověď svědků Metternicha charakterizovala jako „fascinující osobnost“, „člověka, kterého nemůžete nenávidět“, „velkého znalce lidí s líbezným chováním, jistou grácií, velkorysostí, společenskou obratností a velkým uměním jednat s lidmi.“ Někteří včetně Metternichových oponentů dokonce hovoří o „virtuozitě v jednání s lidmi“. Současně je možné si všimnout jeho schopnosti vedení rozhovoru, který mu přinesl dokonce u jednoho z kronikářů vídeňského kongresu přístavek „jeden z největších vypravěčů naší doby“.⁴⁴⁶ Na druhé straně si někteří Metternichovi současníci povšimli formálního chování, nedostatku sebereflexe, sklonů k nepříjemnému poučování, snahy o dokazování vlastní pravdy v každé situaci, dominantní role v rozhovoru nebo značného sebepřeceňování. Jeden ze svědků si například myslel, že Metternich věřil, že nemá žádného oponenta, protože není jednoduše možné jeho názor kritizovat.⁴⁴⁷

Zároveň si pozorovatelé všímali Metternichových rozsáhlých znalostí. Je až obdivuhodné, jak podrobnými informacemi a znalostmi disponoval, dokonce i o věcech, se kterými nebyl bezprostředně konfrontován. Odpověď na tuto otázku byla hledána ve dvou Metternichových vlastnostech, totiž značné zvědavosti a vynikající paměti. Metternich byl prokazatelně značně zvědavý/zvídavý. O vše, co ho obklopovalo, se zajímal, především o neobvyklé kuriozity. Bohatství Metternichových znalostí bylo rovněž umožněno jeho pravidelnými kontakty s učiteli, vědci, vynálezci a umělci, kteří ho informovali o svých aktivitách; rychle porozuměl a nic nezapomněl. V rozsáhlém osobním archivu kancléře Metternicha tak nalezneme rozsáhlou korespondenci s řadou osobností tehdejší vědy, kultury a umění. Stejnětak velmi rychle vstřebával čtené slovo. Neměl pouze vynikající paměť, nové poznatky uměl správně seřadit a použít. Nebylo pro něj naprosto problém se svými jazykovými prostředky formulovat shrnutí různých problémů. Je zřejmé, že tento způsob přemýšlení musel zákonitě vést k určité povrchnosti. Zdá se, že Metternichovy vědomosti měly spíše faktografický charakter, v centru jeho zájmu stály tři otázky: Co?, Jak? a K čemu?

Je zajímavé si uvědomit, do jaké míry jsou tyto skutečnosti dány Metternichovou přirozenou povahou a do jaké míry byly vyvolány, popř. umocněny způsobem a podobou vzdělání.⁴⁴⁸ První vzdělání získal malý Klement doma. Jeho prvním učitelem byl páter Bertrand, učený piarista z piaristické koleje v Koblenzi. Vyučoval Klementa a jeho mladšího bratra Josefa zejména náboženství a humanitním vědám. Když bylo Klementovi 11 let, byl jmenován jeho

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 48.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁴⁸ Podrobněji jsem se tímto tématem zabýval ve studii Kahuda, Jan: Bildugsweg des Staatskanzlers Metternich. In: Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen. München 2006, s. 193–198.

prvním hofmistrem Johann Friedrich Simon. Jednalo se o velmi důležitou osobu, která měla na malého Klementa významný vliv.⁴⁴⁹

Simon se narodil v roce 1751 ve Štrasburku, vystudoval práva a pak působil v Dessau ve známém filantropickém učilišti významného německého pedagoga Johanna Friedricha Basedowa. Zde poznal moderní metody filantropické výuky, které jistě aplikoval i při Metternichově výuce. Po odchodu z Dessau působil jako ředitel dívčí školy a konečně jako vedoucí filantropického učiliště v Neuwiedu. Při jmenování Simona Metternichovým hofmistrem můžeme rozeznat vliv jeho matky na výchovu svých dětí. Maria Beatrix von Kageneck byla nadšenou propagátorkou filantropického hnutí a příznivkyně J. F. Simona (např. se ujala role kmotry jeho dcery). Zdá se, že matčina role byla alespoň v prvních letech výchovy dětí klíčová. Johann Friedrich Simon vyučoval oba bratry Metternichy až do roku 1788, kdy zahájili svá univerzitní studia.⁴⁵⁰ Další Simonova kariéra je zajímavá, po vypuknutí francouzské revoluce zůstal ve Francii, kde byl politicky činný, zejména v období jakobínské diktatury. V roce 1806 se s Klementem Metternichem, tehdy již císařským vyslancem, setkali ve Francii, později působil dokonce jako vychovatel synů vévody Ludvíka Filipa Orleánského.⁴⁵¹

V roce 1788 zahájil Klement Metternich svá studia na právnické fakultě štrasburské univerzity. Tato studia jej měla připravit na diplomatickou kariéru, která byla předpřipravena díky politické činnosti jeho otce. Klement Metternich byl žákem významného právníka Christopa Wilhelma von Koch. Zároveň navštěvoval rovněž přednášky z botaniky a chemie u Johannese Hermanna. Metternich později vzpomínal na Hermanna jako na velmi oblíbeného učitele, který pro početný zástup šlechtických žáků pořádal ve svém bytě soukromé semináře vedené ve francouzském jazyce. Hermann probudil v Metternichovi přírodovědné zájmy, které ho poté provázely po celý život. Poněkud kuriózní je fakt, že krátce před Metternichovou imatrikulací opustil studia na štrasburské univerzitě jistý Korsičan

⁴⁴⁹ K němu viz Renaud, Theodor: Johann Friedrich Simon. Ein Strassburger Pädagog und Demagog. Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins 62, 1908, s. 449–500.

⁴⁵⁰ K Simonově pojetí výchovy obou Metternichů bohužel pouze tři stručné dopisy J. F. Simona Franzi Georgu Metternichovi z roku 1788; NA, RAM-AC 14/271 (12. a 21. června 1788 a 7. listopadu 1788). Obsahově se jedná o formální dopisy, ve kterých Simona oba chlapce chválí. U Klementa vyzníval jeho nadání k přírodním vědám. Srv. také dopisy obou Klementa a Josefa Metternichů sestře Paulině z roku 1789, ve kterých jsou reflektovány Simonovy politické názory, NA, RAM-AC 14/317.

⁴⁵¹ V této souvislosti může být ještě zmíněn Simonův dopis Metternichovi z roku 1816, ve kterém žádá o místo správce na Johannisbergu: „... in einem angenehmen Winkel der Ende ganz unbekannt meine Laufbahn beschliessen, als geneigter Zuschauer den Gang der Menschheit beobachten, die übrige Muse mit Bekanntmachung meiner Arbeiten für die deutsche Sprache unter einem fremden Namen anfüllen – das wäre das non plus ultra aller meiner Wünsche hienieden.“

jménem Napoleon Bonaparte. Metternich věnoval této skutečnosti malou noticku ve svých pamětech, kde uvádí, že s Napoleonem měli stejného profesora matematiky a šermu.⁴⁵²

Z politických důvodů vyměnil Metternich v roce 1790 Štrasburk za Mohuč. Zde pokračoval hlavně v souladu se svými zájmy ve studiu přírodovědných oborů, zejména díky návštěvám přednášek Geoga Fostera, a to včetně přednášek z oboru experimentální fyzika. Během mohučských studií však došlo k dalšímu osudovému setkání Klementa Metternicha, když si zapsal kurz německých dějin historika Niklase Vogta.⁴⁵³ Vogt zastával teorii evropské rovnováhy a mírového spoluzití jednotlivých států.⁴⁵⁴ Zdá se, že se Metternich později pokusil uvést některé Vogtovy myšlenky do praxe v systému tzv. Svaté aliance.⁴⁵⁵ Vogt ve svých přednáškách tvrdil, že každý člověk se musí pokusit obnovit ve všech oborech (přírodovědě nebo politice) rovnováhu sil. Později navázal Metternich s Vogtem rovněž úzký osobní vztah. Jeho trvalou připomínkou je i skutečnost, že byl Niklas Vogt pohřben v sousedství kaple na metternichovském zámku Johannisberg v Hesensku.

Svá studia v Mohuči uzavřel Klement Metternich v roce 1792, kdy následoval svého otce do Bruselu, aby zde získal první diplomatické zkušenosti.

V prvních letech, a to ještě po sňatku s Eleonorou Kounicovou v roce 1795 uvažoval o případné dráze vědce (přírodovědce) a často navštěvoval přednášky některých profesorů vídeňské univerzity.⁴⁵⁶ Úcta ke vzdělání a vzdělancům (využitelným ve službě státu) byla patrná i po celé období Metternichovy politické činnosti, je rovněž pravděpodobně klíčem k budování rozsáhlé kancléřovy knihovny a jeho uměleckých a přírodovědných sbírek.

Po bruselské epizodě, kde Metternich spíše pozoroval in situ svého otce, se po dvou letech Klement „osvědčil“ natolik, že v roce 1794 mohl být pověřen vlastním diplomatickým

⁴⁵² NA, RAM-AC 8/1, kart. 1. K tomu poznámka v Metternichových pamětech „In dem Jahre, als ich in dieser Stadt ankam, hatte der junge Napoleon Bonaparte sie soeben verlassen, als Offizier in dem zu Strassburg in Garnison liegenden Artillerie-Regimente hatte er daselbst seine Studien für Waffengattung beendet. Ich bekam dieselben Professoren der Mathematik und Fechtkunst wie er, eine Tatsache, an die jene Meister sich erst erinnerten, als der kleine Artillerie-Offizier nach und nach grosser General, erster Konzul und Kaiser geworden war“, Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, Bd. 1. Wien 1880, s. 7–8.

⁴⁵³ Viz Peters, Hermann Josef: Niklas Vogt und das rheinische Geistesleben 1792–1836. Ein Beitrag zur Geschichte des politischen und historischen Denkens am Mittelrhein. Mainz 1962.

⁴⁵⁴ Vogt, Nicolaus: System des Gleichgewichtes als nützliches und praktisches Resultat der Geschichte oder Philosophie der Erfahrungen. Mainz 1785.

⁴⁵⁵ K tomu Langendorf, Jean Jacques (ed.): Klemens Wenzel Lothar Nepomuk von Metternich: Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften. Wien 1995; Kraus, Karl: Politisches Gleichgewicht und Europagedanke bei Metternich. Frankfurt am Main 1993.

⁴⁵⁶ „ich hätte vorgezogen, im Privatleben zu bleiben und meine Zeit der Pflege der Wissenschaften zu widmen. Zu der Epoche, von der ich spreche, schien das Geschick meine Neigungen begünstigen zu wollen, zu diesem Ende entwarf ich einen Plan, den zu vollführen mir nicht beschieden war;“ tamtéž, s. 9–10.

úkolem. Ten jej zavedl poprvé do Anglie, o Metternichově bystrém pozorovacím talentu svědčí první rozsáhlá zpráva, ve které doporučoval vytvoření zemské domobrany v Německu. V říjnu 1794 se vrátil zpět ke svému otci, který mezitím utekl do Vídně před blížící se francouzskou revolucí. Zde se Metternich věnoval naplno svým přírodovědným zálibám, svůj zájem postupně rozšířil i o medicínu a podle svědectví současníků se postupem času vypracoval na slušného diagnostika. O tomto Metternichově zájmu svědčí podpora některým lékařům, kterou projevoval až do vysokého stáří. I zde sledoval postupný vědecký pokrok, mezi jeho korespondencí nalezneme například i pojednání o homeopatii.

Metternich však pokračoval v získávání širšího vzdělání, velmi ho oslovily například myšlenky právního teoretika Petera von Franka, jehož teorie později uplatnil ve svém politickém systému. Díky sňatku s Eleonorou Kounicovou, vnučkou rakouského kancléře Václava Antonína Kounice a dědičkou rozsáhlé majetku na jižní Moravě, byl Klement Metternich uveden do prostředí vysoké aristokracie a do státní služby.

Prvním diplomatickým postem „na zkoušku“ bylo v letech 1797–1799 předsednictví delegace vestfálského hraběcího kolegia na mírovém kongresu v Rastattu, který řešil mimo jiné otázky mediatizace, tzn. postupnou právní integraci říše do společného státu. V roce 1801 mu byl pak svěřen důležitý post císařského vyslance na saském dvoře v Drážďanech. Zde se mimo jiné seznámil s diplomatem Friedrichem von Gentz, který se stal jeho celoživotním přítelem a rádcem. Výsledkem drážďanského pobytu Klementa Metternicha je více než stostránková úvaha *Instruktionsentwurf für den Gesandten nach Dresden*, ve které přehledným způsobem Metternich opět tlumočil své názory na řešení politických otázek v Evropě.⁴⁵⁷ Podstatou jeho politologických teorií byla existence suverénního a silného Rakouska, které bude tvořit dlouhodobě rovnovážný prvek proti vlivu Francie a Anglie ve střední Evropě. Požadavek na vytvoření silného státního útvaru z podunajské monarchie se stal základním kamenem Metternichových politických názorů, částečně snad formulovaných pragmaticky, z velké části ovšem formulovaných na základě pečlivé a hluboké analýzy evropských dějin a mezinárodních vztahů v Evropě.

Tyto názory jistě konvenovaly vídeňskému dvoru a můžeme v nich také hledat klíč k Metternichově raketové kariéře. Po dvou letech strávených na dvoře saského kurfiřta byl Klement Metternich pověřen náročnějším diplomatickým postem u pruského dvora v Berlíně. Berlínský pobyt umožnil Metternichovi vstoupit na kolbiště vrcholné diplomacie, a to ve zvláště vypjatém období napoleonských válek. Systematicky se pokoušel přimět pruského

⁴⁵⁷ NA, RAM-AC 8/25, kart. 3.

krále Fridricha Viléma III. ke vstupu do války, což se mu však nepodařilo. Zároveň velmi skepticky vnímal další vývoj Pruska jako evropské velmoci. Berlínské období v životě Metternicha bylo vyplněno opět návštěvami věhlasných učenců, k nejzajímavějším patří zprávy o Metternichových návštěvách na přednáškách filozofů Johanna Gottlieba Fichteho a Friedricha Schlegela.

Po bratislavském míru kodifikujícím drtivou porážku protinapoleonské koalice byl Metternich povolán na jeden z nejvýznamnějších diplomatických postů – císařského vyslance v Paříži. Závažnost tohoto rozhodnutí si plně uvědomíme jen tehdy, zvážíme-li, že Klementu Metternichovi bylo v té době 33 let, měl za sebou jen krátkou kariéru a Rakousko bylo jednou z mocností, která po bitvě u Slavkova drtivě prohrála další fázi války a blížila se státnímu bankrotu. Málokomu by se v tomto období zastávat post ambasadora v „nepřátelské“ zemi. Ne tak Klementu Metternichovi, postupně se mu podařilo získat si přízeň a náklonnost vlivných osobností napoleonské Francie počínaje ministrem zahraničí Talleyrandem a konče některými vysoce postavenými dámami Napoleonova dvora. Výsledky jeho osobní angažovanosti a pařížské obluby se však v reálné politice projevovaly jen postupně. Navíc projevil Metternich určitou netrpělivost v období španělského povstání proti Napoleonovi, kdy přesvědčil vídeňský dvůr k opětovnému vstupu do války. Porážka rakouské armády u Wagramu v roce 1809 však rychle tuto aktivitu zhatila.

Následné mírové smlouvy v Schönbrunnu zněly zpočátku pro Rakousko velmi nevýhodně. Metternichovi se však opět podařilo od počátku nepříznivou situaci obrátit. Projevil se opět jako výborný psycholog, když vsadil na Napoleonovu ješitnost a připravil projekt jeho manželství s arcivévodkyní Marií Luisou, dcerou císaře Františka I. Metternichovy zásluhy byly odměněny jmenováním rakouským ministrem zahraničních věcí v říjnu 1809. Složitých jednání s Napoleonem v Paříži se aktivně účastnila rovněž Eleonora Kounicová.

Metternichovi se zároveň podařilo udržet Rakousko nezávislé na Francii a zároveň mimo protinapoleonskou koalici sdruženou v Rýnském spolku. Ačkoli byla tato situace do budoucna poněkud problematická, zvláště vzhledem k nepříznivé finanční situaci Rakouska, podařilo se Metternichovi docílit alespoň toho, že Napoleon se dále zaměřil jiným směrem než protirakouským.

Představa uspořádání habsburské monarchie byla v Metternichově podání federalistická, tato koncepce měla nahradit koncepci centralizovaného byrokratického státu, který byl vytvořen v období osvěcenského absolutismu Marie Terezie a zvláště Josefa II. Tato koncepce však byla předem odsouzena k zániku, a to zejména vzhledem k přísně absolutisticky smýšlejícímu císaři.

V následujících letech lavírovala metternichovská zahraniční politika mezi Francií a protifrancouzskou koalicí, vzhledem k nedostatečně vyzbrojené armádě se Rakousko nemohlo přímo zapojit do bojů s Napoleonem, na diplomatickém poli se ovšem podařilo dosáhnout řady úspěchů, a to zejména formou zprostředkování. Metternichova role nabývala stále většího významu, až v roce 1813 zcela ovládl diplomatické zázemí protinapoleonských sil. V získaném čase se postupně podařilo zajistit i zlepšení technického stavu a taktické připravenosti rakouské armády. V srpnu 1813 vstoupilo Rakousko do války s Francií. Diplomatická role Metternicha se zřetelně ukázala rovněž při řešení situace v Říši a vytvoření Německého spolku a angažovanosti Anglii v kontinentální politice jako určité protiváhy Ruska.

Vrchol Metternichovy diplomatické aktivity však představoval Vídeňský kongres zasedající od října 1814 do června 1815. Už sama skutečnost, že se kongres, který měl řešit budoucí uspořádání Evropy, konal ve Vídni, svědčí jednoznačně o dominantním postavení rakouské diplomacie i samotného Metternicha. Rakousko odcházelo z mírových jednání vítězně a zároveň se podařilo prosadit do praxe dávnou teorii rovnováhy, když nebyly vůči Francii uplatňovány příliš přísné kompenzace, a nepřipuštna dominantní role Ruska v evropských záležitostech ani Pruska v Německém spolku. Rovnováha byla vytvořena systémem tzv. Svaté aliance, smlouvy garantované evropskými velmocemi, které vzájemně slíbily zachovat status quo v evropské politice a nepřipustit sebemenší změny. Vídeňský kongres proslul nejen svými politickými výsledky, ale také jako mimořádná společenská událost, série plesů, banketů, divadelních představení a dalších aktivit.

Systém Svaté aliance byl vlastním naplněním Metternichových politických teorií spočívajících v udržení rovnováhy. Tento systém je obvykle vnímán negativně jako brzda veškerého pokroku a nepřátelská síla vůči právu na sebeurčení jednotlivých národů. Svatou alianci však můžeme v dobovém kontextu chápat rovněž jako určitý pokus o kolektivní bezpečnost v Evropě a jistý stupeň „evropské integrace“. Tato idea byla znovu zdůrazněna na kongresech Svaté aliance v Cáchách (1818), Opavě (1820), Lublani (1821) a Veroně (1822). Metternichovo skutečné postavení v rakouské politice bylo v roce 1821 vyjádřeno rovněž jmenováním státním kancléřem. Tato funkce nebyla od úmrtí Václava Antonína Kounice v roce 1794 užita.

Systém evropské rovnováhy ztělesněný Svatou aliancí však neměl dlouhého trvání, smlouva postupně přestala být důsledně dodržována všemi signatáři, kteří stále více sledovali své imperiální snahy. Tyto skutečnosti postupně vedly ke konci Metternichova vlivu v Evropě. Zároveň se stal, byť do jisté míry nezaslouženě, symbolem reakce a konzervativismu

vyjádřeným pojmem „metternichovský absolutismus“. Pád systému Svaté aliance vedl postupně k obrácení Metternichovy pozornosti do střední Evropy a Itálie, kde snad trochu žárlivě a zahořkle nad rozbitím svého „díla“ dal velmi brutálně pronásledovat všechny oponenty rakouské politiky. Řada vězňů ze severní Itálie ve státním vězení na Špilberku pak figurovala jako svědci záporných stránek Metternichovy politiky a symbol jeho „reakčnosti“. Metternichův vliv v Rakousku byl značně omezen v roce 1826 jmenováním hraběte Františka Kolovrata státním a konferenčním ministrem, kterému byla podřízena významná část ústřední správy, zejména státní finance. Jeho blízkost císaři Františkovi zbavovala postupně Metternicha většího vlivu. Názory císaře a ministra Kolovrata byly velmi blízké, spočívaly důsledně na absolutistické bázi a soustředění moci do rukou císaře. Pro Kolovrata tedy musela být naprosto nepřijatelná myšlenka resortních ministerstev, profesionalizace státní správy, důraz na vzdělání a kvalifikaci státních úředníků a další myšlenky, se kterými postupně vystupoval kancléř Metternich. Metternichův vliv byl znovu oslaben po smrti císaře Františka I. v roce 1835, kdy se stal císařem jeho prvorozený syn Ferdinand I. Místo něj vládla státní konference v čele s arcivévodou Josefem a za rozhodujícího vlivu ministra Kolovrata. Metternichův vliv tak zůstal omezen pouze na zahraniční záležitosti. Postupně se stále více uzavíral do budovy státní kanceláře nebo rodinného prostředí, vedl bohatou korespondenci a pracoval na různých memorandech k otázkám správy státu. Tato byt' v řadě ohledů vyspělá „díla“ však již neměla na samotný chod státu větší vliv. Paradoxně byl Metternich vnímán jako zastávce konzervativní politiky, zatímco jeho protivník Kolovrat jako muž s liberálním nádechem.

Politický konec Metternicha v tomto ohledu logicky přinesla březnová revoluce v roce 1848. Metternich jako hlavní oběť opustil všechny své funkce a dočasně emigroval do Anglie. Do Vídně se navrátil až v roce 1851. V posledním období svého života však žil již jen jako soukromá osoba na svých statcích, nejčastěji na Johannisbergu v Porýní a na Kynžvartu v západních Čechách, a připravoval k vydání své paměti. Klemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg zemřel dne 11. června 1859 ve svém paláci ve Vídni a byl pohřben do rodinné hrobky v Plasích, kterou sám založil.

4.1.4. Richard a Paulina Metternichovi

Je známo, že synové slavných otců nemají snadný život, protože vyrovnat se s neustálou, ať již vědomou, nebo jen nevědomou konfrontací, s uznávaným rodičem, je velmi obtížné a často i tíživé. Nejinak tomu bylo u Richarda Metternicha, který jistě musel této konfrontaci čelit při veřejných vystoupeních, ale i v privátním životě. Hodnocení Richarda Metternicha je

poměrně složité, protože na rozdíl od svého otce se nedočkal zatím přílišné pozornosti historiografie, a to přesto, že po velkou část svého života byl uznávaným diplomatem a rovněž respektovanou osobností veřejného a kulturního života v Rakousku 2. poloviny 19. století. Jenže právě srovnávání s otcem a později s charismatickou manželkou Paulinou je příčinou stále jisté „neviditelnosti“ Richarda Metternicha.⁴⁵⁸

Richard Metternich se narodil dne 7. ledna 1829 ve Vídni jako syn státního kancléře Klementa Metternicha a jeho druhé manželky Antoinetty, sv. p. von Leykam, hraběnky z Beilsteinu. Pokřtěn byl farářem ve dvorním kostele sv. Michala Karlem Josefem Lugitschem a dostal jméno Richard Klemens Joseph Lothar Hermann. Křest to byl samozřejmě vzhledem k osobnosti otce slavný, Richardovým kmotrem byl jeho strýc Josef, mladší bratr Klementa Metternicha, a dalšími svědky vídeňský policejní ředitel Josef hrabě Sedlnitzky a hrabě Andreas Florimond Mercy, jeden z nejbližších spolupracovníků kancléře Metternicha.⁴⁵⁹ Richard byl synem v pravdě vymodleným, v prvním kancléřově manželství zemřeli dva synové v novorozeneckém věku (František Karel v roce 1799 jako roční a v téže roce Klement Eduard pouhých pět dnů po narození). Oblíbený kancléřův syn Viktor narozený roku 1803 byl již koncem 20. let dlouhodobě nemocen a obavy o jeho zdravotní stav naplňovaly řadu dopisů kancléře. Viktor zemřel dne 30. listopadu 1829. Narození malého Richarda tak znamenalo novou naději pro metternichský rod a zároveň naplnění kancléřova snátku s Antoinettou von Leykam. Pro ni však bylo narození Richarda osudným, již dne 17. ledna 1829 Antoinetta na následky porodu zemřela.

Výchovu malého Richarda převzala v prvním období jeho nevlastní sestra Leontina, dcera z kancléřova prvního manželství s Eleonorou Kounicovou. Biografie Leontiny Metternichové bude rovněž úkolem pro budoucí metternichovské bádání. Po smrti své matky se stala důležitou oporou a důvěrnicí svého otce, který s ní v rozsáhlé korespondenci rozebíral nejen běžné problémy, ale konzultoval s ní i některé politické otázky. Z Leontinina deníku i vzájemné korespondence s otcem vyplývá, že Richard se pochopitelně stal poměrně častým námětem vzájemné komunikace. Například dne 14. července 1829 si do svého deníku zapsala: „Wir sind in entsetzlichster Sorge um unseren kleinen Richard gewesen. Es wurde ihm so schlecht nach einer Erkältung, und wir dachten schon vor dem Unglück zu stehen, ihn zu verlieren“.⁴⁶⁰ O necelý měsíc později už mohla otcí referovat: „Wir umarmen Dich

⁴⁵⁸ Jedinou biografií Richarda Metternicha zůstává nevydaná disertační práce Forgó, Hannelore: Fürst Richard Metternich, netištěná doktorská disertace, Universität Wien 1966.

⁴⁵⁹ Křestní list Richarda Metternicha viz NA, RAM-A 1729, 1730.

⁴⁶⁰ Léontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs, hg. Tatiana Fürstin von Metternich, Wien – München 1990, s. 207.

zärtlich. Richard macht uns „Si, Ssi“. Seine Kinderfrau, die Schaumburg, ist krank. Sie schaut recht schlecht aus; sie ist noch nicht deswegen zu Bett, aber ich befürchte, daß sie eine Krankheit brütet.“⁴⁶¹

První období svého života tak prožil Richard ve společnosti svých sester Leontiny a mladší Hermíny. Od roku 1831 pak převzala jeho výchovu jeho nevlastní matka, třetí manželka kancléře Metternicha Melanie, roz. Zichy-Ferraris. Melanie pocházela z uherského rodu Zichy-Ferraris naturalizovaného u vídeňského dvora a sňatek s kancléřem uzavřeli dne 30. ledna 1831 ve Vídni. Soudě podle pozdějších spíše náhodných indicií, byla Melanie v otázkách výchovy ženou velmi přísnou a měla zásadní vliv na výběr vychovatelů pro Richarda a jeho mladší sourozence (v roce 1832 narozenou Melanii, 1834 Pavla a 1837 Lothara).

Richardovi se dostalo velice kvalitního vzdělání, na kterém se podíleli osobnosti se značným odborným renomé a otevřených liberálních názorů.⁴⁶² Nezanedbatelným byl pochopitelně rovněž vliv otce, který, jak jsme ukázali v předchozí kapitole, svědomitě sledoval životy a další vývoj svých dětí. Mezi vychovateli Richarda Metternicha nalezneme především známého básníka a spisovatele Adalberta Stiftera, pozdějšího kustoda kynžvartských zámeckých sbírek Pavla Ratha a geografa světového formátu Friedricha Simonyho.

Asi nejvýznamnější vliv na Richarda Metternicha měl Adalbert Stifter, který v letech 1843–1846 dával R. Metternichovi soukromé hodiny matematiky a fyziky. Bohužel se o systému Stifterovy vzdělávací metody zatím nepodařilo nalézt žádné přímé zprávy. Můžeme se však domnívat, že své zásady vštípil do své literární tvorby, zejména impozantního románu *Pozdní léto* (*Nachsommer*), který představuje jeden z nejznámějších příkladů tzv. vzdělávacího románu (*Bildungsroman*) 19. století.⁴⁶³ Stifter se v něm pokouší sledovat přeměnu svého hrdiny Heinricha Drendorfa od chlapce ve vzdělaného muže, připraveného k cestě životem. Interpretace tohoto románu jednoznačně odhalila vliv vlastní zkušenosti autora v rodině Metternichů na koncepci románu, včetně plastického vykreslení některých postav vzniklých na základě konkrétních předloh.⁴⁶⁴ Zatímco Stifter otevřel Richardu Metternichovi myšlenkový obzor měšťanské společnosti 2. poloviny 19. století, pokusil se další vychovatel

⁴⁶¹ Leontina otcí, 6. srpna 1829; tamtéž, s. 211–212. Dne 22. srpna 1829: „Frau Schaumburg geht es wieder besser, sie fängt an spazierenzugehen. Richard und wir sind alle gesund.“, tamtéž, s. 240.

⁴⁶² K Richardově výchově v jiných souvislostech Rokyta, Hugo: Metternich v záznamech vychovatele Pavla Ratha. *Heraldika a genealogie* 21, 1988, s. 13–16; dále Forgó, H.: Fürst Richard Metternich, *passim*.

⁴⁶³ Stifter, Adalbert: *Der Nachsommer. Eine Erzählung*. Pest 1857; česky *Pozdní léto*. Praha 2005.

⁴⁶⁴ K interpretaci Rokyta, H.: Metternich v záznamech, s. 4n.

Paul Rath, původně benediktinský mnich v klášteře Seitenstetten, o systematickou přípravu Richarda Metternicha ve vzdělání klasického typu.⁴⁶⁵

Do značné míry liberální výchova a přece jen i velkosvětské prostředí císařské Vídně našly u mladého chlapce živnou půdu. V polovině 40. let se Richard se svými přáteli, Adalbertem Stifterem a Friedrichem Simonym rozhodl založit i vlastní literární kroužek vydávající vlastní bulletin s názvem Monatshefte literarisch-belletristischen Privatvergnügens.⁴⁶⁶

Literární a vůbec umělecký talent se v rodině Metternichů dědil, i u Richarda byl pravděpodobně značný, rozvinout jej dokázal až na konci svého života.

Přírozenou cestou mladého rakouského šlechtice v polovině 19. století bylo pokračování ve studiích na vysoké škole. V matrice imatrikulovaných vídeňské univerzity ve školním roce 1844/1845 nalezneme následující zápis: „Fürst Metternich von Winneburg, Hz. in Portella, Richard; Vaterland und Geburtsort: Wien; Dermalige Studienverwaltung: Phil. I. Anni; Name und Stand des Vaters: k. k. Haus-, Hof- und Staatskanzler, Staats- und Konferenzminister“ a poznámku o úhradě imatrikulačního poplatku ve výši 4 zl. 30 kr.⁴⁶⁷ Studium filozofie bylo ale jen jakousi přípravkou pro další vyšší studia, z výstupního vysvědčení vydaného univerzitou o rok později vidíme, že Richard Metternich navštěvoval předměty: religionistika, filozofie, elementární matematika a latinská filologie, vše s výsledkem „erste Klasse mit Vorzug“.⁴⁶⁸

Nemáme bohužel zatím informaci o tom, zda některý z učitelů Richarda Metternicha zásadním způsobem ovlivnil. Sledovat jeho názorový a myšlenkový svět je vůbec složité, neboť na rozdíl od svého otce zanechal velmi málo písemných svědectví, snad v budoucnu přinese nějaké výsledky analýza jeho korespondence. Po filozofických studiích pokračoval Richard Metternich ve studiu práv na vídeňské univerzitě, rovněž zde setrval pouze jeden školní rok 1846/1847.⁴⁶⁹ Zda byla příčinou ukončení vysokoškolského vzdělání politická situace, zabraňující Richardovi v pobytu ve Vídni, nebo zda považoval již svou školní docházku za dostačující není úplně jasné.

Politická situace každopádně zapříčinila jisté odložení Richardovy diplomatické kariéry, pro kterou byl předurčen i vychováván. Revoluční léta 1848–1849, během nichž byl jeho otec nejprve donucen rezignovat na všechny funkce a poté odejít do emigrace, nebyla jistě příhodná pro zahájení úřední kariéry syna „nenáviděného“ státního kancléře.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 13–16. Podrobněji v německé verzi Rokyta, Hugo: P. Paulus Johann Baptist Rath OSB aus Seitenstetten (1807–1887). Erzieher im Hause Metternich, Direktor der Sammlungen auf Schloß Königswart in Böhmen. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte von Adalbert Stifters Bildungsroman „Der Nachsommer“. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige 90, 1979, s. 356–419.

⁴⁶⁶ Forgó, H. Fürst Richard Metternich, s. 10.

⁴⁶⁷ Universitätsarchiv Wien, Hauptmatrikel M 13 (1843/1844 – 1849/1850), s. 233.

⁴⁶⁸ NA, RAM-A 6424.

⁴⁶⁹ NA, RAM-A 6425 (potvrzení o navštěvování kurzů trestního práva a statistiky).

Až po konsolidaci situace pokračuje Richard Metternich v cestě v otcových stopách a roku 1850 zahajuje svou diplomatickou kariéru. Symbolicky je prvním místem Paříž, kde se stává legačním attaché. Diplomatická kariéra je obdobně jako u otce poměrně rychlá, v roce 1855 je povýšen do funkce legačního sekretáře a o rok později přichází první vyslanecký post na saském dvoře v Drážďanech, symbolicky stejný počátek kariéry jako u Richardova otce. Vrchol kariéry pak znamená jmenování císařským vyslancem v Paříži v roce 1860, mimořádně náročného postu u dvora Napoleona III., kde se podaří Richardovi rovněž mimořádně prosadit. Po pádu francouzského císařství je donucen na svůj post rezignovat i Richard Metternich. Po odvolání z Paříže je pak pověřován již jen jednorázovými diplomatickými úkoly, k nimž patřila například účast na korunovaci švédského krále Oskara II. ve Stockholmu v roce 1873. O rok později je však Richard Metternich penzionován a vypočtena mu penze ve výši 4830 zlatých.⁴⁷⁰

Není mým úkolem ani v našich možnostech hodnotit diplomatickou kariéru Richarda Metternicha. To je úkolem jeho budoucího životopisce. Můžeme snad jen zdůraznit, že dvacetiletá kariéra v diplomatických službách snad opravňuje alespoň částečně tvrdit, že angažmá Richarda Metternicha pro rakouskou diplomacii nebylo bez konkrétních výsledků. Podstatou Metternichovy diplomatické činnosti byla snaha o udržení nadstandardního vztahu mezi Rakouskem a Francií Napoleona III. To se mu do značné míry dařilo, nejen v rovině politické, ale i v rovině osobní, kterou dokládá bohatě dochovaná korespondence zejména s císařovnou Evženií. Pád Napoleona III. a vznik Francouzské republiky musel zákonitě vést i k nahrazení Richarda Metternicha jiným diplomatem na tomto postu.

Opusťme však nyní na chvíli život Richarda Metternicha a obraťme pozornost na osobu, která od poloviny 50. let jeho život výrazně ovlivňovala, možná v některých ohledech až určovala a dodnes trochu Richarda Metternicha v historickém povědomí zastiňuje.

Dne 30. června roku 1856 se konala ve Vídni slavná svatba, pro rod Metternichů slavná dvojnásob. V oddací matrice byly jako snoubenci zapsáni Richard Clemens Lothar Herrmann, kníže Metternich-Winneburg a Paulina Clementina Maria Walburga, hraběnka Sándorová de Slavnicza. Mezi svědky nalezneme knížete Paula Esterházyho, hraběte Karla Buol-Schauensteina, knížete Karla Liechtensteina a hraběte Albrechta Festeticse.⁴⁷¹ Nebylo by na tom nic divného, kdyby matkou nevěsty nebyla Leontina Adelheid Maria Paulina, roz. kněžna von Metternich-Winneburg, nevlastní sestra ženicha, o které byla již řeč na začátku této

⁴⁷⁰ Základní údaje o diplomatické kariéře Richarda Metternicha viz HHStA Wien, fond Ministerium der Äussern – Administrative Registratur, F. 4 – Personalien, Kart. 215.

⁴⁷¹ NA, RAM-A 1796.

kapitoly. Nutno tedy konstatovat, že Paulina Sándorová, která se stala manželkou Richarda Metternicha, byla zároveň jeho neteří. Aby bylo učiněno zadost genealogické definici, můžeme ještě konstatovat, že nevěsta byla vnučkou kancléře Metternicha a zároveň jeho snachou.

Abychom se již dále nezaplétali do složitých sítí šlechtické genealogie, sledujme raději životní příběh nevěsty. Paulina Sándorová se narodila dne 26. února 1836. Jejím otcem byl hrabě Mořic Sándor de Slavnicza, dědic starého uherského rodu připomínaného od 15. století. Mořic Sándor byl slavným jezdcem, chovatelem koní, závodníkem na koni i na voze, zkrátka postavou, která stála na špičce zájmu vídeňské společnosti. Pro svou ohnivou povahu, fyzickou krásu a pověst „vídeňského dandyho“ se těšil nebývalému zájmu nejen ve Vídni, ale po celé Evropě.⁴⁷² Mořic Sándor byl podle svědectví vlastní dcery i mužem velmi přísných zásad, například odmítal hraní karet a údajně nikdy nepozřel kapku alkoholu. Vzbuzoval respekt a byl pro své děti obávaným otcem.⁴⁷³

Paulina zdědila po svém otci fyzickou krásu, energii a temperament, po své matce pak bystrou povahu, vytrvalost a altruismus. Rozhodující osobností pro další vývoj Pauliny Metternichové měl pravidelný kontakt s jejím dědečkem a budoucím tchánem kancléřem Metternichem. Téměř každým dnem byla hostem v jeho vídeňském paláci, byla přítomna setkáním s řadou vynikajících osobností vědeckého a kulturního světa. Sama později vzpomínala například na setkáním s Alexandrem von Humboldtem nebo tanečnicí Fanny Elßlerovou. Díky dědečkovi měla rovněž pravidelný přístup k císařskému dvoru, kde se sblížila zejména s budoucím císařem Františkem Josefem I., se kterým ji pojila řada společných zážitků z dětských her. Paulina Sándorová byla ovšem především kancléřovou důvěrníci, posluchačkou, glosátorkou a receptorkou jeho názorů, příběhů a vyprávění. Je škoda, že nefixovala tyto vpravdě jedinečné historky. Dle svědectví řady současníků měl stárnoucí Metternich stále více sklon k vypravování, někdy až žvanivému, ale přesto určitě nebyly jeho historky bez zajímavosti a důležitých detailů. Paulina Sándorová svého dědečka milovala a tato náklonnost byla jistě vzájemná. Rovněž se zdá, že mu byla i svou energickou povahou velmi blízká.⁴⁷⁴ Úděl svého dědečka sdílela i v letech 1848–1850, kdy jej společně se svou matkou opakovaně navštívila v emigraci v Anglii a v Belgii.

⁴⁷² Srv. např. Count Sándor's Exploits. London 1833.

⁴⁷³ K tomu Metternich, Pauline: Erinnerungen, hg. Lorenz Mikoletzky. Wien 1988, s. 49–68.

⁴⁷⁴ K osobnosti Pauliny Metternichové dnes již bohatá literatura, zejm. Seligmann, Adalbert Franz: Fürstin Pauline Metternich. Neue österreichische Biographie 1815–1918, 1. Abt., III. Bd., Wien 1926, s. 43–52; Wassilko, Theophila: Fürstin Pauline Metternich. Wien 1958 a Luez, Philippe: Pauline de Metternich. L'éventail brisé, Paris 2004. Důležité doklady k osobě Pauliny Metternichové též AVA, Nachlaß Wassilko. Samotný rozsáhlý osobní archiv Pauliny Metternichové byl pravděpodobně bohužel zničen v závěru druhé světové války na zámku Bajna v Maďarsku.

Seznámení s budoucím manželem navracejícím se do otcovského domu pravidelně z pařížské delegace bylo proto logickým. Sama Paulina na ně po letech vzpomínala: „Im Jahre 1856 kam mein Onkel Richard auf Urlaub von Paris, wo er Sekretär bei der Botschaft war, nach Wien und wollte die Monate Januar und Februar hier zubringen. Klavierspiel und Sympathie hatten den Onkel und die Nichte genähert, und den 7. Februar hielt er um meine Hand an. Der Großpapa war über den Entschluß seines Sohnes hochofret, meine Eltern gleichfalls, aber meine Mutter war doch eher darüber betroffen, daß ich ihren Stiefbruder heiraten sollte. Doch fand sie sich schnell hinein. Ich erinnere mich tiefgerührten Herzens des Empfanges, welcher mir zuteilt wurde, als ich auf dem Rennweg als Braut erschien und der gute Großpapa, mich herzlich umarmend, mir sagte: „Ich bleibe für dich der Großpapa, du darfst mich nicht deinen Schwiegervater nennen, denn ich stehe dir als Großvater näher.“⁴⁷⁵

Láska vzniklá při klavírní hře však musela nejprve překonat velkou překážku. Ačkoli dělilo snoubence jen sedm let věku, přece jen stáli ve velmi úzkém příbuzenském vztahu, který byl překážkou manželství. K jeho povolení bylo nutno podstoupit jednání s církevními úřady o vydání papežského dispensu, který by takový svazek umožnil. V tomto případě však byla tato záležitost vyřízena velmi rychle. Dispens napsaný vlastnoručně Paulinou Sándorovou a odeslaný do Říma měl následující znění: „Infrascripti oratores pedes Sanctitatis Tuae provoluti humilime exponunt, se ardentem cupere matrimonio conjungi, cum autem ipsorum desiderii obstat impedimentum secundi primum attingentis consanguinitatis gradus, hinc supplicibus exorant precibus, ut Sanctitas Tua eos a memorato impedimento auctoritate apostolica dispensare dignetur ad hoc, ut matrimonium inter se contrahere valeant. Hujusmodi matrimonium bono utriusque familiae conducet, et optassimum afferet solatium Oratoris Patri nimirum Principi Clementi Wenceslao de Metternich-Winneburg, olim Cancellario Status, Domus et Aulae Majestatis Suae Caesareo-Regiae Apostolicae, qui iam grandaevus, cupit vel maxime, ut haec unio quae duplici sub respectu eidem jucundissima accideret, valeat celebrari.

Oratores Paternae benignitati Sanctitatis Tuae confisi, fore ut voti compotes fiant, apostolicam benedictionem humiliter implorant.“⁴⁷⁶

Snad nejen díky upozornění na osobnost otce ženicha v suplice seznámil již dne 17. dubna 1856 vídeňský arcibiskup Jan Otmar kardinál Rauscher snoubence s papežským dispensem ve věci jejich sňatku, kde jim prominul „impedimento consanguinitatis secundi primum tangentis

⁴⁷⁵ Metternich, P.: Erinnerungen, s. 42.

⁴⁷⁶ NA, RAM-A 2040.

gradus“.⁴⁷⁷ A nic již nebránilo vydání svatebního oznámení: „Moritz Graf Sándor, k. k. Kämmerer, Comander des sächsischen Weißen Falkenordens und Leontine Gräfin Sándor, geborene Fürstin von Metternich-Winneburg, Strenkreuz Ordens und Palast-Dame geben Nachricht von der bevorstehenden Vermählung ihrer Tochter Pauline Clementine Marie Walburga Gräfin Sándor mit Seiner Durchlaucht dem Herren Richard Fürsten von Metternich-Winneburg, k. k. Kämmerer, außerordentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister am königlich sächsischen Hofe, an dem großherzoglich und dem herzoglich sächsischen Hofe etc. Die priesterliche Einsegung wird am 30. Juni 1856 hier in Wien vollgezogen.“⁴⁷⁸

Diplomatické posláni Richarda Metternicha bylo velkou výzvou i pro jeho manželku a naopak osobnost Pauliny Metternichové často přitahovala pozornost, která mohla být úspěšně využita i při řešení řady komplikovaných diplomatických problémů. Z hlediska dalšího vývoje epizodický pobyt na drážďanském dvoře byl pro Paulinu Metternichovou inspirativní. Saský král Jan, sám literárně činný, podporoval na svém dvoře kulturní tradici, kterou se snažil vědomě navazovat na slávu Drážďan z období Augusta Silného. Nejednalo se ale jen o podporu kulturních institucí a zadávání uměleckých zakázek, kulturní program byl samozřejmou součástí plesů a dalších podniků organizovaných na královském dvoře. Oblíbené byly například improvizované scénické kusy, ad hoc sestavené přítomnými hosty. Pro Paulinu Metternichovou byly Drážďany místem objevení vlastního hereckého talentu, který později využije vrchovatě při představeních ve vlastním konventním divadle v Plasích.⁴⁷⁹

Současníci Pauliny Metternichové se shodovali na jejím značném osobním kouzle, kterým dovedla působit na společnost. Toto charisma bylo snad dáno Paulininou přirozeností a bezprostředností. Jedna z jejích charakteristik zaznamenaná ovšem až po její smrti zněla následovně: „Paulina Metternichová v sobě spojovala vnější nenucenost a vnitřní sebevědomí vlastní osobnosti. Byla oblečena vždy v šaty diskrétní elegance, střední postavy, půvabná, i ve stáří bez známky fyzické únavy. Nápadná hlava, pod hustým černým obočím blýskající duchaplné oči, tupý nosík, nápadně oblé rudé rty, které otevřeny skrývaly dvě řady sněhobílých zubů. Hlas charakteristické barvy, ve výškách velmi znělý a nesoucí se do výšek. Fascinující duševní výraz.“⁴⁸⁰ Doplníme-li další kvality osobní, zejména lidské porozumění,

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ NA, RAM-A 2041.

⁴⁷⁹ Váňová, Ladislava: Konventní divadlo v Plasech. In: 850 plaského kláštera (1145–1995). Mariánská Týnice 1995, s. 154–155.

⁴⁸⁰ Seligmann, F.: Fürstin Pauline Metternich, s. 50.

vnímavost, schopnost pozorování, humor, ale i v řadě případů kategorické názory, je jasné, že Paulina Metternichová se stala již za svého života svým způsobem legendou, osobností přitahující pozornost nejen vysoké společnosti, ale i obyčejných lidí.

S odstupem času jsou hodnoceny kulturní a dobročinné akce Pauliny Metternichové, u jejichž počátků stála, nadšeně je propagovala a dosahovala na tomto poli značných úspěchů. Ačkoli se mohly tyto aktivity na plno projevit až po ukončení diplomatického poslání Richarda Metternicha, kdy na ně zbývalo více času, je třeba konstatovat, že kulturní politika a společenská angažovanost byla podstatou aktivit Pauliny Metternichové jako choti císařského vyslance.

Jmenování Richarda Metternicha císařským vyslancem v Paříži následovalo bezprostředně poté, kdy Rakousko ztratilo své pozice v Itálii. Údajně přímo na přání Napoleona III. byl do Paříže v době pro Rakousko tak nepříznivé poslán právě Richard Metternich. Již od počátku byly patrné vzájemné sympatie mezi Paulinou Metternichovou a císařovnou Evženií. Paulina navázala řadu společenských styků, např. seznámení s Alexandrem Dumasem, Charlesem Gounodem nebo svým celoživotním přítelem Ferencem Lisztem. Zvláštní charakter mělo seznámení s Richardem Wagnerem. Paulinu Metternichovou fascinovala Wagnerova hudba a pokusila se o její prosazení ve Francii. Pařížská premiéra Wagnerovy opery Tannhäuser dne 13. března 1861 skončila sice fiaskem (Paulina prý dokonce při zjevném neúspěchu zlomila svůj vějíř, což byla skutečnost, která byla později mnohokrát symbolicky i umělecky využita), ale zaujetí pro moderní hudbu zůstávalo.

Z manželství Richarda a Pauliny Metternichových se narodily tři dcery. Nejstarší pojmenovaná po matce císaře Františka Josefa II. Sofie (nar. 1857) byla provdána za knížete Albrechta zu Oettingen-Spielberg. Prostřední dcera, které dal Richard Metternich jméno po své matce, kterou nepoznal, Antoinette (též Antoinette Pascalina), nar. v roce 1862 byla provdána za hraběte Jiřího Valdštejna-Vartenberka. Předčasná a do značné míry stále tajemná smrt Pascaliny (zemř. 1890) byla jednou z největších tragédií, se kterými se museli Paulina a Richard Metternichovi vyrovnat. Poslední dcerou pak byla v roce 1870 Klementina, která se neprovdala a dožila se vysokého věku 93 let.

Po skončení diplomatického poslání se mohly naplno rozvinout společenské a umělecké aktivity knížecího páru. V případě Richarda Metternicha se jednalo o podporu vědy a techniky, stal se korespondenčním členem Rakouského uměleckoprůmyslového muzea, členem kuratoria rakouského muzea uměleckých řemesel (Österreichisches Kunstgewerbemuseum), zakládacím členem Společnosti výtvarných umění (Genossenschaft der bildenden Künstler) a v roce 1885 dlouholetým prezidentem prestižního spolku přátel

hudby (Gesellschaft der Musikfreunde). Mezi jeho aktivity patřila i podpora studentů na různých rakouských vysokých školách.⁴⁸¹ Zvláštní pozornost pak byla věnována vydání edice korespondence a dalších dokumentů kancléře Metternicha, které se ujal společně s metternišským rodinným archivářem Alfonsem von Klinkowströmem a které se věnoval s veškerou péčí a s velkou časovou dotací.⁴⁸²

Rovněž Paulina Metternichová mohla rozvinout své aktivity naplno. Podařilo se jí spojit svůj zájem o umění a kontakty s vynikajícími umělci s dobročinností a humanitární pomocí. K organizačním podnikům, jejichž výnosy sloužily k podpoře zdravotnických a sociálních zařízení, patřily zejména výstavy a divadelní představení. V pojetí Pauliny Metternichové to však byly v řadě případů značně nápadité projekce, které ještě dlouho po ukončení zachovaly určitou společenskou stopu. Jedna z prvních takovýchto příležitostí byla výstava organizovaná v první polovině 80. let 19. století, kdy Paulina Metternichová sestavila pásmo živých obrazů věnovaných rakouským dějinám. K této příležitosti byly zapůjčeny z císařských sbírek i originální předměty, zejména výzbroj z období císaře Karla V. a další předměty. Následovala výstava uspořádaná výhradně ze soukromých sbírek věnovaná zlatnickému umění v minulosti.

V roce 1886 byla založena tradice tzv. květinového korza organizovaného ve vídeňských parcích. Květinové korzo se těšilo zvláštnímu zájmu Vídeňanů až do konce monarchie a stalo se vzorem i pro obdobné podniky v dalších městech.

Z hlediska divadelních představení měla veliký význam mezinárodní divadelní a hudební výstava, kterou uspořádala Paulina Metternichová ve Vídni v roce 1892. Její podstatou bylo vystoupení řady divadelních souborů z různých zemí. Vídeňské publikum tak mohlo spatřit například slavnou Comédie Française, pražské Národní divadlo s produkcí Prodané nevěsty, italskou operní společnost s operou Komedianty Ruggiera Leoncavalla a pod taktovkou Pietra Mascagniho a berlínskou činoherní scénu. V doprovodné výstavě měli možnost návštěvníci shlédnout mimo jiné originál rukopisu Goethova Fausta a další památky.

V roce 1895 uprostřed kulturních a dalších aktivit zemřel dne 1. března ve Vídni Richard Metternich. Příčinou jeho úmrtí byla pravděpodobně mozková mrtvice, po obřadech ve vídeňském paláci bylo jeho tělo převezeno do plaské rodinné hrobky:

„Paul Clemens Lothar Fürst von Metternich-Winneburg, Herzog von Portella, Graf von Königswart, k. u. k. Kämmerer und Generalmajor a. D., erbliches Mitglied des österreichischen Herrenhauses, Ritter des kaiserlich österreichischen Leopold-Ordens III. Cl.,

⁴⁸¹ K tomu viz Wassilko, T.: Fürstin Pauline Metternich, s. 169n.; Forgó, H.: Fürst Richard Metternich, s. 280.

⁴⁸² O osobnosti A. Klinkowströma a jeho historiografické činnosti pojednáváme na jiné místě.

Besitzer des Militär-Verdienstkreuzes mit der Kriegs-Decoration etc. etc., gibt im eigenen und im Namen seiner Schwägerin, der verwitweten Frau Pauline Fürstin von Metternich-Winneburg, geb. Gräfin von Sándor, Strenkreuzordens- und Palastdame Ihrer Majestät der Kaiserin und Königin, und deren Töchter, Frau Sophie Fürstin zu Oettingen-Oettingen und Oettingen-Spielberg, geb. Prinzessin von Metternich-Winneburg, Sternkreuzordensdame, und der Prinzessin Clementine von Metternich-Winneburg, sowie auch im Namen aller übrigen Familienmitglieder geziemende Nachricht von dem tiefbetäubenden Hinscheiden seines innigstgeliebten Bruders, Seiner Durchlaucht des Herrn Richard Clemens Josef Lothar Fürsten von Metternich-Winneburg, Herzog von Portella, Graf von Königswart, Sr. k. k. Majestät geheimer Rath und Kämmerer, erbliches Mitglied des österreichischen Herrenhauses, ehemaliger Botschafter am kaiserl[ichen] französischen Hofe, Ritter des Ordens des goldenen Vließes, Großkreuz des königl[ichen] ungarischen St. Stefans- und des kaiserl[ichen] österreichischen Leopold-Ordens, Besitzer mehrerer anderer hoher Orden, Devotionsritter des Malteser-Ordens etc. etc., welcher Freitag den 1. März, um 3 Uhr Nachts, in Wien im 67. Lebensjahre im Herrn entschlafen ist.

Die Hülle des theuren Verblichenen wird Sonntag den 3. d. M., präzise 1/2 3 Uhr Nachmittags, in der Pfarrkirche St. Carl Borromäus eingeseget und von da die fürstliche Gruftkirche nach Plass in Böhmen überführt, woselbst das feierliche Leichenbegängnis stattfindet.

Die heiligen Seelenmessen werden in der obgenannten Pfarrkirche Mittwoch den 6. und Donnerstag den 7. d. M., um 1/4 11 Uhr Vormittags, und nach der Beisetzung in allen Patronatskirchen gelesen werden.

Wien, den 1. März 1895.⁴⁸³

4.1.5. Poslední generace Metternichů

Úmrtí manžela bylo pro Paulinu Metternichovou samozřejmě obrovskou ranou, a to nejen osobní, ale i majetkovou. Dle závěti ze dne 2. dubna 1891 registrované ze Zemského soudu v Praze měl být rozdělen majetek Richarda Metternicha následujícím způsobem: „In der Absicht, den Glanz und die Ehre meines Hauses für die kommenden Geschlechter zu sichern und die wolmeinenden Intentionen meines höchstseligen Herrn Vaters nach meinen Kräften und in seinem Sinne zu verwirklichen, habe ich mich entschlossen, in der vollen Kraft meines Geistes und Willens und nach reiflicher Überlegung über mein Vermögen in der folgenden

⁴⁸³ HHStA, Partezettelsammlung, kart. 70.

Art zu verfügen.⁴⁸⁴ Majetkem Richarda Metternicha bylo zejména panství Plasy s horními revíry, fideikomisní panství Kynžvart, palác na vídeňském Rennwegu, parcely na Reisnerstrasse, zámek a panství Johannisberg na Rýně, umělecké sbírky, šperky, knihovna, sbírka mědirytin a stříbrné nádoby. V případě narození mužského potomka měl být tento potomek univerzálním dědicem. Obě dcery (Sofie a Klementina) měly každá obdržet částku 60.000 zlatých. V případě, že zemře Richard bez mužského dědice, měl se stát jeho univerzálním dědicem jeho nevlastní bratr Paul s mužskými dědici a po něm další bratr Lothar.

Při úmrtí Richarda Metternicha tak nastal posledně jmenovaný případ úmrtí bez mužských dědiců. Veškerý majetek tak připadl novému majorátnímu vlastníkovi, Paulu Metternichovi. Paulině tak zůstal pouze majetek, který si přinášela do manželství jako otcovské dědictví.⁴⁸⁵ Paulina se však dokázala i s touto skutečností vyrovnat, nechala postavit nový palác ve vídeňské ulici Fasangasse a letní měsíce trávila v Trenčianských Teplicích nebo na svém panství Bajna v Uhersku. Dále trávila mnoho času podporou kulturních a sociálních aktivit, v roce 1900 to byl například podíl na organizaci zájezdu Vídeňských filharmoniků do Paříže, od konce 19. století byla rovněž aktivní členkou Společnosti pro výzkum rakoviny (Gesellschaft zur Erforschung der Krebskrankheit). V posledním období svého života se na četné naléhání přátel, zejména německého vyslance ve Vídni Filipa Eulenburga, rozhodla zpracovat své vzpomínky.⁴⁸⁶

Důležitou událostí v životě Pauliny Metternichové byla změna jména, ke které se rozhodla rok po smrti Richarda Metternicha. Požádala o ni dne 6. července 1896 společně se svou dcerou Klementinou o změnu jména. Ve své žádosti kromě všech osobních údajů uvedla, že její otec Mořic Sándor de Slavnicza, vlastník panství Bajna, Bia a Both v Uhersku, zemřel dne 23. února 1878 bez mužských dědiců. Z pietních důvodů a pro zachování jména žádá o možnost užívat své jméno v podobě Metternich-Sándor, popř. Metternich-Winneburg-Sándor. Svou žádost dále odůvodnila tím, že její zemřelý manžel Richard patřil k nemnoha šlechtickým rodům, které byly členy šlechtické obce rakouské i uherské části monarchie. Po kladném vyjádření uherského ministerstva vnitra a schválení v rámci rakouského ministerstva byla listinou ze dne 28. června 1897 schválena změna jména Pauliny Metternichové na Metternich-Sándor. Zároveň jí byl udělen nový erb, který byl v listině podrobně popsán. Skládal se z polceného a dvakrát děleného štítu: 1. a 6. pole (v červeném poli kosmo děleném

⁴⁸⁴ AVA, Justizministerium, sign. Vb, kart. 3121.

⁴⁸⁵ Koblasa, Pavel: Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 160–173.

⁴⁸⁶ Metternich Sándor, Pauline: *Gesehenes, geschehenes, erlebtes*. Wien 1922.

modrým zubovitým břevnem zlaté kříže v postavení 2:1, resp. 1:2); 2. pole (polcené, vpravo stříbrné břevno v červeném poli, vlevo kosmé červené břevno se třemi labutěmi ve zlatém poli); 3. a 4. pole (tři lovecké trubky v červeném poli); 5. pole (dělené, nahoře volská halva v černém poli, dole zlatý kříž v modrém poli). Střední štítek polcený, vpravo tři černé mušle ve stříbrném poli, vlevo vyrážející jelen ve skoku proklátý šípem.⁴⁸⁷

Paulina Metternichová zemřela ve Vídni dne 28. září 1921, nejprve byla pohřbena provizorně na hřbitově ve vídeňské čtvrti Hietzing, odtud později převezena do rodinné hrobky Sándorů v kapli Gyarmath poblíž zámku Bajna.

Dědicem Richarda Metternicha se stal jeho mladší bratr Paul (1834–1906). Paul Metternich měl za sebou výraznou kariéru v rakousko-uherské armádě, kde dosáhl hodnosti generálmajora a také čestné funkce křídelního pobočníka císaře Františka Josefa I. S manželkou Melanií, roz. Zichy-Ferraris (1843–1925) měli kromě dvou dcer i syna Klementa (1869–1930). Klement Metternich vystudoval právnickou fakultu Vídeňské univerzity a věnoval se plně správě rodinného majetku. Jeho manželkou byla významná představitelka španělské nobility Isabela de Silva y Carvajal (1880–1980), sestřenice španělského krále Alfonse XIII. Jediný syn tohoto manželského páru Paul Alfons (1917–1992) byl posledním představitelem přímé linie rodu Metternich-Winneburg. Jeho manželkou byla Tatiana Vasilčiková (1915–2006) pocházející z významného ruského šlechtického rodu. Krátce před smrtí adoptovala Tatiana Metternichová vnuka své sestry Dona Alvara de Salinas, který tak nadále drží titulárně jméno kníže Metternich-Winneburg.

4.1.6. Život a dílo Tatiány Metternichové

Osobnost Tatiány Metternichové si zaslouží větší pozornosti, neboť sama zanechala poměrně rozsáhlé historické dílo, ve kterém často čerpala i z rodinného archivu Metternichů.

Tatiana Metternichová se narodila dne 1. ledna 1915 (resp. 19. prosince 1914 podle juliánského kalendáře) v Sankt Petěrburgu jako dcera velkoknížete Hilariona Sergejeviče Vasilčikova (1881–1969) a jeho manželky Lydie Leonidovny, roz. Viazemské (1886–1946). Po revoluci v Rusku v roce 1917 celá rodina, která byla úzce napojena na carský dvůr, emigrovala do Francie, nový domov později našla v Německu. Zde vystudovala v Mnichově malířskou akademii a začala se věnovat umělecké práci. Od roku 1930 pak

⁴⁸⁷ AVA, Adelsakten – Hofkanzlei, Fasz. 3 (Metternich-Winneburg Fürstin Pauline), zde i podrobný popis a vyobrazení erbu. Nejmladší sestra Richarda a Pauliny Metternichových používající stejně jako její matka predikát Metternich-Sándor adoptovala v roce 1926 vnuka své nejstarší sestry Sofie, provdané Oettingen-Spielberg Františka Antonína prince Ratibor-Corvey Hohenlohe-Schillingfürst, který byl tak pokračovatelem rodu Metternich-Sándor dodnes žijícího v Rakousku na zámku Grafenegg.

nastoupila na říšské ministerstvo zahraničních věcí, které bylo tradičně obsazováno příslušníky vysoké šlechty. Zde se seznámila i se svým manželem, svatba byla uzavřena dne 6. září 1941 v Berliner Grunewald. Koncem války musela z ministerstva odejít jako exponentka kruhů, které byly účastny atentátu na A. Hitlera v roce 1944. Do závěrečných dvou let druhé světové války se tak datuje nejdelší pobyt knížecího páru na zámku v Kynžvartě, kam předtím zajížděli jen nepravidelně. V závěru války však Paul a Tatiana Metternichovi prožili další ze svých „útěků“, tentokrát před ruskými osvobozeneckými vojsky. Po zbytek svého života pak žili na rodovém zámku Johannisberg im Rheingau poblíž Wiesbadenu.

Koncem války byl Johannisberg srovnán se zemí při náletu spojeneckého letectva, a tak bylo nutné po válce zahájit jeho kompletní obnovu. Zámek se podařilo poměrně rychle rekonstruovat podle původních plánů, většina mobiliáře byla naštěstí schována na bezpečném místě. Paulovi a Tatianě Metternichovým se rovněž podařilo vybudovat z Johannisbergu jedno ze středisek vinařského průmyslu v oblasti středního Porýní.

Od 70. let se Tatiana Metternichová vrátila ke svým uměleckým zálibám. Pokračovala v malířské tvorbě, zejména akvarelů zachycujících krajinu kolem Johannisbergu. Nově v sobě objevila talent pro literární činnost a od roku 1976 až do své smrti vydala celkem 18 knih, z nichž některé se dočkaly i více vydání. Tématicky jsou tyto knihy zaměřeny v podstatě dvojitým směrem, v první řadě se jedná o knihy s historickou tematikou, ve druhé řadě pak knihy s tematikou cestopisnou nebo vlastivědnou. Oba směry mají pak společný moment autobiografický, který téměř ze všech (alespoň těch nejzávažnější) knih Tatiiany Metternichové výrazně vysvítá.

Nejznámější knihou, která byla opakovaně vydána a přeložena i do češtiny se staly paměti Tatiiany Metternichové.⁴⁸⁸ T. Metternichová zde popisuje podrobně zejména období svého života v letech 1917–1945, léta útlého dětství, útěk z Ruska a život u příbuzných v Evropě, seznámení s Paulem Metternichem, život na Johannisbergu i Kynžvartě apod. Stylisticky se autorka drží tradičně pojatého, někdy snad poněkud nepřehledného a nekonečného výkladu s pevnou základní ideovou kompozicí, danou již a priori. Je však třeba ocenit její smysl pro detailní popis, drobnokresbu momentu, která nám umožňuje získat některé jinak nedostupné informace, třeba o zámku Kynžvart, jeho mobiliáři nebo rodinném archivu Metternichů. K informační hodnotě pamětí však musíme přistupovat velmi opatrně, paměti jsou laděny tendenčně, některé věci jsou zamlčeny či je o nich (někdy snad i záměrně) nepravdivě

⁴⁸⁸ Metternich, Tatiana: Bericht eines ungewöhnlichen Lebens. München 1976; česky Metternichová, Tatiana: Svědectví o neobyčejném životě. Praha 1992, s dopsaným epilogem.

informováno. Zvláště nepříjemně může působit vyznění epilogu obviňující československý stát ze zanedbání péče o někdejší majetek Metternichů (zejm. Kynžvart). Je třeba vzít však na vědomí, že T. Metternichová psala svůj epilog v rozčilení nad zamítnutým restitučním nárokem a později, alespoň v soukromém styku některá svá tvrzení zmírnila.⁴⁸⁹ Je možno jen litovat, že T. Metternichová nezpracovala podrobněji též druhou polovinu svého života, zejména dobu těsně po válce a budování Johannisbergu. Částečně autobiografický charakter má rovněž kniha vzpomínek na manžela Paula, sledující ovšem život Paula Metternicha téměř výhradně jako automobilového závodníka a funkcionáře Německého autoklubu.⁴⁹⁰

Větší kolekci prací na pomezí historického a autobiografického žánru tvoří knihy Tatiany Metternichové věnované Rusku. Tato tematika vystupuje v jejím díle stále zřetelněji, a přestože T. Metternichová prožila v Rusku jen 3 roky svého života, je patrné, že Rusko jednoznačně považovala za svou vlast. V 90. letech navázala se svou vlastní pravidelnější kontakty, které se promítly nejen ve směru charitativním (zejm. podpora nemocnic v St. Petěrburgu), ale i v jejím literárním díle. V 90. let připravila Tatiana Metternichová rychle po sobě zajímavé práce o dějinách, kultuře a politickém životě v Rusku.⁴⁹¹

Kromě vzpomínek své matky připravila T. Metternichová k vydání rovněž deník nejstarší dcery kancléře Metternicha Leontiny. Tento deník byl původně součástí rodinného archivu Metternichů, ale koncem války byl odvezen a zůstal v držení rodiny. Tatiana Metternichová, i když bez splnění nároků na vědeckou edici a často i se špatným přepisem originálu, zpřístupnila jedinečný pramen pro poznání života mladé šlechtičny první poloviny 19. století, která byla zároveň důvěrnicí kancléře Metternicha; spolu s deníkem byly zpřístupněny i některé dopisy, které si vyměňovali otec se svou dcerou a které nám prozrazují i některá zajímavá fakta o Metternichově vztahu k západním Čechám. Bude úkolem pro budoucnost pořídit opravdu kritickou edici tohoto skvostného pramene, doprovobeného třeba i českým překladem.⁴⁹² Další ediční projekty k dějinám rodu Metternichů pak již bohužel zůstaly v přípravě. V posledních letech shromažďovala T. Metternichová prameny k vydání vzájemné korespondence mezi kancléřem Metternichem a jeho nejmladší dcerou Marií.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Některé skutečnosti uvedl na pravou míru v obsáhlé recenzi též kastelán Státního zámku Kynžvart Miloš Říha; viz Říha, Miloš: Svědectví nejen o zámku Kynžvart. Sborník Chebského muzea 1997, s. 188–195.

⁴⁹⁰ Metternich, Tatiana: An der Rennstrecke. Erinnerung an Paul Fürst Metternich. München 1995.

⁴⁹¹ Metternich, Tatiana: Keime der Hoffnung. Das wahre Russland. München 1991; táž: Was wird aus Russland? Der dortige Weg in die Demokratie. München 1992; táž: Die Stroganoffs. Eine ungekrönte Dynastie. München 1996; táž: Verschwundenes Russland. Die Memoiren der Fürstin Lydia Wassiltschikow 1886–1919. München 2000.

⁴⁹² Metternich, Tatiana (hg.): Leontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs von 1826 bis 1829. München 1990.

⁴⁹³ Pro úplnost je možné zmínit autorství Tatiany Metternichové u publikací z reportážních cest do zahraničí nebo příležitostných turistických průvodců, ovšem i zde ukázala T. Metternichová svůj smysl pro zachycení

T. Metternichová byla osobou mimořádně veřejně činnou. V roce 1988 stála u zrodu festivalu klasické hudby, jazzu a kabaretu spojeného s literárními ochutnávkami vína *Rheingau-Musik-Festival*, který se každoročně koná na zámku Johannisberg, T. Metternichová stála v čele kuratoria tohoto prestižního hudebního podniku. Další aktivitou T. Metternichové byla fundace vzdělávacího střediska pro maďarskou mládež, které našlo svůj domov rovněž na Johannisbergu. Po smrti manžela převzala i jeho pozici v řádu lazariánů, stala se jeho grossbailli a potvrdila titulární sídlo řádu v západní Evropě na zámku Johannisberg. Z titulu své funkce v řádu lazariánů se pomáhala organizovat humanitární pomoc, zejm. v zemích bývalé Jugoslávie.

T. Metternichová byla nositelkou řady vysokých vyznamenání, v roce 1990 jí byl udělen řád za zásluhy o Spolkovou republiku Německo, v roce 2001 jí udělila spolková země Hesensko medaili Wilhelma Leuschnera a v roce 2003 získala prsten kraje Rheingau-Taunus.

4.1.7. Dílčí závěr

Metternichové představují jeden z typických ministeriálních rodů připomínaných od počátku 13. století v oblasti západní části Říše. Rod vykazoval složité a mnohvrstevné lenní vazby do několika směrů, především v oblasti porýnských duchovních kurfiřtství, které postupně umožnili některým jeho členům dosáhnout stabilnějšího majetkového postavení i kariéry spojené s některými veřejnými funkcemi.

Rod Metternichů nepřistoupil nikdy k systematickému budování vlastní domény, která by byla systematicky spravována, pevně zakotvena v rodinných právních vazbách a vybavena příslušnou infrastrukturou. Držení rodového majetku tak vykazuje značnou proměnlivost a poměrnou nestabilitu. Jeho základem byly původní metternichovské majetky v oblasti středního Porýní doplněné v 17. století významným ziskem dědictví po rodu Winneburgů, tedy říšského panství Winneburg-Beilstein, které Metternichům umožnilo i výrazný vzestup v řadách říšské šlechty. Další majetková držba v Čechách, ve Württembersku, ve Vídni, případně v oblasti Balkánu, je spíše náhodnou než promyšlenou a souvisí výrazně k uplatňování rodové strategie výrazně zaměřené na kariérní postupy jednotlivých členů rodu v různých oblastech správy a státní služby. Tato strategie objevující se u Metternichů již v 17. století se stává určující a vrcholící v dalších obdobích, tj. především v 18.–19. století. Tuto

atmosféry a detailu: Balearen. Goldene Inseln (1987), An heiligen Stätten (1988), Über die Kreativität (1999), Herr Krakel in Krevettenland (2001), Fahrt ins angenehme Rheingau (2002), Pfauenthron (2002) nebo převyprávění lokální legendy Der Gaukler der Jungfrau Maria – eine Legende in Versen (1999). Po manželovi Paulovi převzala rovněž vydávání gurmánského průvodce po Německu Die besten Adressen für Fein- und Weinschmecker in Deutschland (poslední svazek připravila pro sezónu 2005/2006).

metternichovskou snahu je možné vnímat i v rámci probíhající diskuse o šlechtických strategiích, kterou otevřela již v 80. letech 20. století francouzská historiografie a postupně přichází i do českého prostředí.⁴⁹⁴

S využitím tohoto badatelského diskursu je možné i pro Metternichy definovat pro období 18.–19. století definovat výrazné změny rodinných strategií v těchto bodech:

1. výchova a vzdělání⁴⁹⁵: výrazná akcentace vzdělání jako kariérního předpokladu, důraz na jeho kvalitu a komplexnost. Výchova šlechtické mládeže není nadále praktikována jen v rodinném prostředí pomocí domácích preceptorů (aplikováno v raném věku), ale probíhá studium na veřejných školách, zejména univerzitního typu (výrazným příkladem je studium pozdějšího kancléře Metternicha na univerzitách ve Štrasburku a Mohuči). Dalším důležitým bodem je úcta ke vzdělání, jehož potřeba je zdůrazňována a naplňována celoživotně (výrazné až extrémně opět u Klementa Metternicha, ale i jeho syna Richarda).
2. rodinné vztahy:⁴⁹⁶ podíl rodičů na výchově, vybírání učitele a zásadní ovlivnění další kariéry dětí je umocněno celoživotním úzkým vztahem k dětem. O úzkém kontaktu mezi rodiči a dětmi v případě Metternichů jsou k dispozici doklady např. v podobě korespondence Klementa Metternicha se svou matkou, výrazně rovněž v další generaci (zde zejména Klement Metternich a jeho nejstarší děti z prvního manželství – dcera Leontina a syn Viktor).
3. manželské strategie:⁴⁹⁷ trvají dosavadní pragmatické důvody při výběru životního partnera, nicméně od výhradně majetkového zisku se posunují do zisku „kariérního“, tedy navázání příbuzenských vazeb, které mohou umožnit nebo ulehčit další uplatnění jednotlivce. Stejně jako u jiných rodů, rovněž u Metternichů je však možné zároveň sledovat fungování manželského vztahu, intenzivní kontakt manželů i jejich vzájemnou komunikaci (např. vztah mezi Klementem Metternichem a Eleonorou Kounicovou nebo Richardem Metternichem a Paulinou Sándorovou).
4. kariérní postup:⁴⁹⁸ od 18. století dochází k výraznému uplatnění šlechty v oblasti státní správy, diplomacie i dalších oblastech veřejné správy. Pro tento typ kariéry jsou zástupci šlechtických rodin systematicky připravováni způsobem výchovy, akcentací některých znalostí s dovednostmi, uváděním do příslušného prostředí apod. V případě rodu

⁴⁹⁴ Viz zejména Švaříčková-Slabáková, Radmila: Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století. Praha 2007.

⁴⁹⁵ K tomu tamtéž, s. 132.

⁴⁹⁶ K tomu tamtéž, s. 137–140.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 140.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 81n.

Metternichů jde o téměř modelové kariéry diplomatů (Franz Georg Metternich – Klemens Metternich – Viktor/Richard Metternich).

K definovaným rodinným strategiím patří i intenzivní péče a zajištění rodinné paměti, zdůraznění slávy a tradice rodu a jeho postavení.⁴⁹⁹ Jedno z vyjádření této strategie představuje i budování rodinného archivu jako rezervoáru informací týkajících se dějin rodu, pojištění jeho právního i společenského postavení. Výrazem jeho důležitosti jsou tak investice do jeho zajištění, shromáždění, odborného uspořádání, doplňování, případně i zpřístupnění. U Metternichů se můžeme s těmito rysy rodinné strategie setkat od konce 18. století, jak je podrobně popisováno v dalších kapitolách.

⁴⁹⁹ Viz tamtéž, s. 317: „Jestliže podobná materiální podpora rodinné paměti, jako například podobizny, diplomy, erby, **archiv**, je důležitá především v soukromém prostoru rodiny, šlechta věnuje nemenší pozornost oblasti veřejné, udržováním své paměti v kolektivním imagináru. Mecenát může být považován za jeden z prostředků, jak toho dosáhnout.“

4.2. Počátky rodinného archivu Metternichů

K vymezení, zpracování a zpřístupnění rodinného archivu Metternichů došlo poměrně pozdě, v podstatě až na konci 19. století úsilím Richarda Metternicha a především Alfonse von Klinkowströma. Tuto etapu jeho historie popisují v následující kapitole. Existence a manipulace metternichovských písemností však pochopitelně existovala mnohem dříve a jako u jiných rodů i u Metternichů úzce souvisí s historií tohoto rodu.

Základním problémem při studiu dějin rodinného archivu a rodu Metternichů je skutečnost, že rod a rodový majetek byl po celou dobu své existence nestabilním. Metternichové nepatřili k rodům, které by soustavně budovaly svou rodinnou doménu s institucionálním zázemím, jako byli například Schwarzenberkové, Černínové nebo Lobkovicové. Rodinná strategie u Metternichů byla jiná a spočívala spíše v jejich veřejném působení, ať již ve vojenství, v politice, v úředním aparátu nebo církevní správě. V těchto základních souvislostech je nutné vnímat i dějiny správy rodinného majetku, který byl vždy značně rozptýlen. Od počátků v oblasti středního Porýní v území mezi Koblenčí a Kolínem nad Rýnem, kde rod držel již ve středověku některé drobnější majetky, přes jeho dočasnou stabilizaci ziskem winneburského dědictví a panství Winneburg-Beilstein v 17. století. Tento majetek Metternichové definitivně ztratili na konci 18. století v souvislosti s napoleonskými válkami. Jako formu odškodnění získali posléze majetek sekularizovaného kláštera ve württemberském Ochsenhausenu, sekularizované panství Plasy v Čechách a posléze i statek Johannisberg v Hesensku. V Čechách již od počátku 17. století drželi panství Kynžvart, krátce také Kynšperk nad Ohří. Celkově lze říci, že vývoj majetkové držby Metternichů nesvědčí o promyšleném budování, formování domény nebo jejího zázemí. Většina majetku byla získána díky politickému působení členů rodu jako dar případně výhodná koupě. Pro financování další veřejné činnosti členů rodu majetek rovněž sloužil. Velmi výrazně zde můžeme najít aspekt reprezentativní, již mnohem méně aspekt hospodářský (výjimkou je například vinařství na Johannisbergu nebo lesní hospodářství v Plasích, ani v těchto případech se ale nedá mluvit o systematickém podnikání).⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Obecně k tomu Koblasa, Pavel: Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 160–173. Zde i literatura k jednotlivým majetkovým částem.

4.2.1. Metternichovský listinný archiv

Stejně jako jiné šlechtické rody, byli i Metternichové prokazatelně od 14. století příjemci a později i vydavateli listin týkajících se především potvrzení jejich majetkové držby a dalších majetkových privilegií (platů, dávek, půjček a dlužních splátek). Druhou skupinou tvořily pak listiny potvrzující právní postavení rodu a jeho jednotlivých členů. Dá se předpokládat, že rodinný archiv vznikl organicky a byly do něj ukládány nejdůležitější písemnosti.

Současná listinná sbírka dochovaná v rámci rodinného archivu Metternichů je moderním produktem pořádacích prací přelomu 18.–19. století. Tehdy byly z množství rodinných písemností vybrány některé pergamenové listiny a utříděny do pěti tematických řad podle hlavních příjemeckých celků v listinném archivu registrovaných. Listinný archiv totiž vznikl analogicky jako jiné archivy šlechtické archivy tohoto typu, tzn. obsahoval více provenienčních celků. Hlavní z nich tvořil pochopitelně samotný listinný archiv Metternichů, resp. jeho hlavní linie. V souvislosti s rozšiřováním majetkové držby rodu dědictvím, sňatky, odúmrtí, koupí nebo jinými prostředky byly získány společně s tímto majetkem i písemnosti a písemné celky daného majetku se týkající, tzn. vlastně části jiných rodinných archivů, které byly do metternichovského archivu tímto přirozeným způsobem inkorporovány, zde registrovány a začleněny do stávající struktury. Metternichovský listinný archiv je tak z hlediska provenience dnes konglomerátem řady takových celků různého rozsahu. Největší z nich byly právě vymezeny při uspořádání archivu na počátku 19. století. V rámci těchto pořádacích prací byly tehdy vyčleněny následující části:

1. Listiny rodu Braunshornů z let 1263–1374 (celkem 84 ks);
2. Listiny rodu Brömserů z Rüdeshemu z let 1296–1660 (celkem 81 ks);
3. Listiny rodu Metternichů z let 1287–1799 (678 ks);
4. Listiny rodu Winneburgů z let 1248–1656 (465 listin);
5. Tzv. Varia, tedy listiny, které dle názorů tehdejších zpracovatelů rodinného archivu s rodem Metternichů nesouvisely.⁵⁰¹

Obecně je třeba říci, že při vymezení sbírky listin při pořádacích pracích na konci 18. století do ní byly zařazeny výhradně listiny majetkoprávního charakteru. Souviselo to zřejmě i s předchozím stavem, kdy byly listiny tohoto typu ukládány z praktických důvodů mimo ostatní části rodinného archivu. Tato skutečnost ovšem vysvětluje, proč je listinný materiál

⁵⁰¹ „Varia von Urkunden, welche weder zu den hochfürstlich Metternichschen, noch zu den Winneburgischen – weder zu den Braunshornischen, noch zu den Brömserischen zu gehören, sondern fremdartige Urkunden zu sein scheinen“, viz konsignace RAM-FG 2682.

velmi hojně zastoupen i v ostatních fondových částech rodinného archivu Metternichů, zejména tzv. Starém archivu.

Samotné metternichovské oddělení obsahuje listiny z dlouhého období 13.–18. století. Obsahově se listiny týkají držby rodových statků, hradů, zámků, domů, dvorů, vinic a dalšího nemovitého majetku v oblasti Porýní i v Čechách. Jde především o majetková privilegia, kupní smlouvy, dědické smlouvy a vyrovnání, zástavní listiny, lenní a manské záležitosti, finanční záležitosti týkající se platů, desátků, půjček, kvitancí a dlužních úpisů, rent, úroků, odměn a rukojemství za dluhy. Z pozdější doby je možné registrovat i doklady o poddanské agendě a soudních záležitostech (především lenních sporech). Listiny jsou sice výhradně majetkoprávního charakteru, umožňují zároveň sledovat rodinnou genealogii a kariéry jeho jednotlivých členů. Výraznější jsou tak dílčí archivy jednotlivých členů rodu počínaje Johannem Metternichem v první polovině 15. století,⁵⁰² dále Karla Metternicha ve 2. polovině 15. století,⁵⁰³ Edmunda Metternicha na počátku 16. století,⁵⁰⁴ Johanna Dietricha Metternicha a jeho manželky Anny von Dehrn v 1. polovině 16. století,⁵⁰⁵ Wilhelma Metternicha a jeho manželky Anny Nassavské⁵⁰⁶ nebo trevírského arcibiskupa Lothara Metternicha v 1. polovině 17. století.⁵⁰⁷

Winneburský archiv získaný společně s winneburským dědictvím a panstvím Winneburg-Beilstein na počátku 17. století o celkovém rozsahu 450 listin z let 1248–1609 obsahuje majetková privilegia rodu Winneburgů od jeho počátků na přelomu 13.–14. století. Zakladatel rodu Wiric a zejména jeho synové Kuno I. a Gerlach dosáhli v průběhu 14. století významného majetkového postavení v oblasti středního toku Mosely. Winneburský listinný archiv je významným pramenem k dějinám lenního práva, neboť Winneburkové kombinovali lenní vztah k několika různým lenním systémům – k Rýnské Falci, ke kolínskému arcibiskupství, k lucemburskému vévodství a k brabantskému vévodství.⁵⁰⁸ Kromě lenní problematiky jsou rovněž výrazně zastoupeny finanční záležitosti, zástavy, pohledávky, poddanské záležitosti, ale také záležitosti vojenské (opovědné listy, glejty) a donace církevním institucím (především klášterům v Engelpfort a sv. Floriana v Koblenci).

Nejmenší částí listinného archivu je braunshornský rodinný archiv o rozsahu 84 listin z let 1263–1374. Tento soubor se týká především zakladatele rodu Jana z Braunshornu a jeho syna

⁵⁰² NA, RAM-L 250, 267, 332.

⁵⁰³ NA, RAM-L 430, 564.

⁵⁰⁴ NA, RAM-L 282, 338, 381, 388, 433, 440, 530, 549, 684, 744, 755.

⁵⁰⁵ NA, RAM-L 1003, 1004, 1179.

⁵⁰⁶ NA, RAM-L 807, 871, 918, 992.

⁵⁰⁷ NA, RAM-L 1299, 1346, 1385, 1389, 1404, 1425, 1428, 1429.

⁵⁰⁸ Zde zejména RAM-L 57, 164, 166, 401, 413, 414, 474, 533, 298, 779, 580, 668, 689.

Gerlacha. Opět je zde zastoupena agenda lenních záležitostí, majetková držba a majetkové převody, finanční záležitosti (platy, desátky, cla, pohledávky) i záležitosti církevní (prezentace farářů, nadace, jmenování kaplanů).⁵⁰⁹

Předposlední částí je brömserovský archiv související s rodem Brömserů z Rüdesheimu. Toto oddělení je zastoupeno celkem 91 listinami z let 1296–1660. Početněji jsou listiny zastoupeny z období od počátku 15. století týkající se především brömserovského majetku v porýnských statcích Rüdesheim a Geisenheim a vybírání cla z rýnské lodní dopravy.

Celkem 367 listin bylo ponecháno ve skupině Varia, tedy nebylo zařazeno do žádné z uvedených skupin. Jedná se v podstatě o listiny dvojího druhu:

1. drobná torza šlechtických archivů některých rodů, které vplynuly do metternichovského rodinného archivu v souvislosti se ziskem majetku příslušného rodu;⁵¹⁰
2. jiné celky související s aktivitami rodu nebo některých jeho členů.⁵¹¹

Vědomí důležitosti uchování vlastních písemností můžeme u Metternichů a s nimi spřízněných rodů nalézt poměrně velmi brzy. I když není známo, že by ze středověkého období existovaly kopiáře nebo jiné typy evidence těchto písemností, lze v několika případech nalézt doklad o uložení do vlastního archivu přímo na listině. Tak například již v roce 1304 je v listině Jana z Braunschornu poznamenáno, že její exemplář si vydavatel ponechává „pro sebe a pro své potomky“.⁵¹²

Doklady o převzetí písemnosti do rodinného archivu přibývají od 16.–17. století, tato ustanovení byla přímou součástí textu listiny. Příkladem může být listina z roku 1638 dosvědčující, že Wilhelm von Metternich vyplatil vlastní dům v Mohuči, na kterém vážly dluhy. Součástí právního pořízení bylo i vrácení dlužních úpisů, které byly uloženy do

⁵⁰⁹ Podrobně viz Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag. Koblenz 1989, s. 5–59.

⁵¹⁰ V této skupině mohou být identifikovány drobné celky archivu nassavského rodu, dále rodu Hohensteinů, Kolvenů z Vettelhoven, Layenů, Beisselů z Gymnich, Reifenbergů a Rumschüttelů z Fritzdorfu.

⁵¹¹ Zde jde především o soubor 18 dlužních úpisů pro rychtáře v Klein Zimmern Friedricha Wendla z let 1603–1629, dále listiny týkající se města Magdeburgu z let 1570–1621 a lenní listiny kláštera Bergen u Magdeburgu z let 1593–1623. Přítomnost těchto listin souvisí zřejmě s obsazením jedné z prebend magdeburské kapitoly členem rodu Lotharem Metternichem v roce 1630. Duchovních prebend členů rodu se dále týkající listiny trevírské kapituly, mohušské kapituly a dále klášterů v Dietkirchen, Frankfurtu, Frauenheimu, Karden, Vallendaru a Wormsu.

⁵¹² NA, RAM-L 18, listina Jana z Braunschornu ze dne 11. listopadu 1304: „Dit widerschrift han ich behalden zu eime urcunde mir unde minen herben“. Na tuto skutečnost upozornil již Antonín Haas v roce 1961, viz Haas, Antonín: Rodinný archiv Metternišský. Sbírká listin, inventář Státního ústředního archivu v Praze 1961, s. 42.

rodinného archivu.⁵¹³ Písemnosti byly předávány i v souvislosti se změnou majetkové držby.⁵¹⁴

Od 16. století je možné u metternichovských listin identifikovat první pokusy o jejich utřídění. Nejprve byly listiny pravděpodobně pouze číslovány v průběžné řadě. Na listinách nalezneme několik takových číselných údajů. Není jasné, zda byl k listinám vyhotovován v té době nějaký inventář, z mladších písemností není nic takového patrné. Zdá se, že v tomto období Metternichové vystačili s prostým očíslováním listin v chronologické řadě. První „signatury“ jsou tak psány pouze obyčejně arabskými čísly, od 17. století přibývají čísla v obdélnících a čtvercích. Tento způsob označování souvisí pravděpodobně s postupným rozrůstáním listinného archivu, zejména o winneburské a braunshornské listiny převzaté na počátku 17. století v souvislosti se ziskem winneburského dědictví.

Důmyslnější způsob označování listin můžeme identifikovat přibližně na počátku 18. století.⁵¹⁵ Opět nemáme k dispozici žádnou archivní pomůcku a musíme vycházet pouze z dorzálních poznámek na listinách. Na těch se postupně začínají objevovat signatury složené z velkého majuskulního písmena, nadepsané římské číslice a arabské číslice. Tento způsob dokládá tehdejší třídění listinného archivu podle věcných hesel. Tato hesla odpovídala jednotlivým lokalitám, kde Metternichové drželi majetek, v některých případech také typu právního vztahu (např. lenní listiny). Nemáme bohužel jistě dochovanou kompletní řadu těchto signatur ani jakoukoli jejich konkordanci, nicméně toto signaturní třídění je svědectvím o manipulaci s metternichovskými písemnostmi, i když důvod byl zatím ryze praktický.⁵¹⁶

Další způsob manipulace listin je dochován z konce 18. století a byl vytvořen přibližně v letech 1780–1791. Jeho vyhotovení si vynutily velké majetkové změny metternichovského rodu, který v souvislosti s napoleonskými válkami a finančním problémům ztratil majetek na levém břehu Rýna a postupně též veškeré majetky v Porýní. Nová inventarizace listin tak pravděpodobně souvisela s nutností vypořádání všech právních nároků s těmito majetky souvisejícími (dluhy, penze, patronátní právo apod.). Listiny byly opět rozděleny dle abecedních signatur. Tyto signatury opět kopírovaly jednotlivé lokality, v několika případech i osobní hesla. Ani tento způsob se nevyvaroval nedůslednostem, neboť pod některou

⁵¹³ NA, RAM-L 1379.

⁵¹⁴ Např. NA, RAM-L 1045, 1439, 1581 a další.

⁵¹⁵ Chronologicky poslední takto označená listina je z roku 1715.

⁵¹⁶ Jedná se například o signatury B^{III} 147–218 (Blankenroth), B^{IV} 255 (Buchholz), B^{IV} 275 (Beltersheim), B^V 325 (Beltheim), C 497–502 (Coblenz), E 549 (Engers), I 668 (Jugenheim), K 687 (Kirchheim), L (Lehen), dále členěno, např. L 700 (Boppard), L^{III} 746 (Rüdesheim), L^{IV} 754 (Cronberg), L^V 764–780 (Beilstein) atd., M 1312–1350 (Mohuč), M^{XI} 1518 (Monreal), N^{II} 1631–1637 (Nauheim-Gappenach), N^{III} 1658–1691 (Gering), N^{IV} 1708–1736 (Neuenhain), P 1892 (Plaidt), R 2217 (Rüdesheim), S 2504 (Schwalbach), S 2511 (Sossenheim), S 2550 (Steeten), T 2560–2577 (Trevír), W 2656 (Wasserbillig), W 2703–2727 (Winneburg).

signaturu byly zařazeny i listiny původních vlastníků konkrétního majetku, které se ale obsahově tohoto majetku vůbec netýkaly. Tímto signaturním principem byly tentokrát opatřeny všechny majetkoprávní listiny nalézající se tehdy v metternichovském archivu.⁵¹⁷

V této podobě se listinný archiv nalézal na počátku 19. století, kdy byla metternichovským sekretářem Ludwigem Gaisserem provedena celková revize všech písemností uložených v metternichovském paláci v Koblenzi a bylo provedeno jejich uspořádání. Tomuto „vytvoření“ rodinného archivu Metternichů bude věnována podrobněji pozornost dále. Zde v souvislosti s listinným archivem postačí pouze konstatovat, že i při této první metternichovské archivní „reformě“ byly majetkoprávní listiny ponechány odděleně od druhé části označované od této doby jako „vlastní rodinný archiv“ (eigentliches Familienarchiv), zatímco listiny jiného typu byly do struktury rodinného archivu zařazeny. V této době se tak poprvé objevuje rozdělení archivu do dvou částí (sekcí). Vymezení těchto sekcí se pak v dalších obdobích již nemění a jako fondové části zůstávají v této podobě dodnes. Počet sekcí rodinného archivu na konci 19. století postupně narůstá tak, jak jsou do něj integrovány další osobní archivy členů rodu (Francisco-Georgicum, Acta Clementina).

V rámci pořádacích prací na počátku 19. století byl listinný archiv rozdělen do pěti zmíněných oddělení, které paralelně existovaly až do počátku 60. let 20. století, kdy byly sloučeny do jedné chronologické řady. Ke každému oddělení byla vyhotovena zvláštní konsignace. Konsignace podchycuje listiny v chronologickém pořadí, kromě pořadového čísla uvádí dataci a stručný regist listiny. Ke každé listině byla vyhotovena dále speciální papírová obálka, na kterou byl regist, datace i pořadové číslo zapsány. Datace byly převedeny na průběžný způsob datování.⁵¹⁸

Ukázka zápisu v konsignaci

No.	Annus	Consignation
1.	1248, Jun. 23	Ecclesia S. Georgii in Colonia Etianae de Bagheim relictae

⁵¹⁷ Byly identifikovány tyto signatury: A 2 (Alflen), B 1 (Beltheim), B 2 (Beilstein), B 3 (Blankenroth), B 4 (Burgbrohl), B 5 (Blankenroth), B 7 (Boppard), B 9 (Bruttig), C 1 (Coblenz – domy), C 9 (Coblenz – statky), E 1 (Engelpfort), E 5 (Ellenz), E 7 (Elsbacher Aue), F (z Flersheimu), G (Gappenach, Gillenbeuren, Gundersheim), H 1 (Hamm, Hecken), K 9 (Kirburg), L 1 (Lütz), L 2 (Lohnstein), L 4 (Laurenburg, Löffelscheid), M 1 (Mörsdorf), M 2 (Marienthal), M 7 (Mensfelden), M 8 (Mettlach, Merl), N (Norath), P 1 (Peterswald), P 2 (Poltersdorf), P 3 (Plankenrat), P 4 (Plaidt), R 4 (Reinhardstein), R 5 (Reifenberg), S 1 (Senheim), S 2 (Sinzig), S 3 (Senhals), S 7 (Selters), S 9 (Strimmich), S (Sponheim), T 2 (Trevír), V (Vettelhof), W 1 (Winneburg), W 4 (Waldeck), W 5 (Weisskirch), Z (Zell an der Mosel).

⁵¹⁸ NA, RAM-FG 2678 (winneburské oddělení), RAM-FG 2679 (metternichovské oddělení), RAM-FG 2680 (brömserovské oddělení), RAM-FG 2681 (braunshornské oddělení), RAM-FG 2682 (Varia). Tyto konsignace jsou datovány rokem 1819.

		Domini Cunonis, pro sexaginta sex marcis Coloniensis denarii bona in Leimele super Mosellam vendit.
18.	1361, Febr. 14	Wenzel, Herzog von Lothringen, Luxemburg, Brabant etc. und Johanna Herzogin belehen Konrad von Winneberg mit dem von Gerlach von Brunshorn resignirten Lehn Kessenich

Z uvedeného příkladu je patrné, že listiny byly regestovány v jazyce originálu, tedy buď latinsky, nebo německy. Regest byl uveden pouze ve velmi stručné podobě (záhlavního regestu), kdy je uveden pouze vydavatel, příjemce a dispozitivní jádro listiny. V jednotlivých konsignacích je takto podchyceno v případě winneburského oddělení 453 listin z let 1248–1630, u metternichovského oddělení 578 listin z let 1287–1799 listin, u brömserovského 95 listin z let 1296–1660, u braunshornského 83 listin z let 1263–1374 a u oddělení Varia 354 listin z let 1209–1717.⁵¹⁹

V této podobě byl listinný archiv ponechán i v době Klinkowströmových pořádacích prací v 70. letech 19. století. Jak uvádím v následující kapitole, považoval Klinkowström uspořádání listinného archivu za dostačující. Jeho revizí byl v roce 1873 pověřen blíže neznámý dr. Weyda,⁵²⁰ který vytvořil lístkové kartotéky pro oddělení braunshornských a brömserovských listin a pro část listin z oddělení Varia.⁵²¹ Cílem této revize bylo pravděpodobně vytvořit podrobnější katalog všech listin. Weyda uvádí datum a místo vydání listiny, její náhradní regest a údaje o počtu původních a dochovaných pečetích. Jeho práce však zůstala torzem a nepokročila bohužel k rozsáhlejším oddělením listinného archivu – metternichovským a winneburským listinám.

⁵¹⁹ Živelný průběh pořádacích prací provázený častým stěhováním archivu dobře ilustruje nedůslednost chronologické řady u winneburského oddělení, chronologicky bylo nejprve uspořádáno 371 listin z let 1248–1630, od č. 372 do konečného čísla 453 vznikla další řada listin z let 1363–1609. Tuto okolnost vysvětluje autor konsignace tím, že listiny byly nalezeny dodatečně, viz RAM-FG 2678, složka 3, fol. 1: „Nachtrag von Winneburgischen Urkunden, welche nach der Fluchtung zurückgekommenen hochfürstlichen Familien-Archiv, in der Folge unter vermischten Schriften noch vorgefunden worden sind, und in den bereits gefertigten chronologischen Verzeichnisse unmöglich mehr nach der Ordnung folgen können. Auch zeigt sich, dass bei mehreren Urkunden von einem und dem nämlichen Jahre die Monatsdaten im vorhergehenden Verzeichnisse nicht kronologisch geordnet sind. Dieses rührt daher, weil man erst nach bisher konsignirten Urkunden – wobei die Jahrfolge ganz richtig ist – angefangen hat, die Monatsdaten sehr mühesam zu aniren. Inzwischen wird diese vorliegende Arbeit von Kennern doch immer die gehörige Würdigung erhalten.“

⁵²⁰ Dr. Weydu se nepodařilo na základě dostupných písemností identifikovat. Snad by se mohlo jednat o autora edice korespondence pozdějšího císaře Františka I. a jeho manželky Alžběty, viz Weyda, H.: Briefe an Erzherzog Franz (nachmals Kaiser Franz II.) von seiner ersten Gemahlin Elisabeth 1785–1789. In: Archiv für österreichische Geschichte. Wien 1871.

⁵²¹ NA, RAM-FG 2683, 2684.

Obsah listinného archivu je lépe patrný z následující tabulky. V abecední řadě je uveden přehled metternichovského majetku s odkazem na časové rozmezí listin, které se jednotlivých statků a dalších majetků týkají.

Název	Časový rozsah listin týkající se příslušné lokality	Identifikace
Adelpheck	1440–1443	Adelpheck, Bez. Untertaunuskreis, Hesensko, SRN
Alflen	1358–1665	Alflen, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Alken	1626	Alken, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Alsbach	1603	Alsbach, ob. Oppenheim, Bez. Mainz, Porýní-Falc, SRN
Altstrimmig	1280–1698	Altstrimmig, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Andernach	1469	Andernach, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Ankost	1488–1493	Ankost, neurčeno
Badenhard	1422–1585	Badenhard, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SR
Bacharach	1316	Bacharach, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Balesfeld	1321	Balesfeld, Bez. Prüm, Porýní-Falc, SRN
Beilstein	1310–1710	Beilstein, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Belmont	1374	Belmont, neurčeno
Belriet	1468–1614	Belriet, Bez. Meiningen, Durynsko, SRN
Beltheim	1471–1616	Beltheim, Bez. Simmern, Porýní-Falc, SRN
Berburg	1615	Berburg, Lucembursko

Berkenroth	1347	Berkenroth, Bez. Gummersbach, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Berus	1599–1670	Berus, Bez. Saarlautern, Sársko, SRN
Besch	1455–1486	Besch, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Besseringen	1627	Besseringen, Bez. Merzig, Sársko, SRN
Beuren	1462	Beuren, neurčeno
Bingen	1585	Bingen, Bez. Bingen, Porýní-Falc, SRN
Birlenbach	1611	Birlenbach, Bez. Untertaunuskreis, Porýní-Falc, SRN
Biver	1614–1675	Biver, Lucembursko
Blankenroth	1319–1787	Blankenroth, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Bleialf	1604	Bleialf, neurčeno
Bodenbach	1486–1526	Bodenbach, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Bodenheim	1677	Bodenheim, Bez. Mainz, Porýní-Falc, SRN
Boppard	1405–1594	Boppard, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Bornhofen	1626	Bornhofen, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Braunshorn	1419–1567	Braunshorn, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Briedern-Ellenz	1666–1764	Briedern-Ellenz, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Bruttig	1469–1777	Bruttig, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Buch	1399–1666	Buch, Bez. Simmern, Porýní-Falc, SRN
Burgen	1350	Burgen, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN

Burgbrohl	1482	Burgbrohl, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Buxberg	1484	Buxberg, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Dalheim-Leutersheim	1486–1654	Dalheim-Leutersheim, Bez. Oppenheim, Porýní-Falc, SRN
Dernau-Nürburg	1366–1582	Dernau-Nürburg, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Differdange	1665	Differdange, Lucembursko
Dornweiler	1405–1599	Dornweiler, Bez. Simmern, Porýní-Falc, SRN
Dreis	1434–1486	Dreis, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Ediger	1299–1492	Ediger, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Ellenz-Poltersdorf	1263–1666	Ellenz-Poltersdorf, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Ellern-Hecken	1467	Ellern-Hecken, Bez. Simmern, Porýní-Falc, SRN
Eltville	1704	Eltville, Bez. Rheingaukreis, Hesensko, SRN
Engelpfort	1310–1365	Engelpfort, Bez. Kastellaun, Severní Porýní – Vestfálsko
Engers	1572–1622	Engers, Bez. Neuwied, Porýní-Falc, SRN
Ernst	1387–1580	Ernst, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Erp	1322–1451	Erp, Bez. Euskirchen, Severní Porýní – Vestfálsko
Fankel	1551–1556	Fankel, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Faulbach	1608–1659	Faulbach, Bez. Limburg an der Lahn, Hesensko, SRN
Filz	1616–1654	Filz, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Freiendiez	1611	Freiendiez, Bez. Unterlahnkreis,

		Porýní-Falc, SRN
Freusburg	1606	Freusburg, Bez. Altenkirchen, Porýní-Falc, SRN
Gappenach-Naunheim	1287–1738	Gappenach-Naunheim, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Gaulsheim	1485–1680	Gaulsheim, Bez. Bingen, Porýní-Falc, SRN
Geilsheim	1530	Geilsheim, Bez. Dinkelsbühl, Bavorsko, SRN
Geisenheim	1347–1524	Geisenheim, Bez. Rüdesheim, Hesensko, SRN
Gelsdorf	1485–1508	Gelsdorf, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Gering	1362–1626	Gering, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Gevenich	1486	Gevenich, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Gillenbeuren	1348–1781	Gillenbeuren, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Gillersheim	1519–1525	Gillersheim, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Götzenroth	1430–1459	Götzenroth, Bez. Bernkastel, Porýní-Falc, SRN
Greifenstein	1438	Greifenstein, Bez. Wetzlar, Hesensko, SRN
Grenderich	1335–1560	Grenderich, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Grünau	1554	Grünau, neurčeno
Güls	1655–1664	Güls, Bez. Koblenz, Porýní-Falc, SRN
Haen	1477–1614	Haen, Bez. Euskirchen, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Hahn	1369–1611	Hahn, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN

Hamm	1334–1790	Hamm, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Hammerstein	1621	Hammerstein, Bez. Birkenfeld, Porýní-Falc, SRN
Harscheid	1584–1601	Harscheid, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Haserich	1459–1563	Haserich, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Hausen	1446	Hausen, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Heiligenroth	1441–1489	Heiligenroth, Bez. Unterwestwaldkreis, Porýní-Falc, SRN
Heimersheim	1481	Heimersheim, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Heyern	1512–1699	Heyern, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Hlavno	1543–1666	Hlavno, o. Sokolov
Hled'sebe	1623	Malá Hled'sebe, o. Cheb
Hohenfels	1519–1557	Hohenfels, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Hochheim	1651–1676	Hochheim, Bez. Main-Taunuskreis, Hesensko, SRN
Holler	1349	Holler, Lucembursko
Holzhausen	1371	Holzhausen, neurčeno
Holzheim	1391–1416	Holzheim, Bez. Neuburg an der Donau, Bavorsko, SRN
Holzweiler	1437–1518	Holzweiler, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Hünschoff	1455	Hünschoff, neurčeno
Ingelheim	1296	Ingelheim, Bez. Bingen, Porýní-Falc, SRN
Jugenheim	1656–1680	Jugenheim, Bez. Darmstadt, Hesensko, SRN

Kamp	1613–1619	Kamp, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Karben	1551–1676	Karben, Bez. Friedberg, Hesensko, SRN
Kastellaun	1438–1578	Kastellaun, Bez. Kastellaun, Severní Porýní – Vestfálsko
Kelberg	1311–1486	Kelberg, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Kelsen	1570–1616	Kelsen, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Kemel	1585	Kemel, Bez. Untertaunuskreis, Porýní-Falc, SRN
Kempenich	1446–1607	Kempenich, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Kessenich	1315–1364	Kessenich, Belgie
Kiedrich	1597	Kiedrich, Bez. Rheingaukreis, Hesensko, SRN
Kirburg	1644	Kirburg, Bez. Oberwesterwaldkreis, Porýní-Falc, SRN
Kirchheim	1558	Kirchheim, Bez. Euskirchen, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Koblenz (metternichovský dům)	1329–1776	Koblenz, Bez. Koblenz, Porýní-Falc, SRN
Kochem	1398–1601	Kochem, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Kommlingen	1617	Kommlingen, Bez. Trier, Porýní-Falc, SRN
Konz-Gusterath-Saarburg	1453–1696	Konz-Gusterath-Saarburg, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Korb	1536	Korb, Bez. Oberwestwaldkreis, Porýní-Falc, SRN
Kottenheim	1558–1607	Kottenheim, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN

Kreuznach	1415–1416	Kreuznach, Bez. Kreuznach, Porýní-Falc, SRN
Kreuzweiler	1664	Kreuzweiler, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Krombach	1433	Krombach, Bez. Alzenau, Bavorsko, SRN
Kynšperk nad Ohří	1608–1748	Kynšperk nad Ohří, o. Sokolov
Kynžvart	1694	Lázně Kynžvart, o. Cheb
Lahneck	1357	Lahneck, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Langenhahn	1366	Langenhahn, Bez. Wiesbaden, Hesensko, SRN
Lauenburg	1483	Lauenburg, neurčeno
Laurenburg	1480–1539	Laurenburg, Bez. Unterlahnkreis, Hesensko, SRN
Lehmen	1248–1613	Lehmen, Bez. Mayen, Bez. Unterlahnkreis, Hesensko, SRN
Leutershaim	1439	Leutershaim, Alsasko, Francie
Libava	1630–1687	Libava, o. Sokolov
Lierschied	1586	Lierschied, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Linz	1555	Linz, Bez. Neuwied, Porýní-Falc, SRN
Lonnig	1641	Lonnig, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Lorsch	1660	Lorsch, Bez. Bergstrasse, Hesensko, SRN
Löffelscheid	1543	Löffelscheid, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Lüderbach	1548	Lüderbach, Bez. Alsfeld, Hesensko, SRN
Lütz	1429–1478	Lütz, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Masterhausen	1388	Masterhausen, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN

Mayen	1437–1560	Mayen, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Mensberg	1619	Mensberg, Lotrinsko, Francie
Mensfelden	1595–1631	Mensfelden, Bez. Limburg an der Lahn, Hesensko, SRN
Merl	1422–1629	Merl, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Mesenich	1481–1618	Mesenich, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Metterndorf	1336–1451	Metterndorf, Bez. Bitburg, Porýní-Falc, SRN
Metterich	1335	Metterich, Bez. Bitburg, Porýní-Falc, SRN
Mohuč (nasavský, později metternichovský dům)		Mohuč (Mainz), Porýní-Falc, SRN
Monclar	1620–1790	Monclar, Francie
Monreal	1347–1531	Monreal, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Mörsdorf	1322–1515	Mörsdorf, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Mühlheim	1657	Mühlheim, Bez. Offenbach, Hesensko, SRN
Münstereifel	1408	Münstereifel, Bez. Euskirchen, Severní Porýní – Vestfálsko
Mürtenbach	1487–1602	Mürtenbach, Bez. Prüm, Porýní-Falc, SRN
Nackenheim	1693	Nackenheim, Bez. Mainz, Porýní-Falc, SRN
Neuenhain	1698	Neuenhein, Bez. Main-Taunuskreis, Hesensko, SRN
Neurath	1475–1769	Neurath, Bez. Prüm, Porýní-Falc, SRN
Nieder-Albach	1594	Nieder-Albach, Bez. Saarbrücken, Sársko

Niederlahnstein	1559–1614	Niederlahnstein, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Niederselters	1509–1627	Niederselters, Bez. Unterwesterwaldkreis, Hesensko, SRN
Nievern	1527–1563	Nievern, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Norath	1776–1777	Norath, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Nordenstadt	1487–1644	Nordenstadt, Bez. Main-Taunuskreis, Hesensko, SRN
Oberehe	1467–1777	Oberehe, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Oberkorn	1665	Oberkorn, Lucembursko.
Oberwinter	1540	Oberwinter, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Oppenheim	1343–1581	Oppenheim, Bez. Mainz, Porýní-Falc, SRN
Otzenrath	1506	Otzenrath, Bez. Grevenbroich, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Pellentz	1620	Pellentz, neurčeno
Peterswald	1470–1763	Peterswald, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Plaidt	1611–1709	Plaidt, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Planig	1483–1726	Planig, Bez. Kreuznach, Porýní-Falc, SRN
Pleiholz	1614–1659	Pleiholz, Bez. Rüdesheim, Hesensko, SRN
Polch	1274–1634	Polch, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Pousseur	1616	Pousseur, Belgie.
Prunsfeld	1571	Prunsfeld, neurčeno
Prüm	1485	Prüm, Bez. Prüm, Porýní-Falc, SRN
Rauenthal	1528	Rauenthal, Bez. Rastatt, Bádensko-Württembersko, SRN

Reinhardstein	1534–1768	Reinhardstein, Belgie
Rettenrath	1501–1515	Rettenrath, Bez. Mayen, Porýní-Falc, SRN
Rheinbach	1399	Rheinbach, Bez. Bonn, Severní Porýní – Vestfálsko
Richen	1628–1638	Richen, Bez. Senheim, Porýní-Falc, SRN
Ripsdorf	1618–1778	Ripsdorf, Bez. Schleid, Durynsko, SRN
Roda	1541	Roda, Bez. Frankenberg-Eder, Hesensko, SRN
Roth	1437–1579	Roth, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Ruppertshofen	1585	Ruppertshofen, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Rübenacker	1706–1734	Rübenacker, Bez. Koblenz, Porýní-Falc, SRN
Rüdesheim-Eibingen	1383–1799	Rüdesheim-Eibingen, Bez. Rheingaukreis, Hesensko, SRN
Seitenbach	1572	Seitenbach, neurčeno
Selters	1537	Selters, Bez. Unterwesterwaldkreis, Hesensko, SRN
Senhals	1446–1581	Senhals, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Senheim	1304–1698	Senheim, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Sevenich	1600–1603	Sevenich, Bez. Simmern, Porýní-Falc, SRN
Schöneck	1502–1535	Schöneck, neurčeno
Schwalbach	1488–1489	Schwalbach, Bez. Main-Taunus-Kreis, Hesensko, SRN
Sinzig	1287–1721	Sinzig, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN

Stammheim	1440	Stammheim, Bez. Altstadt, Porýní-Falc, SRN
Stavelot	1406–1768	Stavelot, Belgie
Steeg	1343–1354	Steeg, Bez. Sankt Goar, Porýní-Falc, SRN
Steeten	1384–1596	Steeten, Bez. Oberlahnkreis, Hesensko, SRN
Streichenberg	1477–1582	Streichenberg, Kr. Heilbronn, Bádensko-Württembersko, SRN
Striemich	1650–1774	Striemich, Bez. Senheim, Porýní-Falc, SRN
Strohn	1585–1673	Strohn, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Šabina a Chlumeck	1654	Šabina a Chlumeck, o. Sokolov
Tawern	1445–1601	Tawern, Bez. Saarbrücken, Sársko, SRN
Thommen a Amel	1528	Thommen a Amel, Belgie
Treis	1329–1568	Treis, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Trevír (metternichovský dům)	1363–1682	Trevír (Trier), Porýní-Falc, SRN
Usch	1478–1770	Usch, Bez. Trier, Porýní-Falc, SRN
Valwig	1547–1665	Valwig, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN.
Veldenz	1310–1570	Veldenz, Bez. Bernkastel, Porýní-Falc, SRN.
Wadenheim	1432–1486	Wadenheim, Bez. Ahrweiler, Porýní-Falc, SRN
Wachendorf	1480–1509	Wachendorf, Bez. Euskirchen, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Waldkönigen	1362–1492	Waldkönigen, Bez. Daun, Porýní-Falc, SRN
Wallrabenstein	1431	Wallrabenstein, Bez. Untertaunuskreis, Hesensko, SRN
Wasserbillig	1543	Wasserbillig, Lucembursko

Weilburg	1439	Weilburg, Bez. Oberlahnkreis, Hesensko, SRN
Weiler	1438–1524	Weiler, neurčeno
Wellerode	1305	Wellerode, Bez. Kassel, Dolní Sasko, SRN
Wellmich	1500–1631	Wellmich, Bez. Sankt Goarshausen, Porýní-Falc, SRN
Wesel	1310–1604	Wesel, Bez. Rees, Severní Porýní – Vestfálsko, SRN
Winneburg	1295–1785	Winneburg, Bez. Kochem, Porýní-Falc, SRN
Winningen	1629–1651	Winningen, Bez. Koblenz, Porýní-Falc, SRN
Wurmberg	1682	Wurmberg, Bez. Vaihingen, Bádensko-Württembersko, SRN
Würrich	1398–1774	Würrich, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Zell an der Mosel	1334–1663	Zell an der Mosel, Bez. Zell an der Mosel, Porýní-Falc, SRN
Zolvern	1610–1666	Zolvern, Lucembursko

4.2.2. Reforma a uspořádání rodinného archivu na přelomu 18. a 19. století

Období přelomu 18. a 19. století je v dějinách rodinného archivu Metternichů obdobím přelomovým, nicméně jen velmi obtížně a neúplně rekonstruovatelným. Z dosavadního konglomerátu písemností tvořeného na jedné straně souborem majetkoprávních listin a na straně druhé komplexem písemností blíže neznámého rozsahu je postupně v letech 1780–1817 vytvořen vlastní rodinný archiv rozdělený do dvou základních částí. Kromě sbírky listin, které se věnuji v předchozí části, vzniká tzv. vlastní rodinný archiv (eigentliches Familienarchiv), pro který se ve 2. polovině 19. století vžilo označení „Starý archiv“ (Altes Archiv), které je dodnes zachováno pro identifikaci této fondové části.⁵²² Tzv. Starý archiv je vlastním jádrem rodinného archivu Metternichů s pevnou strukturou a hierarchickým uložením písemností

⁵²² Rodinný archiv Metternichů – Starý archiv (RAM-A).

v signaturách. Příčiny reformy rodinného archivu Metternichů v tomto období byly v zásadě dvě:

1. kompletace a evidence písemností, jejich uspořádání do hierarchického systému, jejich základní popis a zajištění jejich využívání (pro potřeby rodiny a pro majetkové a správní účely);
2. postupné opuštění veškerého majetku v oblasti Porýní jako výsledek mírových jednání s Francií po napoleonských válkách a tím související pragmatická potřeba rodu Metternichů rozdělit písemnosti uložené v jednotlivých lokalitách na dále potřebné a nepotřebné. Zajištění transportu potřebných písemností do místa nového uložení.

O manipulaci s písemnostmi rodu Metternichů a písemnostmi týkajícími se správy jejich majetku nemáme pro období před rokem 1800 žádné správy. Dá se předpokládat, že na jednotlivých metternichovských majetcích byly uloženy registratury jednotlivých statků, vlastní rodinné písemnosti snad v koblenckém paláci. Jaroslav Honc mluví v této souvislosti o „koblenckém palácovém archivním depotu“, nicméně se zdá, že jde spíše o dedukci na základě analogií z českého prostředí, navíc pramenně nedoloženou.⁵²³ Je třeba znovu zopakovat, že Metternichové vytvořili centrální systém správy majetku až v 19. století ve Vídni (tzv. ústřední kancelář) spravující jednotlivé majetky v Čechách, v Rakousku a v Hesensku. Pro předchozí období nemáme o struktuře metternichovského správního aparátu větší povědomí, i když J. Honc opět mluví o „koblencké kanceláři“.⁵²⁴

Jsme tak prakticky informováni pouze o jménech některých úředníků a vzhledem k tomu, že v samotném rodinném archivu Metternichů se písemnosti týkající se správy majetku před rokem 1780 objevují jen sporadicky, je otázkou, zda bude do budoucna vývoj metternichovské správy majetku rekonstruovat.

Dva z těchto úředníků jsou spojeni i s uspořádáním metternichovského rodinného archivu. První z nich byl Ludwig Gaisser, o kterém byla řeč již v souvislosti s pořádáním listinného archivu. O Gaisserovi bohužel nemáme žádné podrobnější správy. J. Honc jej označil za „ředitele koblencké kanceláře“, který „měl potřebné jazykové a paleografické znalosti“, a proto byl Franzem Georgem Metternichem pověřen „vytřídit z masy písemností koblenckého palácového archivního depotu Metternichů především listiny dokazující právní nároky na

⁵²³ Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. *Paginae historiae* 11, 2003, s. 203.

⁵²⁴ Tamtéž.

koupené alodní statky nebo na investitury lenních statků⁵²⁵. Jediným zjištěným dokladem o L. Gaisserovi je zatím pouze informace, že se zúčastnil v roce 1791 císařské korunovace Leopolda II. ve Frankfurtu nad Mohanem. V seznamu účastníků je označen jako metternichovský kancelista.⁵²⁶ Jaroslav Honc dále uvádí, že Gaisser zemřel v roce 1793 a jeho práci převzal Franz Xaver Streitberger.⁵²⁷ Tuto informaci zřejmě vyvozuje z úvodní poznámky v rukopisu metternichovské genealogie z roku 1811, na které Gaisser začal v letech 1780–1783 pracovat a Streitberger jeho rukopis později převzal a dokončil.⁵²⁸

Bohužel ani o Franzu Xaveru Streitbergovi, který byl označován důsledně jako archivář nebo dokonce archivní rada (Archivrat) nemáme zatím žádné podrobnější informace. Víme pouze, že je autorem rukopisných dějin říšského hraběcího rodu Kesselstattů, který napsal v Ochsenhausenu v roce 1806.⁵²⁹

Podstata Gaisserovy-Streitbergerovy archivní reformy spočívala v rozdělení metternichovských písemností s výjimkou separátně evidovaných majetkoprávních listin do devíti hlavních skupin. Tyto skupiny byly vymezeny dle obsahu dokumentů:

- A. Vlastní rodinné záležitosti (Stricte Familien Angelegenheiten)
- B. Rodinný původ (Familien Abstammung)
- C. Rodinné jmění (Familien Vermögen)
- D. Hodnosti a vyznamenání jednotlivých členů rodu (Auszeichnungen einzelner Familienglieder)
- E. Církevní záležitosti (Geistliche Gegenstände)
- F. Rodová kronika (Haus Chronik)
- G. Místní jména (Ortsnamen)
- H. Správa (Verwaltungsobjekte)

⁵²⁵ Tamtéž. Posmrtně vydaná Honcova studie byla původně zamýšlena jako úvod k archivní pomůcce a nenej tedy opatřena poznámkovým aparátem.

⁵²⁶ Vollständiges Diarium der Römisch-Königlichen Wahl und kaiserlichen Krönung Ihro kaiserlichen Majestät Leopold des Zweiten. Frankfurt 1791, zde s. 38: „Ludwig Gaisser, hochgräflich metternichsche Kanzelist“.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 204.

⁵²⁸ NA, RAM-A 5422, fol. 1: „Aberfasst in den Jahren 1780 bis 1783 von Ludwig Gaisser Gräfllich Metternichschen Kanzleirath. Verbessert und bereichert durch viele Zusätze aus Archival Urkunden und Nachrichten von Fr. X. Streitberger, Gräfllich Metternichschen Archivar im Jahre 1791. Im Jahre 1798 versuchte F. X. Streitberger eine Skizze der Geschichte des Hauses von Metternich zu interessiren und im Jahre 1811 entwarf er die ausführliche Hausgeschichte des im Jahre 1803 in Reichsfürstenstand erhobenen Geschlechts der von Metternich Winneburg“.

⁵²⁹ Streitberger, Franz X.: Versuch einer Geschichte des hohen Reichsgräflichen Hauses von Kesselstatt. Ochsenhausen 1806 (Stadtarchiv Trier, Nachlass Kesselstatt, depozitum), uvádí Thomas, Alois: Die Verwaltung des rechtsrheinischen Bistums Trier 1802–1821. In: Gatz, Emil (hg.): Römische Kurie, Kirchliche Finanzen, Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg, Teil 2. Roma 1979, s. 123 a dále Maier, Konstantin: Säkularisation, Finanzen und Ökonomie. Überlegungen zur Säkularisation der Benediktiner-Reichsabtei Ochsenhausen (1803–1806). Blätter für württembergische Kirchengeschichte 104, 2004, s. 131–150, zde s. 139.

I. Varia

Každá z těchto hlavních skupin byla dále strukturována na druhou, popř. třetí úroveň. Například tedy první skupina A byla dále dělena na dalších devět podsignatur: A a (Geburts- und Taufscheine), A b aa (Vormundschaften, Grossjährigkeit), A c aa (Trauungsscheine), A c bb (Eheberedungen, Ehecontracte, Verzichtleistungen), A d aa (Testamente und Verlassenschaften), A d bb (Erbverträge, Erbtheilungen), A d cc (Donationes mortis causa), A d dd (Todtenscheine) a A d ee (Obductionsberichte). Ke každé signatuře byl vyhotoven podrobný soupis, tzv. konsignace podchycující obsah signatury až na jednotlivé složky.⁵³⁰ Konsignace uváděla kromě signatury také základní regist písemnosti a dále odkazy na její lokační uložení, tj. číslo skříně (cista) v rozsahu 1–20 a číslo krabice (kustodu). Počet těchto kustodů byl rozdílný pro jednotlivé signatury, v některých případech šlo o pouze jeden kustod, u rozsáhlých signatur jich bylo i několik desítek.⁵³¹ Celkem byl tzv. Starý archiv uložen do více než tří set krabic.

Ukázka zápisu v konsignaci (pro signaturu A a)

Annus	Original und Copia	Cista 1	Nrus. Custod	Nrus. Originalis oder Fasciculi
1613, 7. 11.	Orig.	Anna von Metternich, Wittib geborne Freiin von Dehrn bezeuget, dass ihr Sohn Johann Rheinhard den 3ten Juny 1585 geboren worden sei.	I	1
1613	Orig.	Testimonium super Baptismo et Aetate Joannis Reinhardi a	I	2

⁵³⁰ Tyto konsignace viz NA, RAM-FG 2621–2674, kart. 398–399. Přehled těchto konsignací společně s úplnou vnitřní strukturou této části rodinného archivu Metternichů uvádím v příloze č. 9 k této práci.

⁵³¹ Pořadí písemností v jednotlivých signaturách bylo v zásadě chronologické, pouze větší signatury byly rozčleněny do několika tematických skupin. To se týká signatury D e aa (Ordensdiplome) dělené dále do skupin St. Jakobs Ritterorden in Spanien, Ungarischer St. Stephans Orden, Johanniter und Malteserorden, Orden des Goldenen Vlieses a Fremde Orden. Ještě bohatší strukturu má signatura E (Geistliche Gegenstände) dělená dále na skupiny Kirchliche Präbenden (členěné dále ještě dle jednotlivých osob), Beneficiaten, Präbenden in adeligen Damenstiftungen, Klostergeistliche, Testimonia super sacris Ordinibus, Fundationen, Dispensationen und Indulgenzbrieft, Ordens-Affiliationen, Piae Reliquiae, Päpstliche und kaiserliche Anschreiben Erz- und Bischöfliche Wahlen betreffend a Miscellanea. Dále strukturována je i signatura F c (Monographien, Biographien, Beschreibungen) obsahující doklady k historii a genealogii rodu Metternichů a popisy metternichovských statků Daruvár, Ochsenhausen, Johannisberg, Plasy a Kynžvart. Součástí skupiny Plasy bylo i 54 listin z plaského klášterního archivu z let 1146–1682 vyříděných z fondu až při jeho moderním pořádání v 60. letech 20. století.

		Metternich nati in oppido Sinzig ad Rhenum et Ahr 3tia Junii Anno 1585		
--	--	---	--	--

Stejně jako u registrace listin probíhal zápis v jazyce originálu, tedy německy nebo latinsky, výjimečně též francouzsky. U listin byl psán v subjektivní formě, u ostatních písemností ve formě objektivní.

Konkordanci signatur, cist a kustodů (včetně jejich rozsahu na jednotliviny uvádím v tabulce v závěru této kapitoly. Ukazuje konečné uložení tzv. Starého archivu dle stavu v 70. letech 19. století. Původní rozsah jednotlivých signatur se totiž vyvíjel a Starý archiv tak vykazuje několik fází svého formování:

1. První fáze je ohraničena léty 1780–1817, kdy Ludwig Gaisser a po něm Franz Xaver Streitberger vytvořili jeho strukturu a zařadili do ní veškeré písemnosti, u nichž bylo rozhodnuto, že budou do archivu zařazeny. Od roku 1792 byl pak archiv vícekrát stěhován,⁵³² než byl definitivně v roce 1803 uložen v nově získaném metternichovském sídle v Ochsenhausenu, kde byl do roku 1817 stále doplňován.
2. Druhá fáze je ohraničena lety 1817–1828, kdy byl archiv opět několikrát stěhován. Po prodeji Ochsenhausenu v roce 1825 byl převezen do Vídně a odtud v roce 1828 na místo definitivního uložení v nově získaném objektu bývalého cisterciáckého kláštera v západočeských Plasích.
3. Třetí fáze probíhala v letech 1828–1874. Archiv byl uložen v Plasích. Jeho správou nebyl nikdo trvale pověřen a pouze v případě potřeby (zejména při vyhledávání, popř. zařazování jednotlivin) byl těmito drobnými pracemi pověřen některý z úředníků plaského velkostatku.
4. Čtvrtá fáze je vymezena rokem 1874, kdy došlo k velké archivní reformě Alfonse Klinkowströma. Tuto reformu podrobně popisuji v následující kapitole. Její součástí bylo i přehodnocení a přeskupení některých signatur Starého archivu. V jednotlivých konsignacích můžeme tyto změny sledovat, došlo ke změně v číslech cist, kustodů i v zařazení některých písemností. Klinkowström provedl i přeřazení některých písemností z jiných fondových částí (Francisco-Georgicum, Acta Clementina).
5. Pátá fáze probíhala v období po roce 1874. Do jednotlivých signatur byly stále doplňovány další písemnosti. Docházelo k tomu spíše ojediněle a jen u některých typů dokumentů, zejména u osobních dokladů členů rodu (především diplomů,

⁵³² Viz příloha 6 k této práci.

jmenovacích dekretů, vyznamenání a dalších). Nejmladší dokument vřazený do struktury rodinného archivu pochází z roku 1918.

Postupné formování archivu je možné dokumentovat opět na příkladu signatury A a (záznamy o narození členů rodu). Ta původně obsahovala celkem 38 jednotlivin z let 1613–1815, postupně však narůstala o další dokumenty, které vznikly, byly získány nebo vyříděny z jiných částí archivu: I/39: Maria Antonia von Leykam (1812), I/40: Richard Metternich (1830), I/41: Paskalina Hermina (1862), I/42: Paul Metternich (1834), I/43: Melanie Metternichová (1843), I/44: Klement Metternich (1869), I/45: Emilie Metternichová (1873), I/46: Sophie Metternichová (1869), I/47: Klementina Metternichová (1879), I/48: Paulina Metternichová (1880), I/49: Sophie Maria Metternichová (1857), I/50: Johann Franz Metternich (1724), I/51: Magdalena Barbara (1725); I/52: Paul Clemens Metternich (1893), I/53: Stephan Lothar Metternich (1895), I/54–55: Isabela de Silva y Carvajal (1880), I/56: Paulina, roz. Sándorová (1836) a I/57–58: Paul Alfons Metternich (1917).

Přehlédneme-li celkový obsah této části rodinného archivu Metternichů, je patrné, že do něj byly zařazeny téměř výhradně písemnosti, jejichž příjemci a vydavatelé byli jednotliví členové rodu (zejména listiny, diplomy, dekreta, reskripty, korespondence, pamětní spisy) nebo písemnosti týkající se rodu jako celku (rukopisy a další prameny týkající se rodové genealogie a heraldiky). Velmi málo jsou zastoupeny písemnosti týkající se správy metternichovského majetku, a to jak správy hospodářské, tak v obecnějším smyslu správy jednotlivých dominií. V rodinném archivu tak zcela chybí jakékoli pozůstatky metternichovských ústředních úřadů, zejména centrální kanceláře. Pokud její předchozí registratura existovala, probíhal její vývoj zcela separátně od dějin rodinného archivu a do dnešních dnů se její písemnosti nedochovaly. Totéž platí pro archivy jednotlivých metternichovských statků.⁵³³ Jaroslav Honc dokonce předpokládal, že obsahová skladba

⁵³³ Tento způsob vývoje rodinného archivu odporuje obecnému trendu vývoje šlechtických archivů v Čechách, který byl popsán v úvodu k této práci. Do šlechtických archivů byly běžně zařazovány i tyto typy pramenů. U rodinného archivu Metternichů lze odkázat pouze na rozsáhlou signaturu G (Ortsnamen), kde jsou řazeny písemnosti k jednotlivým metternichovským majetkům, opět se jedná ale jen o kupní smlouvy, případně majetková privilegia nebo potvrzení různých výsad a privilegií s těmito majetky souvisejícími, viz NA, RAM-FG 2665, signatura řazena abecedně dle následujících lokalit: Allenhausen, Asmannshausen, Arzbach a Eitelborn, Arenberg, Augst, Beilstein, Berstatt, Bischofsau im Rhein, Blumenroth, Bodenheim-Hechtsheim, Dotzheim, Dinsterheid-Eitelborn, Eltvill im Rheingau, Eibingen, Embs, Geisenheim, Kiederich, Koblenz, Köln, Langenhau, Langenschwalbach, Mainz, Mörlau, Nachts-, Winkel- a Bischofsau, Nordenstadt, Oberehe, Ovifat, Plixholz, Rheinau, Rheingau, Rheinhardstein a Pousseur, Rüdesheim, Sauerberg, Spurkenburg, Trier, Walluf a Winneburg-Beilstein. Pokud jde o registraturu ústřední správy, ta je dochována až z období 19. století, resp. z jeho druhé poloviny, viz SOA Plzeň, fond Ústřední správa Metternich. Jediný statkový fond s výjimkou českých velkostatků jsem identifikoval zatím v Landeshauptarchiv Koblenz, fond Reichsherrschaft Winneburg-Beilstein, obsahující však pouze opisy majetkových privilegií týkající se tohoto metternichovského majetku.

metternichovského archivu byla přímo ovlivněna rozhodnutím Franze Geoga Metternicha. O jeho zásahu do vymezení archivu však přímá svědectví nemáme k dispozici.⁵³⁴

Signатурní klíč metternichovského rodinného archivu vytvořený v období 1780–1817

Signatura	Cista	Custod a číselný rozsah
A a	1	I/1–58
A b aa	1	I/2–10, II/11, III/12–13, 17, IV/14, 19, 20, VII/15–16, V/18
A c aa	1	I/1–7
A c bb	1	I/1–7, II/1–23, III/24–43, IV/43–47, V/48–62, VI/63–77, VII/78–94, VIII/95–11
	2	IX/111–121, X/122–129, XI/130–139, XII/140–157, XIII/158–167, XIV/170–181
A d aa	3	I/1–4, II/5–17, III/18–24, IV/25–28, V/29–34, VI/35–47, VII/48–52, VIII/53–61, IX/62–68 + 1–2, X/3–6
A d bb	3	I/1–25, II/26–36, III/37–52, IV/53–65, V/66–75, VI/77–85
	4	VII/86–97, VIII/98–109, IX/110–117, X/118, XI/118–120, XII/121–122
A d cc	4	I/1–6
A d dd	4	I/1–46
A d ee	4	I/1–3
B a aa	4	I/1–7, II/2–4, III/3–4, IV/5, V/6–7, VI/8–11, VII/12, VIII/13, IX/14–16, 7
B b bb	5	I/1–6, II/1–5, III/1–4, IV/1–5, V/1–2, VI/1–6, VII/1–4
B c cc	5	VIII/1–2
B d dd	5	I/1, II, III, IV/1–3, V/3, IX/1–11
C a	7	I/1–4, 8, II/5–7, III/11–36, IV/9–10, VII/1–4

Hospodářskou činnost a správní charakteristiku metternichovského majetku tak lze sledovat ve větším měřítku pouze u českých velkostatků, jejichž registratury jsou naopak dobře dochované. Viz SOA Plzeň, fondy Velkostatek Lázně Kynžvart a Velkostatek Plasy.

⁵³⁴ Honc, J.: Metternichové a jejich rodinný archiv, s. 206–207: „Gaisserovo schéma je prostoduchý produkt z vůle Františka Jiřího Metternicha, jehož přání musel L. Gaisser respektovat. Shromáždil mu proto ze všech osobních archivů kdejaké křestní listy, kondolence k úmrtí, svatební smlouvy, závěti, jmenování do diplomatických a jiných funkcí a pamatoval i na pitevní nálezy jednotlivých členů metternichovského rodu.“

C b	7	V/1–10
C c	7	VI/1–33, III/37
C d	7	I/A–H, II/J, III/K–R
C e	8–9	I/1–8, II/9–15, III/16–21, IV/22–25, V/26–28, VI/29–31, VII/32–33, VIII/34–44, IX/45–48, X/49–52, XI/53, XII–XIII/54–59, XIV/60–61, XV/62–64, XVI/65–69, XVII/70–73, XVIII/74–75, XIX/76–78, XX/79–83, XXI/84, XXII/85, XXIII/86, XXIV/87, XXV/88–101, XXVI/102, XXVII/103–140, XXVIII/141–156, XXIX/157–161
D a	12	I/1–10
D b aa	12	I/1–11
D b bb	12	II/1–8
D b cc	12	III/1–3
D c aa	12	I/1–10, II/11–21
D c bb	12	III/1–4
D c cc	12	IV/1–17 V/17–20
D c dd	12	VI/1–8
D c ee	12	VII/1–12
D c ff	12	VIII/1–4
D c gg	12	IX/1–16 X/17–34
D d aa D d bb	13	I/1–8, II/1–5
D d cc	13	III/1–17
D d dd	13	IV/1–3, V/1–11, VI/12–17
D e aa	14	I/1, 16–27, 42, 49–76, 81–84, II/2, 21–41, 45–46, III/3–16, 43–44, 47–53, 77–79, 85–89
D e bb	13	I/1–2, II/1–3, III/1–17
D e cc	13	I/1
D e dd	14	I/1–4
D e ee	14	I/1–26, 31–32, 35–37, 39–42, 44, 56–59, II/27–30,

		33–34, 38, 43, 45–55, 60–89
E a-l	10 11	I/1–3, II/4, III/4, IV/5, V/6, VI/7, VII/8–10, VIII/11, IX/12–13, X/14–16, XI/1–11, XII/1–3, XIII/1–5, XV/1–30, XVII/1–25, XVIII/26–52 XIX/1–20, XX/1–7, XXI/1–7, XXII/1–6, XXIII/1–3, XXIV/1–2, XXV/1–7, XXVI/1–6, XXVII/1–5
F a	6	I/1–8, II/1–5, III/1–6, IV/1–22, V/1–47
F b	6	VI/1–41
F c	6	VIII/1–8, IX/9–16, X/17–19, 67–76, XII/55–66, XI/1–15, XII/16–54
F d	11	2
G	15–18	I/1, II/2–13, III/14–31, IV/32–35, V/36–42, VI/43–46, VII/47, VIII/48–49, IX/50–53, X/54–56, XI/57–61, XII/62, XIII/63–66, XIV/67–72, XV/73, XVI/74–76, XVII/77–78, XVIII/79–90, XIX/91–94, XX/95–108, XXI/109–114, XXII/115–116, XXIII/117–118, XXIV/119–120, XXV/121–141, XXVI/142–146, XXVII/147–154, XXVIII/155–159, XXIX/160, XXX/161–163, XXXI/164–170, XXXII/171–175, XXXIII–XXXVI/176–198, XXXVII/199, XXXVIII/200–207, XL–XLIV/208–264, XLV/265, XLVI–XLVII/266–283, XLVIII/284–289, XLIX/290–294, L/295–296
H a	19	I/1–5
H b	19	II/1–9
H c	19	III/1–4, IV/5–6, V/7
H d	19	VI/1–2
H e	19	VII/1, VIII/1–6
I	19	I/1–15
Mappen	18	I/1–5
K		128 čísel
Zeugnisse	20	I/1–43

4.2.3. Kancléř Metternich a rodinný archiv Metternichů

Jak bylo naznačeno v jedné z předchozích kapitol, vynikal Klement Metternich schopností komplexního myšlení a komplexního nazírání věci. Byl schopen rychlého rozhledu, rychlé formulace a dovedl s taxativní schopností přírodovědce až „linnéovského typu“ provést i klasifikaci vědeckého problému a formulovat jeho další směřování. Metternich však zároveň při veškeré své činnosti dovedl vnímat jednotlivá témata v souvislostech. Byl si vždy vědom jistého rámce, ať již daného politickým vývojem, kulturním prostředím, hospodářským potenciálem nebo sociální situací. Nejinak nazíral na otázku archivnictví a archivů, kterou můžeme vnímat v konfrontaci „velkých“ a „malých“ archivních dějin.

Metternich byl z titulu rakouského státního kancléře i představeným Domácího, dvorského a státního archivu zřízeného v polovině 18. století pro uložení a ochranu dokumentů rodinného archivu habsburského rodu a především dokumentů, které pojišťovaly právní postavení rodu Habsburků a státoprávní uspořádání habsburské monarchie. V druhé polovině 18. století šlo tedy v podstatě o archiv sbírkového typu, který shromažďoval své archiválie buď vyjímáním jednotlivých dokumentů z registratur státních úřadů nebo různých institucí v jednotlivých korunních zemích, nebo přebíráním vybraných dokumentů z pozůstalostí členů rodu Habsburků. Více než o archiv šlo tedy o pokladnici (Schatzkammer), popř. zbrojnici (Rüstungskammer) ochraňující tyto právní nástroje, na kterých byla státnost monarchie založena. V době kancléře Metternicha se pozice Domácího, dvorského a státního archivu mění. Tato změna spočívá v několika bodech. Jejím základem je však opět vnímání archivu jako komplexu, dále jako instituce, která má mít nejen úkol ochrany dokumentů, ale má být i pevnou součástí Metternichovy kulturní politiky. Ta spočívala v nahlížení na jednotlivé kulturní instituce v tom smyslu, že mají plnit úkoly důležité pro stát a stát v oblasti svých kompetencí reprezentovat. V případě Domácího, dvorského a státního archivu Metternich očekával jeho výrazný podíl na tzv. vlasteneckém dějepisectví (patriotische Geschichtsschreibung), tzn. oficiálním historiografickém programu realizovaném z iniciativy státu a podávajícím oficiální výklad státních dějin. Za tímto účelem Metternich podporoval i zvýšení odborného profilu Domácího, dvorského a státního archivu. Konkrétními výsledky těchto opatření bylo převzetí staré registratury Státní kanceláře do archivu, zlepšení jeho prostorového zajištění přidělením dalších místností v budově Státní kanceláře, obsazení míst archivářů osobami s odborným kreditem a historiografickým potenciálem, iniciován

některých vědeckých projektů a částečné otevření archivních fondů pro vybrané badatele.⁵³⁵ Z oblasti podpory vědeckých projektů archivu, které však většinou nebyly vinou nedostatku financí, nedostatečné podpory ze strany císaře nebo dalších vnějších okolností realizovány, byly pozoruhodné zejména dva. První z nich pod názvem Corpus diplomaticum měl přinést edici nejdůležitějších listin k státoprávním dějinám monarchie. Projekt nebyl schválen císařem, nicméně s různými peripetemi později ovlivnil založení ediční řady Fontes rerum Austriacarum, iniciované opět Metternichem, ale realizovaní až po roce 1848. Druhým návrhem bylo zřízení heraldické komory (chambre heraldique), centrálního úřadu pro otázky heraldiky, genealogie a sfragistiky. Metternichův zájem o Domáci, dvorský a státní archiv se projevil i v obsazování míst jeho archivářů. Prvním z nich byl významný historik a na počátku 19. století Metternichův blízký spolupracovník Joseph von Hormayer (1782–1848). Po jeho odchodu z archivu a krátkém provizorním období byl ředitelem archivu jmenován Metternichův přítel pocházející rovněž z Koblence Clemens Hügel (1792–1848). Zajímavou osobností je také v této práci již zmíněný dlouholetý viceředitel archiv Josef Chmel, původně augustiniánský kanovník z kláštera St. Florian, který vstoupil do státních služeb. Byli-li Hormayer i Hügel řediteli archivu v úředním slova smyslu, byl Chmel pravým archivářem ve smyslu odborném a kromě řady konkrétních výsledků archivní práce je průkopníkem ediční práce z fondů tohoto archivu, ale i jiných archivních celků.⁵³⁶

Metternichovým historiografickým zájmům odpovídala i pozornost věnovaná jeho rodinnému archivu. Vzhledem k jeho pracovnímu vytížení nemohlo jít o pozornost systematickou, jako tomu bylo později u jeho syna Richarda, ale je nepochybné, že si Metternich uvědomoval jeho velkou důležitost nejen pro rodovou historiografii, ale pro rodovou prezentaci, identitu a pozici obecně. Sám Klement Metternich se ke koncepčnímu řešení postavení archivu v rámci správy rodového majetku, jeho zpracování, personálního obsazení a vhodného fyzického uložení nedostal. Jistě alespoň částečně o těchto otázkách přemýšlel. Archiv prodělal, jak bylo v předchozích řádcích naznačeno mezi lety 1819–1828 složité období několikerého stěhování, než našel své útočiště v někdejší kapli (nyní tzv. archivní místnosti) bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích.

Proč byly vybrány právě Plasy, není zcela jasné. Důvodů bylo pravděpodobně několik. První z nich byl důvod prostorový. Plaský klášter byl velice rozlehlý a na rozdíl od Kynžvartu, Johannisbergu nebo vídeňského paláce, které byly spíše sídly reprezentativními, představoval

⁵³⁵ K tomu podrobněji Kadletz-Schöffl, Hedwig: Metternich und die Wissenschaften. Wien 1992, s. 142–159. Zde s. 141: „Metternichs Interesse galt sicher nicht dem Archiv selbst, sondern er sah in seinem Reichthum einen sichtbaren Ausdruck der Macht Österreichs, die es wieder aufzubauen galt.“

⁵³⁶ Tamtéž, s. 141–144 s řadou odkazů na další literaturu.

jisté zázemí metternichovského majetku, zejména v hospodářském slova smyslu. Druhý důvod byl pravděpodobně bezpečnostní. Archiv bylo třeba dobře zabezpečit a prostředí vzdálených Plas, kde Metternich realizoval například i projekt rodinné hrobky, se zdál k tomuto účelu vhodným. Svou roli mohl hrát i Metternichův vztah k regionu. Již při první návštěvě Plas v červenci 1826 informoval v dopise dceru Leontinu, že krajina na rozdíl od kláštera na něj udělala velký dojem.⁵³⁷ Archiv sem byl tedy umístěn v letech 1826–1828, nicméně k jeho uspořádání došlo až v 70. letech 19. století, jako popisují v následující kapitole. Neznamenal to, že na něj Metternich zapomněl zcela. Příležitostně zasílal do Plas některé dokumenty, které dle jeho názoru měly být v rodinném archivu uloženy. Jednalo se především o dokumenty biografické povahy týkající se narození nebo úmrtí dětí, svatební smlouvy atd. nebo doklady o různých vyznamenáních, řádech a poctách, která Metternich obdržel. Metternich tedy rozděloval své písemnosti do dvou skupin. Jejich menší část ukládal do rodinného archivu, větší část týkající se jeho politické a diplomatické činnosti a dále soukromou korespondenci uchovával ve svém paláci ve Vídni.

V posledních letech svého života po odstoupení z veřejných funkcí zahájil Klement Metternich třídění právě této části svých dokumentů, pro kterou bylo již v té době používáno označení Acta Clementina.

Acta Clementina, dnes samostatná fondová část rodinného archivu Metternichů, jsou tak nejen svědectvím o Metternichově diplomatické a politické kariéře, ale i výsledkem jeho sebezpřetace, neboť odrážejí jeho osobní vklad a osobní rozhodnutí, které dokumenty do nich zařadil a které ne. Tato skutečnost je velmi důležitá, protože právě tento archivní soubor měl být hlavním zdrojem pro připravované kancléřovy paměti, na kterých na konci svého života pracoval. Tato okolnost vysvětluje, že do souboru Acta Clementina byly zařazeny i provenienčně cizí archiválie, soubory zrcadlových dopisů, které si Metternich vyžádal, případně i vykoupil od svých korespondenčních partnerů. Obsahují rovněž řadu dokumentů úředního charakteru, většinou v opisech, ale v některých případech i v originálech. Metternich sám si nechával již během svého působení ve Státní kanceláři opisovat řadu dokumentů, které

⁵³⁷ „wir haben nun das erste Ziel unserer Reise erreicht. Wir sind heute zwischen zwölf und ein Uhr hier angekommen, und ich schreibe Dir nach einem Gang durch die verschiedene Teile, aus denen dieses sogenannte Schloss besteht. Dieses ist eine Zusammenstellung von Häusern, die niemals ein angenehmes Ganzes bilden werden – viel besser wäre es gewesen, sie für alle Zeiten ihrer ursprünglichen Bestimmung zu erhalten. Aus einem prachtvollen Kloster wird nie eine angenehme Wohnung; die Bedürfnisse der Welt sind verschieden von denen der guten Mönche, und je mehr ein Kloster ein Kloster ist, desto weniger ist es ein Schloss und kann zu einem solchen werden. Die Gegend ist sehr abwechslungsreich, und was ich davon gesehen habe, ist recht erfreulich. Plass liegt in einem breiten, von einem kleinen Fluß durchzogenen Tal, man sieht hauptsächlich Wiesen. Am bemerkenswertesten sind die Wälder, die von vollendeter Schönheit und ebensolcher Pflege sind.“ viz Leontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs, hg. von Tatiana Metternich, Wien – München 1990, s. 72–73.

byly důležité pro jeho politickou činnost, případně je z jiných důvodů zaujaly. Nalezneme zde tedy zejména opisy relací jednotlivých rakouských diplomatů, korespondence s panovníkem i dalšími centrálními úřady.⁵³⁸

Pokusy o utřídění tohoto souboru proběhly pravděpodobně již v posledních letech kancléřova života. Dokumenty byly utříděny do celkem 11 skupin, které registroval ještě Alfons von Klinkowström, když v 70. letech 19. století přistoupil k celkovému uspořádání této části rodinného archivu Metternichů. Písemnosti byly zabaleny v balících a ke každému balíku byla provedena podrobná konsignace. Tyto konsignace nejsou do dnešního dne bohužel dochovány, protože byly později nahrazeny konsignacemi Klinkowströmovými. Dá se však předpokládat podle letných zmínek v Klinkowströmových memorandech ze 70. let, že se jednalo o stručné evidenční pomůcky uvádějící pořadové číslo, datum a krátkou charakteristiku jednotlivých dokumentů.

Písemnosti tak byly rozděleny do následujících 11 skupin. Toto základní rozdělení bylo s drobnými modifikacemi v zásadě respektováno i v dalších fázích pořádání fondové části Acta Clementina.⁵³⁹

Korespondence královská (Correspondance royale)

Korespondence politická (Correspondance politique)

Korespondence s bankéři (Correspondance politique Banquiers)

Korespondence s církevními hodnostáři (Correspondance ecclesiastique)

Korespondence s vědci a umělci (Correspondance academique)

Soubor písemností týkající se politického životopisu kancléře Metternicha: popisy osobností (Porträts), myšlenky a maximy (Pensées et Maximes), životopisné poznámky (Autobiographisches), Memoranda, služební záležitosti, pamětní spisy (Memoranden, Dienstsachen, Denkschriften)

Varia a tisky (Drucke)

⁵³⁸ Acta Clementina jsou tak částečným protějškem k fondům Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni Staatskanzlei a Grosse Korrespondenz.

⁵³⁹ Další fáze pořádacích prací proběhla v 70. letech 19. století v souvislosti s celkovou reformou metternichovského rodinného archivu a také v souvislosti s přípravou edice Aus Metternichs nachgelassenen Papieren. V rámci ní byly Alfonsem Klinkowströmem vyhotoveny lístkové kartotéky k politické a diplomatické korespondenci kancléře Metternicha, rodinná korespondence zůstala stranou. Jednotlivé záznamy obsahují údaje o odesílateli, dataci, četnost dopisů a odkaz na příslušnou signaturu, viz NA, RAM-FG, kart. 393–396. Definitivní uspořádání této fondové části pak proběhlo až na přelomu 60. a 70. let 20. století v tehdejší Státní ústřední archiv v Praze a je spojeno se jménem archiváře Antonína Haase. Haas zachoval s drobnými korekcemi Klinkowströmovu strukturu, pouze u politické korespondence provedl její další rozdělení na dílčí tematické celky. Rovněž důsledně sjednotil dopisy stejných odesílatelů, které se vyskytovaly v různých částích. Viz Haas, Antonín: Rodinný archiv Metternichů – Acta Clementina 1707–1895, 14 dílčích inventářů, Státní ústřední archiv, Praha 1966–1971.

Korespondence rozmanitá (Correspondance diverse)

Starší archiválie (Ältere Archivalien)

Korespondence se členy rodiny (Corespondance famille)

Majetkové záležitosti (Haus- und Domänenangelegenheiten)

Korespondence královská⁵⁴⁰

Tato část obsahuje osobní korespondenci kancléře Metternicha s představiteli panovnických rodů. V první části jde o členy habsburského rodu počínaje korespondencí s císaři Františkem I., Ferdinandem I. a Františkem Josefem I. Velmi cenným a zajímavým pramenem je kolekce Metternichových dopisů s členy rodu Bonaparte, zejména Napoleonovými sourozenci Elisou, vévodkyní toskánskou (Sign. 1/27),⁵⁴¹ Jerômem, králem vestfálským (1/28), Karolínou, královnou neapolskou (1/29), Lucienem, princem z Canina (1/30), Pavlínou, kněžnou Borghese (1/31) a Napoleonovou matkou Marií Letizií (1/32). Následuje pak korespondence s členy dalších panovnických rodů, zejména německých států, ale i řady dalších: Anhalt, Bádensko, Bavorsko, Belgie, Brazílie, Brunšvicko, Dánsko, Kuronsko, Anglie, Francie, Řecko, Hesensko, Holandsko, Hannoversko, Neapolsko-Sicílie, korespondence s papeži, Sardinie, Toskánsko, Meklenbursko, Nasavsko, Oldenbursko, Prusko, Rusko, Sasko, Švédsko, Španělsko a Württembersko.

Korespondence politická⁵⁴²

Do této části byla zařazena Metternichova korespondence s rakouskými i zahraničními politiky a diplomaty, dále s nejbližšími důvěrníky a úředníky Státní kanceláře. Je důležitým doplňkem k fondu Státní kanceláře, jednotlivým vyslaneckým archivům i fondu Grosse Korrespondenz uloženým v Domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni a jedinečným zdrojem pramenů k otázkám rakouské zahraniční politiky 1. poloviny 19. století.

Kolekce dopisů s rakouskými diplomaty umožňuje nejen v řadě ohledů detailní rekonstrukci vybraných diplomatických událostí, dává rovněž možnost podrobnějšího poznání profesních

⁵⁴⁰ Dnes NA, RAM-AC 1, 5 kartonů.

⁵⁴¹ Abych odlehčil poznámkovému aparátu, uvádím odkazy na signatury jednotlivých dokumentů přímo v textu v závorkách. Signatura se skládá ze dvou čísel oddělených lomítkem (např. 1/1, 1/2, 1/3 apod.). První číslo označuje příslušnou část Acta Clementina (AC 1 – AC 14), druhé je pak inventární číslo označující číslo jednotlivé složky v rámci této části.

⁵⁴² Tato část byla při Haasově zpracování rozdělena do šesti skupin: Korespondence politická Rakousko (NA, RAM-AC 2, 7 kartonů), Korespondence politická Anglie, Belgie, Francie, Itálie, Německo, Rusko, Švédsko, Švýcarsko (RAM-AC 3, 3 kartony), Korespondence politická Hoppé, Hudelist, Neumann (NA, RAM-AC 4), 3 kartony, Korespondence politická Gentz (NA, RAM-AC 5), 1 karton a Korespondence politická Lievenová (NA, RAM-AC 6).

kariér i osobních charakteristik osobností, které vytvářeli v daném období rakouskou zahraniční politiku, a to nejen osobností prvního řádu, ale i těch, kteří stáli „ve druhém plánu“. V řadě případů se jedná o velké množství dopisů, odrážejících intenzivní kontakt mezi Metternichem a daným adresátem.

S ohledem na intenzitu písemných kontaktů tak vyniká korespondence kancléře Metternicha s rakouským vyslancem v Londýně, Římě a Paříži Antonem von Apponyi (2/2, 338 dopisů z let 1816–1832), diplomatem a vyslancem Františkem Binderem von Kriegelstein (2/5, 68 dopisů z let 1803–1850), polním maršálem Josefem Clam-Martinicem (2/8, 27 dopisů z let 1816–1839), rakouským vyslancem a zplnomocněným ministrem Františkem Colloredo-Wallsee (2/12, 45 dopisů z let 1849–1859), rakouským vyslancem Františkem Josefem Dietrichsteinem (2/13, 31 dopisů z let 1803–1853), rakouským vyslancem v Drážďanech, Haagu, Římě a Londýně Paulem A. Esterházym (2/19, 94 dopisů z let 1810–1859), radou státní kanceláře a pozdějším vyslancem v Paříži Josefem Engelbertem Floretem (2/22, 60 dopisů z let 1809–1825), Františkem Hartigem působícím ve správě Lombardsko-Benátska (2/25, 12 dopisů z let 1835–1851), radou státní kanceláře Alexandrem Hübnerem (2/27, 96 dopisů z let 1849–1858), diplomatem Karlem Alexandrem Hügelem (2/29, 35 dopisů z let 1830–1858), státním ministrem a nejvyšším pražským purkrabím Karlem Chotkem (2/32, 14 dopisů z let 1835–1858), rakouským vyslancem v Drážďanech, Kodani, Neapoli a Madridu Aloisem Václavem Kounicem-Rietbergem (2/39, 29 dopisů z let 1809–1827), radou dvorské kanceláře Fridrichem Kübeckem z Kúbau (2/41, 56 dopisů z let 1845–1854), rakouským vyslancem v Římě, Petrohradě a Neapoli Ludwigem von Lebzeltern (2/45, 20 dopisů z let 1811–1855), rakouským diplomatem Rudolfem Lützowem (2/49, 36 dopisů z let 1815–1857), radou státní kanceláře a vyslancem Joachimem Eduardem von Münch-Bellinghausen (2/52, 22 dopisů z let 1835–1858), Metternichovým sekretářem Josefem A. Pilatem (2/54, 80 dopisů z let 1810–1857), diplomatem a spisovatelem Antonem Prokeschem von Osten (2/56, 65 dopisů z let 1833–1854), diplomatem a pozdějším ministrem zahraničí Johannem Bernardem Rechbergem (2/57, 36 dopisů z let 1815–1859), polním maršálem a diplomatem Karlem Schwarzenbergem (2/60, 37 dopisů z let 1809–1819), rakouským diplomatem, ministrem zahraničních věcí a financí Johannem Filipem Stadionem (2/62, 201 dopisů z let 1803–1822) nebo diplomatem, vyslancem a druhým zplnomocněncem na Vídeňském kongresu Johannem von Wessenberg-

Ampringen (2/73, 148 dopisů z let 1809–1853). Jedná se ve většině případů o prameny zatím málo využitě, pouze některé konvoluty byly v minulosti částečně vydány tiskem.⁵⁴³

Jistým protějškem je pak korespondence kancléře Metternicha se zahraničními diplomaty a politiky. Jedná se často rovněž o poměrně intenzivní korespondenci, která může osvětlit různé detaily z diplomatických jednání. Písemnosti jsou uspořádány teritoriálně podle jednotlivých států a v rámci nich pak abecedně podle jmen odesílatelů. Opět je možné upozornit na některé větší celky. Intenzivní kontakty pěstoval Metternich s anglickými politiky. Je to přirozené vzhledem k jeho pobytu v anglickém exilu po roce 1848. Fondová část tak obsahuje například Metternichovu korespondenci anglickým diplomatem, ministrem zahraničí a pozdějším ministerským předsedou Georgem Hamiltonem Aberdeenem (3/1, 73 dopisů z let 1815–1853), anglickým vyslancem ve Vídni Friedrichem Lambem Beauvalem (3/2, 41 dopisů z let 1840–1852), politikem a pedagogem Henry Broughamem (3/3, 41 dopisů z let 1848–1857), politikem a ministerským předsedou Benjaminem Disraelim (3/6, 20 dopisů z let 1848–1858), anglickým vyslancem ve Vídni Charlesem Williamem Londonerrym (3/9, 26 dopisů z let 1817–1853), politikem a diplomatem Arthurem W. Wellingtonem (3/15, 70 dopisů z let 1814–1852) nebo anglickým diplomatem Johnem Fanem Westmorlandem (3/16, 51 dopisů z let 1845–1859). Zajímavá je rovněž korespondence s představiteli Belgie – belgickým ministrem Juliem van Praet (3/17, 46 dopisů z let 1849–1853) a nejvyšším maršálkem Josefem van der Straten-Ponthoz (3/18, 28 dopisů z let 1851–1859). Také kolekce dopisů s francouzskými pisateli je bohatá. Vyniká zde korespondence s francouzskými vyslanci ve Vídni Louisem St. Aulaire de Beauvoir (3/19, 20 dopisů z let 1830–1854) a Augustem Charlesem Flahautem (3/21, 15 dopisů z let 1815–1858), politikem a pozdějším ministerským předsedou Vilémem Isidorem Montbelem (3/30, 33 dopisů z let 1832–1852), politikem a ministrem zahraničí Charlesem Mauricem Talleyrandem-Périgordem (3/36, 82 dopisů z let 1806–1825) nebo politikem a pozdějším francouzským prezidentem Adolfem Thiersem (3/37, 26 dopisů z let 1850–1859). Menší četnost mají překvapivě písemné kontakty s politiky z dalších jmenovaných zemí. Upozornit je možné na korespondenci Metternicha s württemberským diplomatickým agentem Georgem Klinworthem (3/49, 54 dopisů z let 1848–1852), saským diplomatem a vyslancem ve Vídni Friedrichem Albertem Schulenburgem (3/53, 32 dopisů z let 1816–1853), ruským diplomatem a sekretářem

⁵⁴³ Viz např. Kuebeck, Max: Metternich und Kuebeck. Ein Briefwechsel aus den Jahren 1849–1850. Wien 1910; Hartig, Franz: Metternich – Hartig. Ein Briefwechsel des Staatskanzlers aus dem Exil 1848–1851. Wien – Leipzig 1923; Burckhardt, Carl J.: Briefe des Staatskanzlers Fürst Metternich-Winneburg an den österreichischen Minister des Äusseren Graf Buol-Schauenstein aus den Jahren 1852–1859. München – Berlin 1934.

zahraničních věcí Karlem Robertem Nesselrodem (3/59, 15 dopisů z let 1814–1857) a se švédským diplomatem a básníkem Karlem Gustavem Brinckmannem (3/63, 17 dopisů z let 1804–1838).

Do této skupina byla zařazena i Metternichova korespondence s nejbližšími důvěrníky. Umožňuje vytvořit si plastický obraz o Metternichově každodenní diplomatické práci v daném období. Prvním z korespondentů byl rada státní kanceláře, žurnalista a literát Friedrich Hoppé (zemř. 1845). V rodinném archivu je dochováno celkem 91 jeho dopisů z let 1809–1821 (4/1).

Ještě větší korespondenční kontakty pěstoval Metternich se svým oblíbeným důvěrníkem, radou státní kanceláře Josefem Hudelistem (1759–1818). Hudelist stál pravděpodobně Metternichově velmi blízko i osobně, neboť byl pověřován v některých případech i vyřizování kancléřovy čistě privátní agendy. V rodinném archivu je uloženo celkem 394 jeho dopisů z let 1809–1818 (4/2).

Obsáhlá je rovněž Metternichova korespondence s rakouským diplomatem působícím v Londýně Filipem Neumannem (1778–1851). Neumann Metternicha zásoboval pravidelnými hlášeními nejen o anglických poměrech a Metternich jej často pověřoval různými zvláštními úkoly. Neumannovy dopisy byly dodatečně svázaný do 6 konvolutů obsahujících celkem 356 dopisů z let 1820–1850 (4/3).

Podobný charakter má i Metternichova korespondence s dalším oblíbeným důvěrníkem Friedrichem Gentzem (1764–1832). Gentz působil od roku 1812 jako rada státní kanceláře a byl pro Metternicha neocenitelným pomocníkem. Měl za sebou již předchozí diplomatickou zkušenost, byl dobře orientován v evropské politické realitě a Metternichovy konvenoval i svými osobními názory. Jeho korespondenci svázanou později do 10 sešitů netvoří jen originály dopisů, ale i různé opisy, návrhy, Gentzovy vlastní texty, memoranda o politické, vojenské nebo finanční situaci a návrhy různých politických i odborných řešení, kterými Metternichovu politiku značně ovlivnil. Přestože se osobnost Friedricha Gentze dočkala značné pozornosti odborné literatury a část jeho korespondence s kancléřem Metternichem byla vydána, přesto v detailech může tato fondová část přinést ještě nové skutečnosti.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ Viz Wittichen, Friedrich Carl – Salzer, Ernst: Briefe von und an Friedrich Gentz. Bd. 3: Schriftwechsel mit Metternich, 2 Teile (1803–1832). München – Berlin 1913; viz též Kronenbitter, Günther (hg.): Gesammelte Schriften 11. Briefe von und an Friedrich von Gentz. Bd. 3: Schriftwechsel mit Metternich, 2 Teile (1803–1832). Hildesheim 2002; diese Dokumente hat schon auch Alfons von Klinkowström in seinem Werk benützt, siehe Metternich, Richard Fürst von – Klinkowström, Alfons von: Oesterreichs Theilnahme an den Befreiungskriegen. Beiträge zur Geschichte der Jahre 1813–1815, nach Aufzeichnungen von Friedrich von Gentz. Wien 1887; ke Gentzovi nejnověji Zimmermann, Harro: Friedrich Gentz. Die Erfindung der Realpolitik. Paderborn – Wien 2012.

Posledním konvolutem je rozsáhlý soubor vzájemných dopisů mezi kancléřem Metternichem a manželkou ruského velvyslance v Londýně Darjou Christoforovnou Lievenovou (1785–1857). Celkem 8 svazků oboustranné korespondence z let 1819–1826 dokládá intenzitu jejich vzájemného vztahu. Dopisy samy obsahují vedle osobních věcí také řadu pozoruhodných informací a postřehů politického charakteru od obou pisatelů.⁵⁴⁵

Korespondence s bankéři, duchovními, vědci a umělci⁵⁴⁶

Při moderním pořádku ve 20. století byly sloučeny původně samostatné skupiny korespondence s bankéři, duchovními, vědci a umělci. První skupina odráží Metternichovo finanční krytí jeho politické činnosti a veřejné činnosti vůbec (zde zejména skupina dopisů se členy rodiny Rotchildů, např. Anselmem Maierem Rotchildem (7/4, 13 dopisů z let 1835–1851) a jeho bratrem Salomonem Maierem Rotchildem (7/7, 44 dopisů z let 1822–1854). Dále se týká Metternichova vztahu k církvi a kontaktů s jejími představiteli. K nejdůležitějším (z hlediska četnosti i obsahu) patří Metternichova korespondence s kardinálem Ercolem Consalvim, diplomatem papežské kurie (7/17, 10 dopisů z let 1815–1823) a papežským nunciem ve Vídni Michaelem Viale Prela (7/60, 80 dopisů z let 1846–1856). Rozsáhlá korespondence s vědci a umělci pak prozrazuje Metternichovy široké znalosti a snahu získávat aktuální informace o pokrocích (zejména exaktních a technických) věd.⁵⁴⁷ Totéž platí i pro činnost uměleckou, které Metternich věnoval rovněž intenzivní pozornost. Ve většině případů se jedná pouze o jednotlivé dopisy, někdy o rozsáhlejší korespondenci, jako například u prvního prezidenta Rakouské akademie věd Josefa Hammera-Purgstalla (7/109, 10 dopisů z let 1817–1855), německého přírodovědce Alexandra Humboldta (7/113, 53 dopisů z let 1823–1858) nebo stavitele Aloise Negrelliho (7/141, 15 dopisů z let 1856–1858).

Soubor písemností týkající se životopisu kancléře Metternicha⁵⁴⁸

Tato skupina tvoří vlastní jádro fondové části Acta Clementina, neboť obsahuje podklady k Metternichovu politickému životopisu. Prvním zastoupeným typem dokumentů jsou Metternichovy vlastnoruční texty.

⁵⁴⁵ Edice korespondence viz Geist und Herz verbündet. Metternichs Briefe an die Gräfin Lieven. Wien 1942; Quennell, Peter: The private letters of princess Lieven to prince Metternich 1820–1826. London 1937; k Lievenové nejnověji Cromwell, Judith L.: Dorothea Lieven. A Russian Princess in London and Paris 1785–1857. London 2007.

⁵⁴⁶ Dnes NA, RAM-AC 7, 3 kartony.

⁵⁴⁷ Kadletz-Schöffel, Hedwig: Metternich und die Wissenschaften. Wien 1992.

⁵⁴⁸ NA, RAM-AC 8, 13 kartonů.

Dochované texty je možné rozdělit na několik částí. První jsou tzv. portréty (Porträts), v nichž se Metternich pokusil o charakteristiku některých svých současníků. Do definitivní fáze byly dovedeny portréty francouzského císaře Napoleona I. (8/1) a ruského cara Alexandra I. (8/2).⁵⁴⁹ Ve fázi rozpracovanosti nebo shromažďování dokumentace zůstaly portréty sardinského krále Karla Alberta (8/3), belgického krále Leopolda I. (8/4), francouzského krále Ludvíka Filipa Orleánského (8/5), bavorského krále Maxmiliána II. (8/6) a Doma Miguela, vévody z Bragancy (8/7). Ve druhé části (Úvahy) jsou shromážděny různé Metternichovy úvahy a poznámky, opisy různých pojednání, článků a připomínky k nim, které Metternich psal především v období 40. a 50. let 19. století. Jedná se zejména o úvahy politického obsahu, zejména o situaci v Německu, ve Francii, Itálii, východní otázce, ale i o náboženských otázkách, tisku, komentáře k různým publikacím, výstřižky ad. Tento soubor umožňuje rekonstruovat Metternichovo politické myšlení, tvorbu a proměnu jeho názorů a analyzovat jeho politický rozhled i zdroje jeho informací.

Významnou částí je pak několik rukopisů nebo spíše ucelenějších rukopisných konceptů, které Klemens Metternich připravoval k vydání. Je zajímavé, že většina z těchto rukopisů je datována na přelomu 20. a 30. let 19. století, další část pak následovala až po Metternichově abdikaci v roce 1848. Po roce 1848 vznikly rukopisy *Mein Rücktritt* a *Mein politisches Testament* (oba 8/21). V obou se Metternich věnuje příčinám i důsledkům svého politického pádu. První rukopis je více kronikářský, ve druhém se pak pokouší o určitou úvahu a reflexi týkající se dalšího evropského vývoje. Ani jeden z rukopisů nebyl bohužel, což bylo pravděpodobně pro Metternicha typické, dokončen. Obě práce mají charakter určité sbírky materiálů, která je v některých částech již utříděna a zpracována, v jiných na takové zpracování čeká. Rychlý sled událostí a Metternichovy rozsáhlé aktivity jej pravděpodobně systematicky odváděly od dokončování děl do závěrečné podoby. Důležitým zdrojem informací může být i deník Josefa Hudelista z let 1806–1818 (rovněž 8/21). Hudelist v něm stručně zaznamenává hlavní události diplomatických jednání v období od 4. srpna 1806 do 11. prosince 1818. Jedná se pouze o stručné zápisy vedené kronikářským způsobem, bez většího postihnutí detailu nebo zaznamenání názorů na popisovanou skutečnost. Přesto je například právě pro období Vídeňského kongresu Hudelistův deník zajímavým a zatím nevyužitým pramenem.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ Oba texty byly otištěny v edici *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren I.* Wien 1880, s. 275–333.

⁵⁵⁰ Deník je psaný francouzsky, pro edici *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren* byly vybrané ukázky přeloženy do němčiny, nicméně nakonec nebyly do edice zařazeny. Viz NA, RAM – *Acta Richardiana*, inv. č. 817 (nepoužitý materiál pro edici 1814) a inv. č. 818 (nepoužitý materiál pro edici 1815).

Z roku 1829 pochází Metternichův rukopis nazvaný *Zur Geschichte der Allianzen 1813–1815* (8/22). Ačkoli jde opět jen o torzo (dochováno pouze pro léta 1813–1814), představuje zajímavý pokus autora představit ze svého hlediska přelomové období závěru napoleonských válek a nového evropského uspořádání. Jde opět spíše o jakousi dokumentační sbírku písemností obsahující řadu separátních úvah, poznámek a komentářů.⁵⁵¹

Nejrozsáhlejší celky pak tvoří dva rukopisy (oba 8/23) rámuující politický životopis kancléře Metternicha. První z nich nazvaný *Materiaux pour servir à l'histoire de ma vie politique 1773–1810* psal Metternich v roce 1844. Je pravděpodobné, že na něm chtěl pracovat i pro další období, nicméně rokem 1810 rukopis náhle končí. Jistým pokračováním je pak rukopis nazvaný *Leitfaden zur Erklärung meiner Denk- und Handlungsweise im Verlaufe meines Ministeriums 1809–1848*. Rukopis byl psán v roce 1852, je opět torzem a spíše úvahou než faktografickým textem. Metternich zde opět sleduje jednotlivé problematické politické otázky z daného období a zaujímá k nim své stanovisko.⁵⁵²

Poslední, nicméně velmi cennou částí, této skupiny fondové části Acta Clementina, jsou tzv. memoranda. Jde o soubor vybraných dokumentů z let 1793–1859 (8/24 – 8/83) chronologicky rámuujících Metternichovu politickou kariéru. Jedná se o dokumenty různé provenience v originálech a opisech, zejména Metternichovy vlastní texty a korespondenci, úřední dokumenty státní kanceláře, depeše a relace rakouských diplomatů, dokumenty z provenience jiných států, různé soukromé úvahy a poznámky. Metternichovým cílem bylo pravděpodobně tyto dokumenty sumarizovat a komentovat a vytvořit na jejich základě vlastní politický životopis. Po jeho smrti byla tato skupina Klinkowströmem chronologicky utříděna a výběrově využita pro edici *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*.⁵⁵³

Varia a tisky⁵⁵⁴

Soubor méně významné korespondence, zpravidla jednotlivin, žádostí o Metternichův autogram, rodinných oznámení ad. Dále jsou zastoupeny denní zprávy podávané z Paříže (1848–1859, 1852), Uher (1849) a Itálie (1851), cestovní pasy, vojenské zprávy, hospodářské a technické zprávy, cestovní plány, šifry, hesla, rytiny, malby, skladby a tisky (noviny).

⁵⁵¹ Rukopis byl částečně použit v edici *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren I*. Wien 1880, s. 138–204.

⁵⁵² Rukopis o rozsahu 108 fol. byl rovněž využit stejně jako oba předchozí pro edici *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren I*. Wien 1880. Charakteristika všech použitých rukopisů pro edici zde, s. 220–221.

⁵⁵³ Memoranda byla zpřístupněna bohužel málo známou edicí, kterou připravil v 90. letech 20. století kolektiv autorů pod vedením Jaroslavy Hoffmannové. Jednalo se po technické i metodické stránce o unikátní edici, neboť v českých podmínkách byla poprvé použita pro edici historických pramenů forma CD-ROM. Viz Hoffmannová, Jaroslava a kol.: *Kanzler Metternich und seine Zeit*. CD-ROM Edition. Prag 1994.

⁵⁵⁴ NA, RAM-AC 9, 9 kartonů.

Korespondence rozmanitá⁵⁵⁵

Jedná se o soubor korespondence, která nebyla původně zařazena do politické korespondence. Obsahuje většinou pouze jednotlivé dopisy ze 30.–50. let 19. století, i zde můžeme najít některé rozsáhlejší konvoluty, např. korespondence s anglickým diplomatem Edvardem Cheneyem (10/362, 61 dopisů z let 1811–1855), rakouským generálem Augustem Jochmusem (10/383, 15 dopisů z let 1841–1859), kolínským obchodníkem s vínem D. Leidenem (10/429, 93 dopisů z let 1830–1858), rakouským diplomatem Ferdinandem Menshengenem (10/505, 17 dopisů z let 1848–1852), anglickým právníkem a publicistou Traversem Twissem (10/774–775, 258 dopisů z let 1848–1859), rakouským polním maršálem Alfredem Windischgrätzem (10/846–849, 54 dopisů z let 1848–1859) nebo kuronskou vévodkyní Dorotheou (10/873, 16 dopisů z let 1812–1855).

Starší archiválie⁵⁵⁶

Tato část obsahuje torza osobních archivů rodinných příslušníků, zejména rodiny rodiny Kounicovy a kancléřova otce Františka Jiřího Metternicha.

Korespondence s členy rodiny⁵⁵⁷

Kancléř Metternich a jeho vlastní rodina je téma, které se kupodivu netěší většímu zájmu badatelů. Stranou badatelského zájmu tak zatím stála i kancléřova korespondence se členy vlastní rodiny.⁵⁵⁸ Je to velká škoda, protože právě tato korespondence byla vedena velmi intenzivně a je velmi obsažná. Metternich se v ní věnuje řadě témat, nejen rodinných a osobních, ale i politických a společenských. Zvláště se svou první manželkou Eleonorou Kounicovou, dcerou Leontinou, provd. Sándorovou, a synem Viktorem, řešil kancléř řadu důležitých a zajímavých otázek, které se přirozeně v korespondenci promítají.

V této části Acta Clementina jsou uchovány Metternichovy dopisy adresované rodinným příslušníkům, zejména manželkám Marii Eleonoře Kounicové (1775–1825) a Melanii Zichy-Ferraris (1805–1854), otci Františku Jiřímu Metternichovi (1746–1818), matce Marii Beatrix, roz. von Kageneck (1755–1822), a svým dětem Leopoldině Marii, později provdané Esterházy (1797–1820), Viktorovi (1803–1829), Klementině (1804–1820), Leontině, provd. Sándor (1811–1861) a Richardovi (1829–1895). Část dopisů byla svázána do chronologicky

⁵⁵⁵ NA, RAM-AC 10, 15 kartonů.

⁵⁵⁶ NA, RAM-AC 11, 2 kartony.

⁵⁵⁷ NA, RAM-AC 12, 5 kartonů a AC 14 + 14a, 18 kartonů.

⁵⁵⁸ Jistou výjimku představuje edice deníku kancléřovy dcery Leontiny, do které editorka zařadila i některé vzájemné dopisy, viz Léontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs von 1826 bis 1829, 14. bis 18. Lebensjahr, hg. Tatiana Fürstin von Metternich. Wien – München 1990.

řazených konvolutů (12/1–32, 32 konvolutů Metternichových dopisů členům rodiny z let 1795–1858), druhá část zůstala nesvázána (12/33–47 z let 1813–1850, zde se jedná především o dopisy určené manželce Eleonoře Kounicové a dceři Leontině.

Zrcadlově jsou zastoupeny dopisy, které kancléř Metternich obdržel od členů své rodiny. Rozsahem vyniká korespondence s Eleonorou Kounicovou (555 dopisů z let 1797–1825), dále jsou zde zastoupeny dopisy Melanie, roz. Zichy-Ferraris (z let 1824–1850), synů Lothara (1856–1857), Paula (1850–1858), Richarda (1837–1839), Viktora (1817–1845, 228 dopisů), dcer Hermíny Gabriely (1809), Leontiny (1818–1855, 304 dopisů), Marie Leopoldiny (1809–1820) a Melanie (1838–1858), otce Františka Jiřího (1785–1818, 60 dopisů), matky Marie Beatrix, roz. von Kageneck (1787–1826, 285 dopisů), bratra Josefa (1804–1822), sestry Pavlíny Kunhuty (1787–1850) a dalších příbuzných. Jednotliviny od stejných odesílatelů jsou obsaženy i v dodatku k této části: Marie Eleonora Kounicová (14a/4, 203 dopisů z let 1813–1815), Marie Beatrice von Kageneck (14a/2, 20 dopisů z let 1813–1815), Viktor (14a/6, 16 dopisů z let 1813–1815) a Marie Leopoldina (14a/5, 174 dopisů z let 1813–1815).

Majetkové záležitosti

Při Klinkowströmově pořádání archivu byly tyto písemnosti z části Acta Clementina vyřazeny a přerazeny do části Starý archiv.

4.2.4. Dílčí závěr

V této kapitole byla popsána historie metternichovského rodinného archivu za dlouhé období od jeho středověkých počátků až do jeho moderního vymezení a celkového uspořádání na přelomu 18. a 19. století. Metternichovský archiv je archivem typicky organicky vzniklým, formujícím se již od 14. století v souvislosti s rodovou recepcí a později i emisí listin jako právních dokladů. V první fázi šlo především o listiny majetkoprávní povahy a dále o privilegia zajišťující různá práva a výsady rodu a jeho jednotlivých členů. Tento listinný archiv byl uchováván v některém z metternichovských sídel a od 16. století se objevuje jeho první primitivní evidence. Nemáme bohužel v tomto smyslu dochovány žádné evidenční pomůcky nebo seznamy jako je tomu u jiných archivů. Dle dorzálních poznámek na listinách můžeme však dedukovat, že tato listinná evidence se měnila postupně, jak do tohoto listinného archivu byly inkorporovány další provenienční celky v souvislosti s postupným zvětšováním objemu metternichovského majetku a přebíráním archivů předchozích majitelů. K největším inkorporovaným celkům zde náležel listinný archiv rodu Winneburgů získaný v první polovině 17. století společně s dalšími menšími celky.

Listinný archiv si svou vlastní identitu udržel i v mladším období a vyvíjel se samostatně až do konce 18. století, kdy byl uspořádán a opatřen základními pomůckami.

Ve stejné době dochází k faktickému zformování vlastního rodinného archivu (tzv. starého archivu) z konglomerátu rodinných písemností i písemností týkajících se správy rodinného majetku. Tyto písemnosti byly z důvodů pragmatických (ztráta veškerého metternichovského majetku v oblasti středního Porýní v souvislosti s napoleonskými válkami a potřeba rozřídění a transportu rodinných písemností jinač), z důvodů evidenčních (potřeba přehledu o rodových písemnostech) i z důvodů sebeprezentačních a symbolických (posílení rodové tradice, zájem o historii rodu) rozříděny dle umělého schématu bez ohledu na svou provenienci do devíti umělých hlavních skupin a dále strukturovány v třístupňové hierarchické struktuře. Výsledný archivní soubor byl silně výběrový v duchu Brennekeho definice tzv. výběrového archivu (Auslesearchiv). Metternichovský archiv tehdy pojal téměř beze zbytku písemnosti týkající se dějin rodu a životopisný materiál k osobnostem jeho jednotlivých členů. Zcela nedostatečně a v podstatě ojediněle byly při zpracování archivu probíhající v období 1780–1817 zařazeny písemnosti dokládající metternichovskou majetkovou správu a písemnosti z registratur jednotlivých metternichovských úřadů.

Zformováním rodinného archivu byli pověřeni dva metternichovští úředníci (Ludwig Gaisser a později Franz Xaver Streitberger – tomu dokonce náležel titul rodinný archivář). K uspořádání písemností přistoupili s ohledem na praktické hledisko. Jejich věcný pořádací systém v podstatě odpovídá běžné tradici věcného uspořádání šlechtických, ale i jiných archivů, v období 18.–19. století. Jeho konkrétní ideové zdroje neznáme, lze však předpokládat, že odpovídal tehdy běžné praxi nazírání na uspořádání archivů a registratur a snaze jejich úplného utřídění.

Další osud metternichovského archivu byl poznamenán několikerým stěhováním a jeho konečným umístěním do objektu plaského kláštera. Tato vzdálenost archivu od hlavních sídel rodu a jeho obtížná přístupnost způsobila v podstatě jeho zaostání proti jiným šlechtickým archivům, které se již v 1. polovině 19. století a výrazně po roce 1848 stávají pramennou základnou nejen pro vlastní rodovou historiografii, ale i pro první „externí“ badatele. Metternichovský archiv musel na tuto fázi čekat až do 70. let 19. století, kdy jeho uvedení do historické vědy zajistil v rámci své komplexní činnosti Alfons von Klinkowström.

Nezávisle na rodinném archivu se vyvíjel osobní archiv rakouského státního kancléře Klementa Metternicha. Již v průběhu své diplomatické kariéry přikládal Metternich svým vlastním písemnostem mimořádnou váhu a vedle úřední registratury státní kanceláře separátně budoval svůj vlastní archiv (tzv. Acta Clementina) – v podstatě soubor

diplomatické, politické, osobní a rodinné korespondence, který měl sloužit v budoucnu jako báze pro Metternichovy politické paměti. K intenzivnější práci na pamětech přistoupil Metternich teprve v posledním desetiletí svého života, kdy provedl základní utřídění svých písemností a získal řadu dalších dokumentů v originále i opisech. Jeho literární dílo však zůstalo torzem a tento soubor byl využit opět až v 70. letech 19. století při přípravě edice *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*. Teprve v této době došlo k transportu části *Acta Clementina* z Vídně do Plas a k jejímu zařazení do rodinného archivu.

4.3. Alfons von Klinkowström – rodinný archivář a historiograf

Období konce 18. a první poloviny 19. století poznamenalo vývoj rodinného archivu Metternichů velmi výrazně. V předchozí kapitole popisují, jak byl z konglomerátu písemností utříděných jen minimálně postupně vytvořen rodinný archiv ve vlastním slova smyslu. Vznikl na základě soustředění a výběru dokumentů a jejich hierarchického uspořádání do pevné struktury. I když byly důvodem pro toto opatření ještě stále důvody spíše praktické, otevírala nová podoba archivu možnosti jeho využití pro rodinnou historiografii i pro budoucí vědecký výzkum. Tato proměna archivu z rezervoáru písemností s důrazem na jejich právní funkci a pojišťujících majetek a postavení rodu Metternichů v jedinečný komplex historických pramenů byla dovršena v 70. letech 19. století díky činnosti archiváře a historika Alfonse von Klinkowströma.

4.3.1. K osobnosti Alfonse von Klinkowströma

Osobnosti Alfonse von Klinkowströma patří v dějinách rodinného archivu Metternichů postavení zcela mimořádné. Právě on je tvůrcem základní dodnes platné struktury archivu, který uspořádal v polovině 70. let 19. století inovativně a překvapivě s velkou invencí a vlastně přirozeným vnímáním podstaty archivní práce, i když k ní nebyl odborně proškolen. Nemalé jsou rovněž jeho zásluhy historiografické, kde na základě detailní znalosti archivu připravil rozsáhlou edici dokládající politickou kariéru kancléře Metternicha.

Alfons von Klinkowström pocházel ze šlechtické rodiny Klinkowströmů připomínané již ve 14. století v Pomořanech. Jeho otec Friedrich August von Klinkowström (1778–1835) byl významným malířem a spisovatelem (pseudonym Friedrich Kindmann). Po studiu na univerzitě v Greifswaldu nejprve působil jako důstojník v pruské armádě, po roce 1802 se pak zcela věnoval studiu malířství a pedagogiky, nejprve v Greifswaldu, později v Drážďanech, Hamburku, Amsterdamu, Paříži a v Římě. Od roku 1811 žil ve Vídni, kde patřil k okruhu vědeckých a uměleckých elit, které kolem sebe shromáždil kancléř Metternich. Klinkowströmův vstup do tohoto okruhu byl jistě usnadněn tím, že jeho švagr Joseph Anton Pilat byl Metternichovým osobním sekretářem a významným důvěrníkem⁵⁵⁹ Ve Vídni provozoval vlastní malířský ateliér, psal do novin *Österreichischer Beobachter* a založil vzdělávací ústav pro šlechtickou mládež (Klinkowströmsche Institut), kde aplikoval své pedagogické zásady.

⁵⁵⁹ Viz Reinalter, Helmut: Pilat, Josef Anton Edler von. In: *Neue deutsche Biographie* 20, 2001, s. 438–440.

Velmi dobře se uplatnili i jeho čtyři synové. Josef a Max Klinkowströmové působili jako významní teologové a misionáři jezuitského řádu, Clemens Klinkowström jako archivář v Domácím, dvorském a státním archivu.⁵⁶⁰

Nejmladší syn Friedricha Augusta von Klinkowströma Alfons se narodil dne 25. ledna 1818 ve Vídni. Po absolvování právnické fakulty Vídeňské univerzity nastoupil rychlou úřednickou kariéru, nejprve v různých funkcích dolnorakouské zemské správy, od poloviny 50. let pak jako místopředseda rada a zemský poslanec v Terstu. V roce 1866 byl přeložen na tyrolské místopředsedství v Innsbrucku.⁵⁶¹ Zde dosáhl sice vrcholu své úřednické kariéry, když byl dne 30. ledna 1867 jmenován dvorním radou,⁵⁶² zároveň však ve stejném roce státní správu opouští. O důvodech Klinkowströmovy rezignace na další kariérní úřednický postup se lze jen domýšlet.⁵⁶³ Při nedostatku dokladů lze jen usuzovat, že Klinkowström dal přednost práci odborné a publicistické před prací úřednickou.

Odvážné rozhodnutí neznamenalo pro Klinkowströma existenční nouzi. Právě naopak, umožnilo mu soustředit se na práci na historiografických dílech věnovaných zpřístupnění významných pramenných celků týkajících se rakouské zahraniční politiky v období napoleonských válek a speciálně osobnosti kancléře Metternicha.⁵⁶⁴ Vytvoření těchto rozsáhlých prací bylo umožněno díky Klinkowströmovu přátelství s knížetem Richardem Metternichem, který jej v roce 1874 pověřil uspořádáním metternichovského rodinného archivu, uloženého od poloviny 20. let 19. století na metternichovském zámku v Plasích. Je pravděpodobné, že Klinkowström a Richard Metternich se znali již od dětství díky úzkému vztahu svých otců. Jisté je, že Richard Metternich si vybral velmi dobře a Klinkowströmovo vzorné uspořádání rozsáhlého rodinného archivu se stalo důležitým mezníkem ve vývoji tohoto archivního celku a i z hlediska archivní teorie je pozoruhodné.⁵⁶⁵ Vzájemná náklonnost a oboustranná důvěra pak vyústila k trvalé spolupráci mezi Klinkowströmem a Metternichy, zejména při zpřístupnění pozůstalosti kancléře Metternicha v osmisvazkové edici. Jejím produktem je pak i nobilitační listina vydaná dne 15. listopadu 1884, která trvale připomíná

⁵⁶⁰ K dějinám rodiny podrobně Klinkowström, Alphons von: Friedrich August von Klinkowström und seine Nachkommen. Wien 1877; Klinkowström, Georg von: Geschichte derer von Klinkowström. Kassel 1889.

⁵⁶¹ Kromě literatury uvedené v předchozí poznámce viz i biografické heslo in: Österreichisches Biografisches Lexikon 1815–1950, III. Bd. Graz – Köln 1965, s. 412–413.

⁵⁶² Viz Innsbrucker Nachrichten 28, 4. 2. 1867, s. 256.

⁵⁶³ Přes všechnu snahu se mi bohužel nepodařilo zjistit případné uložení Klinkowströмова osobního archivu, který by mohl řadu detailů z jeho života osvětlit.

⁵⁶⁴ Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, 8 sv. Wien 1882–1884 a Österreichs Teilnahme an den Befreiungskriegen. Beiträge zur Geschichte der Jahre 1813–1815, nach Aufzeichnungen von Friedrich v. Gentz, nebst einem Anhang Briefwechsel zwischen den Fürsten Schwarzenberg und Metternich. Wien 1887.

⁵⁶⁵ Rozboru se věnuji v dalším textu.

vztah Richarda Metternicha a jeho archiváře, kterému byl do nově uděleného erbu vtělen rovněž erb metternichovský.

4.3.2. Nobilitační listina Alfonse Klinkowströma

Alfons von Klinkowström požádal o povýšení do stavu rakouských svobodných pánů suplikou ze dne 31. října 1884, ve které argumentoval tím, že mu byl dne 5. července téhož roku udělen rytířský kříž uherského řádu sv. Štěpána a na základě intimátu řádové kanceláře a dle stanov řádu (článek 17) žádá o povýšení do stavu svobodných pánů.⁵⁶⁶ Aby dodal své žádosti váhu, připojuje v přílohách návrh erbu s jeho popisem a stručné dějiny rodu Klinkowströmů.

V těchto stručných dějinách jsou krátce shrnuty dějiny rodu,⁵⁶⁷ který původně pochází ze švédského ostrova Ameland, kde je doložen už od počátku 14. století (tehdy pod jménem Klinkow). Rozmach rodu začíná v 16. století, kdy se jeho příslušníci usazují v Pomořanech a zejména Stralsundu, kde zastávají řadu důležitých funkcí v městské radě, včetně úřadu purkmistra. V roce 1678 dosáhli povýšení do švédského rytířského stavu, kdy jim bylo rovněž změněno jméno na Klinkowström. Do habsburské monarchie přichází až Alfonsův otec, již zmíněný Friedrich August. Krátká historie končí informací o nejmladší generaci, o sobě Alfons jen lakonicky doplňuje, že mu náleží titul dvorního rady, řád sv. Štěpána a řád železné koruny III. třídy.⁵⁶⁸

Popis erbu formuloval Klinkowström následovně:

Erb měl tvořit čtvrcený štít, kdy v 1. poli měly být tři černé mušle ve stříbrném poli (metternichovský erb), 2. pole mělo být pětkrát polceno černo-zlatě; 3. pole pětkrát polceno zlato-modře a 4. pole děleno, v horní části v červeném poli vpravo natočený vyrážející lev, dolní část zelená. Ve středním štítku tři vpravo natočené černé orlí hlavy se zlatými zobáky v červeném poli. Štít měl být korunován korunou svobodných pánů. Na koruně pak měl být umístěn helm a v klenotu vyrážející vpravo natočený černý orel se zlatým zobákem, příkrývadla měla střídát červeno-zlatou a černo-zlatou barvu. Jako štítonoši byli navrženi vpravo vně natočený černý orel se zlatým zobákem a drápy, vlevo pak vně natočený zlatý lev. Devisa byla vybrána ve znění *Per vias rectas*.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Veškeré popisované dokumenty jsou součástí nobilitačního spisu viz Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv, fond Adelsarchiv – Hofkanzleiakten, Alphons von Klinkowström (15. 11. 1884). Nobilitace na základě předchozího udělení řádu sv. Štěpána byla běžným způsobem nobilitačního řízení, k tomu viz Županič, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 508.

⁵⁶⁷ *Authentische Nachrichten über die Familie Klinkowström*, 3 s.; ÖstA-AVA, AA-HKA, Klinkowström.

⁵⁶⁸ Tamtéž.

⁵⁶⁹ Tamtéž.

Rychle vydaná nobilitační listina s upřesněným heraldickým popisem erbu převzatá týž den bratrem nobilitovaného Klemensem je svědectvím nejen o vztahu knížete a jeho archiváře, ale i příkladem odměny za archivní práci na konci 19. století.

Edice nobilitační listiny

1884, 15. listopad, Vídeň – František Josef I., císař rakouský, král uherský a český atd., povyšuje Alfonse von Klinkowström a jeho manželské dědice na svobodného pána a uděluje mu erb.

Wir Franz Joseph der Erste von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich, Apostolischer Koenig von Ungarn, König von Böhmen, von Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illirien, Erzherzog von Oesterreich, Großherzog von Krakau, Herzog von Lothringen, Salzburg, Steier, Kärnten, Krain, Bukowina, Ober und Nieder Schlesien, Großfürst von Siebenbürgen, Markgraf von Mähren, gefürsteter Graf von Habsburg und Tirol etc. etc.

haben mit Unserer kaiserlichen Entschliebung vom 5. Juli 1884 Unseren lieben und getreuen Alphons von Klinkowström, geb[orenen] im Jahre 1818 zu Wien, Hofrath des Ruhestandes, Ritter des Ordens der eisernen Krone dritter Klasse durch Verleihung des Ritterhauses Unseres königl[ichen] ungarischen Stephan's Ordens ausgezeichnet.

Nachdem nun derselbe auf Grund der Statuten dieses Unseres Ritter-Ordens um die Erhebung in den Freiherrenstand gebeten hat, haben wir Uns in Unseren Kaiserlichen und Königlichen Machtvollkommenheit bewogen gefunden, ihm sammt seinen ehelichen nachkommen der Freiherrenstand zu verleihen und zu gestatten, daß Alphons Freiherr von Klinkowström so wie seine ehelichen Nachkommen sich der nach dem Gesetze mit dem Freiherrenstande verbundenen Rechte erfreuen und insbesondere sich das nachstehend beschriebene Wappens bedienen dürfen, als:

ein gevierteter Schild mit einem roten Herzschilde, in welchem drei schwarze, golden bewehrte Adlerköpfe mit Hälsen neben einander zu sehen sind. In des Schildes oberen rechten silbernen Felde drei schwarze Jakobsmuscheln, zwei über einer, das obere linke schwarze Feld durchziehen zwei goldene und das untere rechte goldene zwei blaue Pfähle. In dem unteren linken von Rot über Grün quer getheilten Felde ein wachsender goldener ebenso bezeugter Löwe. Auf dem Hauptrande des Schildes ruht die Freiherrnkrone mit einem gekrönten Turnierhelme, welchen rechts rote, links schwarze insgesamt mit Gold unterlegte Decken umgaben. Aus der Helmkrone wächst ein schwarzer, rot bezeugter und golden bewehrter Adler hervor. Als Schildhalter ist rechts ein schwarzer, golden bewehrter Adler und links ein

goldener Löwe, jeder rot bezeugt und zurücksehend auf einer goldenen Arabeske angebracht, welche ein rotes golden eingefäßtes Band trägt mit der Devise: Per vias rectas in goldener Lapidarschrift.

Zur Beurkundung Dessen haben wir gegenwärtiges Diplom mit Unserem kaiserlichen Namen eigenhändig unterzeichnet und Unser kaiserliches Majestät-Siegel beigefügen lassen.

Gegeben und ausgefertigt mittelst Unseres lieben und getreuen wirklichen geheimen Rates, Kämmerers und mit der Leitung Unseres Ministeriums des Innern betrauten Ministerpräsidenten Grafen Eduard Taaffe, Ritters des goldenen Vlieses, Großkreuzes des souveränen Johanniter-Ordens etc., in Unseren Reichs-Haupt- und Residenzstadt Wien, am fünfzehnten November des Jahres Eintausend Achthundert Achtzig und Vier.

4.3.3. Klinkowströмова reforma rodinného archivu Metternichů

K zásadní události v historii metternichovského rodinného archivu došlo v prvním čtvrtletí roku 1874. Zcela jistě snaha o uspořádání archivu, který byl převezen do objektu plaského kláštera koncem 20. let 19. století a zde tedy nerušeně a téměř nedotknutě padesát let odpočíval, souvisela s plánem připravit rozsáhlou edici z pozůstalosti kancléře Klementa Metternicha. O průběhu a výsledcích archivní mise Alfonse Klinkowströma jsme podrobně informováni z jeho pěti rozsáhlých memorand, kterými vždy ve 2–4 týdenní periodě podával zprávy ústřední metternichovské kanceláři ve Vídni o postupu svých prací.⁵⁷⁰

Alfons Klinkowström přijel do Plas dne 3. ledna 1874 a svou práci zahájil hned následujícího dne. Archiv byl uložen od konce 20. let 19. století v bývalé kapli plaského konventu.

⁵⁷⁰ Memoranda jsou uložena viz NA, RAM-FG 2609, a to v následující podobě. První memorandum zahrnující období 3.–25. ledna 1874 má 10 rukopisných stran. Jeho součástí jsou tři přílohy: A. Přehled registraturních a archivních pomůcek k fondové části Francisco-Georgicum (Verzeichnisse der in den VI Gruppen des Francisco-Georgicum enthaltenen einzelnen Materien), dále B. Strukturovaný přehled vývoje vestfálského hraběcího kolegia, v jehož čele Franz Georg Metternich stál a konečně C. Konkordance věcného obsahu a uložení části Reichsständisches v rámci fondové části Francisco-Georgicum (Fasciculation der III Archivs Section, Abtheilungs Gruppe I Reichsständisches). Druhé memorandum v rozsahu tří rukopisných stran zahrnující období 26. ledna – 15. února 1874 bylo prezentováno ve ústřední kanceláři ve Vídni dne 17. února 1874. Třetí memorandum za období 16.–22. února 1874 bylo prezentováno ve Vídni dne 25. února 1874. Jeho součástí jsou opět přílohy – A. Protokol o vyloučení některých účetních materiálů z rodinného archivu Metternichů a jejich předání účetnímu plaského velkostatku Karlu Siebertovi ze dne 2. března 1874. B. Protokol o vyloučení archiválií a jejich předání účetnímu kynžvartského velkostatku Johannu Solanovi ze dne 16. března 1874. Čtvrté memorandum za období 25. února – 15. března 1874 má pouze dvě stránky rukopisu. Velmi cenné jsou však jeho tři přílohy: A. Celkový popis metternichovského rodinného archivu v Plasích vyhotovený ve dnech 25. 2. – 1. 3. 1874 (Beschreibung des fürstlichen Metternich'schen Archives zu Plass), dále B. Základní rozdělení rodinného archivu (Eintheilungs Schema des fürstlichen Archives zu Plass) a C. Popis listinného archivu Metternichů (Beschreibung des faktischen Zustandes der II Section des fürstlichen Archives zu Plass. Section Urkunden). Závěrečné páté memorandum v rozsahu šest rukopisných stran popisuje Klinkowströmovy výsledky ze období 16. 3. – 15. 4. 1874. V příloze k této práci přináším kompletní edici všech memorand bez příloh, v dalším textu provádím podrobný rozbor Klinkowströmovy archivní práce a základě těchto memorand a jeho dalších výsledků.

Vzhledem k nepříznivé teplotě mohl využívat i sousední prostor, který Klinkowström nazýval archivní místností (Archivlokal). Toto označení se udrželo i za jeho nástupců až do doby meziválečné. Zdá se, že dosáhl velmi záhy potřebné prvotní orientace po materii, která se členila do tří částí (sekcí)⁵⁷¹ a zahájil hned třídění dokumentů. Za nejpalcivější považoval zajištění orientace po rozsáhlém archivním celku pozůstalosti Franze Georga Metternicha, otce kancléře Metternicha. Tato pozůstalost se sestávala, jak se při třídění ukázalo, z několika celků. Po smrti Franze Georga v roce 1818 byly písemnosti zřejmě zabaleny bez nějakého utřídění do beden, a jakmile se po koupi panství Plasy naskytla prostorová možnost jejich definitivního umístění, byly v roce 1827 zaslány v sedmi bednách do Plas. Tyto bedny byly dle Klinkowströмова popisu téměř padesát let nepovšimnuty a až krátce před Klinkowströmovou návštěvou Plas byly v létě roku 1873 otevřeny za účelem vyčištění jejich obsahu. Tato jistě dobře míněná snaha se ovšem ukázala ve svém důsledku pro další třídění archivu jako kontraproduktivní.⁵⁷²

Klinkowström odhadoval, že v případě pozůstalosti Franze Georga Metternicha se jedná asi o 30 – 40 000 ks jednotlivin, jejichž značná chaotičnost byla konstatována již na začátku 19. století.⁵⁷³ Tento stav naopak kontrastoval s poměrně dobrou přehledností dalších částí, zejména vlastního rodinného archivu (dnešní fondová část Starý archiv), která byla uložena ve 21 bednách a srovnána dle signatur a zpřístupněna podrobnými popisy.⁵⁷⁴ Stejnětak za uspokojivé považoval Klinkowström zpřístupnění listinného archivu, jehož konsignace rovněž dle jeho názoru umožňují celkem bezproblémové využití.

Pozůstalost Franze Georga Metternicha, pro kterou Klinkowström zavedl název Francisco-Georgicum, zůstávala zatím nejméně známou částí rodinného archivu.⁵⁷⁵ Již při jejím třídění se ukázaly základní Klinkowströmovy vlastnosti – systematicčnost práce, schopnost rychlého

⁵⁷¹ Sektions I. Familienarchiv (vlastní rodinný archiv), Sektion II. Urkunden (listinný archiv) a Sektion III (Francisco-Georgicum).

⁵⁷² Tamtéž, Memorandum I: „Diese Parthie, oder Archivs-Sektion entbehrte jeglicher ordnenden Hand. Man hat zwar im Laufe des letzten Sommers die bis dahin verschlossen gebliebenen Kisten geöffnet in der Absicht ihren Inhalt vom Staub und sonstiger Unrath zu reinigen, da aber bei dieser wohlgemeinten und wohl auch nothwendig gewordenen Säuberungs-Manipulation das Auseinanderfallen der (schlecht zusammengebundenen) Hefte kaum zu vermeiden war, und da die an die Luft gesetzten Akten nicht wieder in die Kisten in ihre frühere Lage zurückkehrten, sondern auf die Tischen und Kisten des Archivslokals liegen blieben: so ging selbst das bisher Methode, welches etwa bei der Akten Verpackung abgewaltet haben mochte, oder bei der Einreihung in die Faszikel beobachtet worden war, für den nachfolgenden Archivsordner verloren, der um bei dieser (III.) Archivs Sektion im Chaosren Papieren vorfand.“

⁵⁷³ Klinkowström cituje ve svém memorandu zmínku registrátora tzv. vestfálského kolegia, katolické části stavovské reprezentace Vestfálska, Becka, který již v roce 1805 konstatoval značnou neuspořádanost písemností; tamtéž, Memorandum I. Edice viz příloha k této práci.

⁵⁷⁴ Jejich charakteristiku podáváme v předchozí kapitole.

⁵⁷⁵ „Dagegen ist die III Archivs Sektion, für welche ich der Kürze halber zu Ehren Ihres Gründers, Weiland S. D. des Fürsten Franz Georg von Metternich die Bezeichnung „Francisco-Georgicum“ zu gebrauchen mir vorläufig erlaube, die unbekannteste Parthie des fürstlichen Archivs;“ NA, RAM-FG 2609, Memorandum I.

rozhodování a také schopnost rychlé orientace po rozptýleném a provenienčně rozmanitém materiálu. Po několika dnech práce mohl archivář konstatovat, že v pozůstalosti Franze Georga Metternicha našel několik samostatných celků s vlastní registraturní příslušností. Jednalo se o 1. Reichständisches (tj. materiály z působnosti tzv. vestfálského hraběcího kolegia, tedy katolické části stavovské reprezentace Vestfálska, v jehož čele Franz Georg stál); 2. Publica (doklady o veřejné činnosti Franze Georga Metternicha); 3. Finanzen mit Ochsenhausen (doklady o hospodaření Franze Georga Metternicha a záležitosti sekularizovaného panství Ochsenhausen ve Württembersku, které Metternichové obdrželi od císaře Františka I. jako náhradu za majetek na levém břehu Rýna ztracený za napoleonských válek); 4. Familienangelegenheiten (životopisný materiál Franze Georga Metternicha a jeho užší rodiny); V. Rechnugssachen (účetní materiály) a Varia, do kterých byly zařazovány především provenienčně cizí dokumenty nevztahující se k žádnému z uvedených celků. Ke každému z uvedených oddělení byla zhotovena podrobná konsignace, která se stala základní evidenční pomůckou při další práci s jednotlivými částmi. Uvedené konsignace se pokoušejí zároveň o konkordanci s původním tříděním archivu Franze Georga Metternicha, které popisují v předchozí kapitole.⁵⁷⁶

V další fázi se Klinkowström již věnoval výhradně skupině Reichständisches, kterou osobně považoval nejen za nejméně uspořádanou, ale také za obsahově nejzajímavější, vzhledem k tomu, že soustřeďovala materiál z období od 15. až do počátku 19. století,⁵⁷⁷ týkající se především činnosti již zmíněného vestfálského hraběcího kolegia.⁵⁷⁸ Klinkowström se pokusil na základě relevantních písemností vytvořit jakési stručné dějiny kolegia, které by mu

⁵⁷⁶ Přílohou Memoranda I je tak 6 seznamů pro jednotlivé výše uvedené části. Klinkowström se pokoušel řadit materiály rovněž chronologicky, což se mu zcela nezdařilo, ale uvážíme-li pracovní podmínky v plaském konventu v zimních měsících a dále značnou rozptýlenost materiálu, lze jeho pracovní výkon a výsledky hodnotit pouze superlativně. Uvedené seznamy označené jako příloha A tak obsahují následující údaje: I. skupina Reichständisches byla po Klinkowströmově prvotním soustředění uložena celkem v 60 fasciklech, ve kterých archivář registroval celkem 134 jednotlivin a větších tematických celků. U tohoto materiálu se Klinkowströmovi nepodařilo určit žádné původní uspořádání a jak plyne z následujícího textu memoranda, byla struktura této části nejvíce porušena. II. Publica byla soustředěna celkem ve 14 fasciklech (celkem 24 jednotlivin); III. Finanzen: celkem 15 fasciklů a 38 jednotlivin. IIIb. Ochsenhausen (celkem 23 fasciklů a 36 jednotlivin); IV. Familienangelegenheiten (celkem 10 jednotlivin bez odkazu na fascikly); V. Rechnungssachen (9 fasciklů a 32 jednotlivin) a VI. Varia (20 fasciklů a 35 jednotlivin). Toto základní uspořádání sloužilo pak jako odrazový můstek pro další pořádací práce.

⁵⁷⁷ „Die Akten beginne mit der zweiten Hälfte des 15ten Jahrhunderts und reichen bis zum Wiener Congress (1815) und einige Jahre darüber hinaus. Es sind größtenteils Akten des vorbestandenen Archivs des aufgelösten reichsgräfliche-westphälisch-katholischen Collegiums, dessen Direktorium der Reichsgraf später Reichsfürst Franz Georg von Metternich führte;“ tamtéž, Memorandum I.

⁵⁷⁸ Členy kolegia jako stavovské reprezentace katolické části Vestfálska byly všechny hraběcí rody, jejichž majetky se nacházely na tomto historickém území. Metternichové byly členy kolegia vzhledem k držení panství Winneburg-Beilstein. V závěrečném období kolegia zrušeného v souvislosti se státoprávními změnami v Říši v roce 1806 byl Franz Georg Metternich jeho prezidentem. Tato skutečnost vysvětluje okolnost, že archiv hraběcího kolegia se stal součástí rodinného archivu Metternichů.

umožnily správné pochopení a zařazení jednotlivých písemností v rodinném archivu.⁵⁷⁹ Klinkowström uvádí, že musel rezignovat s ohledem na časové možnosti a značný rozsah materiálu na důslednější roztřídění chronologické a sledoval pouze obsahovou souvislost jednotlivých dokumentů, které se pokoušel priorovat do věcných celků.⁵⁸⁰ Podstatná je i Klinkowströмова poznámka, že při třídění písemností postupoval velmi opatrně a s jistou pokorou, aby neporušil historické souvislosti mezi jednotlivými dokumenty, které mohou mít důležitou výpovědní hodnotu.⁵⁸¹

Jednotlivé písemnosti seřadil podle nového signaturního klíče, který sestavil na základě prostudovaného materiálu. Klíč o 35 signaturách vymezených abecedně seřazenými věcnými hesly je dodnes důležitou pomůckou při identifikaci písemností v části Reichsständisches v rámci pozůstalosti Franze Georga Metternicha.⁵⁸² K jednotlivým signaturám jsou uvedena i čísla fascikulů, ve kterých se dané písemnosti nacházejí. Klinkowström uvádí, že v první fázi prošel celkem 52 fascikulů a vyčlenil dle nového signaturního klíče celkem 420 jednotek.⁵⁸³ Jednotlivé písemnosti pak byly registrovány do nově vzniklých pomůcek, tzv. reálných repertorií (Realrepertorien), v podstatě elenchů podchycujících až na jednotlivinu obsah příslušné části archivu v pořadí, jak jsou jednotlivé dokumenty v archivu uloženy.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Příloha B k Memorandu I, tamtéž, rkp. o 3 stranách a 8 bodech nazvaný Punktationen shrnuje základní historii kolegia, jeho personální obsazení, organizační strukturu, způsob jednání a manipulace písemností.

⁵⁸⁰ „Zu einer solchen Beschränkung meiner Aufgabe bestimmte mich, abgesehen von den mechanischen Bedenken der nothwendigen gleichzeitigen Herüberschaffung des gesammten Aktenstandes in meiner Wohnung (wo ich arbeite), vor allem die Erwägung des enormen Zeitaufwandes, welche die Sortierung und Indicierung von 30–40 000 Akten erfordert hätte, eines Zeitaufwandes, von dem es sehr in Frage steht, ob er in den erreichten Erfolgen seine Rechtfertigung fände, wogegen es unzweifelhaft ist, dass die Ordnungsarbeiten in den praktisch weit wichtigen anderen Abteilungen des fürstl[ichen] Archivs dadurch eine bedauerliche Verzögerung erleiden mussten“, tamtéž.

⁵⁸¹ Bei der Einlegung der Akten und die Faszikel habe ich so viel als möglich an dem Grundsatz festgehalten, den vorgefundenen traditionellen Connex der Akten nicht zu stören, weil eben darin die Individualität eines archivalischen Körpers liegt, und weil nicht selten ein äußerlich ganz unescheinbarer Zusammenhang von Akten seine Geschichte hat, die zu wesentlichen Aufschlüssen führen kann,“ tamtéž.

⁵⁸² Signaturní klíč, který je označen jako příloha C k I. memorandu obsahuje následující signatury: 1. Abschiede, 2. Civilbedienstungen, 3. Comititalia, 4. Correspondenz mit Kaunitz, 5. Dictata Ratisbonae, 6. Direktorial Correspondenz, 7. Gesandtschaften, 8. Grafen Convente und Congresse, 9. Grafen Irrungen, 10. Grafenprotokolle, 11. Kaiserwahl und Krönung, 12. Kreisangelegenheiten, 13. Ligne und Esterházy, 14. Mixta, 15. Münzwesen, 16. Ochsenhausen Grafentag, 17. Patente, 18. Praeständen, 19. Protokolle, 20. Publica Memorialia, 21. Rattstätter Congress, 22. Rechnungen, 23. Reclamationen, 24. Reichssachen, 25. Reichsfürtenrath, 26. Reichskammergericht, 27. Reichs- und Kreispraestanden, 28. Religionsgegenstände, 29. Rheinische Föderation, 30. Schwäbische Union, 31. Schwäbisches Grafen Collegium, 32. Truppenstellung, 33. Westphälische Katholische Grafensache, 34. Westphälische Katholische Conferenzprotokolle; 35. Westphälisches Kreis Regiment.

⁵⁸³ „In diesen 52 Fascikeln 420 Hefte besonders abgetheilt, indiziert und ausserdem bei wichtigeren und voluminösen Heften Regesten verfasst, tamtéž.

⁵⁸⁴ Rozboru těchto repertorií se věnují na jiném místě této kapitoly.

Současně byl vyhotovován abecední rejstřík k těmto repertoriím,⁵⁸⁵ který byl plánován jako společná pomůcka pro celou fondovou část Francisco Georgicum.⁵⁸⁶

Klinkowström sám na několika místech svého prvního memoranda konstatoval, že nepovažuje navržené vnitřní členění části Francisco-Georgicum za definitivní. Sám zmiňoval, že pro rozdělení písemností do šesti částí nemá žádné zvláštní zdůvodnění, ale že vyplynulo spíše přirozeným způsobem ze samotného materiálu.⁵⁸⁷ Pochyboval například o správnosti samostatného vymezení ochsenhausenských písemností vzhledem k absenci jiných samostatných celků týkajících se dalších metternichovských panství. Předpokládal i do budoucna další korekce navržené struktury, například uvažoval o přearažení celé části IV. Familienangelegenheiten do I. sekce rodinného archivu (tj. vlastního rodinného archivu), k čemuž na konec také došlo. Rovněž předpokládal značnou redukci části V. Rechnungssachen, které plánoval roztrždit do provenienčních celků, vyčlenit zcela z rodinného archivu a postoupit do registratur jednotlivých velkostatků. Přesto, že neměl Klinkowström žádné historické vzdělání ani archivní praxi, a s archivní prací neměl pravděpodobně žádné zkušenosti, pomineme-li občasný možný kontakt s bratrem Klementem, je podivuhodné, že při své práci velmi cíleně a velmi promyšleně, a jakoby samozřejmě respektoval moderní zásady archivní teorie kodifikované přijetím provenienčního principu jako základního teoretického postupu.

Zajímavý a v budoucnosti velmi živý problém zmínil Klinkowström i v závěru svého prvního memoranda, když nadnesl otázku, zda by neměl být vzhledem ke svému obsahu uložen metternichovský archiv v „říšském archivu“, tzn. v Domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni, jehož součástí již v té době byly i rozsáhlé archivy institucí středověké a raně novověké říše. Otázka uložení metternichovského archivu ve Vídni se objeví v budoucnu vícekrát, Klinkowström však hned podotkl, že on není tím, který by ji měl řešit.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ „Ein Real Repertorium angelegt, welches Hand in Hand mit der Faszikel Anlage fortschreitet, daher auch bis zum 52. Faszikel gediehen ist, und in welchem der Inhalt des Faszikels ausführlich eingetragen wird,“ tamtéž, Memorandum I.

⁵⁸⁶ „Ein alphabetisches Namen und Sach Register (vorläufig in Zettelform) angelegt, welches mit dem Repertorium in Beziehung steht, und nicht nur die Homogenität der Materien und Gegenstände sondern auch die chronologische Reihenfolge ersichtlich macht. Da dieses alphabetische Register die ganze III. Sektion, das Francisco-Georgicum, zu umfassen hat, so kann es erst nach Vollendung sämtlicher 6 Sektionen des letzteren zusammengestellt werden. Einstweilen läuft der Zettelkatalog bis zum 34. Faszikel. Die I Gruppe „Reichsständisches“ dürfte in Ganzen aus 60 Faszikeln bestehen, es fehlen folglich noch 5–6 Faszikel, deren Zusammenstellung, Ordnung und Repertorisierung in den nächsten Tagen erfolgt, so daß ich die gegründete Hoffnung hege mit Ablauf dieses Monats auch in meinen Arbeiten einen Abschnitt erreicht zu haben,“ tamtéž, Memorandum I.

⁵⁸⁷ „Der Eintheilungstitel in 6 Gruppen giebt mir keine Veranlassung zur besonderen Begründung, er fließt aus der Sache selbst,“ tamtéž, Memorandum I.

⁵⁸⁸ „Was endlich die von anderer Seite in einem früheren Memoire angeregte Frage betrifft, ob ein großer Teil der hier besprochenen Akten nicht eigentlich ins Reichsarchiv gehören würde, so halte ich die Lösung dieses

Klinkowström byl se svými dosavadními výsledky spokojen a o tři týdny později (dne 15. února 1874) podal do Vídně své druhé memorandum, ve kterém shrnul svou činnost ve dnech 26. ledna – 15. února 1874.⁵⁸⁹ V tomto období plynule navázal na výsledky z předchozího období a pokračoval ve zpracovávání dnešní fondové části Francisco-Georgicum. Tu se mu podařilo dokončit, a tak mohl konstatovat, že utřídil, popsal, podrobně zregestoval a zrejstříkoval části Reichsständisches (62 fascikulů), Publica (9 fascikulů), Finanz und Ochsenhausen (37 fascikulů) a Familienangelegenheiten (2 fascikly), tedy celkem 110 fascikulů. Dále pro každou část bylo vyhotoveno podrobné repertorium a abecední věcný rejstřík ve formě lístkové kartotéky pro část Reichsständisches. Klinkowström s uspokojením konstatoval, že pro dokončení zpracování celé fondové části Francisco-Georgicum tak chybí zpracovat pouze části Rechnungssachen a Varia, což je reálné do konce února 1874.⁵⁹⁰ Nepočítal již s podrobnější katalogizací nebo vytvářením syntetických pomůcek. Zcela dle jeho názoru postačují repertoria k jednotlivým částem a rejstřík k části Reichsständisches. Podrobnější zpracování bylo možné dle jeho názoru ponechat pro případnou budoucnost. Klinkowström počítal, že na jeho práce naváže stálý archivář, který bude nejen spravovat a doplňovat rodinný archiv, ale i prohlubovat dosavadní míru zpracování. Jeho součástí měla být i precizace obecně vymezených jednotek označených mnohoznačně jako „miscellanea“, „soukromá korespondence“, „varia“ a podobně, nebo skartace bezcenných písemností. Klinkowström ve svém memorandu dále uvádí, že se bude iniciativně snažit působit na Richarda Metternicha, aby trvale nebo dočasně funkci archiváře v rámci velkostatkového aparátu zřídil.⁵⁹¹

V poslední části druhého memoranda se pak Klinkowström věnuje podrobnějšího rozboru jednoho rukopisu uloženého v rodinném archivu. Jednalo se o rukopis z roku 1792 s titulem „Memoires conservant la revolution francaise par le comte Dominique C...ey“⁵⁹² Jedná se vzpomínky důstojníka sloužícího v jízdním pluku prince Karla Lotrinského na tažení tohoto pluku v červnu 1789 z Valenciennes do Passy a Paříže. Rukopis opatřený i poznámkovým

Zweifels für ausserhalb der Sphäre meiner Mission liegend. Die darin besteht, das Vorhandene zu ordnen, tamtéž, Memorandum I.

⁵⁸⁹ NA, RAM-FG 2609, Memorandum II ze dne 15. února 1874.

⁵⁹⁰ „Es fehlen sonach bei der III Section nur noch die V. Abtheilung „Rechnungssachen“ und die VI. Abtheilung „Varia“ deren Aufarbeitung in kurzer Frist in Aussicht steht, so dass mit Ende Februar die ganze Section, die eigentliche terra incognita des fürstlichen Archives insoweit zugänglich gemacht sein dürfte, dass man weiss, was darin liegt, und das darin liegende auffinden kann,“ tamtéž, Memorandum II.

⁵⁹¹ „Ich könnte daher die aus der Initiative Seiner Durchlaucht herangezigen, vor Herrn Zentraldirector mir zur Abgabe meiner Meinungsäusserung mitgeteilte Absicht der Aufstellung eines solchen Organes, gleich weit fix oder temporär, nur auf das lebhafteste begrüssen und wärmstens befürworten,“ tamtéž, Memorandum II.

⁵⁹² Klinkowström uvádí rukopis s tímto titulem a místo uložení (Abt. Publica, fasc. IV, Heft 4, Stück 11). Rukopis dnes není v rodinném archivu Metternichů uložen.

aparát byl pravděpodobně v minulosti připraven k vydání. O jeho existenci se zřejmě dozvěděl Richard Metternich, který požádal Klinkowströma o stanovisko. To ovšem vyznělo záporně, na Klinkowströma rukopis neudělal velký dojem.⁵⁹³

Třetí memorandum datované v Plasích dne 22. února 1874 je tečkou za Klinkowströmovou prací s fondovou částí Francisco-Georgicum. Klinkowström nejprve zevrubně prohlédl velké množství účetních materiálů. Z nich vyčlenil účty jednotlivých velkostatků (Plasy a Kynžvart), které protokolárně předal správám příslušných velkostatků.⁵⁹⁴ Závěrem prací s touto fondovou částí je pak ještě rozřídění tzv. varií (celkem 25 fasciklů), v nichž Klinkowström našel pozoruhodnou dokumentaci k rastattskému mírovému kongresu z let 1797–1799. Závěrečná bilance pro dosavadní Klinkowströmovy práce v metternichovském rodinném archivu tak zněla následovně: Reichsständisches (62 fasciklů), Publica (11 fasciklů), Finanzen a Ochsenhausen (36 fasciklů), Familienangelegenheiten (2 fascikly) a Varia (24 fasciklů).

Čtvrté memorandum datované v Plasích dne 15. března 1874 shrnuje Klinkowströmovu práci za další období, tentokrát od 25. února do 15. března 1874. Vyrovnává se s rozsáhlou materií fondové části Francisco-Georgicum, zajistil Klinkowström ještě za pomoci správy plaského velkostatku objednání potřebného počtu kartonových obalů pro konečnou adjustaci materiálu. Následně přenesl svůj další zájem do ostatních sekcí archivu, tedy do I. sekce (Vlastní rodinný archiv) a ke sbírce listin (II. sekce). Stejně jako u části Francisco-Georgicum i v těchto případech provedl Klinkowström podrobnou analýzu dosavadního stavu. Jejím výsledkem jsou tři rozsáhlé přílohy k memorandu, kterým bude věnována pozornost následovně.⁵⁹⁵

V dalším textu memoranda se pak Klinkowström věnuje rámci svého zpracovatelského postupu. Opět zde překvapí jeho teoretická vyspělost a schopnost formulovat některé obecně platné myšlenky. Klinkowström především zdůraznil důležitost následujících pořadacích aspektů:

⁵⁹³ „Mir machte die Schrift keinen bedeutsamen Eindruck,“ tamtéž, Memorandum II.

⁵⁹⁴ Jako příloha A je označený předávací protokol, kterým Klinkowström předal 139 položek vrchnímu účetnímu plaského velkostatku Carlu Siebertovi. Dle protokolu ze dne 2. března 1874 se jedná o materiály z let 1768–1814 dále strukturované do skupin Haushaltungsrechnungen, Haushaltinventarien, Reiserechnungen, Verwaltereirechnungen, Küchenbücher, Kellereirechnungen, Haushaltungsgegenstände, Grünbergerrechnungen, Privatrechnungen, Erziehungsanstaltsrechnungen a Haushaltstatus; tamtéž, příloha k memorandu III. Jako příloha B je označeno potvrzení kynžvartského velkostatku podepsané účetním J. Solanem ze dne 16. března 1874, kterým je potvrzeno převzetí celkem 22 položek z let 1794–1801, tamtéž. Tyto písemnosti jsou dnes uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni, fondy Velkostatek Plasy a Velkostatek Lázně Kynžvart.

⁵⁹⁵ Příloha A: Die Beschreibung des tatsächlichen Zustandes der I Section des Archives der „Familienarchiv; příloha B: Das Einteilungsschema für die künftige Gestaltung desselben a příloha C: Die Beschreibung des tatsächlichen Zustandes der II Archivs Section „Urkunden“.

1. hledisko kontinuity – nové zpracování archivu by mělo být vystavěno, pokud je to možné, na jeho dosavadní strukturu, mělo by rozvíjet její klady a opravovat její zápory;
2. hledisko transparentnosti – úkolem archiváře je dosáhnout takového stavu archivního souboru, kdy by mělo být zcela zřejmé, jaký byl vklad samotného zpracovatele a co přetrvalo z minulosti;
3. hledisko piety – každý archivář by si měl přistupovat ke svěřenému archivnímu souboru s potřebnou pokorou, kdy by měl respektovat historii a postavení původce (v tomto případě) šlechtického rodu, a tomu odpovídajícím způsobem by měla být zvolena jak vnitřní, tak vnější podoba jeho archivu.⁵⁹⁶

Tato hlediska Klinkowström zohledňoval i při formování vnitřní struktury vlastního jádra rodinného archivu, který navrhl členit do devíti hlavních skupin a dále hierarchizovat. Základní snahou je pro Klinkowströma přehlednost a možnost jasné identifikace konkrétní archiválie. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, je dle Klinkowströмова názoru třeba udělat ještě následující kroky: 1. jednoznačné vymezení signaturních skupin, 2. vyloučení a správné zařazení dokumentů, jejichž uložení neodpovídá zvolenému signaturnímu principu, 3. revize a aktualizace konsignací k jednotlivým signaturám, 4. označení archiválií příslušnými signaturami, aby bylo zabráněno jejich špatnému založení, 5. detailní rozpracování některých signatur, např. signatur C: Rodinný majetek (Familienvermögen), D: Vyznamenání (Auszeichnung) a F: Rodová kronika (Hauschronik) a 6. vyhotovení jednoduchého archivního schématu (klíče) a instrukce pro budoucí archiváře. Tyto práce hodlal Klinkowström provést v následujících čtyřech týdnech.

Pokud jde o sekci Listiny, byl s jejím uspořádáním Klinkowström spokojen. Navrhoval pouze vytvořit společný chronologický katalog listin, který by byl jistým protějškem katalogu provenienčního, který je k dispozici.

V posledním měsíci svého plaského pobytu svou archivní misi Alfons von Klinkowström uzavíral. Poslední páté memorandum datované dne 15. dubna 1874 je memorandumem nejrozsáhlejším. Klinkowström v něm informuje o některých dalších výsledcích, zároveň se pokouší formulovat úkoly pro své nástupce. V úvodu zdůvodňuje některé drobnější zásahy do dosavadního schématu I. sekce archivu, dále informuje o tom, že ve III. sekci došlo nakonec

⁵⁹⁶ V memorandu se setkáme s velmi zajímavou rodinného archivu, která je jakýmsi Klinkowströmovým profesním krédem: „Ein Familienarchiv ist ja selbst ein Theil der Geschichte jenes Geschlechtes, dessen Namen es trägt, dessen schriftliche Schätze es in seinem Innern biegt und für die Nachwelt aufbewahrt. Den scharf auszuprägenden Familientypus des Archives nicht zu stören, ihr auch in den äusseren Zügen der Phisionomie nicht unnöthiger Weise zu verwitschen, ist eine pietätvolle Aufgabe des Orders,“ tamtéž, Memorandum IV.

k redukci dosavadních šesti částí na čtyři, když část Familienangelegenheiten byla přerazena do I. sekce a část Rechnungssachen delimitována správám jednotlivých velkostatků. Všiml si rovněž potřeby materiálního vybavení archivu, kdy doporučoval pořízení, případně opravu některých částí nábytku a dalšího vybavení.⁵⁹⁷ Stejnou pomůckou má být krátký průvodce archivem, který má sloužit pro jeho prvotní orientaci.⁵⁹⁸

Podstatná část posledního Klinkowströмова memoranda je věnována jeho nástupcům. Klinkowström v něm formuloval úkoly nejen obecného charakteru, ale i konkrétní, které měly být provedeny v dalším rozpracovávání jednotlivých fondových částí. Úkolem archiváře je dle Klinkowströma daný pořádek archivu nejen udržovat, ale i dále zdokonalovat a rozpracovávat.⁵⁹⁹

Z obecných úkolů viděl Klinkowström jako nejdůležitější ty následující:

1. vedení přesné evidence archiválií, zavedení knihy zápůjček, do které mají být důsledně zapisovány jednotlivé manipulace s archiváliemi. Klinkowström v této souvislosti upozorňoval na řadu mezer, které rodinný archiv vykazuje.
2. doplňování archivu a ukládání jednotlivých archiválií podle zvoleného schématu. Klinkowström předpokládal doplňování archivu zejména v jeho první sekci (Vlastní rodinný archiv), sekce II a III považoval za uzavřené. Dále varoval před svévolnými změnami v ukládacím schématu a zdůrazňoval, že právě pro jednotlivé úředníky, kteří budou správou archivu dočasně pověřeni, zpracoval základní archivní klíč, který má být základní pomůckou v jejich práci. Klinkowström zdůrazňuje, že zavedením tohoto signaturního klíče se chce vyvarovat ukládání archiválií na nesprávné místo, jak tomu bylo v minulosti.

Další úkoly se vztahovaly už k jednotlivým částem. V I. sekci měl archivář dále aktualizovat jednotlivé signaturní konsignace, měl dopisovat signatury na příslušné archiválie. Speciální konsignace měly být vyhotoveny pro signatury a podsignatury Lehenbriefe, Lehensemfangsverhandlungen, geistliche Gegenstände a Ortsnamen. Klinkowström považoval za nadbytečné vyhotovování společného rejstříku, stačily dle jeho názoru rejstříky k jednotlivým konsignacím.

Palčivým úkolem mělo být odstranění některých mezer, které Klinkowström v archivu identifikoval. Na základě jednotlivých konsignací označil některé důležité archiválie,

⁵⁹⁷ K tomuto problému sestavil Klinkowström samostatnou instrukci, na kterou bude ještě v textu poukázáno.

⁵⁹⁸ Na něj bude rovněž dále upozorněno.

⁵⁹⁹ „Dem Archivar wird obliegen, nicht nur das Archiv in der bestehenden Ordnung zu erhalten, sondern auch die von mir im Grossen und Ganzen angebehrte Ordnung in einzelnen Zweigen des Archives weiter aus und durchzuführen,“ tamtéž, Memorandum IV.

kteře fyzicky v archivu nenašel. Jednalo se například o rukopis dějin rodu Metternichů sepsaný koncem 18. století Franzem X. Streitenbergerem, dále listina, kterou je Metternichům udělován český inkolát a další písemnosti. Dalším nedostatkem, na který Klinkowström upozornil, byl nedostatečný výběř archiválií pro rodinný archiv. Tyto archiválie byly uloženy v registraturách správ velkostatků, popř. v registratuře ústřední správy a nikdy nebyly do archivu předány. Takto například objevil v torzu registratury ústřední správy dokument z roku 1810 označený kancléřem Metternichem k uložení do rodinného archivu. Tato skutečnost vedla Klinkowströma k požadavku, aby byla celá registratura ústřední správy prohlédnuta a dokumenty, které by dle obsahu patřily do rodinného archivu, sem měly být předány. Tato separace ovšem nebyla nikdy provedena a dodnes je mezi oběma archivními soubory patrná řada přesahů.

Podstatnější problémy neviděl Klinkowström naopak ve druhé sekci. Její vymezení považoval za správné a uložení a zpřístupnění jednotlivých listin za odpovídající. Ve svém memorandu upozornil na otázku, která byla později nejednou řešena, totiž na výskyt listin jako diplomatické kategorie i na jiných místech rodinného archivu než ve II. sekci. Odstranění tohoto problému nepovažoval za reálné. Naopak byl přesvědčen, že by došlo k porušení dané struktury a souvislostí. Takovýto zásah by totiž kladl na archiváře mimořádné nároky, zejména potřebu detailní znalosti rodinné historie.⁶⁰⁰

U III. sekce pak bylo zapotřebí, aby Klinkowströmův nástupce podrobněji rozepsal některé již zmíněné obecné signatury (Miscellanea, Varia apod.). Sám si uvědomoval také nedokonalé a do jisté míry i ne zcela čisté zpracování části Reichsständisches. Zde nicméně radil k mírné opatrnosti při případných dalších pracích, neboť stávající podoba dle jeho názoru umožňuje uspokojit aktuální potřeby historické vědy.⁶⁰¹ Další doporučení se týkala podrobnějšího zpracování části Varia.

Tato velmi komplexní doporučení jsou zcela ojedinělá, uvážíme-li, že Alfons von Klinkowström pracoval v plaském archivu pouhé tři měsíce. Jeho vklad poznamenal v pozitivním slova smyslu trvale osud metternichovského archivu a stal se odbornou základnou, na které mohli stavět všichni jeho následovníci. Sám Klinkowström se s plaským archivem rozloučil slovy, která prozrazují mimo jiné i hrdost, se kterou k danému úkolu přistoupil: „Zum Schluss möge es dem Unterzeichneten gestattet sein, Worte des

⁶⁰⁰ „Eine solche Arbeit erfordert jedoch sehr grosse Vorsicht, und setzt eine genaue Kenntniss der Hausgeschichte voraus, wofür das Materiale wohl vorhanden ist, aber nicht in einem handsamen Compendium, wodurch dessen Benützung auch der Laien zugänglich gemacht würde,“ tamtéž, Memorandum V.

⁶⁰¹ „sie genügt vor allem für den Monographen oder für den Spezial Chronisten, oder einen ähnlichen Quellenforscher, für welchen die fragliche Abteilung des Francisco Georgicum ausschliessenden Wert hat,“ tamtéž, Memorandum V.

erfurchtsvollsten, tiefgefühlten Dankes an S[eine] D[urchlaucht] den Herren regierenden Fürsten in dieses Memoire niederzulegen, für das Vertrauen, welches ihm durch Übertragung dieser Mission zu teilgeworden, einer Mission, bei deren Durchführung der Unterzeichnete, angeregt von der gehobenen Stimmung persönlicher Verehrung für das hochansehnliche Geschlecht, dessen Hausgeschichte dieses Archiv biegt, unterstützt von bereitwilligen Entgegenkommen und einsichtsvollem Rat seitens der fürstlichen Organe, nur den guten Willen wollen, den Fleiss nicht erlahmen liess, um dem ehrenvollen Rufe nach Kräften zu entsprechen. Über den Erfolg haben andere das Richteramt zu üben. Nur möge man, in diesen Memoiren zurückblättern, die ersten Eindrücke festhalten, dann wird milde und wohlwollen in die Beurteilung zuversichtlich vorwalten.⁶⁰²

4.3.4. Přehled výsledků prací Alfonse von Klinkowströma při zpracování metternichovského rodinného archivu

Alfons von Klinkowström vynikal nejen analytickými schopnostmi, byl schopen zároveň syntetizujícího pohledu na daný úkol. Po třech měsících intenzivní práce v plaském archivu po sobě zanechal nejen uspořádaný archiv, ale i řadu pomůcek, které jsou základním klíčem k poznání vývoje i struktury archivu i základním odrazovým můstkem pro jeho další zpracování.

1. Popis I. sekce rodinného archivu

Popis I. sekce rodinného archivu (vlastní rodinný archiv) je součástí Klinkowströмова IV. memoranda ze dne 1. března 1874.⁶⁰³ Je rozdělen do dvou částí. V první z nich autor krátce shrnuje historii rodinného archivu na základě dosud zjištěných skutečností.⁶⁰⁴ Druhá je pak podrobným soupisem I. sekce archivu. V první části Klinkowström poměrně podrobně popisuje fyzickou podobu této části archivu dle stavu, který našel v Plasích v roce 1874. Archiv byl uložen ve 21 dřevěných skříních o výšce asi dvou stop, šířce čtyř stop a hloubce asi šestnácti palců. Každá skříň je rozdělena na dvě poloviny a v každé z těchto polovin je uloženo 6–8 krabic, tj. celkem v jedné skříně 12–16 papírových krabic. Skříně se otevírají shora dolů a jsou opatřeny uzamykatelným zámekem.⁶⁰⁵ Velmi cenné jsou rovněž informace o

⁶⁰² Tamtéž.

⁶⁰³ NA, RAM-FG 2609. Memorandum IV ze dne 1. 3. 1874, příloha A, rkp., 22 s.

⁶⁰⁴ Tato část je součástí ediční přílohy k této práci.

⁶⁰⁵ Archivní skříně, tzv. cisty, které zároveň určovaly nejvyšší úroveň signaturního principu archivu se dle sdělení Státního památkového ústavu, památkového objektu Plasy, nedochovaly (sdělení ředitele památkového objektu Plasy Jiřího Skalického z roku 2008).

dosavadním uložení archivu, které Klinkowström získal na základě vlastního studia vybraných pramenů.⁶⁰⁶

V následujícím podrobném soupisu podává přehled veškerého materiálu uloženého v této části rodinného archivu. Soupis je řazen podle místa uložení, tj. podle jednotlivých skříní (cisty, celkem 21) a dále dle krabic (12–14 v jedné skříní). Základní jednotku soupisu tvoří tedy krabice, např.: „Cista IV enthaltend 14 Schachteln mit Numerirung I bis XII und folgende Aufschriften: 1. Eheberedungen, Verzichtleistungen, Withumsbriefe 1357–1499; 2. Eheberedungen, Verzichtleistungen, Withumsbriefe 1501–1544 atd.“

2. Základní struktura I. sekce rodinného archivu

I toto organizační schéma je součástí IV. Klinkowströмова memoranda.⁶⁰⁷ Jeho účelem je postižení třístupňové hierarchie této části rodinného archivu vytvořené na konci 18. století. Tato struktura je podrobněji popsána v předchozí kapitole věnující se počátkům rodinného archivu. Klinkowströmovo schéma má v zásadě dvě části. V první z nich uvádí přehled devíti hlavních signatur označených písmeny A–I (A. Stricte Familienangelegenheiten, B. Familien Abstammung, C. Familien Vermögen, D. Auszeichnungen einzelner Familienglieder, E. Geistliche Gegenstände, F. Hauschronik, G. Verwaltungsobjekte, H. Ortsnamen, I. Varia. Ve druhé části pak těmto signaturám přiřazuje dvě úrovně dalších podsignatur.

3. Přehled požadavků na vybavení rodinného archivu

Při zpracování archivu myslel Klinkowström i na materiálně technické zabezpečení a vybavení archivu. Seznam požadavků, které formuloval dne 15. 4. 1874,⁶⁰⁸ obsahuje vedle kartonů, obálek a etiket na krabice také nároky na vybavení nábytkem (kulatý stůl a dřevěné schůdky), požadavek na emailový nátěr veškerého zařízení, nalakování vstupních dveří a voskování podlahy.

4. Krátký průvodce metternichovským archivem

Pro potřeby úředníků velkostatku, kteří nemají čas a možnost proniknout do složité struktury rodinného archivu, ale potřebují mít okamžitou přehlednou a jasnou informaci, zpracoval Klinkowström krátkého průvodce po archivu.⁶⁰⁹ Jedná se o krátký manuál uspořádaný do 15 paragrafů. Klinkowström zde popisuje základní rozdělení archivu do tří sekcí, uložení

⁶⁰⁶ Klinkowström uvádí následující pořadí míst, kde byl rodinný archiv uložen: 1. Koblenz (do 1792), 2. Wesel am Rhein (1792–1793), 3. Koblenz (1793), 4. Ehrenbreitenstein (1793–1794), 5. Würzburg (1794), 6. Bamberg (1794–1796), 7. Kynžvart (1796), 8. Praha (1796–1797), 9. Kynžvart (1797), 10. Praha (1797), 11. Kynžvart (1797–1798), 12. Mainz (1798), 13. Würzburg (1798–?), 14. Plasy (od 1827).

⁶⁰⁷ Příloha B k danému memorandu.

⁶⁰⁸ NA, RAM-FG 2612.

⁶⁰⁹ „Kurzer Wegweiser für das fürstliche Archiv zu Plass“, dt. 21. 3. 1874; NA, RAM-FG 2613.

jednotlivých částí archivu, informuje o obsahu archivu, dostupných vyhledávacích pomůckách a celkovém způsobu vyhledávání.

5. Celkový seznam pomůcek k rodinnému archivu

Důležitý přehled představuje seznam všech platných pomůcek ke všem třem částem archivu. Klinkowström do něj zahrnul jak pomůcky, které sám vytvořil, tak ty, které byly dědictvím po předchozích generacích.⁶¹⁰

6. Archivní klíč

Archivní klíč je rozšířením základního schématu I. sekce. Kromě tří úrovní popisných hesel obsahuje údaje o signatuře a o ukládacích jednotkách - skříních (cista) a krabicích (custod).⁶¹¹

7. Komentář k podrobnějšímu popisu I. sekce rodinného archivu

Dalším zajímavým pramenem je přehled změn a zásahů do původního uspořádání I. sekce archivu, ke kterým Klinkowström přistoupil. Postupuje dle jednotlivých skříní a krabic. Uvádí konkrétně, kterou jednotlivinu přeřadil do jiné skupiny a proč.⁶¹²

8. Instrukce pro budoucí správce metternichovského archivu

Klinkowström zde opakuje úkoly pro správce metternichovského archivu, které již formuloval jako body 1 až 7 v rámci svého posledního memoranda. Tyto úkoly jsou rozděleny na každodenní správu (kurrenter Dienst) a práce v dlouhodobé perspektivě.⁶¹³

9. Přehled pramenů k dějinám zpracování rodinného archivu

Klinkowström sestavil rovněž přehled veškerých písemností týkající se pořádání rodinného archivu, které měl k dispozici a na které navazoval. Registruje celkem 9 položek, z nichž ovšem prvních pět jsou jeho vlastní memoranda. Ostatní jsou většinou různé soupisy a konsignace sloužící pro identifikaci materiálu v souvislosti s jeho transferem, a to od let 1826–1827, kdy byl archiv převážen do Plas.⁶¹⁴

10. Reálná repertoria

Hlavním výsledkem Klinkowströmovy práce jsou tzv. reálná repertoria (Realrepertorien), pomůcky podchycující obsah jednotlivých částí archivu, které Klinkowström zpracovával, dovedené až na úroveň jednotliviny. Pomůcka v podstatě odpovídá definici pojmu repertorium ve smyslu archivní terminologie,⁶¹⁵ pochopitelně s tím rozdílem, že se zde

⁶¹⁰ NA, RAM-FG 2614. Celkem je uvedeno 52 pomůcek k I. sekci (Vlastní rodinný archiv), 8 pomůcek ke II. sekci (Listiny) a 5 pomůcek ke III. sekci (Francisco-Georgicum).

⁶¹¹ NA, RAM-FG 2615, klíč byl dokončen Josefem Schöberem v roce 1887.

⁶¹² NA, RAM-FG 2616.

⁶¹³ NA, RAM-FG 2616.

⁶¹⁴ NA, RAM-FG 2617.

⁶¹⁵ Repertorium (ekvivalent repertář, Findbuch): pomocná registrurní kniha, umožňující hledání spisů nebo listin určitého fondu podle abecedně nebo chronologicky seřazených osobních jmen nebo věcných hesel. Od indexu se liší tím, že vedle jména uvádí také velmi stručně i obsah spisu, viz Roubík, František – Haas, Antonín

nejedná o pomůcku registraturní, ale archivní. Metternichovská repertoria kombinují úkoly pomůcky evidenční, tj. odpovídají přesnému uložení písemností v archivu a jeho jednotlivých částech, a zároveň pomůcky vyhledávací, protože ke každé archiválii je připojen podrobný popis, odkaz na ukládací jednotku, případně konkordanční údaj se starým způsobem signování. Definiční repertoria neodpovídá pouze způsob řazení, v tomto případě není volen ani abecední, ani chronologický princip hesel, nýbrž hierarchická struktura archivu.

Sám Klinkowström vytvořil celkem sedm svazků repertorií ke III. sekci archivu (Francisco-Georgicum),⁶¹⁶ jeho pokračovatel Josef Schöber pak vytvořil na základě starších konsignací dva svazky repertorií k I. sekci.⁶¹⁷

Repertoria se pro obě sekce mírně liší, což je ovlivněno samozřejmě odlišnou vnitřní strukturou a odlišným ukládacím systémem obou částí. Dalším momentem jsou pak rozdílné okolnosti jejich vzniku. Repertoria ke III. sekci Klinkowström přímo tvořil v průběhu svých prací. Kromě základních údajů připojuje tedy řadu poznámek k jednotlivým archiváliím, jejich vnitřním přesunům apod. Repertoria k I. sekci jsou přepisem ze starších Klinkowströmem revidovaných konsignací.

Příklad záznamu repertoria ke III. sekci (Francisco-Georgicum):

Nro	Gegenstand	Neue Signierung nach			Anmerkung	Alte Bezeichnung nach	
		Fascikel	Heft	Stück		Fascikel	Kiste
1	Vollmacht und Instruktion	I	1	a		I	1

– Kollamann, Josef – Fiala, Zdeněk: Slovníček archivní terminologie. Praha 1954, s. 40; dále srv. Černý, Václav: Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy. Praha 1955, s. 61, který poznamenává, že v případě fondů velkostatků odpovídá repertorium zároveň definici inventáře nebo katalogu. Pro srovnání též Zálaha, Jiří: Schwarzenberské repertáře z pohledu archivní teorie. Archivní časopis 15, 1965, s. 157–164.

⁶¹⁶ NA, RAM-FG 2687–2693. Jednotlivá repertoria jsou sestavena následovně: RAM-FG 2687–2688 (pro část Reichsständisches, originál a opis, 614 záznamů); RAM-FG 2689–2690 (pro část Publica, originál a opis, 229 záznamů); RAM-FG 2691–2692 (pro část Finazen und Ochsenhausen, 175 záznamů); RAM-FG 2693 (pro část Varia – 100 záznamů); RAM-FG 2694 (abecední rejstřík k repertoriu k části Reichsständisches).

⁶¹⁷ NA, RAM-FG 2685–2686. Repertorium nebylo dokončeno, podchycuje pouze tři signatury (A-C) a přepisuje pouze 19 konsignací z celkového počtu 54. První svazek (RAM-FG 2685) podchycuje konsignace I–IX (I. Testimonia nativitatis et baptismi – 49 položek, II. Vormundschaftliche Gegenstände und Volljährigkeitserklärungen – 20 položek, III. Trauungsscheine – 5 položek, IV. Eheberedungen, Contracte, Verzichtleistungen, Witthumsbriefe – 193 položek, V. Testamente und Verlassenschaften – 73 položek, VI. Erbverträge, Erbtheilungen – 120 položek, VII. Donationes mortis causa – 5 položek, VIII. Testimonia et notificationes mortis – 45 položek). Druhý svazek (RAM-FG 2686) podchycuje konsignace X–XIX (X. Genealogica – 16 položek, XI. Erbliche Standeserhebungen – 6 položek, XII. Erbämter des Herzogthums Luxemburg – 2 položky, XIII. Heraldik – 2 položky, XIV. Wappen – 9 položek, XV. Fideicomisse, Familien-Pacta, Stammvereinigung, Allodiale – 36 položek, XVI. Dotationen und Schenkungen – 10 položek, XVII. Passivstände des Hauses – 30 položek, XVIII. Inventarien – 17 položek, XIX. Lehenbriefe und Empfangsverhandlungen – 102 položek).

	für die reichsgräflichen westphälischen Gesandten (Subdelegaten) bei der II. Classe der Reichskammergerichts Visitation, 1774						
2	Hierauf bezügliche Correspondenz des Fürsten Kaunitz Rittberg mit Grafen Metternich 1774	I	1	b	Siehe Fasc. LXI, LXII, LXIII	I	1

Příklad záznamu repertoria k I. sekci (Vlastní rodinný archiv)

Nro.	Gegenstand	Annus	Orig./Copia	Anmerkung	Nrus Custodis	Kiste
1.	Anna von Metternich, Wittib, geb. Freiin von Dehrn, bezeuget, dass ihr Sohn Johann Reinhard dem 3. Juni 1585 geboren worden sei.	1613, 17. Novembris	Orig.		I	1
2.	Testimonium Baptismu et Aetatis Joannis Reinhardi a Metternich, nati in oppido Sinzig ad Rhenum et Aux d. III. m. Junii anni 1585	1613	Orig.		I	1

4.3.5. Klinkowströmovi následovníci a pokračovatelé

Předáním správy rodinného archivu úředníku plaského velkostatku Josefu Schöberovi Klinkowströмова plaská mise skončila. Svého nástupce vybavil nejen potřebnými informacemi vtělenými do pěti memorand, které jsem v předchozím textu podrobně analyzoval. Schöber měl možnost rovněž s Klinkowströmem několik dní přímo pracovat a byl tak podrobně zasvěcen do struktury archivu i do úkolů, kterými jej Klinkowström pověřil. O Josefu Schöberovi máme bohužel poměrně málo informací, a to přesto, že rodinný archiv spravoval dlouhých šestnáct let od ukončení Klinkowströmovy mise až do své smrti dne 23. června 1890.⁶¹⁸ Josef Schöber pocházel z dolnorakouského městečka Kattau. Přesné datum vstupu do služeb rodu Metternichů bohužel neznáme, nicméně s tímto rodem spojil větší část svého života. Zastával postupně řadu funkcí v rámci aparátu ústřední metternichovské správy i plaského velkostatku, v závěru své kariéry funkci správce metternichovského pivovaru. V archivu prováděl nejnútnejší práce, zejména priorování a zakládání dokumentů a vyřizování korespondence a pobíral za tuto službu jako příplatek ke svému platu honorář 100 zlatých ročně, kterážto suma byla považována za rozumnou.⁶¹⁹ Schöberovi dále náležel služební byt vyhrazený pro správce archivu.⁶²⁰

Schöber pokračoval v základních evidenčních pracích a dodělával po Klinkowströmovi některé pomůcky. Pro závěrečné období jeho života máme k dispozici již poměrně bohatou korespondenci, týkající se archivu, kterou musel vyřizovat. V podstatě identická korespondence byla vedena i za Schöberových nástupců a ukazuje poměrně ilustrativně postavení i činnost archivu v daném období od 70. do konce 90. let 19. století. Tuto agendu můžeme v zásadě rozdělit do několika skupin:

1. korespondence s metternichovskou ústřední správou ve Vídni, popř. se správou velkostatku Kynžvart ve věci priorování a reponování archiválií: několik dochovaných jednotlivin z roku 1890 svědčí o skutečnosti, že rodinný archiv byl ještě na konci 19. století pravidelně doplňován novými archiváliemi. Nejednalo se v žádném případě o nějaký systematický nebo promyšlený výběr. Ústřední správa spíše posílala do Plas jednotlivé dokumenty, o kterých se domnívala z nějakého důvodu, že by měly být

⁶¹⁸ Záznam o úmrtí Josefa Schöbera viz SOA Plzeň, Sběrka matrik, FÚ Plasy 13, fol. 81, v matrice je Schöber uveden jako „knížecí archivář a správce pivovaru“.

⁶¹⁹ Viz SOA Plzeň, fond Velkostatek Plasy, sign. 58 dom, kart. 218: žádost ředitele panství Plasy Josefa Holečka ze dne 10. 6. 1892 ústřední kanceláři, o úpravu platu sekretáře velkostatku Johanna Ritticha, který byl správou archivu po Schöberově smrti pověřen. Holeček argumentoval tím, že Schöber pobíral honorář 100 zlatých ročně, který byl vnímán vzhledem k objemu archivní práce za slušný.

⁶²⁰ Viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 91 dom, žádost Johanna Ritticha z roku 1890 o přidělení služebního bytu po zemřelém Josefu Schöberovi.

začleněny do rodinného archivu. Především šlo o dokumenty právního charakteru týkající se rodinného majetku (majetkové smlouvy a s nimi související dokumenty),⁶²¹ případně dokumenty týkající se dějin rodu.

2. přímá nebo zprostředkovaná korespondence s majitelem panství a dalšími členy rodu: členové rodu Metternichů projevovali občasný zájem o rodinný archiv a některé dokumenty v něm uložené, ať z důvodů čistě praktických,⁶²² nebo ze zájmu o nějaké téma.⁶²³
3. žádosti o odborné expertízy a poskytnutí dokumentů pro úřední účely.⁶²⁴
4. badatelská agenda⁶²⁵.

⁶²¹ V květnu a červnu tak například poslala ústřední správa do Plas několik dokumentů týkající se statku Johannisberg v Hesensku včetně donační listiny z roku 1816. V tomtéž roce byly zaslány dvě listiny Johanna Reinharda von Metternich z let 1631 a 1635 a diplom bavorské výtvarné akademie udělený v roce 1837 kancléři Metternichovi; viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218. V roce 1892 pak přijal archivář Johann Rittich papežskou bulu z 2. března 1892, kterou byl Klement Metternich jmenován rytířem řádu johanitů. Dle Rittichova záznamu ze dne 22. 4. 1892 „bulla byla dnes do knížecího archivu rodinného vložena a prozatím na stole uložena – poněvadž katalog I. sekce archivu, kam bulla náleží, dosud ve Vídni u archiváře pana Falge se nalézá (od roku 1890). O došlých archiváliích vede se nyní zvláštní exhibitní protokol, v němž se znamená, kam tyto archiválie uloženy byly,“ tamtéž.

⁶²² V roce 1890 tak žádala například Melanie Metternichová a zaslání vlastní svatební smlouvy. Téhož roku žádal její manžel Pavel o zaslání téže smlouvy budapešťskému advokátovi Antonu Neméthovi. Důvod této žádosti není z písemností zřejmý; tamtéž.

⁶²³ V roce 1890 tak žádal Richard Metternich prostřednictvím svého osobního sekretáře a pozdějšího správce kynžvartských sbírek Leodegara Falgeho o vyhledání korespondence kancléře Metternicha týkající se výstavby Suezského průplavu. L. Falge, označující se v korespondenci také jako „archivář“, popř. „knížecí archivář“ zásoboval J. Schöbera i jeho nástupce J. Ritticha řadou žádostí. Šlo především o postupné vypůjčování si jednotlivých „katalogů“ archivu, tedy zřejmě Klinkowströmových reálných repertorií a Gaisserových konsignací. Zdůvodňoval to skutečností, že Richard Metternich má zájem mít ve Vídni paralelní řadu pomůcek k rodinnému archivu („Ferner wünscht Seine Durchlaucht einen Catalog über die im dortigen Archive befindlichen Briefe und Manuscripte auch hier zu haben“, Falge Schöberovi, 24. 3. 1890), tamtéž.

⁶²⁴ Zde mám na mysli několik notářských žádostí o poskytnutí údajů z rodinného archivu pro dědické řízení a zvláštní právní úkony, tamtéž. Od uvedených se odlišuje zajímavá korespondence vedená mezi ředitelem plaského velkostatku Josefem Holečkem a ředitelem velkostatku Hořovice, v této době v majetku hanavských knížat, Jana Davida. David se obrátil dne 19. srpna 1892 na doporučení kustoda metternichovských sbírek v Kynžvartu na plaský velkostatek s prosbou o poskytnutí repertoria metternichovského archivu, jehož základní schéma by rád použil při novém uspořádání hanavského archivu uloženého v Hořovicích: „ich habe von Seiner Durchlaucht meinem gnädigsten Fürsten und Herren den Auftrag erhalten, des hiesigen Archivs neu und systematisch zu ordnen zu lassen“. Plaská správa se přirozeně musela zeptat majitele panství, ale Richard Metternich ochotně souhlasil s poskytnutím základního schématu, které by neumožňovalo identifikovat jednotlivé písemnosti: „das heisst die schematische Eintheilung, aus welcher concrete Gegenstände nicht ersichtlich sind“. Holeček tedy Dykovi dne 9. října 1892 přátelsky odpověděl, poskytl požadovanou pomůcku a zároveň nabízel další ústní konzultace. Zda k nim došlo, není zcela jasné. Přestože se nezdá, že by při pořádání hanavského archivu bylo metternichovské schéma využito, jde o zajímavý pokus o archivní kooperaci. K věci viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218, a dále NA, RAM-FG 2618/2, kart. 397.

⁶²⁵ První žádosti o přístup do metternichovského rodinného archivu se nesměle objevují již koncem 19. století. Jejich vyřizování probíhalo v podstatě dvěma způsoby. V prvním případě se žadatel obrátil přímo na majitele archivu, případně metternichovskou ústřední správu ve Vídni, která věc kladně či záporně vyřídila, a plaskému velkostatku zaslala pokyn, jak má věc dále řešit. Obrátil-li se žadatel přímo na plaský velkostatek, nebyl jeho aparát kompetentní, aby věc rozhodl. Ve všech případech tedy odeslal badatelskou žádost ústřední správě, která ji předložila majiteli k rozhodnutí. Následovala odpověď zasláná do Plas s příslušnou instrukcí. Z několika málo případů, které se podařilo v pramenech zachytit, lze sumarizovat, že majitel panství vcelku ochotně uděloval souhlas s využíváním rodinného archivu s výjimkou čistě rodinných dokumentů (deníků a soukromé korespondence). Korespondence s badateli viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218. Za první

Po smrti Josefa Schöbera převzal správu archivu již zmíněný sekretář správy plaského velkostatku Johann Rittich, který Schöberovi vypomáhal již v době nemoci. Klíče od archivu převzal dne 27. června 1890, tedy čtyři dny po Schöberově smrti.⁶²⁶ Rittich spravoval archiv do roku 1898 a plnil stejné úkoly jako jeho předchůdce, jak bylo ilustrováno v předchozím textu. Ředitelem velkostatku byl označován za člověka velice schopného, agilního a spolehlivého. Správu archivu zanechal až v souvislosti s přeložením na vyšší místo ve správním aparátu velkostatku Kynžvart v roce 1898.⁶²⁷

Posledním známým úředníkem plaského velkostatku, který byl pověřen správou rodinného archivu, byl Anton Scharnagel.⁶²⁸ Správu archivu se ujal ke dni 1. ledna 1898. Předání archivu mezi Rittichem a Scharnaglem bylo provedeno protokolárně za účasti ředitele panství Josefa Holečka a soudě dle dochovaného předávacího protokolu, bylo považováno za velmi důležité.⁶²⁹ Scharnagel měl věnovat přebírání archivu dvě hodiny svého úředního času, aniž by tím utrpěly jeho další služební povinnosti. Předání mělo probíhat dle instrukcí ústřední kanceláře a vzhledem k nepříznivě nízké teplotě v archivní místnosti mohl využívat za tímto účelem kanceláře důchodního, případně kanceláře ředitele panství. Holeček si vymínil, aby jej

badatelskou žádost lze považovat žádost historika Augusta Doerra, který v roce 1897 v souvislosti se zpracováním dějin vlastního statku Smilkov o poskytnutí archiválií týkající se Karla Emericha Metternicha, který v letech 1721–1724 statek vlastnil, za účelem pořízení fotokopii, Doerr Paulu Metternichovi dne 5. 7. 1895: „...dass von einer der zahlreichen Archiv zu Plass aufbewahrten Urkunden, Wappen, Siegel und autographische Signatur des Grafen Carl Emmerich Metternich ebenfalls photographisch aufgenommen werde,“ tamtéž. V roce 1897 následovala žádost Hugo Schmerbera z Prahy o vyhledání archiválií ke stavební činnosti Dienzenhoferů a o rok později žádost belgického historika Charlese van Duerm žádajícího opisy korespondence mezi kancléřem Metternichem a italským diplomatem kardinálem Consalvim. Všem žádostem bylo vyhověno, stejně jako žádosti Archivu Země české, který v roce 1900 žádal o přístup do archivu v souvislosti s přípravou edice Sněmy české. Počet žádostí o přístup přirozeně vzrostl v následujících letech, zejména poté, co byl publikován popis plaského archivu z pera Ottokara Webera, jak je podrobněji vyličiáno v následující kapitole.

⁶²⁶ Viz záznam ze dne 27. 6. 1890: „... správce hospodářský pan František Naxera posílá šest klíčů ku knížecímu archivu náležících, a sice tři klíče werheimské a tři klíče obyčejné. Že se v bytě zemřelého pana správce Schöbra nic víc, co by do archivu náleželo nenalézá a že vše, co v poslední době panu správci Schöbrovi pro knížecí archiv slavným knížecím ředitelstvím panství zasláno bylo, ještě za živobytí pana správce Schöbra knížecímu archivu odevzdáno bylo,“ viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218.

⁶²⁷ Ředitel plaského panství Holeček charakterizoval Johanna Ritticha v souvislosti s žádostí o přiznání odměny za správu archivu dne 10. 6. 1892 následovně: „Herr Rittich ist ein sehr bräuchbarer und fleissiger Conceptbeamte, welche sich in die ihm zugewiesenen Direktionsagenden vollständig eingearbeitet hat und der Domaine gute Dienste leistet. Derselbe bezieht einen unverhältnissmässig geringen Gehalt, welcher zur Deckung der nothwendigsten Lebensbedürfnisse kaum hinreicht,“ tamtéž.

⁶²⁸ Anton Scharnagel vstoupil do metternichovských služeb k 1. září 1873 jako lesní adjunkt na panství Kynžvart. V letech 1880–1886 zastával místo administrátora kynžvartského lesního úřadu, v roce 1886 byl jmenován adjunktem ústřední metternichovské kanceláře ve Vídni, kde působil až do její likvidace v roce 1895. V tomto roce se vrátil opět na své místo do Kynžvartu, odkud byl v roce 1898 přeložen do Plas jako účetní kontrolor, od 1899 jako důchodní a od 1901 jako hlavní účetní. Ke služební kariéře A. Scharnagla viz SOA Plzeň, fond ÚS Metternich, kart. 105.

⁶²⁹ Koncept předávacího protokolu viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218.

Scharnagel každý den informoval o postupu prací. Podrobně byla upravena i otázka uložení a držení klíčů od archivní místnosti i od jednotlivých archivních skříní.⁶³⁰

Anton Scharnagel spravoval rodinný archiv Metternichů až do roku 1902, kdy byl jmenován do funkce hlavního účetního velkostatku Kynžvart. Po jeho odchodu nebyl dle zjištěných informací správou archivu pověřen fixně žádný z úředníků velkostatku, ale operativně byl vždy některý z nich pověřován splněním příslušného úkolu. Absence stálého archiváře je zřejmě jedním z důvodů, proč v období 1. poloviny 20. století došlo v rodinném archivu k řadě ztrát a špatných reponací archiválií.

Po odchodu Alfonse Klinkowströma byl tak správou rodinného archivu pověřován některý z úředníků plaského velkostatku, který vykonával archivní práce v nejnútnejší míře a většinou pouze potud, pokud mu to jiné povinnosti dovolily. S „úřadem archiváře“ byly spojeny i výhody hmotné, zejména získání služebního bytu i stálý příplatek, který úředník pobíral. Žádný z těchto postupných správců rodinného archivu však nejevil větší zájem o jeho obsah, tím méně jakoukoli snahu o jeho systematické doplňování,⁶³¹ iniciování různých zlepšení, ať v oblasti jeho vybavení, tak zpřístupnění. Rodinný archiv Metternichů se nestal oproti jiným šlechtickým archivům (schwarzenberskému, černínskému, lobkovickému) živým centrem historiografických prací zaměřených na dějiny nebo osobnosti rodu, případně další témata. Již pro své uložení ve velké vzdálenosti od badatelských center, ale i od hlavních rodových sídel, byl stále spíše servisním zařízením pro vlastníka, případně pro metternichovský správní aparát, později i pro nepočtené badatele, v případech, kdy to bylo potřeba.

4.3.6. Edice dokumentů z pozůstalosti kancléře Metternicha

Uspořádáním rodinného archivu spolupráce Alfonse von Klinkowströma s Richardem Metternichem nekončila. Ve stejném roce společně začali pracovat na monumentálním edičním díle, které jim zajistilo pomník kovu trvalejší i ve světové historiografii.⁶³² Detailní

⁶³⁰ Bod 2 předávacího protokolu: „... das Archiv ist sofort unter Gegensperre zu setzen in der Weise, dass den Schlüssel von Türkastenschlosse dem Herrn Domainenrechnungsführer, jenen von Verlängschlosse dem Herrn Kanzelist bis zur vollständigen Übergabe in Aufbewahrung behalte, während die Schlüssel von den Aktenbehältern im Archive selbst aufzubewahren sind,“ tamtéž.

⁶³¹ V poslední čtvrtině 19. století a na počátku 20. století byl archiv doplňován už jen velmi zřídka. Do strukturovaného Starého archivu byly systematictější doplňovány pouze vybrané typy dokumentů, zejména diplomy, některé smlouvy a doklady týkající se vyznamenání příslušníků rodu nebo jejich jmenování do různých funkcí. Jistou výjimku představuje archiv Richarda Metternicha (Acta Richardiana) přivezený do Plas po jeho smrti bez jakýchkoli známek pořádku. K tomu došlo až na počátku 70. let 20. století ve Státním ústředním archivu v Praze.

⁶³² Edice byla vydána v třech jazykových mutacích, které se neliší jen jazykem vydání, ale také, jak bude dále ukázáno, obsahem a strukturou díla; viz Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, hg. von dem Sohne Fürsten Richard Metternich-Winneburg. Wien 1880–1884; Memoires, documents et ecrits divers laisse par le prince de Metternich. Paris 1880–1883; Memoirs of Prince Metternich. London 1880.

rekonstrukce vzniku rozsáhlé pramenné edice přinášející soubor pramenů týkajících se života a politické kariéry kancléře Klementa Metternicha přesahuje téma této práce zaměřené primárně na osudy rodinného archivu. Přesto jí zde věnujeme pozornost alespoň v určité míře, a to zejména z následujících důvodů:

1. Edice vycházela přímo z pramenů uložených v rodinném archivu, a to dokonce zejména z nich, ostatní doplňky byly ve srovnání s celkem nepodstatné;
2. Hlavním editorem byl majitel rodinného archivu Richard Metternich, který připravoval k vydání dokumenty svého otce;
3. Odborným spolupracovníkem byl Alfons von Klinkowström, který krátce předtím uspořádal rodinný archiv;
4. Na edici byly kladeny v mezích dané doby poměrně vysoké ediční nároky, edice je doplněna kritickým aparátem (textovými i věcnými poznámkami a identifikačními rejstříky), přesto se při její představě promítl i subjektivní pohled editora a zejména důvody pietní.

Práce na přípravě edice byly zahájeny na konci roku 1874. Pečlivý Klinkowström si poznamenal, že prvními pracemi na edici byl pověřen dne 28. prosince 1874.⁶³³ Tyto přípravné práce rozdělil do dvou okruhů, a to 1) průzkum pramenné základny a 2) úvaha o charakteru a struktuře díla. K oběma bodům podal detailní analýzu.

Pramenná základna

Informace o pramenné základně k dílu jsou zároveň cenným svědectvím o té části rodinného archivu Metternichů, o které zatím bylo známo poměrně málo informací, totiž o vlastní písemné pozůstalosti kancléře Metternicha. V předchozí kapitole jsme konstatovali, že kancléř Metternich věnoval po ukončení své aktivní politické kariéry mimo jiné též pozornost svým písemnostem a snažil se o jejich soustředování za účelem budování základny pro psaní vlastních pamětí. Z tohoto období je k dispozici několik jeho autobiografických textů různé úrovně a různého rozsahu, které jsou představeny v předchozí kapitole. Po kancléřově smrti v roce 1859 až do zmíněného roku 1874 nebyla pozůstalost pravděpodobně nijak využita. Nebyla ani uložena do plaského rodinného archivu, ale zůstala ve vídeňském

⁶³³ Klinkowström zachoval několik textů, které nám dávají možnost sledovat poměrně přesně vznik celého díla. V prvním z těchto textů nazvaném „Memoire über die Vorarbeiten zu Metternichs Werk“ datovaném v dubnu 1875 popisuje první půlrok, kdy byla edice připravována: „Von Euer Durchlaucht mit der ehrenvollen Aufgabe betraut, die hinterlassene Schriften Ihres im Jahre 1859 verstorbenen hochseligen Vaters, Weiland des durchlauchtigsten Herrn Staatskanzlers Fürsten Clemens von Metternich-Winneburg durchzusehen, zu ordnen und zum Zweck der seinerzeitigen Drucklegung und Herausgabe derselben entsprechend zusammenzustellen, habe ich die mir übertragene Arbeit nach den diesfals erhaltenen mündlichen Instruktion am 28. Dezember v. J. begonnen und seither fortgesetzt,“ NA, RAM-AR 890/2, kart. 31.

metternichovském paláci a zde střežena z důvodů pietních a snad i bezpečnostních kancléřovým synem Richardem. Zdá se, že Klinkowström byl Richardem Metternichem při pořádání rodinného archivu „vyzkoušen“ a poté byl teprve pověřen nejdůležitějším úkolem, který zároveň předpokládal mimořádnou důvěru mezi oběma muži a také Klinkowströmovu značnou diskrétnost.

Ve své zprávě Klinkowström konstatuje, že kancléřovu pozůstalost našel v pořádku ve čtyřech uzavřených bednách, písemnosti byly rozděleny do číslovaných fasciكلů, v každém fasciكلu byl k dispozici základní přehled (konsignace) po obsahu jednotlivých fasciكلů.⁶³⁴ Celkem měla tzv. Acta Clementina obsahovat 150 fasciكلů, přičemž poslední fasciكل obsahující celkové repertorium chyběl. Při podrobnějším průzkumu Klinkowström zjistil, že fasciكلy 1–30 obsahují písemnosti Metternichovy třetí manželky Melanie, které zatím ponechal bez většího povšimnutí, dále pak registroval několik ztrát na archiváliích z pozůstalosti kancléře Metternicha.⁶³⁵

S ohledem na možnost efektivního využití těchto písemností pro připravovanou edici musel Klinkowström postupně přistoupit k detailnímu studiu veškerých písemností. Zároveň však nechtěl porušit uspořádání ve fasciكلech ještě z doby kancléře Metternicha. Výsledkem byly podrobné lístkové katalogy k celé části Acta Clementina podchycující v chronologickém pořadí každou dochovanou písemnost a zároveň uvádějící její pořadí v příslušném fasciكلu, na který je odkazováno.⁶³⁶ Klinkowström následně rozdělil veškeré písemnosti do osmi věcných skupin:⁶³⁷

- I. Vlastnoruční texty a pojednání knížete Metternicha (Eigenhändige Aufsätze und Aufzeichnungen des Fürsten)
- II. Úřední korespondence a úřední záležitosti (Dienst Correspondenz und Dienstsachen)
- III. Korespondence s panovníky a panovnickými rodinami (Correspondenz mit gekrönten Häusern und deren Familienmitglieder)

⁶³⁴ „Das durchgeforschende Material fand ich in vier gut verschlossenen ... Kisten aufbewahrt. Die Schriftstücke in Fasciكل abgeteilt, worauf sich nebst einer kurzen Inhaltsaufschrift die fortlaufende Numerirung befindet,“ tamtéž.

⁶³⁵ Prázdné byly fasciكلy s následujícím obsahem: č. 67 (Portrait Napoleon), 110 (Materiaux pour des memoires), 112-114 (Correspondance Gentz), 129–139 (Papiers secrets), 130 (Materiaux pour servir à l'histoire de la vie du Prince Metternich). Většinu materiálů Klinkowström později našel zařazených na jiném místě.

⁶³⁶ „Zur Gewinnung eines Gesamtüberblickes, wie auch zur Anbahrung einer archivalischen Ordnung war es daher unverlässlichlich zur Katalogisierung der Akten zu schreiten. Dies geschah durch Anlegung eines Zettelkataloges und zwar eines chronologischen Zettelkataloges, da dieser die Ordnung und Benützung der Schriftstücke nach Jahrgängen ebenso wie nach bisherigen Materien ermöglicht,“ NA, RAM-AR 890/2, kart. 31.

⁶³⁷ Toto členění bylo nakonec zvoleno jako předstupeň moderního uspořádání fondové části Acta Clementina fondu rodinný archiv Metternichů na konci 60. let 20. století.

- IV. Soukromá korespondence (Privat Correspondenz)
- V. Rodinné a domácí záležitosti (Familien- und Haussachen)
- VI. Starší archiválie (Ältere Archivalien)
- VII. Různé a kurioza (Varia et curiosa)

Jednotlivé části jsou pak charakterizovány následovně:

První část měla obsahovat veškeré kancléřovy texty s autobiografickými motivy, tj. všechny texty, které kancléř Metternich pořídil za svého života, ať už s cílem, aby byly vydány, nebo spíše častěji, aby byly pro budoucí paměť uloženy do rodinného archivu. Mělo se jednat o texty s názvy: 1. Erklärung des Fürsten über seinen Schriftennachlass und dessen Benützung niedergeschrieben (říjen 1844), 2. Bemerkungen als Zugabe und Erläuterung zu der Geschichte meines Lebens und Wirkens (1844), 3. Matériaux pour servir à l'histoire de ma vie publique, redigés pour les archives de ma famille (s. d., fragment), 4. Leitfaden zur Erklärung meiner Denk und Handlungsweise im Verlaufe meines Ministerium 1809–1848 (1852, fragment), 5. Biographische Daten und Regesten über die Hauptmomente des Lebens des Fürsten nebst tagbuchartigen Notizen, 6. Memoires 1808, 7. Plan général de l'ouvrage et preface zu einer Darstellung des Geschichte der Jahre 1813–1815, 8. Fragmentarische Aufzeichnungen „Mein Rücktritt“, 9. Fragmentarische Aufzeichnungen „Mein politisches Testament“. Do této části Klinkowström zařadil také celky Pensées et Maximes – soubor různých Metternichových úvah a textů týkajících se politiky, diplomacie, církevních otázek a dalších témat, které napsal zejména v období po roce 1848, Aphorismen – krátké vtipně psané komentáře k různým otázkám, Redactions arreties - pokusy o životopisné portréty francouzského císaře Napoleona I. a ruského cara Alexandra I., dále fragmenty takových portrétů francouzského krále Ludvíka Filipa Orleánského a portugalského krále Doma Miguela de Braganca. Posledním celkem byly Anekdoty.

Druhá část obsahovala některé vyčleněné konvoluty dokumentů týkajících se Metternichovy diplomatické činnosti, byly to písemnosti z období jeho vyslaneckého postu v Berlíně (1804–1806), konvolut dokumentů o jednáních o Vídeňském míru (1809), korespondence s rakouským kancléřem Stadionem (1803–1822), císařským vyslancem v Paříži Apponyim (1829–1848), svými důvěrníky Friedrichem Hoppém a Josefem Hudelistem, další vyčleněná korespondence a soubor tajných zpráv policejního šéfa Hagera.

Do třetí části zařadil Klinkowström veškerou korespondenci s členy rodu Habsburků, zejména císaři Františkem I. a Františkem Josefem I., dále císařovny Karolínou Augustou a Marií Annou a dalšími arcivévodkyněmi a arcivévodky, z nichž početně největší je soubor

korrespondence s arcivévodkyní Marií Luisou. Kromě korespondence s členy habsburského rodu obsahovala tato část i korespondenci s členy panovnických rodů Ruska, Francie, Pruska, Anglie, Bavorska, Saska, Württemberska, Hannoverska, Holandska, Belgie, Piemontu, Neapolska a s římskými papeži.

Čtvrtou část rozdělil Klinkowström na korespondenci zvláštní (*correspondance particuliere*) a korespondenci rozmanitou (*correspondance diverse*). Mezi zvláštní korespondenci zařadil početné konvoluty s významnými diplomaty a státníky.⁶³⁸ Rozmanitá korespondence uložená v sedmnácti svazcích pak byla uspořádána chronologicky za léta 1800–1859. Byl pořízen jmenný rejstřík jejích pisatelů. Pro účely edice korespondenci Richard Metternich prohlédl a rozdělil do tří kategorií: a) důležitá, b) zajímavá, c) obvyklá.

Pátá část obsahující rodinné písemnosti nebyla Klinkowströmovi dána v této fázi k dispozici. Jednalo se o korespondenci kancléře Metternicha se členy vlastní rodiny, která byla uspořádána chronologicky. Dle Klinkowströмова záznamu měl pro potřeby edice Richard Metternich korespondenci sám projít a případně vyčlenit příslušné části pro edici.

Ostatní části pak již byly Klinkowströmem považovány za méně významné. V šesté části to byly písemnosti týkající se správy majetku, kde si Klinkowström poznamenal, že by měly být v budoucnu zařazeny do jiné části rodinného archivu, případně do velkostatkových registratur. Sedmá část obsahovala archiválie z období 17. a 18. století týkající se některých Metternichových předků a konečně část osmá (poslední) různé výstřižky, dokumentaci, adresáře, šifrovací klíče, programy, autografy apod.

Úvahy o podobě edice

Richard Metternich a Alfons von Klinkowström si na počátku položili základní otázku, jak má výsledná publikace vypadat. V zásadě byly dvě možnosti, na jedné straně to byla biografie kancléře Metternicha sepsaná na základě pramenů,⁶³⁹ druhou možností pak byla forma paměti.⁶⁴⁰

Obě možnosti měly své přednosti, ale také svá úskalí. Klinkowström konstatoval, že monografie dává možnost svobodného zpracování látky na základě interpretace pramenů (*freie Behandlung des Stoffes*), usilující o maximální objektivitu. Za její nedostatek považoval

⁶³⁸ Šlo o korespondenci s Adolphem Thiersem, Traversem Twissem, Alfredem Windischgrätzem, Alexandrem Hübnem, Georgem Hamiltonem Aberdeenem, Josefem van der Straten, Friedrichem Kübeckem von Kübau, Felixem Schwarzenbergem, Antonem Prokeschem von Osten, Edwardem Cheneyem, Benjaminem Disraelim, Michaelem Viale Prela, Arthurem Wellingtonem, Friedrichem Gentzem a Dorotheou Lievenovou.

⁶³⁹ „eine aus der zuverlässigen Quellen geschöpften Biographie“, viz NA, RAM-AR, 890/2, kart. 31, Memoire über die Vorarbeiten zu Metternichs Werke.

⁶⁴⁰ „Aufzeichnung selbsterlebten Begebenheiten in der Form von Memoiren,“ tamtéž.

naopak přílišnou individualitu autora, který i když se snaží sám sebe potlačit, přece jen zanechává svou stopu v práci, ve které může smysl a význam některých údajů neúmyslně nebo dokonce záměrně posunout. Klinkowström byl přesvědčen, že pro čtenářskou obec je především zajímavý kancléř Metternich a že jeho obraz je nejlépe postihnutelem prostřednictvím jeho vlastních písemností.⁶⁴¹ Myšlenka paměti tak zvítězila, ale prosazovala se velmi obtížně, protože dochovaný soubor písemností svým editorům práci neulehčoval.⁶⁴² Klinkowström konstatoval, že v Metternichově pozůstalosti je dochováno sice několik zajímavých autobiografických textů, které jsou nicméně bohužel jen fragmenty, nepokrývající celé sledované období a navíc se částečně překrývají. Texty byly psány kancléřem Metternichem v různých letech a různých situacích. Tyto texty byly ovšem navzájem disparátní, nenavazovaly na sebe, naopak místy se překrývaly, pro určitá období chyběly zcela.⁶⁴³ Zejména pro klíčové období po roce 1815, kdy stál Metternich na vrcholu svého postavení, považoval Klinkowström formu paměti za velmi obtížnou. Konečné řešení tak muselo být jistým kompromisem. Autobiografické texty se sice staly základem připravované práce, nicméně šlo jen o menšinu textů. Hlavní částí se staly dokumenty diplomatické povahy, ať již úředního nebo soukromého charakteru, které byly součástí edice, aby dokreslovaly dané období.⁶⁴⁴ Publikace nebyla určená, resp. deklarována, jen pro čistě vědecké publikum. Editoři byli přesvědčeni, že by měla sloužit jako obecnější pomůcka a zároveň literární dílo.

Úvahy o struktuře a o výsledné podobě

Editoři počítali se základním rozdělením díla do dvou částí. V první části měly být editovány vlastní Metternichovy paměti na základě rekonstrukce dochovaných rukopisných fragmentů, část druhá pak měla přinést edici doprovodných dokumentů v chronologickém řazení, které by dokumentovaly Metternichovu politickou kariéru v jednotlivých letech.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ „Die möglichst Wahrung der Ursprünglichkeit aber, das Freihalten aller äussern Zutaten dürfte gerade der Publikation des Schriftennachlass des Fürsten Metternich das grösste Interesse vorliegen. Die gesamte Leserwelt erwartet mit höchster Spannung das literarische Bild jenes ... Staatsmanns zu empfangen, dessen Name mit der Weltgeschichte der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts so innig verbunden ist,“ tamtéž.

⁶⁴² „Memoiren schreibt man selbst. Die Feder für diese Aufgabe in dem vorliegenden Falle ist verstummt. Es kommt also darauf an, ob das vorhandene Schriftenmateriale in dem Zustande wie es ist, sich irgend in die Form von Memoiren gebracht zu werden. Ich besorge, dass die sicht gut ausföhlbar ist,“ tamtéž.

⁶⁴³ Analýze těchto textů se podrobněji věnuji v kapitole o osobním archivu kancléře Metternicha.

⁶⁴⁴ „Also weder Biographie noch Memoiren, sondern irgend ein drittes, das sich möglichst der Memoirenform annähert und wobei in Auge zu behalten ist, dass, ohne vom dem Grundsatz der Wiederaufgabe der Schriftstücke in ursprünglicher Form abzuweichen, das Werk mit einer Einrichtung ausgestellt werde,“ tamtéž.

⁶⁴⁵ Kromě přemluvy vydavatelů to měly být tyto kapitoly sestavené na základě dochovaných fragmentů: Erklärung des Fürsten Metternich über seinen Schriftennachlass und dessen Benützung; Matériaux pour servir à l'histoire de ma vie publique,; Bemerkungen als Zugabe und Erläuterung zu der Geschichte meines Lebens und Wirkens; Leitfaden zur Erklärung meiner Denk- und Handlungsreise im Verlaufe meines Ministeriums 1809–1848; Portraits des hommes le plus marquant de l'époque pour servir des matériaux à nos mémoires; „Mein

První část tak měla být strukturována do dalších devíti podčástí, část druhá měla mít takto vymezených dvanáct kapitol.⁶⁴⁶ Název edice měl původně znít „Aus den hinterlassenen Papieren des österreichischen Staatskanzlers Clemens Wenzel Lothar Fürst von Metternich Winneburg“. Klinkowström dále uvažoval o některých technických otázkách, např. zda mají být překládány jednotlivé dokumenty z francouzštiny do němčiny a naopak, dále zda mají být zařazeny větší konvoluty diplomatické korespondence jako samostatný dodatek a také se zamýšlel nad rozsahem díla. První část byla proponována do dvou svazků, část druhá do šesti až osmi svazků.

Postup prací měl být dle Klinkowströma následující:

1. Uspořádání dokumentů (Klinkowström konstatoval, že pro I. část hotovo, pro II. část zahájeno);
2. Doplnění heuristiky (kromě rodinného archivu byla provedena v Domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni pro období do 1806);
3. Opisy dokumentů (byly zahájeny pod vedením kustoda metternichovských sbírek na Kynžvartu Paula Ratha⁶⁴⁷);
4. Překlad vybraných dokumentů;
5. Uspořádání rodinné korespondence.⁶⁴⁸
6. Vyloučení cizích písemností⁶⁴⁹
7. Dokončení lístkového katalogu⁶⁵⁰
8. Redakční práce⁶⁵¹

Rücktritt“; „Mein politisches Testament“; Pensées et Maximes; Anecdotes; Ausweise über Orden, über sonstige Ehren und Würden seitens der Länder, Städte, Gemeinden, Universitäten, Akademien und Vereine, endlich über die gesammten Briefsteller mit Angabe ihres Namens und Charakters, viz tamtéž.

⁶⁴⁶ Kapitoly ve druhé části měly být vymezeny následovně: I. Narození a dětství (1773–1787); II. Univerzitní léta (1788–1791); III. Vstup do veřejného života (1792–1800); IV. Vyslanectví v Drážďanech (1801–1803); V. Vyslanectví v Berlíně (1803–1805); VI. Velvyslanectví v Paříži (1806–1809); VII. Přípravy (1810–1812); VIII. Osvobozenecká válka a Vídeňský kongres (1813–1815); IX. Období kongresů (1816–1824); X. Závěr františkovského období (1825–1835); XI. Ferdinandovské období (1835–1848); XII. Období klidu (1848–1859).

⁶⁴⁷ K němu srv. Rokyta, Hugo: P. Paulus Johann Baptist Rath OSB aus Seitenstetten (1807–1887). Erzieher im Hause Metternich, Direktor d. Sammlungen auf Schloß Königswart in Böhmen. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte v. Adalbert Stifters Bildungsroman „Der Nachsommer“. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 90, 1979, s. 356–419; týž: Metternich v záznamech vychovatele Pavla Ratha. Heraldika a genealogie XXI, 1988, s. 3–52.

⁶⁴⁸ Klinkowström si k této otázce opět poznamenal, že tento úkol si vyhradil Richard Metternich: „Seine Durchlaucht hat diese Arbeit selbst in die Hand genommen und setzt die Ordnung der übrigen Privatcorrespondenz fort durch gleichzeitige Aufnahme von Regesten in den Zettelkatalog.“ NA, RAM-AR890/2, kart. 31, Memoire über die Vorarbeiten zu Metternich Werk, 1875.

⁶⁴⁹ Klinkowström zde zopakoval, že některé písemnosti týkající se správy statků by měly být začleněny do registratur metternichovských velkostatků. Celá Acta Clementina by pak měla být v budoucnu předána do rodinného archivu v Plasích. Tato poznámka zároveň potvrzuje, že tato část rodinného archivu nebyla v 70. letech 19. století v Plasích uložena: „Gehört ja der gesamte Schriftenbestand in das Familienarchiv nach Plass, wohin er seiner Zeit abzugeben sein wird,“ tamtéž.

⁶⁵⁰ Mělo se týkat doplnění dokumentů z pozůstalosti Melanie Metternichové.

Práce na edici a její výsledná podoba

Přehlédneme-li maximalistický plán předestřený Klinkowströmem, zdá se být jeho realizace velmi obtížná. Pokud ale podrobněji analyzujeme výsledné dílo,⁶⁵² překvapí nás nejen jeho úctyhodný rozsah v osmi svazcích, ale i rychlost jeho vydání. Z dochovaných písemností je zřejmé, že Alfons Klinkowström byl hybným motorem ediční práce, připravoval veškeré podklady, navrhoval výběr dokumentů, zadával jejich přepisy, formuloval poznámkový aparát a vyhotovoval rejstříky. Plnohodnotně se na edici podílel ale i Richard Metternich. Jemu patřilo konečné slovo při výběru dokumentů i při jejich edičním zpracování. Sám si vymínil, jak bylo řečeno, některé typy dokumentů, které sám procházel a vybíral pro edici. Jednalo se hlavně o soukromou korespondenci jeho otce se členy vlastní rodiny a dále o deníky jeho nevlastní matky Melanie, roz. Zichy-Ferraris.

Jistou představu o postupu edičních prací si můžeme udělat na základě dochovaného deníku Alfonse Klinkowströma podchycujícím průběh ediční přípravy prvního svazku edice. V období mezi 7. srpnem a 2. září 1878 se Metternich s Klinkowströmem sešli v Kynžvartu na celkem 26 schůzkách, kde podrobně diskutovali o každém zařazovaném dokumentu, jeho přepisu, poznámkovém aparátu apod. Richard Metternich si zachovával právo veta, protože u některých navržených dokumentů si Klinkowström poznamenal, že byly z konečné verze edice vyřazeny.⁶⁵³

Konečná edice byla tedy v německé verzi vydána v nakladatelství Wilhelm Braumüller und Sohn sídlícím na prestižní adrese na vídeňské ulici Graben⁶⁵⁴ v osmi svazcích v rychlém sledu v období pěti let 1880–1884. Konečná struktura díla byla následující:

- I. díl: Od Metternichova narození do Vídeňského kongresu (Von der Geburt Metternich's bis zum Wiener Congress) 1773–1815⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Měly být prováděny pro jednotlivé svazky bezprostředně po soustředění a uspořádání editovaných dokumentů pro každý svazek.

⁶⁵² Pro potřeby následující analýzy jsem pracoval pouze s německým vydáním označovaným samotnými editory jako „autentické“.

⁶⁵³ Viz NA, RAM-AR 890/2, kart. 39, rkp. s názvem Conferenz in Königswart. Při přípravě dalších svazků neprobíhala příprava pravděpodobně již tak intenzivně, o čemž svědčí ve srovnání s úvodním svazkem mnohem méně obsáhlý aparát v dalších svazcích.

⁶⁵⁴ Toto dodnes existující nakladatelství patří k nejstarším soukromým vydavatelským podnikům v Rakousku (založeno bylo v roce 1783), patřilo rovněž do skupiny tzv. dvorních dodavatelů, k tomu Haslinger, Ingrid: Kunde – Kaiser. Die Geschichte der ehemaligen k. u. k. Hoflieferanten. Wien 1996. V ediční příloze k této práci je zpřístupněna nakladatelská smlouva uzavřená mezi Richardem Metternichem a nakladatelstvím Wilhelm Braumüller. Korespondence s nakladatelstvím Braumüller stejně jako s pařížským nakladatelstvím Eugène Plon a londýnským nakladatelstvím Richard Bentley and son, která vydávala francouzské, resp. anglické vydání viz NA, RAM-AR 898, kart. 32.

⁶⁵⁵ Tento díl byl vydán v prvních dvou svazcích edice v roce 1880.

1. kniha: Materiály k dějinám mého veřejného života (Materialien zur Geschichte meines öffentlichen Lebens) 1773–1815
 2. kniha: Galerie slavných současníků (Galerie der berühmten Zeitgenossen)
 3. kniha: Sběrka písemností z Metternichova prvního životního období (Schriften-Sammlung aus der ersten Lebensperiode Metternichs) 1773–1815
- II. díl: Období míru (Friedens-Aera) 1816–1848⁶⁵⁶
4. kniha: Úprava vnitřních vztahů v Říši (Regelung der inneren Verhältnisse des Reiches) 1816–1817
 5. kniha: Období kongresů (Lustrum der Congresse) 1818–1822
 6. kniha: Nepokoje v Orientu (Orientalische Wirren) 1823–1829
 7. kniha: Červencová revoluce a její následky (Die Julirevolution und ihre nächsten Folgen) 1830–1835
 8. kniha: Období vlády císaře Ferdinanda I. (Ferdinandeische Regierungszeit) 1835–1848
 9. kniha: Materiály k dějinám mého veřejného života (Materialien zur Geschichte meines öffentlichen Lebens) 1835–1848
- Dodatek: Pocty, hodnosti a vyznamenání knížete Metternicha (Ehren, Würden und Auszeichnungen des Fürsten Metternich)
- III. díl: V období klidu (In der Ruhezeit) 1848–1859⁶⁵⁷
10. kniha: Dobrovolný exil a návrat do vlasti (Freiwilliges Exil und Heimkehr) 1848–1858
 11. kniha: Rok úmrtí (Todesjahr) 1859

Editoři postupovali v podstatě podle stanoveného programu a podle definovaných zásad. Edice tak kombinuje zařazení souvisejších kancléřových autobiografických textů (v knihách 1, 2 a 9) a dále jednotlivých diplomatických pramenů seřazených podle let v chronologickém sledu.⁶⁵⁸ Slabinou edice je absence odkazů na originální uložení pramene.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Tento díl byl vydán ve svazcích III–VII v letech 1881–1883.

⁶⁵⁷ Tento díl byl vydán ve svazku VIII v roce 1884.

⁶⁵⁸ „Hauptzweck der Publication war: den persönlichen Standpunkt des Staatskanzlers in allen grossen Fragen und wichtigen Angelegenheiten, während der Zeit seines Wirkens, durch den Verweis von Dokumenten in's Klare zu stellen. Weiter zu gehen, den Verlauf jeder einzelnen Verhandlung von ihrem Beginn bis zu ihrem Abschluss urkundlich zu beleuchten, für Monographien ein vollständiges Quellenmaterial zu liefern, lag nicht und konnte nicht in unserer Absicht liegen,“ Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, Bd. VIII. Wien 1884, s. 628 (doslov Richarda Metternicha).

⁶⁵⁹ Podklady k edici viz NA, RAM-AR 804–887. Zde opisy jednotlivých dokumentů s kritickým aparátem, různými poznámkami a průvodní dokumentací k vydání. Většina editovaných dokumentů pocházela z rodinného archivu Metternichů, kde jsou uloženy v originálech, popř. opisech pořizených ještě v době kancléře

Pokud bychom se pokusili o analýzu edice z hlediska typu editovaných dokumentů, docházíme k následujícímu přehledu:

1. Dokumenty soukromé povahy

- a. Autobiografické texty kancléře Metternicha (5 ks).⁶⁶⁰
- b. Vlastní úvahy a studie (19 ks za kancléřova života zveřejněných a 48 ks nezveřejněných)⁶⁶¹
- c. Portréty významných současníků⁶⁶²
- d. Výtahy ze soukromé korespondence kancléře (646 ks)⁶⁶³
- e. Deníkové záznamy Melanie Metternichové (60 ks)⁶⁶⁴
- f. Metternichovy poznámky k různým tématům (3 ks)

2. Dokumenty úřední povahy

- a. Diplomatická korespondence (931 ks)⁶⁶⁵
- b. Diplomatické smlouvy a jejich části (9 ks)
- c. Diplomatické nóty (7 ks)

Metternicha. Alfons Klinkowström prováděl rovněž částečně heuristiku v Domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni, editoři se obraceli i na některé Metternichovy korespondenty se žádostí o poskytnutí zrcadlové korespondence, případné zařazení těchto pramenů je ovšem obtížně identifikovatelné vzhledem k absenci informací o těchto edičních zdrojích.

⁶⁶⁰ V Metternichově pozůstalosti je uloženo několik jeho autobiografických rukopisů, které zůstávají bohužel torzy. Pro edici byly tyto rukopisy použity nikoliv v úplnosti, ale pouze vybrané části, které se pokusili editoři sestavit do souvislejšího výkladu. Jedná se o rukopisy „Materiaux pour servir à l’histoire de ma vie politique 1773–1810“ z roku 1844, dále „Leitfaden zur Erklärung meiner Denk- und Handlungsweise im Verlaufe meines Ministeriums 1809–1848“ datovaný v roce 1852, „Zur Geschichte der Allianzen 1813–1815“ (1829), z období po roce 1848 pocházejí dále rukopisy *Mein Rücktritt* a *Mein politisches Testament*. Podrobnější charakteristiku všech rukopisů provádím ve studii Kahuda, Jan: *Prameny k dějinám Vídeňského kongresu ve fondu Rodinný archiv Metternichů*. *Paginae historiae* 23, 2015 (v tisku). Viz NA, RAM-AC 8/21–8/23.

⁶⁶¹ U zveřejněných úvah se jedná o následující: *Ueber die Notwendigkeit einer allgemeinen Bewaffnung des Volkes an den Grenzen Frankreichs* (1794), *Idee zur Gründung einer Zeitung unter dem Schutz und der Redaction der aliirten Mächte* (1805), *Aufsatz Metternichs über einen politischen Plan* (1806), *Meine Ideen bezüglich der Anerkennung der Könige von Spanien und Neapel auf dem Congress zu Erfurt* (1808), *Summarische Beleuchtung der Resultate der successiven Tilgung des Papiergeldes* (1816), *Organisation der Centralverwaltung in Oesterreich* (1817), *Ueber die Lage des preussischen Staates* (1818), *Ueber Erziehungswesen, Turnanstalten und Pressfreiheit in Preussen und Deutschland* (1818), *Ueber die Judenfrage in Oesterreich* (1818), *Stand der Verhandlungen in Czernowitz* (1823), *Historische Darstellung der revolutionären Bewegungen in Modena und im Kirchenstaate* (1831), *Ueber die ungarische Zustände* (1844), *Ueber das Vereinwesen* (1845), *Ueber die Zustände in Galizien* (1846), *Ueber die Errichtung eines obersten censurirenden Collegiums in Oesterreich* (1846), *Die Einverleibung Krakau’s* (1846), *Ueber die Frage einer französisch-englischen Mediation in Italien* (1848), *Der Dreikönigsbund und der Erfurter Bundesstaat* (1849) a *Die Freiheit der Kirche in Oesterreich* (1850). Nezveřejněné úvahy k různým tématům psal Metternich v posledním desetiletí svého života.

⁶⁶² Do edice byly zařazeny portréty francouzského císaře Napoleona I. (1820), ruského cara Alexandra I. (1829), sardinského krále Karla Alberta (1825) a francouzského krále Ludvíka Filipa Orleánského (1830).

⁶⁶³ Jde především o korespondenci kancléře Metternicha s členy rodiny, především manželkami a dětmi.

⁶⁶⁴ Deníkové záznamy kancléřovy třetí manželky Melanie jsou zveřejňovány v edici od roku sňatku v roce 1831 až do jejího úmrtí v roce 1854.

⁶⁶⁵ Diplomatická korespondence je přirozeně nejčetnějším pramenem, který je v edici použit. Je ji možné dále strukturovat na oficiální vyjádření, vyhrazené zprávy, tajné depeše a vysoce důvěrné depeše (*lettres particulières*).

- d. Metternichova přednesení císaři (101 ks)
- e. Memoranda (8 ks)
- f. Kabinetní listy (2 ks)
- g. Oběžníky a cirkuláře (15 ks)
- h. Nařízení císaře (5 ks)
- i. Pamětní spisy (22 ks)
- j. Instrukce pro diplomaty (5 ks)
- k. Záznamy o politických rozhovorech (13 ks)
- l. Politické projevy (4 ks)

Následující tabulka nabízí ještě doplňkový pohled na četnost editovaných dokumentů z chronologické řady. Množství dokumentů v jednotlivých letech není zcela úměrné významu nebo frekvenci politických událostí v daném roce. Daleko více odráží množství dokumentů dochovaných z daného období v rodinném archivu. Tato skutečnost je patrná například pro období Vídeňského kongresu, události jistě pro Metternichovu politickou činnost klíčové, nicméně relativně slabě dokumentované v jeho rodinném archivu. Proto rovněž z let 1814–1815 jsou dokumenty v edici zastoupeny ve srovnání s jinými lety poměrně slabě. Pro zajímavost uvádím i údaj o počtu dokumentů vyřazených z edice dle jednotlivých let. Důvody vyřazení byly pravděpodobně různé a nejsou vždy zcela jasné. V některých případech editoři uvážili, že jde o důvěrnou informaci, které by neměla být edičně zpřístupněna. Jindy byl příslušný dokument vyhodnocen jako informačně méně zajímavý než jiné použité dokumenty, případně se s nimi dublující. V některých případech hrál svou roli zřejmě i stanovaný rozsah díla.⁶⁶⁶

⁶⁶⁶ Přehledy jednotlivých zařazených a nezařazených dokumentů do edice viz NA, RAM-AR 804–887.

4.3.7. Tabulka četnosti zastoupení dokumentů chronologické části edice Aus Metternichs nachgelassenen Papieren v jednotlivých letech

Rok	Počet editovaných dokumentů	Počet z edice vyřezaných dokumentů
1785	-	1
1790	-	1
1793	1	-
1794	1	-
1797–1798	52	-
1801	1	-
1803	1	-
1804	6	-
1805	21	-
1806	4	1
1807	12	8
1808	25	12
1809	20	7
1810	25	14
1811	6	2
1812	1	2
1813	4	6
1814	3	3
1815	14	3
1816	6	21
1817	33	1
1818	58	1
1819	71	1
1820	102	2
1821	63	3
1822	77	3
1823	48	-
1824	43	4

1825	57	6
1826	50	1
1827	38	1
1828	29	4
1829	41	2
1830	39	7
1831	53	3
1832	60	50
1833	33	27
1834	22	13
1835	68	24
1836	35	20
1837	32	12
1838	30	4
1839	21	6
1840	36	7
1841	21	6
1842	19	3
1843	28	3
1844	15	6
1845	26	5
1846	48	12
1847	89	9
1848	75	6
1849	55	-
1850	68	32
1851	33	-
1852	21	-
1853	21	-
1854	12	-
1855	17	-
1856	20	-
1857	19	-

1858	19	-
1859	18	2

4.3.8. Dílčí závěr

Alfons Klinkowström je bezesporu osobností, jejíž vklad do historie rodinného archivu Metternichů byl zásadní. Stejně jako svou prací archivní, tak svou prací editorskou zpřístupnil tento archivní soubor modernímu historickému bádání a patří mu tak v dějinách rodinného archivu Metternichů trvalé místo. Byl-li někdo opravdovým tvůrcem rodinného archivu v moderním smyslu tohoto slova, byl to právě Klinkowström.

Alfons Klinkowström představuje modelovou kariéru intelektuála druhé poloviny 19. století, který dosáhl značného vzdělání, měl za sebou vpravdě raketovou úřednickou kariéru, kdy v podstatě po desetiletém působení ve státní službě dosáhl titulu dvorního rady, byl oceněn vysokými vyznamenáními a nakonec i nobilitován. Důvody této kariéry můžeme dokumentovat zatím pouze nepřímo. V první řadě hrála svou roli Klinkowströмова rodina, jejíž příslušníci se velmi dobře uplatnili v řadě oborů a tvoří tak jednu z typických úřednických rodin 2. poloviny 19. století. V případě Alfonse Klinkowströma hraje pravděpodobně roli i jeho přátelství s Richardem Metternichem. Vzájemný vztah obou mužů nebyl omezen pouze na vztah zaměstnavatel – zaměstnanec, ale byl minimálně vztahem vzájemného respektu i uznání, o čemž svědčí zatím spíše jen ojediněle nalezené poznámky v Klinkowströmových pracích, případně v příslušných tištěných dílech. Biografie Alfonse Klinkowströma, který byl sám literárně činný,⁶⁶⁷ je úkolem budoucnosti. V této kapitole jsem se zaměřil pouze na dvě období jeho života, jeho uspořádání rodinného archivu a jeho spolupráci na edici dokumentů z pozůstalosti kancléře Metternicha.

K prvnímu tématu je možné sumarizovat, že Klinkowström provedl konečné vymezení jednotlivých částí rodinného archivu, které je v podstatě platné dodnes, a dále z velké části samostatně rovněž obsah rodinného archivu sepsal. Klíčovou otázkou je postižení Klinkowströmových myšlenkových zdrojů, které při uspořádání archivu využil. V žádném ze svých textů bohužel ani nenaznačil, zda se s archivní problematikou předtím setkal nebo ne. Soudě dle výsledků, přicházel však k této práci připraven. Při uspořádání rodinného archivu kombinoval postupy definované později provenienčním (zachování jednotlivých celků osobních archivů) a pertinenčním principem (popis jednotlivých písemností v hierarchické struktuře dané jejich obsahem). Nemám bohužel pro toto tvrzení bohužel žádné doklady, ale

⁶⁶⁷ Např. Klinkowström, Alfons von: Die Fremde. Wien 1890.

zdá se že Klinkowtröm minimálně znal zásadu respektování fondu, kterou ve svém memorandu zmiňuje. Důležitá je i jistá samozřejmost, se kterou sleduje hledisko kontinuity a respektuje předchozí způsoby uspořádání z konce 18. století.

Obecně lze říci, že výsledky Klinkowströmovy archivní mise zapadají do fenoménu archivní péče o šlechtické archivy v rámci své doby, tak jak je představena v úvodní kapitole této práce. Klinkowströma lze považovat stejně jako jiné „archiváře“ najímané na uspořádání šlechtických archivů za osobnost, která spoluvytvářela z rodinných písemností historické prameny.

Pokud jde o druhý bod Klinkowströmovy biografie, jde o věc ještě náročněji postihnutelnou. I v tomto případě souvisí se snahou o zachování rodinné paměti, totiž té verze paměti, o jakou měl rod zájem. Edici písemností kancléře Metternicha lze chápat nejen jako dílo zpřístupňující prameny týkající se jeho osobnosti, ale i (a v určitém úhlu pohledu možná mnohem více) za pramen týkající se právě vývoje této rodinné paměti.⁶⁶⁸

Iniciátor edice Richard Metternich, kterému nepochybně patřilo při přípravě edice poslední slovo (dokazují to na základě rekonstrukce její přípravy) sledoval vydáním edice v podstatě dva cíle: a) splnění závazku, který byl deklarován již jeho otcem; b) vytvoření oslavné práce o svém otci, tudíž i o dějinách celého rodu. Takto rozumím Metternichově odpovědi na úvodní Klinkowströmovu otázku, když zvažoval, jakou formu bude výsledná práce mít. Edice tak nenabízí kritické vydání dokumentů k tématu na základě rozsáhlé heuristiky. Nabízí výběrovou edici dokumentů, které sám kancléř Metternich vybral, a tyto dokumenty jsou dále podrobeny další redukci. Tato redukce měla různé důvody, jak jsem v předchozím textu naznačil. Nebyla vedena pouze snahou o Metternichovu glorifikaci, byly do ní zařazeny i dokumenty týkající se Metternichových politických neúspěchů (zejména v závěrečném období), ale byly eliminovány informace, které byly považovány za důvěrné, týkající se zejména osobního života jednotlivých protagonistů. Všechny tyto okolnosti je nutné samozřejmě brát do úvahy při užívání edice. Při všem zde řečeném je však rovněž nutné zdůraznit, že Klinkowström přistupoval i k této práci na jedné straně profesionálně a poučeně, dovedl provést výběr dokumentů a jejich ediční zpracování. Na druhé straně k ní ale přistupoval loyálně a bez problémů a pochybností respektoval Metternichovo rozhodnutí o eliminaci některých dokumentů pro edici původně vybraných.

⁶⁶⁸ K ní Švaříčková-Slabáková, Radmila: *Rodinné strategie šlechty*. Praha 2007, s. 316–317.

4.4. Osudy metternichovského rodinného archivu ve 20. století

V posledních třiceti letech 19. století došlo k významné změně v podobě rodinného archivu Metternichů. Dosud nepřístupný a z velké části i neutříděný komplex písemností byl v 70. letech 19. století zcela nově zpracován, adjustován a pomocí souboru nově vzniklých pomůcek vyhotovených nebo inspirovaných při zásadní reformě archivu spojené se jménem Alfonse von Klinkowströma v podstatě zpřístupněn. Jak bylo konstatováno v předchozí kapitole, přestává v tomto období sloužit rodinný archiv výhradně potřebám rodiny a rodinné administrativy, ale stává se, zatím jen nesměle, objektem badatelského zájmu. Tento zájem samozřejmě stále vzrůstá, jak v souvislosti s rozvojem historického bádání, zejména o období 1. poloviny 19. století, tak také v souvislosti s širším povědomím o tomto archivním souboru. Klíčovou událostí týkající se vstupu rodinného archivu Metternichů mezi prvořadě pramenné zdroje světové historiografie bylo zveřejnění jeho prvního popisu na počátku 20. století.

4.4.1. Komise pro novější rakouské dějiny a rodinný archiv Metternichů

V roce 1913 byl v publikaci *Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs* přinášející popisy nejdůležitějších šlechtických archivů v Čechách a na Moravě představen také rodinný archiv Metternichů, od roku 1826 uložený na zámku Plasy v západních Čechách.⁶⁶⁹ Publikace vydaná vídeňskou Komisí pro novější rakouské dějiny byla prvním pokusem o komplexní zpřístupnění archivních celků obsahujících důležité prameny k dějinám habsburské monarchie a podíleli se na ní tehdejší významní historikové a archiváři. Popisu metternichovského archivu se ujal profesor Německé univerzity v Praze Ottokar Weber.⁶⁷⁰ Přínos této práce je

⁶⁶⁹ Weber, Ottokar: Bericht über die Bestände des fürstlichen Metternichschen Familienarchivs in Plaß, in: *Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs I*, Wien 1913, s. 140–156. Činnosti Komise pro novější rakouské dějiny a vzniku této publikace se věnuji v kapitole o státní péči o šlechtické archivy před rokem 1918.

⁶⁷⁰ Ottokar Weber (1860–1927) měl v té době za sebou již úctyhodnou kariéru. Narodil se dne 10. března 1860 jako syn pozdějšího ředitele Eskomptní banky v Praze Ottokara Richarda Webera. Po absolvování normální školy a nižšího gymnázia studoval na malostranském gymnáziu, kde v roce 1877 s vyznamenáním maturoval. Následoval roční pobyt na anglické jezuitské koleji Stronghurst College. V letech 1878–1881 studoval historii na Vídeňské univerzitě, zároveň absolvoval tříletý kurz Ústavu pro rakouský dějezpyt. V roce 1884 složil na Vídeňské univerzitě doktorát po obhajobě disertace na téma *Über Handel und Industrie in Böhmen unter Maria Theresia*. Profiloval se nadále v oblasti novějších dějin, které rovněž přednášel na pražské Německé univerzitě. Zde se v roce 1887 habilitoval prací *Die Quadrupel-Allianz vom Jahre 1718. Ein Beitrag zur Geschichte der Diplomatie in 18. Jahrhundert* a byl jmenován soukromým docentem. V roce 1893 byl jmenován mimořádným profesorem novějších dějin Německé univerzity v Praze. V roce 1900 pak získal po odchodu svého učitele Augusta Fourniera do Vídně řádnou profesuru tohoto oboru. Weber je autorem desítek k rakouským a českým dějinám z období 18.–19. století a zároveň významnou postavou německé historiografie v Čechách. K profesní dráze O. Webera viz dále NA, fond Ministerstvo kultu a vyučování, Vídeň, kart. 120 (osobní spis Ottokara Webera) a Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Allgemeines Verwaltungsarchiv, fond Ministerium für Kultus und Unterricht – Allgemeine Registratur, sign. 5 – Universität Prag. Philosophische Fakultät, osobní spis Ottokara Webera, fasc. 1132.

nutné ocenit tím více, že řada z těchto archivů byla do té doby pro odbornou veřejnost téměř neznámá a prakticky nepřístupná.⁶⁷¹

Přestože je nepochybné, že Ottokar Weber otevřel metternichovský rodinný archiv, do té doby využívaný jen sporadicky,⁶⁷² světové historiografii, zůstávají bližší okolnosti vzniku tohoto popisu prakticky neznámé. Weber se pravděpodobně obrátil na tehdejšího majitele rodinného archivu knížete Paula Metternicha někdy v první polovině roku 1901. Metternichův sekretář Leodegar Falge informoval dopisem ze dne 27. června 1901 správu plaského velkostatku, že kníže Ottokaru Weberovi studium povolil, a zároveň žádal plaské úředníky, aby mu při jeho badatelské návštěvě, kterou ohlásil na letní měsíce roku 1901, poskytli podporu.⁶⁷³ Ottokar Weber se ozval až 22. srpna 1901, kdy se plaským úředníkům omlouval, že nemohl dříve do Plas přijet, protože se zdržel popisem clary-aldringenovského archivu v Teplicích pro stejnou publikaci. Zároveň avizoval svou krátkou návštěvu dne 24. srpna. Z Plas byl uklidněn, že jej bude na nádraží očekávat nynější správce archivu rentmistr Theobald Scharnagel a archivem jej provede.⁶⁷⁴ V uvedený den Ottokar Weber skutečně Plasy navštívil a obdržel základní informace o archivu,⁶⁷⁵ z další návštěvy v září 1901 se z rodinných důvodů omluvil.⁶⁷⁶ Z dochovaných pramenů není bohužel jasné, kdy poté Weber ještě Plasy navštívil.⁶⁷⁷ I když byl později jeho popis hodnocen jako velice podrobný, zvláště pro korespondenci kancléře Metternicha (tzv. Acta Clementina), zdá se, že se pro jistou povrchnost nepodařilo Weberovi zcela proniknout do struktury rodinného archivu. Ve svém popisu jej totiž dělí v rozporu s aktuálním uspořádáním na tři skupiny (I. Familienarchiv, který je pro něj totožný z dnešní částí RAM-Acta Clementina; Urkunden, dnes RAM-Listiny

⁶⁷¹ Rodinný archiv Metternichů mohl O. Weber popsat v podobě, jak jej v 70. letech 19. století uspořádal August von Klinkowström. Podrobněji se této otázce věnuji v předchozí kapitole.

⁶⁷² K povolování studia v rodinném archivu Metternichů před rokem 1900 viz Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, fond Velkostatek (dále Vs) Plasy, sign. 58 dom, kart. 218. Podrobněji v předchozí kapitole

⁶⁷³ Leodegar Falge řediteli panství Plasy Holečkovi (27. 6. 1901): „...daß der von der Commission für Herausgabe von Acten und Correspondenzen zur neuren Geschichte Oesterreichs... delegierte Fachmann Hr. Univ. Prof. dr. Ottokar Weber in Prag in Monate Juli oder August d. J. im fürstl. Familienarchive zu Plass studieren und Forschungen unternehmen dürfe, wozu ihm die titl. Domaine-Direction... Vorschub leisten wolle“, SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 58 dom, kart. 218.

⁶⁷⁴ Weberův dopis Holečkovi ze dne 22. 8. 1901 a následná odpověď, tamtéž.

⁶⁷⁵ Záznam Theobalda Scharnagela ze dne 25. 8. 1901: „Im fürstlichen Archive wurden dem Herrn Professor die gewünschten Aufschlüsse und Informationen über den Umfang der hier vorhandenen Archivalien erteilt. Derselbe beabsichtigt zur Durchführung seiner Arbeiten im Monate September wieder zu kommen, wird jedoch den Zeitpunkt seiner Ankunft früher bekannt geben,“ tamtéž.

⁶⁷⁶ Weberův omluvný dopis ze dne 25. 9. 1901, tamtéž.

⁶⁷⁷ Originální rukopis Weberova popisu ani průvodní korespondence nejsou dochovány mezi písemnostmi Komise pro novější rakouské dějiny spravovanými dnes Ústavem pro rakouský dějepis (Institut für österreichische Geschichtsforschung). Za toto sdělení děkuji dr. Paulu Heroldovi, správci knihovny a sbírek zmíněného ústavu.

a Reichsständisches, dnes RAM-Francisco Georgicum). Do třetí skupiny zařazuje chybně i nejrozsáhlejší část archivu, tj. vlastní rodinný archiv, dnes RAM-Starý archiv.⁶⁷⁸

Přes uvedené výhrady je nutné Weberův popis ocenit a konstatovat, že se stal základní pomůckou k rodinnému archivu Metternichů a zejména zahraničními badateli je používán prakticky dodnes. Weberova plaská mise nemohla projít bez povšimnutí mezi jeho vědeckými kolegy, kteří na počátku 20. století zintenzivnili své žádosti adresované správě plaského velkostatku na zpřístupnění některých částí archivu.⁶⁷⁹

Z řady zájemců o studium v tomto archivu vybočují dvě mise archivářů Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni realizované v letech 1908–1909. Oba dva spojoval nejen badatelský zájem, ale i úkol zjistit, zda metternichovský rodinný archiv neobsahuje dokumenty úředního původu, které by souvisely s fondy vídeňského archivu. Poprvé, nikoliv však naposledy se tak protнула historie rodinného archivu Metternichů s vídeňským Domácím, dvorským a státním archivem.⁶⁸⁰

Jako první měl možnost navštívit Plasy v říjnu 1908 archivář Domáciho, dvorského a státního archivu Ludwig Bittner.⁶⁸¹ Na počátku Bittnerova vyslání do Plas stojí zájem vlivného

⁶⁷⁸ Weber, O.: Bericht, s. 140.

⁶⁷⁹ Tak například v roce 1910 požádal o přístup do archivu bavorský historik Carl August Graf von Drechsel pracující na tématu „Adelsreformbestrebungen im 19. Jahrhundert in Deutschland und Oesterreich“, v roce 1913 francouzský historik Charles Dupuis zpracovávající biografii francouzského ministra zahraničí Talleyranda. V roce 1915 se poprvé v historii metternichovského archivu objevuje jméno plzeňského historika a archiváře Fridolína Macháčka, který u správy velkostatku intervenoval ve prospěch svých plzeňských kolegů prof. Konůpky a PhC. Friedla, kteří se zabývali dějinami plaského kláštera v 18. století. Zájem o dějiny plaského kláštera projevil v roce 1917 rovněž profesor pražské techniky Hugo Schmerber. Správa velkostatku postupovala zpravidla žádosti k vyřízení centrální kanceláři, po roce 1914 byl archiv vzhledem k vypuknutí první světové války a odchodu knížete Klementa Metternicha na frontu prakticky uzavřen. Korespondence s jednotlivými žadateli o přístup do rodinného archivu viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245. Nutno konstatovat, že správa velkostatku i centrální kancelář přistupovaly v tomto období, ale i později v období meziválečném ochotněji k žádostem německých a zahraničních badatelů než k žádostem badatelů českých, které byly zpravidla rovnou odmítány s poukazem na neuspořádanost archivu a nedostatek personálu.

⁶⁸⁰ Zájem vídeňských vědeckých kruhů o převezení metternichovského rodinného archivu do Vídně byl poprvé projeven roku 1907, kdy šestice vídeňských univerzitních historiků (August Fournier, Emil Ottenthal, Oswald Redlich, Alfred Francis Příbram, Josef Hirn a Alfons Dopsch) zaslala tehdejšímu řediteli Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni Gustavu Winterovi petici s podnětem k jednání s rodinou Metternichů o převezení rodinného archivu do Vídně. Winter se k této otázce postavil rezervovaně s odůvodněním, že rodinný archiv neobsahuje pouze dokumenty týkající se diplomatické a politické činnosti kancléře Metternicha, o které by měl Domáci, dvorský a státní archiv zájem, ale také řadu dokumentů soukromé povahy, které jsou mimo jeho zájem a kompetenci. Winter dále argumentoval nedostatkem ukládacích prostor archivu, které nedovolují převzetí tohoto souboru. K tomu viz Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále HHStA), fond Ministerium des Äußern – Administrative Registratur, Fach 4, Kart. 449; dále viz Hochedlinger, Michael: Von Schlössern, Käsestechern und Gesetzen. Zur Geschichte von (Adels-)Archivpflege und Archivalienschutz in Österreich. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 56, 2011, s. 159–160; Just, Thomas: Die Nachlässe und Privat- und Familienarchive im Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Tamtéž, s. 203.

⁶⁸¹ Ludwig Bittner (1877–1945), v letech 1926–1945 ředitel Domáciho, dvorského a státního archivu, resp. od 1941 Říšského archivu ve Vídni, od roku 1928 profesor vídeňské univerzity. K biografii této snad nejvýznamnější, byť kontroverzní, osobnosti rakouského archivnictví 1. poloviny 20. století viz Just, Thomas: Ludwig Bittner (1877–1945). Ein politischer Archivar. In: Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei, Wien 2008, s. 283–305.

vídeňského historika Augusta Fourniera, který chtěl při příležitosti blížícího se 100. výročí Vídeňského kongresu připravit monografické zpracování této významné diplomatické události z počátku 19. století. Pominout rodinný archiv Metternichů jako prvořadý zdroj pramenů pochopitelně nemohl a ani nechtěl.⁶⁸² Obrátil se v této věci na markraběte Alexandra Pallaviciniho, který zastupoval jako kurátor nezletilého Klementa Metternicha. Pallavicini v odpovědi souhlasil se zpřístupněním písemností úředního charakteru, vymínil si však stanovisko ministerstva zahraničních věcí, které požádal o vyslání kompetentního odborníka k přezkoušení písemností z hlediska ochrany státního zájmu. Přísně rodinné písemnosti odmítl zpřístupnit, neboť v případě jakékoli nepříjemnosti by za ni byl plně odpovědný.⁶⁸³ Fournier o odpovědi informoval svého přítele Franze Liechtensteina, který mu kontakt na Pallaviciniho zprostředkoval, neopomněl mu zároveň sdělit svůj návrh, aby se pokusil Domáci, dvorský a státní archiv uvedené písemnosti úředního charakteru získat.⁶⁸⁴ Ačkoliv Liechtenstein Fournierovi jen opatrně přitakával,⁶⁸⁵ bylo nyní nutné provést základní výzkum v Plasích. Tímto úkolem pověřilo ministerstvo zahraničních věcí tehdejšího koncipistu II. třídy v Domácím, dvorském a státním archivu Ludwiga Bittnera. Bittner, vybaven pověřovacími listinami, pracoval v Plasích ve dnech 20.–26. října 1908. Po dohodě s markrabětem Pallavicinim měl být výsledkem jeho cesty katalog písemností týkající se Vídeňského kongresu, resp. politické korespondence kancléře Metternicha až do roku 1847. Ve své výsledné zprávě se netajil tím, že byl zároveň pověřen ministerstvem, aby podal celkovou zprávu o úředních písemnostech v plaském archivu.⁶⁸⁶ Bittnerova obsáhlá zpráva je do značné míry korekcí Weberova popisu archivu, který získal Bittner k dispozici až během plaského

⁶⁸² August Fournier (1850–1920), od roku 1883 profesor novějších dějin na Německé univerzitě v Praze, v letech 1903–1920 profesor všeobecných dějin novověku na Vídeňské univerzitě. Jeho práce o Vídeňském kongresu zůstala bohužel nedokončena.

⁶⁸³ Opis Pallaviciniho dopisu Fournierovi ze dne 23. 9. 1908: „In Angelegenheit Plasser Archiv habe ich heute folgendes mitzuteilen. Nach gepflogener Rücksprache mit den massgebenden Mitgliedern der Familie Metternich kann ich jene Schriften, welche streng genommene Staatsakte sind ... zu wissenschaftlichen Zwecken zur Verfügung stellen. ... Schriften oder Briefe privater Natur können nicht freigegeben werden, da ich für Unannehmlichkeit, die durch die Veröffentlichung geschehen könnten, allein verantwortlich bin;“ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHStA), Ministerium des Äußern – Administrative Registratur, Fach 14, Kart. 34.

⁶⁸⁴ Fournierův dopis Liechtensteinovi ze dne 1. 10. 1908: „... um die notorischen Staatsdokumente für das Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu reklamieren, was praktisch schon längst durch Arneht hätte geschehen sollen,“ tamtéž.

⁶⁸⁵ Liechtensteinův dopis Fournierovi ze dne 4. 10. 1908: „...in der Angelegenheiten des Archivs Metternich, wo ich die Ansicht vertrete, dass die aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv unrechtmässiger Weise weggenommenen oder nie in denselben gelangten Acten durch keine Verjahnung metternichsches Eigentum werden konnten,“ tamtéž.

⁶⁸⁶ Závěrečná zpráva Ludwiga Bittnera ze dne 7. 11. 1908: „Vom hohen Ministerium erhielt ich ferner den vertraulichen Auftrag, über den Besitz des Plasser Archivs an staatliche Akten überhaupt Bericht zu erstatten,“ tamtéž.

pobytu. Všímá si uložení archivu a jeho uspořádání Alfonsem Klinkowströmem,⁶⁸⁷ koriguje Weberovy údaje o vnitřní struktuře archivu,⁶⁸⁸ zevrubně analyzuje pomůcky k jednotlivým částem archivu a identifikuje řadu písemností úředního charakteru, např. přednesení státní kanceláře dochovaná v originále i opisech, úřední korespondenci apod. Bittner nepochyboval o tom, že po zveřejnění Weberovy zprávy vzroste o tento rodinný archiv badatelský zájem.⁶⁸⁹ K Bittnerově zprávě je pak přiložen podrobný soupis písemností z části Acta Clementina, které Bittner identifikoval.⁶⁹⁰ Zpráva se soupisem byla zaslána Pallavicinimu, který dále neviděl překážku pro Fournierovo bádání.⁶⁹¹ Závažnějším výsledkem Bittnerovy mise bylo však prohloubení zájmu Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni o rodinný archiv Metternichů. Jeho ředitel Gustav Winter shrnul v přednesení ministru zahraničních věcí ze dne 26. listopadu 1908 všechny obecné okolnosti, které archiv vedou ke snaze o získání těchto celků.⁶⁹² Winter se však zároveň obával, že pokud projeví institucionální zájem o jeden ze šlechtických archivů, v ostatních zůstanou ze strachu dveře zavřeny.⁶⁹³ Za velmi pozitivní pokládal snahu Komise pro novější rakouské dějiny (Kommission für neuere Geschichte

⁶⁸⁷ „Das Archiv ist in einem hellen, luftigen Raume – der ehemaligen St. Benediktuskapelle untergebracht. Seine jetzige Einteilung verdankt es einer in der Zeit vom 3. Januar bis zum 15. April 1874 durch den verstorbenen Hofrat Alfons von Klinkowström in 5 ausführlichen Memoiren dargestellt sind,“ tamtéž.

⁶⁸⁸ Bittner uvádí rozdělení archivu do 4 sekcí: I. Familienakten (21 číslovaných skříní („Kisten“), dále strukturováno, dnes RAM-Starý archiv), II. Urkunden (2 uzavřené skříně, dále strukturováno, dnes RAM-Listiny); III. Francisco-Georgicum (134 kartonů, dále strukturováno, dnes RAM-Francisco-Georgicum) a IV. Acta Clementina (60 kartonů + 100 svazků, dále strukturováno, dnes RAM-Acta Clementina), tamtéž.

⁶⁸⁹ „Es ist ausserdem wahrscheinlich, dass sich nach Erscheinen des Berichtes zahlreiche Bewerber um die Archivbenützung melden werden und es ist der Gedanke nicht abzuweisen, dass sich in Kürze die Notwendigkeit ergeben wird, diese gerade für die Geschichte der auswärtigen Beziehungen unserer Monarchie so wichtige und staatlich Interessen in so eminenten Weise berührende Archiv einer ständigen Leistung geschulter Kräfte zu unterstellen,“ tamtéž.

⁶⁹⁰ Tamtéž. Bittner ve zprávě uvádí, že prošel při ztížených podmínkách asi 50 kartonů z části Acta Clementina a vybrané písemnosti z části Francisco-Georgicum. Výsledný soupis obsahuje údaje o korespondenci kancléře Metternicha s členy panovnických rodin (Correspondance royale), politické korespondenci (Correspondance politique), korespondenci s církevními hodnostáři (Correspondance ecclesiastique), různé další korespondenci (Correspondance diverse), politických memorandech (Memoranda) a dále písemnostech týkajících se německé otázky na Vídeňském kongresu (Publica).

⁶⁹¹ Dopis ministerstva zahraničních věcí Pallavicinimu ze dne 17. 12. 1908, č.j. 10147/1908 a jeho odpověď ze dne 28. 12. 1908, č.j. 107476/1908: „Ich werde nun verfügen, dass die obbezeichneten Akten dem Hofrat dr. Fournier zur Benützung freigegeben werden,“ tamtéž.

⁶⁹² Přednesení Gustava Wintra ze dne 26. 11. 1908, č.j. 95745/1908: „Es ist von den Geschichtsforschern oft beklagter, gewiss auch der Staatsverwaltung hie und da fühlbar gewordener Übelstand, dass in den Archiven adeliger Familien, weit zerstreut und nicht immer sicher geborgen, Aktenschatze von grosser historischer Wichtigkeit erliegen, die Ihrer Natur nach unzweifelhaft staatliches Eigentum sind. Dies ist besonders bei den Archiven solcher Familien der Fall, von denen einzelne Mitglieder hervorragende Stellungen im Dienste der öffentlichen Verwaltung, zumal im diplomatischen Dienste, bekleidet haben. So ist z. B. erst kürzlich das Vorhandensein solcher staatlicher Akten im fürtl. metternichschen Archive zu Plass festgestellt worden, und es liegt die Frage nahe, ob es sich nicht empfehlen würde, schon jetzt Schritte zu unternehmen zu Wiedergewinnung dieser Materialien für die staatlichen Archive, insbesondere für das k. u. k. Haus-, Hof- und Staatsarchiv,“ tamtéž.

⁶⁹³ „Ein gewichtiger Grund scheint dagegen zu sprechen, dass eine solche Aktion jetzt gleich und vereinzelt gegen das Metternichsche Archiv eingeleitet werde. Es ist der: in dem Augenblicke, wo sich die Kunde davon verbreitete, würden die Türen aller übrigen in Betracht kommenden Archive verschliessen, und ein etwaiger Erfolg bliebe auf das einzige Metternichsche Archiv beschränkt,“ tamtéž.

Österreichs) a také Společnosti pro novější rakouské dějiny (Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs) o zmapování rodinných archivů. Tento průzkum se do budoucna mohl stát jakýmsi odrazovým můstkem pro prosazení snahy státních archivů o převzetí úředních písemností uložených v soukromých archivech.⁶⁹⁴

Druhým archivářem Domáciho, dvorského a státního archivu, který navštívil metternichovský rodinný archiv jen krátce po Bittnerovi, byl Hans Schlitter.⁶⁹⁵ Zatímco pro Bittnera byla plaská návštěva pouze jednorázovou záležitostí, Schlitter se k metternichovskému archivu po celá desetiletí vracel. Jeho první návštěva v Plasích proběhla na přelomu února a března roku 1909. Tehdy byl pověřen prací na monografii Felixe Schwarzenberga a v metternichovském archivu jej zajímala zejména korespondence kancléře Metternicha z doby pobytu v emigraci v letech 1848–1853.⁶⁹⁶ Při té příležitosti ovšem objevil jedinečný pramen, který mu byl později jako prvním zpřístupněn – podrobné deníky třetí manželky kancléře Metternicha Melanie, roz. Zichy-Ferraris. Schlitter získal povolení k jejich studiu od rodiny Metternichů v únoru 1913 a již koncem tohoto měsíce mu byly zaslány ke studiu do Vídně deníky z let 1832–1835. V březnu 1914 je vrátil a o měsíc později již obdržel 10 svazků deníků z let 1836–1845. Tato zápůjčka se však stala pro jedinečné prameny osudnou. Schlitter sice deníky řádně vrátil dne 13. března 1928 právnímu zástupci rodu Metternichů Johannu Hörerovi, nicméně nebyly vráceny do Plas a v závěru druhé světové války byly pravděpodobně zničeny při bombardování metternichovského zámku Johannisberg v Porýní.⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ „Erst dann, wenn die Arbeiten dieser beiden Vereinigungen, die bisher nur auf einige wenige Archive ausgedehnt werden konnten, für alle oder doch für die politisch wichtigsten vollendet sein wird, erst dann also, wenn von allen dieser Archive oder doch von ihrer Mehrzahl bekannt ist, was sie an staatlichem Archivgut enthalten, dürfte die Revindizierung dieses Gutes zu unternehmen sein: gegen alle gleichzeitig, also mit Aussicht auf durchgreifenderen Erfolg,“ tamtéž.

⁶⁹⁵ Hans Schlitter (1859–1945), archivář a později ředitel Domáciho, dvorského a státního archivu. K němu podrobně Kraler, Tanja: „Gott schütze Österreich vor seinen „Staatsmännern“, aber auch von seinen „Freunden“!“. *Das Tagebuch von Hans Schlitter 1912–1927*, disertační práce Univerzita Innsbruck, Innsbruck 2009.

⁶⁹⁶ O Schlitterově pobytu v Plasích viz jeho dopisy zasílané Ludwigu Bittnerovi datované od 11. 2. do 3. 3. 1909, viz HHStA, Nachlass Bittner, kart. 3. Schlitter rovněž pořídil více než 1000 rukopisných kartiček s registry jeho korespondence z daného období, viz HHStA, Nachlass Schlitter, kart. 1 (celkem 31 složek opisů a registů Metternichovy korespondence). Ironií osudu je skutečnost, že ani Schlitterova biografie Felixe Schwarzenberga nebyla dokončena.

⁶⁹⁷ K této kauze viz HHStA, Kurrentakten 299/1914, 440/1914, 554/1914 a 821/1928; SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245; SOA Plzeň, fond Ústřední správa Metternichů (dále ÚS Metternich), sign. 1370/10, kart. 57. Zničení deníků popsala ve svých pamětech Tatiana Metternichová, viz Metternich, Tatiana: *Bericht eines ungewöhnlichen Lebens*. Augsburg 1976, s. 323: „Kurz nach Luftangriff auf den Johannisberg befand ich mich in Wien und besuchte Professor Srbik, den bekannten Autor des gewissenhaftesten Metternich-Biographie. Ich wollte mich bei ihm erkundigen, welche Archive wohl im Hause verbrannt seien. Die Tagebücher der dritten Frau des Kanzlers, Melanie, geborene Gräfin Zichy-Ferraris, die mir zugeschiedt werden sollten, waren wegen der vielen Luftangriffe im Westen zurückgehalten und im Schloß mitzerstört werden.“ Po osudu deníků Melanie Metternichové podnikl v Praze, Vídní, Nepomuku a na Johannisbergu takřka detektivní pátrání v roce 2010 Wolfram Siemann z mnichovské univerzity, který připravuje rozsáhlou biografii kancléře Metternicha, viz e-

Není zcela jasné, k jakému účelu chtěl Schlitter tyto deníky využít. V průvodní korespondenci uváděl stále jako cíl svého výzkumu biografii Felixe Schwarzenberga. Pravděpodobně ale sledoval i další témata. V roce 1931 daroval archivu své výpisky z těchto deníků a exempláře edice Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, do kterých učinil dle originálů příslušné opravy.⁶⁹⁸

4.4.2. Rodinný archiv Metternichů v novém československém státě

Nová etapa historie metternichovského rodinného archivu se začala psát v roce 1918 po rozpadu rakousko-uherské monarchie a vzniku samostatného československého státu. Již na počátku jeho existence proběhla debata předních odborníků o budoucí podobě československého archivnictví, která počítala i s jistou státní kontrolou nad soukromými archivy. Tato debata a pozdější spory o kompetence v otázkách archivnictví mezi jednotlivými rezorty se táhla prakticky po celé meziválečné období. Dílčím problémem pak byla míra kontroly nad patrimoniálními archivy, kterou měl vykonávat nově vzniklý Československý státní archiv zemědělský.⁶⁹⁹ Do osudu metternichovského rodinného archivu však nové politické podmínky zasáhly již na podzim roku 1918. Hned v listopadu nechal nově vzniklý Okresní národní výbor v Kralovicích archiv zapečetit, aby tak předešel jeho vyvezení mimo hranice Československa.⁷⁰⁰ Národní výbor žádal o vyslání znalce, který by hodnotu archivu posoudil a zajistil jeho inventarizaci. Prostřednictvím Zemské správy politické byl o věci informován Národní výbor československý, který pověřil dalšími kroky v této věci Národní výbor v Plzni a místní odborníky.⁷⁰¹

mailová korespondence Wolframa Siemanna s Joachimem Tepperbergem, Jakubem Mírkou a Janem Kahudou z roku 2010 (archiv autora).

⁶⁹⁸ HHStA, Kurrentakten 2284/1931: „Sektionschef Hans Schlitter überlässt dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv den 7. und 8. Band von Metternichs nachgelassenen Papieren, mit seinem, in diese nach dem Original des Tagebuches der Fürstin angefertigten Ergänzungen unter der Bedingung, dass ihm aus dem Eigentum des Archives ein 7. und 8. Band überlassen werden; ferner überreicht er dem Archive 1 Konvolut gleichartiger Ergänzungen und ein Konvolut von Auszügen aus diesem Tagebuch, welche Hofrat Pipitz angefertigt und dessen Sohn ihm überlassen hat. Dies alles wurde in einem Karton vereinigt, der des „Nachlass Melanie Metternich“ in IX 62 aufgestellt wurde“. Dále viz HHStA, Kurrentakten 416/1945 a HHStA, Nachlass Schlitter, kart. 17.

⁶⁹⁹ Tuto problematiku podrobněji shrnuji na jiném místě této práce.

⁷⁰⁰ Záznam Okresního národního výboru Kralovice ze dne 7. 11. 1918 informuje o zajištění bohatého a významného archivu, který byl zapečetěn z rozkazu Národní rady okresní v Plzni a „jest hlídán stráží sokolskou. ... Nevíme, zdaž jest opatření toto trvale dostatečné, i máme u věci té se zřením k místním poměrům též jisté pochybnosti... Byli jsme upozorněni velice důvěrně, že dělají se přípravy, aby některé ze zmíněných věcí byly odstraněny a bezpochyby jinam zavlečeny, a to asi již v nejbližších dnech,“ viz NA, fond Ministerstvo školství I, sign. 30, kart. 3237.

⁷⁰¹ Informace Prezidia Zemské správy politické ze dne 12. 11. 1918, č.j. 35520, zasláná Národnímu výboru československému: „...dle telegrafické správy okresního hejtmanství v Kralovicích byl archiv kláštera v Plasích úředně zapečetěn a pod dozor postaven. Zavlečeno nebylo – jak hlásí jmenované hejtmanství – dosud nic“ a zpráva Národního výboru československého ze dne 13. 11. 1918: „pan šikovatel František Kardas, velitel

Místním odborníkem nebyl nikdo jiný než plzeňský muzejník a archivář Fridolín Macháček.⁷⁰² Jako konzervátor ministerstva školství a národní osvěty pro příslušný okres byl pověřen na počátku 20. let inventarizací metternichovského archivu a jeho zpřístupněním badatelské veřejnosti. Ta totiž nepolevila s žádostmi o přístup do archivu ani po roce 1918. V listopadu 1920 se například na ministerstvo zahraničních věcí obrátil vídeňský Domáci, dvorský a státní archiv se žádostí o zapůjčení korespondence kancléře Metternicha s diplomatem Rechbergem pro rakouského historika Ernsta Moldena. Ministerstvo v dobré víře žádost povolilo, aniž by tušilo o zapečetění archivu. Tuto skutečnost mu samozřejmě správa velkostatku připomněla.⁷⁰³

Fridolín Macháček navštívil poprvé metternichovský archiv v lednu 1921, aby zde vyřídil Moldenovu badatelskou žádost.⁷⁰⁴

V následujícím roce však pokračoval tlak na zpřístupnění archivu nejen ze strany badatelů,⁷⁰⁵ ale i ze strany rodiny Metternichů.⁷⁰⁶ Ministerstvo školství s návrhem na odpečetění archivu souhlasilo a pověřilo Macháčka, aby co nejrychleji učinil příslušné kroky a archiv inventarizoval.⁷⁰⁷ Macháček plnil tento úkol postupně. V březnu 1922 provedl nejprve soupis

nemocnice v Plasech u Plzně oznamuje, že zapečetili knížecí (metternichovský) archiv v Plasech, ale nestačí k jeho chránění proto, že jsou tu jen invalidé pospíchající domů. Zároveň oznamuje, že i museum knížete Metternicha v Kynžvartě je zapečetěno, ale v neustálém nebezpečí. Žádá za rychlou nápravu a povolání odborníka, který by zakročil na povolaném místě,“ tamtéž.

⁷⁰² K tomu též Šamberger, Z.: Československé archivnictví po roce 1918, s. 23: „Po 28. říjnu vznikla i značná činnost v zájmu zabezpečení archivů. U Národního výboru v Praze působila poradní archivní sekce a u některých národních výborů v okresech vznikaly odbory pro ochranu památek, jež přebíraly i starost o evidenci archivů. Stalo se tak např. v Plzni z iniciativy Fridolína Macháčka. Vznikaly také iniciativní skupiny, které zajišťovaly archivní a knihovní majetek šlechty. Sám Macháček zařizoval zajištění metternišského materiálu v Plasích u Plzně.“

⁷⁰³ Žádost Ministerstva zahraničních věcí ze dne 19. 11. 1920 viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245 a odpověď správy velkostatku ze dne 26. 11. 1920: „dovolujeme si uctivě sdělit, že skříň, kde tato korespondence se nalézá, jest z rozkazu vlády zapečetěna,“ NA, MŠ I, sign. 30, kart. 3237. Z důvodu zapečetění archivu odmítla správa plaského velkostatku v roce 1920 rovněž žádost německého historika Georga Loesche i její urgenci, kterou zaslal v roce 1921 sekretář valdštejnských velkostatků Rudolf Rill: „daß das hiesige Familienarchiv zugesiegelt wurde, und bis jetzt versiegelt geblieben ist...“, SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245.

⁷⁰⁴ Pokyn Ministerstva školství a národní osvěty Macháčkovi ze dne 14. 12. 1920: „... žádá Vás ministerstvo školství a národní osvěty, abyste zajel do Plas, pečť tuto osobně v přítomnosti zástupce správy panství šňal a po vynětí pak a konsignování dotčené korespondence skříň opět zapečetil v případě, že by obsah její neměl řádně sestaveného inventáře,“ a Macháčkova odpověď ze dne 10. 1. 1921, viz NA, MŠ I, sign. 30, kart. 3237.

⁷⁰⁵ Domáci, dvorský a státní archiv ve Vídni podal například žádost o zapůjčení materiálu pro maďarského historika Ladislava Szabó, tamtéž.

⁷⁰⁶ Záznam Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 23. 4. 1921: „... z kanceláře pana ministra poslán byl do zdejšího oddělení pan Em. Hrbek, vrchní správce v Plasích, který tlumočil žádost té doby v Plasích přítomné majitelky panství, aby za účelem četby denníků její babičky z počátku 19. století bylo dáno svolení k částečnému odpečetění rodinného archivu metternichovského na zámku v Plasích,“ tamtéž.

⁷⁰⁷ Záznam pracovníka archivního oddělení Ministerstva školství a národní osvěty archiváře Jana Morávka ze dne 23. 4. 1921: „Poněvadž nastaly již celkem normální poměry a Plasy nejsou pod nucenou správou Pozemkového úřadu, a jedná se vedle toho o archiv čistě rodinný, bylo by záhodno zahájit kroky k definitivnímu odpečetění,“ tamtéž. Pokyn ministerstva Macháčkovi ze stejného dne: „Při té příležitosti připomíná ministerstvo závěr svého přípisu č. 81102 ze dne 13. prosince 1920, zasláního Vám ve věci téhož archivu se týkající, v němž se praví, že archivní skříň bylo by opět zapečetiti pouze v případě, že by obsah

jedné archivní skříně a žádal ministerstvo o další pokyny. Ministerstvo souhlasilo s vysláním Macháčka do Plas na delší dobu, a tak mohl v červnu 1922 konečně hlásit, že celý archiv sepsal. Nic tedy již nebránilo předání archivu opět do správy velkostatku, který zároveň deklaroval jeho bezpečné uchování.⁷⁰⁸

4.4.3. Bádání v rodinném archivu Metternichů v meziválečném období

Po Macháckově misi tak mohli s metternichovským rodinným archivem znovu plně disponovat jeho majitelé, reálná správa přešla opět na aparát plaského velkostatku, k povolování studia byla kompetentní sama rodina Metternichů zastupovaná centrální kanceláří na Kynžvartě. Přehlédneme-li žádosti o studium v rodinném archivu z období 20. a 30. let, platí o nich prakticky totéž jako o těch z období před rokem 1918. Na správu plaského velkostatku se obraceli badatelé jak z Československa, tak ze zahraničí. Správa velkostatku je většinou odkázala na centrální kancelář, některým z nich však studium rovnou zamítla, resp. sdělila důvody, proč není možné.⁷⁰⁹ Samozřejmě byli rovněž prominentní badatelé, kterým

jejich nebyl řádně inventarizován a nedával možnost přesné kontroly, vylučující jakékoliv ztráty historických památek. Jestliže tudíž jest po ruce podrobný řádný inventář, bylo by po upozornění majitele a správy panství na důsledek zákona ze dne 29. října 1918 možno ponechati archiv nadále odpečetěný," tamtéž. Dále záznam ministerstva ze dne 17. 2. 1922: „MŠANO uložilo dr. Fridolínu Macháčkovi..., aby provedl inventarisaci metternichovského archivu v Plasích... Ministerstvo nemá námitek, aby archiv po inventarisaci zůstal odpečetěn, podá-li tamní správa záruky pro bezpečné uchování archivu," tamtéž.

⁷⁰⁸ Zpráva Fridolína Macháčka Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 1. 3. 1922 o částečné inventarizaci archivu a dále jeho konečná zpráva ze dne 19. 6. 1922: „... takže dneska celý archiv jest uvolněn a odevzdán správě a odpovědnosti majitelově.“ Macháček zároveň upozornil na velký význam archivu, charakterizoval jeho obsah, závěrem si ovšem, podobně jako Ludwig Bittner, neodpustil, konstatování, že odpovídající péče o něj je mimo možnosti úředníků velkostatku: „Archiv má ve správě důchod panství plaského, jehož úředníci však jsou plně zaměstnání svými pracemi a nemají ani dostatek zkušeností a znalostí, aby mohli se věnovat i práci v archivu. Proto všechna práce leží ladem, na pořádání archivu, ač by to bylo velmi nutno, nepracuje se vůbec," tamtéž. Přílohou k této zprávě je stručný popis archivu, resp. jeho některých částí (zejména části Acta Clementina) a charakteristika archivních pomůcek. Macháčkova práci v Plasích dokládá i jeho dopis Václavu Vojtíškovu ze dne 22. 5. 1922, kdy žádal svého přítele o poskytnutí Weberovy zprávy, viz Janečková, Jitka: „Mám ty Plzeňáky přeče jen nakonec rád“. Fridolín Macháček, plzeňský historik, archivář, muzejník a kulturní pracovník. Obraz života a přátelství v zrcadle korespondence s Václavem Vojtíškem, rigorózní práce FF UK, Praha 2011, s. 426. Potvrzení plaského velkostatku ze dne 14. 4. 1922: „Velkostatek zavazuje se pakli po inventarisaci zůstane archiv odpečetěn o to dbáti a dává záruku, že archiv, potažmo v něm nalézající se inventární předměty, bezpečně uchovány byly," SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245. Ministerstvo školství žádalo Macháčka, aby i nadále pracoval na podrobnějším soupisu archivu, tato žádost ale už zůstala oslyšena, viz přípis Ministerstva školství a národní osvěty Macháčkovi ze dne 24. 8. 1922: „...abyste laskavě vzal na sebe v dohodě se správou panství plaského pořízení podrobného inventáře všech částí tohoto archivu, kterýžto inventář mohl by býti svým časem otištěn ve zdejší úřadem připravované sbírce archivních inventářů za příslušný honorář," NA, MŠ I, sign. 30, kart. 3237.

⁷⁰⁹ Korespondence s jednotlivými žadateli viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245. Těžko posoudit, zda byly důvody zamítání žádostí skutečné nebo zástupné. Pokud jde o základní orientaci, zdá se, že byl metternichovský archiv dobře přístupný a údaje o nějakých nedostatcích se objevují jen ojediněle, viz např. záznam kontrolora Bořivoje Kalivody, který v roce 1923 kritizoval, že do archivní místnosti jsou vnášeny různé věci, které tam nepatří: „Z toho důvodu žádám, by ihned nařizeno bylo paní Špičkové, by nábytek ten byl do 3 dnů odstraněn a ležící tam tiskoviny zařizovací kanceláře by byly z archivu odnešeny jinam, poněvadž se musí celý archiv řádně vyčistiti, by to nevypadalo v archivu jako v prasečím chlévě, jak se knížepán vyjádřil," tamtéž.

bylo vyhověno rychle a velkoryse.⁷¹⁰ Po smrti Klementa Metternicha v roce 1930, kdy za nezletilého Paula Alfonse Metternicha převzal správu metternichovského majetku Walter Berchem, bylo udělováno povolení ke studiu v archivu jen výjimečně.⁷¹¹ Řadě vlivných badatelů byl přístup zamítnut⁷¹² a často nepomohla ani záštita renomované instituce.⁷¹³ Nebyl také úplně jasný proces, jak by se zahraniční badatelé měli na metternichovský archiv obracet, někteří se obraceli přímo, jiní přes ministerstvo zahraničních věcí, které se cítilo v záležitostech zprostředkovávání studia cizinců kompetentní.⁷¹⁴ Metternichovský archiv byl tak po celé meziválečné období k dispozici pouze velmi omezeně a v podstatě jen vybraným badatelům, kteří obdrželi povolení ke studiu od vlastníka. Příčina jistě byla i ta, že nebyl obsazen stálým archivářem, který by v archivu systematicky pracoval a identifikoval by se i s formující se československou archivní obcí.⁷¹⁵

4.4.4. Počátky státní péče o archivy a rodinný archiv Metternichů

Se vznikem československého státu souvisela i pozice nově vzniklého Československého státního archivu zemědělského, který v návaznosti na provádění pozemkové reformy získal

⁷¹⁰ Mezi ně patřil na prvním místě historik Heinrich Ritter von Srbik, autor rozsáhlé biografie kancléře Metternicha. V roce 1926 se obrátil přímo na Klementa Metternicha se žádostí o kolaci Metternichova dopisu z roku 1847. Centrální kancelář tehdy zaslala do Plas telegram ve znění „Dem Ansuchen des Professors Srbik ist auf Befehl Seiner Durchlaucht sofort zu entsprechen“ a věc byla vyřízena během dvou dnů, tamtéž.

⁷¹¹ V roce 1931 tak například v Plasích bádál historik Friedrich Engel-Janosi, téhož roku bylo uděleno povolení Josefu Körnerovi z Prahy a v roce 1934 i stavebnímu historikovi J. J. Morperovi z Mnichova, viz SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245 a tamtéž, sign. 12 dom, kart. 246.

⁷¹² V roce 1934 tak například nevyšla vstříc správa plaského velkostatku švédskému velvyslanectví, viz odpověď ze dne 21. 4. 1934: „Zur Begründung erlaubt sich die Direction anzuführen, dass infolge der gegenwärtig notwendigen Ersparungsmaßnahmen bis zur Zeit der großjährigkeiten S. D. des minderjährigen Fürsten keinerlei Archivar angestellt werden kann, infolgedessen das Archiv vollständig abgeschlossen ist und leider das Betreten des Archives und das Studieren der Akten Niemanden gestattet werden kann,“ SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245.

⁷¹³ V roce 1934 se tak domáhal prostřednictvím Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni přístupu do metternichovského rodinného archivu anglický historik Charles Webster. V jeho záležitosti intervenoval vídeňský archivář Lothar Gross prostřednictvím Hanse von Dumreitera u Waltera Berchema, nicméně neúspěšně. Přestože Webster nabízel, že zaplatí příslušnému úředníkovi 20–25 liber denně, nebyl mu přístup umožněn, viz dopis Hanse von Dumreitera Lotharu Grossovi ze dne 4. 5. 1934: „Es besteht eine so festgewurzelte Abneigung bei Graf Berchem, in der Zeit seiner Curatorfunktion das Archiv zu öffnen, dass sich dagegen nichts lassen machen wird. Auch glaube ich, dass sich in Plass niemand geeigneter finden würde, eine ständige Aufsicht zu übernehmen. Die fürstlichen Angestellten haben ja sicherlich etwas anders zu tun, als sich durch Tage und Stunden neben einen im Archiv Beschäftigen zu postieren und ihn zu beobachten, abgesehen dass das für beide Teile doch ein bemühender Zustand sein müsste,“ HHStA, Kurrentakten 1476/1934, k této věci tamtéž, 993/1934 a 1367/1934.

⁷¹⁴ K tomu například jeho vyjádření ministerstva z let 1933 a 1934 viz NA, MŠ I, sign. 30, kart. 3229 nebo HHStA, Kurrentakten 3319/1933.

⁷¹⁵ Jistou výjimku představuje v roce 1929 poskytnutí základního popisu archivu pro připravovaný archivní „katastr“, viz NA, MŠ I, sign. 30, kart. 3237 a SOA Plzeň, Vs Plasy, sign. 11 dom, kart. 245. Ke katastru viz kapitola o Československé archivní společnosti v této práci a speciálně Kahuda, Jan: Pokus o první archivní katastr, in: Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách. Semily 2011, s. 195–201. Poslední žádosti o studium v metternichovském archivu lze doložit v letech 1939–1940, viz SOA Plzeň, ÚS Metternich, inv. č. 146, sign. 20, kart. 1 (žádost berlínského historika C. von Braunmühla).

oprávnění kontroly uložení tzv. patrimoniálních archivů, tedy rodinných archivů a archivů velkostatků.⁷¹⁶

V Plasích proběhla taková prohlídka v meziválečném období pouze jednou, a to dne 7. června 1932, kdy ji vykonal pracovník Československého státního archivu zemědělského Václav Černý.⁷¹⁷ Černý zopakoval vhodnost uložení archivu v kapli sv. Benedikta v budově klášterního konventu. Při prohlídce rozeznal celkem čtyři fondy:

- I. Archiv ústřední správy metternišských panství českých i mimočeských (dnes tzv. Starý archiv), uložený v 18 bednách se sklápěcími víky, v dalších třech bednách pak uloženy archivní pomůcky (54 repertářů)
- II. Acta Clementina, celkem 65 krabic a separátně uložené podklady k Metternichovým pamětem + tištěná edice
- III. Akta říšských stavů v Německu (dnes Francisco-Georgicum), celkem 155 kartonů s příslušnými repertáři
- IV. Listiny, celkem 2 skříně: 83 listin oddělení Braunschorn (1263–1374), 95 listin oddělení Brömser (1296–1660), 578 listin oddělení Metternich (1287–1799), 453 listin oddělení Winneburg (1248–1609) a 354 ks oddělení Varia (1209–1667).

Samostatně mimo prostory kaple byla ve dvou velikých skříních v prvním patře konventu uložena registratura plaského velkostatku, kterou Černý našel v daleko horším stavu než rodinný archiv.⁷¹⁸

V závěru druhé světové války byl učiněn další pokus, jak umístit metternichovský rodinný archiv v Domácím, dvorském a státním archivu. Iniciativa tentokrát vzešla od rodiny Metternichů. Koncem roku 1943 se manželka tehdejšího majitele Paula Alfonse Metternicha Tatiana obrátila na ředitele Říšského archivu ve Vídni, známého Ludwiga Bittnera, aby s ohledem na nebezpečí náletů zajistil archiv na bezpečnějším místě ve Vídni.⁷¹⁹ Bittner s touto nabídkou pochopitelně souhlasil, zvítězil v něm však v tuto chvíli státní úředník nad archivářem a převoz podmínil souhlasem Německého státního ministerstva v Praze.⁷²⁰

⁷¹⁶ Viz Krejčí, Marek L.: Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Semily 1998, s. 61–76, a další literatura citovaná v kapitole o státní péči o šlechtické archivy po roce 1918.

⁷¹⁷ Zpráva Václava Černého o prohlídce plaského archivu ze dne 10. 6. 1932, viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů.

⁷¹⁸ Tamtéž.

⁷¹⁹ Dopis Tatiany Metternichové Ludwigu Bittnerovi ze dne 4. 11. 1943: „Ich bitte wegen Sicherung der derzeit in den Schlössern untergebracht, historisch sehr wertvollen Archivbestände des Hauses um zeitweise Bergungsaufnahme dieser Bestände an einem möglichst geschützten Ort in Wien,“ SOA Plzeň, ÚS Metternich, sign. 1370/10, kart. 57.

⁷²⁰ Dopis Ludwiga Bittnera Tatiáně Metternichové ze dne 16. 11. 1943, tamtéž. O tom, že byl převoz myšlen naprosto vážně, svědčí i ta okolnost, že k Bittnerovu dopisu byl připojen seznam archiválií vyhotovený

Paralelně s touto akcí obdržela metternichovská ústřední kancelář v Kynžvartu v lednu 1944 pokyn ředitele Archivu Země české Joachima Prochna pověřeného zajištěním archiválií před hrozícím bombardováním, aby byl rodinný archiv Metternichů převezen na bezpečnější místo, než jsou Plasy poblíž rizikové lokality Plzeň.⁷²¹ Jakmile však metternichovská ústřední správa prozradila, že již jedná o uložení rodinného archivu ve Vídni, byl tento převoz okamžitě a celkem logicky ze strany Německého státního ministerstva zakázán s odůvodněním, že Vídeň je rizikovější lokalita, než jsou Plasy a případné přemístění by mělo proběhnout v rámci protektorátu a pod kontrolou příslušných protektorátních orgánů.⁷²² Tatiana Metternichová na tuto událost vzpomínala s odstupem s velkou hořkostí, z jejího nezdaru vinila jednoznačně, ovšem nespravedlivě, Ludwiga Bittnera.⁷²³ O záměru vyvézt metternichovský archiv z Čech se patrně nějak dozvěděly i československé exilové orgány, které počítaly s jeho poválečnou restitucí.⁷²⁴

Metternichovská správa se nakonec rozhodla archiv ponechat v Plasích, nicméně jej zabezpečit zazděním do jednoho ze sklepů pivovaru.⁷²⁵ Že šlo o rozhodnutí prozíravé, se ukázalo hned záhy. V roce 1945 se totiž na zámku v Plasích usídlila osvoboditelská Rudá

sekretářem ústřední kanceláře Viktorem Thanhoferem. Mělo se jednat o 21 dřevěných beden s uloženým Starým archivem a 45 beden obsahujících Francisco-Georgicum, Acta Clementina, listiny, deníky Melanie Metternichové a Ernsta Eberharda Mettenicha, Acta Richardiana a memoranda.

⁷²¹ Dopis Joachima Prochna metternichovské ústřední kanceláři ze dne 7. 1. 1944: „scheint mir nach den neuesten Erfahrungen über Luftangriffe doch nicht ganz gesichert, namentlich da es nur 20 Km von dem als besonders luftgefährdet geltenden Pilsen entfernt ist,“ tamtéž.

⁷²² Dopis metternichovské ústřední správy Německému státnímu ministerstvu ze dne 23. 3. 1944: „Das schon seit dem November vorigen Jahres die Verhandlungen wegen der Bergung der Bestände des fürstlichen Privatarchivs mit der Direktion des Reichsarchivs in Wien Herrn Hofrat Bittner geführt werden und von der verehrten Direktion des Reichsarchivs bereits die Zusage für die Unterbringung in hiezu geeignete Depotstellen des Reichsarchives selbst besitzen,“ tamtéž. Odpověď ministerstva ze dne 4. 4. 1944: „Wien selbst ist als sehr luftgefährdet anzusehen, sodaß die wertvollen Archivalien dort nicht sicherer sein würden als zur Zeit in Schloß Plass,“ tamtéž.

⁷²³ Metternichová, Tatiana: Svědectví o neobyčejném životě. Praha 1992, s. 230–231: „Ve svém testamentu projevil kancléř jednoznačné přání, aby teprve jeho pravnuček byl první, kdo smí z jeho privátní písemné pozůstalosti něco zveřejnit. Paul měl v úmyslu učinit tak po válce. Také bylo možné předat po předchozích jednáních archiv jako celek státnímu archivu do Vídně. Proto jsme se v Plasech začali připravovat na tento transport. Zesílili jsme bedny a ještě jsme je lépe zapečetili. Uprostřed těchto prací nám poslala protektorátní vláda kategorický dopis, v němž vyhrožovala radikálním opatřením v případě, že bychom nerespektovali zákaz odvozu listin. Zdůvodnila to tím, že „archív je součástí kulturního dědictví protektorátu“; což nebyla pravda. Až mnohem později jsme se dozvěděli, že nás naprosto bezdůvodně udal jeden vídeňský nacistický úředník. Tyto listiny přece tvořily nad vši pochybnost část rakouského kulturního majetku. Onen muž se na konci války oběsil, ale škoda se již odčinit nedala. Hranice byly hermeticky uzavřeny a listiny možná provždy pro Rakousko ztracené.“

⁷²⁴ O ní se mluví v memorandu Jana Opočenského o uspořádání archivnictví ve svobodném Československu ze dne 7. 3. 1944, viz Šťovíček, Ivan – Nováčková, Helena: Memorandum Jana Opočenského o archivnictví z roku 1944. In: Kde je domov. Sborník k životnímu jubileu Raisy Machatkové. Praha 2002, s. 223: „Stalo-li se ještě něco více – mluvilo se o tom, že z plaského archivu odvezli část korespondence Metternichovy do Vídně – o tom v Londýně nevíme.“

⁷²⁵ Metternichová, T.: Svědectví o neobyčejném životě, s. 231: „Po dlouhých úvahách jsme došli k jinému opatření. Jeden sklep pod pivovarem byl vyčištěn, zesílen proti pronikání vody a připraven k uskladnění beden, které tam byly jedna po druhé tajně dopraveny a v náležitém pořádku naskládány. Byl zajištěn dostatek vzduchu i náležitá teplota. Nyní mohl být vchod zapečetěn, a jak jsme doufali, zatím zapomenut.“

armáda. Její pobyt zde nebyl zcela bezproblémový. Je nepochybné, že pokud by nebyl archiv ukryt, byl by jeho další osud dramatický a není zcela vyloučeno, že bychom o jeho současném uložení neměli žádné zprávy.⁷²⁶

4.4.5. Rodinný archiv Metternichů po roce 1945

Dekretem prezidenta č. 12 ze dne 21. 6. 1945 byl metternichovský majetek konfiskován a rodinný archiv byl převzat zemědělským archivem.⁷²⁷ I ten však váhal s jeho instalací do původních místností a na žádosti o jeho zpřístupnění odpovídal zpočátku velmi opatrně.⁷²⁸ Příznivější situace nastala až v roce 1946. Dne 7. května 1946 byl archiv v přítomnosti ředitele Státního archivu zemědělského Václava Černého, přednosta správy Státních lesů v Plasích Augustina Maydla a předsedy Místního národního výboru v Plasích otevřen, vybalen z beden, očištěn a ve dnech 7.–8. května a 13.–15. května 1946 znovu uložen do původní místnosti v kapli sv. Benedikta. Archiv byl kompletně prohlédnut a byly konstatovány menší ztráty proti stavu z roku 1932 (jedna žlutá bedna, deníky Melanie Metternichové z let 1836–1845 a 1851, hraběcí diplom Antonie Leykamové z roku 1827).⁷²⁹ Téměř okamžitě byl na zemědělský archiv vyvíjen nátlak ze strany badatelů. Již v roce 1946

⁷²⁶ Metternichová, T.: Svědectví o neobyčejném životě, s. 365: „Sovětsí vojáci, očekávání a vítání jako osvoboditelé, se tam oddávali orgiím v drancování. Veškerý nábytek zámku, listiny a knihy vyházeli z oken. Jen archiv nenašli.“

⁷²⁷ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. K převzetí patrimoniálních archivů viz Černý, Václav: Státní archiv zemědělský a oblastní archivy zemědělské. AČ 2, 1952, s. 22–25.

⁷²⁸ Viz například odpověď Státního archivu zemědělského Antonínu Okáčovi ze dne 10. 9. 1945, č. j. 32848/1945: „Archiv byl totiž ještě za války z dobré archivní místnosti uložen tehdejší metternišskou správou do pivovaru do bezpečnější místnosti. Po revoluci jej dal místní národní výbor ještě v této místnosti zazdít. Koncem srpna jej převzal Státní archiv zemědělský do své správy. Z jistých důvodů se v dohodě s místními činiteli ukázalo nutným, aby archiv pro bezpečnost zůstal ještě nadále v zazděné místnosti... Teprve potom, až vojsko opustí budovu, bude možné uvést místnosti do původního stavu a přestěhovat archiv.“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Dále též NA, fond Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, inv. č. 112, kart. 77: zpráva o metternichovském rodinném archivu ze srpna 1945. Zemědělský archiv již tehdy zvažoval budoucí odvezení archivu z Plas, protože plaský zámek bude určen pro jiné účely (bylo navrhováno jej využít jako ozdravovnu ministerstva sociální péče).

⁷²⁹ Zpráva Václava Černého o otevření a instalaci metternichovského archivu v Plasích z roku 1946, viz NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 77. Černý zároveň ve své zprávě identifikoval celkem 10 částí archivu: 1) Listiny; 2) Acta Clementina; 3) Francisco-Georgicum; 4) korespondence Melanie Metternichové; 5) rozptýlené spisy; 6) nové smlouvy; 7) diplomy; 8) plány a větší formáty; 9) předměty (řády, medaile, pečetidlo, lesní roh); 10) registratura velkostatku Plasy. Celkově bylo konstatováno, že „Archiv plaský je v této místnosti dobře umístěn. V zazděné místnosti v pivovaru v bednách sice písemnosti zvlhly, někde byly zachyceny plísni, což však se dá přes léto vysušit, bude-li se za slunečních dní dobře větrati.“ K instalaci archivu též NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů a dramatictější líčení Tatiány Metternichové, viz Metternichová, T.: Svědectví o neobyčejném životě, s. 365: „Teprve několik let po těchto událostech se rozpomněl jeden obyvatel ze sousední vesnice, že v jeho dětství byl pod pivovarem přestavěn jeden ze sklepů, aby tam bylo možno uschovat něco cenného. Vybourali úkryt a objevili v něm kompletní archiv. Velké bedny tam byly navršeny ve stejném pořádku, v jakém jsme je tam nechali. Listiny byly převezeny českými úřady do Plzně. Odtud byly předány státnímu archivu v Praze, kde je převzali do své péče zodpovědní pracovníci.“

je možné evidovat několik žádostí o studium a v dalších letech rostl zájem geometrickou řadou (v roce 1949 například poprvé bádala v Plasích pozdější renomovaná metternichovská badatelka Maria Ullrichová, tehdy studentka romanistiky na pražské filozofické fakultě). Archiv byl postaven v podstatě do stejné situace jako v období metternichovské správy. Krajské archivnictví dosud nebylo konstituováno, na místě nebyl odborný pracovník, vyřizovat žádosti bylo nutné dohodou mezi pražskými archiváři a místními úředníky zdejšího ředitelství státních lesů a statků, které archiv spravovalo. Tento stav nebyl ideální. Již v roce 1947 Václav Černý kritizoval, že ředitelství neplní své sliby týkající se zabezpečení a úpravy archivní místnosti.⁷³⁰ Zároveň si začal na přebírání rodinných archivů dělat nárok Archiv Země české, který mimo jiné argumentoval tím, že je schopen zajistit lepší podmínky pro jejich správu.⁷³¹ Teprve v roce 1948 začal pracovat v Plasích nadlesní Aleš Avenarius, který provedl první soupis registratury plaského velkostatku.⁷³² Pokud jde o samotný rodinný archiv, rozhodl se zemědělský archiv na počátku 50. let řešit věc způsobem, který do budoucna jeho osud opět zkomplikoval.

Na počátku roku 1952 se totiž Ústřední zemědělsko-lesnický archiv začal zabývat vážně myšlenkou, že by nechal převézt metternichovský archiv do své pražské centrály. Důvodů bylo pravděpodobně několik. V první řadě to byly rostoucí požadavky badatelů, mezi které patřili nejen vlivní akademičtí pracovníci, ale především zahraniční badatelé, kteří se obraceli na ministerstvo zahraničních věcí nebo na nově vzniklou Státní archivní komisi. Jejich požadavky bylo potřeba řešit přednostně, nejen s ohledem na mezinárodní závazky Československé republiky, ale i z důvodů čistě pragmatických, neboť tato agenda přinášela státu valutové zisky. Druhým problémem byla dlouhodobá absence odborného správce přímo v Plasích, který by se zpracování tohoto archivu systematicky věnoval. Tato situace byla poněkud zmírněna reformou archivní sítě počátkem 50. let a postupným budováním krajských archivů, nikoliv však zcela odstraněna. V samotných Plasích byl již v listopadu 1948 zřízen tzv. krajský archivní depozitář, provizorně spravovaný plzeňským archivářem Miloslavem

⁷³⁰ Zpráva Václava Černého z roku 1947, viz NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 77.

⁷³¹ Viz dopis Archivu Země české Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 31. 5. 1947, č. j. 3366/Vf: „Podepsané ředitelství plně uznává kompetenci Státního zemědělského archivu ve věcech archivů patrimoniálních, ale nikterak nemůže souhlasit s tím, aby spolu s těmito archivy, k jejichž správě byl Státní zemědělský archiv zřízen, zůstaly také rodinné archivy starých šlechtických rodů a ačkoliv obsahují na výsost důležité archiválie pro celkové politické, národní, ano i správní dějiny země, zůstaly ve venkovských depositech zmíněného archivu, tj. zatím a jistě po dlouhou dobu mimo správu odborných archivních úředníků, a prakticky nepřístupné vědeckému zájmu a potřebě. Mnohé z těchto rodinných archivů jsou nejen inventárně, ale i technicky a místem uložení samostatné a od patrimoniálních archivů naprosto odlišené archivní jednotky (Metternich v Plasích, Windischgrätz v Kladrubech, Thun v Jílovém a Děčína atp.), takže nelze mluvit o trhání jednotného fondu,“ viz Archiv Národního muzea v Praze (ANM), fond Honc Jaroslav, PhDr., kart. 51.

⁷³² Zpráva o pořádání archivu býv. knížete Metternich-Winneburga v Plasech, I. část archivu provozního, 79 s.; viz NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 77.

Bělohávkem a později Maxmiliánem Šimanovským. V roce 1951 se stal tento depozitář základem nově vzniklého krajského archivu podřízeného Krajskému národnímu výboru v Plzni. Budování jednotné archivní sítě však bylo teprve v počátcích a zemědělsko-lesnické archivy do ní byly začleněny až v roce 1956.⁷³³

V této situaci informoval počátkem května 1952 Státní archiv zemědělský Státní archivní komisi jako nejvyšší orgán československého archivnictví o úmyslu přestěhovat rodinný archiv Metternichů do Prahy, neboť se jedná o fond centrální povahy bez vztahu k západním Čechám.⁷³⁴ Tajemník Státní archivní komise Zdeněk Šamberger však považoval na správné o věci zahájit jednání s krajským archivem a po konzultaci s ním sdělil zemědělskému archivu zamítavé stanovisko k převozu.⁷³⁵ Zemědělský archiv se proti tomuto tvrzení odvolal s poukazem, že rodinný archiv obsahuje primárně materiál týkající se evropské politiky 19. století a rodinného majetku mimo území ČSR, Státní archivní komise však opakovaně informovala o svém zamítavém stanovisku, které zdůvodňovala přijatými zásadami rozdělení archivních fondů mezi ústřední a krajské archivy.⁷³⁶

Ústřední zemědělsko-lesnický archiv se nakonec rozhodl k samostatnému jednání s krajským archivem v Plzni. Vehementní zájem o převoz metternichovského archivu do Prahy souvisel pravděpodobně i s osobním zájmem ředitele zemědělského archivu Václava Černého o tento fond, který mohl sledovat od počátku 30. let 20. století. Separátní jednání vedla nakonec k dohodě mezi Krajským národním výborem v Plzni a Ústředním zemědělsko-lesnickým archivem uzavřené dne 10. července 1952, podle které měla krajskému archivu zůstat registratura plaského velkostatku, samotný rodinný archiv měl pak být převezen do Prahy. Tato dohoda pak byla postoupena Státní archivní komisi, která ji dne 8. dubna 1953

⁷³³ Obecně o vývoji československého archivnictví po roce 1945 Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1945. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 321–362; konkrétně o situaci v západních Čechách viz Bělohávek, Miloslav: Vývoj našeho archivnictví ve 20. století (s přihlédnutím k západním Čechám). AČ 30, 1980, s. 193–198; Bystrický, Vladimír: 50 let Státního oblastního archivu v Plzni. Plaské začátky. Archivní zpravodaj 4, 1998, s. 34 a podrobně týž: Státní oblastní archiv v Plzni. Z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu. Západočeský sborník historický 1, 1995, s. 237–285.

⁷³⁴ Dopis Ústředního zemědělsko-lesnického archivu Státní archivní komisi ze dne 10. 5. 1952, č. j. 55617/52: „Na rozdíl od jiných tzv. rodových a historických archivů, které obsahují zpravidla též statkové věci ze správy panství, metternišský archiv má ze starého archivu panství Plas pouze čtyři kartony, které zůstanou na místě, ale jinak nemá k Plasům naprosto žádný vztah,“ ANM, Honc, kart. 51.

⁷³⁵ Dopis Státní archivní komise Ústřednímu zemědělsko-lesnickému archivu ze dne 13. 6. 1952: „...že metternišský archiv je těsně spjat s vývojem velké části Plzeňského kraje a že se od tohoto archivu očekává v krajském měřítku vysvětlení mnohých důležitých skutečností politické, hospodářské i kulturní povahy,“ tamtéž.

⁷³⁶ Dopis ÚZLA Státní archivní komisi ze dne 23. 6. 1952: „Naproti tomu vlastní metternišský archiv obsahuje jednak věci politické ze státní politiky rakouské a německé, jednak věci statkové z Německa. Tyto písemnosti nemají žádného vztahu k Plasům a nelze v nich očekávat žádné vysvětlení mnohých důležitých skutečností politické, hospodářské i kulturní povahy v krajském měřítku,“ tamtéž. Viz tamtéž i záznamy ÚZLA o zamítavých stanoviscích Státní archivní komise ze dne 1. 7. a 8. 10. 1952.

schválila.⁷³⁷ Metternichovský rodinný archiv byl pak převezen do Prahy ve dnech 17. dubna a 10. června 1953.⁷³⁸

Nová etapa historie metternichovského archivu se tak začala psát v roce 1953 v Ústředním zemědělsko-lesnickém archivu v Praze. Ten byl na základě reformy archivní sítě začleněn v roce 1956 do Státního ústředního archivu v Praze vzniklého již v roce 1954 a v rámci struktury archivu jej spravovalo logicky jeho zemědělsko-lesnické oddělení, ve které se bývalý zemědělský archiv proměnil.⁷³⁹ Ještě v 50. letech 20. století bylo zahájeno zpracování tohoto fondu. Byli jím pověřeni dva archiváři – Antonín Haas, který byl do zemědělsko-lesnického oddělení přerazen z nejstaršího oddělení (bývalý zemský archiv), a Jaroslav Honc, který pracoval již v zemědělském archivu. Na metodické přípravě těchto pořádacích prací se podílel i vedoucí oddělení Josef Görner, který projevoval o tento fond veliký zájem.⁷⁴⁰ Antonínu Haasovi se podařilo do konce 60. let zpracovat formou několika inventářů celou sbírku listin a dále části Acta Clementina a Acta Richardiana.⁷⁴¹ Paralelně probíhalo zpracování fondů metternichovské ústřední správy a metternichovských velkostatků ve Státním archivu v Plzni,⁷⁴² který v roce 1960, nepochybně v souvislosti s pořádáním těchto fondů, projevil zájem o osud samotného rodinného archivu.⁷⁴³

⁷³⁷ Záznam sepsaný dne 10. července 1952 v Krajském národním výboru v Plzni o organizaci zemědělsko-lesnických archivů v Plzeňském kraji, za ÚZLA byl přítomen jeho ředitel Václav Černý a za Krajský národní výbor v Plzni referent František Uhlíř a krajský archivář Maxmilián Šimanovský: „... Mimo tento archiv však je v Plasích archiv Metternichův, který nesouvisí ani s panstvím v Plasích, ani s Plzeňským krajem... lépe se uplatní v pražském Ústředním zemědělsko-lesnickém archivu, kde mohou spíše sloužit historickému studiu všeobecných dějin a srovnávacímu studiu archivnímu,“ tamtéž. Záznam KNV Plzeň o dohodě zaslaný na Státní archivní komisi dne 27. 2. 1953, č. j. 108-27-2-1953, tamtéž. Informace o jednání se Státní archivní komisí, viz záznamy ÚZLA, č. j. 839/53, viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů.

⁷³⁸ Záznam pracovníka ÚZLA Karla Stanky o první fázi převozu ze dne 17. 4. 1953 (č. j. 925/53 a 988/53): „Metternišský archiv převezen do Prahy dne 17. dubna 1953 autem chemických závodů J. Fučíka n. p. Kaznějov, č. vozu PX 748,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Druhá část měla být původně převezena již 30. května, ale „převoz zbytku nemohl být uskutečněn pro zabavení vozidla (měnová reforma),“ tamtéž (č. j. 1350/53).

⁷³⁹ K tomu Juněcová, Jiřina – Helešicová, Věra: Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu. In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 23–33.

⁷⁴⁰ Záznamy o poradách o zpracování tohoto fondu viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Josef Görner sám připravil dvě studie z tohoto fondu vycházející, viz Görner, Josef: Rodinný archiv metternišský ve Státním ústředním archivu v Praze. AČ 9, 1959, s. 144–150 a týž: Korespondence Melanie Metternichové s carem Mikulášem. AČ 16, 1966, s. 154–159.

⁷⁴¹ Sbírkou listin byla zpřístupněna dvousvazkovým inventářem v roce 1960, Acta Clementina 14 dílčími inventáři v roce 1968 a Acta Richardiana inventářem v roce 1969.

⁷⁴² V roce 1961 uspořádal Vladimír Bystrický formou prozatímních inventárních soupisů fondy Ústřední správa Metternichů a Velkostatek Lázně Kynžvart, fond Velkostatek Plasy byl uspořádán formou inventáře Věrou Steinbachovou až v roce 1974.

⁷⁴³ Viz informace Státního ústředního archivu v Praze poskytnutá Státnímu archivu v Plzni ze dne 11. 11. 1960, č. j. SÚA 390/60: „Ve zdejší zemědělsko-lesnickém oddělení jest uložen rodinný archiv metternišský, který svým významem přesahuje rámec kraje i rámec našeho státu. Bylo proto již rozhodnuto Archivní správou ministerstva vnitra v roce 1953, aby byl přemístěn do bývalého Státního zemědělského archivu v Praze. Svoji podstatou se jedná o materiály jak charakteru statkového (statky porýnské), tak i charakteru rodinného. Kromě

4.4.6. Spor o rodinný archiv Metternichů

Uložení rodinného archivu Metternichů v pražském Státním ústředním archivu totiž neodpovídalo vymezení jednotné archivní sítě v tom smyslu, že šlechtické rodinné archivy měly být uloženy v příslušném státním (později státním oblastním) archivu, dle sídla rodu, resp. místa uložení archivu. V tomto pojetí by metternichovský archiv nepochybně měl být uložen v plzeňském státním archivu. Potíž byla v tom, že byl do Prahy odvezen ještě před vznikem jednotné archivní sítě v době zemědělského archivu. Tato otázka se stala na dlouhou dobu předmětem sporu mezi oběma archivy, které se několikrát o uvedený fond střetly a žádná ze stran nechtěla ustoupit ze své argumentace. Situaci dále komplikovalo i pomalé a do značné míry kontroverzní zpracovávání stěžejních částí fondu ve Státním ústředním archivu v Praze, tedy částí Starý archiv a Francisco-Georgicum, kterým byl pověřen pracovník a později vedoucí zemědělsko-lesnického oddělení Jaroslav Honc.

Státní archiv v Plzni se ve věci uložení metternichovského archivu obrátil počátkem roku 1968 na Archivní správu Ministerstva vnitra, kterou požádal o stanovisko k této věci v souvislosti s přípravou příslušného svazku průvodce po archivu, kde měly být popsány fondy metternichovské ústřední správy i velkostatků. Plzeňský archiv měl zájem i o zveřejnění popisu rodinného archivu, čímž by metternichovské fondy nevybočovaly z vnitřní struktury průvodce a zároveň by byl legitimován nárok plzeňského archivu na tento fond. Archivní správa do značné míry tento požadavek akceptovala, kompromisem mělo být uzavření dohody o dlouhodobé zápůjčce fondu a také svěření popisu rodinného archivu pracovníkovi Státního ústředního archivu, tedy Jaroslavu Honcovi.⁷⁴⁴ Plzeňský archiv toto rozhodnutí pochopitelně přivítal a tímto rozhodnutím Archivní správy nadále argumentoval. Hned počátkem března zaslal Státnímu ústřednímu archivu v Praze návrh textu dohody o dlouhodobé zápůjčce, který vypracoval jeho pracovník Antonín Macák. Plzeňský archiv počítal, že tato zápůjčka bude trvat asi tři roky, poté by byl metternichovský archiv převezen do Plzně, resp. klatovské pobočky archivu.⁷⁴⁵ Státní ústřední archiv nebyl pochopitelně tímto

toho jsou v archivu uloženy písemnosti typu úředního (westfálské kolegium katolických knížat) neb polouředního, které se do něho dostaly v souvislosti s výkonem vysokých státnických a diplomatických funkcí Františka Jiřího Metternicha, kancléře Klementa Metternicha a jeho syna Richarda,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů.

⁷⁴⁴ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů, dopis Archivní správy MV Státnímu ústřednímu archivu v Praze ze dne 20. 2. 1968, č. j. SÚA 657/40-1968 (podepsán Ivo Holl): „v souladu s uplatňovanými zásadami pro ukládání rodinných archivů, ústředních orgánů správ majitelů velkostatků a archivů velkostatků **rozhodla**, aby rodinný archiv Metternichů byl popsán ve třetím svazku průvodce po fondech Státního archivu v Plzni **jako tam příslušný** a v tamním ústavu nadále uložen a veden pouze jako dlouhodobá zápůjčka“.

⁷⁴⁵ Viz dopis Státního archivu v Plzni Státnímu ústřednímu archivu v Praze ze dne 7. 3. 1968, č. j. SÚA 915/01-1968, viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů: „Dohoda o dlouhodobé zápůjčce rodinného archivu

návřhem nadšen. Fond byl od roku 1964 pořádán, byl hojně využíván badateli a jeho správce Jaroslav Honc v něm hodlal najít i řadu témat pro své vědecké studie. Archiv byl navíc přesvědčen, že jde o požadavek neoprávněný, neboť uložení fondu v Praze bylo vyřešeno již zmíněnou dohodou z roku 1952. V první chvíli projevil ochotu tuto dohodu uzavřít, nicméně ne v navrženém znění, ale při stanovení dalších podmínek. Požadoval, aby byl fond ponechán v Praze až do dokončení pořádacích prací, dále chtěl zpracovat jeho popis do průvodce a jako určitou úlitbu nabídl okamžité odstoupení části fondu „která s tímto fondem bezprostředně nijak nesouvisí“ (mělo se jednat o kaceřovský urbář, pozemkové knihy Bělé a plaskou klášterní kroniku).⁷⁴⁶ Zároveň se však Jaroslav Honc pokoušel vydání fondu všemožně zabránit, a to i za pomoci intervence profesora pražské filozofické fakulty Josefa Polišínského, který patřil k největším znalcům šlechtických archivů v Čechách a na Moravě a udržoval řadu kontaktů se zahraničními historiky.⁷⁴⁷

Věc tak uvízla na mrtvém bodě. Státní ústřední archiv dohodu neakceptoval⁷⁴⁸ a na další urgence ze strany Státního archivu v Plzni většinou nereagoval. Bez reakce zůstaly i dopisy ředitele Státního archivu v Plzni Vladimíra Bystrického zasílané na Archivní správu.⁷⁴⁹

Metternichů: Na základě rozhodnutí Archivní správy Ministerstva vnitra č. j. Ar-2834/10-67 z 20. února 1968, podle něhož rodinný archiv Metternichů náleží mezi fondy Státního archivu v Plzni, uzavírá se mezi tímto archivem a Státním ústředním archivem v Praze následující dohoda. Vzhledem k tomu, že Státní archiv v Plzni nemůže zatím z technických důvodů zajistit plně využití a důstojné uložení rodinného archivu Metternichů, zapůjčuje tento fond na dobu tří let ode dne uzavření této dohody Státnímu ústřednímu archivu v Praze.“ Průvodní korespondence rovněž viz SOA Plzeň, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů, koncept dopisu Státního archivu v Plzni Státnímu ústřednímu archivu v Praze ze dne 6. 3. 1968, č. j. Sar-379/61-68.

⁷⁴⁶ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů, dopis Státního ústředního archivu v Praze Státnímu archivu v Plzni ze dne 15. 3. 1968, č. j. 657/40-1968.

⁷⁴⁷ Dopis Jaroslava Honce Josefu Polišískému ze dne 28. 3. 1968: „Nevím, jestli se mám pustit do sporu o metternišský archiv, který chtějí poslat do Klatov,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů a Polišínského odpověď ze dne 15. 4. 1968: „Nevím, jaké motivy k tomu vedly, protože Acta Clementina provenienčně do Západočeského kraje rozhodně nepatří, v každém případě však upozorňuji na skutečnost, že jde o jeden z nejužívanějších fondů k obecným dějinám a že zahraniční badatelé sotva budou nadšeni,“ tamtéž.

⁷⁴⁸ Státní archiv v Plzni urgoval uzavření dohody znovu dopisem z 31. 5. 1971, č. j. SÚA 2524/40-1971. Jaroslav Honc si k tomu poznamenal: „Navržená dohoda je formální, nic neřeší, obě strany mají svoji představu o dlouhodobosti zápůjčky, navíc ze strany SÚA je nekonsultování právě pokládáno za jednu z nejkonkrétnějších ukázek administrativního řešení věci, bez nás o nás, administrativní diktát,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů, a protestoval proti navrženému řešení, viz koncept dopisu Jaroslava Honce Vladimíru Bystrickému ze dne 26. 6. 1972: „Přece jste věděl, že neustoupím od zásady, že jde o fond centrální neplzeňské povahy a že pro mně je dohoda mezi správním orgánem respektovaná tehdejší Archivní správou směřodatnější, než Ivanův Hollův názor o nutnosti posílení mimopražských archivů a nutnosti vytvoření feudálních celků v rámci socialistických státních archivů. To bychom ani dr. Görner ani já se nepouštěli do tak náročné práce, to zase máme co dělat. Dnes, kdy fond se stane asi kulturní památkou, je zcela fuk, kde bude ležet, ale nebude se stejně půjčovat, ale v klidu to doporučujeme,“ tamtéž.

⁷⁴⁹ Ředitel Státního archivu v Plzni Vladimír Bystrický urgoval uzavření dohody ještě dvakrát, dopisy ze dne 14. 10. 1974, č. j. Sar 1809/01-74: „Vzhledem k těmto okolnostem ... vzniká odůvodněný názor, že zpracování fondu Rodinný archiv Metternichů nepostupuje v SÚA tak, jak bylo předpokládáno a pracovníci archivu nemohou úkoly, jež připsal Archivní správu uložil, zabezpečit“ a dne 12. 3. 1975, č. j. Sar-537/01-75: „...neboť vzniká oprávněné podezření, že se snaží neustálým oddalováním vytvořit situaci, kdy fond nebude uveden v našem průvodci a ponechán v dosavadním místě uložení i přesto, že pro tento postup nejsou žádné věcné

Jaroslav Honc mezitím nabídl jako jistý kompromis vyjmutí archiválií západočeské provenience, o které kdysi uvažoval i zemědělský archiv, a jejich postoupení Státnímu archivu v Plzni. Tato separátní dohoda uzavřená v roce 1971 byla ze strany plzeňského archivu považovaná zřejmě za dočasné řešení věci, ze strany archivu pražského však jako definitivní tečka.⁷⁵⁰

4.4.7. PhDr. Jaroslav Honc a rodinný archiv Metternichů

Samostatnou kapitolu v dějinách metternichovského archivu představuje vyhotovení jeho popisu do průvodce po fondech Státního archivu v Plzni. Jak již bylo řečeno, byla to jedna z podmínek Archivní správy z roku 1968, ke které se Státní ústřední archiv v Praze a konkrétně Jaroslav Honc zavázal. Snad ani jedna strana tehdy netušila, jaké martyrium s tímto textem nastane. Rukopis popisu měl být hotov asi do roka a plzeňský archiv poskytl Honcovi zásady, dle kterých měl být vypracován. Jaroslav Honc však přistoupil k tomuto úkolu zcela po svém a až s pětiletým zpožděním dodal v polovině roku 1974 text o rozsahu 29 stran. Honc jej pojal částečně jako historickou studii, ve které se věnoval rodové genealogii a vývoji majetkové držby rodu, v další části se věnoval dějinám rodinného archivu a apologii jeho současného místa uložení.⁷⁵¹

důvody a zcela odporuje jak zásadám stanoveným pro delimitaci, tak i směrnicím pro ukládání archiválií do archivů,“ SOA Plzeň, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů.

⁷⁵⁰ Dne 25. června 1971 vytrídili společně Jaroslav Honc a archivář Státního archivu v Plzni Jan Pelant archiválie ze signatury 6/X–XII (Chronik Plass) fondové části Starý archiv (celkem 4 kartony) a tyto archiválie byly předány plzeňskému archivu do fondů Velkostatek Plasy a Cisterciáci Plasy. Dále byly plzeňskému archivu zapůjčeny kaceřovský urbář z roku 1553, dílčí cedule Krašova z roku 1606 a trhový odhad Krašova z roku 1607. Tyto tři knihy byly Státnímu ústřednímu archivu po roce opět vráceny. Jaroslav Honc v záznamu o předání konstatoval: „... ale na striktním výkladu celistvosti fondu netrval archiv v tomto případě nikdy a přislíbil vydat do Plzně krátkou cestou provenienční plzeňské kusy bezformálně po požádání ..., ... i když jde o písemnosti tvořící dosud s fondem Rodinný archiv Metternichů nedílný celek a podchycené ve všech archivních pomůckách, protože uznává provenienční příslušnost jejich do fondu Velkostatek Plasy a nehodlá respektovat nesprávný názor a vůli majitele archivu, který jen chtěl na vrub registratury statkové zvětšit svůj osobní archiv,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. K tomu viz i úřední záznam Jana Pelanta ze dne 14. 6. 1971, č. j. Sar-1268/1971, SOA Plzeň, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Honc si k dohodě o předání těchto archiválií poznamenal: „Není o oprávněnosti sporu, je to dobré, že jsme mohli tím doplnit svůj arsenál (nedáváme a vy nechcete fond celý, je to stará dohoda, kterou my respektujeme a vy tím, že to žádáte, ji musíte respektovat), Tedy kdyby napsali, o čemže jsme to mluvili, pošleme ten zápis z Plzně 1952 a jsou utřeni, je to asi jako když někdo od kacíře vezme odkázaný groš, pak musí uznat i ostatní co v té závěti jest,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Zmíněné archiválie byly do fondu Rodinný archiv Metternichů vráceny až v roce 2005.

⁷⁵¹ Strojopis s názvem Rodinný archiv Metternichů 1209–1928 viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. O sporném uložení Honc na s. 16–17 tohoto textu uvádí: „Když badatelská frekvence v něm rostla zvláště z řad zahraničních historiků a archivářů a když se i na pražské fakultě a v berlínské akademii věd vytvářela studijní centra pro politické dějiny Evropy, požadující zvýšené a výhodné studijní možnosti a když především sami archiváři chtěli pracovat na lepších archivních pomůckách k tomuto fondu, ukázalo se nezbytným jeho přestěhování do pražského Ústředního zemědělsko-lesnického archivu ... Oba partneri výslovně uznali, že jde o fond pro dějiny Plzeňského kraje bezcenný, že jeho význam je celostátní a že jeho plné badatelské využití a zpracování je možné jen v Praze. Toto stanovisko KNV, potvrzené pak znovu 21. 3. 1953 respektovala i tehdejší Státní archivní komise a ještě v dubnu 1953 byl tak celý rodinný archiv Metternichů

Takové pojetí musel zákonitě považovat plzeňský archiv nejen za hrubé porušení zásad stanovených pro archivního průvodce, ale téměř za provokaci. Recenzní posudky dvou předních odborníků na problematiku zemědělsko-lesnických fondů Květoslavy Haubertové a Gustava Hofmanna vyzněly velice kriticky⁷⁵² Honc posléze musel svůj text zcela přepracovat.⁷⁵³

Ještě závažnějším vkladem Jaroslava Honce do historie metternichovského rodinného archivu byly jeho pořádací práce, kterým se dlouhodobě věnoval a kterými často i argumentoval. Pořádací práce byly zahájeny již v 60. letech, intenzivněji pak probíhaly v letech sedmdesátých. Jaroslav Honc přistoupil k této práci výborně teoreticky vyzbrojen. O jeho širokých znalostech z oblastí pomocných věd historických, archivnictví, hospodářských a sociálních dějin, historické demografie nebo genealogie nelze pochybovat. Byl za ně obdivován a ceněn. Pokud jde o zpracování fondů a každodenní archivní práci, rád využíval inovativních metod, nicméně v řadě případů neprojevil potřebnou pokoru k práci ani reálný

přestěhován do archivních depotů v budově ministerstva zemědělství“. Honc dále uváděl, že se počítá s celkovým uspořádáním archivu do roku 1975, kdy bude vydán tiskem jeho souborný inventář. Viz NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Honcův původní text byl posmrtně vydán jako zdroj řady zajímavých informací o dějinách rodu a jeho archivu i jako svým způsobem historický dokument, viz Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. *Paginae historiae* 11, 2003, s. 193–219; na s. 215–217 doplněna vysvětlující ediční poznámka.

⁷⁵² Opatrnější posudek Květoslavy Haubertové ze dne 8. 4. 1974 (č. j. Sar-79/31-74) vytýkal pouze některá jednotlivá tvrzení a konstatoval, že se Honcův text výrazně odlišuje od ostatních: „Styl dr. Honce se bude nápadně lišit od našich textů. Ve snaze po stylistickém ztvárnění se dopustil několika nejasných a nadnesených tvrzení,“ SOA Plzeň, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Naopak Gustav Hofmann podrobil Honcův text zdrcující kritice, do které shrnul ovšem i staré spory s textem související jen okrajově, viz jeho posudek ze dne 2. 4. 1974 (č. j. Sar-72/21-74): „Zdůvodnění toho, proč byl archiv převezen do Prahy není nutno zde uvádět, zejména když sama existence archivu v Praze a jeho držení v SÚAru-ZLO je pochybná, podobně jako argumenty Honcovy. Zejména podivné je tvrzení, že fond byl převezen 1952, aby „sami archiváři“ přičemž to trvalo 7 let, než se s fondem začalo něco dělat a pak ještě s delšími přestávkami, což trvá dosud. Tak kde je ta snaha? Neobstojí argument o tom, že fond neobsahuje materiál k dějinám Plzeňska... Vytržením fondu ze soustavy metternichovských fondů (Plasy, Lázně Kynžvart) byla tedy hrubě porušena a je i nadále porušována zásada majitelských komplexů... Za pochybná považujeme také dvoustranná jednání mezi KNV a ÚZLA, která představují protiprávní diktát vnucený tehdejšímu ZLA v Horšovském Týně, jemuž byly Plasy pobočkou a který byl součástí Čsl. státních lesů, n. p., a nad nímž měl ÚZLA jenom metodický dohled a který mu nijak nezádal právo k usurpaci tohoto fondu. Podle našeho názoru by bylo nejvhodnější celou tuto otázku znovu rozvířit a trvat na tom, aby byl fond předán (a to i fyzicky!) tam kam náleží ... Zarážející je postoj Honcův k činnosti dřívějších archivářů. Kdo ví, co se bude o naší práci psát za 200 let ... Posudek možno uzavřít zjištěním, že si dr. Honc napsal popis fondu tak, jako kdyby mu nebylo jasné, pro jaký účel ho píše a jak má popis vypadat, byť měl k dispozici popisy naše a konečně i celou řadu vydaných již průvodců. Co tímto postojem sledoval, není níže podepsanému jasné“. Výmluvná pak rukopisná poznámka Gustava Hofmanna mimo text posudku: „Zpracováno natolik nedostatečně, že nemůže být podkladem, který by po provedení běžných redakčních úprav mohl být dán do tisku. Připomínky by byly asi stejně dlouhé jako jeho text. Hraničí s urážlivou provokací, mučednická práce s. Honce, nejvyšší trest by byla publikace,“ tamtéž.

⁷⁵³ Ředitel Státního archivu v Plzni Vladimír Bystrický sdělil Honcovi „diplomatickou formou“ vznesené připomínky, viz jeho dopis ze dne 17. 5. 1974, č. j. Sar-734/01-74, NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Výsledný text byl přizpůsoben celkovému pojetí průvodce, viz Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, sv. 3, Praha 1976, s. 145–150 a obsahoval i pasáž o „depozitu“: „V roce 1952 byl z Plas převezen do tehdejšího Ústředního zemědělsko-lesnického archivu v Praze a s jeho fondy byl v roce 1956 převzat do Státního ústředního archivu v Praze, kde je jako depozitum plzeňského státního archivu postupně inventarizován a katalogizován,“ tamtéž, s. 145.

pohled na rozsáhlý úkol a jeho časovou náročnost.⁷⁵⁴ Příkladů tohoto postoje je možné najít mnoho, některé zde již byly zmíněny. Jeho „pomníkem kovu trvalejším“ však zůstává celkové zpracování metternichovského rodinného archivu, přesněji jeho částí Francisco-Georgicum a zejména Starý archiv. Honc zde aplikoval svou vlastní metodu pořádání rodinných archivů, kterou poprvé představil na odborném semináři k problematice rodinných archivů na Labské Stráni u Děčína v roce 1969.⁷⁵⁵ Její podstatou bylo důsledné rozdělení rodinných archivů na osobní archivy jednotlivých členů rodu a uspořádání těchto osobních archivů podle platné metodiky pro zpracování osobních fondů. Honc předpokládal rozrušení původních složitých struktur rodinných archivů, které sledovaly pertinenční hledisko a neodpovídaly dle jeho názoru současné archivní metodice. Tímto pojetím se postavil proti obecně přijímanému názoru respektování původních registraturních a archivních manipulací, které mají nejen praktický význam, ale i svou historickou hodnotu.⁷⁵⁶

Konkrétním svědectvím o aplikaci této metody je pak strojopisná pomůcka Jaroslava Honce k části Starý archiv o rozsahu 426 stran, na které pracoval v letech 1971–1975.⁷⁵⁷ Nejedná se o definitivní archivní pomůcku, spíše o jakýsi deník dokumentující Honcovy pracovní postupy. Kromě toho, že se vyznačuje nestejnou mírou podrobnosti popisu, obsahuje řadu překlepů, chyb a stylistických neobratností, průběžně glosuje obsah archiválií, které parafrázuje v některých případech rozsáhlými citacemi. Honc na stránky své pomůcky-pracovního deníku vtělil i své časté pochybnosti o pochopení obsahu archiválií, záznamy o jejich manipulaci mezi Státním ústředním archivem a Honcovým bytem, pracovní výkazy, záznamy o chodu Honcovy domácnosti, pracovních podmínkách, počasí i stravovacích návycích. Mělo se jednat pravděpodobně o jakýsi předstupeň definitivní pomůcky, která měla

⁷⁵⁴ K osobnosti Jaroslava Honce dnes již rozsáhlá literatura, nejnověji soubor příspěvků, které zazněly na vzpomínkovém semináři v Národním muzeu v Praze dne 25. 11. 2005 při příležitosti jeho nedožitých 80. narozenin. Tyto příspěvky byly zveřejněny na stránkách časopisu Genealogické a heraldické listy 26, 2006. K archivní práci J. Honce viz Beránek, Karel: Jaroslav Honc, archivář. Genealogické a heraldické listy 26, 2006, s. 67–69 a Hoffmann, František: Jaroslav Honc, student a archivář. Tamtéž, s. 85–88. Srv. též Honcová, Jaroslava: Literární pozůstalost PhDr. Jaroslava Honce. Časopis Národního muzea – řada historická 174, č. 1–2, s. 90–96.

⁷⁵⁵ K němu Čechová, Gabriela: Seminář o rodinných archivech. AČ 19, 1969, s. 101–105.

⁷⁵⁶ Honc, Jaroslav: Struktura a nové pořádání rodinných archivů ve státních archivech, pracovní materiál rozmnožený Archivní správou MV pro seminář o rodinných archivech v roce 1969, viz NA, fond Archivní správa MV, rok 1969. Rozboru tohoto materiálu a celého semináře se věnuji na jiném místě této práce.

⁷⁵⁷ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů. Honc přitom již koncem 60. let ohlašoval brzké dokončení zpracování celého fondu, viz dopis Jaroslava Honce Josefu Polišenskému ze dne 16. 3. 1969, kde líčí své dojmy ze semináře na Labské Stráni: „Vám jistě nemusím dokazovat, že bych rád měl nejen Metternicha a Toskánský archiv v dobrém pořádku a že nereálnosti nadhozených požadavků jsem si vědom. Dr. Tříška řekl velmi trefně na mou adresu v té Labské Stráni: Hic Rhodos, hic salta, a to nevěděl, že právě letos chceme s dr. Haasem připravit rukopis celého inventáře Metternišského archivu od 1209 až do 1944 právě systémem osobních pozůstalostí,“ ANM, Honc, kart. 72.

být nejprve virtuálně sestavena a materiál podle ní uspořádán.⁷⁵⁸ Výsledná práce tak zůstala v půli cesty, a to z objektivních i subjektivních důvodů. Již během zpracování se ukázalo, že nebude možné Honcovu metodu důsledně aplikovat, řada archiválií nebyla prostě zařaditelná do některého z osobních archivů představitelů rodu. Některé vnitřní části byly ovšem již zcela zrušeny a vzhledem k absenci původních signatur, které byly na většině archiválií eliminovány, je jejich zpětná identifikace velice složitá. Jaroslav Honc koncem 70. let pak ze Státního ústředního archivu odešel a práce s fondem na několik let ustaly zcela.⁷⁵⁹ Honcova metoda, byť na počátku jistě dobře myšlená, tak přinesla více nedostatků než předností a s tímto dědictvím se musejí vyrovnávat i další generace archivářů.⁷⁶⁰ Jisté rozptýlení snad mohou občas najít při čtení některých zápisů z Honcovy pomůcky.⁷⁶¹

4.4.8. Dědictví Jaroslava Honce a další osudy metternichovského archivu

V polovině 80. let se ujala nejjednoduššího úkolu správy metternichovského archivu Jaroslava Hoffmannová. S jejím jménem je spojena řada vynikajících výsledků týkajících se tohoto fondu. V první řadě to byly práce zpracovatelské, a to u hned u několika fondových

⁷⁵⁸ „Metoda je stříhací, tedy katalogizace bez ladu a skladu podle manipulace zde, pak se přečísluje a seřadí striktně podle osob. Nic se nepozná,“ tamtéž.

⁷⁵⁹ K osudu Jaroslava Honce viz Honcová, Jaroslava: *Moje paměti*, kapitola Aféra PhDr. Jaroslava Honce, rukopis v majetku autorky. Děkuji PhDr. ing. Jaroslavě Honcové, CSc., za zapůjčení tohoto rukopisu.

⁷⁶⁰ Situaci, jak fond vypadal po odchodu Jaroslava Honce, shrnula ve svém vyjádření v souvislosti s návštěvou ředitele Zemského archivní správy pro Porýní-Falc Franze-Josefa Hayena ve Státním ústředním archivu v Praze tehdejší vedoucí zemědělsko-lesnického oddělení SÚA Eva Gregorovičová dne 15. 9. 1983, č. j. SÚA 2661/40-1983: „Pokud se týká těchto dvou nezpracovaných částí, je nutno uvést, že je na počátku 70. let dr. Honc zpracovával. Vyňal oba celky z původních krabic, na nichž byly signatury, označující věcné celky (staré uspořádání z počátku minulého století). Spisy vyňal i z původních obalů (též měly označení pořadí spisů a číslo původní krabice) a nově uložil do nových kartonů, ale na nich již neoznačil staré signování, nýbrž pročíslil spisy dle vlastního systému (několik řad čísel). K tzv. Starému archivu se nám podařilo najít Honcův soupis písemností, který však vzhledem ke způsobu vedení záznamů nelze předkládat badatelské veřejnosti,“ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů.

⁷⁶¹ NA, spis o fondu Rodinný archiv Metternichů (Honcova pomůcka): k inv. č. 2966: „11. 12. 1972: po nevim jak dlouhém odmlčení zatím nezahálím, mám o něco horší oči, stýská se mi po tom, utichl rozruch s průvodcem po archivu v Plzni, vymalovali jsme na jaře, tehdy jsem dole zkusil pár taktů, mezitím i skoro rozepsány Haasovy listiny a tak je tu dost uděláno, kdyby byla nouze, za půl roku by bylo všechno, jak má být“; o tvůrci struktury Starého archivu metternichovském archiváři Ludwigu Gaisserovi z konce 18. století: „je to lotr a darebák asi jest, prostě genealog, který vyčistil a uspořádal archiv pro svého pána, pak pusťte genealogy a historiky do archivu, přehází to a co není pro tyto jejich dvě vědy, tak vyhodí, tedy korespondence s manželkou, nějaké hospodářské věci, běžné, to vem čert, a vyhazoval od 18. století, co se dalo“; ke dni 13. 9. 1973: „pro dnešek dost, pátek 13. září, ještě že rok nemá 13 měsíců, pěkné dny, ale už podzim, i když tepla jak v létě, včera komplexní hodnocení, dnes okolo revizní komise a tak, pořád něco, uklidní místo algeny Metternich“ ke dni 8. 10. 1974: „dneska se vyjelo na brambory a prší, tak se vrátilo a půlden spadlý do klína se dává na Metternicha“; ke dni 8. 2. 1975: „už ani si nepamatují, kdy se tady u toho sedělo, dnes je 8. února 1975, mrzne na holo, taky nějaké nahledačky do Metternicha, jinak Plzeň bude dělat nejdříve svazek o velkostatecch, asi jim to celé bylo pozastaveno ty rodinné archivy, kdoví, ticho po pěšině, i když jsem bohorovně klidný, nedalo to, co kdyby si to odvezli, do listin se pustil Ivan Hlaváček“; k inv. č. 5859: „nemohu se zbavit prokletí a kouzla Metternicha, měl bych dělat edici strojních stanic, mělo by se úřadovat nebo kdoví co, ale vidím záhady“; k inv. č. 6270: „tento měsíc vlastně i minulý se přece jen Metternich pohnul, ono je v dohledu konec toho starého archivu, ještě pár dlužných úpisů, které si ten blb zařadil pod správu hrabství Winneburgu.“

částí.⁷⁶² Jaroslava Hoffmannová je však rovněž autorkou řady závažných studií, které primárně z rodinného archivu Metternichů vycházejí. Díky nim se zařadila do zástupu autorů metternichovské rodové historiografie a pomohla tento fond opět otevřít badatelské veřejnosti.⁷⁶³ Zcela mimořádný význam má pak průkopnická edice připravená pod jejím vedením formou CD-ROM, která zpřístupnila v úplnosti tzv. memoranda, tzn. podkladový materiál k pamětem kancléře Metternicha uložený ve fondové části Acta Clementina. Edice přinesla celkem 1627 registů dokumentů, z nichž 729 bylo zároveň zpřístupněno formou skenu. Edice, která pravděpodobně jak po stránce technické, tak po stránce metodické a organizační předběhla svou dobu, se stala jedním z nejvýraznějších úspěchů našeho archivnictví počátku 90. let 20. století.⁷⁶⁴ Symbolicky tak uzavřela cestu tohoto cenného a mezinárodně žádaného rodinného archivu 20. stoletím. Kromě pořádacích prací, ve kterých se průběžně pokračuje, a zajištění využívání fondu badatelskou veřejností, bylo v uplynulých letech investováno mnoho času a prostředků rovněž do konzervátorských a restaurátorských prací v tomto fondu, v posledních letech i do jejich digitalizace.⁷⁶⁵ Kodifikováno bylo konečně i místo uložení tohoto fondu v dnešním Národním archivu, nejprve spíše s ohledem na již zavedenou tradici⁷⁶⁶ a nakonec i formálně.⁷⁶⁷

⁷⁶² Jaroslava Hoffmannová přes relativně krátkou dobu, kdy tento fond spravovala, vytvořila celkový osobní rejstřík ke všem 14 dílčím inventářům části Acta Clementina, dílčí inventární soupis k části Francisco-Georgicum – Reichständisches, soupis rukopisů z fondu Rodinný archiv Metternichů pro potřeby Komise pro soupis a studium rukopisů AV ČR, několik tematických soupisů a především zahájila rekonstrukci původního uspořádání fondové části Starý archiv (sign. A: Rodinný původ). Jaroslava Hoffmannová zahájila metodicky i prakticky práci, ve které se v podstatě pokračuje dodnes, do dnešního dne byly postupně rekonstruovány signatury A: rodinný původ, B: genealogické záležitosti, C: rodinný majetek, D: významní členové rodu, F: rodinná kronika a G: záležitosti jednotlivých statků. Zůstávají již jen menší signatury E: duchovní záležitosti, H: normativní prameny a J: varia. Tím bude rekonstrukce ukončena.

⁷⁶³ Hoffmannová, Jaroslava: Nově zjištěné prvotisky ve fondu Rodinný archiv Metternichů. AČ 37, 1987, s. 74–79; táž: Kancléř Metternich a vynálezce Michael Thonet. Dějiny vědy a techniky 21, 1988, s. 46–50; táž: Chancellor Metternich and Inventor Michael Thonet. East Central Europe 16, 1989, s. 135–143; táž: Rukopisy ve fondu Rodinný archiv Metternichů. Paginae historiae 2, 1994, s. 175–198; táž: Metternichova svatba ve Slavkově roku 1795. Vlastivědný věstník moravský 48, 1996, s. 404–408; táž: Hrobka Metternichů v Plasích. Minulostí Západočeského kraje 31, 1996, s. 189–206 a táž: Metternich a baletní reformátor Noverre, Paginae historiae 5, 1997, s. 39–54.

⁷⁶⁴ Hoffmannová, Jaroslava a kol.: Kancléř Metternich a jeho doba. Kanzler Metternich und seine Zeit. Chancellor Metternich and his time, edice CD-ROM, Praha 1994. O přípravě edice viz táž: Příprava edice CD-ROM „Kancléř Metternich a jeho doba“. AČ 42, 1992, s. 129–138, v širších souvislostech pak táž: Pokus o využití CD-ROM v českém archivnictví, tamtéž 42, 1992, s. 78–83 a táž: Historické prameny na optických discích. Český časopis historický 93, 1995, s. 686–701.

⁷⁶⁵ V rámci projektu ENARc byla v roce 2012 digitalizována celá sbírka listin. Do budoucna se uvažuje o digitalizaci celé části Acta Clementina a deníků Melanie Metternichové.

⁷⁶⁶ Zde je třeba připomenout dnes již rozsáhlou metternichovskou literaturu, zejména dvousvazkovou edici registáře všech metternichovských listin připravenou zemským archivem v Koblenci.

⁷⁶⁷ Popis fondu vydaný v průvodci po fondech Státního ústředního archivu v Praze v roce 2005 se ještě zmiňoval o vztahu fondu k SOA Plzeň, nepředpokládal již jeho přemístění, v souvislosti se zpětnou delimitací archiválií z téhož roku byla nakonec tato záležitost upravena i formálně a Rodinný archiv Metternichů je dnes považován za kmenový fond Národního archivu. Viz Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, díl I/3. Praha 2005, s. 271n.

Období 20. století představuje v dějinách rodinného archivu Metternichů pochopitelně období velice dynamické. Na jeho počátku byl archiv sice již uspořádaný, přesto však přístupný v podstatě velmi omezeně. Na jeho konci je pak archivním souborem v majetku státu uloženým v největším veřejném archivu České republiky, který zajišťuje standardní podmínky fyzického uložení, zpřístupnění a badatelského využití. Osud rodinného archivu Metternichů je příkladem archivního fondu, na jehož historii se promítly za uplynulých sto let hlavní tendence vývoje archivnictví v našem státě. Po roce 1918 zůstává v soukromých rukou a jeho využívání je stále vázáno na souhlas majitele. Do osudů archivu však postupně zasahují kompetence státních orgánů v oblasti archivnictví, především Ministerstva školství a národní osvěty v období počáteční existence republiky, od 20. let pak zejména metodická podpora ze strany Československého státního archivu zemědělského.

Zcela jiná situace nastává po roce 1945. Metternichovský majetek v Čechách patřil k těm, které byly zestátněny ihned v roce 1945. Nejprve byl spravován v rámci pobočky zemědělsko-lesnického archivu, s ohledem na badatelské požadavky byl převezen již na počátku 50. let 20. století do pražské centrály archivu. Společně s ní pak byl převzat v roce 1956 do nově vzniklého Státního ústředního archivu v Praze (od 2005 Národního archivu). Jistou anomálií představuje vytržení rodinného archivu od fondů metternichovských velkostatků zůstávajících ve Státním oblastním archivu v Plzni. Dlouholetý spor obou archivů o metternichovský archiv byl definitivně ukončen na konci století rozhodnutím o konečném uložení v Národním archivu.

Metternichovský rodinný archiv se stal zdrojem pro řadu edičních a publikačních výstupů, značné investice časové i finanční proběhly do jeho zpracování, digitalizaci i fyzickou péči. Tragickou stránku představuje neúspěšný pokus o kompletní zpřístupnění realizovaný na přelomu 60. a 70. let 20. století, jehož výsledky bude bohužel nutné korigovat ještě v následujících letech.

4.4.9. Rodinný archiv Metternichů na počátku 21. století

Do 21. století vstoupil metternichovský rodinný archiv v celkovém rozsahu 149,52 bm archiválií.⁷⁶⁸ Tento fond Národního archivu zůstává členěn evidenčně do pěti fondových částí odpovídajících postupné genezi archivu.⁷⁶⁹ Tři z těchto pěti částí jsou považovány za

⁷⁶⁸ Tento údaj je výsledkem generální inventury ke dni 31. 12. 2014. Fond tvoří celkem 97 úředních knih, 572 kartonů, 52 map a plánů, 3 fotografie na papírové podložce, 1 balík, 1685 listin do roku 1850, 3 podací protokoly, 1 index a 200 původních obalů.

⁷⁶⁹ Fond Národního archivu Rodinný archiv Metternichů (EL NAD 611) je členěn do dílčích evidenčních částí Rodinný archiv Metternichů – Listiny (EL NAD 611/1), Rodinný archiv Metternichů – Starý archiv (EL NAD

zpracované,⁷⁷⁰ u dvou nejrozsáhlejších (Starý archiv a Francisco-Georgicum), u kterých se pokusil zpracovatel fondu Jaroslav Honc aplikovat svou metodu „nového pořádní“ rodinný archivů podrobně popsanou v předchozím textu, došlo k rozrušení původní struktury a faktickému znemožnění orientace po fondu. Vzhledem k tomu, že Honcova pořádací metoda probíhala i s eliminací původních signatur, byly pořádací práce v tomto smyslu v podstatě ireversibilní. Již v polovině 80. let 20. století byl učiněn pokus o rekonstrukci původního uspořádání u fondové části Starý archiv.⁷⁷¹ Tento pokus ukázal veškerá úskalí této činnosti a její nesmírnou náročnost, zejména časovou, nicméně byl akceptován jako jediná správná alternativa pro budoucí zpracování fondu. Národní archiv se k rekonstrukci fondu vrátil znovu v roce 2005, kdy metodická komise jako poradní orgán ředitelky archivu pro archivní teorii a metodiku rozhodla o aplikaci tohoto postupu při dalším zpracování fondové části Starý archiv, v delším výhledu snad i části Francisco-Georgicum.⁷⁷² V posledním desetiletí tak proběhla rekonstrukce většiny signatur dané fondové části.⁷⁷³ Tato rekonstrukce vychází z předpokladu, že jejím ideálním cílem je obnovení původního uspořádání fondové části, které existovalo v období před zahájením tzv. „nového pořádní“ v polovině 60. let 20. století. Každá písemnost tedy musí být určena vzhledem ke svému uložení v hierarchické struktuře archivu. Není činěn pokus o úpravu nebo revizi původní struktury fondu.

Jako hlavní podklad pro tuto rekonstrukci slouží tři typy archivních pomůcek zpracovaných v posledních dvou letech. Základní úroveň představuje soubor konsignací k jednotlivým signaturám fondové části, které vznikly na konci 18. století v Koblenci a jejich autorem byl prefekt koblecké piaristické koleje Ludwig Gaisser. Jejich výhodou je velká přehlednost, nevýhodou neúplnost a častá dislokace archiválií v následujícím období. Druhý stupeň zpracování jsou tzv. reálná repertoria vzniklá na konci 19. století z iniciativy Alfonse Klinkowströma. Dokumentují aktuální stav fondové části v době svého vzniku a slouží tedy jako hlavní východisko stavu, kterého je při rekonstrukci dosahováno. Třetím zdrojem je pak samotná pomůcka vytvořená při pořádní fondu Jaroslavem Honcem. Ta by měla odrážet

611/2), Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum (EL NAD 611/3), Rodinný archiv Metternichů – Acta Clementina (EL NAD 611/4) a Rodinný archiv Metternichů – Acta Richardiana (EL NAD 611/5). V této podobě je rovněž popsán v archivním průvodci, viz Státní ústřední archiv v Praze, díl I/3. Praha 2005, s. 270–277.

⁷⁷⁰ Fondová část Listiny je zpřístupněna inventářem Antonína Haase z roku 1965, fondová část Acta Clementina čtrnácti dílčími inventáři Antonína Haase z let 1968–1969 a fondová část Acta Richardiana inventářem Antonína Haase z roku 1969.

⁷⁷¹ V letech 1984–1986 se pokusila tehdejší správkyň fondu Jaroslava Hoffmannová rekonstruovat část signatury A fondové části Starý archiv v rozsahu 29 kartinů.

⁷⁷² Zápis z metodické komise Národního archivu ze dne 25. 11. 2005. Zasedání komise se zúčastnili Eva Drašarová, Alena Pazderová, Jiřina Juněcová, Jana Pšeničková, Alena Skipalová, Jiří Křesťan a Eva Gregorovičová.

⁷⁷³ Viz pozn. 94. Na rekonstrukci se podílejí archiváři Národního archivu Pavel Koblasa a Jan Kahuda.

současný způsob manipulace rodinného archivu, nicméně ne vždy tento předpoklad odpovídá pravdě, neboť pomůcka zůstala torzem. Kombinací všech těchto archivních pomůcek společně s konfrontací se samotnou archiválií je možné tedy rekonstruovat původní uspořádání. O složitosti tohoto procesu vypovídá značná pracovní kapacita, kterou tento proces vyžádá.⁷⁷⁴

V souvislosti se zpracováním archiválií je nutné uvažovat i o jiných formách jejich zpřístupnění pomocí nových metod, které odpovídají současným trendům a využívají nové technologie. V případě rodinného archivu Metternichů je to především digitalizace vybraných částí. Digitalizace je prováděna pouze u zpracovaných částí, s ohledem na rozsah fondu nikoliv plošně, ale selektivně dle typů dokumentů. Obecně jsou požadavky na digitalizaci definovány dvěma základními důvody. Na straně jedné stojí snaha o ochranu originálu dokumentu a jeho nahrazení digitalizovanou kopií, na straně druhé pak požadavky badatelů na dálkové zpřístupnění reprodukcí. V případě rodinného archivu Metternichů mají svou váhu oba důvody. Především fyzická ochrana byla důvodem pro plošnou digitalizaci celé fondové části Listiny. Ta proběhla v letech 2012–2013 v rámci evropského projektu EnARC, jehož nositelem bylo mezinárodní archivní konsorcium ICARUS.⁷⁷⁵ V roce 2015 byla zahájena digitalizace fondové části Acta Clementina vlastními silami Národního archivu. Digitalizace následovala po konverzi všech 14 dílčích archivních pomůcek k této části do programu Janus, který tvoří v Národním archivu základní informační systém při zpracování archiválií. Zpřístupnění digitalizovaných kopií v aplikaci Badatelna (www.badatelna.eu) je předpokládáno průběžně.

Snaha o zpřístupnění fondu rodinný archiv Metternichů je pochopitelně stejně jako u jiných archivních souborů motivována jejich zpřístupnění pro badatelské a především vědecké využití. To samozřejmě závisí na různých okolnostech, především na proměnách historického bádání a jeho aktuálních potřebách, na proměnách badatelských témat jednotlivých specialistů a dalších faktorech. Jedním z nich je ale jistě i zajištění přístupnosti příslušných archiválií. Dosavadní bádání se soustředilo pochopitelně především na osobnost kancléře Metternicha, a to ještě na jeho činnost diplomatickou, popřípadě šířeji obecně politickou. Rodinný archiv však nabízí i jiné pohledy na tuto nesporně klíčovou osobnost světových dějin, na jeho

⁷⁷⁴ U fondové části Starý archiv je odhadováno dokončení celé rekonstrukce v roce 2017, u části Francisco-Georgicum nebyla rekonstrukce dosud zahájena.

⁷⁷⁵ O projektu podrobně Kahuda, Jan: Digitalizace listin z fondu Rodinný archiv Metternichů. In: Meeting the digital challenge together. The ICARUS-Experience. Wrocław 2012, s. 86–89.

aktivity vědecké, kulturní, umělecké i na jeho rodinný život.⁷⁷⁶ Národní archiv by rád pokračoval ve spolupráci s institucionálními partnery, popř. s jednotlivými badateli na edičním zpřístupnění vybraných částí rodinného archivu Metternichů.⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Tyto otázky stály zatím stranou, nicméně některé badatelské sondy, které byly na tato témata podniknuty, ukazují jejich závažnost a nosnost pro další výzkum. Zde k první oblasti především Kadletz-Schöfl, Hedwig: *Metternich und die Wissenschaften*. Wien 1992; k tématu Metternichovy rodiny nejnověji Pokorná, Tereza: *Viktor Metternich*, diplomová práce FF UK. Praha 2014; táž: *Viktor Metternich. Stručný obraz života nadějného diplomata a jeho rodiny ve světle Viktorovy korespondence otci Klemensi Metternichovi*. *Paginae historiae* 2015 (v tisku).

⁷⁷⁷ Ve spolupráci se Zemským archivem v Koblenzi tak byly zpřístupněny edičně všechny listiny z rodinného archivu, viz Mötsch, Johannes (ed.): *Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag*. Koblenz 1989; týž: *Regesten der Urkunden im Archiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag. Teil 2*. Koblenz 2001. Velkého ohlasu se dočkala edice memorand kancléře Metternicha využívající průkopnický i nové technické metody, viz Hoffmannová, Jaroslava a kol: *Kancléř Metternich a jeho doba*, edice CD-ROM. Praha 1994. Řadu důležitých prací s využitím rodinného archivu Metternichů zpracovala Maria Ullrichová, viz Ullrichová, Maria: *Clemens Metternich – Wilhemine von Sagan. Ein Briefwechsel 1813–1815*. Graz – Köln 1966; táž: *En suivant les traces d'Alexandre Dumas père en Bohême*. Praha 1976. V pozůstalosti Marie Ullrichové uložené v Národním archivu je dále dochován rukopis edice korespondence kancléře Metternicha se svým synem Viktorem. Vydání této edice zařazuje Národní archiv do svého dlouhodobého edičního plánu.

5. Závěr

Základním cílem této práce bylo postihnoutí vývoje rodinného archivu Metternichů od jeho středověkých počátků až do současnosti, kdy tvoří tento archiv jeden z kmenových archivních souborů Národního archivu. Pozornost měla být věnována zejména formování archivu a jeho doplňování jednotlivými dokumenty v dobovém kontextu, způsobům jeho zpracování, možnostem a trendům jeho využívání, osobnostem, které archiv spravovaly a formovaly, i jeho technickému zabezpečení a materiálnímu vybavení v rámci správy rodinného majetku. Tento původní cíl plně odpovídal dosavadnímu tradičnímu způsobu bádání o dějinách archivnictví a archivů v českých zemích i v zahraničí.

S postupem prací jsem tento cíl rozšířil ve dvou směrech. První z nich spočíval v zařazení tématu práce do mezinárodního badatelského diskursu výzkumu dějin archivnictví a archivů probíhajícího s větší intenzitou od 60. let 20. století. Druhým pak byl pokus o začlenění tématu do rámce vývoje archivnictví v habsburské monarchii, resp. Československé republice.

5.1. Teoretická a metodologická východiska – ke stavu výzkumu dějin archivnictví a archivů

Výzkum dějin archivů a archivnictví se jako samostatný badatelský diskurs formoval v 60. letech 20. století v rámci probíhající diskuse o pojetí archivnictví jako samostatného vědního oboru. Mohl sice navázat na některé předchozí práce již z doby meziválečné a těsně poválečné (Eugenio Casanova, Adolf Brenneke), jeho metodologická východiska a cíle však musely být nově formulovány. K tomu došlo až v roce 1968 na světovém archivním kongresu v Madridu, který byl tomuto tématu částečně věnován. Diskuse k tomuto tématu, které se zúčastnili tehdejší špičky oboru (Leopoldo Sandri, Robert-Henri Bautier, Wolfgang Leesch, Gerhard Enders, Gyözö Ember a další) vyústila v závěrečné usnesení kongresu. Ten jednotlivé delegáty zavázal k vypracování národních dějin archivnictví, jejichž sumarizací pak měly vzniknout univerzální dějiny archivnictví. Práce na těchto dějinách archivnictví měla kombinovat tři metodologické přístupy: 1. dějiny archivů jako institucí a archivní organizace v dané zemi; 2. dějiny archivních fondů a jednotlivých segmentů archivní činnosti; 3. biografie archivářů formujících tyto instituce a fondy i systém archivnictví v dané zemi.

Tento předpoklad se ukázal poměrně rychle jako nereálný. Především nedošlo k žádné masové produkci prací o dějinách archivnictví v jednotlivých státech. Dále bylo patrné, že tradice, podmínky a realie (včetně záležitostí terminologických) v jednotlivých státech jsou natolik odlišné, že případná komparace těchto systémů by byla možná jen velmi obtížně (tato problematičnost se ukázala například v díle Paula Delsalla). Stále více se také ukazovala

problematická skutečnost, že téma dějin archivnictví a archivů zůstávalo vyhrazeno výhradně archivářům a odráželo tak pouze jejich pohled. Práce, které byly k tématu publikovány, se tak zaměřily především na vývoj archivní správy dané země, popřípadě institucionální dějiny archivů (opět s výrazně správněhistorickým akcentem). Příkladem tohoto přístupu mohou být pozoruhodné fresky dějin rakouského archivnictví (Michael Hochedlinger) a archivnictví italského (Elio Lodolini). Lodolini zároveň v tomto diskursu otevírá další pojem „archivní myšlení“. Rozumí jím sebenazírání vlastního oboru, postihnutí koncepcí jeho rozvoje a aplikace těchto koncepcí v archivní práci.

Od konce 80. let 20. století se téma dějin archivnictví a archivů rozšiřuje i mimo vlastní archivní obec a stává se součástí tematické mnohvrstevnosti historické vědy. V jejím rámci na jedné straně ztrácejí dějiny archivů svou samostatnost a výlučnost, na straně druhé jsou ale zařazeny do dosud neznámých nebo neakcentovaných souvislostí a jsou na ně aplikovány různé metodologické postupy. Nejdále v tomto smyslu postoupilo pojetí archivů jako mocenských center státní správy, které tvoří jeden z právních a informačních pilířů panovnické nebo státní moci a administrativy. V pracích Petera Růcka, Axela Behneho, Josého Luise Rodrigueze de Diego nebo Marca-André Grebeho je zdůrazňována role archivů při byrokratizaci, profesionalizaci a modernizaci státní správy, jejich úloha „duchovní pokladnice“ nebo „duchovní zbrojnice“ a jejich důležité postavení při výkonu správy státu. Sporadicky se objevují i upozornění na hospodářský a sociální význam archivů (rozpočet, investice, pracovní příležitosti, infrastruktura, vybavení) a jejich význam symbolický (s využitím teorie tzv. míst paměti formulované Pierrem Norou) – zde zejména umístění archivu, stavební historie objektu archivu, stavební úpravy, vnitřní vybavení, výzdoba, účelové zařízení a další.

Pohled na archivy jako mocenská centra může být relativizován poukázáním na jistou ambivalentnost této představy. Soubor dokumentů uložených v daném archivu může vykazovat mezery, může obsahovat kontraproduktivní písemnosti, tedy archivovaná suma znalostí a vědomostí se může stát problémem, ne předností. Je třeba si dále uvědomit, že uchování, případně neuchování daného dokumentu v archivu může být podmíněno řadou na sobě nezávislých a dobově podmíněných faktorů – nejen důvody objektivními (zničení dokumentu živelní pohromou, jeho poškození, ztráta apod.), ale především subjektivními (podceněním jeho významu ze strany původce či archiváře, nebo jeho záměrné nedochování (pominutí) z důvodu jeho momentálně problematického obsahu.

Na samém počátku je pak další badatelský pohled vycházející tentokrát z pohledu uživatele archivu (zde především práce Markuse Friedricha). Tento pohled se zaměřuje na postižení

konkrétního vztahu archivu a společnosti. Tento vztah může být sledován oboustranně, tedy na straně jedné postížením společenské a kulturní role archivu v dané společnosti (jeho vnímání společností) a v daném dobovém kontextu a na straně druhé zjišťováním, jak zpětně společenská potřeba a objednávka proměny archivu a jeho různých činností formuje.

Pokud jde o roli archivů a jejich společenské postavení, jde jistě o problém klíčový. Z hlediska moderního archivnictví dochází k zásadní změně v dějinách archivnictví s koncem 18. století, kdy se v důsledku velkých společenských proměn souvisejících především s idejemi francouzské revoluce pomalu vytrácí právní postavení archivů ve smyslu jejich mocenského rezervoáru a mění se v instituce, které jsou součástí historického dědictví. Vlna nacionalismu 19. století akcentující dějiny jako podstatnou část národní identity projevující se například v organizaci historického výzkumu, zakládání vědeckých společností a historických spolků atd. přináší zároveň obrovský rozvoj archivů. Ten je vyjádřen na jedné straně velkorýsnými investicemi do archivnictví (výstavba budov, zřizování škol, rozšiřování počtu archivářů apod.), na straně druhé pak zvědečtění archivnictví, jeho postavení na vědecké základy s vlastním systémem a vlastní terminologií. Tento trend je umocněn na přelomu 19.–20. století přijetím tzv. provenienčního principu jako základního teoretického východiska oboru.

Archivnictví se postupně stává důležitým oborem státní správy a archivy získávají postavení státních úřadů. Je stanovena jejich byrokratická hierarchie, mají postavení v rámci státní správy a úkoly v rámci státní politiky, je přijímána speciální archivní legislativa, je zaváděna speciální evidence apod. Dalším důležitým bodem je přístupnost, resp. veřejnost archivů. Ta se poprvé objevuje ve francouzském archivním zákoně z roku 1794, prosazuje se však až hluboko ve 20. století, a to nikoliv plošně (běžně ještě v současné době je řada archivů prakticky nepřístupných).

Vývoj archivnictví jednotlivých států probíhá paralelně a teprve v posledních dvaceti letech dochází k jeho větší integraci. Ta souvisí ovšem především s otázkami technickými, které se ukazují v posledních letech jako preferované. Masivní zavádění výpočetní techniky, důraz na oblast spisové služby, nárůst nových typů dokumentů (především dokumentů v digitální podobě), masivní digitalizace a celková změna archivní metodiky archivnictví v posledních letech zcela proměnila a snad i vychýlila z jeho tradičního dlouhodobého vývoje. Zda se podaří dále udržet jeho kontinuální vývoj, ukáže teprve budoucnost.

V opačném úhlu pohledu je možné sledovat archiv, který reaguje na různou poptávku v daném dobovém kontextu. Ta může být dána jak pokrokem historické vědy, která vyžaduje přednostní zpřístupnění daných fondů a zpracování daných historických témat. Může jít ale i

o politické zadání archivům (jak v oblasti odborné, tak provozní). Příkladem takového jednání archivů je například zpracování argumentace pro osidlovací politiku nacistického Německa.

Archivy mohou být konečně vnímány i skrze jejich každodenní činnost jako soubor úkonů jednajících osob – archivářů a dalších zaměstnanců. Mohou být postihovány způsoby jednání, které jsou jednotlivými lidmi osvojeny, rozvíjeny, shledávány jako smysluplné a dále využity. Tyto vzorce chování jsou dány sociálním původem, vzděláním, osobní dispozicí a dalšími faktory. Mohou být využívány pro postižení dějin archivů ve vztahu uživatel/badatel – archivář, archivář – historik apod.

Poslední badatelský přístup k dějinám archivnictví a archivů se objevuje v posledních letech a dlouhodobě směřuje k jeho postmoderní definici. Archivy jsou zde vnímány jako pojem, nikoli jako jeho institucionální naplnění (Michel Foucault) nebo jako ukládací místo ve smyslu psychoanalytických teorií (Jacques Derrida). Tento badatelský směr označovaný jako archivologický dlouhodobě směřuje k definici archivu v kulturněteoretickém nazírání. Našel uplatnění především v americké literatuře, kde je dále rozvíjen (Richard J. Cox, Hugh A. Taylor).

České prostředí má k archivněhistorickému diskursu tradičně silný vztah. První větší práce o dějinách archivů se objevují již na počátku 20. století a v době meziválečné (Berthold Bretholz, Josef Borovička, Jaroslav Prokeš, Václav Vojtíšek), jsou zaměřeny především na institucionální dějiny archivů. Přes pokusy několika syntetizujících prací (Miloslav Volf, Josef Kollmann, Zdeněk Šamberger) zůstává hlavním problémem malá koordinovanost těchto výzkumů atomizovaných v podstatě do jednotlivých archivů. Řada z nich pak systematicky a v řadě příkladů s velkou mírou podrobnosti pracuje na vlastních institucionálních dějinách (Josef Kollmann, Ivan Štarha, Zdeněk Kravar) nebo na biografických studiích pracovníků s konkrétním archivem spojených.

5.2. Vývoj archivnictví v habsburské monarchii a v Československu a šlechtické rodinné archivy

Šlechtické rodinné archivy představují vedle archivů církevních nejstabilnější a nejdéle existující segment soukromého archivnictví. Jejich vznik souvisí s etablováním šlechty jako sociální vrstvy a jejím větším zájmem na písemné fixaci právního pořízení. V českém prostředí dochází k tomuto trendu ve 2. polovině 13. století (jak dokázala ve svém výzkumu S. Dušková), kdy představitelé jednotlivých šlechtických rodů začínají (v první fázi pasivně) přijímat písemná právní pořízení (zejména majetkového charakteru), které uchovávají za účelem trvalého pojištění těchto privilegií.

Proces formování šlechty jako uzavřené vrstvy obyvatelstva a s tím související formování šlechtických archivů byl umožněn dočasným oslabením panovnické moci (v období interregna po smrti Přemysla Otakara II., v období vlády Jana Lucemburského, v období vlády Václava IV. a výrazně v období husitském).

Tento trend ústící postupně do vzniku modelu stavovského státu s výrazně etablovanou mocí stavovské obce pochopitelně zasahuje i do otázky šlechtických archivů. Ty se stávají od 16. století nejen trezory právních dokumentů, ale vedle výstavby šlechtických sídel, budování knihoven, uměleckých sbírek nebo formování krajiny slouží jako průmět a doklad strategie šlechtických rodů v oblasti vlastní prezentace. Jedním z projevů této rodové strategie je obrat k vlastní minulosti, vlastním kořenům a rodovému původu. Jejím vyjádřením je pak tvorba vlastních genealogií, spisů týkajících se dějin rodu nebo právě uspořádání rodinného archivu. Takové uspořádání nesleduje pouze důvody pragmatické, tj. evidenci a rychlou možnost vyhledání příslušného dokumentu, ale i rovinu obecně symbolickou související s vybavením a zařízením archivu (rožmberský archiv a osoba Václava Březana je zde nejznámějším příkladem).

K výrazné cézuře v dějinách šlechtického archivnictví v českých zemích dochází v pobělohorském období. Souvisí samozřejmě s celkovou změnou politické situace, kdy jsou české země stále více integrovány do soustátí habsburské monarchie. V tomto období se zásadním způsobem mění i složení stavovské obce, řada šlechtických rodů o svůj majetek přichází pobělohorskými konfiskacemi a naopak do českých zemí pronikají (nejprve hospodářsky, později i mocensky) cizí šlechtické rody. V řadě případů dochází v českých zemích k budování rozsáhlé a dobře strukturované hospodářské domény těchto rodů, která jim umožňuje další etablování ve stavovské reprezentaci Čech, správních strukturách a nakonec i ve vrcholných funkcích v ústředním aparátu monarchie. Do českých zemí jsou často importovány i rodinné archivy vzniklé v oblasti původu nebo dřívějšího působení rodu.

Tyto archivy jsou zde začleněny do systému správy rodinného majetku a jsou dále doplňovány (metternichovský příklad je jedním z nich). Samotné složení archivů se však významně mění. Neobsahují již pouze právní dokumenty týkající se postavení nebo majetku rodu jako celku, ale inkorporují v daleko větší míře (u řady rodinných archivů doložitelné již od 16. století – např. lobkovického, rožmberského, ale částečně i metternichovského) osobní archivy jeho jednotlivých představitelů (včetně nových typů dokumentů – například korespondence). Další typy dokumentů zařazované postupně do rodinných archivů se týkají i hospodaření dějin rodu, správy jeho majetku nebo správy nad poddanským obyvatelstvem. Důležitou věcí je i postupné provenienční rozšiřování rodinných archivů související

s postupným přebíráním veřejných funkcí představiteli šlechtických rodů (v diplomacii, ve státní správě, v zemské samosprávě, v poradních orgánech panovníka nebo ve dvorské službě). Tato činnost se samozřejmě odrazila i v obsahovém složení rodinného archivu, který v řadě případů obsahuje významné doklady o veřejném působení těchto představitelů rodu (metternichovský rodinný archiv a osobní archiv kancléře Metternicha je zde typickým příkladem).

K další vlně šlechtického zájmu o vlastní archivy dochází až v období konce 18. století. Souvisí s procesem postupného vzniku kritického dějepisectví, které začíná dokumenty uložené v archivech chápat jako historické prameny a požadovat jejich zpřístupnění. Tento trend zasahuje i šlechtické archivy. Ty se stávají pramennou základnou nejen rodového dějepisectví (existujícího již dříve, např. genealogické a heraldické práce vznikající již od 17. století jako produkt barokního dějepisectví), ale i prvních edičních prací – např. šlechtických diplomatářů (opět metternichovský diplomatář vzniklý na počátku 19. století je jedním z těchto příkladů). Stále více ale dochází k využívání archivů jako přirozeného pramene výzkumu různých obecnějších témat. Tyto archivy se stávají objektem zájmu historiků, kteří se často podílejí i na jejich zpracování (např. František Martin Pelcl, František Palacký, Max Dvořák, Josef Šusta, Jan Bedřich Novák, Josef Bergl, Václav Chaloupecký a další). Postupně se tak objevuje ve větším měřítku fenomén rodinného archiváře, správce rodinného archivu, jeho zpracovatele a v některých případech i interpretátora historie rodu. V nejnávštěvnějších případech (v českém prostředí u archivů schwarzenberských, černínských a lobkovických) dospívá tento vývoj ve 2. polovině 19. století k trvalé konstituci rodinného archivu jako samostatného (odborného) „pracoviště“ v rámci struktur správy rodového majetku plnícího nejen úkoly správy svěřených archiválií v nejširším slova smyslu, ale přesahujícího tento rozměr jak do oblasti archivnictví jako oboru, tak do oblasti vlastní historické vědy.

Uvedené příklady jsou ovšem extrémní dané možnostmi a prioritami konkrétního vlastníku. U většiny českých šlechtických archivů ke zřízení funkce stálého archiváře nedochází a péčí o archiv (pokud existuje) je pověřen buď jeden z úředníků velkostatku (vedle svých dalších povinností) nebo jednorázově najatý „odborník“ rekrutující se z řad místních elit (např. středoškolských učitelů). Vklad tohoto jednotlivce do historie rodinného archivu mohl být pak samozřejmě ambivalentní. V případě archivářů – úředníků pak byl samozřejmě akcentováno hledisko pragmatické, tj. využívání archiválií vlastníkem a jeho rodinou nebo správním aparátem velkostatku.

Pokusil-li bych se aplikovat periodizaci dějin archivnictví, jak ji navrhl v 60. letech 20. století Robert-Henri Bautier na vývoj šlechtických archivů v Čechách, vypadala by situace asi následovně:

1. období archivů jako listinných trezorů, tj. období cca 13.–počátek 16. století: archivy obsahují téměř výhradně listinný materiál z větší části příjemeckého vyhotovení, dochází k jeho prvnímu evidenčnímu podchycení formou kopiířů nebo primitivních inventářů (jedním z prvních dokladů je tzv. marientálský kodex z konce 13. století z rožmberského prostředí);
2. období archivů jako mocenských nástrojů, tj. 16. století – konec 18. století / 1. polovina 19. století: výrazně se mění skladba archivu obohacená o nové typy dokumentů (jak z hlediska diplomatických kategorií – aktový materiál, tak z hlediska obsahového), v některých případech dochází k zakotvení archivu v systému správy rodinného majetku a obsazení místa archiváře již v 16. století, archiv neslouží pouze účelům administrativně pragmatickým, ale i reprezentaci a má svůj význam symbolický. Tento trend (komplikovaný výraznými změnami ve složení české šlechtické obce po roce 1620 a dalšími faktory) dospívá v prostředí některých šlechtických rodů k trvalému systemizování rodinného archivu;
3. období archivů jako historických laboratoří, tj. období cca od poloviny 19. století: začleňuje šlechtické archivnictví do obecného vývoje archivnictví v habsburské monarchii, resp. Československé republice, i do historiografického diskursu. Na archiválie je postupně stále více nahlíženo jako na historické prameny a stávají se přirozenou bází pro historický výzkum. Dochází k formulování státního zájmu o tento tyto archivy, jak v rovině odborné (zabezpečení, evidence, zpracování, zpřístupnění, využívání), tak v rovině organizační (zřízení státních institucí s kompetencemi v dané oblasti, přijetí speciálních norem). V prostředí Československé republiky se pak tento státní zájem dále zvyšuje, na jedné straně vede ke zvýšení úrovně péče a vědeckého využití těchto archivních souborů (činnost Československého státního archivu zemědělského), na straně druhé pak po roce 1945 v souvislosti s obecnými změnami právního prostředí k postátnění šlechtických archivů a jejich začlenění do jednotného systému státního archivnictví) se všemi důsledky z toho plynoucími.

Vývoj každého rodinného archivu je samozřejmě vysoce individuální a záleží na řadě okolností (stabilita a kontinuita rodu, jeho vztah k ukládání písemností a budování archivu, způsob a podoba geneze archivu, místo jeho uložení a jeho proměny, postavení archivu v rámci správy rodinného majetku, doplňování případně nedoplňování archivu, finanční

subvence do jeho správy a pořádání, osoby archivářů, přístupnost (popř. nepřístupnost) archivu a způsoby a účel jeho využívání ad.), v jakém rozsahu a jaké formě je dochován. Kromě zmíněných okolností vnitřních mohou hrát roli i důvody vnější a jen stěží ovlivnitelné, jako například živelní pohromy, krádeže, likvidace archivu v případě válečného konfliktu, perzekuce rodu, konfiskace majetku apod.

5.3. Rodinný archiv Metternichů

Podněty diskursu dějin archivnictví a archivů i celkový rámec vývoje archivnictví v habsburské monarchii i Československé republice představují základní rámec, ve kterém byly sledovány i dějiny rodinného archivu Metternichů. Tento rodinný archiv tak posloužil v práci nejen jako objekt primární analýzy, ale i jako příklad dokumentující, potvrzující, případně relativizující některé obecné teze formulované v předchozích kapitolách.

Rod Metternichů pocházel z oblasti středního Porýní, kde je připomínán počátkem 13. století jako jeden z říšských ministeriálních rodů s výraznými lenními vazbami na porýnská duchovní kurfiřtství (zejména arcibiskupství trevírské a kolínské). Metternichové nikdy nepřikročily k promyšlenému budování rodinné domény a zejména jejího hospodářského potenciálu. Již od středověkých počátků a výrazněji pak v dobách raného novověku byla rodová strategie soustředěna především na působení v různých správních oblastech a vojenství. Výrazné bylo jejich působení v manské správě, později správě církevní korunované funkcí trevírského arcibiskupa Lotharem I. Metternichem (arcibiskupem v letech 1599–1623). Od 18. století pak spojil svou budoucnost s habsburskou dynastií a jeho představitelé počínaje Franzem Georgem Metternichem (1746–1818) se etablovaly především v diplomatických službách. Vrcholem této rodové strategie bylo pak působení Klementa Metternicha (1773–1859) ve funkci rakouského státního kancléře uplatňujícího rozhodující vliv na evropskou politiku 1. poloviny 19. století.

Tyto dvě naznačené tendence (absence rodové domény a výrazná veřejná činnost představitelů rodu) se promítly i do budování a skladby rodinného archivu. Ten je dosvědčen již počátkem 14. století, kdy se v koroboracích některých listin setkáváme s formulí, že dokument je uchováván vydavatelem „pro sebe a své potomky“. Archiv v tomto období byl samozřejmě archivem listinným a neměl pravděpodobně větší rozsah. Tato situace se výrazně změnila v první polovině 17. století, kdy Metternichové získali dědictvím majetek vymřelého rodu Winneburgů včetně říšského panství Winneburg-Beilstein, které jim umožnilo vstup do stavovské obce Vestfálska i získání titulu říšských hrabat v roce 1679. Rodinný archiv Metternichů náhle inkorporoval rozsahem mnohem větší archiv winneburský včetně archivu

předchozích majitelů panství rodu Braunshornů. Tato skutečnost vyvolala první evidenci dokumentů. Ta spočívala v podstatě ve velmi primitivním očíslování a zregestování listin rozčleněných do několika řad podle příjemeckých okruhů. Tato situace v podstatě koresponduje s podobnými trendy u šlechtických archivů v Čechách, i když zde k základní evidenci dochází mnohem dříve, nejpozději v 16. století (např. archiv lobkovický, již dříve archiv rožmberský).

Další fáze budování rodinného archivu spadá až do období konce 18. století. Rod Metternichů tehdy ztratil v souvislosti s napoleonskými válkami veškerý majetek na levém břehu Rýna včetně rodinného paláce v Koblenci, kde byl do té doby uložen rodinný archiv. O jeho podobě nemáme bohužel do té doby žádné zprávy. Spíše tedy z vnějších důvodů muselo být přikročeno k jeho celkové revizi, uspořádání a uložení na jiném místě. O této fázi nemáme bohužel žádné primární doklady a můžeme tedy jen na základě do současné doby dochovaných archiválií usuzovat, jak původní archiv vypadal (z hlediska formy i z hlediska obsahu). Uspořádáním archivu a zabezpečením jeho stěhování byl pověřen metternichovský úředník Ludwig Gaisser, o jehož identitě rovněž víme zatím bohužel velmi málo. Gaisser, který zřejmě nebyl pouhým administrativním byrokratem (je rovněž autorem metternichovské kroniky, kterou začal psát na počátku 90. let 18. století) přistoupil k tomuto úkolu na jedné komplexně a poměrně sofistikovaně. Jeho pořádací schéma spočívající ve třech hierarchických úrovních (na první úrovni devět hlavních skupin: vlastní rodinné záležitosti, rodinný původ, rodinný majetek, hodnosti a vyznamenání členů rodu, církevní záležitosti, rodinná kronika, statky, správa majetku a varia) vykazuje základní znaky pertinenčního principu obvyklého pro toto období existence archivů. Gaisser je tvůrcem prvních podrobných repertářů (tzv. konsignací) podchycujících obsah rodinného archivu až na jednotlivinu. V jeho činnosti pak pokračoval až do roku 1817 Franz Xaver Streitberger, který měl dokonce titul rodinného archiváře (Familienarchivar).

Je patrné, že do archivu byly shromážděny písemnosti různé provenience, na jedné straně písemnosti rodu a jeho jednotlivých členů, na druhé straně pak písemnosti související se správou majetku (ty byly však zřejmě objektem rozsáhlých skartací, neboť z období před rokem 1800 nejsou například dochovány žádné metternichovské patrimonální archivy – s výjimkou archivu velkostatku Kynžvart, který byl však uložen v Čechách a torza archivu velkostatku Winneburg-Beilstein, který ovšem v podstatě obsahuje pouze materiál listinný). Srovnáme-li situaci mezi metternichovským archivem v té době a rodinnými archivy v Čechách, ukazuje se, že metternichovský archiv byl v té době zcela mimo zájem rodu a v podstatě zde byly prováděny pouze ty nejnnutnější práce. O jeho využívání, jak z řad rodu a

jeho zaměstnanců, tak prvními badateli (jako tomu bylo u jiných šlechtických archivů – např. Josef Dobrovský nebo František Martin Pelcl v Čechách) nemůže být ani řeči.

Celkový nezáměr o rodinný archiv pokračoval i na počátku 19. století. Souvisel i se značnou nestabilitou rodové správy a majetku. V letech 1795–1828 byl archiv stěhován celkem čtrnáctkrát, než byl v roce 1827 definitivně uložen v budově bývalého cisterciáckého kláštera na nedávnu získaném panství Plasy. Tato etapa dějin rodinného archivu je již spojena s osobností kancléře Metternicha. Ten si jeho význam jistě uvědomoval, i když archiv překvapivě nezařadil do své reprezentační strategie podobně jako například knihovnu nebo velkoryse budované sbírky. Archiv byl zřejmě považován za sféru zcela privátní, ale také správní a byl odsunut do vedlejší metternichovské lokality v Plasích, které ale na druhou stranu kancléř Metternich zvolil za rodovou nekropoli. I když byly nalezeny doklady o příležitostném doplňování archivu i jeho občasném využívání (výhradně pro potřeby metternichovské centrální kanceláře), jednalo se o případy náhodné a málo frekventované.

Tento stav je v rozporu s důležitým vnímáním dějepiscectví (zejména tzv. patriotického dějepiscectví) i archivů jako institucí, které jinak kancléř Metternich vnímal výrazně pozitivně (příkladem je jeho podpora Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni). Vztah kancléře Metternicha k rodovým dokumentům byl tak naplněn pouze v rovině budování vlastního osobního archivu, resp. jeho části dokumentující jeho politickou činnost (tato část je dodnes označována jako *Acta Clementina*). Ta byla až do 70. let 19. století uložena zcela mimo rodinný archiv. Mělo jít o základnu k Metternichovým politickým pamětem, na kterých kancléř Metternich pracoval v závěru svého života. Pozoruhodné je, že shromáždil soubor dokumentace různé provenience, jak z úředních registratur, tak ze soukromých zdrojů.

K zásadní proměně rodinného archivu došlo až za kancléřova syna Richarda Metternicha (1829–1895), který v 70. letech 19. století pověřil historika a publicistu Alfonse von Klinkowströma (1818–1891) uspořádáním rodinného archivu. Teprve Alfons von Klinkowström je osobností, která v polovině 70. let 19. století provedla zásadní reformu rodinného archivu. Klinkowström rozčlenil archiv do tří základních celků (sbírka listin, tzv. starý archiv a pozůstalost kancléřova otce Franze Georga Metternicha – tzv. *Francisco-Georgicum*), později připojil i zmíněná *Acta Clementina*. Ke všem částem byly vyhotoveny podrobné pomůcky (tzv. reálná repertoria) a archiv začal být využíván. Ve srovnání s jinými šlechtickými archivy (např. schwarzenberským, lobkovickým, černínským a dalšími) dochází k této etapě velmi pozdě. Limitující faktor představovalo i uložení archivu v Plasích, což jeho využívání značně znesnadňovalo. Přesto dochází od konce 80. let 19. století k jeho pravidelnému využívání, jak členy rodu, tak úřednickým aparátem, od 90. let i prvními

badateli. Dalším Klinkowströmovým zásadním vkladem je příprava osmisvazkové edice z pozůstalosti kancléře Metternicha (*Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, vydáno ve Vídni 1880–1884 a současně ve francouzské a anglické mutaci v Paříži a v Londýně). I na přípravě této edice se výrazně podílel Richard Metternich. Jejím cílem bylo přinést politickou biografii kancléře Metternicha na základě materiálu, který on sám shromáždil ve svém archivu. Šlo tedy o materiál výběrový, místy i tendenční (neboť Richard Metternich z různých důvodů rozhodl o vyřazení některých dokumentů jako příliš privátních). Přesto byla tato práce po stránce ediční na svou dobu příkladným dílem a představuje vrchol metternichovského rodového dědictví.

Ani po skončení Klinkowströmovy mise nebylo obsazeno místo rodinného archiváře osobností s historickými zájmy jako tomu bylo u jiných šlechtických rodů. Správou archivu byl pověřen některý z úředníků plaského velkostatku a tato situace trvala prakticky až do roku 1945.

V roce 1913 byl publikován profesorem pražské německé univerzity Ottokarem Weberem první popis archivu, který se tak stal (a je jím mnohdy dodnes) základní informací o archivu pro zahraniční historickou komunitu. Zároveň se objevily počátkem 20. století poprvé úvahy o možnosti uložení archivu ve vídeňském Domácím, dvorském a státním archivu, které však nebyly realizovány.

Po roce 1918 zůstal pak archiv na území nového československého státu, po roce 1918 byl dočasně zapečetěn, ale již od 20. let opět příležitostně využíván. Na rozdíl od jiných rodinných archivů (schwarzenberského, lichtensteinského a černínského) nebyla u metternichovského archivu vyvolána jednání o tzv. archivních dohodách uzavíraných na základě legislativy týkající se pozemkové reformy ve 20. a 30. letech. V období druhé světové války se sám rod Metternichů pokusil o uložení archivu ve Vídni, což bylo ale protektorátními úřady zamítnuto.

Po roce 1945 byl archiv společně s veškerým metternichovským majetkem konfiskován a uložen poměrně brzy v pražské centrále Ústředního zemědělsko-lesnického archivu. Vznikla tak jistá anomálie způsobující do budoucna značné problémy, kdy v rozporu s organizačními principy československého archivnictví byly rodinný archiv a archivy jednotlivých metternichovských velkostatků (Kynžvart a Plasy) uloženy v jiných archivech. Moderní uspořádání archivního fondu Rodinný archiv Metternichů bylo ve Státním ústředním archivu v Praze zahájeno až na přelomu 60.–70. let 20. století. Nebylo však úspěšné, protože probíhalo v rozporu s platnou metodikou. Došlo při něm k porušení původní struktury fondu,

v řadě aspektů bohužel nevratnému. S touto smutnou skutečností se Národní archiv potýká dodnes.

5.4. Facit

Problémové okruhy formulované v úvodu této práce se podařilo vyřešit v nestejně míře. Poměrně dobře a detailně bylo možné věnovat pozornost většině tradičních otázek spojených s historií rodinného archivu. Podrobně byla představena jeho geneze, výrazná pozornost byla věnována jeho zpracování, způsobům a možnostem využívání i osobnostem spojeným se správou archivu (podrobnější biografické pohledy na činnost Alfonse von Klinkowströma a Jaroslava Honce). S menším úspěchem byl rekonstruován vlastní vztah rodu Metternichů k jeho rodinnému archivu, neboť pro většinu sledovaného období nebyly k této otázce (a to jak jejímu správnímu, tak jejímu kulturnímu, popř. symbolickému aspektu) nalezeny relevantní prameny. Tato otázka tak zůstává spíše jen naznačena některými tezemi (zejména o roli archivu jako potenciálu rodové historiografie). Většího úspěchu bylo dosaženo při začlenění dějin archivu do obecných dějin archivnictví, zejména archivnictví státního v období od roku 1848 dodnes. Přinesou-li některá zjištění formulovaná v této práci podnět k diskusi o dalších otázkách dějin archivnictví a archivů a vývoje šlechtického archivnictví v Čechách, byl její hlavní cíl splněn.

6. Seznam pramenů a literatury

6. 1. Seznam pramenů

Prameny archivní

Národní archiv

Archiv Země české

Archivní registratura

Československá archivní společnost

Krejčík Adolf Ludvík, PhDr.

Ministerstvo školství I

Ministerstvo vnitra – Státní archivní komise

Rodinný archiv Metternichů

Rodinný archiv toskánských Habsburků

Svaz československých velkostatkářů

Ullrichová Maria, PhDr.

Ústřední zemědělsko-lesnický archiv

Zemský úřad Praha – oddělení spolkové

Státní oblastní archiv v Plzni

Ústřední správa Metternich

Velkostatek Lázně Kynžvart

Velkostatek Plasy

Österreichisches Staatsarchiv Wien – Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Klinkowström Klemens

Kurrentakten

Ministerium der Aussern – Administrative Registratur

Nachlass Ludwig Bittner

Nachlass Hans Schlitter

Österreichisches Staatsarchiv Wien – Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und

Hofkammerarchiv

Adelsarchiv - Hofadelsakten

Justizministerium

Archiv Národního muzea

Honc Jaroslav, PhDr.

Kazbunda Karel, doc. PhDr.

Volf Miloslav, PhDr.

Archiv hlavního města Prahy

Archivní společnost

Ústřední národní výbor hlavního města Prahy – spolkový katastr

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

Archivní škola

Prameny vydané

Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, hg. von dem Sohne des Staatskanzlers Fürsten Richard Metternich-Winneburg, geordnet und zusammengestellt von Alfons Klinkowström, Bd. 1–8. Wien 1880–1884.

Metternich, Tatiana: Bericht eines ungewöhnlichen Lebens. Augsburg 1976.

Metternich, Tatiana (hg.): Leontine. Das intime Tagebuch der Tochter Metternichs von 1826 bis 1829. München 1990.

Metternichová, Tatiana: Svědectví o neobyčejném životě. Praha 1992.

Quellen zur südwestdeutschen Geschichte in Archiven der Tschechischen Republik. Stuttgart 1995.

6.2. Seznam literatury

Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs I. Wien 1913.

Archivní příručka. Sborník přednášek o archivní praxi. Praha 1948.

Archivologie. Theorien des Archivs in Wissenschaft, Medien und Künsten. Berlin 2009.

Babička, Václav: Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle. Archivní časopis 54, 2004, s. 1–21.

Babička, Václav: Postavení nestátních archivů v rámci českého archivnictví. In: Archivy na prahu tisíciletí. Brno 2000, S. 21–24.

Babička, Václav: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví. Archivní časopis 32, 1982, s. 129–144.

Babička, Václav: Vznik Státního ústředního archivu. Archivní časopis 45, 1995, s. 10–24.

Baladová, Hana: Rodinné archivy a písemné pozůstalosti. Pojem, vývoj, struktura, diplomová práce FF UK. Praha 1972.

Balcárek, Pavel: O Arquivo de familia Portuguesa Silva Taroucca en Checoslováquia. Iberoamericana Pragensia 38, 1984, s. 167–175.

- Balcárek, Pavel: Rodinný archiv Dalbergů-Osteinů. Časopis Matice moravské 108, 1989, s. 275–285.
- Balcárek, Pavel: Rodinný archiv Rotálů a Vrbnů. Osudy jeho majitelů a písemností. Studie Muzea Kroměřížska 1986, s. 41–65.
- Balcárek, Pavel: Rodinný archiv Sylva-Taroucců. In: Sborník Státního oblastního archivu v Brně. Brno 1984, s. 155–178.
- Barták, Július: Pôdohospodársky archív a jeho vedecké poslanie na Slovensku. Archivní časopis 1, 1951, s. 17–22.
- Bartošek, Vladimír – Répásová, Marie: Začlenění třeboňského archivu do soustavy státních archivů a jeho vývoj do současnosti. Archivum Trebonense 2002, s. 88–115.
- Bautier, Robert-Henri: La phase cruciale de l'histoire des archives. La constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique, Archivum 18, 1968, s. 139–149.
- Bednařík, Tomáš: Das Fürstlich Fürstenbergische Archiv in Křivoklát. In: Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa. Weitra 1994, s. 307–312.
- Bednařík, Tomáš: Historie knížecího fürstenberského archivu na Křivoklátě. Sborník Národního muzea – řada C, 38, 1993, s. 1–38.
- Behne, Axel Jürgen: Geschichte aufbewahren. Zur Theorie der Archivgeschichte und zur mittelalterlichen Archivpraxis in Deutschland und Italien. In: Mabillons Spur. Marburg 1992, s. 277–297.
- Belling, Vojtěch: Joachim Prochno a jeho působení v Archivu Země české v období Protektorátu Čechy a Morava, Paginae historiae 10, 2002, s. 223–246.
- Bělohlávek, Miloslav: Archivnictví v západních Čechách. Nástin jen vývoje. Plzeň 1969.
- Bělohlávek, Miloslav: Vývoj našeho archivnictví v 20. století (s přihlédnutím k západním Čechám). Archivní časopis 30, 1980, s. 193–198.
- Beránek, Karel: Jaroslav Honc, archivář. Genealogické a heraldické listy 26, 2006, s. 67–69.
- Beránek, Karel: Za dr. Jaroslavem Honcem (1925–1999). Archivní čtvrtletník 1, 1999, s. 19–20.
- Biografický slovník archivářů českých zemí, red. Jaroslava Hoffmannová – Jana Pražáková. Praha 2000.
- Bittner, Ludwig: Die zwischenstaatlichen Verhandlungen über das Schicksal der österreichischen Archive nach dem Zusammenbruch Österreichs-Ungarn. Archiv für Politik und Geschichte, Neue Folge 4, 1925, s. 58–96.
- Blaas, Richard: Der Archivar Joseph Chmel. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 71, 1963, s. 420–440.

- Bláhová, Marie: Archivy v dílech nejstarších českých kronikářů a analistů (do konce 12. století). In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 117–124.
- Blüml, Josef: Venkovské inspirace Josefa Pekaře. Zamyšlení nad knihou Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 153–157.
- Boháč, Antonín: Písemné pozůstalosti v archivech. Archivní časopis 23, 1973, s. 185–206.
- Borovička, Josef: Zřízení agrárního archivu. Agrární archiv 2, 1915, s. 20–33, 70–81.
- Boubín, Jaroslav: Adolf Ludvík Krejčík a jeho cesta k založení Československého státního archivu zemědělského. Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 1, 1985, s. 96–152.
- Bouza, Erik: Náchodský zámecký archiv a spisovna velkostatku Náchod v období feudalismu a kapitalismu. Sborník archivních prací 11, 1961, s. 115–137.
- Brenneke, Adolf: Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens, hg. Wolfgang Leesch, Leipzig 1953.
- Bretholz, Berthold: Zur Reorganisation des österreichisches Archivwesens. Aus Theodor von Sickels Nachlass. Mitteilugen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Erg. Bd. 11, 1929, s. 795–799.
- Buben, Milan M.: Metternichové. Střední Evropa 9, 1993, s. 82–91.
- Bubeníčková, Růžena – Malá, Irena: Ministerstvo školství 1919–1949, inventář SÚA, Praha 1965.
- Burke, Peter: Papier und Marktgeschrei. Die Geburt der Wissensgesellschaft. Berlin 2001.
- Bystrický, Vladimír: 50 let Státního oblastního archivu v Plzni. Plaské začátky. Archivní zpravodaj 4, 1998, s. 34.
- Bystrický, Vladimír: Státní oblastní archiv v Plzni. Z historie dokumentačního vědeckovýzkumného ústavu. Západočeský sborník historický 1, 1995, s. 237–285.
- Casanova, Eugenio: Archivistica, 2. vydání. Siena 1928.
- Cox, Richard J.: Closing an Era. Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management. Westport 2000.
- Czerny, Albin: Das neue Landesarchiv in Linze und seine Ausgestaltung. Mitteilungen der III. (Archiv-) Sektion 4, 1899, s. 60–114.
- Čáda, František: Knižní sbírky na zámku Kynžvart. Praha 1965.
- Čáňová, Eliška: Rodinný archiv harrachovský a jeho vztah k archivu pražského arcibiskupství. Sborník archivních prací 26, 1976, s. 327–339.

- Čechová, Gabriela: Rodinné archiv v novější zahraniční archivní literatuře. Archivní časopis 19, 1969, s. 150–163.
- Čechová, Gabriela: Seminář o rodinných archivech. Archivní časopis 19, 1969, s. 101–105.
- Čechura, Jaroslav: Osobní fondy v Archivu Národního muzea. Archivní časopis 38, 1988, s. 81–89.
- Černý, Jan: Jan Renner (1869–1959). Život a dílo rakovnického archiváře, muzejníka a učitele. Rakovník 1999.
- Černý, Karel: Za Jaroslavem Honcem. Zpravodaj Historického klubu 10, 1999, č. 2, s. 62–63.
- Černý, Václav: Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy. Praha 1955.
- Černý, Václav: Státní archiv zemědělský a oblastní archivy zemědělské. Archivní časopis 2, 1952, s. 22–25.
- Čoupek, Milan – Hamerníková, Anna: Adelige Familienarchive im Mährischen Landesarchiv, bearbeitet in den Jahren 1967–1990. Opera historica 2, 1992, s. 138–141.
- Čoupková, Anna: Die Familie Hompesch und ihr Archiv. Neue Beiträge zur Jülicher Geschichte 1992, s. 135–142.
- Čoupková, Anna: Rodinné archivy Dubských z Třebomyslic. Sborník archivních prací 44, 1994, s. 3–33.
- Čoupková, Anna: Über das Familienarchiv Haugwitz in Namiest. Adler 17, 1993, s. 81–86.
- Čtvrtník, Mikuláš: Richard J. Cox. Archivní časopis 61, 2011, s. 133–143.
- Dallmaier, Martin: Das Thurn und Taxis Zentralarchiv in Regensburg. Ein Herrschaftsarchiv mit Archivalien zu Böhmen. Verhandlungen des historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 131, 1991, s. 187–297.
- Delsalle, Paule: Une histoire de l'archivistique. Québec 1998.
- Derrida, Jacques: Dem Archiv verschieben. Eine Friendsche Impression. Berlin 1997.
- Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L. Wien 1873.
- Drašarová, Eva: Jan Bedřich Novák. In: Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 1, 1985, s. 207–265.
- Dudáček, Karel: Uspořádání rožmberského a třeboňského archivu v 1. polovině 19. století. Archivum Trebonense 2002, s. 32–38.
- Dufek, Pavel: Ústřední úřady a příprava znění zákona č. 143/1947 Sb., aneb: Když už „Lex Schwarzenberg“, tak jiný. Paginae historiae 22/1, 2014, s. 169–175.
- Duchain, Michel: The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe. The American Archivist 55, 1992, s. 14–24.

- Dušková, Sáša: Naše listiny z doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 3, 1956, s. 56–78.
- Edererová, Radka – Podaný, Václav: K problematice osobních archivních fondů. Sborník archivních prací 34, 1984, s. 310–349.
- Emanuel Janoušek 1897–1970. Referáty ze semináře k 100. výročí narození českého historika zemědělství a lesnictví. Praha 1997.
- Ember, Gyözö: On the Methodology of Archives-History, *Acta Historica Scientiarum Hungaricae* 10, 1970, s. 171–192.
- Ember, Gyözö: Some methodological reflections on the history of archives, *Archivum* 18, 1968, s. 150.
- Enders, Gerhart: Probleme der Archivgeschichte der der Archivgeschichtsschreibung. *Archivmitteilungen* 37, 1987, s. 63–67.
- Evans, Francis. The history of archives administration. Paris 1979.
- Fellner, Fritz: „... ein wahrhaft patriotisches Werk“. Die Kommission für neuere Geschichte Österreichs 1897–2000. Wien – Köln – Weimar 2001.
- Fiala, Zdeněk: Pojem archivu. *Archivní časopis* 1, 1951, s. 104–108.
- Fiedler, Josef: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákoczys und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Wien 1855.
- Forgó, Hannelore: Fürst Richard Metternich. Wien 1945.
- Foucault, Michel: *L'archéologie de savoir*. Paris 1968.
- Franz, Eckhart G.: Einführung in die Archivkunde. Darmstadt 1993.
- Friedrich, Markus: Die Geburt des Archivs. Eine Wissensgeschichte. München 2013.
- Fukasová, Daniela: Pôdohospodársky archív a jeho miesto v organizácii slovenského archívnictva. *Slovenská archivistika* 43, 2008, s. 36–43.
- Fuks, Ladislav: Zámek Kynžvart – historie a přítomnost. Karlovy Vary 1958.
- Giannoni, Karl: Über Archive in Niederösterreich. *Mitteilungen der III. (Archiv-) Sektion* 6, 1907, s. 27–42.
- Gille, Genevieve: Un fonds d'archives privées en Tchécoslovaquie. *Les archives Metternich. Gazette des archives* 52, 1966, s. 25–34.
- Goldinger, Walter: Geschichte des österreichischen Archivwesens. Wien 1957.
- Gori, Orsola – Toccafondi, Diana: Fra Toscana e Boemia. *L'Archivio di Pietro Leopoldo d'Asburgo Lorena nell'Archivio Nazionale di Praga*. Roma 2013.

- Görner, Josef – Turek, Adolf: Státní lesy v období 1949–1960. Sborník archivních prací 17, 1967, s. 410–445.
- Görner, Josef: Korespondence Melanie Metternichové s carem Mikulášem. Archivní časopis 16, 1966, s. 154–159.
- Görner, Josef: Rodinný archiv metternišský ve Státním ústředním archivu v Praze. Archivní časopis 9, 1959, s. 144–150.
- Görner, Josef: Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice. Archivní časopis 13, 1963, s. 88–101.
- Grebe, Marc-André: Akten, Archive, Absolutismus? Das Kronarchiv von Simancas im Herrschaftsgefüge der spanischen Habsburger (1540–1598), Frankfurt am Main 2012.
- Gregorovičová, Eva: Habsbursko-lotrinská sekundogenitura v Toskánsku, její rodinný archiv a Čechy. In: Siena v Praze. Dějiny, umění, společnost. Praha 2000, S. 44–49.
- Gregorovičová, Eva: Kapitoly z dějin rodinného archivu toskánských Habsburků. Praha 2013.
- Gregorovičová, Eva: Vztah rodinného archivu toskánských Habsburků k fondům Státního archivu ve Florencii. Archivní časopis 46, 1996, s. 25–27.
- Gregorovičová, Eva: Způsoby zpracování toskánských Habsburků. Archivní časopis 46, 1996, s. 203–213.
- Hanzal, Josef: K dějinám patrimoniálního archivnictví na počátku 19. století. Archivní časopis 13, 1963, s. 28–35.
- Hanzal, Josef: Moderní osobní a rodinné archivy. Slovenská archivistika 10, 1975, s. 67–84.
- Hanzalová, Jarmila: (red.): Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice. Praha 1997.
- Haubertová, Květa: Dějiny archivu rodiny knížat Paarů. Folia diplomatica 7, 1958–1959, s. 49–68.
- Haubertová, Květoslava: O archivářské činnosti F. M. Pelcla. Příspěvek k vývoji rodinného archivu falknovských Nosticů, Sborník archivních prací 25, 1975, s. 339–357.
- Heilingsetzer, Georg: Herrschaftsarchive. Scrinium – Sonderband 1, 2002.
- Helešicová, Věra – Junčová, Jiřina: Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu v Praze. In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 23–33.
- Hlaváček, Ivan: Poznámky ke středověkým a raně novověkým dějinám českých archivů. In: Vývoj archivnictví v českých zemích a na Slovensku. Brno 2005, s. 117–124.
- Hlavačka, Milan: Místa paměti. In: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin. Praha 2014, s. 602–609.

- Hoffmann, František: Jaroslav Honc, student a archivář. *Genealogické a heraldické listy* 26, 2006, s. 85–88.
- Hoffmannová, Jaroslava a kol.: *Kancléř Metternich a jeho doba. Kanzler Metternich und seine Zeit. Chancellor Metternich and his time*, edice CD-ROM, Praha 1994.
- Hoffmannová, Jaroslava: František Palacký, jeho pojetí archivnictví a písemná pozůstalost. In: František Palacký. *Dějiny a dnešek*. Praha 1999, s. 199–210.
- Hoffmannová, Jaroslava: Historické prameny na optických discích. *Český časopis historický* 93, 1995, s. 686–701.
- Hoffmannová, Jaroslava: Hrobka Metternichů v Plasích. *Minulostí Západočeského kraje* 31, 1996, s. 189–206.
- Hoffmannová, Jaroslava: Chancellor Metternich and Inventor Michael Thonet. *East Central Europe* 16, 1989, s. 135–143.
- Hoffmannová, Jaroslava: K problematice písemných pozůstalostí. *Slovenská archivistika* 19, 1984, s. 141–145.
- Hoffmannová, Jaroslava: Kancléř Metternich a vynálezce Michael Thonet. *Dějiny vědy a techniky* 21, 1988, s. 46–50.
- Hoffmannová, Jaroslava: Metternich a baletní reformátor Noverre. *Paginae historiae* 5, 1997, s. 39–54.
- Hoffmannová, Jaroslava: Metternichova svatba ve Slavkově roku 1795. *Vlastivědný věstník moravský* 48, 1996, s. 404–408.
- Hoffmannová, Jaroslava: Nově zjištěné prvotisky ve fondu Rodinný archiv Metternichů. *Archivní časopis* 37, 1987, s. 74–79.
- Hoffmannová, Jaroslava: Osobní, rodinné a rodové archivy. *Archivní časopis* 45, 1995, s. 221–229.
- Hoffmannová, Jaroslava: Pokus o využití CD-ROM v českém archivnictví. *Archivní časopis* 42, 1992, s. 78–83.
- Hoffmannová, Jaroslava: Rukopisy ve fondu Rodinný archiv Metternichů. *Paginae historiae* 2, 1994, s. 175–198.
- Hofmann Gustav: Rodinný archiv Notitzů rokytnicko-plánských. *Západočeský historický sborník* 3, 1997, s. 29–74.
- Hofmann Gustav: Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu. *Sborník archivních prací* 43, 2003, s. 441–551.
- Hofmann Gustav: Rodinný archiv Windischgrätzů a jeho vývoj. *Sborník archivních prací* 27, 1977, s. 110–142.

- Hochedlinger, Michael: „Geistige Schatzkammer Österreichs“. Zur Geschichte des Haus-, Hof- und Staatsarchivs 1749–2003. In: Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Geschichte – Gebäude – Bestände. Innsbruck 2003.
- Hochedlinger, Michael: Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters, Wien – München 2013.
- Hochedlinger, Michael: Von Schlössern, Käsestechern und Gesetzen. Zur Geschichte von (Adels-) Archivpflege und Archivalienschutz in Österreich. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 56, 2011, s. 43–176.
- Holát, Pavel: František Teplý, archivář a kněz. České Budějovice 2003.
- Holát, Pavel: K historii blíže... Kněz František Teplý archivářem v Jindřichově Hradci. Archivní časopis 55, 2005, s. 95–118.
- Holát, Pavel: František Roubík – neúnavný poutník mapou historie. Praha 2007.
- Holec, František: Archiv hlavního města Prahy. Kapitoly z dějin 1851–2001. Praha 2006.
- Homerová, Libuše: Antonín Markus – životopisná studie. Archivum Trebonense 12, 2011, s. 331–358.
- Honc, Jaroslav: Konference o koordinaci práce vědecko-výzkumné a kulturně-osvětové v zemědělství a zemědělsko-lesnické archivy. Archivní časopis 5, 1955, s. 47–50.
- Honc, Jaroslav: Metternichové a jejich rodinný archiv. Paginae historiae 11, 2003, s. 193–219.
- Honcová, Jaroslava: Agrární historik doc. dr. Václav Černý (1894–1962). In: Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Uherské Hradiště 2006, s. 259–261.
- Honcová, Jaroslava: Československý státní archiv zemědělský a jeho osudy. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998, s. 109–123.
- Honcová, Jaroslava: Český historik a archivář Václav Davídek. Archivní časopis 43, 1993, s. 176–178.
- Honcová, Jaroslava: Literární pozůstalost PhDr. Jaroslava Honce. Časopis Národního muzea – řada historická 174, č. 1–2, s. 90–96.
- Hosák, Ladislav: Patrimoniální a rodinné archivy na Moravě po třicetileté válce. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 2, 1961, s. 92–142.
- Hout, Aat in't: Archiving in Prague and the Haag. In: Archivy v mezinárodním kontextu. Praha 2004, s. 133–139.
- Hromádka, Karel: Pozoruhodná památka – Rodinný archiv Piccolomini (1431–1881). Sborník prací východočeských archivů 6, 1986, s. 283–300;
- Hrubý, Václav: Ze Společnosti Archivní školy. Časopis Archivní školy 2, 1924, s. 224–227

- Humeníková, Eva: Karel Huss (1761–1838). Sborník Chebského muzea 1997, s. 42–97.
- Hutterer, Herbert – Just, Thomas: K dějinám říšského archivu Vídeň 1938–1945. Archivní časopis 61, 2011, s. 229–244.
- Chalupa, Aleš: Rodina hrabat ze Šternberka-Manderscheidu a její archiv. In: Rod Manderscheidů Šternberků. Z Eifelu do Čech. Koblenz 1991, s. 19–24.
- Chalupa, Aleš: Zpracování vědeckých a politických pozůstalostí v Národním muzeu. Archivní časopis 23, 1973, s. 214–219.
- Chmel, Josef: Ueber die Pflege der Geschichtswissenschaft in Oesterreich. In: Sonderband der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 4, 1850, s. 29–42, 122–143.
- Chmelík, Otto: Dějiny děčínského zámeckého archivu. In: Amicae Decini cum honore. Pocta archivářce Heleně Smíškové k pracovnímu jubileu. Děčín – Litoměřice 2012, s. 12–41.
- Chmelík, Otto: O současné spolupráci archivářů z Děčína a Tridentu. Porta Bohemica 2, 2003, s. 161–164.
- Chmelík, Otto: Rodinný archiv děčínských Thun-Hohensteinů, diplomová práce, PedF UJEP Ústí nad Labem 2001.
- Janečková, Jitka: „Mám ty Plzeňáky přece jen nakonec rád“. Fridolín Macháček, plzeňský historik, archivář, muzejník a kulturní pracovník. Obraz života a přátelství v zrcadle korespondence s Václavem Vojtíškem, rigorózní práce FF UK, Praha 2011.
- Janoušek, Emanuel: Další zkušenosti z prohlídek patrimoniálních archivů. Časopis Archivní školy 11, 1934, s. 49–64
- Janoušek, Emanuel: Další zprávy o patrimoniálních archivech v Čechách a na Moravě. Časopis Archivní školy 12–14, 1938, s. 311–336.
- Janoušek, Emanuel: Několik úvah o patrimoniálních archivech. In: Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931. Praha 1931, s. 177–191.
- Janoušek, Emanuel: Osudy archivů na zkonfiskovaných velkostatecích a jejich další správa. Archivní věstník 2, 1947, č. 3, s. 4–13.
- Janoušek, Emanuel: Osudy patrimoniálních archivů. Časopis archivní školy 9–10, 1933, s. 46–64.
- Janoušek, Emanuel: Patrimoniální správa a patrimoniální archiv. In: Archivní příručka. Praha 1948, s. 135–155.
- Janoušek, Emanuel: Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví. Archivní časopis 18, 1968, s. 147–180 (přetisk In: Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historie. PhDr. Emanuel Janoušek. Praha 2008, s. 324–369).

- Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis archivní školy 11, 1934, s. 219–223.
- Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy 12, 1934, s. 202–207.
- Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy 13–14, 1938, s. 401–405.
- Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy 7, 1929, s. 145–146.
- Jenšovský, Bedřich: Z Československé archivní společnosti. Časopis Archivní školy 9–10, 1933, s. 401–408.
- Jeřábek, Karel: Lobkovický archiv roudnický. Zprávy českého zemského archivu XI, 1948.
- Juněcová, Jiřina: Problematika dílčích inventářů. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1980, s. 135.
- Just, Thomas: Ludwig Bittner (1877–1945). Ein politischer Archivar. In: Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei, Wien 2008, s. 283–305.
- Just, Thomas: Oswald Redlich als Archivbevollmächtigter der Republik (Deutsch-) Österreich. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 117, 2009, s. 418–425.
- Kadletz-Schöffel, Hedwig: Metternich und die Wissenschaften. Wien 1992.
- Kahuda, Jan: Bildungsweg des Staatskanzlers Metternich. In: Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen. München 2006, s. 193–198.
- Kahuda, Jan: K počátkům zájmové organizace českých archivářů. In: Pocta Josefu Kollmannovi. Sborník k životnímu jubileu. Praha 2002, s. 125–135.
- Kahuda, Jan: Per vias rectas. Archivnictvím k nobilitaci. In: Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů. Plzeň 2011, s. 174–177.
- Kahuda, Jan: PhDr. Josef Kollmann a dějiny českého archivnictví. In: Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna vydaný při příležitosti jeho nedožitých 90. narozenin. Praha 2010, s. 346–351.
- Kahuda, Jan: Sto pět dnů v Plasích aneb pět zpráv pana archiváře. In: Kde je domov. Sborník k životnímu jubileu Raisy Machatkové. Praha 2002, s. 86–89.
- Kahuda, Jan: Vzpomínkové setkání k nedožitým osmdesátým narozeninám PhDr. Jaroslava Honce. Genealogické a heraldické listy 25, 2005, č. 3–4, s. 48–52.

- Kahuda, Jan: Z dějin rodinného archivu Metternichů. In: Metternich & jeho doba. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009. Plzeň 2009, s. 125–129.
- Kahuda, Jan: Z historie organizace našich archivářů. Archivní čtvrtletník 8, 2000, č. 3-4, s. 110–115.
- Kalný, Adolf: Rodinný archiv Buquoyů (geneze, zpracování). Archivní časopis 43, 1993, s. 88–93.
- Kammerhofer, Leopold: Die Gründung des Haus-, Hof- und Staatsarchiv 1749. In: Archivprozesse. Köln 2002, s. 81–88.
- Ketelaar, Eric: Tacit narratives. The meaning of Archives. Archival Science 1, 2001, s. 131–141.
- Klinkowström, Alphons von: Friedrich August von Klinkowström und seine Nachkommen. Wien 1877.
- Klinkowström, August von: Österreichs Teilnahme an den Befreiungskriegen. Beiträge zur Geschichte der Jahre 1813–1815, nach Aufzeichnungen von Friedrich v. Gentz, nebst einem Anhang Briefwechsel zwischen den Fürsten Schwarzenberg und Metternich. Wien 1887.
- Klinkowström, Georg von: Geschichte derer von Klinkowström. Kassel 1889.
- Knespl, Josef: Zpráva o začlenění zemědělsko-lesnických archivů do státních archivů, Archivní časopis 6, 1956, s. 46.
- Koblasa, Pavel: Pozemková reforma na velkostatku Jindřichův Hradec, diplomová práce FF UK. České Budějovice 1999.
- Kociánová, Zdeňka: Anabáze archiválií z Třeboně do Nových Hradů a zpět. Archivum Trebonense 2002, s. 152–157.
- Kollmann, Josef: Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 511–688.
- Kollmann, Josef: Dějiny ústředního archivu českého státu. Praha 1992.
- Kollmann, Josef: Dr. Jaroslav Prokeš, archivář, historik, učitel. Medailon k 100. výročí narození. Paginae historiae 5, 1997, s. 123–162.
- Kollmann, Josef: Dr. Josef Borovička a Národní archiv. Příspěvek k dějinám archivnictví novější doby. Paginae historiae 10, 2002, s. 167–222.
- Kollmann, Josef: Josef Polišenský a edice Documenta Bohemica. In: Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001. Praha 2007, s. 187–196.
- Kollmann, Josef: Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu Ministerstva vnitra. Paginae historiae 9, 2001, s. 270–334.

- Kollmann, Josef: Státní archivní škola v Praze. Příspěvek k dějinám archivního školství. Sborník archivních prací 32, 1982, s. 225–307
- Kollmann, Josef: Založení Zemského archivu Českého a dr. Antonín Gindely. In: 130 let zemského archivu. Praha 1993, s. 7–22.
- Kopička, Petr: Karel Jeřábek between 1945–1950. Remembrance of the last Lobkowicz Archivist and Librarian. In: Magister noster. Sborník statí in memoriam prof. PhDr. Jana Havránka, DrSc. Praha 2005, s. 125–131.
- Kopička, Petr: Karel Jeřábek v letech 1945–1950. Vzpomínka na posledního lobkovického archiváře a knihovníka. Porta Bohemica 1, 2001, s. 199–212.
- Kopička, Petr: Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. Extradice fondu v kontextu jeho dějin. Archivní časopis 61, 2011, s. 341–404.
- Koss, Rudolf – Bauer, Otakar: Archiv České koruny I. Dějiny archivu. Praha 1939.
- Košťál, Miloslav: Aplikace archivně-theoretických zásad při zpracování velkostatkových fondů. Archivní časopis 5, 1955, s. 188–195.
- Košťál, Miloslav: Archivy velkostatků a jejich majitelů. Archivní časopis 7, 1957, s. 7–15.
- Košťál, Miloslav: Tři zámecké archivy. Archivní časopis 19, 1969, s. 27–48.
- Kraler, Tanja: „Gott schütze Österreich vor seinen „Staatsmännern“, aber auch von seinen „Freunden“!“. Das Tagebuch von Hans Schlitter 1912–1927, disertační práce Univerzita Innsbruck, Innsbruck 2009.
- Kratochvíl, Václav: Stálá archivní rada rakouská. Český časopis historický 1, 1895, s. 41–47.
- Kratochvíl, Václav: Zpráva komise pro vydávání pramenů k novějším dějinám rakouským. Český časopis historický 5, 1899, s. 118–121.
- Krejčí, Marek L.: Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů k ochraně písemných památek v meziválečném období. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 4, 1998, s. 61–75.
- Krejčík, Adolf L.: Československý státní archiv zemědělský. Praha 1921.
- Krejčík, Adolf L.: Pozemková reforma a archivy velikých statků. Praha 1937.
- Krejčík, Adolf L.: Příspěvky k soupisu archivů velkých statků. Praha 1929.
- Křest'an, Jiří: Získávání osobních archivů. Archivní časopis 51, 2001, s. 153–175.
- Kuba, Jiří: Rodinný archiv Piccolominiů. In: Siena v Praze. Dějiny, umění, společnost, Praha 2000, s. 31–35.
- Kubíková, Anna: 600 let českokrumlovského „zámeckého“ archivu. In: Archivy na prahu tisíciletí. Brno 2000, s. 53–59.
- Kubíková, Anna: Bibliografie Jiřího Zálohy. České Budějovice 2010.

- Kubíková, Anna: Březanovo uspořádání rožmberského archivu. *Archivní časopis* 51, 2001, s. 91–105.
- Kubíková, Anna: Osudy rožmberského archivu před schwarzenberskou archivní reformou. *Archivum Trebonense* 2002, s. 14–31.
- Kubíková, Anna: Prodej českokrumlovského panství císaři Rudolfovi II. a přestěhování rožmberského archivu do Třeboně. *Archivum Trebonense* 2002, s. 3–13.
- Kubíková, Anna: Rožmberský archiv v polovině 16. století. *Archivní časopis* 48, 1998, s. 129–146.
- Kubíková, Anna: Schwarzenberští ústřední archiváři v Českém Krumlově (1892–1945). In: *Archiváři ve XX. století*. Jindřichův Hradec 2002, s. 99–104.
- Kunt, Miroslav: Vývoj dopravních archivů v Československu se zvláštním zřetelem k archivům železničním. *Paginae historiae* 4, 1996, s. 227–262.
- Kuprová, Renata: Adolf Ludvík Krejčík. Edice pamětí, bakalářská práce FF UK. Praha 2007.
- Kušík, Michal: Archivnictvo v klasifikácii vedy, *Slovenská archivistika* 3, 1968/1, s. 3–21.
- Lach, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století. Praha 2009.
- Láska, Jaroslav: Jubilejní vzpomínka na významného českého vědce, historika PhDr. Václava Černého, zakladatele československých zemědělských archivů a tvůrce dějin českého venkova. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 123–127.
- Láska, Jaroslav: O založení pobočky Státního archivu zemědělského v Praze na Opočně. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 121–127.
- Leesch, Wolfgang: Jede Archivgeschichtsschreibung muss einen streng wissenschaftlichen und eigenständigen Charakter tragen, *Archivum* 18, 1968, s. 152–153.
- Leesch, Wolfgang: Methodik, Gliederung und Bedeutung der Archivwissenschaft. In: *Archivar und Historiker. Studien zur Archiv- und Geschichtswissenschaft*. Berlin 1956, s. 13–26.
- Lehr, Stefan: „Podstatně zvýšit německý vliv“. Archiváři a archivy v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945), *Archivní časopis* 62, 2012, s. 229–247.
- Levora, Josef: K otázce hodnocení a třídění písemných pozůstalostí. *Archivní zprávy ČSAV* 3, 1972, s. 20–38.
- Lier, Miloš: Z Československé archivní společnosti. *Časopis Archivní školy* 6, 1928, s. 215–218
- Lifka, Bohumír: Státní zámek Kynžvart – zámecká knihovna v Kynžvartě. Praha 1953.
- Lišková, Marie: Československá archivní společnost 1923–1951, inventář Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1966.

- Lišková, Marie: Péče o stavovské archiválie v Čechách před rokem 1862. *Archivní časopis* 17, 1967, s. 145–153, 205–213.
- Lodolini, Elio: „Una“ storia dell'archivistica. Un libro di Paul Delsalle. *Rassegna degli Archivi di Stato* 58, 1998, s. 104–113.
- Lodolini, Elio: *Archivistica. Principi e problemi*, 7. vyd., Milano 1995.
- Lodolini, Elio: *Legislazione sugli archivi: storia, normativa, prassi, organizzazione dell'amministrazione archivistica*, 2 sv., Bologna 2004–2005.
- Lodolini, Elio: *Lineamenti di storia dell'archivistica italiana. Dalle origini alla metà del secolo XX*. Roma 1991.
- Lodolini, Elio: *Organizzazione e legislazione archivistica italiana dall'Unità d'Italia alla costituzione del Ministero per i beni culturali e ambientali*. Roma 1980.
- Lodolini, Elio: *Storia dell'archivistica italiana. Dal mondo antico alla metà del secolo XX*, 5. vyd., Milano 2008.
- Mahel, Richard: Přes archivní výzkumy k návrhům reorganizace archivní sítě v podunajské monarchii. K některým aspektům činnosti rajhradského benediktina Františka Bedy Dudíka v letech 1850–1874. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 181–200.
- Markus, Antonín: *Archivy a registratury na zabraném majetku pozemkovém*. *Časopis archivní školy* 3, 1926, s. 1–12.
- Markus, Antonín: *Památník Václava Březana*. Žatec 1931.
- Mašek, Petr: *Knižní sbírky na zámku Kynžvart*. *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie* XII, 1993.
- Mašek, Petr: *Metternichovská knihovna v Plasích*. In: *850 let plaského kláštera 1145–1995. Mariánská Týnice 1995*, s. 156.
- Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1998, 2. vyd.
- Maur, Eduard: *In memoriam PhDr. Jaroslava Honce*. *Historická demografie* 23, 1999, s. 183–185.
- Mell, Anton: *Archive und Archivschutz in Steiermark*. Graz 1906.
- Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*. *Sborník archivních prací* 10, 1960, s. 134–152, 213–304.
- Mikušek, Eduard: *Gindely in Raudnitzer Archiv*. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3, 1993, s. 71–77.
- Mikušek, Eduard: *Gollova škola a clam-martinický archiv ve Smečně*. In: *Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001*. Olomouc 2007, s. 237–245.

- Mikušek, Eduard: Gollova škola a Kommission für neuere Geschichte Österreichs. In: Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 91–106.
- Mikušek, Eduard: Lobkowiczký rodinný archiv. In: Pocta Evě Šmilauerové. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc. Praha 1995, s. 73–80.
- Milotová, Jaroslava: K problematice získávání písemných pozůstalostí ve Státním ústředním archivu. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1980, s. 144–146.
- Morávek, Jan: Archivní nekrologium za léta 1939–1945. Archivní čtvrtletník 3–4, 2000, s. 125–133.
- Morávek, Jan: O archivech a registraturách na zabraném velkém majetku pozemkovém. Časopis archivní školy 1, 1923, s. 184–186.
- Mrázková, Ludmila: Písemnosti toskánských zastupitelských úřadů v rodinném archivu toskánských Habsburků. Archivní časopis 15, 1965, s. 36–40.
- Mrvík, Vladimír J.: K dějinám lichtenštejnských archivů. Význam Domácího archivu panujících knížat z Lichtenštejna pro české badatele. Archivní časopis 57, 2007, s. 242–254.
- Neck, Rudolf: Oswald Redlich und das österreichische Archivwesen. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 28, 1975, s. 378–389.
- Neupauer, Eduard: Knihovna státního zámku Kynžvart v historických souvislostech. Studie k rukopisnému a knižnímu fondu zámecké knihovny. Kuděj 2, 2013, s. 98–106.
- Nora, Pierre: Zwischen Geschichte und Gedächtnis. Berlin 1990.
- Nostitz-Rieneck, Georg: Familienarchive des Adels in der ČSSR. Adler 14, 1986–1988, s. 9–22.
- Nová, Kateřina: Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Klášterec nad Ohří 1459–1816, diplomová práce, PedF UJEP Ústí nad Labem 2002.
- Nováková, Stanislava: Příspěvek k dějinám zámeckého archivu v Jindřichově Hradci do roku 1955. Archivum Trebonense 1996, s. 41–58.
- Nováková, Stanislava: Rodinný archiv Slavatů. Zpráva o rozsahu a možnostech využití fondu. Archivum Trebonense 2006, s. 28–39.
- Nováková, Stanislava: Vzpomínky na jindřichohradecké archiváře. In: Archiváři ve XX. století. Jindřichův Hradec 2002, s. 91–93.
- Novotný, Gustav: Historik zemědělství a lesnictví Josef Nožička (1906–1972). In: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách. Praha 2001, s. 369–376.
- Nový, Rostislav: Jaroslao Honc septuagenario ad honorem. Genealogické a heraldické listy 15, 1995, č. 3–4, s. 35–40.

- Nuhlíček, Josef: Pracovní porada zemědělsko-lesnických archivářů v Jindřichově Hradci ve dnech 7.–10. září 1955. Archivní časopis 5, 1955, s. 220–223.
- O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů. Praha 1934.
- Opočenský, Jan: Beda Dudík a archivní konvence florentská. Praha 1925.
- Pánek, Jaroslav: Odkaz Václava Březana. In: Archivy a zítřek. Jindřichův Hradec 2000, s. 15–18.
- Pánek, Jaroslav: Jiří Tywoniak (1919–1995). Život a dílo českého historika, archiváře a organizátora vlastivědné práce. Benešov 1997.
- Papritz, Johannes: Archivwissenschaft. Marburg 1976.
- Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha 1923.
- Pelant, Jan: Dílo Gustava Hofmanna o 13 109 stranách. Minulostí Západočeského kraje 31, 1996, s. 209–214.
- Pelant, Jan: O stadionských archiváliích a knihách. Plzeň 1971.
- Peřich, Leopold: Porada zemědělsko-lesnických archivů na Hradci u Opavy. Archivní časopis 5, 1955, s. 42–45.
- Pešek, Jiří: Časopis Archivní školy. In: Historia docet. Sborník příspěvků z k počtě životního jubilea prof. dr. Ivana Hlaváčka. Praha 1992, s. 389–400.
- Pickl, Othmar: 100 Jahre Historischer Landeskommission für Steiermark 1892–1992. Graz 1992.
- Pitucha, Václav: Rodinný archiv Šporků. Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 237–273.
- Plimlová, Jaroslava: Archivní škola a její místo a význam v českém archivnictví a historiografii v 1. polovině 20. století, diplomová práce FF UK. Praha 1987
- Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc. Praha 2003.
- Podaný, Václav: Metodika plánovaného získávání písemných pozůstalostí do státních archivů. In: Zpravodaj pobočky ČVTS 24, 1983, s. 59–72.
- Podaný, Václav: Některé otázky shromažďování nejnovějších osobních fondů, jejich doplňování, struktura a zpracování. In: Archivní péče o fondy z období socialismu. Sborník příspěvků z odborného semináře k 30. výročí socialistického archivnictví. Praha 1987, s. 133–136.
- Polišenský, Josef: Historik v měnícím se světě. Praha 2001.
- Polišenský, Josef: Otázky studia obecných dějin I. Prameny k obecným dějinám v českých archivech a knihovnách. Praha 1957.

Polišenský, Josef: Otázky studia obecných dějin II. Prameny k obecným dějinám v slovenských archivech a knihovnách. Praha 1963.

Posláním zemědělsko-lesnický archivář a agrární historik. In memoriam PhDr. Josefa Křivky. CSc. Praha 2006.

Prochno, Joachim: Zur Archivgeschichtsschreibung. Archiv für Kulturgeschichte 32, 1944, s. 288–293.

Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka. Praha 2013.

Pšeničková, Jana: Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR. In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 5, 2000, s. 158–172.

Radimský, Jiří: Dudíkovy návrhy na organizaci rakouského archivnictví. Brněnský archivní věstník 4, 1959, s. 15–31.

Radimský, Jiří: Dudíkovy snahy o organizaci archivnictví v Rakousku. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 7, 1960, s. 171–179.

Radimský, Jiří: Lichtenštejnské archívy v Československu mezi dvěma válkami. Archivní časopis 13, 1963, s. 36–41.

Rameš, Václav: Antonín Markus – 120. výročí narození. Archivum Trebonense 2006, s. 146–150.

Rameš, Václav: Archivní dohoda. Archivum Trebonense 2002, s. 55–78.

Rameš, Václav: Der Adel in Südböhmen und seine Archive. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 17, 1993, s. 5–20.

Rameš, Václav: Die südböhmischen Archive und ihre adeligen Fonds. Opera historica 2, 1992, s. 135–137.

Rameš, Václav: František Palacký a archivy. Archivní časopis 48, 1998, s. 213–224.

Rameš, Václav: PhDr. Antonín Markus a třeboňský archiv. Zamyšlení nad osudem. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 173–178.

Rameš, Václav: Profesor Josef Hanesch odešel... Archivní časopis 46, 1996, s. 102–104.

Rameš, Václav: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005.

Redlich, Oswald: Ausgewählte Schriften. Zürich 1928.

Regesten der Urkunden im Archiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag, Teil 2, bearb. Johannes Mötsch. Koblenz 2001.

Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag. Urkunden bis 1400, bearb. Johannes Mötsch. Koblenz 1989.

- Reininghaus, Wilfried: Archivgeschichte. Umrisse einer untergründigen Subdisziplin. *Der Archivar* 61, Heft 4, 2008, s. 352–360.
- Richtering, Helmut: Herrschafts-, Familien- und Hausarchive. *Der Archivar* 37, 1984, s. 413–420.
- Rohová, Tatiana: Státní archivní komise v letech 1951–1954, diplomová práce FF UHK. Hradec Králové 2014.
- Roubík, František: K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách. *Časopis Archivní školy* 2, 1924, s. 28–44.
- Roubík, František: Z Archivní společnosti. *Časopis Archivní školy* 15–16, 1940, s. 424–427.
- Rück, Peter: Die Ordnung der herzoglich savoyischen Archive unter Amadeus VIII. (1398–1451). *Archivalische Zeitschrift* 67, 1971, s. 92–105.
- Rummschöttel, Hermann: Die Entwicklung der Archivwissenschaft als wissenschaftliche Disziplin. *Archivalische Zeitschrift* 83, 2000, s. 7–21.
- Růžička, Jindřich: Místní samospráva a archivy. Z dějin archivního myšlení v Čechách. *Archivní časopis* 41, 1991, s. 129–139.
- Růžička, Jindřich: O vědeckosti archivní práce a jejích předpokladech. Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA 40, 1990, s. 49–56.
- Řeřichová, Sylvína: Z galerie badatelů v zámeckém archivu v Jindřichově Hradci. *Archivum Trebonense* 1996, s. 59–70.
- Řezníček, Jan: Archiv a hlavní registratura Ditrichštejnů v Mikulově. *Sborník archivních prací* 26, 1976, s. 290–325.
- Sandri, Leopoldo: La storia degli archivi, *Archivum* 18, 1968, s. 101–113.
- Sandri, Leopoldo: La storia degli archivi. *Rassegna degli archivi di Stato* 18, 1958, s. 109–134.
- Sedlák, František: K základným otázkám archivních fondů rodů a panstev. *Slovenská archivistika* 1, 1966, s. 73–97, 204–229.
- Sedlák, František: Vývoj a ochrana rodových archivů. *Slovenská archivistika* 1984, s. 19–34.
- Sekyrková, Milada: Několik stránek ze života Otokara Odložilíka. *Sborník archivních prací* 44, 1994, s. 34–67.
- Sekyrková, Milada: Příspěvek k organizaci a přínosu československo-rakouské archivní a spisové rozlučky. *Archivní časopis* 40, 1990, s. 5–13.
- Sekyrková, Milada: Život a dílo archiváře a historika Jaroslava Prokeše. *Sborník archivních prací* 39, 1989, s. 395–465.
- Schulz, Ferdinand: Z dějin poroby lidu v Čechách. *Osvěta* 1871, s. 498–499.

Schwineköper, Berent: Das „Gutsarchiv“ als Archivtypus. In: *Archivar und Historiker. Studien zur Archiv- und Geschichtswissenschaft. Zum 65. Geburtstag von Heinrich Otto Meissner*. Berlin 1956, s. 72–88.

Siemann, Wolfram: *Metternich. Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*. München 2010.

Skala, Ladislav: *Naši předchůdci. Biografický slovník českého zemědělství a venkova*. Praha 1993.

Skopal, Michael: Patrimoniální archiv Colloredo-Mannsfeldů v Opočně. *Orlické hory a Podorlicko* 11, 2001, s. 190–209.

Skopal, Michael: Rodinný archiv Bubnů z Litic. *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 381–393.

Skopal, Michael: Rodinný archiv Stubenbergů Kyšperk (Letohrad). *Sborník prací východočeských archivů* 12, 2008, s. 249–257.

Slavíčková, Hana: Rodinný archiv Rohanů. *Sborník archivních prací* 35, 1985, s. 163–282.

Smišková, Helena: Historická sbírka. Rodinný archiv Clam-Gallasů. *Archivní časopis* 44, 1994, s. 137–141; 48, 1998, s. 17–23.

Smišková, Helena: K počátkům děčínské pobočky Státního oblastního archivu v Litoměřicích aneb Budování zemědělsko-lesnického archivnictví. In: *Amicae Decini cum honore. Pocta archivářce Heleně Smiškové k pracovnímu jubileu*. Děčín – Litoměřice 2012, s. 42–68.

Smišková, Helena: Písemné pozůstalosti rodu Ficquelmontů. *Porta Bohemica* 2, 2003, s. 128–135.

Smišková, Helena: Rodinný archiv Clary-Aldringenů, Teplice. *Archivní časopis* 55, 2005, s. 117–127.

Smišková, Helena: Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen. Rodinné archivy uložené v pobočce SOA v Děčíně. *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 105–116.

Smitka, Jiří: Fürstenberský archiv na Křivokláte – jeho osudy od koupě Československým státem v roce 1929 po současnost. In: *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo. Semily – Turnov – Jičín 2013*, s. 441–445.

Smolková, Anna: Korespondence mezi třeboňským vrchním archivářem Antonínem Markusem a roudnickým archivářem Karlem Jeřábkem. *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 125–145.

Smolková, Anna: Svozy archivů schwarzenberských velkostatků do Třeboně jako důsledek provádění pozemkové reformy na majetku schwarzenberské primogenitury. *Archivum Trebonense* 2002, s. 39–54.

- Smutný, Bohumír: Blümegeňové a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické informace 5/20, 2000, s. 32–39.
- Smutný, Bohumír: K dějinám rodu Dobřenských a jejich rodinného archivu. Genealogické a heraldické informace 1998, s. 28–37.
- Smutný, Bohumír: K dějinám rodu Friesů a jejich rodinného archivu. Genealogické a heraldické informace 1997, s. 24–35.
- Smutný, Bohumír: Moravskokrumlovští Lichtenštejní a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické informace 7/22, 2002, s. 19–26.
- Smutný, Bohumír: Počátky zámeckého archivu v Jevišovicích a registře archiválií jevišovických Kunštátů. In: Moravský zemský archiv v roce 1995, s. 40–49.
- Smutný, Bohumír: Rod Podstatských-Thonserňů na Litenčicích a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické listy 8/23, 2003, s. 33–41.
- Smutný, Bohumír: Rodinný archiv Raduitů de Souchez a písemnosti maršála Ludvíka Raduita de Souches v Moravském zemském archivu. In: Morava na sklonku třicetileté války. Brno 1995, s. 45–48.
- Smutný, Bohumír: Schrattenbachové a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické informace 6/21, 2001, s. 59–64.
- Smutný, Bohumír: Schrattenbachové a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické informace 2001, s. 59–64.
- Smutný, Bohumír: Widmannové a jejich rodinný archiv. Genealogické a heraldické informace 1999, s. 9–14.
- Soukup, Ladislav: „Lex Schwarzenberg“ – mimořádný případ vyvlastnění nemovitého majetku v roce 1947. In: Pocta Jánů Gronskeému. Plzeň 2008, s. 79–85.
- Sovadina, Miloslav: Dějiny okresního archivu Česká Lípa. Ústí nad Labem 1997.
- Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, sv. 3, Praha 1976.
- Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, díl I/3. Praha 2005.
- Steinová, Šárka: Josef Kazimour a Zemědělské muzeum. Prameny a studie 38, 2006, s. 11–13.
- Šamberger, Zdeněk: Archivní inspirace Josefa Polišenského. In: Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001. Olomouc 2007, s. 285–313.
- Šamberger, Zdeněk: Archivní itinerář profesora Polišenského (1962–1965). Sborník archivních prací 56, 2006, s. 172–220.
- Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1918. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 3–85.

- Šamberger, Zdeněk: Československé archivnictví po roce 1945. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 321–362.
- Šamberger, Zdeněk: K archivní restituci s Rakouskem po roce 1918. Právněhistorické studie 33, 1993, s. 117–139.
- Šamberger, Zdeněk: Od archivní teorie k archivní vědě. Slovenská archivistika 6, 1971/1, s. 243–275.
- Šamberger, Zdeněk: Studie k dějinám československého archivnictví. Praha 2005.
- Šamberger, Zdeněk: Vzpomínky ke vzniku Archivní správy. Počáteční kritika a její překonání. Sborník archivních prací 48, 1998, s. 280–327.
- Šefčík, Erich: Bludovský rodinný archiv Žerotínů. In: Informace severomoravského Státního archivu v Opavě 6, 1970, s. 2–3.
- Šimeček, Zdeněk: Poznámky k problematice písemných pozůstalostí. Archivní časopis 11, 1961, s. 87–93.
- Špiritová, Alexandra: Z historie Ústředního archivu Ministerstva vnitra (1945–1954). In: Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců. Praha 1995, s. 5–16.
- Štarha, Ivan: Moravský zemský archiv v Brně 1839–1989. Dějiny ústavu. Brno 2003.
- Štěpánek, Josef: Velkostatek Křivoklát a jeho archiv. Sborník archivních prací 25, 1975, s. 297–338.
- Štouračová, Jiřina: Úvod do archivnictví. Brno 1999.
- Šťovíček, Ivan – Nováčková, Helena: Memorandum Jana Opočenského o archivnictví z roku 1944. In: Kde je domov. Sborník k životnímu jubileu Raisy Machatkové. Praha 2002.
- Šváb, František: Zámecký archiv smečenský. Slánský obzor 34, 1926, s. 18–30.
- Švábenský, Mojmír: Počátky, názvy a zaměstnanci Moravského zemského archivu. Tři kapitoly z dějin. Brno 1991.
- Švaříčková-Slabáková, Radmila: Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století. Praha 2007.
- Tlapák, Josef: Zemědělsko-lesnické archivnictví 1919–1955. In: Pocta nestoru české agrární historiografie. K jubileu PhDr. Josefa Tlapáka, CSc., s. 27–37.
- Tlapák, Josef: Zemědělsko-lesnické archivnictví na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1, 1957, s. 159–170.
- Tlapák, Josef: Zemřel PhDr. Jaroslav Honc. Středočeský sborník historický 25, 1999, s. 257–260.
- Truc, Miroslav: Rožmberský kodex řečený Marientálský. Jihočeský sborník historický 30, 1961, s. 1–24.

- Váňová, Ladislava: Konventní divadlo v Plasích. In: 850 let plaského klášteřa 1145–1995. Mariánská Týnice 1995, s. 154–155.
- Váňová, Ladislava: Rodinný archiv Koců a velkostatek Újezd Sv. Kříže. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 116–119.
- Velek, Luboš – Velková, Alice (ed.): Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871–1914. Praha 2004.
- Vitali, Stephano – Vivoli, Carlo: Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e di Leopoldo II nell'Archivio Centrale di Stato di Praga. Roma 1999.
- Voldán, Vladimír: Šlechtické a velkostatkářské rodinné archivy jako soubory osobních pozůstalostí. Slovenská archivistika 4, 1969, s. 45–66.
- Volf, Miloslav: Popis městských archivů v Čechách. Praha 1947.
- Vozar, Jiří: Rodinný archiv Merveldtů Lázně Bělohrad. Sborník prací východočeských archivů 11, 2007, s. 395–414.
- Vrbata, Jaroslav: Archivy a dnešek. Československý časopis historický 22, 1974, s. 257–273
- Vrbata, Jaroslav: Úvahy o některých problémech současného archivnictví. Zpravodaj pobočky ČsVTS při SÚA 5, 1975, s. 21–77.
- Weber, Max: Soziologische Grundbegriffe, 5. vyd. Tübingen 1981.
- Weber, Ottokar: Bericht über die Bestände des fürstlichen Metternichschen Familienarchivs in Plaß, in: Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs I, Wien 1913, s. 140–156.
- Woitschová, Klára: Gottfried Daniel Wunschwitz, sběratel, heraldik a genealog. Praha 2011.
- Wurmová, Milada: Inventarizace a katalogizace písemných pozůstalostí ve státních archivech. Archivní časopis 23, 1973, s. 206–212.
- Wurmová, Milada: Vztah archivů k muzeím a knihovnám. Sborník archivních prací 19, 1969, s. 323–329.
- Wurmová, Milada: Z problematiky písemných pozůstalostí. Archivní časopis 9, 1959, s. 14–25.
- Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historiografie. PhDr. Emanuel Janoušek. Praha 2008.
- Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Praha 1958.
- Záloha, Jiří: Archivářem v soukromých službách. In: Archiváři ve XX. století. Jindřichův Hradec 2002, s. 111–114.
- Záloha, Jiří: Českokrumlovský zámecký archiv v letech 1945–1955. Sborník archivních prací 48, 1998, s. 354–365.

- Záloha, Jiří: Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách. *Dějiny a současnost* 16, 1994, Nr. 2, s. 46–50.
- Záloha, Jiří: Likvidace majetku orlické větve Schwarzenberků po druhé světové válce. *Jihočeský sborník historický* 62, 1993, s. 196–204.
- Záloha, Jiří: Několik poznámek ke vzniku a zásadám pořádacího systému velkostatkových fondů schwarzenberské provenience. *Sborník archivních prací* 26, 1976, s. 341–366.
- Záloha, Jiří: O osudech jednoho archivu II. Zemědělsko-lesnický archiv. *Archivní časopis* 43, 1993, s. 208–212.
- Záloha, Jiří: Průběh první pozemkové reformy na Českokrumlovsku. In: *Českokrumlovsko. Mozaika dějin 1850–1990. Český Krumlov 2000*, s. 57–66.
- Záloha, Jiří: Schwarzenberské repertáře z pohledu archivní teorie. *Archivní časopis* 15, 1965, s. 157–164.
- Záloha, Jiří: Schwarzenberský rodinný archiv (primogenitura). *Archivum Trebonense* 1996, s. 24–32.
- Záloha, Jiří: Z neznámých osudů schwarzenberských archivů za druhé světové války. *Archivum Trebonense* 2002, s. 78–88.
- Zaoralová, Marie: Adolf Ludvík Krejčík – jeho působení v Moravském zemském archivu. In: *155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně. Brno 1995*, s. 105–110.
- Zaoralová, Marie: Dějiny brtnického collaltovského archivu. *Sborník archivních prací* 19, 1969, s. 241–257.
- Zaoralová, Marie: Rodinný archiv moravských Kouniců. *Sborník archivních prací* 42, 1992, s. 33–77.
- Zemek, Metoděj: Bohemika v lichtenštejnských archivech ve Vaduzu a ve Vídni. *Archivní časopis* 29, 1979, s. 211–229.
- Zwiedinek-Südenhorst, Hans: *Das Gräflich Lambergsche Familienarchiv zu Schloss Feistritz bei Ilz. Graz 1897–1899.*
- Zwiedinek-Südenhorst, Hans: *Das reichsgräflich Wurmbrandsche Haus- und Familienarchiv. Graz 1896.*

7. Přílohy

7. 1.

1874, 25. leden, Plasy – Zpráva Alfonse von Klinkowströma o zahájení pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů a jejich průběhu v období 3.–25. ledna 1874.

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, rkp., 9 s. K rukopisu přiloženy tři přílohy označené jako A, B a C

Memoire I über die Art der Durchführung sowie über den Stand der Arbeiten im fürstlichen Archiv zu Plass vom 3 Jänner bis 25 Jänner 1874

Am 3. Jänner 1874 in Plass angekommen, habe ich am darauf folgenden Tage die mir anvertraute Mission angetreten und die Arbeit im fürstl[ichen] Archive mit jener Theil von Akten begonnen, welche als Hinterlassenschaft weiland S[eine] D[urchlaucht] des Fürsten Franz Georg von Metternich im Jahre 1827, in sieben Kisten verpackt, nach Plass gelangten, um dem fürstl[ichen] Archiv einverleibt zu werden. Diese Parthie, oder Archivs-Sektion entbehrte jeglicher ordnenden Hand. Man hat zwar im Laufe des letzten Sommers die bis dahin verschlossen gebliebenen Kisten geöffnet in der Absicht ihren Inhalt vom Staub und sonstiger Unrath zu reinigen, da aber bei dieser wohlgemeinten und wohl auch nothwendig gewordenen Säuberungs-Manipulation das Auseinanderfallen der (schlecht zusammengebundenen) Hefte kaum zu vermeiden war, und da die an die Luft gesetzten Akten nicht wieder in die Kisten in ihre frühere Lage zurückkehrten, sondern auf die Tischen und Kisten des Archivslokals liegen blieben: so ging selbst das bisher Methode, welches etwa bei der Akten Verpackung abgewaltet haben mochte, oder bei der Einreihung in die Faszikel beobachtet worden war, für den nachfolgenden Archivsordner verloren, der um bei dieser (III.) Archivs Sektion im Chaosren Papieren vorfand. Damit soll nur der Eindruck manifestirt werden, welche das Conglomerat von 30–40 000 Papierstücken aufreich gerecht, kein Vorwurf ausgesprochen sein gegen irgend jemanden; denn dass die Unordnung unter diesen Akten schon lange vor der Zeit ihrer Transportierung nach Plass bestanden hatte, darüber liegt im unaufechtberes Zeugnis vor in einer von mir aufgefundenen älteren Aktenstücke (ohne Datum wahrscheinlich 1805), was wortgetreu heisst“ „Was das Collegial Archiv angeht, so ist dieses durch die vielen Emigrationen, wo sonst die Collegialkanzlei war, bis über Böhmen nach Regensburg, wo sie nachher immer war, so in Unordnung gekommen, dass es nur noch in einer Anhäusung von Akten ohne Auswahl und Register besteht, da letzteres verloren gegangen ist. Da auch die Akten bloss die übrerrheinischen Besitzungen betreffen, und der

damalige Collegialregistrator Beck sein Amt, diese Akten wieder zu ordnen, nicht versah auch deswegen vor zwei Jahren demittirt ward, so dürfte das Archiv für Württemberg kaum vermehr Vortheil sein, als die leere Kasse.“

Diesem niederschlagenden Urteile gegenüber befinden sich die zwei anderen Sektionen des fürtl[ichen] Archivs in einem weit besseren Zustande. Bezüglich der in 21 Kästen wohlverwahrten Familienakten (I Archivs Sektion) bestehen, nach Materiengruppen angelegte Verzeichnisse, sogenannte Elenchbögen, die im Zusammenhalt mit den auf den einzelnen Schachteln angebrachten Gegenstandsindikationen geeignet sind, Aufschlüsse über den Inhalt zu geben und Anhaltspunkte für allfällige Nachforschungen zu gewähren, wenn auch da noch manches der Verbesserung Bedürftige zu wünschen übrig bleibt. Und was die Urkunden (II Archivs Sektion) betrifft, so sind über dieselben Consignationen vorhanden, welche, so unvollständig und unzuverlässlich sie auch sind, doch vor der Hand ausreichen, bis die von anderer Seite auf diesem Felde in Angriff genauer Arbeit ihre Fortsetzung findet. Dagegen ist die III Archivs Sektion, für welche ich der Kürze halber zu Ehren Ihres Gründers, weiland S. D. des Fürsten Franz Georg von Metternich die Bezeichnung „Francisko-Georgicum“ zu gebrauchen mir vorläufig erlaube, die unbekannteste Parthie des fürstlichen Archivs. Eben deshalb habe ich ihr in ernster Linie meine Aufmerksamkeit zugewendet, und bin um so frei über die Ergebnisse meiner drei wöchentlichen Thätigkeit die nachfolgenden Bemerkungen zur hochgefälligen Kenntnissnahme und gnädigen Würdigung ergebenst zu unterbreiten.

Das Francisco-Georgicum lässt sich nach den Materien der durchforschten Akten in sechs Hauptzeugen abtheilen nämlich:

- I. Reichsständisches
- II. Publica
- III. Finanzen mit Ochsenhausen als Unterabtheilung
- IV. Familienangelegenheiten
- V. Rechnungssachen
- VI. Varia

Zur Erleichterung des Überblickes über die in die verschiedenen Gruppen einschlagenden Materien mögen die sub A. beigeschlossenen Ausweise I–VI dienen, für welche ich hauptsächlich in formaler Beziehung wegen der hie und da vorkommenden Correcturen und d[er]z[ei]t um Nachsicht bitten, da mir die Zeit nicht gestattet, und mir auch die Geduld dazu angeht, meine eigenen Aufzeichnungen zu copiren.

Ad I

Die I. Gruppe: „Reichsständisches“ bildet den Hauptbestandteil des Francisco Georgicum . Nahezu die Hälfte der vorhandenen Akten, vielleicht auch noch mehr, gehören ihr an. Die Akten beginne mit der zweiten Hälfte des 15ten Jahrhunderts und reichen bis zum Wiener Congress (1815) und einige Jahre darüber hinaus. Es sind größtenteils Akten des vorbestandene Archivs des aufgelösten reichsgräfliche-westphälisch-katholischen Collegiums, dessen Direktorium der Reichsgraf später Reichsfürst Franz Georg von Metternich führte. Um über die Provenienz dieser Akten und ihre hauptsächlich Betreffnisse näheren Aufschluss zu erhalten, zeigt ein flüchtiger Rückblick auf die Geschichte des westphälisch-katholischen Grafencollegiums, die ich zu meiner eigenen Information aus Archivquellen in kurzen Punktationen zusammenstellte, und hier sub B zur sachdientlichen Einsicht beischliesse.

Mit der Sichtung und Ordnung dieser „reichsständischen“ Akten bin ich gegenwärtig wollauf beschäftigt. Sowie die Section in Gruppen zerfällt, wäre es zweckmässig gewesen auch die Gruppe nach einzelnen Materien unterzuthellen und bei den letzteren die chronologische Reihenfolge der Gegenstände einzuhalten. Leider musste ich auf eine systematische schematische den Erwartungen eines archivalischen Fachmanns zusagende Eintheilung verzichten, und mich vorläufig darauf beschränken, festhaltend an den da und dort vorkommenden faktische Zusammenhang der Akten, ein Stadium der Ordnung zu erreichen, welches der weiteren Ausbildung die Bahnbricht, die Annäherung an das vorgesteckte Ziel um vieles erleichtert, jedenfalls vereinfacht, gleichzeitig aber den Zwecken der historischen Forschung (wofür diese Gruppe zunächst ausschliessenden Werth hat) dientlich ist. Zu einer solchen Beschränkung meiner Aufgabe bestimmte mich, abgesehen von den mechanischen Bedenken der nothwendigen gleichzeitigen Herüberschaffung des gesammten Aktenstandes in meiner Wohnung (wo ich arbeite), vor allem die Erwägung des enormen Zeitaufwandes, welche die Sortierung und Indicierung von 30–40 000 Akten erfordert hätte, eines Zeitaufwandes, von dem es sehr in Frage steht, ob er in den erreichten Erfolgen seine Rechtfertigung fände, wogegen es unzweifelhaft ist, dass die Ordnungsarbeiten in den praktisch weit wichtigen anderen Abteilungen des fürstl[ichen] Archivs dadurch eine bedauerliche Verzögerung erleiden mussten.

Bei der Einlegung der Akten und die Faszikel habe ich so viel als möglich an dem Grundsatz festgehalten, den vorgefundenen traditionellen Connex der Akten nicht zu stören, weil eben darin die Individualität eines archivalischen Körpers liegt, und weil nicht selten ein äußerlich ganz unescheinbarer Zusammenhang von Akten seine Geschichte hat, die zu wesentlichen Aufschlüssen führen kann. Was von einzelnen losen Aktenstücken kein früheres, älteres

Indications zeichnen trug oder mir minder wichtig erschien um das Objekt eines abgesonderten Heftes zu bilden, das wurde einem Collectiv-Heft unter dem Schlagwort "Verschiedenes" einverleibt. Der weiters größte Theil der in diese Rubrick fallenden Aktenstücke wäre seiner Zeit, nach einer neuerlichen Durchsicht, der Scartirung zu unterzeichnen.

Nachdem ich bisher über die Art der Durchführung der Arbeiten gesprochen habe, bin ich um so frei die bisher erzielten Ergebnisse, den eigentlichen Stand der Arbeiten, zu skizzieren, wie folgt:

1. In der I. Gruppe Reichsständisches habe ich 52 Faszikel (darunter viele grosse und starke) zusammengestellt und geordnet nach den in der Beilage sub C ersichtlich gemachten Materien.
2. In diesen 52 Faszikeln 420 Hefte besonders abgetheilt, indiziert und außerdem bei wichtigeren und voluminösen Heften Regesten verfasst.
3. Ein Real Repertorium angelegt, welches Hand in Hand mit der Faszikel Anlage fortschreitet, daher auch bis zum 52. Faszikel gediehen ist, und in welchem der Inhalt des Faszikels ausführlich eingetragen wird.
4. Ein alphabetisches Namen und Sach Register (vorläufig in Zettelform) angelegt, welches mit dem Repertorium in Beziehung steht, und nicht nur die Homogenität der Materien und Gegenstände sondern auch die chronologische Reihenfolge ersichtlich macht. Da dieses alfabetische Registratur die ganze III. Sektion, das Francisco-Georgicum, zu umfassen hat, so kann es erst nach Vollendung sämtlicher 6 Sektionen des letzteren zusammengestellt worden. Einstweilen läuft der Zettelkatalog bis zum 34. Faszikel. Die I Gruppe "Reichsständisches" dürfte in Ganzen aus 60 Faszikeln bestehen, es fehlen folglich nich 5–6 Faszikel, deren Zusammenstellung, Ordnung und Repertorisierung in den nächsten Tagen erfolgt, so daß ich die gegründete Hoffnung hege mit Ablauf dieses Monates auch in meinen Arbeiten einen Abschnitt erreicht zu haben.

Ad II–VI

Über die Gruppen II bis VI werde ich erst in meinem nächsten Memoire ausführlicheres mitzuteilen in der Lage sein, weil ich deren Bearbeitung sofort nach Vollendung der I. Gruppe beginnen und vermutlich bis Ende Februar vollenden werde.

Der Eintheilungstitel in 6 Gruppen giebt mir keine Veranlassung zur besonderen Begründung, er fließt aus der Sache selbst. Nur bezüglich Ochsenhausen sei bemerkt, dass die abgesonderte Behandlung dieser Materie durch die Zahl und Wichtigkeit der bezüglichen

Verhandlungen bedingt ist. Sollte im Laufe der Arbeiten das Bedürfniss hervortreten auch andern fürstlichen Herrschaften, der Evidenz oder sonstiger Rücksichten wegen, eine eigene Faszikulatur zu Theil werden zu lassen, so wird es geschehen.

Hinsichtlich die für die Bennung der Gruppen gewählten Schlagwörter muss ich bezüglich der Gruppe II. Publica hervorheben, dass dieser Ausdruck in den Akten S[einer] D[urchlaucht] des Fürsten Franz Georg von Metternich sehr häufig vorkommt und folglich eine traditionelle Berechtigung hat.

Unter dem Schlagwort Varia in der VI. Gruppe wird alles eingereiht werden, was in keiner der anderen 5 Gruppen Platz findet.

Die IV. Gruppe "Familienangelegenheiten" dürfte wohl später nach erfolgter Ordnung des ganzen Archives aus der III Sektion in die I. Sektion übertragen werden, wohin sie gehört.

Die V. Gruppe Rechnungssachen eignet sich größtenteils zur Ausscheidung aus dem Archiv und zur Überweisung an die Registratur der fürstlichen Gutsverwaltung, was auch gelegentlich durchgeführt werden soll.

Was endlich die von anderer Seite in einem früheren Memoire angeregte Frage betrifft, ob ein großer Teil der hier besprochenen Akten nicht eigentlich ins Reichsarchiv gehören würde, so halte ich die Lösung dieses Zweifels für ausserhalb der Sphäre meiner Mission liegend. Die darin besteht, das Vorhandene zu ordnen. Vielleicht hat gerade in dieser Richtung die von mir vorgeschlagene Gesamtbenennung: "Francisco Georgicum" eine praktische Bedeutung.

Plass am 25. Jänner 1874

Alphons von Klinkowström

k. k. Hofrath

7. 2.

1874, 15. únor, Plasy – Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 26. ledna – 15. února 1874.

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, rkp., 3 s.

Memoire II vom 26. Jänner bis 15. Februar 1874

Die Ordnungsarbeiten im fürstlichen Archiv zu Plass habe ich nach der in meinem früheren Memoire ausführlich besprochener Methode fortgesetzt. Das gestattet mir kurz zu sein, mich zu beschränken auf die einfache Constatierung der Ergebnisse der letzterer laufenden dreiwochentlichen Arbeitsperiode.

Von der III Archivs Sektion (Francisco Georgicum) sind nunmehr entsprechend durchforscht, im Grossen und Ganzen geordnet und in Faszikel abgeteilt:

1. Die Abteilungsgruppe I “Reichständisches” mit 62; die Abteilungsgruppe II Publica mit 9; die Abteilungsgruppe III “Finanz mit Ochsenhausen” mit 37 und die Abteilungsgruppe IV “Familien Angelegenheiten” mit 2, im Ganzer 110 Faszikeln.

Ferners sind

2. Realrepertorien für jede der genannten Abteilungsgruppen, besonders angelegt und vollendet, endlich
3. der Zettelkatalog für die I Abteilungsgruppe und das hiernach zusammengestellte alfabetische Nachschlags Register fertiggemacht, mit dessen Copirung ein von der fürstlichen Kanzlei mir zur Verfügung gestellter Beamte soeben beschäftigt ist.

Es fehlen sonach bei der III Section nur noch die V. Abtheilung “Rechnungssachen” und die VI. Abtheilung “Varia” deren Aufarbeitung in kurzer Frist in Aussicht steht, so dass mit Ende Februar die ganze Section, die eigentliche terra incognita des fürstlichen Archives insoweit zugänglich gemacht sein dürfte, dass man weiss, was darin liegt, und das darin liegende auffinden kann.

Das alphabetische Nachschlag Register habe ich nur für die I. Abtheilung angelegt, weil sie die ausgedehnteste und zugleich die verwarrenste Parthie der III Section ist. Bei den anderen durchwegs kleineren und übersichtlicher geordnete Abtheilungen genügen einstweilen die Repertorien zur vorläufigen Orientierung. Die Anlage eines des Gesamt Archiv umfassenden Realrepertoriums und alfabetischen Nachschlagregisters mag einem späteren Stadium vorbehalten bleiben. Dafür wird dann in den Spezial Repertorium und Register kein

schätzbares Material vorliegen, dass nur einer weiteren so zu sagen mechanischen Bearbeitung bedarf.

Mit dieser Aufgabe, wie auch mit der Durchforschung und Indicirung einer grossen Menge von Akten, die ich unter den Schlagwörtern Miscellanea, Privat Correspondenzen u. s. w. heftweise zusammenlegte um das höhere Ziel des Gesamt Überblickes desto scheinbar zu erreichen; mit der Scartirung ganz unwichtigen, wetlosen Papierstücke, deren e seine Unzahl gibt, mit allen diesen und vielen anderen Ordnungsarbeiten hätte sich ein eigenes zu bestellender Archivar zu befassen, der für eine Reihe von Jahren wollauf beschäftigt fände, um das fürstliche Archiv zu Plass in den Zustand vollendeter Ordnung zu setzen. Ich könnte daher die aus der Initiative Seiner Durchlaucht herangezigen, vor Herrn Zentraldirector mir zur Abgabe meiner Meinungsäusserung mitgeteilte Absicht der Aufstellung eines solchen Organes, gleich weit fix oder temporär, nur auf das lebhafteste begrüssen und wärmstens befürworten.

Was endlich das in der Abtheilung Publica (Fasc. IV., Heft 4, Stück 11) vorkommende Manuscript "Memoires conservant la revolution francaise par le Comte Drique C...ey" betrifft, so habe ich dieses im Jahre 1792 verfasste, 92 folio starke Schriftstück zu der von Seiner Durchlaucht angedeuteten Zwecke gelesen. Der Verfasser früher Offizier an Regiment Royal Allemand Cavallerie erzählt den Marsch dieses berühmten Regimentes unter dem Comando des Prinzen Carl von Lothringen-Lamberg im Juni 1789 von Valenciennes nach Passy und Paris, die Verführungen denen diese Truppe ausgesetzt und widerstanden hat; sein Auftreten in Paris in den Juli Tagen, die erfolgte Proscription des Obersten Prinz Lamberg sowie die Rückwarth des Regiments nach Lothringen. Der Author beschreibt das alles mit einer mehr zur Reflexion als zur Feststellung von Thatsachen incluirenden Feder und in einer Form, die der Vermuthung Raum gibt, der Aufsatz sei für den Druck bestimmt gewesen. Nach den in dem Manuscripte vorkommenden vielfältigen stilistischen Correcturen von fremden Hand ist es sogar möglich, dass der Aufsatz der als "premier volume" schliesst, schon im Druck ercheinen wäre, was ich aber nicht verbürgen könnte, da ich in der Literatur von Monographien französischen Schriftsteller über die Revolution 1789 nicht genugsam bewandert bin. Mir machte die Schrift keinen bedeutsamen Eindruck.

Weil nicht wäre es mir gestattet das Manuscript Seiner Durchlaucht zur Einsicht vorzulegen, da ich mir ein bestimmtes ablehnendes Urtheil über dasselbe doch nicht erlauben möchte

Plass, am 15. Februar 1874

Alfons von Klinkowström, k. k. Hofrat

7. 3.

1874, 22. únor, Plasy – Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 16.–22. února 1874.

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, rkp., 2 s. K rukopisu přiloženy dvě přílohy označené jako A a B

Memoire III vom 16. Februar bis 22. Februar 1874

Unter den von mir geordneten Archivalien hat sich eine grosse Menge von Rechnungsstücken aus früheren Jahren vorgefunden, deren Betreffnisse nebst Jahrgängen und Stückzahl aus der sub A beiliegenden Consignation zu ersuchen ist.

Diese Rechnungsakten wären aus dem Archiv, in welchem die selben seit 1827 erliegen, ausgeschieden und an die Registratur in Plass, welche die Verwaltungs- und Rechnungssachen aufbewahrt, ordnungsmässig zu übergeben.

Das gleiche habe ich unter dem Titel “Königswarter Archiv” ein Convolut von Akten vorgefunden, über deren Inhalt das sub B mitfolgende Verzeichniss nähere Auskunft gibt. Auch diese Akten gehören nicht in das Archiv von Plass sondern finden besser ihren Platz in der Registratur von Königswart, wohin sie ordnungsmässig zu zirkuliren wären.

Zur entsprechenden Durchführung dieser Akten Ausscheidungsoperation erbitte ich mir die hohe Genehmigung Seiner Durchlaucht unter gleichzeitiger Anweisung und Ermächtigung der betreffenden fürstlichen Verwaltungsorgane zur Empfangnahme der Akten.

Im Laufe der letzten Woche wurde die Abtheilungsgruppe “Varia” in 25 Faszikeln zusammengestellt, geordnet und repertorisiert. Die früher in Aussicht genommene Abtheilungsgruppe “Rechnungssachen” ist entbehrlich geworden und entfällt theils durch die oben beantragte Ausscheidung des weitaus größten Theiles der vorgefundenen Rechnungen aus dem Archive, theils dadurch, dass die verbleibenden wenige Rechnungsstücke in die schon bestehenden Abtheilungen nach Massgabe ihrer Materien eingetheilt und eingereiht werden könnten, wie z. B. die Radstädter Kommissionrechnungen zur Zeit des dortigen Friedenscongresses in dem bezüglichen Radstädter Faszikel der I. Abtheilung III. Section einen ganz geeigneten Platz finden.

Hiemit ist die III Section des fürstlichen Archives zu Plass vollständig durchgearbeitet, entsprechend geordnet und repertorisiert und soweit es nothwendig war auch mit einem alphabetischen Nachschlageregister versehen.

Die III Section umfasst hiernach V Abtheilungsgruppe und zwar:

- I. Abtheilungsgruppe: "Reichsständisches" mit Faszikeln 62
- II. Abtheilungsgruppe: "Publica" mit Faszikeln 11
- III. Abtheilungsgruppe "Finanzen mit Ochsenhausen" mit Faszikeln 36
- IV. Abtheilungsgruppe "Familienangelegenheiten" mit Faszikeln 2
- V. Abtheilungsgruppe "Varia" mit Faszikeln 24

Zusammen mit Faszikeln 135

Ich werde um meine Arbeiten in der I Section des fürstlichen Archives beginnen und hoffe baldigst in der Lage zu sein über die dortselbst einzuhaltende Methode meine unvorgreiflichen Ansichten in einem nächsten Memoire niederzulegen.

Plass, am 22. Februar 1874

Alfons von Klinkowström, k. k. Hofrat

7. 4.

1874, 15. březen, Plasy – Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 25. února – 15. března 1874

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, rkp., 2 s. K rukopisu přiloženy tři přílohy označené jako A, B a C

Memoire IV von 25. Februar bis 15. März 1874

Nachdem die Ordnung des “Francisco Georgicum” (III Archivs Section) soweit vollendet war, dass zur Aufstellung der früher in Kisten verpackt gewesenen Archivalien geschritten werden konnte, habe ich im Wege des fürstlichen Domainen Administration, die mir dabei bereitwilligst entgegen kam, die erforderliche Anzahl von Cartons Umschlägen (nach angegebenen Muster) für die Faszikel, sowie die Anfertigung einer (provisorischen) Aktenstellage für das Francisco Georgicum bestellen lassen. Die letztere ist fertig und steht an ihrem Platze in Archivlokale, die ersteren sollen demnächst zu treffen, und werden dann die entsprechende Archivs Signatur erhalten und mit den eingelegten Akten versehen, zur Aufstellung gelangen.

In der Zwischenzeit habe ich meine Arbeiten bei der I und II Archivs Section begonnen und fortgesetzt.

Der Schwerpunkt, das Wesentliche meiner diessbezüglichen Tätigkeit liegt in den hier mitfolgenden Beilagen. Ich habe nur Erläuterndes beizufügen, um einige Bemerkungen daran zu knüpfen.

Die Beilagen enthalten

- A. Die Beschreibung des tatsächlichen Zustandes der I Section des Archives des “Familien Archives”
- B. Das Eintheilungs Schema für die künftige Gestaltung desselben
- C. Die Beschreibung des tatsächlichen Zustandes der II Archivs Section “Urkunden”

Ad A et B

Da mein Bestreben dahin gerichtet ist, das System der neuen Ordnung auf Grundlage der alten aufzubauen, und bezüglich der inneren Einrichtung so weit als thunlich an das bisher bestanden mich anzuschliessen, so empfiehlt sich die Lektüre der unter A erwähnten Archivsbeschreibung, abgesehen von dem Umstande, dass sie einen ziemlich vollständigen Einblick in das vorhandene Materiale gestattet, auch aus dem Grunde, mit dadurch der geschichtliche Zusammenhang zwischen der jetzigen und zu künftigen Gestaltung des

Archiv klar wird, weil die Kritik so manchem die traditionelle Brechtigung nicht versagen wird, was vom Standpunkt abstracter Theorie vielleicht besser oder anders einzurichten gewesen wäre. Ein Familienarchiv ist ja selbst ein Theil der Geschichte jenes Geschlechtes, dessen Namen es trägt, dessen schriftliche Schätze es in seinem Innern biegt und für die Nachwelt aufbewahrt. Den scharf ausprägten Familientypus des Archives nicht zu stören, ihr auch in den äusseren Zügen der Phisionomie nicht unnöthiger Weise zu verwischen, ist eine pietätvolle Aufgabe des Orders, die sich wohl der Zustimmung Seiner Durchlaucht des Herrn regierenden Fürsten versichert halten darf.

Von diesen Grundsätzen geleitet habe ich das Eintheilungsschema sub B entworfen. Es entspricht dem vorhandenen Archivsmateriale, das sich sachgemäss und übersichtlich in die neun Hauptgruppen einreihen und abtheilen lässt. Wird die Schematisirung in Verbindung getracht mit der archivalischen Signatur, so gibt sie zugleich den Archivschlüssel an die Hand, mittels dessen Zuhilfname die ordentliche Einlegung der neu zuwachsenden Archivalien eine ordentliche Erleichterung erhält. Die so eingeführte Ordnung kam ohne besonderen Kraft Aufwand erhalten und fortgesetzt werden.

Was ich zur Erreichung dieses Zeiles, nämlich zur Ordnung des Archives innerhalb der Rahmens des von mir in Aussicht genommen Systems theils schon durchgeführt, theils noch durchzuführen habe, lässt sich in folgende Arbeiten zusammenfassen:

1. Zusammenstellung der Gruppen;
2. Ausscheidung und respektion Einreihung der nicht gehörig oder kumulativ aufbewahrten Akten;
3. Rektifizierung der bestehenden Anlegung neuer Consignationen für einzelne Abteilungen
4. Signirung der Archivalien, ihrer Behältnisse und Consignationen
5. Detail Ausführungen bei einzelnen Gruppen, wie beispielweise bei Gruppe C "Familienvermögen", bei Gruppe D "Auszeichnungen" einzelner Familienglieder und bei Gruppe F "Hauschronik", wo zeitreibende Arbeiten zu besorgen sind, die zur Ordnung des ganzen unvermeidlich sind; endlich
6. die Verfassung des Archivsschlüssel und der Instruktion zur künftigen Handhabung des Archivs

Alle diese Arbeiten in Verbindung mit dem Mechanismus der Aufstellung des Francisco Georgicum dürftn nach dem Zeitraum von drei längstens von vier Wochen in Anspruch nehmen, eine Verzögerung, die sich zum Teil auch daraus erklärt, dass die Arbeiten nun in

Archivlokale selbst vorgenommen werden müssen, wo die daselbst herrschende Temperatur einen längeren ununterbrochenen Aufenthalt nicht gestattet.

Ad C

Nach der kurzen aber erschöpfenden Beschreibung C muss ich die III. Archivs Sektion vor Standpunkte der mir obliegenden Aufgabe als hinlänglich geordnet erklären. Die auf jeder einzelne Urkunde enthaltenen Aufschriften mit Angabe des Betreffnisses und des Datums der Urkunde in Verbindung mit dem ebenso ausführlicher Gesamtconsignationen setzen jedermann in der Lage zu wissen was in Archiv ist, und zu finden was gesucht wird. An der Zuverlässigkeit der Aufschriften und Consignationen zu zweifeln habe ich keine Ursache und wenn auch in der Tat einzelne Daten nicht richtig wären, so mag der Bienenfleiss sein Tagwerk beginnen um der historische Fortsetzung diese Vorarbeit zu liefern.

Ich meinestheils glaube noch darauf zu beschränken die nur nach ihrer Provenienz abgesonderte Urkunden behufs ihrer leichteren Auffindung auch nach Jahrgängen abzutheilen und dafür zu sorgen, dass die Aufbewahrung derselbern zweckmässiger in einem eigenen im Archivlokale aufzustellenden Schranke stattfinde.

Diese Einleitung bewarn keineswegs von anderen Seite bereits begonnene Arbeit falls sie fortgesetzt werden sollte.

In meinem nächsten Memoire hoffe ich an vollständigen Abschluss meiner Mission melden zu können.

Plass, am 15. März 1874

Alfons von Klinkowström

7. 5.

1874, 15. duben, Plasy – Zpráva Alfonse von Klinkowströma o průběhu pořádacích prací v rodinném archivu Metternichů v období 15. března – 15. dubna 1874

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, rkp., 6. K rukopisu přiloženy tři přílohy označené jako A, B a C

Memoire V vom 16. März bis 15. April 1874

Nach einer relativ kurzen aber ziemlich anstrengenden Arbeit, im Ganzen in der Dauer von etwas über drei Monaten, bin ich heute in der angenehmen Lage anzuzeigen, dass die Ordnung des fürstlichen Archivs zu Plass so weit hergestellt ist, dass ich meine Mission als beendet ansehen kann.

Was die meine Einrichtung des Archivs betrifft, so war ich bestrebt, dieselbe mit Genehmigung S[einer] D[urchlaucht] des H[errn] regierenden Fürsten genau nach denjenigen Plänen durchzuführen, die ich in meinen früheren Memoiren I und IV näher bezeichnet und auseinandergesetzt hatte. Einzelne vorgekommene Abweichungen von den ursprünglichen Vorschlägen haben sich erst im Laufe der Arbeit als zweckmässig herausgestellt. So mussten in dem Einteilungsschema für die I. Archivssektion einige geringfügige Modifikationen eintreten, wie solche aus dem Vergleich des neuerdings zur Vorlage kommenden, nunmehr definitive feststehenden und als Grundlage für den Archivsschlüssel genommenen Eintheilungsschemas mit dem früheren hervorgehen. Ferners hat die III Archivs Section statt der projektirten sechs nur vier Abtheilungen erhalten, eine Änderung, welche darin ihre Erklärung findet, dass zwei Abtheilungen entfallen sind, nämlich jene der “Familienangelegenheiten” durch Einverleibung derselben in die I. Archivs Section, dann die Abteilung “Rechnungen” durch Ausscheidung dieser fremdartigen Materien aus dem Archiv und Zuweisung derselben an die Registraturen der Domainen Verwaltungen Plass und Königswart.

Ich glaubte der Pflicht mich nicht entheben zu können, auch bezüglich der Aufstellung des Archivs dafür Sorge zu tragen, dass die äussere Einrichtung der inneren entspreche, und dem Lokale angemessen sei, worin das Archiv sich derzeit befindet. Zu diesem Behufe waren einige Herstellungen neuer und Reparature alter Einrichtungsstücke nothwendig, deren Vollendung abgewartet werden musste, weil das Aufstellen und Einreichen der Archivalien auf den richtigen Platz ein organisches Moment im System der Archivsordnung ist. Das weiter unten beigeschlossene Verzeichnisse gibt über die dieselbezügliche Erfordernisse dienlichen Aufschluss.

In der Absicht die Orientierung ein Archiv zu erleichtern und bei Benützung und Handhabung desselben als sicherer Leitfaden zu dienen, habe ich unter dem Titel "Kurzer Wegweiser" eine Art von Instruktion verfasst. Es genügt die Lecture von 15 Paragraphen um ein Gesamtbild von der Neugestaltung des Archivs zu gewinnen und gleichzeitig auch einen Einblick zu erhalten in die Ergebnisse meiner Tätigkeit. Ich nehme mir deshalb die Freiheit eine Copie dieses im Archiv zu hinterlegenden Wegweisers diesem Memoire beizulegen, wodurch eine umständliche Darlegung des Geschehenen entbehrlich sein dürfte.

Was an Detailarbeit noch zu thun [...], wird von dem aufgestellten fürstlichen Archivar übernommen und pflichtgemäss besorgt werden. Dem Archivar wird obliegen, nicht nur das Archiv in der bestehenden Ordnung zu erhalten, sondern auch die von mir im grossen und ganzen angebehrte Ordnung in einzelnen Zweigen des Archives weiter aus und durchzuführen. Demgemäss wären, meiner unvorzweifelichen Meinung nach, die Aufgaben des Archivars folgendermassen näher zu präcisiren.

1. hat derselbe die zeitweilig vorkommene Ausfolgung von Archivalien in genauer Evidenz zu halten und zu diesem Ende ein besonders Vormerkbuch zu führen, worin sowol die Abgabe als das Einlangen der betreffenden Aktenstücke einzutragen ist. Weil noch gegenwärtig im Archiv wahrnehmbare Lücken weisen auf die Notwendigkeit einer solchen Kontrolle hin. Für die Einführung des Vormerkbuches ist bereits Vorsorge getroffen.
2. hat derselbe neu einlangende Archivalien sachgemäss und richtig zu hinterlegen. Ein derlei Zuwachs steht nur bei der I Archivs Section (Familienarchiv) in Aussicht, were Familienschriftstücke über Auftrag S[einer] D[urchlaucht] des Herrn regierenden Fürsten dem Archiv zur Aufbewahrung zugesendet werden, ein Zahl der weder bei der II. Section (ältere Urkunden) noch bei der III Section (Francesco Georgicum) eintreten dürfte, da diese bei den Sectionen abgeschlossene Körper sind, die keinen Zuwachs wohl aber bei fortschreitender Ordnung des Archivs einen Verlust ihres Inhaltes dadurch erfahren werden, dass sie Akten an die I. Section abzutreten haben. Wie selbst ein ursprünglich gut und Confusion nicht verschont bleibt, wenn die Fortführung des Archivs an keine andere Richtschnur gebunden ist, als welche das grössere oder geringere Verständniss von der Sache desjenigen Beamte an die Hand gibt, der zufällig und zeitweilig mit der Obsorge dafür betraut wird: davon liefert meine Beschreibung von dem vorgefundenen Zustande des Familienarchives einen sprechenden Beweis. Es war deshalb meine Absicht diesem Übelstande durch Aufstellung fester und klarer Normen, die leicht fasslich sind, für die Zukunft zu

begegnen. Der auf Grundlage des Eintheilungsschemas entworfene Archivsschlüssel dürfte dem gedachten Zwecke entsprechen. Man braucht nur das einlangende Schriftstück unter die betreffende Gruppe, Abtheilung oder Unterabtheilung zu subsumiren, um die archivalische Signatur zu erhalten und durch sie auf den Platz gewiesen zu werden, wo das Schriftstück zu consigniren, einzureihen und zu hinterlegen ist.

Ausser den bisher erwähnten zum kurrenten Dienst des Archivars gehörigen Obliegenheiten hat derselbe in Durchführung der angeleiteten Archivsordnung und einerhalb der durch das System gezogenen Schranken noch Aufgaben zu vollziehen, die je nach den einzelnen Archivs Sectionen verschieden, mehr oder minder wichtig, mehr oder minder dringend, mehr oder minder schwieriger sind. Bei der

I. Archivs Section

3. ist eine allgemeine Incontrirung der vorhandenen Special Consignationen mit den aufbewahrten Archivalien vorzunehmen um hiernach in einzelnen Fällen die archivalische Signatur auf dem betreffenden Stück zu rektificiren und eingelegte aber nicht consignirte Archivstücke nachträglich in die Consignation aufzunehmen. Das sehr verspätete Einlangen der bestellten Schachteln wie nicht minder das bis zur Stunde noch nicht erfolgte Eintreffen der zur Aufklebung auf die Schachteln bräuthigsten Etiquetten hat mich verhindert diese ganz leichte aber wesentliche Arbeit selbst zu besorgen oder während meiner Anwesenheit besorgen zu lassen. Dann sind
4. für die Abtheilung "Lehenbriefe" und "Lehensempfangs Verhandlungen"
5. für 5 Schachteln der "geistlichen Gegenstände" und
6. für die Gruppe der unter "Ortsnamen" eingereihten Verhandlungen, noch nicht vorhandene Spezial Consignationen anzulegen und zu verfassen,

In der Rubrick 6 befinden sich manche Schriftstücke, die streng genommen, in das Familienarchiv nicht gehören, die dort seiner Zeit ihren Platz gefunden haben mögen, weil die meisten der bezeichneten Ortschaften entweder Besitzthümer des Hauses waren oder zu demselben in irgend einem lehenspflichtigen oder Patronatsverhältnisse sich befanden. Eine Sichtung und Scartirung dieser Akten vorzunehmen, mag seine späteren Zeit vorbehalten bleiben, die Gegenwart musste it wichtigere Massnamen sich befassen.

Sind die von 3 bis 6 aufgeführten einfachen aber dringenden Arbeiten vollzogen, so ist das Familienarchiv vollständig geordnet.

Die Anfertigung eines alfabetischen Nachschlag Register für diese Section halte ich für überflüssig und in einem Hausarchiv, wo das Schlagwort der Person in den meisten Fällen

auf den Familiennamen [...], das Schlagwort der Sache oder Handlung hingegen durch das System der Gruppeneintheilung ersetzt wird, ganz entbehrlich. Die Anfertigung eines chronologischen Gesamtregisters würde einer ausserordentlichen Zeit Aufwand erfordern mit dem normalen Arbeitskräften des Verwaltungspersonales nicht auszuführen sein, und zunächst mehr für historische als praktische Familienzwecke dienlich sein.

Im Interesse des Familien Archivs möchte mir nur erlauben den einzigen Wunsch auszusprechen, dass die in verschiedenen Abteilungen desselben vorhandenen Lücken recht bald ausgefüllt wurden. Ich habe dabei nicht sowol jene Schriftstücke in Auge, die aus dem Archiv ausgehoben wurden, ohne bisher zu rückgestellt worden zu sein (wie dies namentlich in Betreff des Geschlechtsregisters, der Metternich'schen Hausgeschichte von Streitberger, des Diploms über die böhmische Landstandswürde und dergleichen der Fall ist) als vielmehr solche, die niemals in das Archiv, wohin sie par excellence gehören, getaucht sind, während dieselben in den fürstlichen Registraturen unter Rechnungsstücken und anderen strikten Verwaltungsakten, unbeachtet und unauffindbar begraben liegen. So hat mir bei der Hinausschaffung der Aktenkästen der früheren Registratur der Central Güter Direktion aus dem Archivlokale der Zufall einige höchst wichtige Familienschriftstücke in die Hand gespielt, die in dieser Registratur lagen, darunter sogar eines, welches von Wailand S[einer] D[urchlaucht] dem Fürsten Staatskanzler zu dem ausdrücklichen Zwecke der Aufewahrung im Familienarchiv im Jahre 1810 eigenhändig niedergeschrieben worden war. Ich habe dieses Schriftstück (eine Erklärung an die Nachkommenschaft) nebst anderen auf die Besitzstandverhältnisse des Hauses sich beziehenden Dokumenten von H[errn] Oberbuchhalter sofort übernommen und dem Archiv ordnungsmässig einverleibt, aber ich habe allen Grund zur Annahme, dass noch eine reiche Ausbeute von wichtigen Archivsstücken sich machen liesse, wenn zu dem gedachten Zwecke eine Revision der nach Plass übertragenen früheren Central Direktions Registratur statt fände, die sich ohne viele Mühe mittelst Durchsicht der vorhandene Repertorien bewerbstelligen liesse. Desgleichen befindet sich in der Aufbewahrung des H[errn] Oberbuchhalters Siebert ein sehr interessantes Materiale an älteren Dokumenten über das Plasser Convent, welches seinen entsprechenden Platz in Archiv und zwar in der Plasser Chronik erhalten sollte. Das Hinterlegen all dieser neuen Archivalien in das nun vollständig geordnete Familienarchiv wäre eine sehr einfache Aufgabe des bestellten Archivars.

In Betreff der

II. Archivs Section

könnte eine weitere Durchführung der Ordnung nur in der Richtung Platz greifen, dass jede Urkunden welche Bestandtheile des Familienarchives bilden aus der II Section ausgeschieden und der I Section einverleibt würden. Insbesondere liessen sich die genealogischen Daten in der Gruppe: „Familienabstammung“ durch viele Brömser'sche und Braunshorn'sche Urkunden ergänzen, sowie die Besitzstandsverhältnisse des Hauses in der Gruppe „Familien Vermögen“ durch manche Winneburg'sche und Metternich'sche Urkunden einen aufklärenden Zuwachs erhielten. Eine solche Arbeit erfordert jedoch sehr grosse Vorsicht, und setzt eine genaue Kenntniss der Hausgeschichte voraus, wofür das Materiale wohl vorhanden ist, aber nicht in einem handsamen Compendium, wodurch dessen Benützung auch der Laien zugänglich gemacht würde. Mir scheint es daher gerathen, die II Archiv Section in der Einrichtung zu belassen, wie sie gegenwärtig ist. Die Ordnung ist entsprechend hergestellt, durch Absonderung der Urkunden nach Namen und Jahrgängen und durch genaue chronologisch geordnete Spezialconsignationen.

Endlich bei der

III. Archivs Section

7. hat der Archivar die in mehreren Faszikeln vorkommenden einzelnen Hefte, deren Indizierung ausdrücklich vorbehalten wurde (was in Repertorium angemerkt ist) oder welche unter dem Sammelschlagwort Miscellanea, Varia und dergleichen zusammengelegt wurden, chronologisch zu ordnen und das Betreffniss der Akten mit kurzen Schlagwörtern unter Beisetzung der Jahreszahlen auf dem Hefte selbst, oder in einer dadurch erstens die Scartirung vorbereitet, welche Operation wahrscheinlich die meisten dieser von mir bereits durchgesehenen und sortirten Akten am besten zu unterziehen wären, zweitens wird eventuell der historische Forschung eine dienliche Andeutung geliefert, und drittens wird die Einreihung der Akten in ein anderes schon vorhandenes Heft oder in einen andern Fanzikel damit wesentlich erleichtert.

Wenn ich die Tätigkeit des Archivars in der III Archivs Section auf den Punkt 7 beschränke, so muss nich diese Genugsamkeit in Beziehung auf einen diesfälligen früheren Bemerkungen in Memoire I einigermaßen erläutern.

Das Francisco Georgicum oder richtiger die erste aber umfangreichste Abteilung desselben, welche in 63 Faszikeln die reichsständischen Akten umfasst, befindet sich trotz aller Mühe und Sorgafalt, die ich auf die Zusammenstellung verwendet in einem Stadium der Ordnung, wo noch manches zu wünschen übrig bleibt. Das leugne ich nicht. Aber unter den obwaltenden Verhältnissen ziehe ich es vor, das Erreichte festzuhalten statt es in Frage zu stellen durch das Streben nach Besserem. Die bestehende Einrichtung kann zu

eigenen für Jedermann, der nur einige Gewandtheit besitzt, mit Zuhilfnahme des Repertoriuns und des alphabetischen Nachschlag Registers sich zurecht zu finden; sie genügt vor allem für den Monographen oder für den Spezial Chronisten, oder einen ähnlichen Quellenforscher, für welchen die fragliche Abteilung des Francisco Georgicum ausschliessenden Wert hat. Die Familie bewahrt in diese Akten Sammlung zunächst nur das Andenken an einem ihrer Vorfahren, der bei dem westfälischen Grafen Collegium eine so hervorragende Rolle gespielt. Das Wichtigste aus diesen Akten habe ich bereits ausgeschieden, und dem Familienarchiv einverleibt.

Anders und jedenfalls besser verhält sich die Sache bei den übrigen drei Abteilungen des Francisco Georgicum.

Was vor allem die Abteilung „Publica“ betrifft, so genügt ein Blick in das Repertorium um über den Inhalt dieser sehr interessanten aus 11 Faszikel bestehenden Abteilung in klaren zu sein. Die Abteilung „Finanzen und Ochsenhausen“ ist von so speziellem Interesse für die Vermögensverwaltungszustände unter Wailand S[einer] D[urchlaucht] dem Fürsten Franz Georg von Metternich, dass dem jeweiligen Nachforscher nach einem bestimmten Akte, wenn man das Materiale nicht für den laufenden täglichen Gebrauch registraturmässig einrichten will, kaum besser geholfen werden kann als mit dem vorhandenen Realrepertorium, wo allerdings der Mühe nicht enthoben ist, den kurz indicirten Inhalt ganzer Faszikel durchzulesen. Die Abteilung Varia enthält grösstenteils Rechnungen und dann die Verlassenschaftsakten der Familien Kaunitz, Ottingen Wallerstein, Schleswig Holstein, Guastalla und Lichtenstein, die unter Varia eingereiht wurden, weil es mir an jedem Anhaltspunkte zu einer anderweitigen Placirung dieselbe gebrach.

Alle drei erwähnten Abtheilungen kommen der Nachhilfe eines alphabetischen Registers ganz gut entbehrlich. Noch habe ich der Disposition mit einigen Aktenbeständen zu erwähnen, deren Vorhandensein ich in meinem früheren Memorien nur flüchtig andeutete oder gänzlich überging, in der Hoffnung im Laufe der Arbeit sachdienliche Auskunfte über deren Behandlungsweise und Placirung zu erhalten.

Diese Aktenbestände sind:

- a. Sieben Convolute, Original Conceptberichte, enthaltend die dienstliche Correspondenz des Grafen Franz Georg von Metternich, als kais[erlichen] bevollmächtigter Minister an den Kurtrierischen, Kurköln'schen, Kurmainz'schen Höfen mit dem Fürsten Kaunitz und Colloredo in Wien, aus den Jahren 1775–1780, dann 1791. Die Convolute befanden sich nebst rheinischen und andern seiner Zeit aus dem Archiv

ausgehobenen Akten in einer Kiste, über deren Provenienz und Einlangen weder aus einer vorfindigen Aufzeichnung noch sonst Auskunft zu erhalten war. Mir scheine es am passendsten die gedachten Convolute dem Francisco Georgicum, Abteilung „Reichsständisches“ einzuverleiben, sie dort in 3 Faszikeln mit den Nris LXI, LXII, LXIII als Nachtrag aufzustellen unter gleichzeitiger Repertorisierung im entsprechenden Register.

- b. Acht Convolute in Betreff der Processakten Rheinhardstein Pousseur contra Wachtendonk. Dieselben habe ich abgesondert in vier Faszikel zusammengesetzt, mit der nöthigen Aufschrift versehen, und in Erwartung eines anderen disponiblen Platzes in die unterste Reihe der Aktenstellage des Francisco Georgicum eingestellt, nicht ohne zugleich in der Rheinhardstein und Pousseur betreffenden Special Consignation der I. Archivs Section auf das Vorhanden sein und Aufbewahrungsort des erwähnten Prozesses hinzuweisen.
- c. Eine grosse Anzahl von in einzelnen Hefte mit Aufschriften eingetheilten, Schriftstücken, auf den Passivstand Wailand S[einer] D[urchlaucht] des Fürsten Franz Georg von Metternich sich beziehend, grösstenteils aus den Jahren 1803 und 1805 hauptsächlich Schuldforderungen verschiedener Parteien, Rechnungen, Quittungen, Liquidations Verhandlungen und Abschlüsse betreffend. Ich habe darin eine summarische Consignation verfasst, und nachdem mir die Hinterlegung dieser, eher einer Skartirung bedürftigen als der Aufbewahrung würdigen Papiere in Familienarchiv nicht gerechtfertigt erschien, sie mit den Chiffre P. F. G. M. (Passiva Franz Georg Metternich) bezeichnet, in 6 Faszikel zusammengelegt, auf der Aktenstellage des Francisco Georgicum aufgestellt, und behufs Evidenzhaltung in der Special Consignation „Passivstände“ über das „Familienvermögen“ der I. Archivs Section daran Erwähnung gethan.

Zur Ergänzung des bisher dargestellten Sachverhaltes schliesse ich dem Memoire bei:

- A. Das Verzeichniss der beigestellten Erfordernisse zur äusseren Einrichtung des Archives
- B. Eine Abschrift „Kurzer Wegweiser“ zur Benützung und Handhabung des Archives
- C. dem Gesamt Ausweis über die vorhandene Consignationen, Repertorien und Register für alle 3 Archivs Sectionen
- D. den Archivsschlüssel sammt Einrichtungsschema für die I. Archivs Section, endlich

- E. das Verzeichniss über den Inhalt der 21 Ciste des Familien Archives, als Gegenstück zu der dem Memoire IV beiplatzer Beschreibung der früheren archivalischen Aufstellung
- F. Instruktion für den zur Besorgung des Archivdienstes bestellten fürstlichen Beamten

Der Rechnungsführer Herr Schöber, mit der Fortführung und weiterem Besorgung des Archivdienstes betraut, hat sich in diese Eigenschaft mir am 28 v[origen] M[onate] zur Verfügung gestellt, und ich war bestrebt ihn sofort in das Geschäft einzuführen. Als Richtschauer für den Dienst lasse ich ihm eigenschriftliche Andeutungen zurück. Die Unverdrossenheit und der Eifer womit Herr Schöber beflissen war, den Umfang und den Inhalt seiner Pflichten kennen zu lernen berechtigen zu der Erwartung, er werde in der Erfüllung derselben von gleichem Bestreben sich lassen. In dieser Hoffnung und mit diesem Wunsche übergebe ich mit Zustimmung der Herrn Oberbuchhalters Siebert die Schlüssel des Archivs dem neu aufgestellten Archivar.

Zum Schluss möge es dem Unterzeichneten gestattet sein, Worte des erfurchtsvollsten, tiefgefühlten Dankes an S[eine] D[urchlaucht] den Herren regierenden Fürsten in dieses Memoire niederzulegen, für das Vertrauen, welches ihm durch Übertragung dieser Mission zu teilgeworden, einer Mission, bei deren Durchführung der Unterzeichnete, angeregt von der gehobenen Stimmung persönlicher Verehrung für das hochansehnliche Geschlecht, dessen Hausgeschichte dieses Archiv biegt, unterstützt von bereitwilligen Entgegenkommen und einsichtsvollem Rat seitens der fürstlichen Organe, nur den guten Willen wollen, den Fleiss nicht erlahmen liess, um dem ehrenvollen Rufe nach Kräften zu entsprechen. Über den Erfolg haben andere das Richteramt zu üben. Nur möge man, in diesen Memoiren zurückblättern, die ersten Eindrücke festhalten, dann wird milde und wohlwollen in die Beurteilung zuversichtlich verwalten.

Plass, am 15. April 1874

Alfons von Klinkowström

7. 6.

1874, 25. února, Plasy – Popis skutečného stavu rodinného archivu Metternichů v Plasích vyhotovený Alfonsem von Klinkowströmem

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2609, kart. 396, příloha k příloze č. 4 (obecná část, od editace podrobnější části obsahu archivu, který je komentován v textu práce je zde z důvodu jeho značného rozsahu upuštěno)

Beschreibung des faktischen Zustandes des fürstlichen Metternichschen Familien Archives zu Plass aufgenommen vor dem Unterzeichneten am 25. Februar 1874

Die I. Section des fürstlichen Archives, das eigentliche Familienarchiv, ist in 21. Holzschränken aufbewahrt. Die Holzschränke haben eine kistenartige Form von circa 2 Fuß Höhe 4 Fuß Breite und 16 Zoll Tiefe, sind der Breite nach in zwei gleiche Hälften abgeteilt, so dass in jeder der beider Abteilungen 6–8, in der ganzen Kiste also 12–16 Papierschachteln Raum haben, in welchem die Akten liegen. Die vordere Breitseite des Schrankes öffnet sich von oben nach unten in horizontaler Lage und ist mit einem entsprechenden Sperrschloss versehen. Das Archiv, mit seinen, auf Tische gestellten, kistenartigen, leicht transportirbaren Behältnissen macht allerdings einen recht mobilen Eindruck, als ob es eine Feldregistratur wäre, die tagtäglich dem Hauptquartiere folgend, heute da morgen dort ihren Platz aufzuschlagen hätte. In der Tat hat das fürstliche Metternich'sche Archiv ein ähnliches Schicksal aufzuweisen. Der Stammsitz des Familienarchivs scheint Coblenz gewesen zu sein, des Krieges wegen ward dasselbe in Oktober 1792 zuerst in die preussische Festung Wesel am Rhein in Sicherheit gebracht, aber schon im März 1793 wieder nach Coblenz zurück transportiert. Von Dezember 1793 bis April 1794 ist das Archiv in Ehrenbreitenstein, dann wieder in Coblenz. Bei Annäherung des Friedes flüchtet es im August 1794 nach Würzburg, Ende Oktober 1794 nach Bamberg, wird im Juli 1796 nach Königswart verlegt, von dort im August nämlichen Jahres nach Prag 1797 nach Königswart verlegt, von dort im August des namlichen Jahres nach Prag im Juni 1797 nach Königswart zurück und schon im darauf folgenden Juli nach Mainz. Von Mainz vertreibt es die feindliche Invasion im Jahre 1798 nach Würzburg und was weiter geschehen ist, darüber ich bisher in der Hauschronik keine nähere Auskunft gefunden, doch dürften die aufgezählten, in rascher Aufeinanderfolge stattgehabten Dislocationen sowie die späteren Reisebewegungen des Archives, bis es schliesslich in Plass zur bleibenden Ruhe gelangte, genügen, um Respekt zu bekommen für einen Verwahrungsmodus, der es allein vermöglichte, den schwerfälligen Aktenkörper eines Archivs sozusagen stündlich von drohenden Geschehen seines Verlustes unter Schutz zu

bringen, ohne die Ökonomie des Archives zu alteriren, ohne die innere Ordnung desselben inrgendwie zu stören. Die wahrnehmbare Mängel an dem Familienarchiv, wie es heute besteht, datiren alle aus einer späteren Zeit, fallen in die Periode seines ruhigen ungestörten Aufenthalts in Conventsgebäude von Plas sund rühren hauptsächlich aus dreierlei Ursachen her. A. Aus der Zuweisung heterogener Aktenstücke, die dem Charakter eines Familienarchivs nicht entsprechen, worauf früher streng gesehen wurde; B. durch häufiges Herausnahme ganzer Parthien von Akten, die entweder nicht wieder zurückgelangten, oder nicht an ihrem früheren Platz reponirt werden; C. durch ohne richtiges Verständniss der Sache, erfolgte Einlegung neuer Archivalien.

Nach dieser kurzen historischen Abschweisung, die doch insoweit zur Sache gehört, als dadurch die bestehende Einrichtung des Archives erläutert wird, kehre ich zum eigentlichen Gegenstande zurück und setze die Archivsbeschreibung fort, indem ich meine Aufmerksamkeit dem Inhalte der 21 Schränke zuwende. Diese Schränke werden nach vorgefundenen archivalischen Gepflogenheit „Ciste“ genannt, woran ich natürlich festhalte.

7. 7.

1874, 15. dubna, Plasy – Seznam požadavků pro vybavení rodinného archivu Metternichů formulovaný Alfonsem von Klinkowströmem

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2612, kart. 396.

Verzeichniss der Erfordernisse für die äussere Einrichtung des fürstlichen Archives zu Plass

A. Für die I. Section Familienarchiv

1. 17 neue Papierschachteln zur Einlegung von Archivalien
2. Papier Etiquetten für sämtliche Schachteln zur Numerirung und archivalische Signirung der Schachteln
3. Einen Tisch zur Aufstellung der Cista 11, da der vorgefundene Tisch ganz schadhaft ist

B. Für die II. Section Urkunden

4. Einen Kasten zur Aufbewahrung der bisher in Kisten verpackt gelegenen Urkunden. Derselbe wurde vom Herrn Oberbuchhalter Siebert aus der Einrichtungsstücken der früheren Registratur der Central Direktion beigestellt und entsprechend adaptiert

C. Für die III. Section Francisco Georgicum

5. Eine Aktenstellage von weichem Holz zur Aufstellung von circa 140 Akten Faszikeln

6. Die nöthigen Anzahl von Umschlagsdekeln aus steifem Kartonpapier zur Herstellung der Faszikeln
D. Für das Gesamt Archiv
7. Einen runden Tisch vom weichem Holz mit grauen Tuchteppich zur Auflegung und Austreibung der Archivalien
8. Eine Holzstiege zum Auf- und Ablangen der Fascikeln und Urkunden
9. Öhlfarbenanstrich für sämtliche Einrichtungsstücke des Archives
10. Lackirung der Einzugstür des Archives
11. Wachseinlassung des Fussbodens zur Hinterhaltung des Staubes

Plass, am 15. April 1874, Alfons von Klinkowström

7. 8.

1878, 12. prosinec, Wien - Nakladatelská smlouva uzavřená mezi Richardem Metternichem a nakladatelstvím Wilhelm Braumüller und Sohn, Wien, Graben týkající se vydání edice „Aus Metternichs nachgelassenen Papieren“

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Acta Richardiana 898, kart. 32.

1.

Seine Durchlaucht Herr Richard Fürst von Metternich-Winneburg übergibt der Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller und die letztere übernimmt die Original-Ausgabe des Werkes „Aus Metternichs nachgelassenen Papieren“ in Druck und Verlag.

2.

Das ganze Werk wird vier Theile umfassen, jeden Theil aus circa zwei Bänden bestehen; was sich jedoch, sowie die Druckbogenanzahl jedes einzelnen Bände sich vorhinein nicht genau bestimmen lässt: zum Drucke liegt dermalen der erste Teil des Werkes in zwei Bänden bereit, und wird Seine Durchlaucht Herr Richard Fürst von Metternich das Manuscript des ersten Theils sofort nach Abschluss des Ersten Uibereinkommens der Firma Wilhelm Braumüller übergeben.

3.

Seine Durchlaucht Herr Richard Fürst von Metternich behält seinem Ermessen die Uibergabe des Manuscriptess der dem 1. Theile nachfolgenden Theile bevor, wird jedoch diesfalls keine unnötige Verzögerung eintreten lassen, während anderseits die Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller unter ihrer Haftung dafür Sorge zu tragen übernimmt; dass der Druck jedes einzelnen Theiles sofort nach Ablieferung des druckfertigen Manuscripts beginne und ohne Unterbrechung weiter geführt und sohin nach Vollendung des Druckes jedoch mit Rücksicht auf die im § 9 getroffenen Bestimmung der gleichzeitigen Ausgabe der englischen und französischen Uibersetzung sofort zur Ausgabe gebracht werde. Als Muster für das Format, die Ausstattung, Druck und Papier hat das im gleichen Verlage erschienen Werk Arneths Maria Theresia zu dienen.

4.

Die Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller verpflichtet sich Seiner Durchlaucht Herrn Richard Fürsten von Metternich für jeden Druckbogen des ganzen Werkes 50 Fl. ÖW (sage fünfzig Gukden österreichischer Währung) in Gold entweder effectiv oder nach dem durchschnittlichen Wiener Börsencurse des Zahlungstages in Wien zu Handen der fürstlich Metternich'schen Cassa zu bezahlen und zwar derart, dass die Hälfte des Honorars für jeden

einzelnen Theil bei Beginn des Druckes desselben, die andere Hälfte bei Vollendung des Druckes jedes Theiles gezahlt werden soll. Nur um die Vorausbegleichung des Honorars zu erleichtern, wird der durchschnittliche Umfang eines Theiles auf 60 Druckbogen veranschlagt und wird dann die andere Honorarshälfte nach Massgabe der wirklichen Druckbogenanzahl des Theiles berechnet.

5.

Die Höhe der ersten Auflage beträgt 2000 (sage Zweitausend) Exemplare.

6.

Jede weitere Auflage, deren selbst unveränderte Herausgabe jedoch nur von ja höchstens 1500 (sage Fünfzehnhundert Exemplar der Firma Wilhelm Braumüller zugesichert verbleibt, honorirt dieselbe mit 2/3tel des im § 4 fixirten Betrages und unter den daselbst angegebenen Zahlungsterminen.

7.

Seine Durchlaucht empfängt von jedem erscheinenden Bande die übliche Zahl von 12 Freixemplaren.

8.

Seine Durchlaucht Herr Richard Fürst von Metternich behält sich das freie Verfügungsrecht wegen Uibersetzung in fremde Sprachen bevor; nachdem Seine Durchlaucht überdies die Verantwortung getroffen hat, dass von dem Werke gleichzeitig mit der deutschen Originalausgabe auf eine Ausgabe in französischer und eine in englischer Sprache erscheint, so wird vereinbart, dass die deutsche Originalausgabe nicht früher und auch nicht später erscheinen darf, als die beiden anderen Ausgaben bezüglich deren eine ähnliche Bestimmung in dem betreffenden Verlagscontract aufgenommen wird.

9.

Dem herauszugebenden Werke soll als Bestandteil der von der Firma Wilhelm Braumüller beizustellenden Ausstattung das Portrait Seiner Durchlaucht des Herrn Clemens Wenzl Lothar Fürsten von Metternich in Stich nach dem Portrait von Lawrence wovon beigegeben werden. Seine Durchlaucht wird Sorge tragen, dass die Platte für den erwähnten Stich, wenn sie aufgefunden werden kann, der Verlagsbuchhandlung gegen Pflicht der Zurückstellung zur Disposition gestellt werde, sollte jedoch die Platte binnen einer angemessenen Frist nicht aufgefunden werden, so übernimmt die Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller selbst die Verpflichtung, die Platte nach Lawrence's Portrait Seiner Durchlaucht des Herren Fürsten von Metternich auf eigene Kosten anfertigen zu lassen, und auch die Beischliessung der

technischen Beigaben (Autographen, Facsimile und dergleichen) übernimmt die Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller auf ihre Kosten.

Indem wir zur Bekräftigung Unterschrift unserer Firma beisetzen, verharren wir mit dem Ausdrücke ehrenbietigen Hochachtung.

7. 9.

1874 – Seznam speciálních konsignací k I. sekci rodinného archivu Metternichů (tzv. Starému archivu)

Národní archiv, Rodinný archiv Metternichů – Francisco-Georgicum 2629, kart. 396.

Index der Special Consignationen (Elenchbögen) der I. Archivs-Sektion „Familienarchiv“

Nro.	Inhalt der Spezial-Consignation	archivalische Signatur		
		Cista	Custod	Eintheilungs Schema
	<i>A. Stricte Familien Angelegenheiten</i>			
1	Geburts- und Taufscheine	1	I	A.a
2	Vormundschaften, Grossjährigkeit	1	I-V	A.b.aa
3	Trauungs Scheine	1	I	A.c.aa
4	Eheberedungen, Ehecontracte, Verzichtleistungen	1-2	II-XVII	A.c.bb
5	Testamente und Verlassenschaften	3	I-X	A.d.aa
6	Erbverträge, Erbtheilungen	3-4	I-XI	A.d.bb
7	Donationes mortis causa	4	I	A.d.cc
8	Todtenscheine	4	I	A.d.dd
9	Obductionsberichte	4	I	A.d.ee
	<i>B. Familien Abstammung</i>			
10	Genealogische Gegenstände	4	I-IX	B.a.aa
11	Erbliche Standes Erhebungen	5	I-VII	B.b.bb
12	Erbämter des Herzogtums Luxemburg	5	VIII	B.c.cc
13	Heraldik	5	IX	B.d.dd
14	Wappen	5	IX	B.d.dd
	<i>C. Familien Vermögen</i>			
15	Fideicomisse, Familienpacta, Stammvereinigung, Allodiale	7	I-IV	C.a
16	Schenkungen und Dotationen	7	V	C.b
17	Passiva praeterita	7	VI	C.c
18	Inventarien	7	I-III	C.d

19	Lehenbriefe und Lehens Empfangs Verhandlungen	8-9	I-XXIX	C.e
	<i>D. Auszeichnungen einzelner Familienglieder</i>			
20	Erzbischöfe und Kurfürsten ex familia	12	I	D.a
21	k. k. geheime Räthe ex familia und erbliches Reichsrathsmitglied	12	I	D.b.aa
22	k. k. Kammerherren ex familia	12	II	D.b.bb
23	k. k. Palastdamen und Edelknaben ex familia	12	III	D.b.cc
24	k. k. Civilstaatsdienst-Stellen	12	I-II	D.c.aa
25	Königl. Burggrafenamt Eger	12	III	D.c.bb
26	Kaiserliche Commissorien	12	IV-V	D.c.cc
27	Krönungs und Wahl Botschafter deutscher Kaiser	12	VI	D.c.dd
28	Allerhöchste kaiserliche Rescripte in Sachen des Staatsdienstes	12	VII	D.c.ee
29	Absolutorien für auf allerhöchste Rechnung verausgabte Gelder	12	VIII	D.c.ff
30	k. k. Militärstellen Patente und Salveguardes	12	IX-X	D.c.gg
31	Reichsständische Geheim-Raths Patente	13	I	D.d.aa
	Reichsständische Kammerherren Patente	13	II	D.d.bb
32	Reichsständische Gesandtschaften	13	III	D.d.cc
33	Kaiserliche Reichshofratspatente	13	IV	D.d.dd
34	Reichsständische Civil- und Ehrenämter	13	V-VII	D.d.ee
35	Ordens Diplome österreichische und fremde	14	I-III	D.e.aa

36	Kaiserliche Diplome über Privilegien, Freiheiten, Regalien	13	I-III	D.e.bb
37	Diplome fremder Potentaten	13	I	D.e.cc
38	Diplome von Landständen und Städten	14	I	D.e.dd
39	Diplome von Universitäten, Vereinen	14	I-II	D.e.ee
	<i>E. Geistliche Gegenstände</i>			
40	Geistliche Gegenstände	10-11	I-XXVII	E.a-l
	<i>F. Haus Chronik</i>			
41	Correspondenzen	6	I-V	F.a
42	Denk- und Merkwürdigkeiten	6	VI-VII	F.b
43	Monographien, Biographien, Beschreibungen	6	VIII-XII	F.c
44	Bilder und Zeichnungen			F.d
	<i>G. Ortsnamen</i>			
45	Verhandlungen nach Ortsnamen	15-18	I-LI	G
	<i>H. Verwaltungsobjekte</i>			
46	Patente für herrschaftliche Verwaltungs- und Dienst Personale	19	I	H.a
47	Agenzien zu Wien und Wetzlar	19	II	H.b
48	Witwen- und Waisen Kassen	19	III-V	H.c
49	Gnadengehalte	19	VI	H.d
50	Sanitätsgegenstände, Depositen	19	VII-VIII	H.e
	<i>I. Varia</i>			
51	Varia	19	I-II	I.a
52	Mappen	18		I
53	Prozess Akten Wachtendonk-Hatzfeld wegen den Herrschaften Rheinhardtstein, Pousseur, Weismas und Wanne	In der 6. Reihe des Francisco-Georgicum		1 bis 10